

Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti

MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

*mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy
anjuman materiallari to'plami*

«ELNUR-PRINT»
Toshkent – 2024

UO‘K: 821.512.133

KBK:84(50‘)

D 14

“Milliy qadriyatlar va ma’naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni”: mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami.
Toshkent: “Elnur-print” nashriyoti, 2024. – 544 bet.

Mas’ul muharrir:

Olimjon Davlatov,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plab, nashrga tayyorlovchilar:

B.Qodirov, Sh.To‘rayev, M.Musayev, A.Madraximov,
N.Xusanova, X.Serobov, J.Xidirov, L.Eshonkulov.

Ushbu to‘plamda “Milliy qadriyatlar va ma’naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni” mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to‘plam “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili” davlat dasturi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida o‘tkazilgan Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining 50-son yig‘ilish bayonida ko‘rsatib o‘tilgan vazifalar ijrosini ta’minlash hamda Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan amalga oshirilayotgan ALM-202403110247 sonli “Yoshlarni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish va ma’naviy-axloqiy tarbiyalash bo‘yicha o‘quv va ilmiy-metodik qo‘llanmalar, uslubiy tavsiya, ma’rifiy adabiyot va media mahsulotlar majmuasini yaratish” mavzusidagi amaliy tadqiqot loyihasi (2024-2025 y.y.) doirasida bajarilgan.

To‘plamga kiritilgan maqolalardagi ma’lumotlarning xaqqoniyligi va iqtiboslarning to‘g‘riligiga mualliflar mas’uldir.

ISBN: 978-9910-9465-4-7

© “ELNUR-PRINT” nashriyoti, 2024

KIRISH SO'ZI

Bugungi kunda dunyoviy davlat sifatida mamlakatimizni yanada rivojlantirish, xalqimiz farovonligini ta'minlash, fuqarolarimizning huquq va erkinliklarini kafolatlash bilan birga ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, ma'naviy-ma'rifiy sohadagi tizimli chora-tadbirlar fuqarolarimizda e'tiqod madaniyatini shakllantirish, dunyoviy ilmlar asosida buyuk alloma ajdodlarimizning boy ilmiy-ma'naviy merosini tadqiq etish va yoshlarimizni milliy-ma'naviy qadriyatlarimiz asosida tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Jamiyatimiz "Yangi O'zbekiston" tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Yangi davr shiddati dunyoviy qadriyatlar asosidagi ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda.

Istiqlol degan muqaddas tushunchaning asl mazmun-mohiyatini idrok etishga intilgan, qalban anglashga harakat qilgan har bir kishi ongida "biz kecha kim edigu bugun kim bo'ldik" degan haqli savollar uyg'onishi tabiiy. Chunki jamiyatimizdagi bugungi olamshumul o'zgarishlar umrimizdan rozilik, shukronalik tuyg'ularini keltirishi tabiiy. Binobarin, yaxshi va yomonni, tarix bilan bugunni qiyos qilish natijasida haqiqiy ilm, shukronalik, hayotdan rozilik vujudga keladi. Biz bugun, haqiqatan ham, go'zal va betakror zaminda yashayapmiz?

Hozirgi tahlikali zamonda har bir jamiyat taraqqiyoti, shubhasiz, shu yurt xalqining o'ziga xos xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Milliylik, milliy qadriyatlar shu jamiyatning haqiqiy oziqlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Buni dunyo tajribasi ko'rsatib turibdi.

Bugungi zamon shiddati shuni ko'rsatmoqdaki, har bir jamiyat kerak bo'lsa har kuni yangilanishga majbur. Chunki yildan-yilning, kundan-kunning farqi keskin o'zgarib bormoqda. Yurtboshimiz ta'biri bilan aytganda "Dunyoda hech qachon bir xil tong otgan emas". Bu butun koinot, tabiat va bashariyat doimiy o'zgarishda va yangilanishda deganidir.

Davrlar o'taveradi, zamonlar almashaveradi. Bu yorug' olamga kelgan har bir odamzot avlodi turli o'zgarishlar va yangilanishlar sari intilaveradi.

Bugun bizda ana shunday o'zgarishlarni amalga oshirish imkoniyati bor. Faqat birgina masala ana shu o'zgarishlarga befarq bo'lmaslik, unda ishtirok etish muhim hisoblanadi. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "Dunyo maydonida va o'z azmida qoyim turmoq, maqsadga erishmoq uchun muttasil oldinga intilish, hayotni va tafakkurni isloh qilish, yangilanish tomon sobitqadamlik bilan borish lozim". Agar shu ishlarda fidoiy bo'la olmasak, yurtimizning ertangi kelajagi oldida javobgar bo'lib qolishimiz mumkin.

Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti boshchiligidagi

ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Keyingi yillarda hayotimizning barcha sohalarida keng qamrovli islohotlar va tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda va muhim ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Erishilgan yutuqlar o'zimizniki. Ulardan havolanib xotirjamlikka berilmasligimiz lozim. Hayotning har bir lahzasi g'animat ekanini anglashimiz, shu yurt, shu Vatan uchun nimadir yaxshiliklar qilib qolishga ulgurmog'imiz lozim. Bu yo'lda ko'zlangan maqsadga yetish va yangi jamiyatning mustahkam poydevorini yaratish, O'zbekiston dong'ini olamga yoyish bilan bog'liq dolzarb vazifalarimiz borligini anglab yetish talab etiladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, bugungi islohotlar jamiyatning hayoti uzviy pavishda ma'naviy japayonlap bilan bog'liqligini ko'pcatadi. Binobapin, mamlakatimizda muctaqillikning ilk davplapidan boshlab ma'naviyatga qapatilgan e'tibopning acl maqcadi qadriyatlarimizni mustahkamlash, bapkamol shaxcni tapbiyalash va ijtimoiy-ma'naviy muhitni bapqapoplashtipishdan ibopat.

Vatanimiz muctaqilligining ma'naviy acoclapini muctahkamlash, ming yillap davomida tapkib topgan milliy qadpiyatlapimizni acpab-avaylash, xalqimiz, ayniqca, yosh avlod qalbi va ongiga ona yuptga muhabbat, ictiqlolga cadoqat tuyg'ulapini cingdipish, eng acociyci, yuptdoshlapimiz tafakkupida milliy g'upupni shakllantipish macalaci ma'naviy japayonlapning tapkibiy qicmini tashkil qiladi.

Ammo bu ish o'z-o'zidan bo'lib qolmaydi. Buning uchun muayyan tizim, ilmiy-amaliy acoc bo'lishi zapup. Ana shunday asosning vujudga kelishida sizuz-biz kabi ziyolilarning sa'y-harakatlari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu ma'noda bugungi anjumanda, milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlari; ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati; yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida milliy o'zlikni yuksaltirish texnologiyalari; milliy qadriyatlarga asoslangan taraqqiyot omillari; milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalalari; ma'naviy meros targ'ibotining metodologik asoslari kabi masalalarning ko'tarilishi bejiz emas.

O'ylaymizki bugungi anjumanda mazkur savollarga javoblar, yechimlar beriladi va bizning kelgusi rejalarimizni belgilashga xizmat qiladi.

AXLOQSIZLIK – “YANGI AXLOQ”MI?

Abduxalil MAVRULOV,
tarix fanlari doktori, professor

Inson yaratilgandan beri uning oldida turgan eng katta dilemma – bu o‘zining tom ma’nodagi mohiyatini anglashdan iboratdir. Ko‘hna tarixda shaxsning asl mazmun-ma’nosini anglashga, “U aslida kim?” degan savolga javob qidirmagan biron-bir davr, tarixiy bosqich bo‘lmasa kerak. Yana shu narsa ham ayonki, bu yorug‘ dunyoda o‘z xalqining ruhiy olami, tafakkur tarzini aniq-ravshan bilishga intilmagan, bu yo‘lda zahmat chekmagan birorta millat ham bo‘lmasa kerak.

Darhaqiqat, ming yillar davomida har bir millat va elatning mutafakkir-olimlari, allomalari-yu donishmandlari ana shu savolga javob qidirganlar. Insonning asl mohiyati nimadan iborat, degan savolga hali ham hech kim to‘liq, mufassal javob bera olmadi. **Yaratilgan minglab nazariyalar, kashf etilgan kashfiyotlar, turli ilm maskanlarida o‘tkazilgan tajribalar, yoqlangan dissertatsiyalar, ularda bildirilgan fikrlar, taqdim etilgan xulosalar agar natija berganda va insonlar ularga amal qilganda, hozirda bu dunyoda shaxs tarbiyasi, ma’naviyat, madaniyat to‘g‘risida bong urib o‘tirmas edik.**

Afsuski, bu borada insoniyat tomonidan yaratilgan katta ilmiy-ma’rifiy boyliklarimiz ham bashariyat kutgan natijalarni bermayapti. Aks holda, bugungi dunyoning shiddat bilan rivojlanib borishi tufayli paydo bo‘layotgan ichki va tashqi mafkuraviy, g‘oyaviy tahdidlar odamlarni ayovsiz ravishda, vaxshiyona tarzda o‘z domiga tortmagan, adolatsizliklar, yovuzliklar, ma’naviy-mafkuraviy bo‘xronlar shu darajada urchib bormagan bo‘lar edi.

Shu ma’noda, inson tarbiyasi, uning kamoloti masalasi bundan besh ming yillar avval qanday bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda ham uning ahamiyati mutlaqo o‘zgarmasdan turibdi. Taassuflar bo‘lsinki, bu muammolar nafaqat kamaymayapti, balki, yangi mazmun va shakllarda “takomillashib” bormoqda.

Ana shunday murakkab zamonda o‘z Vatani va millati kelajagini o‘ylagan har bir davlat qanday bo‘lmasin mazkur muammoni hal etishga o‘zini mas’ul hisoblaydi. Shukurlar bo‘lsinki, bu masalada mamlakat rahbari alohida tashabbuslar ko‘rsatib, ma’naviyat, ma’rifat, tarbiya masalasiga kelajakda taqdirimizni hal eta oladigan katta kuch sifatida e’tibor qilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘tgan yilning 22 dekabrda bo‘lib o‘tgan Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishida bejizga kuyunchaklik bilan **“Azizlarim, tarbiyasi izdan chiqqan nopok kimsalardan ogoh bo‘laylik!”**, **“Farzandlarimizni ularning buzg‘unchi ta’siridan asraylik!”**, **“Kelajagimizni yovuz kuchlar qo‘liga berib qo‘yishga aslo haqqimiz yo‘q”**, **“Agar barchamiz birgalikda qat’iy harakat qilsak, jamiyatimizda sog‘lom ijtimoiy-ma’naviy muhitni**

mustahkamlashga albatta qodirmiz” [1], demagan edi.

Bugun mamlakatimizda sog‘lom ma‘naviy-mafkuraviy muhitni yaratish umumxalq harakatiga aylanib borayotganligini alohida qayd etish lozim. Hali ichki, hali tashqi tahdidlar tobora ko‘payib borayotgan bir sharoitda mamlakat rahbari odamlarni, ayniqsa yosh yigit-qizlarimizni bunday tahdidlardan munosib himoya qilishning chuqur o‘ylangan strategiyasini ishlab chiqdi. Bunda ma‘naviyat, ma‘rifat, milliy axloq, ilm-fan, madaniyat, tarbiya masalalarining uyg‘unligiga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

Shu o‘rinda xalqimizni, ayniqsa yosh avlodni bugun tobora ko‘payib borayotgan, e‘tiqodi sust ba‘zi yoshlarni o‘z domiga tortayotgan turli axloqsizliklardan asrash o‘ta jiddiy va muhim masalaga aylanib ulgurganini alohida ta’kidlash lozim. Shuni qayd etish lozimki, axloq masalasi aslida ma‘naviyat va tarbiyaning o‘zak ildizi bo‘lsa-da, bugun ushbu fenomen hodisa katta siyosatga daxldor masalaga aylanib bo‘ldi. Ayrim davlatlar, turli nodavlat notijorat tashkilotlar, xalqaro korporatsiyalar o‘z manfaatlari, siyosiy maqsadlari yo‘lida axloq masalasidan, yanayam aniqroq aytadigan bo‘lsak, ijtimoiy axloqsizliklardan foydalanishga e‘tiborni tobora kuchaytirib bormoqdalar.

Shuning uchun ham hozirgi paytda **qaysi davlat o‘z siyosati markaziga yuksak axloq masalasini qo‘ysa, o‘sha joyda bu borada muayyan muvaffaqiyatga erishish mumkin.** Mutafakkir Konfutsiy bu haqda bundan ikki yarim ming yillar avval shunday degan edi: **hukmdor mamlakatni axloqiy fazilatga tayanib boshqarsa, u huddi Qutb yulduzi singari muayyan bir joyda turib, yulduzlar qurshovida bo‘ladi.**

Davlat boshqaruvida tarbiya, ayniqsa axloq me‘yorlariga suyanib ish olib borilgan joyda, shubhasiz, yutuqqa erishish mumkin. Yuqorida nomi tilga olingan muallif ta’kidlashicha, xalq ma‘muriy-buyruqbozlik bilan boshqarilsa, uning xatti-harakatlari iskanjalar yordamida tartibga solinsa, oddiy xalq majburan o‘zini jinoyat sodir etishdan tiyib turadi, lekin jinoyatning isnodligini anglab yetmaydi. Xalq muruvvat va ishontirish yo‘li bilan boshqarilsa va axloq qoidalari, adolatga asosan boshqarilsa, bunday xalq egri ish qilish isnodligini tushunadi [2].

Yurtimizdan yetishib chiqqan mutafakkir allomalarimiz asarlarida ham ma‘naviyat, ma‘rifat va axloq masalalariga juda katta e‘tibor beriladi. Axloq hattoki qonun kuchiga ega bo‘lishi lozimligi ham qayd etiladi.

Haqiqatdan ham shunday – **milliy qadriyatlari boy, azal-azaldan tarbiya masalasiga, yoshlar kelajagiga alohida ahamiyat berib kelgan xalqlarda axloq davlat tomonidan qabul qilingan qonunlardan ham ustuvor ahamiyatga ega bo‘ladi.** Shu ma’noda, agar biz qonunlar ustuvorligini axloqiy me‘yorlar ustuvorligi bilan uyg‘unlashtira olsak jamiyatni tom ma’noda ma‘naviy-mafkuraviy barqarorlashtirishga erisha olamiz. Shu o‘rinda buyuk mutafakkir Abu Nasr Forbiyning odamlar ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga erishishni istab, iltijo qilib, ularni o‘zlashtirishga e‘tibor berishlari kerak, toki axloq qonuniy, maqtovlarga sazovor va ilohiy bo‘lib qolsin, degan

fikrlarini eslash kifoya [3].

Ushbu fikr-mulohazalar bizni quyidagi xulosaga olib keladi: bugun axloq inson, jamiyat va davlat taqdirini hal etuvchi eng ustuvor masalaga aylanib bo'ldi. **Agar avvallari jahon maydonidagi muhim siyosiy masalalarni hal etishda qurolli to'qnashuvlar, harbiy yo'llar bilan hal etishga ustuvor o'rin berilgan, keyinchalik esa siyosat va diplomatiyaning ta'sirchan kuchidan foydalanilgan bo'lsa, endilikda bu masala axloq, aniqrog'i odamlar orasida axloqsizlik ko'rinishlarini keng targ'ib etish asosida hal etishga urinish kuchayib bormoqda.**

Bugungi dunyoning harbiy-siyosiy, mafkuraviy muammolarini axloq hodisasi bilan hal etishga harakat qilinishi insoniyatni jar yoqasiga olib kelayotgan xavf-xatardan boshqa narsa emas. Shu ma'noda, bugun axloqsizlik o'ziga xos falsafaga, insoniyatni tubsiz jarga uloqtirishga asoslangan soxta qadriyatga aylanib bo'ldi.

Shu o'rinda, **bugungi axloqsizlik falsafasining mohiyatini odamlarda ma'naviyat va ma'rifatga, tarbiyaga bo'lgan tabiiy ehtiyojning yo'qolib borishi bilan izohlash to'g'ri bo'lardi.** Darhaqiqat, insonning o'z axloqiy sifatlarini shakllantirishga bo'lgan har bir harakati tabiiy mazmunga ega bo'ladi. Chunki har birimiz yoshlikdan xalqimizga ming yillar davomida singdirib kelinayotgan milliy qadriyatlar, milliy tarbiya orqali o'z ehtiyojlarimizni shakllantiramiz va ularni yangi sifatlar bilan qoniqtirishga harakat qilamiz. Shu ma'noda ma'naviyat, tarbiyaga, milliy axloqqa bo'lgan ehtiyojimiz tabiiy harakatimizning asosini tashkil etadi.

Ana shu harakatimiz endilikda axloqsizlik falsafasining kuchli ta'siri ostida yemirilmoqda, zarbaga uchramoqda. Bugungi kunda ikki yuz elikka yaqin davlatlarning 20 dan ortig'ida bir jinsli nikohlarning rasmiylashgani, bu holatning Osiyo davlatlari (Nepal, Tayland, Tayvan)da ham paydo bo'la boshlagani aslida axloqsizlik falsafasining hosilasi hisoblanadi.

Ba'zi davlatlarda shaxs tug'ilishini ro'yxatga olish hujjatida "otasi", "onasi", deb yozilgan yozuvlarni ayollar huquqini erkaklar bilan tengashtirish bahonasida inkor etish borasidagi harakatlarni axloqsizlik falsafasining jirkanch "mevasi", demasdan, nima deyish mumkin? Yaqinda Parij shahrida bo'lib o'tgan XXXIII Olimpiadaning tantanali ochilish va yopilish marosimidagi axloqsizliklarga nima deyish mumkin? Bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin.

Axloqsizlik falsafasi bugungi kunda kuchayib borayotgan feministik harakat tufayli yanada ta'sirli bo'lib bormoqda. Eng xatarlisi, o'zbek milliy qadriyatlari orasida muqaddas hisoblangan nikohni isloh qilishga zo'r berilmoqda. O'sha soxta falsafaning g'oyalariga binoan nikoh, shu asnoda oila instituti qadimda tirikchilik o'tkazish ehtiyojini qondirish maqsadida zo'ravonlik negizida vujudga kelgan emish. Shuning uchun ham ayrimlar hozirgi ko'rinishdagi oila yo'q qilinishi kerak, shuningdek, "nikoh yo'q qilinmas ekan, erkak va ayollar o'rtasidagi tengsizlikka hech qachon barham berilmaydi", deyish ham odat tusiga kirmoqda.

Biz “ommaviy madaniyat” to‘g‘risida ko‘p gapiradigan bo‘lib qoldik. Buning sababi shundaki, u endi bizning eshiklarimizni baralla qoqib kelmoqda, bunday o‘ta xatarli ofat bizning yurtimizda ham o‘zini erkin his etib yuribdi. Uning tomonidan targ‘ib etayotgan qadriyatlardan biri – **jinsiy mayillik onalik baxtidan ancha yuqori turadi.**

Qolaversa, “ommaviy madaniyat”dan iborat noxush holatlarning turlicha ko‘rinishlarda yurtimizda ham paydo bo‘layotganligi barchamizni tashvishga solmasdan qo‘ymaydi.

Bugungi axloqsizlik falsafasining tarafdorlari axloqsizlikni “yangi axloq”, deya oqlashga harakat qilmoqdalar. Boshqacha so‘z bilan aytganda bugungi ijtimoiy taraqqiyotning mazmunini sog‘lom axloq va axloqsizlikning beayov jangi sifatida tasavvur qilish mumkin. Ming yillar davomida shakllangan, odamlarning yaratish, kashf etish, iqtidorini tarbiyalashga qaratilgan milliy qadriyatlarga suyangan, o‘z yurtidan yetishib chiqqan, shuningdek, insoniyatning ilg‘or g‘oyalari asosida tafakkur tarzini takomillashtirishga harakat qilgan, o‘z-o‘zini taraqqiy ettirishga ehtiyoj sezgan har qanday inson axloqsizlikning barcha ko‘rinishlariga zarba bera oladi.

Ayni paytda e‘tiqodi sust, o‘zligini yo‘qotgan, milliy tarixi, madaniyati, axloqidan ruhiy quvvat olishni bilib-bilmasdan inkor etadigan har qanday inson “yangi axloq”ning quliga aylanib qolaveradi.

Xo‘sh, “yangi axloq” nimaga da‘vat etyapti?

Birinchidan, “yangi axloq” tarafdorlari, eng avvalo, jamiyatda ming yillar davomida shakllangan va ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan barcha qadriyatlarni taraqqiyotga to‘siq sifatida inkor etadilar. Ularning nazdida eski narsalarning barchasi illat. Ular ilgari sharm-hayo, uyat, milliy or-nomus deb hisoblangan zino, abort, evtanaziya, suiqasd, suitsidni bugun insoniyat erishgan yutuq sifatida baholaydilar. Milliylik, o‘zlik, ruhiy yaqinlik kabi me‘yorlar ular tomonidan rad etiladi.

Ikkinchidan, “yangi axloq” tarafdorlarida individualizm ruhiyati juda kuchli bo‘ladi. Jamoa, jamiyatda yashash, ijtimoiy birlik, xalq manfaatlari kabi tushunchalar ular uchun mutlaqo begona hisoblanadi. “Yangi axloq” tarfdorlari uchun jamoaviylik inkor etilgan tushuncha. Bunda har bir kishi faqat o‘zi uchun zarur bo‘lgan “qadriyatlar” tizimini yaratadi. Bunday tizimning poydevori individualizm, gedonizm, kosmopolitizmdan iborat bo‘ladi. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, ular uchun insoniyat tomonidan yaratilgan va ming yillar davomida yaratilgan tom ma’nodagi qadriyatlar “ortiqcha matox”.

Uchinchidan, “yangi axloq” tarafdorlari strategiyasida hokimiyatni qo‘lga olish, o‘z soxta qadriyatlarini davlat qonunlari bilan qonunlashtirish alohida o‘rin tutadi. Bunga misollar bugun qalashib yotibdi. Yuqorida ta’kid etganimiz kabi, bir jinsli nikohlarning rasmiylashtirilishi, oila, farzand tarbiyasi bo‘yicha davlat va “yangi axloq” tarafdorlari o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, qonun yaratuvchi va qabul qiluvchilarning qaror qabul qilishdagi e‘tiqodsizliklari – bularning bari bugungi dunyoda “yangi axloq”

tarafdorlarining tobora ko'payib borayotganligidan darakdir.

To'rtinchidan, "yangi axloq"chilar jamiyatni fazilatli va illatli jamiyatlarga bo'lib tashlaydi. **Qadriyatlarning qadrsizlanishi tufayli ularning ierarxiyasida "erkin sevgi", "oilsiz jamiyat", "jinsiy birlik" kabi tushunchalar ustuvorligi yuzaga keladi.** Bular oqibatida jamiyatlarning bo'linishi hodisasi yuzaga keladi. Milliylik, o'zlikni saqlab qolishga intilayotgan, millat va mamlakat birligini muqaddas hisoblagan sog'lom "konservatorlar" bilan insonni ma'nan va ruhan ezib, uni falaj holatiga olib keladigan "radikallar" o'rtasida beayov kurash kuchayganidan kuchayaveradi.

Beshinchidan, "yangi axloq" tarafdorlari an'anaviy axloqning yemirilishini ijtimoiy taraqqiyotning g'alabasi, yangining eski ustidan ustuvorligi sifatida madh etadilar. Ular o'y-hayollarini jamiyat hayotida shakllangan, odat tusiga kirgan har qanday qoida, tamoyil va qonunlarni inkor etish, bir so'z bilan aytganda, o'tmishni total ravishda, butkul inkor etishdan iborat nigilizm g'oyasi band etadi. **O'tmishga nisbatan nafrat hissinging shakllanishi bu g'oya asosining ma'no-mazmunini tashkil etadi.**

Shuningdek, jamiyatda o'z o'rnini topa olmagan, biror bir ijtimoiy tabaqa, guruhga ega bo'lmagan, faqat o'zining individual manfaatlari bilangina yashaydigan, boshqacha so'z bilan aytganda, arosatda qolgan kimsalar kayfiyatidagi marginallarning shakllanishi ham "yangi axloq" tarafdorlaridan iborat bo'ladi. Bundaylar, odatda o'z fikriga ega bo'lmaydi, ular doimo ruhiy beqarorlik va tushkunlikda yuradi,

Oltinchidan, "yangi axloq" tarafdorlarida vatan tuyg'usi, o'z yurtidan g'ururlanish, uni har qanday vaziyatda bo'lmasin himoya qilishga shaylik hissi bo'lmaydi. **Kosmopolitizm – vatansizlik g'oyasi bunday axloqning mazmunini tashkil etadi.** "Dunyo fuqarosi"ga aylanish har bir "yangi axloq" tarafdorlarining orzusi hisoblanadi. Ularning qarashlariga asosan har qanday mamlakatning yoki millatning ulug'lanishi boshqalarga, ayniqsa qo'shnilariga nisbatan ishonchsizlik hollariga, ba'zan esa qurolli to'qnashuvlarga olib kelar ekan.

Yettinchidan, ushbu axloq mo'ljaliga binoan ular uchun eng qulay vaziyat – mamlakat va jamiyatdagi beqarorlikdir. Chunki ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy beqarorlik davlat va uning barcha tuzulmalaridagi uyushqoqlik va mutanosiblikni izdan chiqaradi, tartibsizlik hamda boshbodoqlikka yo'l ochib beradi.

Biz yuqorida insonning mohiyatini axloq tashkil etadi, degan tezisni ilgari surgan edik. Haqiqatdan ham shunday. Insonning mohiyatini aniqlashda uning axloqi bilan axloqsizligining farqini bilish alohida o'rin egallaydi. Biroq bu farqni hamma ham bilavermaydi, anglayvermaydi. Buning uchun bizga ikki muhim fenomen hodisa kerak bo'ladi. Birinchisi – aql bo'lsa, keyingisi – ma'naviyat.

Yana bir gap: insonning ongli faoliyatini tartibga solish o'ta qiyin. Bu jarayonda har birimiz olgan bilimimiz, to'plagan amaliy tajribamizga suyanamiz. Ayni paytda faoliyatimizni tartibga solishda davlat tomonidan

7JV5401

qabul qilingan va jamiyat tarafidan e'tirof etilgan qonunlarning o'rni ham katta. Umuman olganda, demokratik jamiyatni barpo etishda qonunlarning ijtimoiy ahamiyatini boshqa biror bir qadriyat, narsa bilan almashtirib bo'lmaydi. Bu aksioma.

Ammo shu narsani unutmashlik lozimki, qonunlar har bir jamiyatda o'ziga xos rolni o'ynaydi. Masalan, **g'arb davlatlarida qonunlar o'sha xalqning mentaliteti, qadriyatlari, uzoq davrlar davomida to'plangan ijtimoiy tajribadan, qabul qilingan axloqiy me'yorlardan ustun tursa, sharq xalqlarida, jumladan, O'zbekiston sharoitida insonning qonunlar va axloqiy normalarga nisbatan munosabati o'zgacha.**

Ta'bir joiz bo'lsa, aytish kerakki, bizda shaxsning milliy axloqqa, umuman, an'anaviy qadriyatlarga bo'lgan munosabati mavjud qonunlarga bo'lgan qarashlardan kam emas. Balki, ayrim hollarda bunda aholining milliy axloqqa bo'lgan munosabati barcha munosabatlar silsilasida ustunlik ham qilishi mumkin.

Mening nazarimda milliy axloqimizning mazmun-mohiyatida "ijtimoiy uyalish" hissi alohida rol o'ynaydi. "Ijtimoiy uyalish" kishilarning asrlar davomida shakllangan, uzoq davrlarda ijtimoiy tajribadan o'tgan, xalqimizning yaratuvchilik faoliyati mobaynida shakllangan yuksak e'tiqod hissi sifatida namoyon bo'ladi.

Nazarimizda ushbu "ijtimoiy uyalish" hissi bir tomondan milliy axloqning ustuvorligini ta'minlasa, bo'lak tarafdin, mavjud qonunchilikka amal qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Bugungi dunyoning haddan tashqari tez globallasuvi, turli ichki va tashqi g'oyaviy-mafkuraviy tahdidlarga qaramasdan xalqimizning o'zligini saqlab qolish, qadriyatlarimizga sodiqlik hissinin yo'qolmasligini shu ma'noda tushunish to'g'ri bo'lar edi.

Tadqiqotchi Yulo Vooglaydning ta'kidlashicha, insonning xulq-atvori va ijtimoiy hayoti asosan axloq bilan tartibga solinadi. Ma'lumotlarga ko'ra, insonlarning 60 foizi xulq-atvori – vijdonga, bilimga va axloqiy me'yorlarni hurmat qilishga bog'liq. Axloqni hech narsa bilan almashtirib bo'lmaydi. **Agar axloq ishlamasa, jamiyatdagi barcha institutlar – tashkilotlar, jamoalar, oilalaru boshqa hamma narsalar zulmatga yuz tutadi [4].**

Muallifning bunday qat'iy xulosaga kelishini, "axloqsiz jamiyatning zulmatga yuz tutishi"ni uning g'arb dunyosidagi bugungi real holatni chuqur o'rganishi natijasida olgan sabog'i tufayli, deb bilish mumkin.

Yuqoridagi tahlillardan shu narsa ayon bo'lmoqdaki, haqiqatdan ham tarbiya, axloq masalasi bugun jahoniy mazmunga ega bo'lmoqda. Har qanday davlat va jamiyatda ushbu masalaga qaratilgan e'tibor, axloqning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini to'g'ri belgilash, so'zsiz ijtimoiy taraqqiyotga yo'l ochadi.

Shu o'rinda siyosat va axloq masalasiga, ularning o'zaro mutanosibligiga alohida e'tibor kerak, deb o'ylaymiz. Davlat tomonidan olib boriladigan har qanday siyosat inson, uning manfaatlariga xizmat qilishi lozim. Davlat tomonidan turli axloqsizliklarga yo'l ochib berilishining o'zi – kechirib bo'lmaz axloqsizlikdir. Bunga misollar ko'p.

Masalan, sovet mustabid tuzumi sharoitida milliy axloqimizning sof

manbai bo'lgan islom diniga bo'lgan munosabat, milliy o'zlikni tarannum etishga bag'ishlangan asarlar yaratgan ziyolilarning qatag'on qilinishi, qadriyat va an'analariga eskilik sarqiti sifatida ta'qiq qo'yilishi – bularning bari siyosatdagi axloqsizlikdan bo'lak narsa emas edi.

Shu ma'noda, **siyosat axloqdan suv ichmas ekan, u hech qachon haqiqatlar manbaiga aylanmaydi. Siyosatning axloqiy me'yorlar bilan sug'orilmasligi jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitning beqarorligiga sabab bo'ladi.**

Shuning uchun ham mamlakatimizda fuqarolar, ayniqsa jamiyat, davlat va millat kelajagi bo'lgan yoshlar tarbiyasiga eng ustuvor darajada e'tibor berib kelinmoqda. Ushbu holat davlat siyosatida ham o'z aksini topmoqda. Masalan, yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining birdaniga 21, 33, 44, 71 va 79- moddalarida axloq so'zi ishlatilgan. 21, 33, 71-moddalarda esa "ijtimoiy axloq" masalasiga e'tibor berilgan.

Xo'sh, nima uchun 1992 yilda qabul qilingan mustaqil O'zbekiston Konstitutsiyasining birorta ham moddasida axloq so'zi ishlatilmagan bir vaziyatda, endilikda mazkur masala alohida diqqatga sazovor bo'lmoqda? Buning birdan-bir sababini ijtimoiy taraqqiyotning bugungi kunga kelib ham dunyo miqyosida, ham uning ta'sirida mamlakatimizda turli ichki va tashqi ma'naviy-mafkuraviy ta'sirlar ostida axloqsizlikning avvallari insoniyat tasavvuriga ham sig'dira olmagan ko'rinishlarining tobora ko'payib borayotganligidan qidirish kerak, deb o'ylaymiz.

Axloqsizlikning ijtimoiy mazmunga ega bo'lib borayotgani haq gap. Endi bundan qochib qutilish qiyinga o'xshaydi. Chunki, ijtimoiy tarmoqlar insoniyat hayotiga shu darajada chuqur kirib boryaptiki, uni go'yoki barchamizni hamma tomondan siqib kelayotgan, o'zining domiga tortib kelayotgan "sprut"ga qiyoslash mumkin. **Biroq hozir "taqdirga tan berib" o'tiradigan payt emas. Harakat qilish, murakkab ma'naviy-mafkuraviy vaziyatdan qutilish choralarini ko'rish kerak.**

Bu haqda ko'p gapirilmogda, mamlakat rahbari 2023-yilning 22-dekabrida bo'lib o'tgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishida ham, keyinchalik yana qator tadbirlardagi nutq va ma'ruzalarda ham jamiyatda mustahkam ijtimoiy-ma'naviy barqarorlikni ta'minlash, xalqimizni turli mafkuraviy-g'oyaviy tahdidlardan asrab qolish jamiyat va millat kelajagi uchun qanchalar darajada muhim ekanligi to'g'risida kuyunib gapirdi, maslahatlar berdi.

Bu borada qator tashkiliy masalalar hal etildi. **Bir so'z bilan aytganda, aholini turli axloqsizliklar, "yangi axloq"dan asrab qolish bo'yicha davlat va mamlakat rahbari tomonidan qilinishi lozim bo'lgan barcha ishlar amalga oshirildi. Nazarimda, endi hamma gap o'zimizda qoldi.**

Milliy qadriyatlarimiz, an'analarimiz, urf-odatlarimizga, axloqimizga zid, xalqimiz doimo qoralab kelgan turli illatlar oldida ojizligimizni ko'rsatish, milliy taraqqiyotimizni to'xtatishga, sekinlashtirishga qaratilgan ichki va tashqi tahdidlarni oqilona tahlil eta olmasligimiz, yaxshini yomondan, oqni

qoradan ajrata olishdagi tajribasizlik va uquvsizlik, bularning bari bizni ijtimoiy tarmoqlar quliga aylanishimizni tobora yaqinlashtirib boraveradi.

Bekorga xalqimiz “Yaxshi bilan yursang yetarsan murodga, yomon bilan yursang qolarsan uyatga”, deb aytmagan. Yaxshilar bilan birga bo‘lish, ulardan tajriba o‘rganish, illat bilan fazilatning farqiga borish shu ma’noda doimo muhim ahamiyat kasb etaveradi.

Shu o‘rinda buyuk zamondoshimiz Xoja Samandar Muhammad ibn Baqo Termiziy tomonidan 1695 yilda yozilgan “Dastur-ul-muluk” (“Podshohlarga qo‘llanma”) asardagi quyidagi fikrlarni keltirishni lozim topdik: **“Azizim, fosiq, axloqsiz va nodon odamlarning suhbatida bo‘lishdan hazar qil. Aqli raso, bilimdon odamlarga xizmat qilishni o‘zingga majburiyat qilib ol va ulardan aslo tortinma. Chunki axloqsiz, o‘qimagan, johil va odobsiz kishilar bilan munosabatda bo‘lish qora ilonni oziqlantirish bilan barobar bo‘lib, u qachondir zarar yetkazadi, attorchilik sandiqchasiga monand bo‘lgan yaxshi, aqli raso, bilimdon insonlar bilan birga bo‘lish, uchrashib turish, muomala qilish foydadan xoli bo‘lmaydi”** [5].

Shu o‘rinda yana bir muhim masala xususida ba’zi fikrlarni aytishni lozim topdik. Gap rahbar ma’naviyati ustida ketmoqda. Ma’lumki, barcha katta va kichik rahbarlar ma’naviyat, ma’rifat, tarbiya, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni xususida to‘lib-toshib gapirishni yaxshi ko‘radilar. Bu bo‘yicha yuzlab-minglab majlislar, yig‘ilishlar, tadbirlar, konferensiyalar, treninglar, mashg‘ulotlar o‘tkaziladi. Bunday tadbirlarning soni yildan-yilga ortib borayotgani haqidagi dinamikani hisobotlarda bayon etiladi.

Biroq bu tadbirlarning jamiyatda ijtimoiy axloqni yaxshilashga bo‘lgan ta’sirini esa o‘ylab ko‘rmaymiz. Ta’lim muassasalarida, tashkilot va idoralarda biz o‘tkazgan tadbirlar o‘z ta’sirini o‘tkazgan, maqsadga erishgan bo‘lganda edi – bu jamiyatda birorta ham axloqsiz odam qolmagan bo‘lar, “yangi axloq”qa joy topilmas edi.

Buning ham sabablari juda ko‘p. Ayni paytda, katta va kichik idora, muassasalar ayrim rahbarlarining ma’naviyati, axloqiy qarashlari, umuman, milliy axloqqa munosabatlari bugun munosib darajada emasligini ham tan olish lozim. Agar biz jamiyatda mustahkam ijtimoiy-ma’naviy muhitni shakllantirmoqchi, aholi, ayniqsa yoshlarimizni buyuk qadriyatlarimiz misolida tarbiyalamoqchi bo‘lsak, shubhasiz, bu o‘rinda barcha katta-kichik rahbarlar o‘rnak bo‘lishlari lozim. Ammo ayrim ijtimoiy tarmoqlarda ba’zi rahbarlarning “xurmacha” qiliqlari jamiyatda o‘ta norozilik bilan kutib olinmoqda.

Yana bir masala: odatda turli rejalar, belgilangan vazifalar, asosan iqtisodiy masalalarni hal etishdagi kamchiliklar, xatolarga yo‘l qo‘yilganda o‘sha tashkilot, muassasa, idora rahbarlariga turli ma’muriy, jinoiy jazolar belgilanadi. Bu esa o‘sha rahbarlarning faoliyatini tartibga solishga, ularning ishga mas’uliyat bilan yondoshishga imkon beradi.

Ammo mazkur tashkilot, idorada, deylik, tuman, shahar miqyosida ma’naviy-ma’rifiy, tarbiyaviy ishlar o‘lda-jo‘lda bo‘lgan joylarda, turli

sabablar natijasida ijtimoiy-ma'naviy muhitning ma'lum ma'noda beqarorlashuvi bilan bog'liq holatlarda deyarli hech kim, ayniqsa o'sha hududlar rahbarlari hech qanday jazoga tortilmaydi. Ushbu holat bunday rahbarlarda tarbiya, axloq masalalariga e'tiborsizlikni, ma'naviyat va ma'rifatni tan olmaslikdan iborat yaramas illatni keltirib chiqarmoqda.

Haqiqatdan ham, jamiyat a'zolarini sog'lom axloq asosida tarbiyalamoqchi bo'lsak, shubhasiz rahbar ma'naviyati masalasiga o'ta jiddiy e'tibor berish kerak, deb o'ylaymiz. Chunki bugun oddiy odamlardan hech narsani yashirib bo'lmaydi. Odamlarimiz bu jamiyatdagi barcha yaxshi-yu yomon narsaning farqini juda yaxshi biladilar.

Shuning uchun ham qaysi rahbar o'zi boshqarayotgan tashkilot, idora, muassasada adolat, insof, diyonat asnosida ish olib borsa, o'z faoliyatida axloqiy mezon va me'yorlarga keng e'tibor bersa, bu borada u boshqalarga o'rnak bo'la olsa, hech shubhasiz, o'sha joyda sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit yaratiladi, odamlarda kelajakka bo'lgan umid shakllanadi, hayotimiz axloqiy mezonlarga suyangan holda davom etadi.

Biz bekorga maqolaning nomini "Axloqsizlik "yangi axloq"-mi?", deb atamadi. Dunyoning o'zgarishini, odamlar tafakkuridagi evrilishlarni, turli sivilizatsiyalar va madaniyatlararo to'qnashuvlarni, mafkuraviy-ma'naviy ziddiyatlarni, ular ortidan paydo bo'layotgan axloqsizliklarni "yangi axloq" deyuvchilar soni, haqiqatdan ham ortib bormoqda. Ana shunday paytda bunday tahdidlar mohiyatini tezroq anglab olingan, ularga qarshi aql, farosat bilan kurashish tajribasiga ega bo'lingan, kelajak taqdiriga befarq bo'lmagan joyda, shubhasiz, taraqqiyot, barqarorlik, inson qadriga so'zda emas, amalda yetish jarayoni yuz berishi mumkin.

Axloqiylikning ayrim ko'rinishlari insonning tashqi xatti-harakatlarida namoyon bo'lsa-da, ayni paytda, uning tom ma'nodagi axloqiy sifatleri individning ichki ruhiyatida makon topadi. Shuning uchun ham axloqiylik har birimizning ichki, botiniy hayotimizda yashaydi. Ana shunday sifatlar asosida biz tarbiya topamiz, o'zimizni isloh qilishga ehtiyoj sezamiz, pirovard natijada real hayot va axloqiy ideal o'rtasidagi chegaralarni tobora qisqartirib boraveramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Мирзиёев Ш. Президент: Маънавият бошқа соҳалардан олдинда юриши, янги кучга, янги ҳаракатга айланиши керак. 22.12.2023. <https://president.uz/uz/lists/view/6941>
2. Konfutsiy. Suhbat va mulohazalar. – Toshkent, 2014. – 22-bet.
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent, 2022. – 47-bet.
4. Yulo Vooglayd. Vatandoshlik dasturi. – Toshkent, 2023. – 30-bet.
5. Xoja Samandar Termiziy. Dastur-ul-muluk. – Toshkent, 1997. – 110-bet.

O'ZGARAYOTGAN DUNYODA MILLIY QADRIYATLAR VA O'ZLIKNI ANGLASH MUAMMOSI

Narzulla JO'RAYEV,
siyosiy fanlar doktori, professor

Qadriyatlar xalqning ming yillar mobaynida to'plangan hayotiy tajribasi, ko'rguliklari, turmush-tarzi va dunyoqarashining mahsuli. U asrlar chig'irig'idan o'tgan aqlning va shavqatsiz hayot tegirmon toshlari orasidan omon chiqqan millatning aqliy salohiyati, falsafiy qudrati, intellektual qiyofasi. Qadriyatlar millat mohiyatini, uning shakli va mazmunini, zohiriyu botinini o'zida ifoda etadi. Unda axloqiy mezonlar, hulq-atvor va munosabatlar mazmuni mujassam. Xullaski, qadriyatlar xalq daholik qudrati va hayot falsafasining in'ikosi.

Odatda, har bir millatga qaysi millatga mansubligini so'ramasdan uning so'zlari, fikrlash tarzi va munosabatlaridan bilishadi. Batta hodisaga turli millat vakillari turlicha yondoshishadi va baho berishadi. Afsuski, keyingi o'n yilliklar mobaynida butun dunyoda xalqlarning "men"ligidan kelib chiqadigan qadriyatlar yo'qolmoqda. Butun millatlar, xalqlar ming yillar mobaynida to'plagan milliy va ma'naviy o'ziga xosligidan uzoqlashmoqda. Barcha xalqlar uchun umumiy bo'lgan qarashlar, hayotiy tamoyillar yuzaga kelmoqda. Bu insoniyatning ma'naviy-ruhiy inqirozidan dalolat beradi.

Azaldan xalqimizda "Hayot — bu kurash" degan aqida bor. Bu shunchaki nimagadir itilib, mehnat qilish, qiyinchiliklarga bardosh berishgina emas. Afsuski, bu aqidani juda yengil, shunchaki maishiy hayot doirasida tushunamiz. Buyuk G'arb faylasufi Tomas Gobbos "Hayot faqat inson erki va saodatigina emas, aksincha, baxtsizligidir", degan edi. Darhaqiqat, hayot shunchaki yashash, beg'am, betashvish, loqayd, befarq umrguzaronlik qilish emas. U butun mohiyati bilan mashaqqatu ziddiyatlardan iborat bo'lgan uzluksiz jarayon. Gobbos buni baxtsizlik deb tushuntiradi. Biroq, u ayni ana shu baxtsizlik ostida insonga tabiiy va ilohiy tomondan berilgan buyuk ma'naviy qudratni nazarda tutadi. Har bir kishi o'z baxtini o'zi yaratmog'i lozim. Har kim bu tashvishli dunyoda saodatli turmushini qurishi kerak. Buning uchun aql, tafakkur, keng dunyoqarash lozim. Hayot mohiyatini chuqur tushunish orqali turmushimiz mohiyatini orzu va maqsadlarimiz bilan boyitmog'imiz, unga mazmun bermog'imiz kerak. Ana shunda baxtsizlik bo'lib tuyilgan mashaqqatlardan, iztiroblardan, ma'naviy va ruhiy ozurdaliklardan ustun turadigan g'olibona kayfiyat yuzaga keladi.

Dunyoda axloqiy tanazzul, ma'naviy inqiroz avj olayotgan bir paytda insonda o'zini o'zi asrash instinktini kuchaytirmog'imiz lozim. Har bir odam o'zini o'zi asrasa, o'zini o'zi illatlarini kamaytirib, fazilatlarini ko'paytirish yo'lidan borsa, hayotimizni saqlab qolishimiz mumkin bo'ladi. Yalpi jamiyat,

vatan, davlat shunga muhtojlik sezmoqda. Qalb uygʻoqligi, ruh tetikligi zaruratga aylanmoqda.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatmoqda. Amerikalik olim Patrik Byukenen xulosalariga koʻra Yevropa sivilizatsiyasi tugadi. Bu inqirozning asosi ahloqsizlik. Yevropalik qizlar ona boʻlishni, yigitlar ota boʻlishni istashmayapti. “Nima qilaman bolani dunyoga keltirib. Unga 15 – 20 yoshga kirguniga qadar qarab, eng gullagan yoshlik davrimni beramanmi? Bir marta duyoga kelaman. Demak koʻnglim tusaganicha yayrab yashab qolishim kerak”, degan gʻayriaxloqiy istak umummilliy aqidaga, turmush tarziga aylangan. P. Byukenen fikrini davom ettirib “Hozir bizda beshik yasovchi ustadan koʻra tobut yasovchi ustaning bozori chaqqon. Chunki tugʻilish qariyb yoʻq. Butun yevropa qariyalar uyiga aylangan”, deydi. Mashhur davlat va siyosat arbobi Genri Kissenjer esa “Bizda erkak va ayolning birgalikda yashash ehtiyoji bor. Ularda oila degan qadriyat bor. Bizda shaxvoniy ehtiyoj bor. Ularda muhabbat bor. Afsuski, biz bu insoniyat qoʻriqxonasini ham buzdik” – deydi. Ana shu tarzda hayotimizga gʻarbona axloqsizlik, maʼnaviy qashshoqlik, xudbinlik, yengiltak turmush tarzi kirib kelmoqda. Befarqlik, loqaytlik esa yangi jamiyatni qamrab olmoqda. Bu – jiddiy umummilliy fojea.

Buyuk nemis faylasufi Fridrix Nitshe “Gʻolibona oʻl”, degan edi. Inson bu dunyodan minnatdor boʻlib, gʻolibona oʻlishi uchun gʻolibona yashashi lozim. Mavjud ikir-chikirlardan, fisqu fasodlardan ustun kelib, umummilliy manfaatni himoya qilishga umrini bagʻishlab, aqlini sarflashi kerak boʻladi. Barcha neʼmatlaru nashʼu-namolardan, pastkashliklardan, riyokorliklardan, boylik, amal, shon-shuhratlardan oʻzini ustun qoʻyib yashash uchun odamda oriyat, nafsoniyat, ichki gʻurur kerak boʻladi. Bu gʻurur tuygʻusi millat taqdiri, ota-bobolarimizdan meros qolgan ona tuproq, Vatan istiqboli bilan bogʻliq boʻlgan masʼuliyat bilan bogʻliq. Milliy iftixori kuchli boʻlgan odamda milliy oriyat kuchli boʻladi. Milliy qadriyatlarini asrashga, oʻz xalqi shaʼnini himoya qilishga oʻzida shijoat topadi. Oʻzbekning faylasuf shoiri Eshqobil Shukur “Men orsiz yashashdan qoʻrqaman, juda, Men qattiq qoʻrqaman, orsiz oʻlimdan”, deydi. Bu dardli faryodning ostida nimalar bor? Biz orsiz, oriyatsiz, benomus jamiyatda yashayapmiz. Uni zimiz yaratdik, qurdik. Afsuski, ushbu jamiyatni biz oʻzimiz, oʻzimizning axloqiy darajamiz bilan quryapmiz, uning muallifi hammamiz — men, siz, boshqalar... Endi keyingi avlodni oʻz illatlarimiz taʼsirida oʻstirayapmiz. Bir qarashda gʻoyatda goʻzal, barkamol hayot kechiryapmiz. Ammo tub mohiyati bilan sotqinliklar, poraxoʻrliklar, talon-tarajliklar, inson shaʼnini poymol qilishlar girdobida yashayapmiz. Bu qalbimizning kemtikligi, ruhiyatimizning majruhliligi, oʻzimizning inson sifatida toʻla anglamayotganligimiz va oʻzimizni oʻzimiz qadriyatga aylantira olmayotganimiz tufayli yuzaga kelyapti.

Odamzotga oʻzini oʻzi asrash instinkt berilgan. Ana shu instinkt ichki daʼvat sifatida insonning mudrab turgan his-tuygʻularini, qalbini uygʻotadi. Ichki ehtiros uygʻonishga ragʻbat beradi. Ruh uygʻonadi. Zotan, insonda

qalb uygʻoq, ruh joʻshqin boʻlsagina oʻzini oʻzi asrash instinkti, ichki sezim kuchayadi.

Insoniyatda qadriyatlardan uzoqlashish, yengil yashash, yengil fikrlash, bugunnigina koʻrish, ertaga Xudo podsho qabilida umrguzaronlik qilish kayfiyati kuchaymoqda. Har qadamda yolgʻon, har qadamda bir-birini shilish, bir-birini aldash, faqat oʻzim boʻlay, degan ishtiyoq turmush tarziga aylanmoqda. Odamlar ruhiyatidagi bunday oʻzgarish ijtimoiy mohiyat kasb etmoqda. Yalpi jamiyat maʼnaviy-axloqiy va maʼrifiy-ruhiy mazmuniga aylanmoqda. Natijada, inson hayotida jiddiy oʻpirilishlar, tisarilishlar — insoniy fazilatlarining kamayib, hayvoniy illatlarning kuchayib borishiga olib kelmoqda.

Ulugʻ rus olimi V.Klyuchevskiy “Inson bu dunyodagi buyuk hayvon”, deganida, huddi ana shu jarayonni nazarda tutgan. Albatta, inson buyuk jonzot. U olamshumul kashfiyotlar, kishilik hayotini tubdan oʻzgartirishga va butunlay kutilmagan oʻzanlarga berib yuborishga, insoniyat taraqqiyotini butunlay yangi, samarali oʻzanga burib yuborishga qodir boʻlgan jonzod. Ayni paytda u insoniyat tarixiy taraqqiyoti davomida erishilgan barcha yutuqlarni, real voqelikka aylangan aqliy moʻjizalarni kunpayakun qilishga qodir. Bunday noyob aqliy qudrat agar axloqqa, yuksak maʼnaviyatga, qadriyatlar asosida dunyoga kelgan boʻlsa, buyuk sakrash hodisalari, taraqqiyotning yangi choʻqqilari yuzaga keladi. Agar teskarisi boʻlsa, butun insoniyat uchun fojia yuz beradi. Buni Frensis Fukuyama “Tarixning yakuni va oxirgi odam” deb nomlangan asarida batafsil tahlil qiladi va iztirobli xulosalarga keladi. Atoqli adib Chingiz Aytmatov esa “Oxirzamon nishonalari” deydi. Darhaqiqat, kishilik hayotida axloqsizlik hukumron kuchga aylansa, insoniyatning inqirozi ana shunda.

Zamonaviy sivilizatsiya, raqamli texnologiya inson hayotini qanchalik bezab, goʻzallashtirsa, uning mashaqqatini kamaytirib, rohatini koʻpaytirsa, shunchalik qalbning soʻnishiga, ruhiyatning mayib-majruh boʻlishiga, insoniyatni orzu, maqsad singari hayotga va kelajakka daʼvat etadigan buyuk qudratidan mosuvo qilmoqda. Darhaqiqat, bugun biz ayni ana shu sivilizatsiyaviy taraqqiyot oqimida butun bir insoniyat degan umumsayyoraviy qadriyatni yoʻqotmayapmizmi? Biz oʻzimizni oʻzimiz boy bermayapmizmi? Va hozirgi, tobora qashshoqlashib borayotgan maʼnaviy ehtiyojlarimiz, tobora yengillashib borayotgan hayotiy munosabatlarimiz, soʻnib ketayotgan ruhiy olamimiz, tubanlashayotgan axloqiy olamimiz hosilasi sifatida oʻzimizni oʻzimiz boy bermayapmizmi? Bu ancha-muncha iztirobli hodisa. Jamiyatning elitasi hisoblangan intellektual qatlam, millatning ramzi deb yuksak baholanadigan ziyolilar oʻzi bilmasdan, sezmasdan turib, oʻziga yuksak baho berayotib, hech narsaga yaramaydigan toʻrtta ilmiy natijasi bilan oʻzini oʻzi dohiyga aylantirayotib, oʻz hayotini, kelajak avlod taqdirini chippakka chiqarmayotganmikin? Buni anglash — buyuk fojia, iztirob toʻla drammatizm!

O.Shpenglarning “Yevropa quyoshining soʻnishi” haqidagi bashorati

bugun Yevropaninggina emas, butun Yer sharini, yalpi insoniyat buguni va istiqbolini qamrab olmoqda. Insoniyat o'zining buyuk qalb quyoshidan, uning hayotbaxsh nuridan mosuvo bo'lmoqda. O'z hayotiga o'zi nuqta qo'ymoqda.

Bizning ta'sirimizda, katta avlodning hayotiy qarashlari, axloqiy mezonlari asosida yoshlar dunyoqarashi keskin o'zgartirmoqda. Ularda hayotga yengil qarash, aqlni ishlatmaslik, shunchaki yashash kayfiyati tobora chuqur ildiz otmoqda. Umuman, yalpi insoniyatda ma'naviy-ruhiy o'zgarish, odamlarda ruhiy muvozanatning og'ishi holati kuchaymoqda. Ana shu murakkab psixologik jarayon insoniyat taqdiriga tahdid solmoqda. Yaqinda tafakkur jurnalida Abror Yusupovning "Idrokning og'ish nuqtasi" (Tafakkur. 2024. 3-son) nomli maqolasini o'qidim. Qaysidir jihatlar bilan qarashlarimiz bir-biriga mos keladi. "Sapien Labs" tashkiloti ekspertlari dunyo aholisining ruhiy holati bo'yicha 2023 yili o'tkazgan tadqiqot natijalariga ko'ra, 30% respondent kuchli stressni boshdan kechiryotganini qayd etgan. Sotsiologik so'rovlariga asoslangan tadqiqot 71ta mamlakatdagi beshyuz ming respondentni qamragan". Tadqiqot natijalari ancha og'riqli. Jumladan, dunyo bo'yicha ruhiy salomatlik koefitsenti o'rtacha 65 deb baholangan. Bu ancha og'ir natija. 8 milliard odamning 65 foizi turli ruhiy zarbalar ostida yashamoqda. Tabiiyki, ruhiy zarba tabiatning bir bo'lagi bo'lgan insonni og'ir oqibatlariga olib keladi. Demak, aholining asosiy ko'pchiligi insoniyat barqaror taraqqiyotiga yetarli darajada hissa qo'shmayapti. Chunki bunday ruhiy ozurdalik, ma'naviy ta'sir ostida odam butun imkoniyatini ishga sololmaydi. Egallab turgan vazifasi doirasida to'laonli faoliyat ko'sata olmaydi. Ma'lumotlarga ko'ra, ushbu ko'rsatkich O'zbekistonda 48 foizni tashkil etadi. Bu jamiyatimizni tashkil etgan aholining qariyb yarimida ruhiy ozurdalik, ertangi kunga ishonchning yo'qligi, o'z kelajagini tasavvur qila olmaslik, yoshi kattalar uchun esa farzandlari taqdiridan ko'ngli to'lmaslik, havotirda yashash, bu dunyodan armon bilan o'tib ketish kabi jiddiy ruhiy holatlarni yuzaga keltiradi. 47 foiz aholi ijtimoiy jihatdan o'z-o'zini baholay olmaydi. O'zining kimligini bilmaydi. Inson sifatida o'zini o'zi qadriyatga aylantirish quvvatidan, hayotga imuhabbat tuyg'usidan, ezgu orzu-maqсадlaridan mosuvo. 73 foiz aholida intilish va harakatga undovchi omillar mavjud. Bu jamiyatning katta boyligi. Aholining asosiy ko'pchiligida qalb da'vati, ichki hayqiriq, tashabbus hissi mavjud. Ibn Sino iborasi bilan aytganda, "qalb ovozi" yangrab turibdi. Lekin raqamlar, tadqiqot natijalari kishini o'ylashga majbur qiladi. Jumladan, aql, tafakkur va jismoniy salomatlik uyg'unligi 58 foizni tashkil etadi. Bu qoniqarlimi, qoniqarsizmi? Albatta, kishini o'ylashga majbur qiladigan raqam. Anglash ko'nikmasi darajasi 65 foizni tashkil etadi. O'zimizni o'zimiz aholining ko'pchiligi aql yo'rig'i bilan yashayapti ekanku, deb ovutib yuramiz. Lekin bu raqam buyuk renessans hodisalarini ko'rgan, insoniyat hayotiga madaniyat olib kirgan buyuk xalq uchun yetarlimi, yo'qmi? So'rovnomadagi yana bir masala kishini chuqur o'ylashga chaqiradi. Moslashuvchanlik va bardoshlilik ruhiyatiga ega bo'lgan aholi 74 foizni tashkil etadi. Bu yaxshimi, yomonmi? Bir

jihatdan bardoshlilik, sabr-qanoat yuksak fazilat. U donishmandlik belgisi, yuksak axloq va yetuk ma'naviyat natijasi. Moslashuvchanlik esa insonga xos fazilat. Bunday ma'naviy-ruhiy imkoniyat faqat insongagina berilgan. Biroq uning me'yori ham bor-da! Me'yordan oshgan moslashuvchanlik, haddan yuqori bardoshlilik odamni passivlashtirib qo'ymaydimi? Uning ichki tashabbus tuyg'usini, qalb da'vatini so'ndirib qo'ymaydimi? Huddi ana shu holatan kelib chiqib, Fridrix Nitshe "Axloqsiz bo'!" demaganmidi? Zotan, u mutlaq axloqsizlikni nazarda tutmagan edi. Aksincha katta axloq, yuksak ma'naviyat asosidagi hushyorlikni, o'zini o'zi himoya qila olishni, hayotga tayrakor qarashni nazarda tutgan edi. Ortiqcha andisha, bilib turib munosabat bilddirmaslik, men senga tegmay, sen menga tegma qabilida yashaydiganlarni uyg'otmoqchi edi.

Ma'rifatli jamiyat qurish maqsadi bilan yashayapmiz. Biroq bu ancha chuqur o'ylashni, qilgan ishlarimizni sarhisob qilishni, unga tanqidiy yondoshishni taqozo etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarga "Gitler kim?", deb savol berishsa "Yozuvchi" deb, "Titanik kemasi Amudaryoda cho'kkanmi, Sirdaryoda?" degan savolga "Amudaryoda", "Bizning Bosh vazirimiz kim?" deyishsa, "E, bir she'r yozadigan kishi", deb javob berishsa... Buyuk zamondoshimiz bo'lgan shoir bilan Hukumat bahbarining ismi sharifi bir xil bo'lgani uchun adashishsa... Hali bu borada qiladigan ishimiz ko'p. Yalpi jamiyat ma'rifatlilik darajasini oshirmasdan ko'zlangan maqsadimizga erisha olmaymiz.

Yoshlarga ma'naviy va g'oyaviy ta'sir etish omillari xilma-xil. Jumladan, vaqt omili alohida ahamiyatga ega. Bu bevoista o'qish vaqti va bo'sh vaqt bilan bog'liq bo'lgan voqelikdan iborat. Ma'naviy ta'sir yo'nalishlari esa aqliy, ruhiy, axloqiy, mehnat va estetik omillardan iborat. Ma'naviy ta'sir etish shakllari ham ta'siri, miqyosi va ko'lamiga qarab individual, jamoaviy va ommaviy yo'nalishlarda bo'lishi mumkin. Demak, ayrim hollarda alohida-alohida yoshlar bilan yakka tartibda g'oyaviy ta'sir o'tkazishga, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni olib borishga to'g'ri kelsa, jamoaviy shaklda ma'lum bir jamoa to'plangan joyda amalga oshirish mumkin. Ma'naviy ta'sir etishning ommaviy shaklida esa bevosita ommaviy axborot vositalari orqali to'g'ridan-to'g'ri butun jamiyatda targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borishni qamrab oladi. Bizningcha yoshlar ongi va dunyoqarashiga g'oyaviy ta'sir etish uzluksizlikni, tizimlilikni, kompleks yondoshuvni taqozo etadi.

Darhaqiqat, mafkuraviy immunitetni uyg'otish va g'oyaviy ta'sirchanlikni kuchaytirishda doimiy ravishda uzluksiz tarzda ish olib borilmasa, ma'naviy-ma'rifiy faoliyat shakllangan tizimga ega bo'lmasa aniq natijaga erishish mushkul. Har bir inson alohida va to'laqonli tizim ekan, uning ana shu serqirra, rang-barang va ziddiyatli olamiga mos ravishda g'oyaviy ta'sir kompleks tarzda, keng miqyosli, yoshlar olamini yaxlit holda qamrab olgan shaklda olib borilmog'i lozim. Bu vazifa bizdan uchta o'ziga xos vazifani hal etishni taqozo etadi.

Birinchisi – ta'sirchanlik. Bizning har bir so'zimiz ta'sirchan, jozibali,

tinglovchi qalbini junbushga keltiradigan, uning ongu shuurida mustahkam o'rnashadigan, fe'l-atvorini yaxshilik sari burishga ta'sir o'tkazadigan bo'lmog'i lozim. Bu borada, afsuski, bizning leksikonimiz eskirgan, lug'aviy boyligimiz yetarli emas. Hamma gaplarimiz to'g'ri. Faqat u umumiy tafsilotdan, bayondan iborat. So'zlarimiz haroratsiz. Tinglovchini, xususan, yoshlarni o'zimizga jalb eta olmaymiz.

Ikkinchisi – hozirjavoblik. Ma'lumki, axborot xuruji avj olayotgan bir paytda hozirgi yoshlarni hayratda qoldirish oson emas. Xususan, talaba yoshlarning keng imkoniyatlarini, internet tizimidan foydalanishga bo'lgan katta qiziqishini nazarda tutsak, g'oyaviy-tarbiyaviy ishlarda hozirjavoblik, bugunning gapini ayta olish, bugunning muammosiga ob'ektiv yondosha olish, yosh tinglovchini bunga ishontira bilish alohida tayyorgarlikni va qobiliyatni, yuksak bilimlar saviyasini taqozo etadi.

Uchinchisi – konkretlik. Fikrlarimiz aniq, lo'nda, yoshlar ongiga tez kira oladigan, qalbini zabt eta oladigan bo'lmog'i lozim. Ko'psozlik auditoriyani ziriktirib qo'yadi. Hozirgi tezkor va shiddatli zamon ta'sirida shakllanayotgan yoshlar ruhiyatini egallash uchun qisqa, aniq, lo'nda va isbot talab qilmaydigan xulosalar bilan minbarga chiqish samara berishi mumkin, xolos. Bu o'z-o'zidan juda katta bilim, zamonaviy jarayonlardan habardorlik va ular mohiyatini chuqur tushunganlik, mavjud fikr va xulosalarni yetarli darajada jozibador qilib yetkaza olish tajribasini taqozo etadi. Demak notiqlik san'ati, so'z jozibasi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Iftixor hissi, g'urur tuyg'usi, g'oyaviy chiniqqanlik fazilati ma'naviy yetuklikning tayanchi. Ayni ana shu fazilatlar kuchli bo'lgan odamda o'zining butun intellektual imkoniyatlarini, aqliy salohiyatini ongli ravishda ishga soladi. Har qanday shaxsiy manfaatlardan umumjamiyat, umumdavlat manfaatini ustun qo'yadi. "Men shu xalqning bir vakiliman, ulug' ajdodlarning to'laqonli vorisiman, shu aziz Vatan, shu muqaddas tuproq ajdodlarimdan menga yetib kelgan meros. Uni asrash, avaylash mening burchim", degan fikr bilan yashaydigan xalqni har qanday buzg'unchi g'oya yo'ldan urolmaydi. Har qanday tajovuzkor kuch uni yengolmaydi. Har bir yosh o'zining ajdodlari bilan faxrlana olishi lozim. O'zining milliy qadriyatlari, ulug' ajdodlarining jahon taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissalarini bilan faxrlana olish kerak. Yoshlarimizda bunday imkoniyat ham, katta tarixiy asos ham bor. Zotan, o'zbek xalqi insoniyat hayotiga madaniyat olib kirgan, bir qator sivilizatsiyalarni ko'rgan buyuk xalqlardan biri. Yoshlarimiz ajdodlar merosini qunt bilan o'zlashtirsa, ulardan yurtga sadoqat, millatga fidoyilik, g'animga nafarat, qat'iyat va iroda sabog'ini olsa, haqiqiy ma'nodagi Yangi O'zbekiston fuqarosi dunyoga kelgan bo'ladi. Biz shunga erishishimiz lozim.

Hozirgi sivilizatsiyaviy sharoitda yoshlar qalbiga, ongu shuuriga ta'sir etish oson emas. Turli qarama-qarshi axborotlarga ega, internet va boshqa ma'lumot bazalaridan keng foydalanayotgan yosh avlod psixologiyasi butunlay boshqacha. Ularda milliy oriyat, o'zi fuqarosi bo'lgan shonli, shuhratli O'zbekiston degan 37 millionli oilamiz - davlat bilan faxrlanish,

uning taqdiriga taqdiridoshlik, istiqboliga daxldorlik hissini uygʻotish dolzarb muammoga aylangan. Nazarimizda uzluksiz taʼlimning barcha boʻgʻinlarida taʼlim sifatini oshirilmayapmiz. Oʻttiz toʻrt yildan buyon Oʻzbekistonning milliy va jahon tajribasini sintezlashtirgan Yagona taʼlim Strategiyasi va Dasturi ishlab chiqilmaganligi ishimizni murakkablashtirmoqda. Sohaning har bir yangi rahbari oʻz qarashlarini joriy etib, yangi islohot davrini boshlagani sababli, yagona va oʻzgarmas dastur, yagona talab yaratilmani tufayli “tajribalar” shajarasi davom etmoqda.

Har qanday sharoitda tarbiya taʼlimdan ustun turmogʻi lozim. Axloqsiz kuchli mutaxassisdan koʻra yuksak axloqli, gʻoyaviy chiniqqan oʻrtamiyona mutaxassis jamiyatga koʻp foyda keltiradi. Oldin odam, keyin mutaxassis yetishtirishimiz kerak. Buning uchun uzluksiz taʼlimning hamma bosqichida ijtimoiy-gumanitar fanlarga keng oʻrin berilmogʻi darkor. Jumladan, maktabgacha va maktab taʼlimida “Vatan tuygʻusi”, oʻrta maxsus va oliy taʼlimda “Maʼnaviyat asoslari”, “Milliy gʻoya” fanlarini qayta tiklab, chuqur oʻqitishni yoʻlga qoʻymoq lozim. Aks holda tez oʻzgarayotgan hozirgi dunyoda butun bir avlodni boy berishimiz, buyuk ideallarimizdan ayrilib qolishimiz mumkin.

YOSHLARNI GENDER TENGLIK ASOSIDA OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA MILLIY QADRIYATLARDAN INNOVATSION FOYDALANISH MEXANIZMI

Oynisa MUSURMANOVA,

*Respublika Oila va xotin-qizlar qoʻmitasi huzuridagi
“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti direktor oʻrinbosari,
Respublika “Oqila ayollar” harakati raisi,
pedagogika fanlari doktori, professor*

***“Kelajakka intilib yashaydigan yosh avlod sayyoramizda
farovon hayot va yuksak taraqqiyot barqaror boʻlishi uchun
yangi gʻoyalar va ijodiy ruhdagi saʼy-harakatlarni amalga
oshiradigan beqiyos kuchdir”.***

Sh. Mirziyoev

Oila – asrlar davomida shakllanib kelgan jamiyatning asosiy mustahkam boʻgʻini, qudratli maʼnaviyat oʻchogʻidir. Oilada yoshlarni gender tenglik asosida farovon, tinch va xotirjam oilaviy hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlarning innovatsion tizimidan foydalanish samarali natijalar beradi.

Gender tenglik- hayotning barcha jabhalarida ayollar va erkaklar, qizlar va oʻgʻil bolalar uchun teng huquq, masʼuliyat, imkoniyat, qadriyat va natija hisoblanadi. Gender tenglik faqat ayollarga taalluqli masala boʻlmagan, u

erkaklarning ham huquq va majburiyatlarini anglatadi. Gender tenglik **insonni asosiy huquqlari bo'lib, uni** ta'minlashda ayollarning ham, erkaklarning ham **ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy** manfaatlari, ehtiyojlari va ustuvorliklari hisobga olinadi.

Davlatimiz rahbari ta'biri bilan aytganda: “Bu imkoniyat hali bizning tariximizda umuman bo'lmagan”.

Oilada erkaklar va ayollarning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy tengligini ta'minlash jamiyat taraqqiyoti, farovonligi va tinchligining fundamental poydevori hisoblanadi. Shuning uchun, Yangi O'zbekistonda fuqarolarning gender tengligini ta'minlashning huquqiy asoslari, samarali ma'naviy-ma'rifiy tizimlari yaratilib ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Milliy qonunchiligimizga ko'ra **“gender-xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatning barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim, ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi”.**

Jamiyatda erkak va ayollarning gender tengligini ta'minlashda samarali natijalarga erishish uchun avvalo oilada o'g'il va qiz farzandlarning jinsiy huquq va manfaatlarini takomillashtirish borasida samarali natijalarga erishmoq zarur. Tarixiy nuqtai-nazardan qaraganda yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlardan innovatsion foydalanish natijador poydevor hisoblanadi.

Shuning uchun ham bu borada O'zbekiston Respublikasining 10 dan ortiq qonunlari, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son,(7 ta yo'nalishning beshinchi “Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish” yo'nalishi), 2020 yil 18 fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanda qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5938-son kabi 10 dan ortiq Farmon va Qarorlari, 2023 yil 22 dekabrda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Kengashining kengaytirilgan majlisidagi “Ma'naviyat hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerak” mavzusidagi nutqi, Vazirlar Mahkamasining qator Qaror va farmoyishlarida ushbu borada qilinadigan ishlar samaradorligini oshirish borasidagi yangi tizimlar haqida huquqiy-me'yoriy asoslar yaratilgan.

Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha tashkil etilgan O'zbekiston Respublikasi Komissiyasi tomonidan qabul qilingan 2020-2030 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish **Strategiyasining ijrosini ta'minlash Yangi O'zbekistonda ilk bora ushbu masala bo'yicha ijobiy natijalar berishi muqarrar.**

Shuningdek, O'zbekistonda oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishning konseptual g'oyalari mavjud bo'lib, oila ma'naviyatini takomillashtirishda,

albatta, ularga asoslanmoq zarur. Ya'ni, "Sog'lom oila – sog'lom jamiyat", "Oila – jamiyat va davlat himoyasida", "Farovon oila – farovon jamiyat asosi", "Oila – ma'naviyat o'chog'i", "Oila – jamiyat ko'zgusi" konseptual g'oyalar tizimlariga amal qilish mexanizmlari yaratilgan.

Shuning uchun, Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek: "Ayni vaqtda azaliy qadriyatlar, ijtimoiy-siyosiy qarashlar tizimida chuqur transformatsiya jarayoni" yuz bermoqda.

Darhaqiqat, qadriyat atamasi arabcha "Qadr" so'zidan olingan bo'lib, "qimmatli", "foydali" degan ma'noni anglatadi va inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarining ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan hamda ular tomonidan yuksak baholanib, qadrlanadigan oila, tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmui nazarda tutiladi.

Oilaviy qadriyatlar-oila a'zolari tomonidan qadrlanadigan, sulolalar g'ururiga aylangan, avloddan-avlodga ma'naviy boylik sifatida o'tib, boyib, takomillashib jamiyatda oila imijini namoyon etadigan **milliy urf-odatlar, rasm-rusumlar, axloq-odob qoidalari, dunyoviy va diniy an'analardan iboratdir**. Shuningdek, oila a'zolari imijini belgilovchi, gender tengligini takomillashtiruvchi **axloq-odob qoidalari** ham yuksak ma'naviy qadriyat hisoblanadi.

Yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda **milliy va umuminsoniy** qadriyatlarning qo'yidagi **5 ta** yo'nalishlariga amal qilish ijobiy natijalar garovidir:

Shaxsiy qadriyat – har bir shaxsning ichki va tashqi dunyosi, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy turmush tarzi, axloq-odobi, urf-odatlar, rasm-rusum, tartib- qoidalari;

Oilaviy qadriyat – har bir oiladagi e'tibor va e'tirofdagi ijtimoiy-moddiy va ma'naviy boyliklar ya'ni, oila a'zolari tomonidan qadrlanadigan, sulolalar g'ururiga aylangan, avloddan-avlodga ma'naviy boylik sifatida o'tib, boyib, takomillashib, jamiyatda oila imijini namoyon etadigan dunyoviy va diniy an'analari, urf-odatlar, rasm-rusumlar, axloq-odob qoidalari iboratdir;

Sulolaviy qadriyat – har bir avlod-ajdodning uzoq o'tmish bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy qadriyatlari;

Jamoaviy qadriyat – ma'lum bir mahalla, turar joy, hududda qadrlanib, amal qilinadigan ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy qadriyatlar (o'zaro yordam, hashar, marosim, axloq-odob qoidalari va b.q.);

Mintaqaviy, ya'ni hududiy qadriyat – har bir mintaqaning o'ziga xos geografik, demografik qadriyatlari (ekologik "Yashil makon" qadriyatlari, milliy taomlar, milliy kiyimlar, an'analar, urf-odatlar, rasm-rusmlar va b.q.

Ushbu toifa ma'naviy qadriyatlarning barchasi mazmunan: aqliy-axloqiy, ma'naviy-ma'rifiy, badiiy, etik-estetik, mehnat, kasb-kor, ekologik, iqtisodiy, jismoniy, tibbiy, sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy-psixologik, gender tenglik, o'zaro do'stona muloqot, diniy-ma'naviy, huquqiy, demografik, gigienik va fiziologik (jinsiy), millatlararo tolerantlik, kiyinish odobi va

boshqalarga amal qilishni taqozo etadi.

Yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga “Fuqarobay”, “Xonadonbay”, “Mahallabay” tarzda jamoatchilik asosida mavjud muammolardan kelib chiqqan holda individual, guruhli, jamoaviy va ommaviy ta’lim- tarbiya shakllardan foydalanish o’zining samarali natijalarini beradi.

Yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlardan innovatsion foydalanish ob’ektlari va jarayonlar quyidagilardan iborat:

- oila va mahalla;
- maktabgacha ta’lim tizimi;
- umumiy o’rta va professional ta’lim tizimi;
- oliy ta’lim tizimi;
- kasbga o’rgatish, malaka oshirish muassasalari, mehnat va bandlik

jarayoni;

– hududlardagi turli tashkilotlar, muassasalar;

-Respublika Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi, Qoraqalpog‘iston Respublika si, viloyatlar, Toshkent shahri tuman (shahar) oila va xotin-qizlar boshqarmasi, bo‘limlari, mahallalar xotin-qizlar faollari;

-Respublika “Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti;

-Respublika Ma’naviyat va ma’rifat Markazi, “Ma’rifat targ‘ibotchilar” jamiyati va ularning hududiy tizimi;

-xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Komissiyasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlari huzuridagi xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo‘yicha hududiy komissiyalar, Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo‘mitasi tashkil etildi. Davlat organlarida gender tenglikni taminlash bo‘yicha maslahat kengashlari;

-oliy ta’lim muassasalarida xotin-qizlar va erkaklar uchun Gender tengligi masalalari bo‘yicha **maslahat-kengashlari hamda ilmiy-tadqiqot markazlari**;

-oliy ta’lim muassasalarida ilm-fan bilan shug‘ullanuvchi xotin-qizlarni gender masalalari bo‘yicha bilim va malakalarini takomillashtirishda **“Gender tarixi”, “Gender psixologiyasi”, “Falsafaning gender tomonlari”, “Gender antropologiyasi”, “Gender sotsiologiyasi”, keyinchalik esa “Gender pedagogikasi”** kabi fan tarmoqlari;

-bo‘sh vaqtda tashkil etiladigan turli ma’naviy-ma’rifiy, diniy va dunyoviy marosimlar jarayoni;

- kundalik ijtimoiy turmush jarayoni;

- shaxslararo, millatlararo munosabat va muloqotlar jarayoni va b.q.; Shuningdek, **“Yangi O‘zbekistonning ibratli oilasi”, “Yil ayoli”, “Gender tenglik faoli”** va boshqa milliy ko‘rik-tanlovlar va b.q.,da ishtirok etish.

Yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda qo'yidagi manbalardan ota-onalar, tarbiyachi-pedagoglar, oila va xotin-qizlar faollari, "Oqila ayollar" harakati, "Olima ayollar" jamiyati, mahalla yettiligi, Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotchilar, "Buvijonlar maktabi, Otinoyilar, nuroniylar va boshqa mutasaddilar samarali foydalanmoqlari ijobiy natijalar garovidir. Ya'ni:

- yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda ma'naviyatini takomillashtirishning xalqaro va respublika me'yoriy-huquqiy hujjatlari (qonunlar, Prezident farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qaror, farmoyishlar, xalqaro hujjatlar va b.q.);

- na'munali xalqaro ilg'or tajribalar;

- milliy oilaviy an'analar, urf-odatlar, rasm-rusumlar, axloq-odob qoidalari va boshqalar;

- *xalqimizning boy ma'naviy merosi ya'ni, Sharq va G'arb mutafakkirlarining oila ma'naviyati borasidagi meroslari (dunyoviy va diniy bilim, malaka ko'nikma rivojiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkirlar, jadidlar ijodi na'munalari, ko'hna va zamonaviy madaniy yodgorliklar, xalq og'zaki ijodining noyob durdonalari);*

- insonning ma'naviy kamoloti poydevori hisoblanganligi uchun tarixiy va zamonaviy badiiy va san'at asarlari, ommabop risolalar, ilmiy-metodik monografiya, qo'llanma va risolalar, darsliklar, esdaliklar, ensiklopediyalar va b.q.;

- tarixiy namunali oilaviy tajribalar;

- OAV, teleradio ko'rsatuv va eshittirishlar, matbuot, internet, videomateriallar, ko'rgazmali targ'ibot mahsulotlari (*plakatlar, bukletlar*) va boshqalardan iboratdir.

Ota-onalar, ta'lim tizimi tarbiyachi-pedagog xodimlar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha mutasaddilar, Oila va xotin-qizlar qo'mitasi xodimlari, mahallalardagi xotin-qizlar faollari va boshqa davlat va nodavlat tizimi mutasaddi xodimlari yoshlarni gender tenglik asosida milliy qadriyatlar vositasida oilaviy hayotga tayyorlashda qo'yidagi **tamoyillarga amal qilishi ijobiy samara beradi:**

ushbu yo'nalish bo'yicha *me'yoriy-huquqiy hujjatlarga itoatkorlik; milliy o'zlikni anglash; davlat tizimiga hurmat; fuqarolik burchiga sadoqat; vatanparvarlik; adolatparvarlik; insonparvarlik; millatparvarlik* (xalqlararo, millatlararo totuvlikka rioya etish); bag'rikenglik; ro'g'orshunoslik; e'tiqodlilik; reproduktiv salomatlikka amal qilish; fidokorlik; tashabbuskorlik; ijodkorlik; milliy qadriyatlarga sadoqatlilik; oilaparvarlik; *tinchliksevarlik; mehnatsevarlik va b.q.*

Ushbu tamoyillarga amal qilish natijasi O'zbekistonda yoshlarni gender tenglik asosida ma'naviy qadriyatlar vositasida oilaviy hayotga tayyorlashda qo'yidagi kopseptual g'oyalarga innovatsion amal qilish o'zining ijobiy natijasini beradi:

- maktabgacha ta'lim muassasalari, umumiy o'rta ta'lim muassasalari, maktab-internatlar va ixtisoslashtirilgan maktablar, professional ta'lim tizimi,

oliy o'quv yurtlari, malaka oshirish tizimida tarbiyalanayotgan sog'lom, ijtimoiy himoyaga muhtoj, nogironligi bor, yetim ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan, boquvchisini yo'qotgan bolalarni ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar asosida oilaviy hayotga tayyorlashda ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash;

-yoshlarni jinsi, irqi, millati, tili, diniy e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar milliy qadriyatlar vositasida **"Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari!"** g'oyasi asosida birlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

-mahalliy xokimliklar davlat xususiy sherikchilik tamoyili asosida o'z hududidagi barcha mahalla va oilalarda zamon talablari asosida **"odobli qiz"**, **"ma'rifatli ona"** qiyofasini shakllantirishga qaratilgan kutubxonalar tashkil etish, **Oila kitobxonligini** rivojlantirish, ma'naviyat kunlari, festivallar, kitob fondini boyitish, mavjudlarini internet bilan ta'minlash, kitobxonlarga qulay sharoitlar yaratish, kitob karvoni, ma'naviy-ijtimoiy loyihalar, tematik teleko'rsatuvlar, radioeshittirishlar, teledasturlar, ijtimoiy-ma'naviy sohaga bag'ishlangan matbuot anjumanlari elektron platformalar va b.q. tashkil etish. Buning uchun:

A) har bir mahallada **"Mahallaning eng yaxshi kitobxon oilasi"**, **"Yilning eng faol kitobxoni"** mavzularida tanlovlar, **"Kitobxonlik"** haftaliklarini, **"Oilaviy kitob o'qiymiz"**, **"Kelin sarposiga kitob qo'shib beraylik"** kabi aksiyalarni muntazam tashkil etish;

B) 2 aprel – **"Xalqaro bolalar kitoblari kuni"**, 23 aprel – **"Butunjahon kitoblar va mualliflik huquqi kuni"**ga bag'ishlab ijodkor shoirlar, qiziqarli asar mualliflari bilan mahallalarda uchrashuvlar, aholi o'rtasida kitobxonlik kechalari, turli mushoiralarni tashkil etish;

-**"Ayollar daftari"**, **"Yoshlar daftari"** va **"Mehr daftari"**ga kiritilgan o'zgalar parvarishiga muhtoj yoshlar, ehtiyojmand, nizoli, notinch, kam ta'minlangan oilalar, xotin-qizlar, keksa yoshdagi nuroniylarni gender tenglik tamoyillari asosida ijtimoiy-ma'naviy qo'llab-quvvatlash;

-nogironligi bo'lgan oila a'zolari, tazyiq va zo'ravonlikdan jabr ko'rgan yoshlar, xotin-qizlar, ijtimoiy rehabilitatsiyaga muhtoj, xorijiy mamlakatlarda istiqomat qilayotgan O'zbekistonlik migrant oila a'zolari va farzandlarining ma'naviy qadriyatlar borasidagi bilim, malaka va ko'nikmalarini takomillashtirish;

-yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlash, yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash, ular o'rtasidagi nizolarning oldini olishga qaratilgan aniq va natijador mexanizmlarni joriy etish;

-yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlash tayyorlashning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, ruhiy va boshqa jihatlarini bo'yicha rukunli risolalar, esdaliklar, videomateriallar, onlayn dasturlar, ko'rgazmali targ'ibot mahsulotlari (plakatlar, bukletlar va b.q) va boshqalarni yaratish hamda ularni har bir oilaga kirib borishini ta'minlash mexanizmini yaratish;

-ta'lim muassasalarida "Gender tenglik strategiyasi", "**Yashil makon**" **ekologik dasturi**, "**Oilaviy sayohat**" **turistik paketini** joriy etish, nazariy-metodik laboratoriyalarni, "**Ota-onalar maslahat**" xonalari, burchaklari, internet tarmoqlarida "**Oilaviy qadriyat sirlari**" maxsus saytlarini, "**Oilaviy hayot pedagogikasi**", "**Oilaviy hayot psixologiyasi**" maxsus kurslarini, "**Yosh oila maktabi**" nazariy-amaliy laboratoriyalarini tashkil etish va ular uchun dasturiy mahsulotlarni yaratish maqsadga muvofiqdir;

-jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muxitni sog'lomlashtirish, farzand tarbiyasi, oilaviy qadriyatlarimizga zid bo'lgan turli ma'naviy tahdidlarga karshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishga karatilgan profilaktik tadbirlarni tashkil etish;

-yoshlar o'rtasida erta turmush, erta tug'ruq, qarindosh-urug'lar o'rtasidagi nikohning salbiy oqibatlariga barham berishning samarali choralarini amalga oshirishda intellektual salohiyatga ega ota-onalar, ta'lim tizimi tarbiyachi-pedagoglari, Oila va xotin-qizlar qo'mitasi xodimlari, mahalla xotin-qizlar faollari, "Oqila ayollar" harakati, "Olima ayollar" jamiyati, ma'naviy va diniy-ma'rifiy targ'ibotchilar, ijodkorlar, ziyolilar va boshqa mutasaddilar natijador **innovatsion tarbiya texnologiyalar va metodlardan** foydalanish choralarini ko'rmog'i zarur.

Faoliyat natijalarini **doimiy kuzatish, nazorat qilish, tahlil etish, monitoring qilish** o'zining ijobiy samarasini berishi muqarrar.

Shunday qilib, **yoshlarni** milliy qadriyatlar vositasida **gender tenglik asosida** baxtli oilaviy hayotga tayyorlash, ularni etnomadaniy rivojlantirishda innovatsion ta'lim-tarbiya texnologiyalar va metodlari ya'ni, multimedia resurslari, o'quv va badiiy adabiyotlar, elektron axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, maxsus teleradio rukunlari, reportajlar, ijtimoiy loyihalar, ilmiy-ommabop, badiiy, multiplikatsiyaviy hujjatli filmlar, elektron ta'lim resurslari, vebinarlar (veb-seminarlar, veb-konferensiyalar, veb-debatlar, veb-murojaatlar, metodik veb-sahifalar va boshqa), maxsus interaktiv veb loyihalar, audivizual, savol-javob, kichik guruhlarda ishlash, hikoya, davra suhbat, munozara, ma'naviy forumlar, klaster, aqliy hujum va boshqalardan foydalanish faoliyat natijalarini doimiy kuzatish, nazorat qilish, tahlil etish, monitoring qilish o'zining ijobiy samarasini berishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси янги таҳрири 2023 йил 30 апрель. (*Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон*).

2.Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизларни тазйик ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги 2019 йил 2 сентябр Қонуни

3.Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги 2019 йил 2 сентябр Қонуни

4.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги "Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла

институти янда қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5938-сон Фармони

5.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ-60- сон Фармони

6.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 3-майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-4307-сонли Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2019-йил.

7.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 4-сентябрдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4436-сон қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2019-йил.

8.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 26-мартдаги “Маънавий-маърифий ишлар тизимни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5040-сон қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2021-йил.

9.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 22 декабрдаги Республика Маънавият ва маърифат Кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги “Маънавият ҳаётимизда янги куч,янги ҳаракатга айланиши керак” мавзусидаги нутқи.

10.Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021 йил 28-майдаги “2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш Стратегиясини тасдиқлаш ҳақида”ги №СҚ-297-IV қарори.

11.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018-йил 14-мартдаги “Хотин-қизлар билан ишлаш ва оилаларда маънавий-ахлоқий кадриятларни мустаҳкамлаш бўйича мутахассис тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” ги ПҚ-200-сон Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018-йил.

12.Мусурманова О. Миллий кадриятлар- оила маънавияти пойдевори. (Монография) Тошкент. Зарваққ наشريёти. 2023.-113 б.

13.Мусурманова А. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 P.

14.Мусурманова А. Маросимлар-маънавиятимиз кузгуси. Методик қўлланма. “Istiqloq nashriyoti”, Тошкент, 2012 йил.

15.Мусурманова О., Норкулов Х., Абдурахимова Ф. Маҳаллаларда оила фаровонлиги: миллий кадриятлар ва одоб дурдоналари.(Услубий қўлланма) “Маҳалла ва оила наشريёти”. Тошкент: 2023. 116 бет.

16. Мусурмонова О., Фарзандларимга насихатлар. (2-нашр) Панднома. – Тошкент: Ёшлар наشريёт уйи, 2022. – 180 бет.

17.Мусурманова А.Improving Mechanisms of interaction between

Family institutions and Educational institutions in Devejoping Spiritual Culture of Alolescents at Social and Right Risk Groups Eastern European scientific journal (ISSN 2199-7977) Ausgabe 2-2018.62-67 P.

18. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. – Тошкент: “Ўқитувчи” нашриёти, 2000. – 200 бет.

19. O.Madvaliyev, O.Ahmadqulova. Bolalarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otish. T., 2022. 16 b.

20. X.Норкулов. Ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масалалари. -Т.:, 2022. 240 б.

21. Темирова Н.Е. Қадриятлар ва ёшлар камолоти. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2008. – Б. 26.

22. Фазилатли авлод. Узлуксиз маънавий тарбия трилогияси. 3-қисм. [Матн]: 7-18 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма. / Тузувчи муаллифлар: А.Қодиров, М.Курунов, О.Мусурманова ва бошқалар. -Тошкент: Muharrir nashriyoti. 20019.-256 б. (2020 йил, январь)

TALABA YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA INNOVATSION O'QUV LOYIHALARNING O'RNI

Ismoil SAIFNAZAROV,

TDIU professori, falsafa fanlari doktori,

OTFIV huzuridagi Ta'lim Fan Jamoatchilik kengashi raisi

Biz tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan, insoniyat hozirga qadar boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladigan shiddatli va ayni paytda o'ta murakkab zamonda yashamoqdamiz. Mutaxassislar bu tezkor davrni “ommaviy axborotlashuv” yoxud “globallashuv asri” deb atashmoqda. Boisi yer yuzining qaysidir bir chekkasida yuz bergan voqeadan bir necha soniya ichida butun dunyo ahli xabar topmoqda. **Ijobiy tomondan**, globallashuv ilm-fan taraqqiyoti, innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish bo'yicha davlat organlari va tadbirkorlik sub'ektlarining uzviy hamkorligini ta'minlash, barcha soha va tarmoqlarda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni raqamli texnologiyalar bilan qamrab olish, bu borada zamonaviy bilimlarni chuqur egallagan, intellektual salohiyatli kadrlarni yetishtirish, mamlakatda “axborotlashgan jamiyat” muhitini yaratish masalalarini qamrab oladi. **Salbiy tomondan**, hozirda Yer yuzida axborot almashinuvi mislsiz tezlashgan sharoitida, ayrim “markazlar” bundan foydalanib, boshqa davlatlar va xalqlar o'rtasida g'arbona hayot jozibalarini jumladan, “ommaviy madaniyat” ta'sirini erkinlik shabadalari tarzida imkon qadar kengroq yoyishga bor kuchi bilan harakat qilmoqda. Buning natijasida mafkurasi hali shakllanib ulgurmagan va tafakkurida g'oyaviy bo'shliq hosil bo'lgan ayrim shaxslar bu kabi illatlar ta'siriga juda tez tushib

qolish holatlari ko'p kuzatilmoqda. Bunday holatda mamlakatimizda milliy axborot tizimimizni yanada mustahkamlash, yoshlar tarbiyasi masalalariga e'tiborni yanada kuchaytirish taqazo qilinadi. Zero yosh avlod tarbiyasi hammo zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. "Ma'lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to'qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o'zini o'ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste'molchilik kayfiyati turli yo'llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilyapti"[1].

Darhaqiqat globallashuv sharoitida "Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzod asrlar davomida amal qilib kelgan e'tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur yetkazmoqda. Bu esa ma'naviyatni yoshlar ongiga singdirish, inson qalbiga yo'l topishni har tomonlama puxta o'ylangan tizimli ravishda olib borish bu sohadagi faoliyatni yanada kuchaytirishni talab etmoqda. Yoshlar tarbiyasida innovatsion loyihalarning ahamiyati masalasi haqida gapirganimizda shuni aytish joizki, ularda intellektual salohiyatni yuksaltirish, ulardagi milliy o'zlikni anglashni kuchaytirish, millatparvarlik va vatanparvarlik tuyg'ularini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratish darkor. Xech kimga sir emaski, bugun yoshlar axboriy ehtiyojlarini ommaviy axborot vositalari (OAV) dan olmoqda. Shu bois mamlakatimizda yaratilgan milliy va ma'naviy qadriyatlarimizni aks ettiruvchi dasturlar, saytlarda ta'lim-tarbiyaga oid chiqishlarni doimo ko'paytirib va yangilab borish kerak. Ayniqsa, aniq va tabiiy fanlar sohasida faoliyat yuritgan O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining ilmiy, tarixiy va falsafiy merosi, ularning astronomiya, matematika, geografiya, geodeziya, tibbiyot, farmakologiya, kimyo, mineralogiya kabi zamonaviy ilm fan shakllanishi va rivojlanishiga qo'shgan ulkan hissasiga oid maqolalarni ko'proq berish zarur deb hisoblaymiz. Bu zamonaviy ilmiy bilimlar bilan qurollangan va barkamol insonni shakllantirishga xizmat qiladigan ta'limning yangi milliy modeliga to'liq o'tish jarayonlariga mos keladi. Zero, yuksak ilmiy salohiyatga ega bo'lgan insonlarga jamiyatning gullab-yashnashini ta'minlay oladi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Biz o'z oldimizga qo'ygan ulkan maqsadlarimiz ijobatini, Yangi O'zbekiston kelajagini butun el-yurtimiz qatori sizdek azmu shijoatli farzandlarimiz bilan bog'liq holda ko'ramiz. Shu bois, yoshlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularni kamol toptirish davlatimiz siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida doimo e'tiborimiz markazida bo'lib kelmoqda"[2].

Mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar tufayli navqiron avlodning zamonaviy bilim olishi, kasb-hunar egallashi uchun beqiyos imkoniyatlar yaratilgan. Yurtimiz o'g'il-qizlarini

barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qilayotgan bunday ezgu sa'y-harakatlar doirasida yoshlarning chuqurlashtirilgan tartibda va innovatsion texnologiyalar asosida bilim olishlariga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy-madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimidir. Ta'kidlash kerakki, ta'limda innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim tizimida shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo'ladi. Shu bois ular ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugun O'zbekistonda, barcha fanlar qatori ijtimoiy fanlarni o'qitishni takomillashtirib borish va unga innovatsion yondashuv – yoshlarning dunyo qarashini kengaytirishda va ularni intellektual rivojlangan shaxslar bo'lib yetishishlarida muhim rol o'ynamoqda. Umumta'lim maktablari va oliy ta'limda mazkur fanlarning o'qitilishi kelajakda yetuk milliy kadrlar tayyorlashda o'zining amaliy va fundamental ahamiyati va fuqarolik jamiyatini rivojlantirib borish jarayonida aholi, ayniqsa, yoshlar ongida demokratik tamoyillar va dunyoqarashni shakllantirishda ahamiyati ortib bormoqda. Yoshlar – jamiyatning tub negizi, aholining ilg'or qatlami, kelajakning ishonchli egalari. Jahon hamjamiyatida o'zining suveren maqomiga ega har qanday davlat yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o'y-fikri, ma'naviy qiyofasiga qarab o'sha davlatning, jamiyatning nafaqat yaqin kelajagi balki uzoq muddatli taraqqiyotini aniq tasavvur etish mumkin[3]. Shu ma'noda, yurtimizning har tomonlama taraqqiy etishi, yuksalishida ilm-fanning, xususan, ijtimoiy fanlarning roli beqiyos darajada kattadir. Hozirda, ijtimoiy fanlarni, tarix, odobnoma, milliy g'oya va ma'naviyat asoslarini o'qitishga innovatsion yondashish orqali u, pedagogik va psixologik jihatlar bilan uzviy bog'lagan va unga innovatsion yondashgan holda ularni yanada takomillashtirib borish orqali ta'lim-tarbiya tizimining barcha bo'g'inlarida sifat o'zgarishlariga erishilmoqda. Buning uchun esa, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar, barcha fan o'qituvchilarining intellektual salohiyatini zamonaviy talablar asosida oshirib borish, ularga innovatsion fanlarni o'qitishda innovatsion yondashish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yovuz kuchlar internetdan faxsh, giyohvandlik va zo'ravonlik, terrorizm, fashizm, natsizm, va shovinizm kabi balo qazolarni tarqatish vositasi sifatida foydalanayotgani katta tashvish uyg'otadi. Xalqaro ekspertlar dunyo miqyosida 38 foiz bola zo'ravonlik ruhidagi saytlarni, 26 foiz bola millatchilik xarakteridagi veb-sahifalarni muntazam kuzatib borishi aniqlagan. Ma'lumki, internet tarmog'ida o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiladigan 9 mingta, erotik mazmundagi 4 mingdan ziyod sayt mavjudligi ko'pchilikni tashvishga solmoqda. Kompyuter o'yinlarining deyarli yarmiga yaqini zo'ravonlik va yovuzlikni targ'ib qilmoqda, 42 foiz bola va o'smirlar onlayn tizimi orqali tarqatiladigan pornografiya ta'siriga butunlay qaram bo'lib

qolgan. Xalqaro ekspertlar dunyo miqyosida 38 foiz bola millatchilik ruhidagi veb-sahifalarni muntazam kuzatib borishi aniqlangan. YUNISEF tomonidan o'tkazilgan so'rovlar internetdan foydalanadigan bolalarning 90 foizi axloqsiz surat va videolarga duch kelishi, 60 foizi esa bu turdagi axborotni maqsadli ravishda izlaganini ko'rsatdi. Hatto o'zimizning ba'zi yoshlarimiz uchun ham internet va qo'l telefonlari axloqsizlik manbaiga aylanayotgani o'ta tashvishlidir. Negaki, oqibatda bunday ziyonli ta'sir domiga tushib qolgan farzandlarimizda yaqinlari va qarindoshlariga nisbatan hurmat va muhabbat tuyg'ulari susayib, egoizmga moyillik kuchayib bormoqda.

Prezidentimiz rahbarligida qabul qilingan Taraqqiyot strategiyasidan kelib chiqadigan islohot - avvalo odamlar ongidagi o'zgarishdir. Dunyoda eng qiyin ish insonni tarbiyalash, uning ongu tafakkurini shakllantirish, degan gap bor. Shu ma'noda, bugungi globallashuv jarayonida talaba yoshlarni Vatanga muhabbat, yurtga fidoiylik, o'z xalqiga va uning urf odatlari, qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiyalash hamda ularning tolerantlik fazilatlarini rivojlantirish maqsadida Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası professor-o'qituvchilari tomonidan bir qator amaliy innovatsion o'quv loyihalari ishlab chiqildi va shu asosida talabalarning mustaqil ishlari tashkil etilmoqda. Ushbu o'quv loyihalari mavzulari talabalar hayot faoliyatining turli jabhalarini o'zida aks ettirgan bo'lib, ularni bajarish jarayonida talabalarda mustaqil izlanish olib borish ko'nikmalari shakllanadi, ularning dunyoqarashi kengayadi, mustaqil falsafiy fikrlash, mushohada qilish qobiliyatlari rivojlanadi, tolerantlik fazilatlarini kuchayadi, deb bimalol ayta olishimiz mumkin va ko'p yillik tajribamiz ham buni tasdiqlamoqda. Bu loyihalarning yana bir afzallik tomoni shundan iboratki, unda talaba ko'chirmachilik qila olmaydi, chunki u har bir talabaning o'zi bilan bog'liq bo'lib, uni mustaqil ishlashga majbur qiladi. Xususan, bu loyihalar, "Mening oilam - mening baxtim", "Ustozim - hayotim chirog'i", "Mening mahallam - mening faxrim", "Mahallamning faol tadbirkori va innovatsion tafakkur", "Mening hayot falsafam", "Mahallamning olim va ziyoli insonlari" kabi mavzulardan iborat bo'lib, talabalarda katta qiziqish uyg'otdi.

"Mening oilam – mening baxtim" loyihasini bajarish jarayonida talabalar eng avvalo oilaga bo'lgan mehr-muhabbat, uning muqaddasligi, inson hayotidagi o'rnini anglashi, ota-ona va aka-ukalar, yaqin qarindoshlarning inson hayotida roli naqadar katta ekanligini tushunishi uchun o'z oilasi misolida mavzuni yoritib, chiroyli taqdimot tayyorlaydilar. Hozirda yoshlarga oilaning muqaddas ekanligini tushuntirish shunisi bilan muhimki, bugungi kunda oiladagi ajrashishlar sonining ko'payganligi, oilada farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tiborsizlikning kuchayganligi va natijada to'liq bo'lmagan oilalar sonining oshib borayotganligi jamiyatimizning eng og'riqli jihatlaridan biridir. "Mening oilam – mening baxtim" loyihasi orqali talaba yoshlar o'zlarida oila oldidagi mas'uliyatini yanada oshirib, kelajakda o'z oilasining mustahkamligini ta'minlash uchun hayotiy dasturga ega bo'ladilar. "Mening

mahallam - mening faxrim” loyihasida talabalar ongida mahalla haqida to‘liq tushuncha shakllantirish bilan bir qatorda mahallaning kichik vatan ekanligi, har bir mahallaning o‘zigagina xos bo‘lgan xususiyatlarini hurmat qilish va inson hayotida mahalla rolining naqadar katta ekanligi haqida tushunchani shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi.

“Mahallamning faol tadbirkorlari va innovatsion tafakkur” loyihasi universitetimiz iqtisodchi, tadbirkor, menejer, marketolog va boshqa biznes sohasidagi kadrlarni tayyorlashini hisobga olib ishlab chiqilgan bo‘lib, talaba yoshlarda o‘z mahallasining faol tadbirkorlari faoliyati bilan yaqindan tanishish, ulardan ba’zi amaliy jihatlarni o‘rganish, o‘z ish faoliyatini yo‘lga qo‘ygan va mahallaga, qolaversa, xalqiga manfaati tegayotgan shaxslar faoliyatiga hurmat bilan qarashni shakllantirish ham ushbu loyihaning maqsadlaridan biridir. Faol tadbirkor insonlardan ibrat olish va talabalarning o‘zlari ham ularga o‘xshashga harakat qilishi, albatta kelajakda o‘z tadbirkorlik faoliyatini boshlashda juda katta maktab bo‘lib xizmat qiladi hamda ularning davlatimizga yetuk kadr bo‘lib yetishib chiqishida, foydali inson bo‘lib shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi. “Mening hayot falsafam” loyihasida talaba yoshlarda o‘z hayot falsafalarini shakllantirishga katta e’tibor qaratiladi.

Vaqt va hayot qadrini bilish, o‘tayotgan har bir kunni rejalashtirish, kelajakka rejalar tuzish va ularni belgilangan vaqtda amalga oshirish, faol hayot kechirish va ushbu faoliyatdan kelib chiqqan holda hayot falsafasini ishlab chiqish asosiy maqsad qilib belgilanadi. O‘z ustida ishlash, irodasini chiniqtirish, ongini va dunyoqarashini kengaytirish uchun kitob o‘qish, foydali ishlar bilan mashg‘ul bo‘lish, kelajakka ulkan rejalar qo‘ygan holda o‘z hayotiy qarashini shakllantirish masalasi asosiy maqsad hisoblanadi. “Mahallamning olim va ziyoli insonlari” loyiha mavzusi orqali talaba yoshlarda mahalladagi olim va ziyoli insonlarga hurmat va izzat bilan qarash kabi yuksak axloqiy fazilatni shakllantirish, ular ilmiy faoliyatlaridan o‘rnak olib, ular hayot va mehnat faoliyati davomida qoldirgan ma’naviy ijod mahsulidan bahramand bo‘lish, insonga katta maktab ekanligini talabalarga uqtirish, eng asosiy maqsad qilib belgilangan. Talabalar o‘rtasida olib borilgan yuqoridagi loyihalar natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarni o‘qitishda nazariya va amaliyot birligini ta’minlash, unda yangi innovatsion usullardan foydalanish, hozirgi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan globallashuv davrida talaba yoshlarda oilaga, ona Vatanga mehr - muhabbat, uning asriy qadriyatlarini yo‘qolib ketmasligining oldini olish va uni kelajak avlodga yetkazish masalasi, qolaversa ularda bag‘rikenglik, tolerantlik, boshqa millat va elatga, turli diniy, siyosiy qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish fazilatlarini shakllantirishda o‘ta muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Ijtimoiy fanlarning yoshlarimizni vatanparvar etib tarbiyalashda ahamiyati beqiyos ekan, biz farzandlarimizga shonli o‘tmishimizdan kelib chiqib, tariximizni o‘rgatishga, ota-bobolarimiz qanday salohiyatga ega bo‘lganliklarini tanishtirishga ham katta e’tibor qaratishimiz, kerak bo‘lsa,

innovatsion loyihalar orqali tanishtirib borishimiz lozim. Aytmogchimanki, bolalarimiz Jumong, De Joyong kabi koreys va boshqa millatlarning qahramonlari mohirona tasvirlangan seriallarni ko'rib katta bo'lyapti. Ularga havas qilyapti. Nega, o'zimizda o'rnak qilib ko'rsatsa bo'ladigan ajdodlarimiz yo'qmi? Bor. Hatto ular yuzlab kinofilmlar va seriallarga joy bo'ladi. Buning uchun millatparvar, yurtparvar bo'lishimiz, ertangi kunimiz uchun kuyinishimiz kerak. O'zbekiston xalq artisti Ozodbek Nazarbekov ijrosida aytilgan "Kim Vatanga qalqon bo'lsa, mendirman o'shal!" degan qo'shiq bugun ulug' sarkarda Jaloliddin Manguberdi timsolida millionlab farzandlarimiz yuraklarida mardlik va jasorat, vatanparvarlikni ulg'aytirishga xizmat qilmoqda. Ammo bu kabi yurakni junbushga keltiruvchi, yuksak vatanparvarlik hissini kuchaytiruvchi qo'shiqlar ko'plab yaratilishi lozim. Zero, mardlik mardlikni uyg'otadi, er yigit so'zi er yigitni kamolga yetkazadi. Ajdodlarimiz mardona ruhi, jasorati bilan asrlar davomida dushmanlarni qo'rquv va tahlikaga solib turgan. Zero, sher bor joyga qashqir yo'lolmas, deb bejiz aytmaganlar. Vatanimiz tarixida aynan vatanparvarlik tuyg'usi sabab o'zidan son jihatdan bir necha o'n barobar ko'p bo'lgan qudratli lashkarlarni yenggan qanchadan-qancha jasur ajdodlarimiz o'tgan. To'maris, Spitamen, Mahmud Torobiy, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Bobur Mirzo — bular ma'naviy ruh, mardlik va shijoat, millatparvarlik, vatanparvarlik tuyg'usi bilan askarlarini qudratli kuchga aylantira olgan yurt qalqonlaridir. Ana shu ma'noda jasur ajdodlarimizning jang san'ati, harbiy merosini yanada chuqurroq o'rgansak, ularni kino tasmalariga, ekranlarga olib chiqsak, ertangi kun egalari vatanparvar bo'lib yetishmaydimi? Tarixdan ma'lumki, Vatan ozodligi uchun kurashish masalasi allomalar asarlari hamda ezgu g'oyalarni ifoda etuvchi ta'limotlarning bosh g'oyasi bo'lib kelgan. Vatan tarixini bilgan, ulug' ajdodlar merosini chuqur o'rgangan har bir inson qalbida milliy g'urur-iftixor tuyg'ulari yanada jo'sh urib, el-yurtga, Vatanga sadoqati ortib boraveradi. Inson qalbida millat, Vatan, ajdodlar ruhi oldidagi burch va tuyg'ular qanchalik chuqur joy olgan bo'lsa, mahdudlik o'rniga milliy g'oyalarni vujudga keladi. Mana shunday fazilatlariga ega insonlarda kurashchanlik, tashabbuskorlik, o'z o'zini anglash, millat, Vatan sha'ni va manfaatini himoya qilishdek muqaddas tuyg'ular shakllanadi[4]. Demakki, Vatan sha'ni, or-nomusini jon-jahdi bilan himoya qiladigan, jamiyat maqsad va manfaatlarini tushunib yetadigan, har tomonlama komil insonni tarbiyalash, buning uchun farzandlarimiz ongida Vatanga muhabbat, yurt taqdiriga daxldorlik, tinch, erkin va farovon hayotning qadriga yetish tuyg'usini kuchaytirish biz ziyolilar oldidagi eng ustuvor masala bo'lib qolaveradi. Ijod ahli mard va jasur ajdodlarimizni, sarkardalarimiz, jadid bobolarimizning yorqin siymosini kino tasvirlarda, spektakllarda, matbuotda, asarlarda ko'rsata olsak yurtdoshlarimizni, yoshlarimizni, hozirgi keskin sharoitda g'oyaviy mafkuraviy sohada raqobatga tayyorlashga erisha olamiz. Bular oddiy masalalar emas. Odamni jiddiy o'ylantiradigan, tashvishga soladigan savollar.

Qisqasi, bugun muallim ham, jamiyat ham, ota-ona, oila, mahalla ham yoshlar kamoloti va vatanparvarligi masalasiga nisbatan o'zgarishi shart, yangilanishga, uyg'onishga majbur[5]. Bundan boshqacha bo'lmaydi. Bu o'rinda, ta'lim dargohlari ham o'z ish uslubini, ta'lim-tarbiya berishni butunlay zamonaviylashtirishi kerak. Biz ta'limning kuch-qudratini, mazmun-mohiyatini to'liq anglab yetganimiz yo'q. Birgina Osiyo yo'lbarzlari deb atalgan Singapur, Janubiy Koreya, Malayziya kabi davlatlar taqdirini ta'lim qanchalar o'zgartirib yuborganligiga ahamiyat bermaymiz. Ular ming mashaqqatlar bilan mustaqillikka erishgan, iqtisodiy og'ir ahvolda edi. Ular, dastlab, ishni ta'lim islohotidan boshladi. Vijdonli, fidoyi, millatparvar, vatanparvar muallim millatni tanazzuldan olib chiqdi. Jahon tarixidan bunday misollarni ko'plab keltirsa bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Shavkat Mirziyoev: Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. [Internet manba]. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/4089> Murojaat sanasi: 19.01.2021. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi.

2.O'zbekiston yoshlariga bayram tabrigi [Internet manba]. URL: https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-yoshlariga-bayram-tabrigi_612115 Murojaat sanasi: 30.06.2024 y.

3.Ma'naviyat hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerak. Prezident Shavkat Mirziyoevning Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan majlisidagi nutqi. 22 dekabr, 2023 yil. "Yangi O'zbekiston" gazetasi.

4.Sh.M.Mirziyoev "Jismoniy va barkamol yoshlar – bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchidir". "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining qurultoyida so'zlagan nutq. 2017 yil 30 iyun.

5.I.Saifnazarov. Pragmatizm – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining falsafasi sifatida. T.: "OLTIN QALAM NASHRIYOTI", 2023. 48b.

1-SHO‘BA

**MILLIY QADRIYATLARNING
TARIXIY VA FALSAFIY
ILDIZLARI**

MAHALLA – MILLIY TARAQQIYOT BESHIGI

Qiyom NAZAROV,

falsafa fanlari doktori, professor

Joriy yilning 3-5 oktyabr kunlari Samarqand shahrida O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Kambag'allikdan farovonlik sari" g'oyasi asosida "Aholining turmush darajasini oshirishda mahallaning o'rni" mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi.

Qariyb ellikka yaqin mamlakatlarning vakillari ishtirok etgan mazkur anjuman keyingi yillarda yurtimizda farovon jamiyat barpo etish g'oyasini amalga oshirish va shu maqsadda mahalla institutining faoliyat mexanizmi samaradorligini ta'minlashga qaratilgan islohotlar bardavomligining yaqqol isboti bo'ldi.

Ayniqsa, ko'plab atoqli chet ellik ekspertlar va mamlakatimiz taniqli olimlarining bu borada ham O'zbekiston tajribasi shakllangani va uni atroflicha o'rganishga bag'ishlangan ma'ruzalari, taklif va tavsiyalari katta qiziqish uyg'otganini alohida ta'kidlash lozim.

"Kambag'allikdan farovonlik sari" g'oyasi

G'oyalarning dunyoga kelishi va tadrijiga doir tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, baxtli hayot kechirish va farovon jamiyat barpo etish orzusi insoniyat tarixining eng qadimgi davrlaridan boshlagan. Alloma bobomiz Beruniyning bundan ming yil ilgari yozilgan "Hindiston" asarida qadimgi yunonlar va hindlarning tafakkur tarzi qariyb bir xil bo'lgani haqida bejiz yozilmagan. Bu bilan buyuk alloma vatandoshimiz Sharq va G'arb tafakkurining egizakligi, birida paydo bo'lgan g'oyalarning ikkinchisidan ayri emasligini, ya'ni g'oyalar sotsionikasining umuminsoniy xarakterga egaligini genial tarzda isbotlagan.

Qadimgi Xitoy xalqining dono faylasufi Konfutsiyning "Farovonlik – maqsad, islohotlar – unga erishish yo'li, barqarorlik esa uning kafolatidir" degan strategemasi bor. Shu elning yana bir donishmandi Lao Szining "Xalqni islohotchiga, har bir xonadonni tadbirkorga aylantiring va ana shular farovonlikka erishishning asosiy imkoniyatidir" degan hikmati ham bor. Ayni shunday hikmatlar Xitoy xalqini qadimgi zamonlardan boshlab barqarorlikni mahkam ushlab, farovonlik sari intiladigan islohotchi xalqqa aylantirgan. Natija esa ma'lum. Mazkur elda yuz yillarga cho'zilgan islohot davrlari bo'lgan. Qanchadan qancha yillar o'tsa ham xalqning ko'plab avlodlari shu yo'ldan og'ishmay boravergan. Va bu Xitoyni ulkan davlatga, barqaror mamlakatga va bugungidek farovon hayotga yetaklagan.

Bunday purma'no hikmatlar G'arb falsafasining asoschilari Solon va Epikur, Suqrot va Aflotun, Aristotel va Aristiplarda ham uchraydi. Qadimgi Yunonistonda yaratilgan gedonizm, utilitarizm, evdemonizm kabi ta'limotlar,

garchand ba'zi noqisliklardan xoli bo'lmasa-da, aslida baxtli yashash va farovonlikka intilishning ilmiy-falsafiy ifodasi bo'lganini mutaxassislar yaxshi bilishadi. Va aynan ana shunday xalqona g'oyalarning ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi ularning mualliflari yashagan zamonlarda el-yurtga katta foyda keltirgan, ushbu allomalarning zamondoshlarini yuksak maqsadlar sari boshlagan.

Alloma bobomiz Beruniyning yuqorida qayd qilingan asaridagi ishora shunday voqeliklarga nisbatan yozilgani ma'lum. Bundan ikki yarim ming yil ilgari insoniyat tarixida "Afina ittifoqi" deya nom qoldirgan 158 ta shahar davlatning bir necha yuz yillik hamkorlikdagi hayotga erishishiga yordam bergan bu g'oyalar ta'siri haligacha sezilib turadi va ba'zi mamlakatlar hayotining bugungi amaliyotida zamonaviylashgan holda qo'llaniladi.

Bizning yurtimiz o'tmishi va tadjrida ham farovon yashash orzusi barcha zamonlarda biror-bir tarzda namoyon bo'lib turgan. Bobolarimizning eng qadimgi osori-atiqalaridan biri "Avesto"da bu haqdagi nidolar va umidlar jamlangan misralar borligi, qadimgi turkiy tosh bitiklarda ham ushbu an'ananing o'ziga xos izlari mavjudligi aslo tasodif emas. Uzoqqa bormaylik, buyuk sarkarda bobomiz, Sohirqiron Amir Temurning mingta tadbirsiz va noshud kishilardan ko'ra, bitta tadbirkor insonning afzalligi haqidagi fikrlari bejiz yozilmagan. Alisher Navoiy bobomizning "Dehqonki dona sochar, o'z rizqin o'zi ochar" degan misralari ham ana shu fikrlarga uyqashligi ko'rinib turibdi.

"Kambag'allikdan farovonlik sari" g'oyasi aynan ana shunday natijador umuminsoniy an'nalarga tayanadi va xalqimizga xos ko'plab ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda. "Har bir oila tadbirkor", "Xalq boy bo'lsa, davlat ham boy bo'ladi" kabi tamoyillar ham ushbu g'oyaning tarkibiy qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etayotganini har birimiz ko'rib turibmiz.

Mazkur g'oya va ushbu tamoyillar so'nggi to'rt yilda Prezidentimiz tomonidan eng ko'p ta'kidlangan va alohida ahamiyat berilgan mavzular va masalalar sirasiga kiradi. Yillar davomida "yopiq mavzu" bo'lib kelgan, "kam ta'minlangan", "ehtiyojmand" kabi jumllar bilan o'ziga xos tarzda ifodalangan kambag'allik darajasi 2020-yilda ilk marotaba e'tirof etilgani barchamizning esimizda qolgan va jahon etiborini torgan muhim voqealardan biri bo'lgan edi. Ma'lumotlarga ko'ra, o'shanda 7,5 million yoki 23 foiz aholining daromadi kambag'allik chegarasiga yetmasdi.

2020-yil 27-fevral kuni tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan chora-tadbirlar bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida bu masala dastlab kun tartibiga nihoyatda jiddiy qo'yildi. Masalani hal qilish imkoniyatini kechiktirmaslik zarurligini inobatga olgan holda, mutasaddilarga tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish yuzasidan kechiktirib bo'lmas topshiriqlar berildi. Kambag'allik chegarasi hech qachon hisoblab chiqilmagan davlatda birinchi marta aholining iste'moldagi xususiyatlari borasida so'rovnomalar, tadqiqotlar o'tkazildi. Mamlakat

tarixida ilk marotaba kambag'allik chegarasi – minimal iste'mol xarajatlari miqdori belgilandi, uni muttasil ko'tarib borish chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqildi va u amalga oshirila boshlandi.

G'oya umummilliy harakatga aylanmoqda

Har qancha genial bo'lmasin amaliyotga aylanmaydigan g'oyalarning foydasi yo'qligi allaqachon isbotlangan umuminsoniy haqiqatlardan biridir. G'oyalar dialektikasi va sotsionikasi ana shunday va shu taxlit tamoyillarga asoslanadi. Buning ma'nosi shuki, biron bir kishining ongu-tafakkurida muayyan g'oya tug'ildimi u qandaydir tarzda namoyon bo'lishi va amaliyotga joriy etilishi lozim bo'ladi. Ezgulikka xizmat qiladigan g'oyalar bilan turli buzg'unchiliklarga sabab bo'ladigan, salbiy ehtirolarga erk beradigan g'oyalar bir-biridan ma'no-mazmun va maqsad jihatidan farq qilishi bu masalaning alohida jihati albatta. Ammo dunyoga kelgan g'oyaning muayyan tarzda namoyon bo'lishi va amaliyotga joriy etilishi natijalari uning hayotdagi o'rni belgilashi qoidasi saqlanib qolaveradi.

Bu jihatdan "Kambag'allikdan farovonlik sari" g'oyasining ezgulikka xizmat qilayotgani kunday ravshan va bu mamlakatimiz hayotining keyingi yillardagi tadrijida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Shu g'oya tufayli yurtimizda mazkur masalaga yondashuv tubdan o'zgardi, yangi tizim yaratildi va u doimiy takomillashtirib borilmoqda.

Natijalar uzoq kuttirmadi va real raqamlarda yaqqol namoyon bo'la boshladi. Tarixan qisqa – atigi to'rt yil ichida tizimli chora-tadbirlar o'zining samarasini berib, 3,5 milliondan ziyod vatandoshlarimizning turmush sharoiti yaxshilandi. Kambag'allik darajasi 17 foizdan 11 foizga tushdi. 2020-yildan buyon 3 milliondan 5 million so'mgacha oylik oladigan ishchilar ikki barobar, 5 milliondan 7 million so'mgacha oluvchilar miqdori uch barobar oshdi. Kambag'allik darajasi yiliga o'rtacha 3 foizga kamayib borayotgani esa ushbu jarayonning bardavomligidan dalolat beradi.

Kambag'allikni kamaytirishning samarali yechimlaridan biri tadbirkorga sharoit yaratib, ular bilan manfaatli hamkorlik qilishdir. Bu orqali ham kambag'allar sonini kamaytirish, ham bandlikni ta'minlash va malakali mutaxassislarni tayyorlash mumkin. Shu maqsadda "20 ming tadbirkor – 500 ming malakali mutaxassis" dasturi hayotga tatbiq etildi va bu o'z natijalarini bermiqda. Dastur doirasida shu kungacha 6 745 ta tadbirkorlik sub'ekti bilan 455 ming nafar aholi bandligini ta'minlash bo'yicha hamkorlik shartnomalari imzolandi. Mahallada kambag'allikni qisqartirish, tadbirkorlik loyihalariga 35 trillion so'm kam foizli kredit, 7 trillion so'm subsidiya berildi. Qolaversa, 260 ming gektar yer 800 ming aholiga dehqonchilik qilib, daromad topishi uchun tarqatildi. Natijada ko'plab fuqarolarimiz tayinli ish joyiga, yaxshi daromad manbaiga ega bo'ldi.

Prezidentimiz raisligida 2024-yil 11-sentyabr kuni o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ushbu yo'nalishda mutasaddilar oldiga aniq

vazifalar qo'yildi. Bu borada har bir mahalla to'liq xatlovdan o'tkazilib, "kambag'al oilalar portreti" ishlab chiqilmoqda. Kambag'allikni qisqartirish yangicha yondashuv asosida olib borilmoqda. Respublika bo'yicha 1 000 ta eng og'ir mahallaga respublika darajasidagi vazirlik hamda idoralardan 250 nafar rahbar xodim birlashtiriladi. Shuningdek, viloyatdan 2 ming nafar, tumanlardan 12 ming nafar rahbar xodim eng og'ir ahvoldagi 5 tadan oila bilan ishlaydi. Yerni ijaraga berish borasidagi tashabbuslar davom etadi. Bu jarayonda 50 ming gektar yer maydoni 100 mingta kambag'al oilaga bo'lib beriladi. Shu orqali 200 ming nafar kambag'al oila a'zolari bandligi ta'minlanadi.

Prezidentning 2024-yil 23-sentyabrdagi "Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida"gi farmoniga ko'ra, "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi ishlab chiqiladi. Dastur "Kambag'al oilalar uchun yettita imkoniyat va mas'uliyat" tamoyili asosida amalga oshiriladi. Kambag'al oilalar reestri shakllantiriladi, Kambag'allikni qisqartirish davlat maqsadli jamg'armasi tashkil etiladi.

Kambag'al oilalarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun qiymati 30 million so'mgacha bo'lgan kichik ishlab chiqarish uskunalari, ko'chma do'konlar (food truck), motoroller, skuter va shu kabi boshqa asosiy vositalarni sotib olish uchun 5 yil muddatga bo'lib-bo'lib to'lash sharti bilan garovsiz va foizsiz qarz beriladi.

Umuman olganda, Prezident qayd etganidek, "Bundan buyon kambag'allikni qisqartirish umummilliy harakatga aylanadi. Hukumatdan tortib, tuman tashkilotigacha barcha bo'g'indagi rahbarlarning kundalik ishi oilalarni kambag'allikdan olib chiqish bo'lishi kerak. Bu borada nazorat ham, so'rov ham qattiq bo'ladi".

Xullas, bu borada ham intilish, izlanish, bilmaganini o'rganish, tajriba almashish va shu asosda samarali faoliyatni amalga oshirish vaqti keldi. Joriy yilning 3-5 oktabr kunlari bo'lib o'tgan xalqaro konferensiya ana shu maqsadlarni ko'zlagani shubhasiz.

Xo'sh nima uchun bu borada mahallaga katta e'tibor berilayapti?

Noyob fuqarolik instituti

Ma'lumki, bugungi kunda Respublikamizda 9452 ta mahalla faoliyat yuritmoqda va ular mahalliy darajadagi ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishning muhim bo'g'ini hisoblanadi. Bu jihatdan, mahallalar xalqimiz hayotining muhim tarkibiy qismi, nafaqat ma'muriy vazifalarni bajaribgina qolmay, balki davlat organlari va fuqarolar o'rtasidagi o'ziga xos muloqot maydoniga aylangan.

Biz bugun mahalla deganda, dunyoda kamdan-kam uchraydigan, insonni jamiyat bilan uyg'un yashashga o'rgatib, bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydigan, xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonchli ko'priq vazifasini bajaradigan noyob

tuzilmani tushunamiz. Ota-bobolarimiz umrguzaronlik qilgan shu muqaddas zaminda yashayotgan, uning suv-nonini totayotgan kishi borki, o'z hayotini, quvonchu tashvishlarini mahalladan ayri holda tasavvur etishi qiyin albatta.

Ayni paytda, mahalla har bir inson hayotining ma'nosi va umri mazmuniga katta ta'sir ko'rsatuvchi Ona yurt, Ota makonga nisbatan sharqona yondashuvning betakror namunasi, asrlar qa'ridan bezavol o'tib kelayotgan ma'naviy-ma'rifiy makon hamdir. Nafaqat zamonaviy muammolarga samarali yechim topish, balki xalqimizning boy madaniy-tarixiy merosini o'zida jamlagan noyob tuzilma sifatida mahalla bugungi kunda aholi hayotini yaxshilash va jamiyatni farovonlashda oddiy ishtirokchi emas, balki muhim qarorlar qabul qiladigan va ularni amalga oshirishga qodir markaz sifatida ham namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunga kelib, yurtimizda mahalla institutining maqomini mustahkamlash va vakolatlarini kengaytirishga doir izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar mahallaning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashi ta'minlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston mahallalari uyushmasi tashkil etilib, mahalla raisi, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, soliq inspektori va ijtimoiy xodimdan iborat "mahalla yettiligi" faoliyati yo'lga qo'yildi. Ularga zarur vakolat va imkoniyatlar yaratib berilishi natijasida aholining turmush darajasini oshirish borasidagi ishlar yangi bosqichga olib chiqildi.

Bugun mahalla aholini islohotlarga safarbar etadigan, jamiyatning barcha qatlamlarini izchil harakatga keltiradigan faol, katta ijtimoiy kuch, ta'sirchan tuzilmaga, odamlar kelib fikrini, taklifini, dardini aytadigan, muammosiga yechim topadigan maskanga aylandi. Ushbu yo'nalishda ayniqsa, kambag'allikka qarshi kurashish va ishsizlikni barham toptirish masalalari mahallarning diqqat-e'tiborini tortayotgan muammolar qatoriga kiradi va mazkur sohagi faoliyat nihoyatda muhim hisoblanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra, yurtimizda 2023-yil yakuniga ko'ra ishsizlik darajasi 6,8 foizni tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 2,1 foizga kamaygan. 2024-yilning 1-yanvar holatiga mehnat resurslari soni 19 million 724 ming 900 kishini tashkil etib, 2023-yilning shu davriga nisbatan 207 ming 400 kishiga (1,1 foizga) oshgan. O'z navbatida bu raqamlar masalaning butun mamlakat miqyosidagi ko'lamidan dalolat beradi va ayniqsa, joylardagi mahallalarning ushbu yo'nalishdagi faoliyatini tizimli yo'lga qo'yishni taqazo etadi.

Shu sababdan ham, bugungi kunga kelib Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida mahallalarni kambag'allikdan va ishsizlikdan xoli hududga aylantirish yo'lidagi islohotlar nihoyatda katta ahamiyatga ega bo'lmoqda. Mazkur sohadagi islohotlarning samarasini ta'minlaydigan omillar shakllanib, ularning ta'sirchanligi muttasil o'sib bormoqda.

Ushbu yo'nalishdagi faoliyatda hududlardagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni joyida hal etish maqsadida mahallalar vakolatlarini kengaytirish, ularning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish, fuqarolarning o'z mahallasi hayotidagi ishtirokini hamda davlat organlari va mahallalar o'rtasida to'g'ridan-

to'g'ri aloqani ta'minlash maqsadlari ustivordir. Ayni paytda mahallalarda aholi bilan ishlashga qaratilgan jarayonlarni raqamlashtirish, davlat va ijtimoiy xizmatlarni bevosita mahallada ko'rsatish, mahalladan turib barcha davlat idoralariga murojaat qilish tizimini yaratishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Mahallalarning "o'sish nuqtalari" va ularda yashovchi aholining tadbirkorlik faoliyatidagi ixtisoslashuvidan kelib chiqib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, mahallalar uchun yuqori malakali mutaxassislarni maqsadli tayyorlash masalalari o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Buning uchun, barcha mahalla raislari va hokim yordamchilarida boshqaruv asoslari, bandlikni ta'minlash, bank-moliya, tomorqa, yer, chorvachilik va parrandachilik bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilayotgani aslo bejiz emas.

Xullas, bugun mahalla ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalarida faol ishtirok etyapti. Tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy yordam ko'rsatish borasidagi amaliy sa'y-harakatlar mahallaning ishtirokisiz o'tmayapti. Pirovard maqsad aniq: aholiga munosib turmush sharoiti va farovon hayot yaratish, jamiyatimiz a'zolarining bu boradagi imkoniyatlarini yanada oshirish, xalqni faol islohotchiga aylantirish.

Bunday yuksak marralarga erishishda O'zbekiston xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro tajriba almashish, birgalikda turli dastur va loyihalarni amalga oshirish orqali yaqin hamkorlikni izchil davom ettirishdan manfaatdor. Yuqorida qayd etilgan "Aholining turmush darajasini oshirishda mahallaning o'рни" mavzusidagi xalqaro konferensiya aynan ana shu maqsadni ko'zlagani bejiz emas.

MUSTAQILLIK – ENG OLIY QADRIYAT ILOHIY NE'MAT

Mansur BEKMURODOV,

*O'zbekiston Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi akademiyasi
kafedra mudiri, sotsiologiya fanlari doktori, professor*

Mustaqillik bayramining mazmun-mohiyati

Ma'lumki, bugungi jadal sur'atlar bilan o'zgarayotgan dunyoda mustaqillik, til, madaniyat masalasi o'ta dolzarb ijtimoiy va siyosiy muammo sanaladi. Hozirgi vaqtda jahonda turli millat va elatlar 7164 tilda so'zlashalarda, ularning faqat 0,2 foizigina, ya'ni, 246 millat o'z milliy davlatchiligiga egadir. Shuningdek, muayyan davlat doirasida o'z milliy maqomi, tili, madaniyati va hududini institutsional tarzda rasmiylashtirgan 37 xalq va elatlar mavjud. Ta'kidlash joizki, dunyoda amal qilib kelgan tillarining

44 foizi yo‘qolib borayotgan tillar qatorida turibdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining “EGIDS” (Avlodlararo buzilishlar shkalasi) standartiga ko‘ra, yo‘qolib borayotgan tillarda atigi 1000 nafar atrofida odamlar so‘zlashadilar. Shu boisdan ham, milliy mustaqillik bayrami dunyodagi kamdan kam millatlarga nasib etgan o‘ta noyob ne‘mat va ma‘naviy boylik hisoblanadi. Millatimizning ana shunday ulug‘ ne‘mat sohibi bo‘lganligi sababli ham mustaqillik bayrami eng bosh qadriyatimiz hisoblanadi. Shu narsani aslo unutmaslik kerakki, dunyoning rivojlangan, dunyoviy yo‘nalishdagi deyarli barcha mamlakatlarida vatan ozodligi, millat iftixori va g‘ururini, fuqaro va inson sifatidagi erkinligini ifodalovchi mustaqillik bayrami eng ulug‘ bayram sifatida nishonlanadi. O‘zbekistonimizda ham mustaqillik bayrami mohiyatan eng nufuzli, katta tantanalarga munosib bayram hisoblanadi. Shu boisdan ham davlatimiz tomonidan mazkur bayram katta shodiyonalik, tantanavorlik ruhida kutib olinadi va keng nishonlanadi O‘zbekistonimizda ham mustaqillik bayrami mohiyatan eng nufuzli, katta tantanalarga munosib bayram hisoblanadi.

Shu boisdan ham har bir fuqaro uchun mustaqillik bayramining ijtimoiy, siyosiy, ma‘naviy o‘rnini anglash va qadrlash, millatimiz taqdiridagi buyuk roli va ahamiyatini keng targ‘ib etish ustuvor vazifalardan sanaladi.

Mustaqillik va Renessanslar bog‘liqligi

Mustaqillik millatimizga jahonning barcha xalqlari va millatimiz hayotida tub burilish yasagan **uch buyuk Renessansni bergani bilan** ham e‘zozlidir. Zero X-XII asrlardagi 1- Renessans ham, XV-XVI asrlarni o‘z ichiga olgan 2-Renessans ham, XXI asr boshlaridan boshlab kuchli start olgan 3-Renessans ham eng avvalo milliy davlatchiligimiz barqarorligi, tinchlikning mustahkam kafolatlanganligi, millatimizning iqtisodiy quvvati, ijtimoiy birligi va mudofaa salohiyatining qudrati yaqqol namoyon bo‘lganligi muhitida yuzaga chiqqan va butun jahon ahliga o‘z buyuk kashfiyot va sharofatlarini taqdim etgan. Bugungi kunda yurtimizda barpo etilayotgan Yangi O‘zbekiston bag‘rida 3-Renessansning bosh me‘morlari – yuksak salohiyatli, xorijiy tillar, zamonaviy bilim, axborot va turli faoliyat texnologiyalarni puxta o‘zlashtirayotgan, ma‘naviy barkamol, vatanparvarlikni bosh qadriyat sifatida teran anglaydigan, vatan iqboliga sadoqatli yangi avlod shakllantirilmoqda. Bu intilish katta umummilliy ijtimoiy harakat sifatida butun millatimiz ma‘naviyatini egallayotganligi quvonarli holdir. Zero, Yangi O‘zbekiston -2030 strategiyasining bosh maqsadi ham aynan shunga qaratilganligi, oradan 6 yil utib, davlatimizning aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot taqsimotining 4000 dollarga yetkazilishi, rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rtachadan yuqori bo‘lgan mavqedagi davlatlar qatoriga kirishimizning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida insonni kuchaytirishga qaratilganligi bilan e‘tiborlidir. Shu boisdan ham, ana shu katta maralarga erishish uchun Strategiyamizda belgilangan 100 maqsadning 44 tasi aynan odamni kuchaytirish, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilganligi bejiz emasdir. Bu esa, 3-Renessansni amalga oshirish maqsadlarini muqarrar kafolatlovchi kuch

ekanligi shubhasizdir.

Mustaqillik millatning asl salohiyati va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlari bilan ham qadrlidir. Mustaqillikka erishilgandan beri o'tgan 25 yil va ayniqsa, Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi buyuk sa'y-harakatlarni o'zida mujassamlagan so'nggi 8 yil ozod va erkin milliy **taraqqiyot yo'limizni ortga qaytmas izga solgani** bilan tarixiy ahamiyatga egadir. Shu boisdan ham har bir fuqaro uchun mustaqillik bayramining ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy o'rni anglash va qadrlash, millatimiz taqdiridagi buyuk roli va ahamiyatini keng targ'ib etish ustuvor vazifalardan sanaladi.

Ma'rifiy jamiyat mustaqillikning ma'naviy poydevori

Hayotimizning barcha yo'nalishlarida amalga oshirilayotgan rivojlanish tendensiyalari ilm-fan, teran bilimlar, aqlli boshqaruvga tayanilayotganligi hamda inson uchun har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratilayotganligi ziyolilar zimmasiga yangi va yanada muhim vazifalarni yuklamoqda. Xususan, mamlakatimizda tom ma'nodagi ma'rifatli davlat va ma'rifat jamiyati barpo etilayotganligini Yangi O'zbekistonda inson omili muqaddas qadriyat sifatida yuksaltirilib, odamlarni bilimli, baxtli, erkin va farovon qiluvchi qurish mexanizmi ishlab chiqildi. Unga ko'ra bu mexanizm insonning ma'rifiy komilligi, ya'ni o'zini o'zi uzluksiz rivojlantirib borishi, jamiyatda hamjihatlikda yashay olishi, boshqalarni o'zi bilan teng ko'rishi, kuch madaniyatini emas, balki mehr, tinchlik va yaxshilik madaniyatini bosh qadriyat sifatida anglashi negizida amal qiladi.

Hayotimizning barcha yo'nalishlarida amalga oshirilayotgan rivojlanish tendensiyalari ilm-fan, teran bilimlar, aqlli boshqaruvga tayanilayotganligi hamda inson uchun har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratilmoqda. Xususan, Yangi O'zbekistonda inson kapitali, uning salohiyatini rivojlantirish maqsadlari muqaddas qadriyat sifatida yuksaltirilib, odamlarni bilimli, baxtli, erkin va farovon qiluvchi mexanizmi ishlab chiqildi. Bu mexanizm insonning ma'rifiy komilligi, ya'ni, o'zini o'zi uzluksiz rivojlantirib borishi, jamiyatda hamjihatlikda yashay olishi, boshqalarni o'zi bilan teng ko'rishi, kuch madaniyatini emas, balki mehr, tinchlik va yaxshilik madaniyatini bosh qadriyat sifatida anglashi negizida amal qiladi. Yangi O'zbekistonda inson qadrini ulug'lash, odamlarni rozi qilish asosidagi barqaror taraqqiyotga erishish davlatning ustuvor siyosati va zamonaviy boshqaruvning ilg'or tendensiyasi darajasiga ko'tarildi.

Ayniqsa, mamlakatimizda inson qadrini ulug'lashga qaratilgan ijtimoiy yondashuvning ma'naviy ahamiyati yanada katta bo'ladi. Ma'rifiy jamiyatda insonning ijtimoiy davlatdagi o'rni quyidagi tamoyillarda yaqqol namoyon bo'ladi:

inson qadrini uning qobiliyatlari va salohiyatlari orqali ro'yobga chiqarilishi;

har bir inson yoki jamoaning ma'naviy-intellektual, ijtimoiy-siyosiy va bunyodkorlik faoliyatida kuzatuvchi emas, balki, real ishtirokchiga aylanishi;

har bir insonning jamiyat ma'naviy qadriyatlariga asoslangan tengligi

doirasidagi o'z ovozi, o'rni va roli bo'lishi;

har bir insonning jamoalashuvga bo'lgan intilishi tendensiyasining qo'llab-quvvatlanishi;

har bir inson, jamoaning kuchli tomonlarini yuzaga chiqarishning ustuvor siyosatga aylanishi;

har bir insonning jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlarning real tashabbuskori sifatida o'zligini namoyon etishi;

har bir inson uchun kasbiy, intellektual va badiiy taraqqiyotda eng yuqori maqom, ya'ni, "kasbi komillik" darajasiga erishish imkoniyatining yaratilishi.

Xususan, mamlakatimizda tom ma'nodagi ma'rifatli davlat va ma'rifat jamiyati barpo etilayotganligini Yangi O'zbekistonda inson omili muqaddas qadriyat sifatida yuksaltirilib, odamlarni bilimli, baxtli, erkin va farovon qiluvchi qurish mexanizmi ishlab chiqildi. Unga ko'ra bu mexanizm insonning ma'rifiy komilligi, ya'ni o'zini o'zi uzluksiz rivojlantirib borishi, jamiyatda hamjihatlikda yashay olishi, boshqalarni o'zi bilan teng ko'rishi, kuch madaniyatini emas, balki mehr, tinchlik va yaxshilik madaniyatini bosh qadriyat sifatida anglashi negizida amal qiladi.

Jamiyatimizning ijtimoiy qiyofasi tez o'zgarimoqda

So'nggi 7-8 yil mobaynida jamiyatning ijtimoiy qiyofasi ham tubdan o'zgardi. Davlatning islohotlarni boshqarish amaliyotiga barham berilib jamiyat barcha islohotlarning tashabbuskori sifatidagi yangi funksiyasini katta kuch bilan ishlata boshladi. tadbirkorlar, xizmat sohasi vakillari, fermerlar, harbiylar, bankirlar, olimlar, pedagoglar, yollanma dehqonlar va ishchilar, ishsizlar, nogironligi bo'lgan fuqarolar, axborot texnologiyalari mutaxassislari, uyushgan va uyushmagan yoshlar va boshqa ijtimoiy tabaqalar tarkib topdi. Ayniqsa so'nggi besh-olti yilda ijtimoiy tabaqalar transformasmyasi o'ta jadallashdi. Qisqa vaqt, ya'ni 7-8 yil ichida kechagi ishsiz fuqaro tadbirkorlik, fermerlik yoki xizmat sohasiga kirishib, bu sohada muvaffaqiyatlarga erishib, o'z qishlog'i, mahallasida ish beruvchi shaxsga aylanayotganligi bugun hech kimni hayron qoldirmaydigan odatiy holga aylandi.

Agar ilgari odamlar ko'proq mulki va daromad topishiga ko'ra farqlangan bo'lsa, Yangi O'zbekistonda fuqarolar ham moliyaviy, ham madaniy, ham intellektual jihatdan intilishiga ko'ra farqlanadigan jamiyatga aylandi. Shu asosda odamlarning hayoti, farovonlik darajasi, fikrlash tarzi, maqsadlari, did va saviyalari ham o'zgarib bormoqda. Ilgari davrlarda odamlarni to'y, ma'raka, urf-odatlar, choyxona, ulfatchilik birlashtirib kelgan bo'lsa, endilikda odamlar siyosat, tadbirkorlik, sport, madaniyat yo'nalishidagi umumiy nuqtai nazarlar, didlar, maqsadlar, qiziqishlar, umumiy dunyoqarash, san'at va boshqa omillar negizida birlashishga moyil bo'lmoqdalar.

Dunyodagi eng rivojlangan millatlarni asosan o'z milliy tiliga hurmat, vatani tarixiga ehtirom, milliy adabiyotiga mehr, san'at va madaniyatiga bog'liqlik, milliy mentalitetiga egalik, milliy xarakteriga sodiqlik,

IV5401

vatanparvarlik, milliy urf-odatlarga rioya etish, mustaqillik ne'matini ulug'lash qadriyatlarini ajratib turadi. Shu boisdan ham Yangi O'zbekistonimizda ham milliy yaxlitligimizning ana shu muqaddas to'qqiz ustunining birortasi ham zaiflashuviga aslo yo'l qo'ymasligimiz lozimdir.

Mustaqillik o'z qahramonlaridan kuch oladi

Milliy mustaqillik uzoq tarixiy, siyosiy, ma'naviy, ijtimoiy va iqtisodiy kechmishlar mahsulidir. Shu narsa e'tiborga sazovorki, butun dunyo xalqlari mustaqillik kunida vatan tarixida iz qoldirgan buyuk ajdodlari va qahramonlarini xotirlaydilar. Masalan, amerikaliklar Fraklin Ruzveltni, xitoyliklar Konfutsiyini, fransuzlar Napoleonnini, ruslar Petrni e'zozlab bayram qiladilar. Tabiiyki, o'zbek xalqi ham, o'zining uch ming yillik davlatchiligi tarixida chuqur iz qoldirgan, vatan ozodligi va milliy mustaqilligiga erishish yo'lida bittayu bitta jonini fido qilgan yurt qahramonlari xotirasini yod olib, tiz cho'kadi. Darhaqiqat, o'zbek xalqi ozodlik, erkinlik yo'lida mustaqilligimizning bosh ramzi bo'lgan davlatchilik asoslarini barpo etish, necha bora qayta tiklash, mustahkamlash va himoya qilish yo'lida yuz minglab fidoiy shaxslari, ulug' insonlaridan ajraldi. Xususan, Samarqand va Buxoro shaharlariga asos solgan buyuk Afrosiyob, vatan sarhadlarini bosqinchilardan himoyalashda mardlik va tengsiz jasorat ko'rsatgan ulug' hukmdor Tumaris, o'z fidoiyligi, qudrati bilan millat dovrug'ini yuksaltirgan Shiroq, Spitamen, Atilla, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, millatimizning ilmiy, ma'naviy kuchini jahonda bemisl ekanligini ko'rsata bilgan Xorazmiy, Buxoriy, Termiziy, Farg'oniy, Forobiy, Moturidiy, Usturlobi, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy, Bobur va boshqalar, so'nggi uch asrdagi jo'shqin o'zgarishlar davrida o'z so'zi, amali va maqsadlari bilan xalq o'zligini saqlash, ma'naviyat, tarix va vatan tilini asrash orqali mustaqillik yo'lida qahramonlik qilgan Mashrab, Munis, Ogahiy, Berdaq, Muqimiy, Furqat, Ajiniyoz, Behbudiy, Fitrat, Abdulla Qodiriyning ruhlari cheksiz ehtiromga sazovordir. Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta'biri bilan aytganda **"O'tmishdagi yutuqlaridan kuch olib, xatolaridan xulosa chiqarib yashaydigan xalq o'z taraqqiyot yo'lini to'g'ri belgilay oladi"**.

Shunday bir tinchlik, xotirjamlik va farovonlik kunlarda Yangi O'zbekistonda Vatanimiz mustaqilligining 33 yillik bayramini katta mamnuniyat bilan va ko'tarinki ruh bilan mamlakatimizni barcha hududlarida keng nishonlayapmiz. Shuni ham ta'kidlash lozimki, O'zbek xalqi o'zining uch ming yillik davlatchilik tarixidan ma'lumki, ushbu davr ichida bu xalq shonli voqealarni, turli sinovlar va qiyinchiliklarni, fojiali kunlarni ham boshidan kechirgan. Hatto o'zbek millatini butunlay yo'qotish rejalari bilan uzoq yillar davomida turli siyosiy byurolarda xar xil rejalar ishlab chiqilgan. Yangi O'zbekiston bog'idagi Mustaqillik monumentida bu voqealarni badiiy aks ettirilgani ham bejizga emas. Ushbu monumentda ona Vatanimizning mard va jasur, tinchliksevar va mehnatkash, qahramon xalqimiz sharafiga

bunyod etilgan. Ushbu monument oldiga borgan har bir inson obidadagi badiiy tasvirlarni ko'rganda albatta, ushbu insonda o'zbek millatining metin irodasi qanchalik mustahkam bo'lganligini ko'rib, undan kuch olishi tabiiydir. Monument poyiga yozilgan **“Xalqimiz tarixida ezgu iz qoldirgan barcha ajdodlarimiz doimo qalbimizda”**, degan chuqur ma'noli so'zlar, bugungi avlodga o'tmishdagi buyuk ota-bobolarimiz xotirasiga bo'lgan yuksak hurmat va ehtiromini va kuch manbaini anglatadi.

Mustaqillik bunyodkorlikdan kuch oladi

Mamlakatimizda oxirgi sakkiz yil ichida amalga oshirilgan bunyodkorlik ishlari natijasida ko'rkam uy-joylar, ta'lim va tibbiyot muassasalari, sport maskanlari, zamonaviy korxonalar, keng va ravon yo'llar, bog'u-hiyobonlar, shahar va qishloqlarimiz qiyofasini butunlay o'zgartirib, aholi farovonligi ongi va tafakkurini yuksalishiga xizmat qilmoqda. O'ylaymanki, biz suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat bo'lgan Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida turgan bu millat turli maqtovlar va zo'raki qo'llovlarga va sun'iy harakatlarga muhtoj emas. Aytish mumkinki, bugungi odamlar kechagi odamlar emas, ular mamlakat taqdirini o'zgartirishga sidqidildan kirishgan. Shuningdek, oddiy odamlarning qaddini ko'tarishga, ularni hayotga mag'rur boqishga, ko'rayotgan kunidan rozi bo'lib yashash uchun zarur sharoit yaratib berishga bel bog'lagan, shuni ham aytish lozimki, xalqparvar, zahmatkash xalqimiz mana shunday orqaga qaytmas islohotlardan va bunyodkorliklardan kuch oladi.

So'ngi sakkiz yil ichida 19 ta erkin iqtisodiy zona va 400 dan ziyod kichik sanoat zonasi tashkil etilib, mingdan ortiq loyiha amalga oshirildi. Natijada 100 mingta ish o'rni yaratilib, yiliga 45 trillion so'mlik mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Shuningdek, sanoat zonalaridagi korxonalar yiliga 750 million dollarlik eksport va 1 trillion so'mdan ziyod soliq tushumlarini ta'minlamoqda. Yana bir muhim jihati, har bir tumanga, olis va chekka hududlarga sanoat kirib bormoqda. Xususan, ilgari sanoat umuman bo'lmagan 11 ta tumanda 205 ta yangi korxona ish boshladi. 205 ta “Yoshlar sanoat zonasi”da 1 ming 200 ta loyiha ishga tushirildi. Hozirda biznesdagi aylanma mablag'ini million dollardan oshirgan 1,5 ming nafar yosh tadbirkor bor. 161 ta Yangi O'zbekiston massivlari kurilib, 90 mingdan ortiq uy-joylar qurildi va aholiga uzoq muddatli va imtiyozli kreditlar hisobga uy-joylar berildi. Bundan tashqari Angren, Chirchiq, Paxtaobod, Gazli kabi kichik shaharlari o'zining qiyofasini o'zgartirib, obod va farovon shahar sifatida qayta tiklandi. O'zbekistonda 3 mln nafarga yaqin 3-7 yoshli bola bor. Ularni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 74 foizni tashkil qilmoqda. Mamlakatda bu ko'rsatkichni 2026 yilgacha 80 foizga, 2030 yilga borib, 100 foizga yetkazish reja qilingan. Bugungi kunda O'zbekistonda jami 33 942 ta maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyat yuritmoqda. Ushbu maktabgacha ta'lim tashkilotlarining 6780 tasi davlat bog'chalari, 27 162 tasi

esa nodavlat tashkilot hisoblanadi. bolalar bog‘chasi qurilgani, obod mahalla dasturi doirasida 5 mingdan ortiq mahalla guzarlari tashkil qilinganligi va 5 milliondan ortiq doimiy ish o‘rinlari yaratilganligi Yangi O‘zbekistondagi yangilanishlar va bunyodkorlikning yaqqol misoli bo‘la oladi.

Mustaqillik ma‘naviyatdan kuch oladi

Mustabidlikning 150 yil davom etgan davrda O‘zbekistondagi eng katta yo‘qotishlar ma‘naviyat, milliy madaniyat, xalqimizning milliy tarbiya tizimida yuz berdi. Bosqinchilar tomonidan turli bahonalar, ya‘ni, “bosmachilik” millatchilik, ayirmachilik kabi bag‘rikeng o‘zbek xalqi uchun mutlaqo begona bo‘lgan ayblar bilan minglab ziyolilar qatag‘on qilindi, qatl ettirildi, ularni jisman, ruhan va ma‘nan yo‘q qilishga harakatlar qilindi. Birgina 1937-1938 yillar mobaynida yuz mingdan ziyod vatanimizning eng asl ziyolilari qatag‘on qilindi. O‘zbek millatining milliy qadriyatlariga, urf-odatlariga va an‘analari, milliy va diniy bayramlariga siyosiy tamg‘alar qo‘yilib, bunday ma‘naviyatni yangi avlodning xotirasidan butunlay o‘chirib tashlash uchun ko‘plab harakatlar bo‘lganini tarixiy ma‘lumotlar va arxiv hujjatlari tasdiqlaydi. Mustaqillikka erishilgandan keyin xalqimiz iymoni, mentaliteti tuyg‘u bo‘lgan milliy ma‘naviyatni tiklashga kirishildi. Vatan ozodligi uchun 1918-yildan to 1930 yilgacha kurashgan, “bosmachilar” degan tamg‘a bosilgan, aslida esa, yurt mustaqilligi uchun jang qilgan, jon olib, jon bergan vatanparvarlar harakati Prezidentimiz farmoni bilan to‘la oqlandi. O‘zbek xalqi endi ham siyosiy, ham ma‘naviy qaddini tikladi, o‘z ozodligi, erkiga, o‘z ovozi, tilining egasi bo‘ldi. Butun jahon O‘zbekistonni tanidi, uni tan ola boshladi.

Ayniqsa, so‘nggi sakkiz yil davomida yurtimizda ta‘lim-tarbiya, ma‘naviyat va ma‘rifat sohasida tom ma‘nodagi katta sakrash yillari bo‘ldi. Adabiyot, san‘at, kinematografiya, milliy hunarmandchilikni baravj taraqqiy ettirish va ayniqsa, inson kapitalini rivojlantirish, odamlarda yangi dunyoqarashni shakllantirish borasida misli ko‘rilmagan natijalarga erishildi. Aynan ma‘naviy taraqqiyot tufayli, Prezidentimiz alohida ta‘kidlaganlaridek, **“Bugun O‘zbekiston dunyoga ochilmoqda, jahon maydonida o‘zining yangi qiyofasi, imkoniyat va salohiyati bilan namoyon bo‘lmoqda”**. Bir so‘z bilan aytganda, mustaqillik yillarida, ayniqsa, keyingi yillardagi barcha yutuq va muvaffaqiyatlarimiz silsilasida ma‘naviyat va ma‘rifat sohasi alohida mavqe, kuchli ta‘sir maqomiga ega bo‘ldi. Mustaqillik ma‘naviyatdan kuch ola boshladi. Ma‘naviyatimiz qanchalar yuksak bo‘lsa, mustaqilligimiz ham abadiy bo‘ladi.

Mustaqillik mahalladan kuch oladi

Ma‘lumki, mahalla Vatan ichra kichik Vatandir. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev ta‘kidlab aytganlaridek, **“Mahalla tinch bo‘lsa –**

yurtimiz tinch, mahalla obod bo'lsa – butun mamlakatimiz obod va farovon bo'ladi". Dunyoning boshqa bir joyida o'xshashi bo'lmagan mahalla O'zbekistondagi suveren, demokratik, ijtimoiy va dunyoviy davlat va fuqarolik jamiyatining noyob instituti hisoblanadi. Mamlakat fuqarolarini mahalla hayotidagi ishtirokini kuchaytirish, ijtimoiy-siyosiy faolliklarini oshirish, fuqarolik jamiyatining tayanch ustuni va chinakam xalqchil tuzilmasi bo'lgan mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlashga doir mamlakatimizda olib borilayotgan barcha islohotlar xalqaro hamjamiyat tomonidan yuksak baholanib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni hamda "O'zbekiston mahallalari uyushmasi faoliyatini yo'lga qo'yish va mahallalarda boshqaruv tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga asosan mamlakatimizda "O'zbekiston mahallalari uyushmasi" faoliyati yo'lga qo'yildi. Bugungi kunda yurtimizda 10 mingga yaqin mahalla bo'lib, ularning 8 877 tasi mahalla fuqarolar yig'ini, 161 tasi ovul fuqarolar yig'ini, 89 tasi qishloq fuqarolar yig'ini va 41 tasi shahar fuqarolar yig'inidan iborat.

Shavkat Mirziyoevning 2023 yil 21 dekabrda "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni bilan mahalla yettiligi» a'zolarining vazifalari belgilab berildi. 2023 yilning sentabr oyida davlat rahbari «mahalla beshligi» «yettilik»ka aylantirilishini e'lon qilar ekan, bu tizim faqatgina «eshituvchi davlat» bo'libgina qolmasdan, balki, eshitib, aholining barcha muammolarini birinchi bo'g'indayoq yechib beruvchi tizim tarzidagi konsepsiyani amalga oshirish maqsadida yaratilganini ta'kidlagan edi. «Yettilik» tarkibiga mahalla raisi, hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli, profilaktika inspektori, ijtimoiy xodim va soliq inspektorining funksional vazifasi aniq qilib belgilab berilgan. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, mamlakatimizdagi har bir islohotlarning birinchi aksi mahallalarda ko'rinadi. Shuningdek, Muhtaram Prezidentimizning **«Biz faoliyatimizning birinchi kunlaridan hamma ishni mahallada, xalqimiz bilan birgalikda tashkil qilib kelyapmiz. Bu tizimni bosqichma-bosqich rivojlantirdik. Endi yana qo'shimcha kuch, imkoniyatlar berilyapti. Bu ham vakolat, ham mas'uliyat degani. Mahallalar — davlatimizning eng katta zamini»** degan so'zlari mustaqillikning mohiyat e'tiboriga ko'ra, aynan mahalladan kuch olishini yaqqol ifodalaydi.

Mustaqillik millat lideridan kuch oladi

Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Prezidentligi lavozimiga kirishishi bilan **«Rahbarlar faqat davlatga emas,**

7 IV 5401

avvalo, inson va oilaga, ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilishi kerak" degan printsiptial yondashuvi O'zbekistondagi barcha darajadagi rahbarlarning dunyoqarashida prinsipial jihatdan o'zgartirish yasadi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Mustaqillikni mustahkamlash yo'lida Prezidentimizning keng ko'lamli sa'y-harakatlari quyidagilarda yaqqol namoyon bo'ladi:

-dunyodagi barcha global mojarolar regional muammolarda boshlanadi, shu boisdan regional tinchlikka erishish global totuvlikka yo'l ochadi, degan prinsipial konsepsiyani jahon ko'lamida singdirilishi; Ma'lumki, 2016 yilgacha O'zbekistonning qo'shni davlatlari bo'lmish Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Qozog'iston bilan munosabatlari ancha sovgan va bu qardosh mamlakatlar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy aloqalar susaygan edi. Prezident Sh.Mirziyoevning tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosatining asosiy mazmuniga aylangan va dunyo hamjamiyati tomonidan yuqori baholangan yondashuv, ya'ni, Markaziy Osiyodagi Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Qozog'iston davlatlari bilan munosabatlarning tiklandi va jadal rivojlanib bormoqda.

-dunyoda kuch madaniyati davri tugadi, endi tinchlik madaniyati, murosas va konsensus madaniyati davri keldi, degan diskursiv yondashuvning global makonga singdirilishi;

Mazkur masala yuzasidan Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan O'zbekiston lideri pozitsiyasi faol qo'llab quvvatlashi, butun dunyo mamlakatlariga urush kuchidan ko'ra, tinchlik kuchini ustuvor bilishning afzalligini keng targ'ib etish zarurligini ko'rsatdi. Jahon hamjamiyati tomonidan Prezidentimizning tinchlikka erishish, murosaga kelishish, muloqot qilish, boshqalarning manfaatlarini ham o'ylash, bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, ma'rifatli jamiyatni barpo etish borasida turli darajadagi xalqaro uchrashuvlardagi va sammitlardagi tashabbuslari keng e'tirof etilmoqda.

Ichki va tashqi siyosatda faqat ko'pchilikning fikri va ehtiyojlarigina emas, balki, har bir insonning manfaatlarini himoya qilish siyosatining izchil tarzda yurgizilishi;

Mamlakatimizda mehribon yurtboshimizning "O'zbekistonda hech bir fuqaro e'tibordan chetda qolmaydi, degan yondashuvining jamiyatimizning barcha bo'g'inlarida, ya'ni, ta'lim, mahalla, san'at, xizmatlar, sog'liqni saqlash sohalarida izchillik bilan inklyuziv tarzda singdirilmoqda.

O'zbekistonni ishsizlik, kambag'allik, jinoyatchilik, noahillik holatlaridan xoli vatanga aylantirish siyosatining keng ko'lamda yurgizilishi; Mazkur holat bugungi kunda tobora kuchayib borayotgan yalpi ijtimoiy harakatga aylanib bormoqda. Xususan, ayni vaqtda har uchta mahalladan birida jinoyatchilikka to'liq barham berilganligi, yuzlab hududlarda odamlar ish topish emas, balki, o'zlariga munosibroq ish tanlashga o'tganliklari, mahallalarda o'zaro totuvlik muhitining barqarorlashayotganligi, bir so'z bilan aytganda, ijobiy o'zgarishlar yoppasiga yuz berayotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Dunyo

miqyosida esa, Prezidentimizning ushbu oqilona va xalqchil siyosati barcha mamlakatlar rahbarlari uchun ibrat, namuna sifatida e'tirof etilmoqda. Prezident Sh.Mirziyoevning ushbu siyosiy liderlik sifatлари O'zbekiston imijini dunyo mamlakatlari orasida ko'tarish bilan birga mustaqilligimizni yanada mustahkamlayotgani ham ayni haqiqatdir. Mustaqillik mamlakat rahbarining liderligidan ham kuch olishini aynan mana shunday ichki va tashqi siyosatdagi Prezidentimizning sa'y-harakatlarida ko'rib turibmiz. Shu o'rinda Prezidentimizni yaqinda Jizzaxda viloyat faollari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasidagi **"Xudo menga sog'liq berib, umr bersa, bizda kambag'allik va ishsizlik bo'lmaydi. Nimaga desangiz, bunga men yetti yil umrimni tikdim. Tizim yaratdim, qonun yaratdim, O'zbekistonga dunyoni ochib berdim. Xalqim yaxshi yashasin, niyatlari amalga oshsin, bolalari baxtli bo'lsin, nevaralari sog'lom tug'ilsin, maktabi ishlasin, yo'llari ravon bo'lsin deb ishga keldim..."** degan so'zlari Sh.Mirziyoevning o'z xalqiga nechog'li mehrli va g'amxo'r ekanligi hamda haqiqiy lider ekanligini yaqqol ifoda etadi.

YANGI O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY- FALSAFIY MASALALARI

Bekdavlat ALIYEV,
*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Falsafa fanlari doktori, professor*

Fuqarolik jamiyatning rivojlanib borishi hayotdagi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ijtimoiy muammolarini hal etishda, yangi ma'naviy muhit va jarayonlarga asos solishda muhit ahamiyat kasb etadi. Uning g'oyalarini odamlar ongi va qalbida singdirish lozim. Shu orqali ulug' g'oyalar oddiy odamlar ongi va qalbidan joy olmagunicha bu g'oyalarning ijtimoiy-tarixiy mohiyati va ahamiyati yer qo'ridagi oltin zahiralarni yotaveradi.

G'oyalar, ideallar va maqsadlarga nisbatan odamlarning munosabati bu g'oyalar, ideallar va maqsadlarning hayotiylikligi va amaliy ahamiyatini belgilaydi. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda parlament va fuqarolik jamiyati institutlarining rolini yanada oshirish, qonun ustuvorligini mustahkamlash, milliy qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini inson huquqlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarga muvofiqlashtirish eng dolzarb vazifalarimiz sirasiga kiradi" [1. 70]. Demak, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda davlat boshqaruvida ishtirok etayotgan barcha tashkilotlarning birlashishi muhim omil sanaladi.

Yangi O'zbekistonda keng ko'lamda siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy jabhalarda islohotlarni avj oldirib yuborgan ekan, bu islohotlar negizini

uch ming yillik davlatchilik tariximiz, ma'naviy merosimiz va milliy mentalitetimiz xususiyatlarini asos qilib oldi va uni og'ishmay amalga oshira boshladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning asarlarida yangi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga doir islohotlar keng yoritib berilmoqda.

“Ma'naviy sohalarida ham islohotlarni olib borish, ana shu maqsad yo'lida ta'lim va madaniyat sohalarida, aqliy va ma'naviy salohiyatlarni mustahkamlash bo'yicha bosqichma-bosqich islohotlar hayotga tatbiq etilmoqda” [2]. Jahonning ilg'or yutuqlaridan va xalqimizning tarixiy ildizlaridan ajralib qolgan ta'lim tizimi tubdan isloh qilinib, xalqimizning aqliy boyliklarini, jahon fani va madaniyatning eng yaxshi namunalarini xalqimiz qalbiga singdira oladigan yangi avlodni fuqarolik jamiyati talablari darajasida tarbiyalashga keng yo'l ochildi. Davlat boshqaruvining zamonaviy usullari asosida milliy va umuminsoniylik xalqning ruhiyatiga singdirila boshlandi va odamlardagi falsafiy mushohada yangicha ko'rinishga ega bo'la boshladi.

Xalqning fuqarolik jamiyatini qo'llab-quvvatlashi natijasida ma'naviy-ruhiy tiklanish barcha sohalarining ijtimoiy negizini tashkil etishining asoslari yaratilib, bular quyidagi natija va vazifalar bilan belgilandi:

- xalqning fuqarolik jamiyatiga ishonchini ma'naviyat va madaniyat orqali singdirish, uning haqiqiy tarixi va o'ziga xosligi qayta tiklanganligini yanada taraqqiy ettirish yo'lida aynan olganda yumshoq kuchlarni o'zida ifoda etuvchi chora-tadbirlar ishlab chiqildi;

- jahon madaniyati taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan ajdodlarimiz merosining teranligi va chuqurligini anglash, har bir avlodning o'z milliy va diniy an'analariga hurmat bilan qarash, ularni asrab-avaylash ruhida tarbiyalanish fuqarolik jamiyati zaruriyatini anglab yetgan holda xalqimizning milliy o'zligini anglash asosida hayotbaxsh zaminga aylandi;

- yangi O'zbekiston islohotlari natijasida odamlarning falsafiy dunyoqarashida sifat o'zgarishlari ro'y bera boshladi;

- xalqning, ayniqsa, yoshlarning ma'naviy-ruhiy jihatdan qayta qad rostlashining jo'shqin o'chog'i bo'lgan eng olijanob ma'nodagi mahalla, qo'ni-qo'shnichilik, o'zaro hamdardlik ahamiyatini ko'proq qadrlay boshlandi;

- fuqarolik jamiyatiga monand holda yosh avlodni jismoniy va ma'naviy-ruhiy, estetik jihatdan tarbiyalash davlat va jamiyatning asosiy vazifalaridan biriga aylandi;

- xalqning ruhiyatida juda katta ahamiyat kasb etuvchi tadbirkorlik, tashabbus, halol musobaqa va raqobat singari fazilatlar tarkib topdi;

- fuqarolik jamiyati asosida umumbashariy qadriyatlarga intilish bilan birga hayotimizda Sharq falsafasi munosib o'rin egalladi va xalqning hayoti ma'naviy jihatdan boyroq va axloqiy jihatdan pokizaroq bo'la boshladi;

- mustaqillik mafkurasi, milliy g'oya tamoyillari xalqimiz dunyoqarashini belgilovchi ma'naviy kuch-qudratga aylanib bormoqda [3. 84].

Bunday natijalar xalqimizning ajdodlar merosini o'zlashtirgan, zamonaviy sivilizatsiya yutuqlaridan bahramand bo'lgan, ma'naviy-axloqiy

va jismoniy jihatdan sog'lom bo'lgandagina yuksaklik va ulug'vorlik kasb etadi. Yangi O'zbekistonda davlat boshqaruvi sohasida qonunlarning ishlab chiqilishi masalasi ham bevosita fuqarolik jamiyatining talablari bilan uzviy holda amalga oshirila boshlandi. "Har bir qonun loyihasi bo'yicha joylarda jamoatchilik muhokamasini o'tkazish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Shundan so'ng 400 dan ziyod qonun loyihasidagi mingga yaqin qoidalar fuqarolarimiz bildirgan takliflar asosida takomillashtirildi. Misol uchun, «Kasaba uyushmalari to'grisida»gi qonun loyihasi fuqarolik jamiyati institutlari bilan birgalikda keng jamoatchilik muhokamasidan o'tkazildi"[4. 60].

Bularning barchasi yurtimizdagi islohotlarning yaxshi samara berayotganligidan dalolat bermoqda. Shu boisdan ijtimoiy hayotga ongli munosabatda bo'ladigan, mustaqillik g'oyalari va maqsadlaridan faxrlanadigan inson turmushi va faoliyatida estetik zavq, ulug'vor tuyg'ular shakllanadi va taraqqiy etadi. "Shuning uchun fuqarolik jamiyati orqali xalqimizda haqiqiy vatanparvarlik, insonparvarlik, ota-ona va hamyurtlariga mehr-oqibat, xalq ideallariga sodiqlik tamoyillari asosida faoliyat olib borish ko'zda tutildi"[5].

Yangi O'zbekistonda barcha sohalarida tub islohotlar amalga oshirila boshlangan ekan, fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan ma'naviy axloqiy qadriyatlar ham unutilgani yo'q. Aksincha ularga e'tibor yanada kuchaydi. Bu jarayon uchta asosiy vazifani uyg'un olib borishda ko'rindi: xalqimizni ma'naviy uyg'otish, ma'naviy poklanish va ma'naviy yuksalish harakatlari bilan chambarchas holda olib borildi. "Xalqimizni o'z tarixi, qadriyatlari va madaniyatiga bo'lgan munosabatini o'nglamasdan, uning ongidagi va o'z tarixiga, ma'naviy merosiga bo'lgan eskicha qarashlardan poklanmasdan ma'naviy-ruhiy jihatdan yuksalib bo'lmaydi"[6].

Bu juda nozik soha bo'lgan ma'naviyatni bir daqiqa ham unutib bo'lmaydi. Shuning uchun ta'lim, madaniyat, san'at, matbuot va noshirlik faoliyati sohaları bo'yicha qator farmonlar qabul qilindi, ulkan amaliy ishlar bajarildi. Yangi O'zbekistonda axloqiy tarbiya ma'naviy islohotlar markazida bo'lib, axloq insonni fuqarolik jamiyatidagi o'rnini, millat ma'naviy ko'zguqidagi husnini, ijodiy munosabatlar mezonini belgilaydi. Chinakam axloq insonni Vatan, xalq va insoniyatni beminnat sevishtga chorlar ekan, odamni tor va shaxsiy manfaatparastlik hissiyotlaridan forig' etar ekan, bu degan so'z axloqiy kamolot madaniyat bilan, madaniyat axloqiy komillikka olib kelishidan darak beradi.

Binobarin, sog'lom turmush asosida yosh avlod tarbiyasi faqat jismoniy jihatdan chiniquqan, kamol topgan yoshlarnigina emas, shuningdek, sharqona axloq-odob va umumbashariy ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiya topgan insonni ko'zda tutmog'i lozim. Demak, yangi O'zbekistonda olib borilayotgan barcha islohotlar inson qadri uchun yo'naltirilgan ma'naviyat, axloqiylik va madaniyatning mustahkam poydevorini qurishga qaratilmoqda. Yangi O'zbekistonda barpo etilayotgan erkin demokratik davlat qoida va talablarini xalqimizning ma'naviy-axloqiy qadriyatlari bilan uyg'un birlashtirish

ma'naviy islohotlarning belgilovchi tamoyiliga aylandi.

Shunday qilib, islohotlarning taqdiri qanday intellektual kuchlarga ega ekanligimizga, xalqning qanday madaniy va professional saviyaga erishganligiga bog'liq ekan, milliy tiklanish va ma'naviy yuksalish g'oyasi fuqarolik jamiyatida muhim vazifa sifatida idrok etildi. Ana shu maqsadda amalga oshirilgan ta'lim tizimidagi islohotlar yoshlarning shaxs sifatida ma'naviy va axloqiy kamol topishini, ularning aqliy va jismoniy rivojlanishini ko'zda tutdi. Yangi O'zbekistonda ijtimoiy-ma'naviy sohalarida olib borilayotgan islohotlarni umumlashtiradigan bo'lsak, quyidagi ulkan natijalar ko'zga tashlanadi: milliy ma'naviyat, sharqona axloqning tiklanishi va mustahkamlanishiga barcha shart-sharoitlar yaratildi.

Xalqimizni uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lida to'plagan ma'naviy, axloqiy va estetik madaniyatining nodir tamoyillari idrok etildi, ajoyib milliy an'analar tiklandi, jahon sivilizatsiyasiga o'zining bezavol hissalarini qo'shgan ajdodlarimiz merosini asrash-avaylash ehtiyoji kuchaydi. Bu narsa xalqning tarixiy xotirasini uyg'otdi va yoshlarimizda o'z xalqi, tarixi va madaniyatidan faxrlanish tuyg'usini kamol toptirdi. Inkori etilgan yoxud qaytadan qilingan allomalimizning diniy va dunyoviy ilmi, san'ati, ma'naviyati xalqqa qaytarildi, sharafli nomlari tiklandi. Uchinchi Renessansning poydevoriga tamal toshi qo'yildi. Bularning barchasi ma'naviy axloqiy tarbiyada ham juda katta ahamiyat kasb etib, tarix va tarixiy xotirani tiklash axloqiy-estetik tarbiya va ma'naviy ibrat manbaiga aylandi.

Fuqarolik jamiyati negizida ijtimoiy-ma'naviy islohotlar xalqning axloqiy tasavvur va tushunchalariga ta'sir etish bilan barobar ularning yangicha falsafiy tafakkuri va madaniyati shakllanishiga olib keldi. Chunki, inson tafakkuri ma'naviy qadriyatlar akkumulatori sifatida inson ruhiyatining yaxlit, bar butun tarzda taraqqiy etishiga asos bo'ladi. Shu tariqa ma'naviylik va ma'rifiylikni birlashtiruvchi axloqiy-estetik madaniyat shakllanadi va rivoj topadi. Demak, axloqiy tarbiya ham, estetik madaniyatning ham negizida insonning ma'naviyat va ma'rifat bilan nechog'lik yaqinligiga va ularni o'z ongi va shuurining mulkiga aylantirganiga bog'liq.

Fuqarolik jamiyatining axloqiy tarbiya bilan uzviy birligi shunda ko'rinadiki, bu ikkala omil birligi inson qadrini yuksak ma'naviyat va chinakam ma'rifat sari, madaniy saviya va insoniy komillikka olib boradi. Shuning uchun axloqiy tarbiya bo'lmagan joyda sohlom turmush yuksalmaganday, aksincha, xunuklik alomatlarini kurtak otganiday, madaniyatsiz axloqiy tarbiya ham kemptik va jozibasiz, nursiz bo'lib qolishi mumkin. Shu boisdan jamiyatda ayollarni nafosat va go'zallik, mehr-muhabbat timsoli sifatida ta'riflanishi axloqiy tarbiyaning estetik madaniyatga erishishdagi asosiy omil ekanligiga, axloqiy kamolotni taqozo etishiga yorqin misoldir"[7].

Yangi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, uning ijtimoiy-falsafiy masalalariga doir faoliyatda quyidagi xulosalarga kelindi: birinchidan, fuqarolik jamiyatida sog'lom turmush islohotlarini kuchaytirish, ikkinchidan, ta'lim-tarbiya sohasidagi o'zgarishlarni jahon standartlariga moslashtirish,

uchinchidan, milliy g'oyani fuqarolar falsafiy dunyoqarashiga singdirish maqsadga muvofiqdir. Bunda fuqarolar siyosiy hayotni, mamlakatimiz kelajagini yangicha tushunib, amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar mexanizmining boshqaruvchisi bo'lmoqlari nazarda tutiladi. "Fuqarolarda millat taqdirini, Vatan istiqbolini belgilovchi vazifalarga ishonch bo'lsa, bu vazifalarni amalga oshirish uchun ular astoydil mehnat qilsalar va bu mehnat natijalari yangicha tafakkur va sharqona axloq odob va estetik madaniyat bilan yo'g'rilgan bo'lsa barkamol avlod tarbiyasi to'g'ri amalga oshirilayotgani ko'rinadi"[8].

Ana shu ma'noda fuqarolarni axloqiy jihatdan tarbiyalash estetik madaniyatga erishish omili ekan, estetik madaniyat ham, o'z navbatida axloqiy fazilatlar kamolotini taqozo etadi.

BinoBarin, inson fazilatlarining garmonik taraqqiyoti, unda birinchi o'rinda ma'naviy-axloqiy, ma'rifiy va estetik jihatlar muhit, faoliyat va munosabatlarni insoniylashuvida katta ahamiyat kasb etadi. Ma'naviyaxloqiy jihatdan kamol topgan shaxs demokratik ne'matlarni iste'molchisigina bo'lib qolmay, ularning faol yaratuvchisi va himoyachisiga aylanadi. Umuman olganda fuqarolik olijanob his-tuyg'ular bilan kamol toptirib borish ma'naviy barkamollikka erishishdagi birinchi qadam sifatida jamiyatda xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 464 б.
- 2.Kholikov, Y. O. (2021). Issues of education of youth on the ethical basis of international culture and tolerance at the age of globalization. Philosophical Readings XIII.4, 1917-1922.
- 3.G'aybullayev, O. M. (2017). Some aspects and historical factors of integration processes in sphere of globalization of the ecological policy. Theoretical & Applied Science, (4), 83-86.
- 4.Миризиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020.- 456 б.
- 5.Улуғмуродов, Э. С. (2020). Диний кадрятлар ва тасвирий санъат интеграциясининг ёшлар эстетик тафаккурига таъсири, "Oriental Art and Cultur" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/ 2020.
6. Xoliquov, Y. O. (2021). Millatlararo bag'rikenglik madaniyati insonparvarlik va tinchlikning asosiy tamoyili sifatida. Eurasian journal of academic research, 420-425. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5812886>
7. Kholikov Y. O. (2021). Ethical foundations for the development of a culture of tolerance in youth. Philosophical Readings XIII. 4, pp. 112-117. <https://zenodo.org/record/4751681#.YLi0HqgzaUI>
- 8.Muhammadiyevich, G. O. (2021). Philosophical fundamentals of including national values in the aesthetic culture of personality in the period of globalization. Psychology and education, 58(2), 6207-6213

G'ARB VA SHARQ MODERNIZATSIYASIDA MILLIY QADRIYATLARNI ASRASH MASALASI

Baxtiyor OMONOV,

*O'zbekiston milliy universiteti,
Siyosatshunoslik kafedrası professori,
siyosiy fanlar doktori*

So'nggi yillarda Janubi-sharqiy Osiyo ("Osiyo yo'lbarzlari") davlatlarida o'ziga xos islohotlarning yutuqlari haqida ko'p yozilmoqda. Ammo g'arb qadriyatlari (demokratiya, plyuralizm)ni xalqning mentaliteti, siyosiy ongi darajasini hisobga olmasdan ko'r-ko'rona o'zlashtirib, kuchli iqtisodiy va ijtimoiy inqirozlarni boshidan kechirayotgan Lotin Amerikasi va Arab mamlakatlaridagi ichki ziddiyatli kurashlar, noroziliklar ham olimlarning "nozik" tahlil nuqtasi bo'lib qolmoqda. Shu sabablarga ko'ra, o'zbek siyosatshunos olimlari oldida masalani qiyosiy o'rganish va ilmiy xulosalarni chiqarish vazifasi turibdi. Mazkur maqolamiz ham ushbu muammoning tahliliga bag'ishlanadi.

Modernizatsiyalashning barcha mamlakatlar uchun yagona modeli bo'lmaydi. U xalqning mentaliteti, uzoq vaqt davomida shakllangan milliy qadriyatlari, urf-odatları, dunyoqarashlarining o'ziga xosligi, ayni paytda, davlatning iqtisodiy imkoniyatlari va taraqqiyot darajalari hisobga olingan holda ishlab chiqiladi. Bu ishni barcha mamlakatlarda bir vaqtda va bir xil darajada amalga oshirishning imkoni mavjud emas. Chunki, buning uchun sohalarida darajalar turli-tuman, hattoki ularning ayrimlarida ba'zi yo'nalishlarda zarur bo'ladigan imkoniyatlarni modernizatsiyalash jarayonida izlab topishga to'g'ri keladi. Bunday sharoitda belgilangan ishlar zanjiridagi asosiy halqani topa bilish talab etiladi. Murakkab kechayotgan globallashuv sharoitida shu halqani bog'lash missiyasi hozirda ma'naviyatning zimmasida turibdi.

Siyosatshunos olimlar demokratik jamiyatga o'tishning klassik yo'li (modeli) haqida ko'p yozishgan. Bunday jamiyatda mulk egalariining xalqqa yaqinlashishi tufayli fuqarolarning farovonligi, mamlakatning iqtisodiy yuksalishi sodir bo'ladi. Ammo shuni ta'kidlash lozimki, xususiy mulkchilik kengaygan paytda, jumladan, O'zbekiston tajribasida ham jamiyatda tabaqalashuv kuzatiladi. Aholi quyi qatlaminig noroziligi kuchayadi ("notenglik"), demak, jamiyatda demokratik qadriyatlar (plyuralizm, teng huquqlilik, tolerantlik, erkinlik, ochiqlik) kirib kelgandan so'ng, turgan gapki, fuqarolarning siyosiy ongi va madaniyati o'sib boradi, odamlar haq-huquqlarini talab qila boshlaydi. Demokratik jarayonlarning yuzaga kelishi va o'sib borishi jarayoni tezlashadi.

Siyosiy modernizatsiyalash – murakkab kompleks jarayon, unda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va ijtimoiy-madaniy tarmoqlar o'zaro bog'lanib, bir-biriga mazmun bag'ishlaydi; agar ular orasida ajralish yuz bersa,

modernizatsiya qisman amalga oshadi, xolos. Jamiyatda ijtimoiy guruhlarining daromadi keskin farqlansa, samarali iqtisodiy o'sishga erishilmaydi; madaniy darajali yetuk shaxs shakllanmasa, bozor tuzilmalari shakllanmaydi; fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanmasa, demokratik qadriyatlar rivojlanmaydi. Har bir talab va mezonlar bir-biriga bog'lanib ketadi va ular to'la hisobga olinsa, ma'naviy jarayon uzoq vaqt va bosqichlarni bosib o'tadi. Hatto Yevropa davlatlarida u ikki yuz yilga cho'zildi [1].

Shu o'rinda, har bir mamlakatda modernizatsiya jarayonlarini shakllantirish uchun shart-sharoit tug'diradigan omillarni sanab o'tsak:

Huquqiy omil: fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini tarbiyalashga xizmat qiluvchi tizim (oila, maktab, oliy va o'rta maxsus ta'lim) darajasi modernizatsiyaning samaradorligiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunki huquqiy masalalarni yaxshi bilish fuqaroning faollashuvi va ijtimoiylashuviga olib keladi. Bunda aholining siyosiy ongi, bozor iqtisodiy, demokratiyaning asosiy tushuncha va tamoyillarini qabul qilishga tayyorgarlik darajasi muhim rol o'ynaydi.

Iqtisodiy omil: XVII asrda Yevropadagi sanoat inqilobi iqtisodiyotni rivojlantirib, odamlarning turmush tarzini yaxshilaydi. AQSh, Yevropa mamlakatlaridan texnika va texnologiyalarning Osiyo va Afrika davlatlariga "eksport" qilinishi ham asta-sekinlik bilan bu o'lkalarga g'arbona yashash tarzini singdira boshladi.

Ma'naviy-axloqiy omil: siyosiy hokimiyat tizimida modernizatsiyalash ijobiy hodisa hisoblanadi. Ammo ma'naviyat bobida, baribir, u milliy qadriyatlar, an'ana va urf-odatlarining buzilishiga olib kelishini biz ayrim sharq mamlakatlari misolida ko'ramiz.

O'tish davri qonuniyatlari va ziddiyatlarini bilmasdan turib, modernizatsiyalash jarayonini tahlil qilib bo'lmaydi. O'zbekistonda o'tish davri mavzusi olimlarimiz tomonidan mustaqil mavzu sifatida deyarli kam o'rganilgan. Chunki uning aniq mezoni, boshlanish nuqtasi bilan oxirgi bosqichini belgilash murakkabdir. Aslida, o'tish davri barcha mamlakatlar rivojida sodir bo'ladigan oraliq davr hisoblanadi. Davlatlar yuksak taraqqiyot darajasiga birdan ko'tarila olmaydi, balki avvalo shakllanib, ma'lum rivojlanish bosqichini bosib o'tadi. Misol uchun Lotin Amerikasi mamlakatlarida o'tish davri bir asrdan beri cho'zilib keladi. Osiyo va Yevropadagi ba'zi mamlakatlarda, jumladan Ispaniya, Portugaliya, Gresiyada u bir avlod umriga teng (taxminan 65 yil) vaqtning olgani sababi shuki, g'arb siyosiy tizimi tuzilishiga mos standartlar va qadriyatlarni ba'zi mamlakatlarda o'zlashtirish, ko'chirib olish o'zini oqlamadi.

Angliyalik olim L.Pay an'anaviy jamiyatlarni modernizatsiyalashda quyidagi uchta jihatga ko'proq e'tibor berish zarurligini taklif qiladi [2]:

birinchisi, tizimli differentsiatsiyalash (tabaqalash) davrida fuqarolarning mehnat faoliyati va manfaatlariga mos ravishda jamiyat iqtisodiy rivoji bilan birgalikda yangi sinflar (guruhlar) shakllanadi. Ijtimoiy guruhlar ichida kelishmovchilik holatlari kechadi. Shunda siyosiy hokimiyat yangi talablarga

tezda o'z munosabatini bildirmaydi. Faqat demokratik institutlar tarixiy missiyasini to'liq bajargan taqdirda, bu ishda samaraga erishiladi;

ikkinchisi, jamiyat a'zolarining bilimga, innovatsiyaga qiziqishi keskin oshadi. Davlat milliy taraqqiyotga erishish maqsadida qo'shimcha moliyaviy va insoniy resurslarni ishga soladi. Davlat ijtimoiy sohalar (maktab, oliy o'quv yurtlari, diniy idoralar, masjidlar)ga yetarli shart-sharoitni yaratadi. Fuqarolar axborot kommunikatsiya texnologiyalari rivoji hisobiga siyosiy qarashlari birmuncha shakllanib, hukumatning ishonchiga kira boshlaydi. Diniy qadriyatlar va adolat tamoyillari qo'llab-quvvatlanadi;

uchinchisi, fuqarolarga jamoat faoliyatida siyosiy, milliy cheklovlarni olib tashlash, ularga davlat boshqaruvidagi o'rinlarni tenglik asosida erkin egallash imkoniyati yaratiladi.

Rivojlangan Yevropa davlatlarida fuqarolik jamiyatini boshqarishda, siyosiy qarorlarni qabul qilishda individualizm, tenglik va qonun ustuvorligi katta yordam bermoqda. Siyosiy partiyalar, nodavlat tashkilotlariga o'zining guruhlar, referendumlar, saylovlar esa jamiyatning manfaatlariga xizmat qiladi. Sharq mamlakatlarida esa ahvol undan farq qilib, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar kishilarning ob'ektiv ehtiyojlari, yashash sharoitlaridan kelib chiqqan holda, bosqichma bosqich shakllantirib boriladi, uzoq asrlik an'analar, urf-odatlar va qadriyatlar yaxshi saqlanadi [3]. G'arbda individualizm, Sharqda an'anaviylik hukmronlik qiladi.

Rossiyalik faylasuf V.G.Fedotovning fikricha, an'anaviy jamiyatlarni zamonaviy jamiyatga aylantirish mamlakatni modernizatsiyalashda muhim o'rinni egallaydi [4]. Chunki an'anaviy tipdagi davlatlarning asosida o'tmish an'analari va tajribasi yotadi. Bunday jamiyatning muhim xususiyati jamoaviylik, avtoritar rahbarlik bilan ajralib turadi. Zamonaviy jamiyatda yangilikning an'anaviylikdan ustunligi, umuminsoniy qadriyatlar mavjudligi, hokimiyatning demokratik tizimi, ishlab chiqarishda yangi texnologiyalar qo'llanilishi ustunlik qiladi. "An'anaviy jamiyatlarda inson ulkan davlat – byurokratik mashinaning faqat kichik murvatiga, ob'ektiga aylanadi. Zamonaviy jamiyatda esa inson tarixiy jarayonning sub'ekti hisoblanadi, – deb yozadi professor A.Qodirov. – An'anaviy jamiyat tarixan inqirozga mahkum, chunki u fuqarolarni zo'ravonlik asosida boshqaradi, fuqarolar huquqlaridan mahrum bo'ladi" [5]. Olim jamiyatni siyosiy isloh etishni juda yoqlaydi. Sababi shuki, bugungi murakkab globallashuv davrida an'anaviy jamiyatlar o'z inertligi va juda zaif tomonlari bilan islohotlarni sekinlashtiradi. So'nggi yillarda dunyoning ayrim davlatlarida ro'y berayotgan ichki g'alayonlar, to'qnashuvlar, hokimiyat uchun kurashlar (Iroq, Suriya, Liviya, Afg'oniston) fikrimizni isbotlaydi. Shu bois, muallif bir jamiyatdan ikkinchisiga o'tishda ikkita omilga: birinchidan, murakkab muammolarni yechishda siyosiy yetakchining o'ta uddaburronligiga; ikkinchidan, jamiyatda an'anaviy xarakterga ega jamoaviy ongning shakllanishiga ko'proq e'tibor berilishini xohlaydi.

Rus olimi V.O.Rukavishnikov [6], xitoylik mutaxassis Xu Shen [7]

postsotsialistik jamiyatlarda modernizatsiyalash tipik milliy xususiyati yo'qolishiga olib kelmasligi va xalq o'zligini saqlab qolishi tarafdori bo'lishadi. Bu fikrlarga qo'shilamiz, sababi murakkab globallashuv va tashqi tahdidlar kuchaygan bugungi davrda jamiyat o'z milliy an'ana va qadriyatlarini yo'qota boradi. Taniqli o'zbek olimi S.Otamuratovning ta'kidlashicha, "globallashuv jarayonining avj olishi millat taraqqiyotiga qanchalik xavf solmasin, unga qarshi tura oladigan milliy omillardan samarali tarzda foydalanish imkoniyatlarini ishga solishning ahamiyati oshib boradi, bu, o'z navbatida, *"millat"ning inson go'zalligi gultoji* sifatida saqlanib qolishiga yordam berib boraveradi" [8].

Siyosatshunos K.Gadjiyevning fikrlari ham mantiqli ko'rinadi. "Sharq vesternizatsiyalash – modernizatsiyalashning oddiy passiv ob'ekti emas, balki ko'plab qit'alar sivilizatsiyasining eng muhim o'lchamlarini puxta egallagan faol ob'ektidir, – deydi u. – Modernizatsiyalash va demokratiyalashning istiqboli xalq ongining shakllanishiga, uni bozor va demokratiyaning asosiy prinsip–normalarini nechog'lik qabul qilishi, amalga oshirishga tayyorgarlik darajasiga bog'liq" [9]. Olim o'z fikrining birinchi qismida Sharqni faol ob'ekt deb qaraydi, lekin siyosiy "tayyorgarlik" darajamizga shubha bilan qaraydi. Masalaga yondashuvda ikki xil qarash hukmronlik qilayotgandek tuyuladi. Aslida o'tish davrining cho'zilib ketishi va sanoatlashishning samarasiz ketishi taraqqiyotdan orqada qolishni bildiradi.

Sharq mamlakatlarida 1990-yillar o'rtalarida modernizatsiya istiqbolini amalda ko'rsatib beruvchi "osiyo fenomeni" vujudga kelgani siyosatshunoslik ilmda katta qiziqish uyg'otdi. M.Titarenko Xitoyda modernizatsiyaning noan'anaviy modeli yaratilib, bunda "siyosat va iqtisodiyot, demokratiya va ma'naviyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar G'arbning demokratik tizimidan o'zgacha mazmun kasb etganligi" ni asoslab, islohotlarning samaradorligiga havas qiladi [10]. U bunday siyosiy jarayonlarni tahlil etib, *"osiyochoa modernizatsiyalash"* yoki *"modernizatsiyaning yangi ko'rinishi"*, deb baho beradi. Albatta, ulkan bu yutuqlarda mamlakat lideri Den Syaopingning oqilona olib borgan siyosati va uddaburronligi masalasi yotganligini yashirmaydi.

XXI asrda axborot inqilobi dunyoning barcha hududlaridagi odamlarning o'zaro muloqoti, ilm-fan va madaniy boyliklarni o'zlashtirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni yaratdi. Bu ijobiy hodisa odamlarning tasavvur dunyosi, siyosiy ongi, madaniyati, mentaliteti va tafakkuriga ijobiy ta'sirini o'tkazdi. Ammo shu bilan birga, u yosh avlodning ma'lum qismida an'anaviy qadriyatlardan uzoqlashib ketish, g'arbga taqlid qilish, yengil-yelpi orzularga berilish holatlarini yuzaga keltirayotgani ham sir emas.

Chindan ham, 1990-yillar oxirida dunyoda global internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tarmog'i rivojlanishi geosiyosiy va mintaqalararo bog'lanishni, davlat va jamiyat hayotida qarama-qarshiliklardan iborat murakkab davrni boshlab berdi. O'zbekistonga o'xshagan yosh davlatlarga har xil tashqi omillar, "demokratik", geosiyosiy tazyiqlar tahdid solayotgan ayni damda, siyosiy tanlash uchun ikkita yo'l qolgan: birinchisi,

globallashtirishning “tezyurar karvoni”ga qoʻshilib olish; ikkinchisi, milliy suverenitet himoyasini taʼminlab, demokratik asoslarni yaratishdir.

Bugungi kunda modernizatsiyaga munosabat oʻzgarib, koʻplab ilmiy nazariyalar ishlab chiqilmoqda. Bulardan G. Morgentauning pragmatizm va siyosiy realizm, R.Aronning urush va tinchlik, J.Liskining muvozanat, I.Galtunning jahon tizimlari nazariyalarini koʻrsatib oʻtish mumkin [11]. Ayniqsa, G.Morgentauning nazariyasi katta ilmiy qimmatga ega. Uning modellashirish, oʻyinlar nazariyasi, tizimli tahlillar vositasida siyosiy jarayonlarning kelajakdagi oqibatlarini bashorat etishga qaratilgan ratsionalizm gʻoyasi eʼtiborga molik. Olim oʻz nazariyasida AQSh, Xitoy, Rossiya yirik davlatlarning jahon hamjamiyati nomidan kichik yoki mayda millatlarga hukmini oʻtkazishga yoʻl qoʻymaslik gʻoyasini olgʻa suradi [12]. G.Morgentauning pragmatizm va siyosiy realizm nazariyasi jahondagi barcha kichik milliy davlatlarni himoya qilishga qaratilgan. Xalqaro siyosiy munosabatlarda barcha davlatlarni teng huquqlilik asosida konstruktiv, realistik tashqi siyosat yuritishini maʼqullagan ushbu nazariya jahon siyosatshunosligida ommalashgan.

XX asr boshidan Osiyo davlatlariga demokratlashuv jarayonlarining “koʻchishi” anʼanaviy jamiyatlar oldiga murakkab muammolarni koʻndalang qoʻymoqda. Gʻarbona qadriyat va erkinliklar milliy chegaralarni bosib oʻtib, mamlakat ichkarisida xavf-xatlarni kuchaytirmoqda. Rossiyalik olim E.Batalovning yozishicha, demokratiya salkam uch ming yillik tarixida ilk marta “global krizis”ni [13] boshidan kechirmoqda. Jahonda va Oʻzbekistonda demokratlashuv jarayonlarining ilmiy konseptual jihatlarini tadqiq etgan siyosiy fanlar doktori U.Idirov fikriga qoʻshilgan holda, “bu holat nafaqat amaliyotda, balki nazariyada ham bir qator masalalarni qayta koʻrib chiqishni taqozo qiladi”[14]. degan xulosaga keladi. Demak, demokratiya va modernizatsiyaga doir nazariyalarni Gʻarb va Sharqdagi farqli jihatlarini milliy manfaatlar nuqtai nazaridan tanqidiy oʻrganish asosida yanada takomillashtirilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa shuki, siyosiy modernizatsiya nazariyasi va amaliyotida olimlar bosh qotiradigan muammolar ancha koʻpaygan. Sababi, koʻpgina mamlakatlarning siyosiy tizimida sodir boʻlayotgan jiddiy inqirozlar, shuningdek, milliy qadriyatlarni asrash kabi muammolar borki, ularni sinchiklab oʻrganib, mavjud kamchiliklarni imkon boricha bartaraf etish modernizatsiyaning istiqboliga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

- 1.Омонов Б. Жамиятни модернизациялашнинг концептуал асослари. -Т.: Алоқачи, 2019. -Б. 14-15.
- 2.Pye L., Lucian W. Asian Power and Politics: The Cultural Dimension of Authority. —Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1985.—P. 20-22.
- 3.Омонов Б. Жамиятни модернизациялашнинг концептуал асослари. -Т.: Алоқачи, 2019. —Б. 17.

4. Федотова В.Г. Типология модернизаций и способов их изучения // Вопросы философии, 2001, №4. – С.10.
5. Кодиров А. Анъанавий жамият ва уни модернизациялаштириш стратегияси. – Т.: ТДЮИ, 2006. – Б. 21.
6. Рукавишников В.О. Социология переходного периода /Кравченко А.И. Социология. Хрестоматия. – Екатеринбург, 1998. – С.343.
7. Ху Шен. Почему Китай не может идти по капиталистическому пути // Проблемы Дальнего Востока, 1987. №5. – С. 94-106.
8. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. – Б. 250.
9. Гаджиев К.С. Сравнительная политология // Вестник МГУ. Серия № 12. Политические науки. 1996, № 2. – С. 20-21.
10. Титаренко М. Жизнестойкость и стабильность китайской цивилизации – условие развития Китая / Востокведение и мировая культура. – М.: 1998. – С.59.
11. Кукулка Ю. Проблемы теории международных отношений. – М.: 1998. – С. 103-112.
12. Кодиров А. Сиёсат фалсафаси. – Т.: ТДЮИ, 2005. – Б. 83.
13. Баталов Э. Глобальный кризис демократии // Свободная мысль XXIVек. – М.: 2005, № 2. – С.13.
14. Идиоров У. Ҳозирги замон демократиялашув жараёнларининг концептуал асослари ва мустақил Ўзбекистон тажрибаси. Сиё. фан. док. дис. автореф. – Т.: 2006. – Б.41.

MIRZO ABDULQODIR BEDIL FALSAFASIDA INSON MOHIYATINI O‘ZIGA XOS TASAVVUFIY VA FALSAFIY TAVSIFI

Oynisa MUAMMADIYEVA,

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti, Falsafa kafedrasi professor v.b.*

Sharqning buyuk faylasuf shoiri Mirzo Abdulqodir Bedil 1644 yil Hindistonning Azimobod shahrida tug‘ildi. Sadriddin Ayniyning keltirishicha, Bedil va uning qarindoshlari nomlarining “Mirzo” unvoni bilan boshlanishi shuni ko‘rsatadiki, bobolarining biri ulug‘ boshliq “sardor” bo‘lishi mumkin. Chunki Hindistonda atqli boshliqlar avlodini “Mirzo” degan faxrli unvon bilan ataganlar va ular o‘ziga xos bir tabaqa hisoblanar edi [1].

“Mirzo” kalimasi haqida Miyon Buzrukning “Bedil” maqolasida qiziqarli ma’lumot keltiriladi. “Bedilning ismidagi “Mirzo” kalimasi uning temuriy sulolasidan ekaniga ochiq dalildir, chunki “xon” kalimasi mo‘g‘ul sulolasiga qanday xos bo‘lsa, “Mirzo” kalimasi ham temuriylarg‘a shunday xosdir. Bedilning bobolari O‘rta Osiyodan Hindustong‘a g‘olib Bobir

Mirzo zamonlaridan borib qolganlar va Bango‘lsmitda Azimobod shahrida yurlashganlar”[2], - deb yozadi muallif.

“Bedil” atamasini so‘fiyona, oshiqona tahlil etadigan bo‘lsak, dil, ko‘ngil, qalb bilan bog‘lanib kelayotgani kishini bafarq qoldirmaydi. “Bedil” badiiy adabiyotda dilini qo‘ldan bergan oshiq - ma’shuq ma’nosini anglatadi. Shuningdek, o‘z ishini qalbi bilan sevgan, ko‘ngilni fan va adabiyotga bag‘ishlaganini anglatishi haqida ham fikrlar bor [3]. Darhaqiqat, garchi “Bedil” tahallusi bir qarashda dilsiz, qalbsiz ko‘rinsa-da, aslida butun qalbi va dilini Allohga bag‘ishlagan ma’shuq ma’nosini uqib olishimiz mumkin. Faylasuf shoir bu haqida shunday deydi:

Bedil osudatar az mavchi guhar hok shudem,

Raftan az xesh chi miqdor ba tamkin omad.

“Gavharning sekin-sekin mavj urishi bilan uvadalanib, bedil bo‘lib bordik, (endi) o‘zlikdan qutulishning (voz kechishning) qay darajada imkoni qoldi ekan?”[4]. Faylasuf-shoirning Mirzo Abdulqodir Bedilning ijodiy faoliyati 1665-1670 yillardan boshlanib 60-yil davom etdi. Uning asarlari ijtimoiy-falsafiy, ma’naviy – axloqiy va ta’limiy ruhda bo‘lib, unda ilgari surilgan g‘oyalar insonning ma’naviy kamolotga undashi bilan ajralib turadi.

Bedil 120 ming misradan ortiq chuqur falsafiy mazmundagi she‘rlar va 20 bosma tabaqqa yaqin nasriy asarlar yozib qoldirgan. Uning “Kulliyot”i “Irfon”, “Chor unsur”, “Ishorat va hikoyat” kabi 16ta mustaqil asarni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, u “Muhiti a’zam”, “Turi ma’rifat”, “Tilimi hayrat”, “Devon”, “Ruboiyyot”, “Nukot”, “Ruqa’ot” kabi nasriy asarlar yaratgan. Bedil falsafiy ta’limotining markazida inson mohiyati masalasi chuqur o‘rin egallaydi.

Mirzo Abdulqodir Bedil falsafasida inson mohiyatini o‘ziga xos tasavvufiy va falsafiy istilohlar orqali ifoda etadi. U inson mohiyatini anglatuvchi teran ma’nolarni o‘z ichiga olgan turli istilohlardan foydalangan. Ushbu istilohlarning har biri insonning ichki dunyosi, ma’naviy rivojlanishi va komillikka intilish yo‘lidagi qirralarni ochib beradi. Bedilning inson mohiyatiga oid asosiy istilohlarida bir qator tasavvufiy g‘oyalardan foydalanilganligini ko‘rishimiz mumkin. Ularni quyidagi kategoriyalar turkimida tavsiflashni maqsadga muvofiq deb bilamiz:

Bedil uchun tasavvufiy ishq-muhabbat inson mohiyatining markaziy istilohlaridan biri bo‘lib, uning ijodida juda katta ahamiyat kasb etadi. Bedil ishqni insonni ilohiy manbaga bog‘lovchi va uni komillikka yetaklovchi kuch deb hisoblaydi. U ishqni nafaqat hissiyot, balki ilohiy kuch sifatida ko‘rib, uning insonni o‘z mohiyatini anglashga, yaratuvchiga yaqinlashishga va ma’naviy yuksalishga olib borishini ta’kidlaydi. Bedil real ishqni, sof sevgini borliqning, mavjudotning rivoji deb bilib, uni borliq va inson harakatning manbai hisoblaydi:

Be ishq, maxal ast, buvad ravnaqi xati

Be chilvai chahon namasiyoh ast.

Ma’nosi: ishq-muhabbatsiz borliq rivojining bo‘lishi mumkin emas,

Quyoshning zarrin nurisiz dunyo zulmatdir[5.]. Bedil yuqoridagi bayti orqali o'zining mavjudligini ham ishq bilan deb biladi. U o'z qarashlarida ilohgami, yo sevgan yor malikasigami ishqini pinhon tutish tarafdori. Shunda bu asl ishq bo'lib, o'z qadrini yo'qotmaydi. Bedil ilohiy yoki insoniy ishqni ulug'larkan, bir baytida bu fikrini badiiy vositalar orqali shunday ifodlaydi:

Rozi ishq az dil burin aftodu rasvoi kashid,

Shud parishon ganj, to g'ofil shud az vayronaho.

Mazmuni:

Dil uyin etmasdan makon, ishq siri tortdi ranj,

Vayronadin qolib ayro, o'zligin yo'qotdi-ku ganj.

Allohga o'z ishqini yashira olmagan Mansur Halloj dorga osildi. So'fiylar tili bilan aytganda u "Allohga ishq sirlarini sir saqlash uchun yaratilgan qalbida saqlashi lozim edi, saqlamay esa shuning oqibatida halokatga uchradi, bunga o'zi aybdor" [6]. Bedil ham ilohiy ne'mat sanalmish ishqni qadrsizlantirishda ana shunday xoru zorlik, ranj uqubat alomatlarini ko'radi. Ya'ni sevgi-muhabbatni oyoq osti qilishni gunoh sanaydi. Bugungi oddiy hayotimizda bu ne'matni qadrlamaslik esa oilalar buzilib, jamiyatda yana bir qiyinchiliklar ko'payishiga olib keladi.

Nafs – insonning shaxsiy istaklari, past ehtiyojlari va manfaatlarini ifodalovchi istilah. Bedil uchun nafs insonning komillikka yetishi yo'lidagi asosiy to'siqlardan biridir. U nafsni yengish, ya'ni insonning past istaklaridan voz kechib, ilohiy yo'lga o'tishini inson mohiyatining asosiy qismi sifatida ko'radi. Bedil nafsni yengishni ruhiy taraqqiyotga erishishning muhim bosqichi deb hisoblaydi.

Bedil ta'limotiga ko'ra, faqat idroksiz kishilargina tillo-kumush va dunyo boyligidan lazzat oladilar. Chunki, insonning tanasiga bezak bo'lgan xina ham kishining hissiz joylari – tirnoq va sochlariga yuqadi, deb nafs, hirsni qoralaydi. Nafs xudbinlik tug'diradi. Uning domiga tushgan kishi hech narsadan tap tortmaydi. Harom-harishdan hazar etmay, boshqalar hisobiga bo'lsa ham yaxshi yashashni o'ylaydi. Oqibatda u zolim va riyokor bo'lib qoladi.

Hirs illati Bedil tomonidan juda keng va har tomonlama tahlil qilinishi bizni chuqur falsafiy mushohadaga chorlaydi. Bu illatning bugungi kunimiz uchun ham muammo ekanligi, uning domiga tushgan insonlarni fuqarolarimiz, yoshlarimiz boshiga keltirayotgan kulfatlari kishini befarq qoldirmaydi. Faylasuf ijodini o'rganish barobarida ayni vaqtda dolzarb bo'lib turgan yana bir muammoning, ya'ni dinni niqob qilib, xalq boshiga ko'plab musibatlarini keltirayotgan nafs balosiga duchor bo'lganlarga ham javob sifatida quyidagi fikr diqqatga sazovordir:

Bu dunyoda ne-ne fitna surdilar,

Nafs uchun har qanday yo'lga yurdilar,

Odob nima bilmay bir-birin so'kib,

Mazhab binosiga asos qurdilar [7].

Fano – Bedil tasavvufida o'lim yoki yo'q bo'lish ma'nosida emas, balki

shaxsiylikdan voz kechib, ilohiy birlikka qo'shilish holati sifatida talqin etiladi. Insonning mohiyati fano holatiga yetish orqali komillikka erishishda yotadi, chunki bu holatda inson nafsdan voz kechib, yaratuvchi bilan bog'lanadi. Fano orqali inson o'z "men"idan ozod bo'lib, yagona yaxlitlikka kirishadi.

Foniy bo'lsam-da baqo, shul yerdadir,
Baxtu kulfat mutlaqo, shul yerdadir.
O'z dilimni tark etib ketgum qayon,
Bor umid: bor muddao, shul yerdadir [8] .

Vahdat - Bedil inson mohiyatini vahdat orqali ham tushuntiradi. Uning fikricha, insonning mohiyati faqat alohida shaxs sifatida emas, balki yaxlitlikda namoyon bo'ladi. Bedil birlik g'oyasini inson va yaratuvchi, inson va borliq o'rtasidagi munosabatda yoritadi, ya'ni inson o'z mohiyatiga yetishish uchun yagona yaxlitlikka qo'shilishi kerak. Ushbu g'oya Beldilning quyfidagi ruboysida o'z ifodasini topadi:

Aytki vohdatdan bo'lak ne ortirar irfonimiz,
Biz o'zi sahromiz-u, ham biz aning bo'stonimiz.

Xulosa qilib aytganda Bedilning inson mohiyatiga bag'ishlangan istilohlari insonni ruhiy yuksalish, ma'rifatga intilish va ilohiy birlikka qo'shilish kabi murakkab jarayon sifatida tasvirlaydi. Uning ishq, nafs, ruh, ma'rifat, fano, vahdat va safo kabi istilohlari insonning ichki olami va ma'naviy kamolotga yetish yo'lidagi qirralarini yoritib beradi. Ushbu istilohlar insonning o'zini anglash, yaratuvchiga yaqinlashish va komillikka intilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Айний С. Танланган илмий асарлар. Мирза Бедил. - Т.: Фан, 1978. - Б.265.
2. Миён Бузрук. Бедил // Маориф ва ўқитувчи. – 1928. № 1.
3. Мўминов И. Танланган асарлар. 1 жилд. - Т.: Фан. 1969. - Б.58 .
4. Гулшани адиб. Т.Намунаҳои назми тоҷик. Асрҳои XVI – XVIII Чилди IV / Султонмурод Олим таржимаси. - Душанбе: Ирфон, 1977. - Б.248.
5. Шукуров Ш. Мирзо Бедилнинг поэтик мероси. - Т.: Фан. 1979. - Б.54.
6. Мехрин Шуштарий.Торихи забон ва адабийёти Ирон. - Техрон,1973. Гуҳарин Саййид Содик.Шарҳи истилоҳоти тасаввуф.1 - 4 жилд. - Техрон, 1988. – Б. 14-15 .
7. Мирзо Абдулқодир Бедил. Шавқингни ёд этиб. -Т.: Нашриёт матбаа ижодий уйи, 2005. - Б.73.
8. Мирзо Абдулқодир Бедил. Табаррук ташриф. Матназар Абдулҳаким таржимаси. - Урганч: Хоразм, 1991. - Б. 28.

MILLIY QADRIYATLAR VA YOSHLAR

Bo'ri QODIROV,

tarix fanlari nomzodi, dotsent.

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i*

Laziz ESHONKULOV,

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori

Dunyodagi barcha xalqlar o'z taraqqiyot bosqichi davrida o'zining qadriyatlarini shakllantirib boradi. Bu jarayon uning tarixi, ma'naviyati, madaniyati, o'ziga xos urf-odatlar va an'analari namayon bo'ladi.

Qadriyat tushunchasiga O'zbekiston milliy ensiklopediyasida quyidagicha ta'rif berilgan. **Qadriyat** – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, masalan erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma'rifat, haqiqat, yaxshilik, go'zallik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi.[1.570].

Qadriyat deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlar va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlarini, hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim. Tabiat va jamiyat boyliklari, hodisalarini qadriyatlar sirasiga kiritilishning asosiy sababi-kishilar ularni qadrlaydilar, avaylab asraydilar, chunki, bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushini, ma'naviy – ruhiy dunyosini boyitadi, yaratuvchanlik faoliyatiga yo'llaydi.

Ma'lumki, qadriyatlar o'z mohiyatiga ko'ra xilma-xildir. Ular orasida tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qadriyatlar alohida ajralib turadi. Shunday bo'lsa-da, qadriyatlarning eng oliysi insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushi hisoblanadi. Inson qadriyat-qimmatini, sharafini ulug'lash jamiyatimiz poklanishi va ravnaqining muhim omilidir.[2.333].

Qadriyat kategoriyasi faqat buyum va narsalarning iqtisodiy qimmatini emas, jamiyat va inson uchun biror ahamiyatga ega bo'lgan voqelikning shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar, talab va tartiblar va boshqalarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladi. Ijtimoiy jarayonlar ta'sirida kishilarning qadriyatlar to'g'risidagi qarashlari o'zgarib boradi. Tarixiy zaruriyatga qarab goh u, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning oldingi safiga chiqadi. Masalan, yurtni yov bosganida ozodlik, imperiya hukmronligi nihoyasida-istiklol, urush davrida-tinchlik, tutqunlikda-erkinlik, kasal yoki bemorlikda sihat-salomatlikning qadri oshib ketadi. Qadriyatlar ijtimoiy

tarixiy taraqqiyot mahsuli sifatida o'z tarixiy ildizi, rivoji, vorislik jihatlariga ega. Qadriyatlar mehnat, ishlab chiqarish sohasidagi faoliyat, insonlar o'rtasidagi munosabatlar uchun foyda keltiradigan narsalar, hodisalar, xatti-harakatlar majmuasi sifatida yuzaga kelib, ayrim kishilar, ijtimoiy guruhlar faoliyati, xatti-harakatini ma'lum yo'nalishga buradigan, tegishli me'yorga soladigan ma'naviy hodisaga aylanadi.

Milliy qadriyat – millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma'naviy omillar yig'indisidir.

Milliy qadriyatlarning asosi bo'lgan ma'naviyat va madaniyat deganda, inson xulq-atvorining go'zalligi, saxovatligi, oliyanoblighi, va'dasiga vafodorligi, hayoliligi, bilim olishi, donoligi, bag'rikengligi, odobliligi, ozoda va pokizaligi, qalbining beg'uborligi, xushmuomalaligi va shu singari insoniy xislatlar tushuniladi.

Yurtimiz insoniyat sivilizatsiyasining qadimiy uchoqlaridan biri bo'lganligini yaxshi bilamiz. Tarixiy taraqqiyot davomida avlod-ajdodlarimiz milliy qadriyatlarimiz bilan bog'liq boy moddiy-madaniy va ma'naviy meros qoldirgan bo'lib, bular:

- tarixiy meros va tarixiy xotira;
- madaniy yodgorliklar, osori-atiqalar, qadimiy qo'lyozmalar;
- ilmu-fan yutuqlari va falsafiy tafakkur durdonalari;
- san'at va milliy adabiyot asarlari; axloqiy fazilatlar;
- diniy qadriyatlar; urf-odat, an'ana va marosimlar;
- ma'rifat, ta'lim-tarbiya va hokazolar.

Bizning, ya'ni o'zbek xalqi tarixiga nazar solgan har qanday kishi buyuk bir o'tmishni ko'radi va uni e'tirof etadi. Chunki, bu zamin, bu xalq dunyo xalqlari tarixiga o'zining buyuk ishlarini berdi. Jumladan, ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, milliy qadriyatlarimizning azaldan qanday omil va mezonlar negizida shakllanib kelayotgani xalqimiz uchun eng aziz va eng milliy bayram – sharqona yangi yil bo'lmish Navro'z ayyomi, "Avesto" va undagi g'oyalar, IX –XII asrlarda o'ziga xos ilmiy tafakkur egalari tomonidan fanning barcha yo'nalishlari bo'yicha ilgari surilgan ilmiy g'oyalar, diniy qarashlar, ona yurtimiz tarixidagi ulug' zotlardan biri, mo'g'ul bosqinchilariga qarshi 11 yil davomida mardonavor kurashgan, Vatan ozodligi yo'lida jon fido qilgan Jaloliddin Manguberding qahramonligi, Temur va temuriylar sulolasi bilan bog'liq davlatchilik san'ati, bunyodkorlik ishlari, jadid bobolarimiz yurtning yoshlarini ilmiy va ma'rifatli qilish uchun olib borgan ulkan ishlari hamda bu borada ko'rsatgan jasoratlarini aytib o'tish mumkin.

O'z yurti, uning kelajagi, elining ma'naviyati, xususan, uning iymon e'tiqodi, ilmiy salohiyatini o'ylab ish qilgan ajdodlarimizning ko'pi o'z

faoliyatlarini murakkab mafkuraviy sharoitda amalga oshirganlar va shuning uchun ham ular jasorat ko'rsatgan insonlar qatorida tilga olinadi.

Xalqimizning yengilmas bahodiri—Alpomish timsolida biz Vatanimizni yomon ko'zlardan, baloqazolardan asrashga qodir, kerak bo'lsa, bu yo'lda jonini ham fido qilishga tayyor bo'lgan azamat o'g'lonlarimiz – bugungi alpomishlarning ma'naviy qiyofasini ko'ramiz.

Ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etadigan tarixiy yodgorliklar orasida bundan qariyb uch ming yil muqaddam Xorazm vohasi hududida yaratilgan, “Avesto” deb atalgan bebaho ma'naviy obida alohida o'rin tutadi. “Avesto” o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan, bir necha ming yillik kishilik taraqqiyotida sivilizatsiyaviy ta'sir ko'rsatgan, butun borliq, mavjudot, jumladan, inson mohiyati bilan bog'liq bo'lgan buyuk qadriyat. U diniy-asotiriy qarashlarga asoslangan bo'lsa-da, tub mohiyati bilan dunyoviy tafakkurning noyob, o'ziga xos, barkamol majmuasi fundamental qarashlarga asoslangan, qomusiy ahamiyatga ega bo'lgan buyuk yodgorlikdir”. [3.19].

IX-XII asrlar Sharqning Uyg'onish davri deb atalgan birinchi Renessans davrida bizning yurtimizdan yetishib chiqqan ma'naviyatimizning buyuk siymolaridan biri, asli nasli Movarounnahrlik bo'lgan, ilm ummonidagi ulkan bir tog', hayratga solarli iste'dod, tan berishga majbur etadigan aql, ma'nan yuksaklikda yengilmas qudrat, ulkan ahloqiy go'zallik egasi bo'lgan Abu Rahon Beruniy bo'lib, uning qarashlarida aql va hunar har bir kishining eng yaxshi fazilatlaridan, hatto baland martabalik ham – bilim va hunarga bog'liq ekanini a'lohida ta'kidlab: “...odamlar ilm tufayli ezgulikka erishadilar. Ular ilm va hunar tufayli yovuzlikdan xalos topadilar. Shuning o'zi eng aniq foyda, eng katta davlat emasmi, axir”. [4.26].

Har bir jamiyatning, unda yashaydigan insonlarning taqdiri va kelajagi albatta davlatlarning yetakchi kuchlari hisoblanmish yoshlar tarbiyasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Yurtimizda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini mustahkamlash, ularning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorligini oshirish borasida ulkan ishlar olib borilmoqda. Zero, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalash bugunning eng muhim vazifalaridan biridir.

Hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda. Global muammolar-xalqaro terrorizm, ekstremizm, murosasizlik, savodsizlik, jaholat, qashshoqlik, zo'ravonlik g'oyasi “virusi”, “omnaviy madaniyat”, odam savdosi, qurol-yarog' va narkotik moddalar kontrabandasi, noqonuniy migratsiya kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzod asrlar davomida amal qilib kelgan e'tiqodlar, qadriyatlarga putur yetmoqda. Shunday sharoitda yosh avlodni jismonan va ruhan sog'lom, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularni kelajagimizning munosib vorislari etib voyaga yetkazishga ko'maklashish davlatimiz siyosatining ustuvor

yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Yoshlarimizni milliy qadriyatlarimiz ruhida tarbiyalash uchun maʼnaviy-maʼrifiy tarbiyani kuchaytirmasdan, yoshlarni shu ulugʻ gʻoya bilan qurollantirmay turib, maqsadga erishib boʻlmashligi hammamizga yaxshi maʼlum.

Mamlakatning kelajagi yosh avlodning komil tarbiyasi va izchil taraqqiyoti bilan chambarchas bogʻliq ekan, yoshlar siyosati davlat taraqqiyotining davomiyligini taʼminlashga qaratilgan barcha strategiyalarda namoyon boʻladi. Xususan, keyingi besh yilda yoshlar siyosati samaradorligiga oid jami 77 ta qonun va qonunosti hujjatlari, jumladan, 2016-yil 14-sentyabrda “Yoshlarga oid davlat siyosati toʻgʻrisida”gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikri yoshlarga oid davlat siyosatining bugungi kundagi eng asosiy maqsad muddolari va ustivor yoʻnalishlarini aniqlash va anglashda nihoyatda muhim nazariy dasturlamal boʻlib hisoblanadi. “Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech ogʻishmasdan qatʼiyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga koʻtaramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va maʼnaviy salohiyatga ega boʻlib, dunyo miqyosida oʻz tengdoshlariga hech qaysi sohada boʻsh kelmaydigan insonlar boʻlib kamol topishi, baxtli boʻlishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”. [5.14].

Bugungi kunda Oʻzbekiston jami aholisining 60 foizdan ortigʻini yoshlar tashkil etadi. Shuning uchun, Oʻzbekistonda yoshlarning hayotiy maqsadlarini roʻyobga chiqarish uchun zarur boʻlgan barcha sharoitlar yaratilib, ularning muammolari davlat siyosati darajasida hal etilmoqda

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Yoshlar kuniga bagʻishlab 2021-yil 30-iyun kuni oʻtkazilgan tantanali marosimda soʻzlagan nutqida yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, madaniy saviyasi, bir soʻz bilan aytganda, tarbiyasi yoʻnalishida amalga oshirilayotgan katta ishlarni samaradorligini yanada kuchaytirish masalalariga jiddiy eʼtibor berishimiz zarurligi masalasi ustuvor vazifa sifatida belgilangan edi.

Yurtimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati esa qadimdan ota-bobolarimiz tomonidan shakllanib kelgan asl milliy va diniy qadriyatlarimizni ahamiyati nechogʻlik muhim ekanini koʻrsatib bermoqda. Shu bois, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik boʻlmish maʼnaviyat va maʼrifatning yoshlar tarbiyasi, inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy shartlaridan biri deb, bilganlari bejiz boʻlmagan.

Tariximizning har bir bosqichida xalqimiz tomonidan yaratilgan buyuk meros milliy qadriyatlarimizda oʻz aksini topishi yoshlarda vatanga boʻlgan muhabbatini yanada oshiradi.

Yoshlar faolligini taʼminlashda ular ongida milliy urf-odat va anʼanalarni shakllantirishdir. Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib

ketgan bo'lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko'rsatuvchi izoh, ya'ni, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Chunki, ma'naviy barkamol yoshlarni o'ziga xos bo'lgan milliy urf-odatlar xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug'vorlik, sabrlik kabi ma'naviy fazilatlar, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, bolajonlilik, oqko'ngillilik, mehnatkashlik kabi milliy qadriyatlar aynan urf-odat an'analarda qaror topadi. Shunday ekan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma'naviy boyliklar bilan qo'shilib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g'oyaviy va ma'naviy poklanishni ta'minlashga ko'maklashadi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma'naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo'lib hisoblanadi.

Yoshlarimizning ma'naviy tarbiyasida beparvolik va va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha yerda ma'naviyat eng o'jiz va zaif nuqtaga aylanadi. Yoki aksincha, qayerda xushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur xukmron bo'lsa, o'sha yerda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi.

O'zbek xalqining eng qadimiy davrlaridan boshlab hozirga qadar davom etib kelayotgan, o'z ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan ajoyib qadriyatlaridan biri ota-onaning farzandlar tomonidan yuksak darajada e'zozlanishi, izzat-ikromini, hurmatini joyiga qo'yishdan iboratdir.

Farzand uchun dunyoda ota-onadan ko'ra mehribon, aziz va mo'tabar zot yo'q. Ota-ona farzandlarning suyanchig'i, bitmas-tuganmas boyligidir. Ota-onani qadrlash, ularning beo'lchov, beminnat xizmatiga bir umr sodiq bo'lish, duolarini olish bolalarning farzandlik burchidir. Bu milliy qadriyatlarimizning eng muhim talablaridan biridir.

Insonni ulug'lash, uning huquq va qonuniy manfaatlarini ifoda etish hamda har tomonlama kamol toptirish konstitutsiyaning asosiy g'oyasiga aylantirilgan. Zero, shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini, uning hayoti va sog'lig'i yoki shaxsiy erkinligi takrorlanmaydigan boylikdir.

Bosh qomusimizda, shuningdek, davlat yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, xalqning boy madaniy merosidan faxrlanish, vatanparvarlik tuyg'ulari shakllanishiga g'amxo'rlik qilishi belgilandi. Bu haqda Konstitutsiyaning 78-moddasi to'rtinchi bandida shunday deyilgan: "Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladi".[6.44].

Yosh avlodni ma'naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, allomalarning o'giti, dono so'zlari, fikrlarini qadrlash, o'rganish, hayotda qo'llash yoshlarni fikr va dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi yoshlar – kelajak poydevori. Shunday ekan, ularni har tomonlama yetuk, komil, vatanparvar, yurt tinchligi

va ravnaqi yo'lida fidokor bo'ladigan farzandlar qilib tarbiyalash zarur. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" – degan fikrlari barchamizga dasturilamal bo'lishi zarur.[7.486].

Ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar qatori, milliy istiqlool mafkurasining vazifasi mustaqil tafakkur sohibi, ma'naviy barkamol, komil insonni shakllantirish, jamiyatni yot va begona g'oyalar ta'siridan himoya qilish, ko'p millatli o'zbekistonliklar ongida vatanparvarlik, insonparvarlik, qonunni hurmat qilish, el-yurt uchun fidoyilik, imon-e'tiqod, halollik kabi yuksak ma'naviy sifatlarni shakllantirish, millatimiz sha'nini butun dunyoda himoya qilishdan iborat.

Bugungi innovatsion texnologiyalar rivojlanib borayotgan davrda chinakam ma'naviyatli va ma'rifatli odamgina inson qadrini bilishi, o'z milliy qadriyatlarini, milliy o'zligini anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurasha olishi mumkin.

Qadriyatlar xalqimizning tengsiz boyligidir. Uni avaylab-asarash, rivojlantirish, boyitish muqaddas burchimizdir. Shuning uchun xam bugungi kunda hur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma'rifatda fan va texnikada, madaniyat va san'atda nimaiki, yangi va ilg'or jihatlar bo'lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. O'zbek diyorida, tarixda ko'p marta bo'ladigan yana yangidan o'zimizni betakror va ilg'or, iqtidorli va eng muhimi insonlarga kerakli qadriyatlarimiz tizimi barpo etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.-Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 10-jild, 2005.- B.570.
2. To'lanov J. Qadriyatlar falsafasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 1998.- B.333.
3. Norzulla Jo'rayev. "Avesto" mo'jizasi. -Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.- B.19.
4. Abu Rahon Beruniy.Tanlangan asarlar.1-jild.-Toshkent: "Fan",1968.- B.26.
5. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016. - B. 14.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.- Toshkent: "O'zbekiston". 2023.- B. 44.
7. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-Toshkent:"O'zbekiston", 2016.- B.486

TARIXIY MANBALARDA OILAVIY QADRIYATLAR

Sherali QO‘LDASHEV,

*Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros
ilmiy-tadqiqot instituti katta ilmiy xodimi,
tarix fanlari nomzodi, dotsent*

O‘zbekiston xalqlari madaniy merosida oiladagi o‘zaro munosabatlar haqida ko‘plab qiziqarli va muhim bo‘lgan ma‘lumotlar saqlab kelmoqda. Ayniqsa, yozma merosimizdagi bu ma‘lumotlarni hali to‘liq o‘rganilgani yo‘q. Ularni o‘rganish va hayotga tatbiq qilish shaxsning ma‘naviy barkamolligini ta‘minlashda zarur ahamiyat kasb etadi. Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ta‘kidlaganidek, “bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qacarda yo‘q. Bu merosni chuqur o‘rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak”[5].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020 yil 18 fevraldagi PF-5938-son Farmoni[1] va “O‘zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi 2020 yil 18 fevraldagi Qarori[3] asosida “Mahalla va oila” ilmiy-tadqiqot instituti tashkil qilindi[4]. Ushbu institutning vazifalaridan biri mahallalar va oilalarda sog‘lom va barqaror ijtimoiy-ma‘naviy muhit hamda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta‘minlash, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni, shu jumladan oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashning ilmiy asoslarini ishlab chiqish belgilangan. Bu albatta, oilaviy masalalari yoritilgan tarixiy manbalardagi ma‘lumotlar muhim ahamiyatga ega xisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ‘ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017 yil 24 maydagi PQ-2995-sonli Qaroridagi berilgan vazifalardan biri qadimiy yozma asarlardagi ma‘lumotlarni hayotdagi amaliyotini va talqini tadbiq qilishdan iborat[2].

Ma‘naviy merosimizning salmoqli qismini keyingi ming yildan ortiqroq vaqt mobaynida yaratilgan arab, fors, turkiy tillarda yozilgan yozma manbalar tashkil qiladi. Ushbu yozma manbalarda oilaviy munosabatlardan: ota-onani hurmat qilish, yaqin qarindoshlarga, aka-uka, opa-singillarga yaxshi munosabatda bo‘lish, oila qurish, farzand tarbiyalash, qarilarga mehr-oqibat qilish, ayollarni e‘zozlash, farzandlarga ilm berish, bilan o‘zaro munosabatlarga oid ko‘pgina ma‘lumotlar berilgan.

Ota-onani hurmat qilish borasida Nosiruddin Tusiy (1201-1274) ning “Axloqi Nosiriy” asarida shunday yozilgan: “Kishi ota-onasi bilan gaplashganida kinoyali tarzda, shuningdek, baland ovozda hamda juda past gapirmasin. Balki mo‘tadil gapirsin va gapida biror mujmallik o‘tsa, darhol uni misollar bilan izohlab tushuntirsin. Umuman, mujmallik va g‘aroyib

soʻzlarni ishlatishdan, kinoyalardan saqlansin” [8, 24].

Oilada yaqin qarindoshlarga yaxshi muomalada boʻlish, ularga qoʻldan kelgancha yordam berish haqida XI asrda yashagan ajdodimiz Ali ibn Husayn as-Sugʻdiyning “Kitob al-xamsin” asarida “Alloh yoʻlida qarindoshlarga marhamatli boʻlish haqlari davomli va koʻpdir. Ularning eng zaruri onangni haqqi, soʻng otangning haqqi, soʻng bolangni haqqi, soʻng aka-ukangning haqqi. Ana undan keyin yaqin qarindoshlar ketidan uzoq qarindoshlar, yaxshilaridan yaxshiroqlari haqqi”. “Nikoh egaligi bilan senga tobe boʻlganlarning [rafiqangning] haqqiga kelsak, senga Alloh talol ularni sokinlik, rohat, dilkashlik va moliningni saqlovchi qilgan. Kishi ularni bir [ulugʻ] neʼmat ekanini bilib, ularning sogʻligʻiga eʼtibor berish vojib boʻladi. Zotan, unga nisbatan hurmat, samimiy munosabat, unga ham sokinlik va lazzat bagʻishlash haqqi bor. Ularni bajarish lozim. mana shu eng ulugʻ haqdir. Garchi sening haqqing ularnikiga nisbatan ortiq, ular senga koʻproq itoatkor boʻlsa-da, Alloh taolaga gunoh boʻlmaydigan ishlarda namuna va dalolat qiluvchi boʻl”. “Aka-ukangning haqqiga kelsak, ularning ushlaydigan qoʻling, yonboshlaydigan beling, kutayotgan izzating, doim birga boʻladigan yaqining ekanini bilgaysan. Ularga adovat qilib yurma, ularning zulmiga biror zulm qaytarma. Ularning yordamidan qoʻl siltama, dushmanlariga madad berm. Ular bilan oralaringda saxovat va karam balqib tursin, ularga nasihatlar qilib tur, Xudo uchun ularga chiroyli kulib boq. Shunday qilib, chiroyli birodarlik sening zimmangga tushadi. Allohning bandasi ekanligingni unutmay, ularni ikrom qilaver”, deb yozilgan [8, 40-41].

Oilada farzand qoʻrsang, uning tarbiyasi bilan doimo mashgʻul boʻlish haqida Jaloliddin Davvoniy (1427-1502)ning “Axloqiy Jaloliy” asaridan: “Avlod tarbiyasi bayonida. Avvalo, munosib bir moʻtadil mijozlik doyani tayin qilmoq lozim. chunki doyaning mijoz va nafsoniy kayfiyati, mavludga, yaʼni tugʻilayotgan bolaga bogʻliq va shariat boʻyicha haqdorir. Yettinchi kunda bolaga ism qoʻyilsin. Agar ism qoʻyishda biror hikmat boʻlsa, mulohaza bilan munosib ism qoʻysa ham boʻladi. Chunki nomuloyim ism qoʻyilsa, bola bir umr ismidan kuduratda (gʻamda) boʻladi. Shu jihatdan ism qoʻyishga rioya qilish bolaning otadagi haqqidir.

Qachonki, sut emish vaqti tamom boʻlsa, bolaga odob berishga mashgʻul boʻlmoq lozim. toki u yomon xulqlarni oʻziga kasb qilib olmasin. Zero, bolaning qobiliyatlari komildir. Shuning uchun to yomon xulq kasb qilmasdan oldin ularning axloqlarini bezash lozim va bolaning tabiatlari razolat va yomon sifatarga moyildir. Shuning uchun ularning axloqlarini bezash va pokiza qilishda tartibini saqlash lozim.

Odob berishning avvali shuki, [ota-onalar] bolalarning razolatga nishonalik boʻlgan yomon kishilar bilan aralashuvini butunlay man qilsinlar. Nima uchunkim, bolalarning nafslari hech naqsh solinmagan taxta misolida boʻladi va suratni osonlik bilan qabul qiladi. Va bolalarning oldida yaxshi sifatlik kishilarni maqtab va yomon xulqli kishilarga tanbeh berib, yaxshi feʼllarga chorlab va yomon ishlardan jirkanishni oʻrgatmoq lozim” [8, 60-61].

XIX asr ikkinchi yarmida Sharq mamlakatlarida yuzaga kelayotgan milliy ozodlik hamda taraqqiyot g'oyalari ilgari surgan ma'rifatparvarlar faoliyati Rossiya imperiyasi mustamlakasiga aylangan Turkiston o'lkasida turli ko'rinishlarda shakllana bordi. Bu davrda Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi jadidlar o'z faoliyatlari davomida ilm-fan, ma'rifat bilan birga, oila masalalariga katta e'tibor bilan qaraganlar.

Shunday ma'rifatparvarlardan biri Abdurahmon Muhammad Sodiq o'g'li Toshkandiy (XIX asr oxiri – XX asr boshi)ning “Me'yor ul-axloq” (“Axloq me'yorlari”) va “Tanvir ul-axdoq fi-makorim ul-axloq” (“Go'zal axloqlar borasida ko'z gavharini nurlantirish”) asarlari muallifidir. Ushbu ikki asarlar o'rta asrlarda yashab o'tgan islom olamining yirik allomalari ilgari surgan g'oyalar asosida yozilgan bo'lib, odob-axloqqa oiddir. Mazkur asarlarda muallif axloqning mohiyati xususida fikr yuritir ekan avvalo Qur'oni karim, hadisi sharif hamda Imom G'azzoliy, Fahriddin Roziy kabi allomalar asarlariga ishora qiladi. Asarda muallif tomonidan an'anaviy musulmon odob-axloq masalalariga yangicha yondashuvlarning bildirilishi alohida ahamiyatga ega.

“Me'yor ul-axloq” asarida ota-onani hurmat qilish haqida quyidagilar yozilgan: “Ota va ona bilan munosabatda xuzu' va xushu'du, ya'ni doimo hurmatu ehtiromda bo'lmoqlik lozim. Inson ularni ranjitmasligi, garchi xato so'zlasalar ham suhbatda so'zini bo'lmasligi lozim. Inson hech qachon ulardan yaratganga shikoyat qilmasligi kerak. Ota-ona tik turgan yerda hargiz o'tirilmaydi, doimo ularning hizmatida qoyim maqom bo'ladilar” [6, 21].

“Tanvir ul-axdoq fi-makorim ul-axloq” asarida esa, ota-onani hurmat qilish haqida “Ota va onaga ta'zim va izzat-ikromni bajo keltirmoq, qanchalik baland martabaga yetgan bo'lsalar ham ularga ta'zim qilishdan or-nomus qilmaslik lozimdir. Yana ota-onaning har qanday maqsadlari bo'lsa, shu yo'lda sa'y va taraddud qilmoqlik, tanu jonlari va mollari bilan ularga xizmat qilmoqlik, xizmatni chin ko'ngildan bajarmoq, hech vaqt ularning ko'ngillarini og'ritmaslik, hech kimga ularning ustidan shikoyat qilmaslik lozim bo'ladi”, – deb yozilgan [7, 150].

Abdurahmon Muhammad Sodiq o'g'li Toshkandiyning fikrlari nafaqat o'z davr uchun, balki hozirgi kunda ham ahamiyatini yo'qotmagan xisoblanadi:

Farzandning tarbiyasi uning ota va onasi tabiati, nafsoniy hatti – harakatlari muhitida kamol topadi. Shu sababli ham nasabning e'tibori aqlan va shar'an juda muhimdir. Va yana farzandni aql va shariatga muvofiq adablantirmoq lozim.

Fazilat ahllarining majlislaridan mahrum qilmagaylar. Ortiqcha hazil va mutoyibadan man' qilgaylar. Mumkin qadar yoshligidan maqbul amallar va yaxshi siyratlarga odatlantirmoq lozim. Chunki, agar yoshlik vaqtida tarbiya yomon bo'lsa, keyin o'sha nomunosib amallardan qaytarish qiyin bo'lgay.

Muallim deb nafsni islohga keltiruvchini aytilur. Agar ota-ona jismni kamoliga sababchi bo'lsalar, muallim nafsning javhari kamoliga sabab bo'lur.

Xullas, tarixiy yozma asarlardagi ma'lumotlar oila va yaqin qarindoshlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar haqida berilgan. Shu ma'lumotlarni zamonaviy oilada bo'layotgan bahsli masalalarni yechimini topishda unumli foydalanilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Ayniqsa, hozirgi yoshlarning ota-onasiga, aka-uka, opa-singil hamda o'z oilasiga munosabatlari bo'yicha qator tavsiyalar talqini, yechimlari bu bebaho yozma asarlar namoyon etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 18 февралдаги ПФ-5938-сонли Фармони // www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сонли Қарори // www.lex.uz.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ҳузуридаги “Маҳалла ва оила” илмий-тадқиқот институти фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги 2020 йил 10 июлидаги 367-сонли Қарори// www.lex.uz.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Оила институтини янада ривожлантириш ва ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 31 декабрдаги 820-сонли Қарори// www.lex.uz.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев: мамлакатимиздаги бой тарих, боболаримиздек буюк алломалар ҳеч қаерда йўқ // “Халқ сўзи” газетаси. 2018 йил 21 декабр сони.

6. Абдурахмон Сайёҳ Тошкандий. Меъёр ал-ахлоқ. Тошкент., 1912 (тошбосма).

7. Абдурахмон Сайёҳ Тошкандий. Танвир ул-ахлоқ фи-л-макорим ул-ахлоқ. Тошкент., 1913. (тошбосма)

8. Аждодларимиз маънавий меросидан / масъул муҳаррир О.Бўриев. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Бериуний номидаги Шарқшунослик институти, Тошкент: Фан, 2014.

MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING TARIXIY ILDIZLARI

Nilufar MAMADIYEVA,

Toshkent davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

O'zbek xalqining milliy qadriyatlari va ularning aloqadorligi ifodasi bo'lgan qadriyatlar tizimi, millatimizning tarix silsilalari, zamona zayllari, turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar ta'sirida shakllanib keldi. Milliy qadriyatlarimiz millatning kelib chiqish xususiyatlari va hududiy makoni bilan bog'liq holda shakllandi. Ko'pgina urf-odatlar milliy va diniy bayramlar – "Navro'z" – bahorgi tengkunlik kuni, Ramazon hayiti va Qurbon hayiti, oilaviy tantanalar – to'yalar, farzand tug'ilishi va boshqalar bilan bog'liq. Shu tariqa millatimiz o'ziga xos rang-barang qadriyatlarni takomillashtirib borishi natijasida, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirib, uning qirralarini rivojlantirib bordi.

Milliy qadriyatlar tabiatiga ko'ra, tor doirada to'xtab qolmaydi, balki ravnaq topib, turmush jarayonida yangilanib, boshqa xalqlar qadriyatlarining yutuqlari bilan boyib boradi. Ayonki, har bir el, elat, urug' yoki xalqning urf-odatlarida o'ziga xoslik bo'ladi. Umuminsoniylik tuyg'usi faqat o'z xalqi qadriyatini ardoqlash, ko'z-ko'z qilish va boshqalar orasiga yoyish uchun intilishga asoslanmaydi, balki har bir xalq, elat, urug' qadriyatlarini qanday holatda bo'lsa, shundayligicha qabul qilib, ularni hurmat qilishdan boshlanadi.

O'zbekiston xalqi mehmondo'st va ochiq xalqdir. U har qanday yangilik uchun ochiq, lekin shu bilan birga uning ildizlarini unutmaydi, boy tarix va dastlabki an'analarni diqqat bilan saqlaydi va eslaydi. Ma'naviyatimizning o'zagi milliy – an'analimiz oila bag'rida, mahalla ostonasida shakllanib kamol topgan bo'lib, asrlar davomida ajdodlarimizdan avlodlarga meros sifatida etib kelgan urf odatlarimiz, qadriyatlarimiz, an'analimiz ham milliylikimiz ramzidir.

Mahalla o'zbek madaniyatida katta o'rinda tutadi. O'zbek mahallalari xalqimizning o'tmishi va bugunini bog'lab, odamlarni birlashtiradi, yaqinlashtiradi, ijtimoiy mavqei, millati va dinidan qat'i nazar, har bir insonga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rgatadi. Yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan xalq an'analari va urf-odatlarini kekxa avlod vakillari aynan mahallalarda asrab-avaylaydilar. Zero, bu oddiy yashash joyi emas, mehnatsevarlik, odamiylik, odob-axloq kabi xususiyatlar hukmron bo'lgan turmush tarzi va tafakkur turi, asriy an'anasidir.

Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib ketgan bo'lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko'rsatuvchi, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Milliy qadriyatlar xayr-sahovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug'vorlik, sabrlilik, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, bolajonlilik,

oqko'ngillilik, mehnatkashlik kabi kabi ma'naviy fazilatlarda qaror topadi. Milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. O'zbek xalqi azaldan kattayu kichikka birdek salom berish, keksalarni e'zozlash, qo'shniga hurmat, qarindoshga oqibat, bolaparvarlik, mehmonni ikrom etish, dini va millatidan qat'i nazar insonlarga bag'rikeng munosabatda bo'lish kabi fazilatlarni asrlar davomida qadrlab kelgan.

Milliy qadriyatlarimiz rivojida islom dinining ahamiyati va o'rni juda katta bo'lib, u milliy qadriyatlarimizni boyitdi. Ayniqsa, xalqimiz ma'naviy qadriyatlarining takomillashib borishida islom dini keltirgan insonparvar g'oyalar sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchi jahon urushida O'zbekistonga ko'chirilgan insonlarga, yetimlarga ko'rsatilgan mislsiz mehr-oqibat, sahovat milliy va diniy qadriyatlarimizning oliy namunasidir.

Islom dini ko'rsatmalarida yetimlarga mehr ko'rsatish jannatiy fazilat sifatida e'tirof etilgan. Hadislarda Rasullolloh: "Yetim bolaning tarbiyatini o'z ustiga olgan kishi jannatda men bilan shunday yaqin bo'ladi", deya o'rta barmoqlari bilan ikkinchi barmoqlarini ko'rsatdilar, deyiladi. [4; 55] Bu qadriyatlar imon, e'tiqod, vijdon, diyonat, ma'naviyat kabi o'lmas va engilmas tuyg'ular samarasidir. Bu qadriyatlar oliy darajadagi odob-axloq, bilim va ma'rifatning asosidir. Ularda tinchliksevarlik, haqsevarlik, insonparvarlik, ma'rifatparvarlik, mehnatsevarlik hamda bunyodkorlik kabi umuminsoniy, deya e'tirof etilgan, jahon tamadduni taraqqiyotiga bemisl ulush qo'shgan an'analar hosilasi mujassam.

Kezi kelganda milliy va diniy qadriyatlarimiz o'zaro chambarchas bog'lanib ketganini, ularni bir-biridan ajratish mushkulligini ta'kidlash joiz. Ayniqsa, ko'p asrlar mobaynida muqaddas dinimiz xalqimiz qalbidan chuqur joy olib, hayot ma'nosini anglash, milliy madaniyat, turmush tarzimiz, qadriyatlarimiz, urf-odat va an'analarimizni bezavol saqlashda qudratli omil bo'lib kelmoqda. Zero, insoniylik, mehr-oqibat, halollik, oxiratni o'ylab yashash, yaxshilik, mehr-shafqat singari xalqimizga mansub bo'lgan fazilatlardan aynan ana shu zaminda ildiz otib rivojlangan.

Xalqimizning buyuk tarixi, betakror qadriyatlari milliy va diniy an'analarni asrlar davomida o'zida ifoda etib kelgan. Yurtimizda doim keng nishonlanib kelayotgan diniy bayramlar — ikki iyd bayramida muhtojlarga yanada ko'proq mehr-oqibat, xayr-sahovat ko'rsatish xalqimizga xos fazilat. Bu go'zal odat o'zida umuminsoniy qadriyatlar mazmun-mohiyatini mujassam qilgan. Aynan shu kunlarda keksalarga hurmat ko'rsatiladi, yoshlar izzat qilinib, yetimlar, kam ta'minlangan va ehtiyojmandlar holidan xabar olinadi. Bu esa har kimning insoniylik burchi bo'lib, yaqin qarindoshlardan xabar olish, o'zgalar qalbiga xursandchilik kiritish, taom ulashish kabi ulug' fazilatlarda namoyon bo'ladi.

Milliy qadriyatimizga aylangan islom dini g'oyalari va ko'rsatmalari millatimizning tabiiy-tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o'tmishi,

kelajagi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlari, an'analari, tili, u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan uzviy bog'langan. U milliy qadriyatlarimiz bilan xilma-xil shakllarda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo'ldi, o'ziga xos milliy qadriyatlar tizimini tashkil qildi.

Islom dinida boshqa din vakillariga munosabat va bag'rikenglik asoslariga katta e'tibor qaratilgan. Ulug' ajdodlarimizdan Imom Moturidiy, Abu Muin Nasafiy, Burhoniddin Marg'inoniy, Majduddin Ustrushoniy kabi allomalarning asarlarida musulmonlar boshqa din vakillari bilan qanday muomala qilishlari batafsil bayon etib berilgan.

Qur'oni Karimda (Mumtahana surasi, 8-oyat) keltirilishicha, "din to'g'risida sizlar bilan urushmagan va sizlarni o'z yurtigingizdan (haydab) chiqarmagan kimsalarga nisbatan yaxshilik qilishingiz va ularga adolatli bo'lishingizdan Alloh sizlarni qaytarmas. Albatta, Alloh adolatli kishilarni sevar". Oyatda adolat haqida so'z bormoqda. U esa insonlararo munosabatlarni bog'lab turuvchi o'zak — asldir.

Tolerantlik bu – bag'rikenglik, o'zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg'ulari, fikr-mulohazalari, g'oyalari va e'tiqodlariga nisbatan toqatli, chidamli bo'lish. Tolerantlik o'zgalarning fikri, qarashlari va xatti-harakatiga passiv, tabiiy ravishda bo'ysunishni anglatmaydi. Balki, alohida odamlar, turli guruhlar o'rtasida bir-birini tushunish, ijobiy hamkorlik yo'lidagi faol axloqiy nuqtai-nazar va psixologik hozirlikni anglatadi. [7; 260, 261].

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 8-moddasida qayd etilganidek, O'zbekiston xalqini, millatidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi. [1; 7] Bugungi kunda farzandlarimiz o'zbek, qoraqalpoq, rus, qozoq, tojik, turkman, qirg'iz maktablarida ta'lim olmoqda. Bu dalillar bag'rikenglik – millatlararo totuvlikni ifodalovchi oliy ne'mat ekanini ko'rsatadi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev shunday ta'kidlaydi: "Ma'lumki bizning qadimiy va sahovatli zaminimizda ko'p asrlar davomida turli millat va elat, madaniyat va din vakillari tinch-totuv yashab kelgan. Mehmondo'stlik, ezigulik, qalb sahovati va tom ma'nodagi bag'rikenglik bizning xalqimizga doimo xos bo'lgan va uning mentaliteti asosini tashkil etadi..." [5; 295]

Bu masalada qomusiy olim Abu Nasr Farobiy - "Ma'lum xalq va butun insoniyat to'plab kelgan ma'naviy-milliy merosi, "ruhlar"i, ya'ni shaxslarning ma'naviyati, ongi milliylashib, bir-biri bilan qo'shilib boradi" [6; 162], deydi. Demak, bugungi avlod o'zlaridan oldingi buyuk ajdodlar g'oyalari, fikrlari va e'tiqodini mujassamlashtirgan holda milliy ongni rivojlantirib boradi.

"Qariyalar muhtojlikka tushib qolsa, kasb-hunar qila olmasa va tilashga tili bormasa, ularga rahm-shavqat qilishga shoshil va qo'lingdan kelgancha ehson qil. Lekin kambag'al yigit ketmon chopla olsa, o'tin tashimoqni uddalasa, unga ehson qilmoq – isrof qilmoqdir", deydi buyuk mutafakkirimiz Alisher Navoiy [3; 86]. Bu fikrlar orqali u o'zbek bag'rikengligini ikki tomonlama ifodalaydi. Qariyalarga xayr-ehson qilish, ularni moddiy va ma'naviy jihatdan

qo'llab-quvvatlash, ularga rahm-shavqat qilish insonparvarlik aqidasi. Bu ota-bobolardan o'zbekona toleranlik sifatida meros bo'lib qolgan muqaddas an'analaridir. Biroq mehnatga layoqatli yigitlar, yoshlar o'zlari mehnat qilib, o'zlarini va oilalarini boqishlari ham qarz, ham farzdir.

Qadriyat masalasi islomda ibodat darajasiga ko'tarilgan. Ibadatlar mohiyatida esa qadriyatlarni muhofaza qilish yotadi. Masalan, Qur'oni Karim va Hadisi shariflarda ota-onaga yaxshilik qilish ta'kidlangan. Bu qadriyat savobi ulug' amallardan hisoblanadi.

Islom asoslari insoniyatni yomon va buzg'unchi ishlardan qaytarishi qayd etilgan. Savob uchun ochlik va tashnalikni iroda qilsa-yu yomonliklardan tiyilmasa, bunday mashaqqatdan hech qanday manfaat yo'qligi, savob uchun ulug' ziyoratga borsa-yu ammo tilini buzuq so'zlar, o'zini fisqu fujur ishlardan tiymasa, hatto uzoq davom etgan safaridan ham foyda bo'lmasligi ta'kidlangan. Daromadining qirqdan birini ehtiyojmand kishilarga beraman desa-yu, bu daromad nopok yo'llardan kelgan bo'lsa yoxud nopok yo'llarga sarflansa, savob qilaman, deb gunoh va jinoyatga botib ketishi haqida ogohlantirilgan.

Qadim-qadimdan zaminimizda ulug'langan qadriyatlardan biri bu kattaga hurmat, rahbarga itoat, qonunga rioyatdir. Har bir imonli inson yoshi ulug'larni e'zozlashi, rahbarlarga bo'ysunishi, davlat va jamiyat qonun-qoidalariga amal qilishi o'ta muhim. Ayni paytda islom olamining ba'zi nuqtalarida yuz berayotgan parokandalik va ziddiyat, ixtilof va adovat, halokatning asosiy sabablaridan biri aynan shu kabi tushunchalarning barbod bo'lganidandir. "Kimki yoshi kichiklarimizga rahmdil bo'lmasa va kattalarimizning qadr-qimmatini va haqini bilmasa, u odam bizning qavmdan emas" [4; 109] mazmunidagi hadis mazkur fikrlarga isbot bo'ladi.

Milliy va diniy qadriyatlarimizdan yana biri halollik hisoblanadi. Buyuk bobokalonimiz Bahouddin Naqshbandning "Ibadat o'n qism bo'lsa, shundan to'qqiz qismi halollikni talab qilish, qolgan bir qismi boshqa ibodatlardir", degan o'gitlari halollik maqomi qanchalar yuksak ekanini ko'rsatib beradi. Halollik har tomonlama poklikni ifodalaydi. Halollikning eng muhim jihatlaridan biri o'g'rilik, poraxo'rlik, firibgarlik, davlat mulkini talon-taroj qilish kabi kishilar mulkiga tajovuz va xiyonat qilishdan tiyilish sanaladi. Halollikning muhimligidan, unga olib boruvchi vositalarning barchasi, ayniqsa, mehnat qilish, kasbu hunar bilan shug'ullanish ham islomiy qadriyatlar orasida alohida o'rin tutadi. Kishilar haqiga ko'z olaytirish, tama'girlik muqaddas dinimizda qoralanadi. Hadisi sharifda "Inson o'z qo'li bilan ishlab topgan luqmasidan shirinroq ne'mat yo'q", ekanligi ta'kidlangan. Shuning uchun diyorimizdan o'tgan buyuk alloma va mutafakkirlar kasbu hunar bilan shug'ullangan. Masalan, Hazrati Imom nomi bilan mashhur bo'lgan Abu Bakr Shoshiy qaffollik, ya'ni qulfsotlik qilgan. Abu Sa'id Xarroz kosiblikni, Abu Hafs Haddod temirchilikni kasb qilgan bo'lsa, Bahouddin Naqshband matoga gul solganlar. Diyorimiz musulmonlari amal qiladigan hanafiy mazhabi asoschisi – Imom A'zam No'mon ibn Sobit tijorat bilan

shug‘ullangan.

Tarixan o‘zbek xalqining asosiy an‘analaridan yana biri mehmondo‘stlikdir. Xalq orasida dasturxon to‘kin-sochinligidan, oilaning to‘kin-sochinligidan qat’i nazar, mehmonni qabul qilish qobiliyati yuksak qadrlanadi. Xalqimiz mehmondo‘stligi olamga mashhur. Dunyoda o‘zidan-da mehmonini izzat qiladigan kam sonli millatlardan biri. O‘zbek xonadonlarida hamisha to‘satdan kelib qoladigan mehmon uchun zaxira hozirlangan. Bu esa mehmondo‘stlik milliy va diniy qadriyatlar uyg‘unligining yorqin ifodasidir. Hadisi sharifda qayd etilgan “Kimki Allohga va oxirat kuniga imon keltirgan bo‘lsa, mehmonini ikrom qilsin”, degan tamoyilga amal qilish ajdodlarimizdan bizga etib kelgan go‘zal an‘ana hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytamizki, ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma‘naviy boyliklar bilan qo‘shilib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g‘oyaviy va ma‘naviy poklanishni ta‘minlashga ko‘maklashadi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma‘naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo‘lib hisoblanadi.

Mazkur qadriyatlar Yangi O‘zbekistonni barpo qilishda hayotimiz ko‘rkiga aylanib, Uchinchi Renessans poydevori uchun tamal toshi bo‘lib xizmat qilmoqda. Ustozlar, ota-onalar, ziyolilar o‘zaro chambarchas bog‘lanib ketgan milliy va diniy qadriyatlarimiz mohiyatini xalqimizga, ayniqsa, yosh avlodga etkazishlari bugunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiya. “O‘zbekiston”, T., 2023. – B. 7.

Alisher Navoiy. Mahbub ul qulub. – T., G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1983. – B. 86.

Imom Ismoil al Buxoriy. Al-adab al-mufrad (Adab durdonalari) “O‘zbekiston”. – T., 1990. – B. 55, 109.

Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T.1. –T., O‘zbekiston, 2017. –B.295.

Farobiy. Fozil odamlar shahri. – T., 1993. – B.162.

Falsafa. Ensiklopedik lug‘at. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. – T., 2010. – B. 260, 261.

JAMIYATDA MILLIY-MA'NAVIY QADRIYATLARNI YUKSALTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI

Farrux YULDASHEV ,

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Farg'ona davlat universiteti,

Falsafa kafedrası katta o'qituvchisi

XXI asr globallashuv sharoitida insonning hayoti, yashash tarzi, ma'naviy-ruhiy barkamolligi masalalari asosiy o'ringa chiqdi. Insoniyat taraqqiyotining har bir davrida milliy va ma'naviy kamolot masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Milliy-ma'naviy qadriyatlar kishilar orasidagi munosabatlarni tartibga solishga, insonning o'z manfaatlarini jamiyat manfaatlariga moslashga va shaxsning bevosita xulq-atvorlari, muloqotlarini ifodlashga qaratiladi. Bugungi kunda inson hayotining mazmunini bizga in'om etilgan borliqning betakror oliy ne'mati sifatida inson ma'naviyati, ruhiyati, ijtimoiy-siyosiy qarashlari, sog'lom turmush tarzi kabi muhim masalalar tashkil etadi. Manbalarda aytib o'tilganidek: "amalga oshirilayotgan islohotlarimiz... markaziga inson va uning manfaatlarini qo'ydik. Shuning uchun ham bugungi kunda ana shu jarayonlarning mohiyatida islohot – islohot uchun emas, avvalo inson uchun, uning farovon hayoti uchun xizmat qilishi kerak" deb ta'kidlangan[1]. Globallashuv sharoitida qadriyatlar haqidagi ta'limotlar g'oyat xilma-xil, muqobil ta'limotlardan iborat bo'lib, bir tomondan, kompleks-tizimli tadqiq etishni, ikkinchi tomondan, "ta'limotlar ummoni" dan inson ma'naviy rivojini yuksaltirishga, milliy istiqlol g'oyasini mustahkamlashga, obyektiv haqiqatni anglab yetishga, zamon talabiga qay darajada javob bera olishiga qarab yondashishni taqozo qiladi. Jamiyatda mavjud turli ilm-fan ta'limotlarni tadqiq etib, atroflicha tahlil qilib zamonamiz talabiga binoan to'g'ri xulosa chiqarish va ulardan yoshlarimizni ma'naviy dunyoqarashlarini kengaytirish, yoshlarni hayotimizdagi mavjud milliy qadriyatlarni qadrlash xissini yuksaltirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu jarayonda falsafiy bilimlardan keng foydalanib, inson ma'naviy hayoti va bilimlarini boyitish, hayotni qadrlash, umrning mazmunini tushuntirish, inson hayotidagi tabiiylikni saqlab qolish zarurdir. Falsafaning muayyan tarixiy tabiati nafaqat davr o'lchovida balki makon-sivilizatsiya o'lchovida ham namoyon bo'ladi. Falsafa o'z davrinigina emas, balki muayyan sivilizatsiya, muayyan jamiyat, muayyan madaniyatning ham mahsulidir. Falsafa o'zining muammolari va tushunchalar apparatida insoniyat to'plagan amaliy hamda bilish tajribasini yig'adi, tabiiy va bashariy borliqning turli tomonlarini anglash bo'yicha qidiruvlarni uyg'unlashtirib birlashtiradi va tizimlashtiradi, zamonning "keskin tomir urishi"ni qayd etadi. Boshqacha aytganda, falsafa o'zining muammoviy va kategoriyaviy tuzilishida u yoki bu davr borlig'i va ongining ichki, mohiyatliy jarayonlarini umumiy, nazariy shaklda ifodalaydi. Mazkur masalalarni jamiyat milliy-ma'naviy hayotiga

bog‘lab har tomonlama nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish va tahlil g‘oyad dolzarbdir.

Ta’kidlash kerakki, axborotlashgan jamiyatda yoshlar ehtiyoj va manfaatlarini ratsional va irratsional birligini ta’minlovchi transformatsiya jarayonlari gumanizatsiyalash, aksiologik yondashuvlar doirasida rivojlantirishning institutsional tizimi o‘zaro munosabatda ijtimoiy faollik va ijtimoiy kommunikatsiyaga bo‘lgan ehtiyojlar atributini asoslash talab etiladi[2]. Jamiyatda yoshlarning ehtiyojlarini aksiologik omil asosida ta’minlashda qadriyatlarga sodiqlik, ichki dunyoni o‘stirish va rivojlantirish, o‘ziga berilgan vakolat va imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanish kabi faktorlar asosida yuksaltiriladi. Ushbu tushunchalar alohida inson shaxsining o‘z ichki imkoniyatlarini erkin namoyon qilishida muhim vazifalardan biri xisoblanadi. Shu bilan birga ijtimoiy farovonlik, ya’ni hayot kechirishning qulayligini ta’minlaydigan aholining xavfsizligini, xotirjamligini, sog‘ligini, savodxonligi kabi ma’naviy ehtiyojlarini ta’minlash bilan bog‘liq masalalarga ham katta e’tibor berish zarur.

Insonning dunyoga bo‘lgan asosiy (bilishga va qadriyatlarga doir) munosabatlariga taalluqli masalalar, bilish va taraqqiyot tabiatining kengligi, cheksizligini o‘rganish, insoniyatni haqiqatga erishishga intilishi, yangi orzularni ro‘yobga chiqarish va qidirish yo‘llarini takomillashtirish, eski va yangi qadriyatlar to‘g‘risidagi savollarga javob izlaydi.

Hayot mazmuni, qadriyatlari to‘g‘risidagi tasavvurlar yig‘indisini bir mukammal tizimga keltirgan ta’limot sifatida hamda ijtimoiy-axloqiy, amaliy falsafa sifatida XIX asr oxirida “hayot falsafasi” mustaqil va ahamiyatli yo‘nalishga aylanib, insoniyat madaniyatini tadqiq etish yuzaga keldi. Hayot falsafasida ma’naiy-madaniy hayot masalasi o‘z ijtimoiy mazmuniga ko‘ra jamiyatda turli ziddiyatlarning keskinlashishi bilan bog‘liq bo‘lib, mushtarak jamiyat barpo etishni taqazo qilayotgan “hayotiy stixiya” nuqtai nazaridan izohlanadi.

Nemis faylasufi Fridrix Nitsche inson haqida an’anaviy qarashlarni tahlil qilib, ularga baho berar ekan, odam bolasida maxluqlik va xoliqlik birlashib behat qudratli falsafiy tafakkurni odamni maxluqlikdan qutqarib, xoliqlik maqomiga ko‘tarishga qaratadi. U o‘zining “Zardo’sht tavallosi” nomli asarida sharq odami haqida fikr yuritib, insonni, uning yaxshiligini ulug‘laydi. F.Nitsche o‘z falsafasida birinchi o‘ringa axloq masalasini qo‘yadi. Jamiyatda axloqiy, ma’naviy, madaniy hayotni rivojlantirish bilan insonning ruhiy, ma’naviy borlig‘i ham boyib boradi[3]. F.Nitsche tartib to‘g‘risida ham o‘z fikrlarini bildiradi.

Inson adashmasligi uchun qalbida tartib bo‘lishi kerak. Odamlar bir-birini yaxshi tushunsa, qalbi pok bo‘lsa, jamiyatda ham uyida ham farovonlik, pokizalik bo‘ladi. Inson, avvalambor, o‘z ichidagi yovuzlikni yengishi kerak. Shunda ong ham o‘zgarib, rivojlanib boradi, deydi F.Nitsche. U insondagi ikki bir-biriga zid kuchlar haqida so‘z yuritar ekan, ularni go‘zallikka intilish, mutanosiblikka erishish g‘oyalari orqali birlashtirishga harakat qiladi. Bu

deyarli bajarib bo'lmaz vazifani iroda orqali amalga oshirish mumkinligini gapiradi. Albatta, bu hayotiy kurash jarayoni insondan juda katta mas'uliyatni, harakatni, mehnatni talab etadi. Lekin ming afsuslar bo'lsinkim, insonlar hayoti buni aksini isbotlaydi. Nitsshening ta'kidlashicha, insoniyat taraqqiyoti hozirgi davrda yuqoriga qarab emas, balki pastga qarab ketmoqda. Moddiy manfaatlar, instinktlar, ayniqsa, taqlid qilish instinkti bizning jamiyatimiz insonlariga xos xususiyat bo'lib, manfaatdorlik, xudbinlik ruhiyati tobora olijanoblik hislatlarini siqib chiqarmoqda.

Inson va uning hayoti, erkinligi, mehnati, faoliyati, axloqi eng oliy qadriyat sifatida e'tiborga olinishi zarur. Shu bilan birga jamiyatda milliy qadriyatlarni yuksaltirish, boy tariximizning qadimiy ildizlarini, bizning qanday buyuk meros sohiblari ekanimizni chuqur o'rganish milliy o'zligimizni anglashga xizmat qiladi. Shuning uchun ham yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida, zamonaviy bilim va kasb-hunarlar, xorijiy tillarni puxta egallagan, vatan va xalqqa sadoqatli insonlar etib voyaga yetkazish dolzarb vazifalardan biridir.

O'zligini anglagan xalqni esa hech qanday kuch yenga olmaydi va bunday xalq o'z oldiga qo'yan eza maqsadlariga erishishi muqarrar. Mamlakatimizda yosh avlodga to'g'ri tarbiya berish, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va uning ma'naviy barkamol bo'lib voyaga yetishi haqida g'amxo'rlik qilish ta'lim-tarbiyaning bosh vazifasi hisoblanadi. Ilmiy izlanishlar asosida yoshlarga ma'naviy meros va qadriyatlarning mohiyatini o'rganish va ularni yoshlarga to'g'ri tushuntirish ham muhim masalalardan biri.

Faylasuf olim Q.Nazarov tadqiqotlarida milliy g'oya va mafkuraning shakllanishida qadriyatlar tizimi, uning milliy manfaatlar bilan aloqadorligi masalasiga e'tibor qaratilgan[4]. Shunga asosan faylasuf olimlarning tadqiqotlarini tahlil etish asosida yoshlar ehtiyoj va manfaatlarini qadriyatlar tizimi bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega. Prezidentimizning "yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida, zamonaviy bilim va kasb-hunarlar, xorijiy tillarni puxta egallagan, Vatanimiz va xalqimizga sadoqatli insonlar etib voyaga yetkazish"[5] degan fikrlarini hayotga tadbiq etish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir.

Mamlakatimizda hukm surayotgan tinchlik va barqarorlik, mehr-oqibat muhitini asrash, mustaqillikning qadriga yetish, Vatan taraqqiyoti uchun dahldorlik tuyg'usini anglash, har qanday xavf-xatar va tahdidlarning oldini olishda har-bir insonning mas'ulligi muhimdir. Shunday ekan, bu jarayon o'ta aniq maqsad va vazifalarni belgilash asosida amalga oshirilmo'g'i zarur. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda jamiyatda yoshlarning dunyoqarashini boyitish, ularda Vatanga sadoqat, uning taraqqiyotiga dahldorlik hissi, milliy g'ururni shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida kamol toptirish, hozirgi zamondagi keskin intellektual-ma'naviy raqobatga javob bera oladigan, mustaqil qarorlar qabul qilishga qodir bo'lgan yuksak malakali mutaxassislar etib tarbiyalash oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan

gumanitar va ijtimoiy-falsafiy fanlar oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib, ma'naviy-ma'rifiy va ta'lim-tarbiya sohasidagi o'zgarishlar, dunyoda kechayotgan globalashuv jarayonlari yoshlarning dunyoqarashi va tafakkurini shakllantirishda muhim o'rin tutadigan, ma'naviy dunyosini boyitadigan, ularning ongida ma'naviy bo'shliq yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaydigan ijtimoiy-falsafiy fanlarini mazmunan takomillashtirish hamda ta'lim samaradorligini yanada oshirishni talab etadi.

Ma'naviy merosimizda xalqimizning asriy orzu-intilishlari, bilimlari va hayotiy tajribalari mujassamlashgan bo'lib, u o'zligimizni anglash, milliy tiklanish va rivojlanishimiz uchun qudratli tayanch bo'lib xizmat kilib, qadriyatli omillarni o'zlashtirish ma'naviy merosni ilmiy tadqiqini yuzaga keltiradi. Ma'naviy meros aksiologik analiz natijasida muayyan qadriyatning sivilizatsiyali o'sishini to'g'ri baxolab, uning milliy ma'naviyatni shakllantirishda qay darajada xizmat qila olishini belgilashga imkon beradi.

Yoshlarni ehtiyoj va manfaatlarining o'zaro uyg'unligi asosida tarbiyalashda ma'naviy meros va milliy qadriyatlarga aksiologik yondashuvning muhim belgilariga-gumanizm, xalqni sevishtirish va unga hurmat, patriotizm va taraqqiyparvarlini kiritish mumkin. Aynan ushbu masalalar milliy qadriyatlarga munosabatni va shaxs ichki dunyosining universal mezonini bo'lib, u ruhiy dunyoning muayyan hodisasi, uning aqliy va hissiy kamoloti, hurfiylik uchun qay darajada xizmat qilishi va qay darajada ahamiyatga egaligini aniqlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Каримов И. А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б. 105-106.

2. Ф.Юлдашев Жамият тараққиёти ва ёшлар эҳтиёж-манфаатларининг ўзаро уйғунлиги масаласига доир. Современные научные решения актуальных проблем Москва. 2020 сентябрь –Б 75-77

3.100 Мумтоз Файласуф. Тақдирлар. Хикматлар. Афоризмлар. Тошкент. “Янги аср авлоди”. 2015 й. 391-б.

4. Назаров Қ.Х. Қадриятлар тизими: барқарорлик ва ўзгарувчанлик диалектикаси (аксеология муаммолари) фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тайёрлаган диссертацияси. Тошкент. 1996.

5. Ш.Мирзиёев Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – Б. 356.

MILLIY QADRIYATLARNING TARIXIY VA FALSAFIY ILDIZLARI

Akmal TURSUNOV,

*filalogiya fanlari nomzodi dotsent,
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti
"O'zbek va chet tillari" kafedrası dotsenti*

Ilhom TURSUNOV,

*Respublika Ma'naviyat-ma'rifat markazi
Navoiy viloyati bo'limi bosh mutaxassisi*

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, zardushtiylarning muqaddas kitobi – "Avesto"da hamda buyuk ajdodlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida insonda yuksak axloqiy fazilatlarni kamol toptirishda oila va milliy qadriyatlar masalasi asosiy o'rinni egallagan. Ma'lumki, o'zbek oilasi o'zida millatimizga xos ko'p asrlik ma'naviy qadriyat va an'alarimizni, udum va rasm-rusumlarimizni, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy merosimizni saqlab keladi. Oilada shakllangan o'zbek millatiga xos bo'lgan muomala madaniyati, mehr-oqibat, muruvvat, andisha va or-nomus kabi odob-axloqqa oid his-tuyg'ular nafaqat tarbiya vazifasini o'taydi, balki insoniy qadriyatlar va fazilatlarining namoyon bo'lishida, komil insonni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Oilada ota-onaning tinch-totuvligi va o'zaro mehr-muhabbati, dunyoqarashi, ma'naviy saviyasi, qiziqishi, e'tiqodi, jamiyatdagi mavqei, husn-latofati farzand tarbiyasiga ma'lum ma'noda ta'sir o'tkazadi. Bunday oilada tarbiyalangan farzandlar go'zallikka ishtiyoqmand, ruhiy tetik, bag'ri butun, hayotga qiziquvchan, xotirjam, tinch-totuv oilaviy hayot kechirishga tayyor bo'lib o'sadilar. Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi. Jumladan, yoshlar kattalardan: suvga tupurma, non ustiga narsa qo'yma, nonning uvog'i ham non, yoshi ulug'larning yo'lini kesib o'tma, ota-onangning gapini ikkita qilma, ustozingni hurmat qil, atrofingga befarq bo'lma kabi nasihatlarini eshitib, turli rivoyat, maqol, hikmatlarni tinglab, xotiralarida saqlab voyaga yetadilar. Yoshlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi. Bizning asosiy maqsadimiz – milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson deganda, eng avvalo, dunyoqarashi keng, vatanparvar, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan, mas'uliyatli va sog'lom kishilarni tushunamiz. Inson faqat tarbiya orqaligina komillikka erishadi. Uning ma'naviy darajasi atrofida yuz berayotgan voqea-hodisalarni qanday qabul qilishi va mustaqil baholay olishiga ham bog'liq. Shunday ekan, ta'lim tizimi va mahallada yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini mustahkamlashda milliy qadriyatlarga oid boy ma'naviy merosimizdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan,

“Avesto”dagi **“Ezgu fikr – ezgu soʻz – ezgu amal”** gʻoyasi boʻyicha fikr yuritish; Qurʼoni karim, hadisi sharif kabi muqaddas manbalarda keltirilgan maʼnaviy-maʼrifiy oʻgʻitlar orqali yoshlar ongida ruhiy poklik, eʼtiqod tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Har bir xalqning milliy qadriyatlarini uning tarixi, maʼnaviyati, madaniyati, oʻziga xos urf-odatlar, anʼanalarisiz tasavvur qilish qiyin. “Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli boʻlgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat neʼmatlari, hodisalari majmuini tushunmogʻimiz lozim”.

“Qadriyatlar – jamiyatda kishilar oʻrtasida obroʻga, eʼtiborga, hurmatga, nufuzga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va maʼnaviy boyliklar majmuasi”. “Qadriyat inson va jamiyat maʼnaviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadriini ifodalash uchun ishlatiladigan tushuncha”. “Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-maʼnaviy ahamiyatini koʻrsatish uchun qoʻllanadigan tushuncha” - degan taʼriflar berilgan. Bu esa, oʻz navbatida, qadriyatlarining ahamiyatini koʻrsatmoqda. Milliy qadriyatlar – millat uchun ahamiyatga ega boʻlgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bogʻliq xoslik shaklidir.

Dunyoda oʻziga xos qadriyatlar boʻlmagan millat yoʻq. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, maʼnaviyati, madaniyati bilan uzviy bogʻliq holda namoyon boʻladi. Keyingi vaqtlarda Oʻzbekistonda milliy qadriyatlarga eʼtibor kuchaydi. Bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hayo, andisha kabi xususiyatlarining ustuvorligi bilan tavsiflanadi. Qadriyatlarni faqat moddiy va maʼnaviy boyliklar sifatida tushunish, izohlash ilmiy jihatdan toʻgʻri emas. Maʼlumki, qadriyatlar oʻz mohiyatiga koʻra xilma-xildir. Ular orasida tabiiy, moddiy, maʼnaviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qadriyatlar alohida ajralib turadi. Shunday boʻlsa-da, qadriyatlarining eng oliysi insonning oʻzi, hayoti, huquqi va erki, sogʻlom va farovon turmushi hisoblanadi.

Mamlakatimizda bugungi globallashtiruv jarayonida yoshlarni milliy qadriyatlar asosida intellekti yuqori va vatanparvar qilib tarbiyalashga katta ahamiyat qaratilmoqda. Abdurauf Fitrat oʻzining “Oila” nomli asarida bolalarni “diqqatlari va zehnlari chuqur va jiddiy boʻlishiga oʻrgatib.... Koʻrganlari ustidan tez xulosa chiqarmasinlar” – deya taʼkidlab, farzand tarbiyasiga eʼtibor berish lozimligini uqtiradi.

Keyingi vaqtlarda tarbiya masalasida qoʻlga kiritilgan yutuqlarimiz qatori oilada, maktab va jamoat tashkilotlarida milliy, umuminsoniy qadriyatlarining, anʼanalarning ustuvorligiga erishildi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va maʼnaviy salohiyatga ega boʻlib, dunyo miqyosida oʻz tengdoshlariga hech qaysi sohada boʻsh kelmaydigan insonlar boʻlib kamol topishi, baxtli boʻlishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch

va imkoniyatlarini safarbar etamiz”, – degan fikrlari yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol etib tarbiyalashda barchamizga kuch-g‘ayrat bag‘ishlamoqda. [1]

Insoniyat paydo bo‘lishi bilan uning tili, urf-odatlar, an‘analari, dini, madaniyati, ezgulikni ifodalovchi axloqiy fazilatlar vujudga kela boshlagan. Ularning mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma‘naviyati, madaniyati, turmush tarzi, o‘y-xayollari aks etgan. Milliy qadriyat – millatning tarixi, yashash tarzi, ma‘naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Qadriyat atamasi arabcha “qadr” so‘zidan olingan bo‘lib, qimmatli, foydali degan ma‘noni anglatadi. Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo‘ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma‘naviy omillar yig‘indisidir. Bizning mentalitetimizga xos bo‘lgan milliy qadriyatlardan andisha, Qadriyatlar – ma‘naviy kamolot asosi sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtimom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan. Biz yuqorida ta’kidlaganimizdek, o‘zbek xalqi milliy, ma‘naviy qadriyatlar va axloq-odobga bag‘ishlangan maxsus teran ta’limotlarning merosxo‘ridir. Jumladan, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbat ul-xaqoyiq” asarlari, Kaykovusning “Qobusnoma”, Burhoniddin Marg‘inoniyning yetti kitobdan iborat “Hidoya”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” nomli odob-axloq meyorlarini batafsil yoritib bergan asarlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini, dolzarbligini yo‘qotmagan.

Qadriyatlar va ularning turlari quyidagicha:

Oilaviy qadriyat – bir oila uchun ma‘lum bir ma‘naviyat turi (masalan, tug‘ilgan kunni nishonlash);

- Milliy qadriyat – millatning asrlar mobaynida yaratgan ma‘naviy boyliklari, noyob tarixiy obidalarini avaylab-asrash, kelgusi avlodlarga yetkazish, rivojlantirish, hurmat bilan munosabatda bo‘lish, hurfiylik, vijdon va din erkinligini qaror toptirish, ma‘naviy mulkni milliy qadriyat sifatida himoya qilish;

- Jamoa qadriyati – ma‘lum bir mahallada, qishloqda, mehnat jamoasida biron ijtimoiy hodisa (ommaviy tadbirlar, masalan, hashar) urf bo‘lgan;

- Umuminsoniy qadriyat – jahon xalqlari uchun ijobiy ahamiyat kasb etuvchi, insoniyatning umumiy manfaatlariga mos keluvchi moddiy va madaniy hamda mezonlar majmuasi maqsad va intilishlarini o‘zida ifoda etadi.

Yuqoridagi vaziyatlardan uzoqroq bo‘lib risoladagidek munosabatlarni shakllantirishda ajdodlarimizdan bizga meros qolgan axloqiy, ma‘naviy, madaniy qadriyatlarni bilish, o‘rganish va hayotda qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Shu o‘rinda Yusuf Xos Hojibning “Kishi uchun juda kerakli bo‘lgan ikki a‘zo bor: biri – til, boshqasi – yurak. Til so‘z uchun, yurak, ko‘ngil esa shu so‘zdan lazzatlanishi uchun berilgan”, degan fikri ota-onalarni va yoshlarni go‘zal, chiroyli so‘zlaydigan, ma‘naviy barkamol, yuksak odob

va ilm egasi bo'lishlarida qo'l keladi. [2]

Xulosa o'rnida yosh avlodni ma'naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, allomalarning o'giti, dono so'zlari, fikrlarini qadrlash, o'rganish, hayotda qo'llash yoshlarni fikr va dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi yoshlar – kelajak poydevori. Shunday ekan, ularni har tomonlama yetuk, komil, vatanparvar, yurt tinchligi va ravnaqi yo'lida fidokor bo'ladigan farzandlar qilib tarbiyalash zarur.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin.

Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan” – degan fikrlari barchamizga dasturilamal bo'lishi zarur. [3]

Ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar qatori, milliy istiqlol mafkurasining vazifasi mustaqil tafakkur sohibi, ma'naviy barkamol, komil insonni shakllantirish, jamiyatni yot va begona g'oyalar ta'siridan himoya qilish, ko'p millatli o'zbekistonliklar ongida vatanparvarlik, insonparvarlik, qonunni hurmat qilish, el-yurt uchun fidoyilik, imon-e'tiqod, halollik kabi yuksak ma'naviy sifatlarni shakllantirish, millatimiz sha'nini butun dunyoda himoya qilishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. “O'zbekiston”, 2016.B.146.
2. Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot (ilmiy ishlar to'plami). –T; “O'zbekiston”, 1997. B.198;
3. Komilov T., Abidova S. Milliy axloqiy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. O'zR FA, “Fan”, 2000. B.20;
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. “G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi”. T; 2010. B. 707.
5. Koshifiy V.H. Axloqi Muhsiniy. – T; O'zME, 2010.
6. Ziyomuhhammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. – T; “TURON-IQBOL” nashriyoti, 2006. B.73.

TARIXIY MEROSNI ASRAB-AVAYLASHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Maqsadbek G'AFFAROV,

mustaqil tadqiqotchi,

IIVning Xorazm akademik litseyi

tarix fani o'qituvchisi

Milliy qadriyatlar har bir xalqning madaniyati, tarixi, dini, urf-odatlari va an'analaridan kelib chiqadigan ma'naviy-me'yoriy tizimdir. Ular avloddan avlodga o'tib, jamiyatda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Bu qadriyatlarning shakllanishi tarixiy, falsafiy, diniy, madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir.

Milliy qadriyatlarning tarixiy ildizlari:

1. Davlat va milliylik shakllanishi: Har bir millatning qadriyatlari uning tarixiy davlatchiligi, siyosiy va ijtimoiy hayoti bilan bog'liq. Misol uchun, o'zbek milliy qadriyatlarida Amir Temur davrida shakllangan odatlar va tartiblar muhim o'rin tutadi. Bu davrdagi davlat va jamiyat tuzilmalari o'z navbatida milliy qadriyatlarning rivojlanishiga asos bo'ldi.

2. Madaniy o'ziga xoslik: Har bir millat o'ziga xos til, madaniyat, urf-odat va bayramlar orqali o'z qadriyatlarini saqlab qoladi. Masalan, o'zbeklarning Navro'z bayrami yoki to'y marosimlari o'ziga xos milliy qadriyatlar sifatida tarixiy ildizga ega.

3. Geografik joylashuv va iqtisodiy sharoitlar: O'zbek xalqining qadriyatlari o'troq va ko'chmanchi hayot tarzi, qishloq xo'jaligi va savdo yo'llarida joylashuvi bilan bog'liq bo'lib, bu omillar ularning hayot falsafasida aks etgan.

Falsafiy ildizlari:

1. Ma'naviyat va axloq: Milliy qadriyatlar falsafasi odatda ma'naviy, axloqiy prinsiplar bilan bog'liq. O'zbek falsafasida insonparvarlik, kattalarga hurmat, mehmondo'stlik, oilaviy qadriyatlar muhim o'rinni egallaydi. Bu qadriyatlar din va axloqiy me'yorlar bilan uyg'unlashib ketgan.

2. Sharq falsafasi: O'zbek milliy qadriyatlari ko'p jihatdan Sharq falsafasining asarlari, masalan, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy singari buyuk mutafakkirlarning fikrlari bilan shakllangan. Ularning ilmiy va ma'naviy merosi o'zbek xalqining fikrlash tarzi va hayot falsafasiga ta'sir ko'rsatgan.[1]

3. Diniy ta'sir: Islom dini qadriyatlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Din orqali o'zbek xalqi odob-axloq qoidalari, halollik, sabr-toqat, hayot va o'lim, adolat va insof kabi muhim tushunchalarni o'z qadriyatlariga singdirgan.

Umuman olganda, milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlari millatning o'ziga xosligini, madaniy merosini va ma'naviyatini belgilaydi. Bu qadriyatlar jamiyatda birlashuv, birdamlik va barqarorlikni ta'minlab,

kelajak avlodlarga o'z madaniyatini saqlab qolish uchun muhim ma'naviy poydevor yaratadi.

Tarixiy merosni asrab-avaylashda milliy qadriyatlarning ahamiyati katta, chunki qadriyatlar jamiyatning madaniy va ma'naviy asoslarini mustahkamlaydi hamda o'tgan avlodlardan qolgan moddiy va nomoddiy merosni kelajak avlodlarga yetkazish uchun muhim vositadir. Ushbu jarayon bir necha jihatdan milliy qadriyatlarning asosiy ahamiyatini ta'kidlaydi:

Milliy qadriyatlar xalqning madaniy o'zligini belgilaydi. Ular tarixiy merosga bo'lgan munosabatni shakllantiradi. O'zbek xalqining qadimiy an'analari, urf-odatlar va diniy rasm-rusumlari tarixiy merosni asrab-avaylashda ma'naviy asos bo'lib xizmat qiladi. Milliy qadriyatlar tufayli millat o'ziga xos madaniy merosini saqlab, uni asrlar davomida davom ettiradi. Masalan, qadimiy me'morchilik yodgorliklari, qo'lyozmalar, san'at asarlari qadriyatlar orqali kelajak avlodlarga o'z ahamiyatini yo'qotmagan holda yetkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevni "Oliy majlisga murojaatnomasi"da madaniy meros obyektlarini ishonchli qo'riqlash va ulardan oqilona foydalanish tizimini takomillashtirish maqsadida arxeologik tadqiqotlarini qo'llab-quvvatlash va arxeologik topilmalarini saqlash dasturini ham qabul qilish lozim deb qayd qilganligi ilmiy ahamiyatga molik. [2] Prezidentimiz tomonidan 2018 yil 17 yanvaridagi F-5181-son "Moddiy, madaniy va arxeologiya merosi ob'ektlarini muxofaza qilish va ulardan foydalanishni takomillashtirish to'g'risidagi farmoyishi" da qayd qilingan dolzarb vazifalar hozirgi davr kun tartibiga qo'yilganligini qayd qilish joiz. [3] Milliy qadriyatlar jamiyatda tarixiy merosga nisbatan hurmat va e'tibor tuyg'usini uyg'otadi. O'zbek xalqi uchun Amir Temur, Bobur, Alisher Navoiy kabi buyuk ajdodlarning merosi qadrlanadi va e'zozlanadi. Ushbu shaxslar hayoti va faoliyati milliy qadriyatlarning bir qismi sifatida, ularning yodgorliklari, asarlari va izdoshlari asrab-avaylanadi. Shu tariqa, milliy qadriyatlar nafaqat tarixiy obidalarini, balki ularning mazmunini, ma'naviy merosini saqlashga ko'maklashadi.

Misol tariqasida XIV asrda Movarounnahrda Amir Temur bobomizning "Temur tuzuklari" o'z davrining siyosiy va ijtimoiy hayotini tartibga soluvchi muhim hujjat sifatida tarixda muhim o'rin tutgan. Bu asarda milliy qadriyatlar, davlat boshqaruvi, urf-odatlar va jamiyatning rivojlanishi haqida ko'plab tushunchalar bayon etilgan. Temur tuzuklarida milliy qadriyatlar quyidagi jihatlarda aks etgan:

1. Adolat va tartib: Temur davlat boshqaruvida adolat va tartibni yuqori qadrlaydi. U mamlakatda barqarorlik va adolatni ta'minlash uchun maxsus qonun-qoidalarni ishlab chiqqan. Bu qadriyatlar milliy an'analar va o'z davridagi diniy, ijtimoiy ko'rsatmalarga asoslangan.

2. Oilaga ehtirom: "Temur tuzuklari"da oila qadriyati, ota-onaga hurmat, avlodlar o'rtasidagi bog'liqlik va ularning tarbiyasi muhim o'rin egallaydi. Amir Temur oilaning davlat va jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini alohida

ta'kidlab, oilaning mustahkamligi davlat mustahkamligi bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

3. Harbiy odatlar va jasorat: Temur tuzuklarida harbiy qadriyatlar alohida o'rin olgan. Harbiy intizom, jasorat va vatanparvarlik qadriyatlari milliy ruhiyatni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida qaratiladi.

4. Ilmga ehtirom: Temur ilm-fan va ulamolarga katta hurmat bilan qaragan. U milliy madaniyatni rivojlantirishda ilm-fanning ahamiyatini yaxshi anglagan va bu borada olimlar va san'atkorlarga homiylik qilgan.

5. Din va an'analarni hurmat qilish: "Temur tuzuklari"da diniy qadriyatlar va urf-odatlariga rioya qilish ham milliy qadriyat sifatida alohida e'tirof etiladi. Islom diniga e'tiqod qilish va uning ko'rsatmalariga amal qilish Temur davlati siyosiy hayotining ajralmas qismi bo'lgan.

Amir Temurning "Tuzuklar" asari milliy qadriyatlarni davlat boshqaruvi va ijtimoiy hayotda qanday tatbiq etishni ko'rsatadigan muhim manba hisoblanadi. Bu qadriyatlar hozirgi zamon uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda [4].

Shu ma'noda milliy qadriyatlar yordamida avlodlar o'rtasida uzviylik, davomiylik saqlanadi. Bir avloddan ikkinchisiga o'tadigan qadriyatlar, an'analar va tarixiy xotiralar yoshlar ongida millatning umumiy madaniy merosini mustahkamlashga yordam beradi. Bu jarayon yoshlarni o'z tarixiga hurmat bilan qarashga o'rgatadi va ularni merosga javobgarlik bilan yondashishga undaydi.

Milliy qadriyatlar jamiyatda birdamlikni mustahkamlaydi va millatni tarixiy meros atrofida birlashtiradi. Tarixiy yodgorliklarni, san'at asarlarini asrab-avaylashda barcha qatlamlarning faol ishtiroki muhim. Masalan, o'zbek xalqining muqaddas joylarga bo'lgan hurmati, me'morchilik yodgorliklariga bo'lgan e'tibori millatning birligi va madaniy merosini himoya qilishga bo'lgan umumiy mas'uliyatini ko'rsatadi.

Milliy qadriyatlar nafaqat moddiy, balki nomoddiy madaniy merosni ham asrab-avaylashda ahamiyatlidir. Nomoddiy meros – bu xalqning urf-odatlari, musiqasi, folklori, bayramlari va diniy rasm-rusumlari bo'lib, ularni saqlash milliy qadriyatlar orqali amalga oshadi. Masalan, Navro'z bayrami yoki o'zbek xalqining milliy kuy va raqslari singari meroslar milliy qadriyatlar yordamida asrab-avaylanib keladi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar tarixiy merosni asrab-avaylashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular madaniyatning uzviyligini ta'minlab, millatni tarixiy merosga nisbatan mas'uliyatli va hurmat bilan munosabatda bo'lishga undaydi. Milliy qadriyatlar jamiyatning kelajakdagi madaniy va ma'naviy rivojlanishining asosiy omili sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: "Ma'naviyat", 2008.

2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy majlisga murojaatnomasi. – Toshkent. 2017.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 17-yanvardagi – F-5181-son “Moddiy, madaniy va arxeologiya merosi ob’ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishni takomillashtirish to’g’risida” gi farmoyishi (elektron resurs).

4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. –Toshkent. 2004.

OILA – MILLIY QADRIYATLAR O‘CHOG‘I

Zulfiyaxon KOMILOVA,

“University of economics and pedagogy” NOTM

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

Oila - insonning ilk bolaligidan boshlab ongida shakllanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyatlar, qadriyatlar takomil topadigan va sog‘lom e‘tiqodlar shakllanadigan aziz va muqaddas maskandir.

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta’kidlab o‘tganlaridek, “Sharqda Qadim - qadimdan oila muqaddas Vatan sanalgan. Halollik, rostgo‘ylik, or-nomus, sharmu - hayo, mehru-oqibat, mehnatsevarlik kabi barcha insoniy fazilatlar, eng avvalo, oilada shakllangan”. [1]

Qadriyatlar jamiyat ma’naviy rivojining asosi, millatning kelajagini belgilovchi qudratli omildir. Tarixiy taraqqiyot bosqichlariga nazar tashlar ekanmiz, har bir jamiyat, davlat, xalq, millat o‘zining milliy qadriyatlarini rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib taraqqiy etmagan va etmaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida: “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat”, – deb e’tirof etdilar.

Ta’kidlash joizki, Prezidentimiz fikrlarida oilaning eng avvalo, e’tiqod va sog‘lom dunyoqarash farzandlar tarbiyasidagi benazir ahamiyatini ta’kidlaydi. Shu sababli oila hamda mahalla tizimida bola tarbiyasi bilan bog‘liq barcha tarbiyaviy ishlarning asosida xalq urf-odatlar, an’analarining, xususan, oilaviy o‘zaro munosabatlarda saqlanib qolganidir. Chunki, barqaror va mustahkam oilani shakllantirish, unda ma’rifatlilik an’analarini kuchaytirish, oilaviy urf-odatlarini saqlab qolish zamon talabidir.

Zero, yoshlarda milliy qadriyatlarimizga, jumladan, oilaviy an’analar, rasm-rusmlarga oid e’tiqodni shakllantirish orqali ularni oilaviy hayotga tayyorlash, oilaparvarlik xususiyatlarini tarbiyalash ma’naviy-ma’rifiy ishlar

samaradorligini oshiruvchi ta'sirchan vositalardandir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, oilaviy an'analar, rasm-rusmlar va odatlar orqali o'smirlar ongida sog'lom e'tiqod va dunyoqarashga aloqador tushunchalarni singdirishni ta'minlovchi ijtimoiy psixologik omillar va shart-sharoitlarni aniq bilish o'ta dolzarb va muhim vazifadir.

Masalan, xalqimizning qadimdan amal qilib kelayotgan odob-axloq qoidalariga ko'ra nonga hurmat ulug'langan va non ushug'i bexosdan yerga tushib ketsa, "yomon bo'ladi" deb, uni qo'lga olib ko'zga surtib o'pib, chetga olib qo'yilgan. Suvga tufllash – "gunoh" bo'ladi, "yomon bo'ladi" deb tushuntirishgan. Qadimda hovuzlarning suvi haftalab, oylab toza turgan. Biroq, kishi uni "harom" qilishga botina olmagan. Bolalarga bu "yomon bo'ladi" iborasi orqali yetkazilgan. Ushbu an'analarimiz tarixiga nazar tashlasak, bevosita, zardushtiylk davridan buyon davom etayotganini ko'ramiz.

Qozonga mushuk yoki it, sutga sichqon tegsa o'sha idishlar "harom" hisoblanib, toza suvda yaxshilab yuvilgan. Kechasi qozon yuvuqsiz qolsa "harom" bo'lgan. Bu urf-odat bevosita islom ta'limoti bilan bog'liq bo'lib, bunday idishlar yetti marotaba tuproq yoki kul bilan yuvilgan. Ikki qo'lini orqaga tirab chalqancha yotish, barmoqlarni zanjir qilish, oyoqlarni chalishtirish, ko'pchilikning oldida oyoqni uzatib o'tirish odobsizlik hisoblangan. "Yomon bo'ladi" iborasi orqali kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik tarbiyalangan, yetim bolalarga, boshiga musibat tushgan oilalarga ozor yetkazilmagan. Ota-onaga tik qarash, ularga ters javob berish, qizlarga, umuman xotin-qizlarga bexayolik qilish "yomon bo'lish"ini yoshlikdan tushuntirilgan.

Bunda bolaning yoshi, xatti-harakatlari, o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan. Ayrimlariga noaxloqiy xatti-harakatlarning yomonligi Qur'oni karim, hadisi shariflardan misollar keltirish, ertak, hikoya va rivoyatlar aytib berish orqali ifodalangan. Ayrim yoshdagi bolalarga bobo-buvi, ota-ona, aka-uka, opa-singil, qo'ni-qo'shnilarining ijobiy va salbiy xatti-harakatlari namunasini ko'rsatish orqali tarbiyalangan. Bunday axloqiy fazilatlar bola aqlini tanimasdan, gapirishni bilmasdanoq oila turmush tarzida ifodalangan. Keyinchalik esa, "yomon bo'ladi" iborasi orqali davom ettirilgan. Masalan, musulmon farzandi quyosh chiqquncha uxlasa, "yomon bo'ladi", erta saharda eshik ochilmasa, "yomon bo'ladi", "kunlik rizqimizdan benasib qolamiz" iboralari bolalarni erta turishga undagan. Kechki payt quyosh botish arafasida uxlasa, "yomon bo'ladi" deb uqtirilgan. Shom paytida bolalar uyga chaqirtirib olingan. "Bemahal"da yurish tavsiya etilmagan.

Hayvonlarga, qushlarga tosh otma, ozor berma, mevalarni behuda uzma, tishlab tashlama, qush uyasini buzma, ekinlarni payhon qilma, daraxt shoxini sindirma "yomon bo'ladi" kabi iboralari orqali ona tabiatga hurmat, uni avaylab-asrashga o'rgatib borilgan. Iqtisodiy va ekologik tarbiya unsurlari singdirib borilgan.

Saranjom-sarishtalik – uyning bezagi, tejamkorlik – farovonlik kaliti,

to'g'rilik, halollik – ko'ngil xotirjamligi ekanligini mehnatkash xalqimiz unutmagan va oilada bolalarni ana shunday fazilatlar asosida tarbiyalashga doimo vaqt topisha olgan. Ming yillardan buyon davom etyotgan sovcilik qadriyatida ham aynan mana shularga e'tibor berilgan.

O'zbek xalqida bolalar bilan bog'liq juda ko'p yaxshi an'analar bor. Xalq pedagogikasi bolalarga mehr-muhabbat, ularni sevish, erkalash, parvarish qilish, ta'lim-tarbiya berish, ehtiyotlash kabi insoniy qarashlarni targ'ib qilib kelgan. Oilada yangi insonni dunyoga kelishini barcha xalqlar qadimdan kishi hayotidagi eng quvonchli hodisa sifatida nishonlab kelganlar. Xalqimiz ana shu quvonchni ifoda etuvchi turli urf-odatlarini ijod etgan. O'zbeklarning qadimiy urf-odatlariga ko'ra yangi chaqaloqning dunyoga kelishi faqat uning ota-onasi uchungina emas, balki hamma qarindosh-urug'lari va mahalla-ko'y uchun ham sevinchli hodisa hisoblangan.

Hozirga qadar saqlanib kelayotgan qadimiy odatlardan biri yangi chaqaloq sharafiga mevali daraxt o'tqazishdir. Bu bilan ular yangi chaqaloqning dunyoga kelishini an'anaviy marosimga aylantirish va tabiatga mehr-muhabbat uyg'otibgina qolmasdan, balki keyingi avlodlar hayotining farovonlashishini ham ko'zlashgan. Xalqimizda faqat o'zining bolasinigina emas, umuman o'ziga yaqin hamma bolalarni sevish, ehtiyotlash, ularning tarbiyasi bilan shug'ullanish, payt kelsa, sho'x bolalarni tartibga chaqirish, ona suti berib, parvarish qilish an'analari avloddan avlodga o'tib keladi. "Bir bolaga butun mahalla ota-ona" degan maqol shundan. Mahalladagi har bir bolaning yurish-turishi, tarbiyasi uchun hamma baravar mas'uliyat his qilgan. Ota-onasiz qolgan bolalarni boqishni butun mahalla o'z zimmasiga olgan. Boquvchisi yo'qlar ham mahalla e'tiboridan chetda qolmagan. qazosi yetganda butun mahalla ko'mgan.

Xalqimiz o'zining an'anaviy tarbiya uslublarida bolalardan kattalarga birinchi bo'lib salom berishni, kattalar suhbatiga aralashavermaslikni, ularni hadeb savollar bilan charchatmaslikni, kattalar o'z joylariga o'tirgunga qadar o'tirmaslikni, uyga mehmonlardan so'ng kirishni, lekin eshikni birinchi bo'lib ochib, ushlab turish, ularga yordam berish kabi odob qoidalariga rioya etishni har doim talab qilgan. Ota-ona dasturxondagi taomga qo'l uzatmaguncha hech kim qo'l uzatmagan. Dasturxon atrofida o'tirganda choyni yoshi kichiklar quyishgan. Piyolani o'ng qo'lga ushlab, chap qo'lini ko'ksiga qo'yib, piyolani oluvchiga uzatgan. Dasturxon atrofida o'tirganlar ovqatini yeb bo'lsa yoki biror yoqqa bormoqchi bo'lsa, faqat yoshi katta kishilardan uzr va ruxsat so'rab, keyin joyidan turganlar. Bunday qoidalariga rioya qilgan bolalargina, tarbiya ko'rgan bolalar sifatida baholangan. Bolalar xulq-atvoriga qarab ota-onalarning tarbiyaviy iqtidorlariga baho berilgan. Ijobiy baholar "Otangga rahmat!" kabi rag'batlarda ifoda etilgan bo'lsa, aksincha salbiy holatlarga duch kelinganda "Padaringga la'nat" kabi koyish o'zbek xonadoni sha'niga katta dog' hisoblangan. Yuqoridagi odob qoidalari hozirgi kunimizda ham o'z ahamiyatini deyarli yo'qotmagan bo'lib, ular bolalarimizning madaniy xulq ko'nikmalarining qaror topishida muhim rol o'ynamoqda. Xalq

madaniyatining eng muhim belgilaridan xushmuomalalikka, hozirjavoblikka alohida e'tibor berilgan. Sharq xalqlari o'z bolalariga soxtalik, yasamalikdan nari yurishni singdirib kelgan, samimiy munosabatni ulug'lagan, o'rgatgan.

Xulosa tarzida aytadigan bo'lsak butun jahon bo'yicha ulkan globalizatsion jarayonlar kechayotgan bir vaqtda o'zbek milliy mentalitetini tadqiq qilish uning nechog'lik umuminsoniy qadriyatlarga mosligini kuzatish imkonini beradi. Qolaversa, xalqimizning qadimiy an'analar, azaliy urf-odat hamda marosimlarga ega bo'lishi o'ziga xos va o'ziga mos milliy mentalitetga ega xalq ekanligini tasdiqlab turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.A. Karimov Barkamol avlod orzusi. – T.:1999. – B.35.
2. O.Musurmonova “Oila ma'naviyati milliy g'ururi” -T.: “Ozbekiston” 2000 y.
3. O.Musurmonova “Ma'naviy qadriyat va yoshlar tarbiyasi”.-T.: “Ozbekiston” 1996.
4. O.Musurmonova G.Boybekova “O'zbek xalq pedagogikasi”.-T.: “O'qituvchi” 2000 y.

QADRIYATLARIMIZNING TARIXIY ILDIZLARI

Maftuna NAMOZOVA,

RMMM huzuridagi

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti

tayanch doktoranti

Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalarga qadriyatlar deyiladi. *Qadriyatlar - narsa va voqealar, jamiyat, moddiy va ma'naviy boyliklarning ahamiyatini ifodalash uchun qo'llanadigan tushuncha. Qadriyatlar tizimi – tabiat va jamiyatda uchraydigan narsa va hodisalarning o'z hayotidagi o'rni haqida insonlarda hosil bo'lgan qarashlar to'plamini bildiradigan qadriyatlar nazariyasi tushunchasi (ijtimoiy munosabat).*

Biz Suqrot va Aflotun, Aristotel va Gegellar katta e'tibor bergan bu mavzuning G'arb falsafasida o'z tarixiga ega ekanligiga shubha qilmaymiz. Ammo ushbu mavzu ko'hna va navqiron Sharq, xususan O'zbekiston uchun begona emas! Uning eng teran jihatlarini faqat G'arbdan emas, balki Sharqdan qidirish ham foydadan xoli bolmasa kerak. Nomlari sivilizatsiyamiz tarixiga abadiy bitilgan Xorazmiy, Forobiy, al-Buxoriy, at-Termiziy, Beruniy, ibn Sino, Najmiddin Kubro, Yassaviy, Naqshband, Ulug'bek, Navoiy, Mashrab, Bedil, Behbudiy, Avloniy kabi mutafakkirlar ijodida ham bu mavzuningizlari bor, teran qirralari ochilgan. Gap ana shu izlarni izlab topishda, ularni unutmaslikda, sayqallab turishda, zamona realliklari nuqtayi nazaridan xolisona talqin qilishdadir.

Umuman olganda, *qadriyatlar jamiyat tarixiy taraqqiyoti jarayonida*

shakllangan va rivojlangan, o'tmishida, hozirgi kunda va kelajakda ham ijtimoiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etadigan, kishilar ongiga singib ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan modiy va ma'naviy boylikdir.

Bizning qadriyatlarimiz ham uzoq tarixga ega. Avlod va ajdodlarimiz yaratgan qadrlash mezonlarining tarixi eng qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat, dostonlarga, ya'ni xalq og'zaki ijodi namunalariiga borib taqaladi. Spitamen, Muqanna va Jaloliddin Manguberdi tog'risidagi asarlarda, Alpomish, To'maris va Shiroq tog'risidagi afsona va dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoyilik kabi ko'plab umuminsoniy qadriyatlar tasvirlangan. Ma'naviy merosimizning yorqin namunasi – "Avesto" zardushtiylikning muqaddas kitobi bo'lganligidan, unda bu dinning qadriyatlar tizimi, qadrlash mezonlari, o'sha davrdagi milliy g'oyalar yorqin ifodalangan.

Qadrlash to'g'risidagi qarashlar rivojida VIII-XII asrlar katta ahamiyatga ega. Bu davrda arab istilosi amalga oshirilgan, islom hukmron dinga aylangan edi. E'tirof etish kerakki, Qur'on va Hadislarda ta'riflab berilgan ilohiy qadriyat va qadrlash masalalari xalqimiz tarixi va madaniyatiga ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, arab istilosi davrida ko'pgina milliy qadriyatlarimizning yo'qotib yuborilganligini ham qayd qilmoq kerak. Bu to'g'rida Beruniy "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida afsus bilan yozib qoldirgan. Sivilizatsiyamiz qadriyatlari va xalqimizga xos qadrlash me'yorlari musulmon Sharqi va arablar dunyosi madaniyatining rivojiga ham nihoyatda katta aks ta'sir ko'rsatgan.

Tarixda nomlari saqlangan allomalarimiz o'z navbatida butunjahon, Sharq madaniyatiga g'oyat katta hissa qo'shganlar. Bunday fikrni Abu Hanifa, al-Buxoriy, at-Termiziy, Kubro, Ahmad Yassaviy, Naqshband kabi ilohiyot ilmining zabardast allomalari to'g'risida ham aytish joiz. Ularning har biri o'z zamonasida islomni sivilizatsiyamizning yuksak madaniyati nuqtayi nazaridan targ'ib va tashviq etdilar, islom falsafasini yuksaklikka ko'tardilar, mazkur dinning butun jahonda katta mavqega ega bo'lishida muhim faoliyat ko'rsatdilar. Ularning islom falsafasi va ilohiyotiga, uni zamona zayllari orasidan o'tish jarayoniga ko'rsatgan nihoyatda katta ta'siri to'g'risida maxsus tadqiqotlar olib borish mumkin. Afsuski, manbalar yetarli bo'lishiga qaramasdan, yurtimiz sivilizatsiyasining islom dini rivojiga va azaliy islom mamlakatlarining madaniyati taraqqiyotiga ta'siri to'g'risida yozilgan asarlar haligacha kam, bu to'g'rida keng qamrovli tadqiqotlar olib borish zaruriyati allaqachon yetilgan.

Masalaning muhimligi atqqli qomusiy olimlar – Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, ibn Sino, al-Farg'oni, Ulug'bek, Lutfiy, Navoiy, Bobur kabi sivilizatsiyamizning zabardast namoyandalari ijodi va merosi ko'zguisida yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Zero, ular nafaqat Markaziy Osiyo, arab-musulmon sivilizatsiyasi, balki jahon madaniyati hamda taraqqiyotiga nihoyatda katta hissa qo'shganlar. Yurtimiz qadriyatlari ta'sirining butun olamga yoyilishida xizmat qilganlar. Afsuski, dunyoning oltidan bir qismini

egallab turgan sobiq ittifoqda qadrlashning umuminsoniy tamoyillarini barqaror qilish u yoqda tursin, haqiqiy qadriyatshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiqotlar olib borishga ham izn berilmas edi. Faqat o'tgan asrimizning 60-yillariga kelib, qadriyatlar muammosi ba'zi mutaxassislar tomonidan tahlil qilina boshlagan bo'lsa-da, 90-yillargacha falsafa darsliklarida alohida mavzu sifatida o'z o'rniga ega bo'lmadi. Hukmron mafkuraning tarkibiy qismiga kirmaganligi, mavzularining juda kam tadqiq qilinganligi va nihoyatda o'z ahamiyat berilganligidan maxsus falsafiy tadqiqotlar sohasiga aylana olmadi.

Aksiologiya nomi bilan sobiq ittifoqda birorta ham darslik yoki o'quv qo'llanma chop etilmagan, xatto universitetlarning faylasuf, jamiyatshunos, tarixchi kabi mutaxassislar tayyorlaydigan ijtimoiy bo'limlarida ham bu sohaga oid maxsus bilimlar berilmas edi. Qadriyatlar to'g'risidagi G'arbda keng tarqalgan aksiologiya fani rivojlangan mamlakatlarda inson qadri va haq-huquqlariga doir ko'pgina tamoyillarning amaliyoti uchun nazariy asoslardan biri bo'lgan ilmiy sohalar qatoriga kiradi.

XIX asrning o'rtalariga kelib, amirlik va xonliklarga bo'linganligiga qaramasdan, mustaqil yashagan Turkiston chor Rossiyasi tomonidan bosib olindi, yurtimiz imperiyaning mustamlakasiga bo'lib qoldi. Mustamlakachilarning qadriyatleri va qadrlash mezonleri xalqimiz orasiga zo'rlik bilan singdirila boshlandi. XIX asrning oxirlari va XX asr boshlarida yurtimizda "jadidlar" oqimi vujudga keldi. M. Behbudiy, So'fizoda, Avloniy, Cho'lpon, Fitrat va boshqa jadidlar merosiga diqqat qilinsa, o'sha davrda yurtimizda ma'naviy tushunchalarning ko'lemi qanchalik keng bo'lganligini, falsafiy tilning naqadar boyligini, uning adabiyot bilan qanchalik uyg'unligini yaqqol ko'rish mumkin. Ularning asarlarida gohida biz allaqachon esimizdan, tilimizdan va balki dilimizdan ham chiqarib yuborgan qadriyatlar, tushunchalarga duch kelamiz. Jadidlarning merosi xalqimiz madaniyatiga yanada kattaroq ta'sir ko'rsatishi mumkin edi. Afsuski, bolsheviklar boshlagan siyosiy jarayonlar bu avlodning boy merosini o'z domiga tortdi, uning taqdiri ayanchli kechdi, ta'qiqlab qo'yildi.

Istiqlol yillarida O'zbekistonda bu mavzuga umuminsoniy tamoyillar asosida yondashish shakllandi. Bunday qarashning vujudga kelishi, qadriyatlarining ijtimoiy va ma'naviy yangilanishi, jamiyat a'zolarining kamoloti hamda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati masalalariga davlat miqyosida yuksak e'tibor ko'rsatilayotganligi mazkur soha rivojining bosh yo'nalishidir. Qadriyatlarni mustaqillikni mustahkamlashning ma'naviy omillaridan biri sifatida qadrlanishi borasidagi ijobiy jarayonlar tadqiqotlarni ko'paytirish, ularga nisbatan mas'uliyatni yanada oshirishni taqozo qilmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak istiqlool asrlar davomida shakllangan o'ziga xos sharqona va o'zbekona qadrlash masalalari va me'yorlarini qayta tiklash hamda zamonaviy talablar darajasida takomillashtirishni kun tartibiga qo'ydi. Mustaqillik istiqlool davrining eng asosiy qadriyatidir. Zero, mustaqil bo'lmagan mamlakatning qadriyatlar tizimi hech qachon to'kis bo'lmaydi. Mustamlaka mamlakatning ma'naviy hayotida mustamlakachilarning

qadriyatlari ustuvor bo'lishi aniq. Faqat mustaqillikkina ushbu holatni tubdan o'zgartiradi, mamlakatning qadriyatlar majmuasini jahon tizimining teng huquqli va haqiqiy qismiga aylantiradi. Shu sababdan ham istiqloq yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishni taqozo qildi. Bu zaruriyat esa qadriyatlarni qayta baholash, yurtimizda sharqona, azaliy va umuminsoniy qadrlash mezonlari ustuvor bo'lgan hayot tarzini shakllantirish jarayoni bilan uyg'unlashib ketdi. Qadriyatlar sohasidagi o'zgarishlarga e'tibor va bu boradagi yangi tamoyillardan ta'lim tarbiyada foydalanish ehtiyoji oshayotganligining sababi ham ana shundadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan quramiz. T.: "O'zbekiston". 2017 488 b.
2. Karimov I.A. Xavfsizlik va tinchlik uchun kurashamiz. 10-jild. Toshkent: O'zbekiston, 2002; 6
3. Ж.Туленов. Қадриятлар фалсафаси.- Т.: 1998
4. Назаров Қ.Н. Қадриятлар фалсафаси.-Т.: УФМЖ. 2004
5. Ачилдиев А.С. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. -Т. Ўзбекистон, 2004

BUXORO AMIRLIGI MADRASALARINING MILLIY QADRIYATLARIMIZ SHAKLLANISHIDAGI O'RNI

Nigora ELMURODOVA,

*BuxDU, Arxeologiya va Buxoro tarixi
kafedrası tayanch doktranti*

O'zbek milliy qadriyatlari asrlar davomida shakllangan madaniy meros bo'lib, ular xalqning urf-odatları, hayot falsafasi va ijtimoiy munosabatlarining ajralmas qismidir. Bu qadriyatlar xalqning jamiyatdagi birligiga, o'zlikni anglashiga va avloddan-avlodga o'tadigan milliy o'ziga xoslikni saqlashga xizmat qiladi. Milliy qadriyatlar nafaqat bir xalqning, balki jahon madaniyatining boyligi hisoblanadi. Ushbu qadriyatlar qadimdan shakllangan bo'lib, Buxoro amirligi davri ham ularning shakllanishida o'z hissasini qo'shgan. Mamlakatimiz davlatchiligining bir qismi bo'lgan bu davlatda musulmon madaniyati va diniy ta'lim ijtimoiy hayotda muhim o'rin tutgan davlatlardan biri edi. Amirlik o'zining siyosiy, diniy va madaniy qoidalari bilan nafaqat Markaziy Osiyoda, balki undanda kengroq mintaqada ham ta'sir ko'rsatgan.

Ma'lumki, ta'lim sohasi ijtimoiy-madaniy hayotning muhim poydevoridir. Shunday ekan, o'tmishda ajdodlarimizning savodxonligi, madaniy-ma'naviy hayot darajasiga baho berish uchun madrasalar faoliyati,

ularning aholi kundalik turmush tarzida tutgan o'rnini tadqiqotlar orqali ochib berishimiz muhimdir. Chunki, O'zbekiston dunyoga nafaqat olim-ulamolar yurti sifatida, balki o'quv dargohlari bo'lmish madrasalari bilan ham dong taratgan. Ayniqsa bu borada Buxoro oldingi qatorlarda turadi. Dastlab masjidlar darsxonalar vazifasi o'tab turgan bo'lsa, keyinroq aynan madrasalar ta'lim maskani sifatida musulmon o'likalarida birin-ketin paydo bo'la boshladi. Madrasa haqida aksariyat islom ensiklopediyalarida deyarli bir xil ta'rif berilgan. [6;147] Unga ko'ra, islomning tarqalishi bilan bog'liq bo'lgan oliy o'quv yurtining madrasa ta'limi uslubi butun musulmon olamiga keng yoyilgan keyinchalik uning ta'sirida Yevropada ham XII – XIII asrlarga kelib universitetlar paydo bo'lgan.

Buxoro amirligi madrasalari mintaqaning, xususan, Markaziy Osiyoning milliy qadriyatlari va madaniy merosida muhim o'rin tutadi. Ularning ta'siri ta'limdan tashqari, ijtimoiy, madaniy va diniy hayotning turli jabhalariga ta'sir qiladi.

Ilk madrasalarning Buxoroda ochilishi ham ushbu zaminda ilm-fanga nisbatan e'tibor yuksak ekanligini ko'rsatadi. Buxorodagi ilk madrasalar haqidagi ma'lumotlar Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asarida uchraydi. Unga ko'ra, Buxorodagi ilk madrasalardan biri– Farjak madrasasi 937-yili shaharda yuz bergan yong'inda zarar ko'rgan edi[1;84.]. Shuningdek, tadqiqotchi A.Jumanazar tadqiqotlariga ko'ra dastlabki Buxoro madrasalari 7ta bo'lgan. Bular Kalabod, G'aribiya, Abu Hafs al-Kabir madrasasi, Abu Bakr ibn al-Fazl madrasasi, Farjak madrasasi, Timchayxon madrasasi va Imom ul-muslimin madrasasi edi[4;48]. Mana shu ma'lumotning o'zi ham Buxoro madrasalari qadimdan ilm-fan rivoji uchun katta hissa qo'shgani, milliy qadriyatlar asosida ko'plab ilm kishilarini yetishtirib berganiga misol bo'la oladi.

Buxoro amirligi madrasalarining milliy qadriyatlar bilan bog'liq ahamiyatini ko'rsatuvchi asosiy fikrlarimiz quyidagilardan iborat:

Birinchidan, Buxoro amirligi madrasalari islom dinining ilm-fani markazlari sifatida milliy qadriyatlar shakllanishida muhim rol o'ynagan. Madrasalar diniy ta'lim berishda, ulamolar va olimlarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etgan. Amirlik madrasalarida turli sohadagi mutaxassislar tayyorlangan. Bu ilm dargohini bitiruvchilarining aksariyati mudarris, olim, adabiyotchi, amaldor, elchi, harbiy, imom, rassom, musiqashunos va xatto ma'rifatparvar bo'lib yetishgan[5;113]. Ulamolar, mullalar jamiyatni e'tiqod va axloq masalalarida yo'naltirishda muhim rol o'ynagan. Islom ilmiga bunday urg'u Markaziy Osiyoning ko'plab jamiyatlarida asosiy qadriyat hisoblangan.

Ikkinchidan, Buxoro amirligidagi madrasalar ilm-fanni yuksaltirish va uni kelajak avlodga yetkazishda asosiy vositalardan biri edi. Ular mintaqaning madaniy va diniy o'ziga xosligi bilan ajralmas bo'lgan an'anaviy ilmlar va ta'limotlarni saqlab, islomiy bilimlar manbai bo'lib xizmat qilganlar.

Uchinchidan, millatning madaniy merosini shakllantirish va davom ettirishda madrasalarning o'рни beqiyos edi. Madrasalar arab, fors va turkiy

tillar, adabiyot va madaniy o'ziga xoslikni saqlash va ushbu o'ziga xoslikni targ'ib qilishga hissa qo'shgan. Ular milliy qadriyatlarning muhim tarkibiy qismi bo'lgan tatar va o'zbek madaniy o'ziga xosligini saqlab qolishda muhim rol o'ynagan. XIX asrning 20-yillariga kelib, Buxoroda Rossiya fuqarolari bo'lgan uch mingga yaqin tatarlar yashagan bo'lib, ularning uch yuz nafari madrasada ta'lim olish maqsadida kelgan [2;14].

To'rtinchidan, san'at va me'morchilik rivojida ham ta'lim maskanlarining o'rnini alohida ta'kidlash zarur. Mir Arab, Govkushon, Nodir devonbegi, Ko'kaldosh madrasasi kabi madrasalarning me'moriy go'zalligi Buxoro amirligining boy badiiy merosini o'zida aks ettirgan. Ushbu inshootlar milliy g'urur va madaniy tarixning takrorlanmas timsolidir.

Beshinchidan, bugungi kunimizdagi muhim qadriyatlarimizdan biri hisoblanadigan ijtimoiy hamjihatlikning shakllanishida ham Buxoro amirligi madrasalari yuksak ahamiyatga ega. Ta'lim maskanlari jamoat markazlari sifatida jamiyat a'zolarining diniy marosimlar, madaniy tadbirlar va muhokamalar uchun to'planadigan joyi vazifasini bajargan. Bu esa aholi o'rtasida daxldorlik va birdamlik tuyg'usini kuchaytirgan, hamkorlik va o'zaro yordamning ijtimoiy qadriyatlarini mustahkamladi.

Madrasalardagi xayriya faoliyati tufayli kishilarning bir biriga yordam berishi yanada oshib borgan. Ko'plab madrasalar xayriya ishlari bilan shug'ullanib, muhtojlarga yordam berib, ijtimoiy farovonlikka hissa qo'shganlar. Boshqalarga yordam berish majburiyati rahm-shafqat va jamoat mas'uliyati qadriyatlariga mos keladi. XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Buxoro amiri tomonidan madrasalar va ularning mudarris va o'qituvchilari uchun yiliga 100 ming rubl ajratilgan [7;5.].

Oltinchidan, amirlik madrasalari ilmiy-madaniy markazlar sifatida madaniyatlar almashinuvi vositachisi bo'lib xizmat qilgan. Madaniyatlararo hamkorlikda Buxoro madrasalari turli mintaqalardan talaba va olimlarni jalb etib, fikr va bilim almashishga yordam bergan. Ushbu ilm-fanga ochiqlik kengroq madaniy xilma-xillik va tushunishni rag'batlantiradigan qadriyatdir.

Yettinchidan, Buxoro madrasalari siyosiy va ijtimoiy hayotda muhim ta'sir o'tkazgan. Madrasa bitiruvchilari ko'pincha davlat va jamiyatda muhim lavozimlarni egallab, siyosiy qarorlar va siyosatga ta'sir o'tkazdilar. Ilmli kishilarning siyosiy va ijtimoiy hayotdagi ishtiroki yetakchilik va fuqarolik mas'uliyatining qadrini ko'rsatadi. Masalan, Buxoro madrasalarida ta'lim olgan Sadriddin Ayniy kambag'al oiladan bo'lsada, o'z g'oyalari orqali jamiyatni bilimli qilishga o'z hissasini qo'shgan.

Sakkizinchidan, madrasalar axloqiy qadriyatlar rivojiga ham katta ta'sir o'tkazdi. Madrasalarda ta'lim olgan diniy ulamolar aholiga axloqiy yo'l-yo'riq ko'rsatib, jamiyat totuvligi uchun zarur bo'lgan axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy me'yorlarni mustahkamladilar. Ahmad Donish mudarrislik kasbining mashaqqatlari haqida "kunduz kuni muallim o'z o'quvchilari bilan mashg'ulotda band bo'ladi, kechqurun esa ertangi kungi mashg'ulotlarga tayyorlanadi, xullas u umr bo'yi o'qiydi va o'z kasbi bilan muttasil, tanaffussiz

shug‘ullanadi”, degan fikrlarni bayon qilgan [3;224-225].

To‘qqizinchidan, tarixiy merosni asrab avaylash va uni avlodlarga yetkazishda amirlik madrasalari muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu madrasalarning tarixiy ahamiyati tufayli hozirgi kunda ham bu zamindagi madrasalarda ta’lim olishga talab yuqori bo‘lib hisoblanadi. Buxoro amirligi madrasalari merosi mintaqadagi zamonaviy ta’lim amaliyotlari va madaniy qadriyatlarga ta’sir qilishda davom etmoqda. Ular an’analarini zamonaviy bilimlar bilan muvozanatlashga intiladigan zamonaviy ta’lim muassasalari uchun asos sifatida ko‘riladi.

Yangi O‘zbekistonda ta’limga bo‘lgan e’tibor kuchayishi natijasida Buxoroda bir qancha diniy madrasalar faoliyati qayta yo‘lga qo‘yildi. So‘nggi yillarda islom ta’limi va madaniy merosiga e’tibor yana kuchaydi, madrasalar milliy o‘zlik va qadriyatlarni tiklashdagi o‘rni alohida e’tirof etilmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Buxoro amirligidagi madrasalar O‘rta Osiyo milliy qadriyatlariga chuqur singib ketgan bo‘lib, diniy ta’lim, madaniyatni asrab-avaylash, ijtimoiy hamjihatlik va ilm-fan almashinuv markazlari bo‘lib xizmat qilgan. Ularning tarixiy ahamiyati va bugungi kunda ham davom etayotgan ta’siri mintaqadagi madaniy o‘ziga xoslik va qadriyatlarning boyishiga hissa qo‘shadi. Shuningdek, hozirgi kunda ham madrasalar faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi orqali milliy qadriyatlarimiz yanada mustahkamlanib bormoqda. Ushbu muassasalarda ta’lim olayotgan talabalar milliy qadriyatlarimiz hisoblanmish ilm olish, ustozlarga hurmat, jamiyatda o‘zaro yordam va birdamlik, mehr-oqibat va o‘zaro tushunish kabi qadriyatlar asosida tarbiyalanib olib kelmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абу Бакр Мухаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи. Форс-тожик тилидан А.Расулов таржимаси. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 84.
2. Асророва Л. Бухоро мадрасалари тарихидан: Ахмадхон ибн Исмоилхон мероси Т.: «Hilol-Nashr» 2017. – Б.14.]
3. Ахмад Дониш. Путешествие из Бухары в Петербург. – Сталинабад. 1960. – С. 224-225.
4. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. /– Тошкент: Akademnashr, 2017. – 48 Б.
5. Зорина Ю.П. Медресе в регионах дореволюционной России как профессиональные учебные заведения. // Историческая и социально-образовательная мысль. 2014. № 3 (25). - С. 113.
6. Мадраса (медресе) // Ислам. Энциклопедический словарь. – М.: Наука, 1991. – С.149; Мадраса // Ислам. Энциклопедия. А-Х / З.Хусниддинов тахрири остида. – Тошкент: ЎЗМЭ, 2004. – Б.147.
7. Семенов А.А. Очерк устройства центрального административного управления Бухарского ханства позднейшего времени // Материалы по истории таджиков и узбеков Средний Азии. II. ч. – С.5.

MILLIY QADARATLARNING TARIXIY- FALSAFIY ILDIZLARI

Sarvinoz TILLOYEVA,

*Ichki ishlar vazirligi Buxoro Akademik Litseyi
ingliz tili fani o'qituvchisi*

Milliy qadriyatlar tushunchasi har qanday jamiyatning o'ziga xosligi bilan uzviy bog'liq bo'lib, odamlarni avlodlar o'rtasida birlashtiradigan umumiy asosni ta'minlaydi. Milliy qadriyatlar shunchaki meros bo'lib qolgan urf-odatlar yoki e'tiqodlar emas; ular jamiyatning tarixiy tajribasi va falsafiy tafakkurining aksidir. Ushbu qadriyatlarning kelib chiqishini o'rganish zamonaviy jamiyatlar qurilgan madaniy va axloqiy asoslarni tushunish imkonini beradi. Milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlarini izlash orqali biz jahon miqyosida xalqlarning o'ziga xosligini shakllantirgan va ta'sir qilishda davom etayotgan mustahkam fazilatlarini ochamiz.

Milliy qadriyatlarning rivojlanishida tarixiy voqealar ko'pincha markaziy o'rin tutadi. Mustaqillik uchun urushlar, ijtimoiy inqiloblar yoki tinchlik shartnomalarining imzolanishi kabi xalq o'tmishidagi asosiy lahzalar jamoaviy ideallar va axloqiy tamoyillarni shakllantiradi. Masalan, erkinlik uchun kurashgan mamlakatlar chidamlilik, erkinlik va o'z taqdirini o'zi belgilash kabi qadriyatlarni birinchi o'ringa qo'yishi mumkin. Bu tarixiy tajribalar g'urur va davomiylilik tuyg'usini uyg'otadi, bugungi avlodlarni ajdodlari bilan bog'laydi, milliy qadriyatlarni umumiy maqsad va meros tuyg'usi bilan singdiradi.

Milliy qadriyatlarning shakllanishiga falsafiy tafakkur ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Jamiyatlarni belgilovchi ko'pgina ideallar G'arb jamiyatlarini shakllantirgan aql, erkinlik va tenglik haqidagi ma'rifatparvarlik g'oyalari kabi falsafiy harakatlarga asoslanadi. Xuddi shunday, Konfutsiylik kabi Sharq falsafalari Sharqiy Osiyo madaniyatlaridagi ijtimoiy tuzilmalar va umidlarga ta'sir ko'rsatgan hurmat, sodiqlik va uyg'unlik kabi qadriyatlarga urg'u beradi. Ushbu falsafiy asoslar o'zgaruvchan madaniy kontekstlarga muvofiq jamiyatlar vaqt o'tishi bilan moslashadigan va qayta talqin qiladigan qadriyatlar doirasini ta'minlaydi.

Dinning milliy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rni yana bir asosiy e'tibordir. Diniy e'tiqod va ta'limotlar tarixan jamiyatlar uchun axloqiy yo'l-yo'riq bo'lib kelgan, ko'pgina milliy qadriyatlar diniy ta'limotlar bilan chuqur chambarchas bog'langan. Masalan, rahm-shafqat, adolat va kamtarlik kabi qadriyatlar ko'pincha diniy doiralarda targ'ib qilinadi va ularning milliy ideal sifatida o'rnatilishiga yordam beradi. Diniy rivoyatlar va marosimlar ham ushbu qadriyatlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi va ularni milliy o'zlikni anglashda davom etadigan madaniy merosning bir qismi sifatida avlodlarga o'tadi.

Madaniy meros va folklor milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga katta

hissa qo'shmoqda. Avlodlarga o'tib kelayotgan hikoyalar, afsonalar va afsonalar madaniy hikoyalar ichida axloqiy saboqlarni o'zida mujassam etgan holda jamiyat ideallarining tashuvchisi bo'lib xizmat qiladi. Bu ertaklar, tarixiy voqealar yoki ramziy tasvirlarga asoslangan bo'lsin, jasorat, sadoqat va qat'iyat kabi fazilatlar haqida umumiy tushunchani yaratadi. Xalq og'zaki ijodi va madaniy an'analar bu qadriyatlarni erta yoshdanoq tabiiy ravishda singdirish imkonini beradi, xalqning o'ziga xosligi va qadriyatlarini mustahkamlovchi jamoaviy xotirani tarbiyalaydi.

Ta'lim milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazishda tarixan ko'prik vazifasini o'tagan. Tarixiy va falsafiy ta'limotlarni ta'limga singdirish orqali jamiyatlar o'zining asosiy qadriyatlari uzluksizligini ta'minlaydi.

Maktablarda o'quvchilarda vatanparvarlik va axloqiy burch tuyg'ularini shakllantirish uchun ko'pincha xalq qahramonlari hikoyalari, tarixiy bosqichlar, falsafiy ta'limotlarga urg'u beriladi. Ushbu ta'lim yo'nalishi millatga mansub bo'lish nimani anglatishini umumiy tushunish va uning qadriyatlarini himoya qilish uchun umumiy mas'uliyatni rivojlantiradi, shu bilan yosh avlodda milliy o'zlikni singdiradi.

Bayroqlar, yodgorliklar, madhiyalar kabi milliy ramzlar jamiyatlar qadrlaydigan qadriyatlarni o'zida mujassam etgan. Bu ramzlar xalq xarakterini shakllantiradigan tarixiy voqealar, ideallar va qurbonliklarning jismoniy va ko'rgazmali eslatmasi bo'lib xizmat qiladi. Odamlar bayroq atrofida yig'ilganda yoki davlat madhiyasini kuylaganda o'z milliy qadriyatlariga chuqurroq bog'lanadi. Bunday ramzlar jamoaviy xotirani uyg'otadi va jamiyat qo'llab-quvvatlashga intilayotgan tamoyillarni ifodalaydi, fuqarolar o'rtasida birlik va umumiy maqsadni ta'minlaydi.

Adabiyot va san'atning milliy qadriyatlarga ta'sirini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Buyuk adabiyot, she'riyat va san'at asarlarida jamiyat g'oyalari mazmun-mohiyati o'z ifodasini topgan bo'lib, u xalqning qiyinchilik va orzu-intilishlarini aks ettiradi. Yozuvchi va san'atkorlar ushbu ijodiy ifodalar orqali milliy qadriyatlar rivoji va evolyutsiyasiga o'z hissalarini qo'shib, tomoshabinlarda aks-sado beradigan va madaniy o'ziga xoslikni mustahkamlovchi talqinlarni taklif etadilar. Shu tarzda, san'at qadriyatlarini qayta ko'rib chiqish, ulug'lash va saqlash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Vaqt o'tishi milliy qadriyatlarning qayta talqin qilinishi va rivojlanishiga imkon beradi. Jamiyatlar yangi muammolar va madaniy o'zgarishlarga duch kelganda, ular ko'pincha o'zlarining asosiy qadriyatlarini qayta ko'rib chiqadilar va moslashtiradilar. Ushbu qayta talqin qilish jarayoni milliy qadriyatlarning dolzarbligicha qolishi va zamonaviy avlodlar orasida aks-sado berishda davom etishini ta'minlaydi. Ba'zi qadriyatlar doimiy bo'lib qolsa, boshqalari yangi axloqiy mulohazalar, texnologik taraqqiyot va global ta'sirlarni aks ettirish uchun rivojlanadi va shu bilan milliy qadriyatlarning turg'un emas, balki dinamik bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlarning tarixiy-falsafiy ildizlari jamiyatning jamoaviy o'ziga xosligi va axloqini anglash uchun asos

bo'lib xizmat qiladi. Milliy qadriyatlar tarix, falsafa, din, madaniyat va ta'limning murakkab o'zaro ta'siridan vujudga kelib, jamiyatning xulq-atvori va intilishlarini yo'naltiruvchi tamoyillar majmuasini tashkil etadi. Jamiyatlar o'sishda va moslashishda davom etar ekan, bu qadriyatlar madaniy merosning doimiy belgilari bo'lib xizmat qiladi, ular millat ichidagi shaxslarni birlashtiradigan kurashlar, g'alabalar va e'tiqodlarni aks ettiradi. Ushbu ildizlarni qadrlash orqali odamlar kengroq tarixiy rivoyatdagi o'z o'rnini yaxshiroq tushunishlari mumkin, avloddan-avlodga tegishli bo'lgan daxldorlik va g'urur tuyg'usini tarbiyalaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva X. Milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarning yurtimiz taraqqiyotidagi o'rni //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 7. – C. 200-206.
2. Abduraupovich P.B. Yoshlar tafakkurida ideallik fenomeniga doir ratsional qarashlarni shakllantirish zaurati //PEDAGOG. – 2024. – T. 7. – №. 5. – C. 760-765.
3. Baxronov D. Yangilanayotgan O'zbekistonda yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalashda etnomadaniyatning o'rni //Farg'ona davlat universiteti. – 2024. – №. 4. – C. 42-42.
4. Hamdamova M. Ma'naviyat asoslari //T.:“Fan va texnologiya. – 2008.
5. Mamedovich I.A. Milliy g'oya rivojida tarixiy meros va qadriyatlar tizimi //Progress Annals: Journal of Progressive Research. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 72-78.
6. 6.Xolov o. O'quvchi-yoshlarda aksiologik ongini shakllantirishning tarixiy asoslari //Pedagogik mahorat. – C. 109.

AMIR TEMURNING BOSHQARUVINING YANGI O'ZBEKISTONDAGI ISLOHOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AKSIOLOGIK AHAMIYATI

Bekzod SAXATOV,

Navoiy viloyat Ichki ishlar boshqarmasi

TKX KITEB xodimi

Jamiyatdagi inson faoliyati ta'sirida ro'y beradigan jarayonlar faoliyati ta'sirida ro'y beradigan jarayonlar hamda voqea-hodisalar bevosita boshqaruv faoliyati bilan bog'liq holda kechadi. Boshqaruv bu – muayyan jamoa yoki tashkilot a'zolarining faoliyat yo'nalishini ta'minlaydigan, butun tashkilot va uning bo'limlarini belgilangan maqsad doirasida ushlab turadigan, faoliyat turlariga ko'ra, jamiyatning barcha jabhalarida o'ziga xos tuzilmaga ega bo'lgan, muayyan rahbar kadrlar tomonidan amalga oshiriladigan vazifadir.

Hozirgi kunda boshqaruv nafis san'at, shavqatsiz musobaqa, yuksak ilm-fan bilan barobar bo'lib, soha tadqiqotchilarining fikricha, zamonaviy boshqaruv vazifalari tizimi quyidagigacha belgilanishi mumkin:

Ko'plab yozma manbalarning ma'lumot berishicha, o'z davrining yirik harbiy va davlat boshlig'i bo'lgan Amir Temur siyosiy, huquqiy asoslarga ega bo'lgan ulkan davlat barpo etgan edi. O'zbekiston davlatchiligi tarixining o'rta asrlari davrida Sohibqiron Amir Temur, avvalo, adolatli va qonuniylikka tayangan davlatchilik asoslarini barpo etish bilan birga davlat yaxlitligi va kuch-qudratini mustahkamlashning asosiy omili bo'lgan kuchli mudofaa tizimini yaratadi hamda temuriylarga meros qilib qoldiradi. Amir Temur o'z saltanatining boshqaruv tizimini yaratishda o'sha davrning yirik va ko'zga ko'ringan harbiylari, amirlar va beklar, fozillar, olimu fuzalolar, o'z pirlarining o'gitlari hamda maslahatlariga tayangan edi. Misol uchun, "Tuzuklar"da keltirilishicha, Amir Temurga piri Abu Bakr Zayniddin Toboniy shunday o'git beradi: "Agar har narsani va har kimni o'z martabasida saqlay olmasang, saltanatinga bundan ko'p halol va ziyon yetgay. Demak, har kimning qadr-qiymatini, tutgan mavqeyini va har narsaning o'lchovini belgilab olishning va shunga muvofiq ish tutish kerak".

Shuningdek, "Tuzuklar"da yana shunday ma'lumot beriladi: "o'zga mamlakatlarni zabt etish, ularni idora qilish, g'anim lashkarini singdirish, dushmani tuzoqqa tushirish, muholiflarning ko'nglini topib do'stga aylantirish, do'st-dushman orasidagi muomala, murosayu madora qilish xususida ushbu tadbir va kengashlar qo'lladim. Pirim Abu Bakr Toyobodiy menga yozmishlarkim: Abulmansur Temur, saltanat yumushlarida to'rt ishni qo'llagin ya'ni: 1) kengash; 2) mashvaratu maslahat; 3) xushyorligu mulohazakorlik; 4) ehtiyotkorlik. Chunki kengash va mashvaratsiz saltanatning barcha qilgan ishlari va aytgan gaplari xato bo'lgan johil odamga qiyoslash mumkin: Uning so'zlari pushaymonlik va nadomat keltirgay. Shunday ekan, saltanatni boshqarishda mashvaratu maslahat va tadbir bilan ish yuritgin, toki oqibatda nadomat chekib, pushaymon bo'lmagaysan".

Amir Temur va temuriylar davrida fuqarolarning davlat tomonidan o'rnatilgan qonunlarni hurmat qilish, ularga mas'uliyatli yondoshish tushunchalari shakllangan. Bu esa davlat tomonidan ilgari surilgan maqsad va g'oyalarni amalga oshirishdagi kafolatlardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Amir Temur davlati markazlashgan davlat bo'lib, butun hokimiyat davlat boshlig'ining ixtiyorida bo'lgan. Tadqiqotchilarning fikricha, Amir Temur davlatining boshqaruv asoslari shakllanishi rivojida boshqaruv asoslari shakllanishi rivojida kengashlar muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Vaqti-vaqti bilan muhim ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy va siyosiy masalalarni hal qilishda katta va kichik kengashlar chaqirilib turilgan. Katta kengashlar tinchlik vaqtlarida Samarqanddagi hukmdor saroyida chaqirilgan. Unda oliy hukmdorning qarindosh-urug'lari, yuqori martaba va mavqega ega bo'lgan ruhoniylar tabaqasining vakillari, bosh amirlar, beklarbegi, ulus, tuman hokimlari, mingboshilar, yuzboshilar, o'nbohsilar, bahodir unvoniga

ega bo'lgan harbiylar kabilar ishtirok etishgan. Ushbu kengashda mamlakat hayoti bilan bog'liq masalalar muhokama qilingan. Kichik kengashda Amir Temur, uning o'g'illari, qarindoshlari, qo'shin boshliqlari ishtirok etganlar. Unda uzoq mamlakatlarga harbiy yurishlari bilan bog'liq masalalar hal qilingan.

Amir Temur davrida markazda hamda tobe hududlarda xon boshlig'ida mukammal va puxta davlat boshqaruv apparati shakllangan. "Tuzuklar"da mukammal davlat boshqaruvini tashkil etish quyidagicha ifodalanadi:

- davlat daxlsizligini va mustahkamligini har tomonlama muhokama qilish;
- oliy hukmdor hokimyatining cheklanmaganligi hamda mustaqil siyosat yurgizishi;
- vazirlarga yuklatilgan majburiyatlar va ular bajarishi lozim bo'lgan vazifalar;
- markazga tobe bo'lgan mulk (ulus)lar amirlari hamda tuman hokimlarining vazifalari;
- oliy davlat kengash;
- davlat xafsizligi va mustahkamligi, joylardagi jamoat tartibi hamda mamlakat tinchligi, osoyishtaligini saqlash;
- muntazam qo'shin tashkil etib, qo'shin qo'mondonlarini tayinlash, lavozimlarga ko'tarish, rag'batlantirish va ularga maosh to'lash;
- aholidan olinadigan turli soliqlar (zakot, xiroj, va boshq.) miqodirini aniqlash;
- harbiy yurishlarda va janglar paytida qo'shinning joylashuvi va ularni ajratib turuvchi belgilar.

Shuningdek, "Tuzuklar"da Amir Temurning boshqaruv faoliyatini kuchli nazorat qilish, odamlardan unumli foydalanish, ularni o'z atrofiga to'plash va birlashtirish, katta-kichik tadbirlarni tashkil etish borasida tutgan yo'li haqidagi ma'lumotlar ham saqlangan. Bu borada manbalarda sohibqiron tilida shunday deyiladi: "Saltanat ishlarining to'qqiz ulushi kengash, tadbir va mashvarat, qolgan bir ulushi esa qilich bilan bajo keltirilishini angladim. Donishmandlar demishlarkim, o'z o'rnida qo'llangan tadbir bilan ko'plab lashkarning qilichi oqizlik qilgan har qanday mamlakat darvozasini ochib, favj-favj lashkarni yengib bo'lur. Tajribamdan ko'rilgankim, azmi qat'iy, tadbirkor va xushyor, jang ko'rgan, mard, shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz, loqayd kishidan yaxshiroqdir. Chunki tajribali kishi minglab odamga ish buyuradi. Yana mening tajribamdan o'tmishkim, garchi ishning qanday yakunlanishi taqdir pardasi yashirin bo'lsa ham, aqli raso va xushyor kishi mulohazakorlik, tadbir va kengashga tayanishi lozim. Shuning uchun payg'ambarimiz Muhammad sallallohu alayhi vasallam aytganlaridek, har bir ishni qilishga kirishar ekanlar, avval obdon o'ylab (amirlarim bilan) kelishdim. Maslahatchilar va kengash ahli yig'ilganda oldimzdagi ishlarning yaxshi-yomon, foyda-yu ziyon tomonlari, ularni qilish-qilmaslikdan so'z ochib, ulardan fikr so'rar edim. Ularning so'zlarini eshitgach, shuning har

ikki tomonini mulohaza qilib, foyda-ziyonlarini ko'ngilga keltirardim. Uning xatarli tomonlariga ko'proq e'tibor berar edim. Qaysi bir ishda ikki bir xatar mavjud bo'lsa, uni bajarishdan voz kechardim va bir xatarli ishni ixtiyor etardim... Ishlarning barini kengash bilan yuritib, uni bitirishda to'g'ri tadbir qo'llar edim. Bir ishga kirishmay turib, undan qutulib chiqish yo'llarini mo'ljallab qo'yar edim. Uni to'g'ri tadbir, qat'iy jazm, chinlik-chidamlik ko'rsatib, ehtiyotkorlik bilan uzoqni ko'rib, ortini o'ylagan holda oxiriga yetkazardim"[1].

Azamat Ziyoning ta'kidlashicha, Amir Temurning o'zbek davlatchiligi taraqqiyoti tarixida tutgan buyuk o'rni shundaki, u o'zining butun faoliyati mobaynida ana shu asoslarni ro'yobga chiqara oldi. Ya'ni, TeTemur bir yuz ellik yil qaramlikdan so'ng davlat siyosiy mustaqilligini tikladi; o'z davrida mavjud sharoit, to'ra-tuzuklar asosida jamiyat hayotini boshqarishni yo'lga qo'ydi; markazlashgan davlat tuzumini yaratdiki, o'z zamonasi uchun bu dunyo miqyosidagi taraqqiyparvarlar voqea hisoblangan edi; iqtisodiy munosabatlar (dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq) rivoji uchun barcha ichki va tashqi sharoitlarni barpo etishga qattiq kirishdi; ijtimoiy munosabatlarni (soliq tizimi, mulkchilik, turli ijtimoiy tabaqalar manfaatlarini nazoratga olish va h.) muhim deb bildi; hukmronligining dastlabki kunlaridan to umrining oxirigacha fan va madaniyat ravnaqiga alohida diqqat bilan qaradi; o'z davri shart-sharoitiga ko'ra, tashqi siyosatida qat'iy va faol hamda maqsadga muvofiq ravishda harakat qilib, davlatni saltanat mavqeyiga olib chiqdi; o'lkani dunyoning eng buyuk siyosiy, iqtisodiy, madaniy markaziga aylantirdi.

Xulosa qilishimiz mumkinki bizning "...qadimiy tariximizda ham boshqaruvning demokratik ildizlari mavjud bo'lganini, xalq hayotiga daxldor eng muhim masalalar qurultoy, kengash va mashvaratlar orqali hal etilganini ko'rish mumkin"[2]. Bugungi O'zbekiston – samarali parlamentarizm instituti faoliyat ko'rsatayotgan mamlakatdir. Shu boisdan ham Yangi O'zbekistonning boshqaruv tizimi hududlar va sohalar bo'yicha samarali va sifatli faoliyat yuritishi – jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydigan asosiy sharti va garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Temur Tuzuklari. Toshkent. Yoshlar nashriyot uyi. 2018 y. – B.23-24.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi o'zbekiston strategiyasi. Toshkent. O'zbekiston. 2021 y. – B.86.

MILLIY QADRIYATLARNING TARIXIY VA FALSAFIY ILDIZLARI

Dilorom ABDURAZZOKOVA,

*Toshkent shahar “Bilim” Axborot Kutubxona Markazi
Elektron resurslardan foydalanish va o‘quv zallari axborot
kutubxona texnologiyalari bosh mutaxassisi*

O‘zbekiston – bebaho qadriyatlari bilan azaldan olamni o‘ziga maftun etib kelgan munavvar go‘zal diyori. Qadriyat so‘zi alohida e‘tibor va e‘zozga ega bo‘lgan odam ma‘nosini anglatar ekan, u bir xalq ichida emas, barcha xalqlar tomonidan e‘tirof etilsa oliy maqom kasb etadi. O‘zbekiston zaminida yashovchi xalqlarga mansub katta-yu kichikka birdek salom berish, keksalarni e‘zozlash, qo‘shnilarga hurmat, qarindoshlarga oqibat, mehr, bolajonligi, mehmondo‘stligi, avvalo inson ekanligi e‘tiboridan bag‘ri keng munosabatda bo‘lish kabi fazilatlar asrlar davomida jahon tamadduni sahifalariga zarhal harflar bilan bitilgan. Ikkinchi jahon urushi davrida O‘zbekistonga katta-yu kichikka ko‘rsatilgan mislsiz mehr oqibat tillarda doston bo‘lgan. Bizning mehribon xalqimiz urush oqibatida yetim qolganlarni bag‘riga bosib, ular bilan o‘z rizqini baham ko‘rib, minglab insonlarning hayoti va hayotdagi munosib o‘rmini saqlab, yaxshiliklarning oliy namunasini yaqqol namoyon qilgan va bu haligacha tillarda doston bo‘lib kelmoqda. Bu esa xalqimizning qadriyatlarining saqlab qolganidan dalolat beradi. Bunday qadriyatlar iymon, e‘tiqod, vijdon, diyonat, ma‘naviyat kabi o‘lmas va yelgilmas tuyg‘ular samarasidir. Bu qadriyatlar oliy darajadagi odob-axloq, bilim va ma‘rifatning asosidir. Ularda tinchliksevarlik, bolaparvarlik, haqsevarlik, insonparvarlik, ma‘rifatparvarlik, mehnatsevarlik hamda bunyodkorlik kabi umuminsoniy deya e‘tirof etilgan, jahon tamadduni taraqqiyotiga bemsil ulush qo‘shgan an‘analar hosilasi mujassam.

Qadim-qadimdan zaminimizda ulug‘langan qadriyatlardan biri bu kattaga hurmat, kichikka izzatdir. Har bir iymonli inson yoshi ulug‘larni e‘zozlashi, kichiklarga o‘rnak bo‘lishi, davlat va jamiyat qonun-qoidalariga amal qilishi o‘ta muhimdir. Bu qadriyatlar iymon, e‘tiqod, vijdon, diyonat ma‘naviyat kabi o‘lmas va yelgilmas tuyg‘ular samarasidir. Bu qadriyatlar oliy darajadagi odob-axloq, bilim va ma‘rifatning asosidir. Kezi kelganda milliy va diniy qadriyatlarimiz o‘zaro chambarchas bog‘lanib ketganini, ularni bir-biridan ajratish mushkulligini ta‘kidlash joiz.

Ayniqsa, ko‘p asrlar mobaynida xalqimiz qalbidan chuqur joy olib, hayot ma‘nosini anglash, milliy madaniyat, turmush tarzimiz, qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz va an‘analарimizni bezavol saqlashda muqaddas dinimiz qudratli omil bo‘lib kelayotganini alohida ta‘kidlash joiz. Zero, insoniylik, mehr-oqibat, halollik, oxiratni o‘ylab yashash, yaxshilik, mehr-shafqat singari xalqimizga mansub bo‘lgan fazilatlar aynan ana shu zaminda ildiz otadi va rivojlanadi. o‘zini iymonli deb hisoblovchi har bir inson atrofdaгilarga faqat

ezgulik ulashib, kishilarga ozor beradigan ishlarning barchasidan o'zini tiyishi lozim. Bu borada avliyolar avliyosi, mutafakkirlar mutafakkiri, shoir va so'z mulkining sultoni Alisher Navoiy insoniyatga ibratdir. Alisher Navoiyning umrini buyuk ishlarga bag'ishlashiga sabab bo'lgan tuyg'u komil inson edi. Shuning uchun hazrat: "Naqdi jon chiqqanda iymon gavharin ko'nglim"ga sol, Aylagil jondin judo, lek etma imondin judo", deya munajat qildilar.

Milliy qadriyatlarimizdan yana biri halollik hisoblanadi. Buyuk bobokalonimiz Bahouddin Naqshbandning "Ibodot o'n qism bo'lsa, shundan to'qqiz qismi halollikni talab qilish, qolgan bir qismi boshqa ibodatlardir", degan o'g'itlari halollik maqomi qanchalar yuksak ekanini ko'rsatib beradi. Halollik har tomonlama poklikni ifodalaydi. Shu o'rinda yana Navoiy o'gitlari yodga keldi. Buyuk mutafakkir barkamollik namunasi bo'lgan Farhodni tavsiflab, "Demangkim, ko'zi poku ham so'zi pok, Dili poku, tili poku ham o'zi pok", deydi.

Halollikning eng muhim jihatlaridan biri o'g'rilik, poraxo'rlik, firibgarlik, davlat mulkini talon-taroj qilish kabi bu kishilar mulkiga tajovuz va xiyonat qilishdan tiyilish sanaladi. Halollikning muhimligidan, unga olib boruvchi vositalarning barchasi, ayniqsa, mehnat qilish, kasbu hunar bilan shug'ullanish ham islomiy qadriyatlar orasida alohida o'rin tutadi. Kishilar haqiga ko'z olaytirish, ta'magirlik muqaddas dinimizda qoralanadi. Hadisi sharifda "Inson o'z qo'li bilan ishlab topgan luqmasidan shirinroq ne'mat yo'q", ekanligi ta'kidlangan.

Xalqimiz mehmondo'stligi olamga mashhur. Dunyoda o'zidan-da mehmonini izzat qiladigan kam sonli millatlardan biri. o'zbek xonadonlarida hamisha to'satdan kelib qoladigan mehmon uchun zahira hozirlangan. Agar unday imkon bo'lmasa, qo'shnidan yordam olib bo'lsa-da mehmonga taom hozirlangan. Bu esa mehmondo'stlik milliy va diniy qadriyatlar uyg'unligining yorqin ifodasidir.

Qadriyatlar tushunchasi nihoyatda xilma-xil ma'noda turli sohalarida qo'llaniladi. Qadriyatlar to'g'risidagi fan bu- aksiologiyadir. Bu atama ilmiy bilimlar sohasiga o'tgan asrning ikkinchi yarmida nemis askiologi E.Gertman va fransuz olimi P.Lapi tomonidan kiritilgan. g'arbda bu atama grekcha "qadriyat" va "fan", "ta'limot" tushunchalariga asoslanadi. Qadriyatni aksiologik nuqtai-nazardan talqin qilish, uning kategoriya sifatidagi mazmuni, obyektiv asosi va subyektiv jihatlarini, namoyon bo'lish shakllari va xususiyatlarini o'rganishga imkon beradi. Qadriyat kategoriyasi buyum yoki narsalarning iqtisodiy qimmatini ifodalaydigan tushunchadan farq qiladi. Qadriyatlar inson uchun biror ahamiyatga ega bo'lgan voqelikning shakllari, narsalar, voqealar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblar qadriyatni ifodalash uchun ishlatiladigan kategoriyadir.

Ma'naviy madaniyat yohud "ma'naviyat" ning mazmunini qadriyatlar tashkil etadi. Qadriyat allaqanday hodisa, voqea yoki narsaning o'ziga xos xususiyati yoki xossasi emas, balki uning mohiyati, o'z navbatida borlikning yoki bu obyektning yashashi, mavjud bo'lib turishi uchun tom ma'nodagi

zaruriy shartidir.

Qadriyatlar inson bisotida turli-tuman ehtiyojlarning va his-tuyg'ularning mavjudligidan dalolat beradi, atrofida sodir bo'layotgan voqealarni, hodisalarni turlicha baholashlari uchun zamin yaratadi. Chunonchi birovlar uchun o'ta qadrlı, o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lgan, u yoki bu hodisa, boshqa birovlar uchun qadrsiz, sariq chaqalik ahamiyatsiz bo'lishi mumkin. Xuddi shuning uchun ham qadriyatlarni oddiy qilib ijobiy yoki salbiy (ahamiyatsiz, ahamiyat kamroq, qadr-qimmat sezilmaydigan), absolyut va nisbiy, obyektiv va subyektiv qadriyatlarga bo'lish mumkin.

Mazmuniga qarab mantiqiy, etnik, estetik va narsalar qadriyatlariga bo'lish mumkin. Shuningdek, qadriyatlarni haqiqatni, ezgulikni, go'zallikni ulug'lovchi qadriyatlarga ajratish mumkin. Qadriyatlar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy –ma'naviy taraqqiyotining mahsulidir. Shuning uchun ham qadriyatlarda zamonning ruhi, imkoniyatlari, o'sha zamonda yashagan odamlarning orzu-umidlari, istaklari, talab va ehtiyojlari o'z ifodasini topadi. Zamonlar o'tishi bilan qadriyatlarning mazmuni va ma'nosi o'zgarib boradi. Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino qadriyatlar haqida fikr – mulohaza yuritganlarida, eng avvalo, insonning ma'naviy – axloqiy fazilatları, hislatları, xususiyatlari, insonning ruhiy – ma'naviy kamoloti uchun yordam beradigan buyuk xazinasini tushunganlar.

Musulmon Sharqiy mamlakatlarida keng tarqalgan diniy-falsafiy ta'limot tasavvuf namoyondalari ham, qadriyatlar deganda insonning qadr-qimmatı, uning ruhiy-ma'naviy yetukligiga qarab belgilanmog'i lozimligini qayta-qayta takrorladilar. Xuddi shu milliy o'ziga xoslik, o'ziga moslik, millat madaniyatida, adabiyotda, san'atda, tilida, dinida, tarixiy xotirasida, yashash, ishlash va fikrlash tarzida urf-odatlarida, rasm rusumlarida, bayramu-sayillarida o'z ifodasini topadi. Milliy qadriyatlar milliy ma'naviy madaniyat ifodasi bo'lib, har bir millatning insoniylik xazinasiga qo'shgan munosib hissasining hosilasidir. Milliy qadriyatlarning negizini urf-odatlar, rasm-rusumlar, bayramu-sayillar tashkil etdi.

O'zbek milliy qadriyatlari mazmunida insonparvarlik g'oyalari yotadi. Uzoq tarix davomida o'zbeklarning o'zaro munosabatlarida, kundalik turmush tarzida o'zaro hamkorlik va hamdardlik, vafodorlik va o'zaro hurmat, bir-biriga suyanish va yaxshi qo'shnichilik, bolajonlik va ota-onaga hurmat, mehr-oqibat va sadoqat har tomonlama e'zozlanib kelinadi. Milliy qadriyatlar o'sha millatga mansub har bir kishi tomonidan yaratilgan, insoniylik, odamiylikka xos fazilatlar, xislatlar, xususiyatlarni milliy-madaniy meros xazinasiga qo'shgan hissasini ifodalovchi buyuk ko'rsatkichdir.

Millatimizning o'ziga xos sharqona turmush tarzi, tafakkuri va dunyoqarashi, hayotga, voqelikka munosabatini ifoda etuvchi xalq og'zaki ijodi namunalari, "Alpomish", "Shashmaqom" kabi durdona asarlar, asriy idealarni o'zida ifoda etgan milliy qahramonlarning ibratli hayoti ham milliy mafkuramiz oziqlanadigan manbalardandir. Xalqimizning ertak va masallarda, rivoyat va afsonalarida ezgulik, adolat, tenglik, insoniy mehr-

muhabbat tarannum etilgan. Ularda Vatanning muqaddasligi, insonning azizligi, ilmning qadriligi targ'ib etilgan. Hamisha yomonlik ustidan yaxshilik, yovuzlik ustidan ezgulik g'olib chiqishi va yovuz kuchlarga qarshi kurashda halolilik, haqq'oylik, odamgarchilik, tantilik, mehr-oqibat kabi olijanob fazilatlar ma'naviy-ruhiy tayanch bo'lishi asoslab berilgan. "Alpomish" da inson sha'ni, yig'itlik oriyati himoya qilinsa, "Shashmaqom" da xalqning asriy orzu umidlari yuksak badiiy did bilan kuyga solingan.

Inson sha'ni avvalo, o'zini himoya qilish, o'z qadrini bilishdan boshlanadi. Shu ma'noda xalqning o'zini qadrlay bilishi g'oyat muhimdir. Chunki "o'zini qadrlaydigan xalq hech qachon taqdirini birovga bog'lab qo'ymaydi". o'z qadrini bilgan odam Vataniga xiyonat qilmaydi. Uning qalbida el-yurtiga xiyonat qiluvchi oriyatsiz kimsalarga nisbatan cheksiz nafrat yashaydi.

Bu muqaddas g'oyalar, millati va e'tiqodidan qat'iy nazar shu yurtda, shu zaminda yashayotgan har bir inson, har bir fuqaroning hayotiga, ongiga singmog'i, har birimiz uchun eng kata tayanchga, eng katta ishonchga, boringki, haqiqiy iymonga aylanishi kerak. Muxtasar qilib aytganda, milliy mafkuramizning tarixiy ildizlari deganda ajdodlarimizning ibratli hayot yo'li, tafakkur tarzi, amaliy faoliyati, bunyodkorlik ishlari, eng yaxshi urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar, mustahkam iymon-e'tiqodi fuqarolarimiz uchun namuna bo'lishi, xato, kamchilik nuqsonlardan esa to'g'ri xulosa va saboqlar chiqarish uchun asos bo'ladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, har bir millat o'z milliy qadriyatini qanchalik e'zozlasa, uni ko'z qorachig'idek asrasa, shu millatning jahon hamjamiyatidagi o'rni, obro'si, unga ajratiladigan e'tibor, hurmat shu darajada baland bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Falsafa. Q.Nazarov tahriri ostida. Toshkent, 2000, 257-266-betlar.
2. Falsafa. E Yusupov tahriri ostida. Toshkent, 1999, 301-321-betlar.
3. To'lenov J.T., g'afurov.Z.g', Falsafa. Toshkent, 1997,268-294-betlar.
4. Tarbiya kitobi. K. 2:ibratli rivoyat va hikmatlar / nashrga tayyorlovchi: Abdumurod Tilalov. – Toshkent: Yurist-media markazi, 2022. -112-b.

ZJV5401

2-SHO‘BA

**MA’NAVIY MEROSNING
JAMIYAT
TARAQQIYOTIDAGI
AHAMIYATI**

ZJV5401

ZJV5401

ONA TILI MILLATNING ENG MUHIM QADRIYATI SIFATIDA

Ibodulla ERGASHEV,
Siyosiy fanlar doktori, professor

Ilhom SUVANOV,
*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti Ilmiy kotibi,
falsafa fanlari doktori (DSc), katta ilmiy xodim*

Har bir xalq, millatning milliy ongi, milliy o'zligini anglashining birinchi belgisi milliy tildir. Til millatning millat bo'lib shakllanishida eng muhim shartlardan biridir. Til bo'lmasa el ham millat ham bo'lmaydi. El bo'lmasa, millat bo'lmasa, turgan gapki, til ham yo'qolib ketadi. Til – millat tirikligining, uning yashab turganligi va faoliyat ko'rsatayotganligining asosi va mezonidir. Har bir millatning tili millat vakillariga o'zligini anglashga katta ta'sir ko'rsatib, u asrlar mobaynida turli avlodlar o'rtasidagi ma'naviy va ruhiy bog'liqliklarni ta'minlab kelgan. Professor S.Otamurodov to'g'ri yozganidek, – “Til vositasida bir hududda yashovchi insonlar o'zlarining turmush tarzi, hayot kechirishi an'ana-lari, urf-odat va qadriyatlarini shakllantirib borganlar”[5].

Professor N.Mahmudov shunday deydi, – “Til haqida aytilgan ta'riflar bisyor. Til eng avvalo, insonning ichki dunyosi, olamni idrok qilishi, tafakkur tarzi va kamolotini belgilaydigan vosita. Tilga ko'pincha aloqa vositasi sifatida qarashadi. Aslida bu tilning mohiyatini to'g'ri anglamaslik natijasida paydo bo'lgan noto'g'ri qarash. Til faqat aloqa vositasigina emas, u insonning tafakkur tarzini tayin qiladigan, dunyoni bilishi, dunyoni ko'rishi, eshitishi vositasi hamdir”[10].

Til – xalq ma'naviy borlig'ining asosi, binobarin, milliy til rivojlanmasa, milliy ong o'smaydi. Darhaqiqat, ma'naviyat jamiyat va millat ravnaqining bosh omili va poydevoridir.

Ma'lumki, ona tiliga bo'lgan har qanday ijobiy yoki salbiy munosabat muqarrar ravishda milliy g'ururga, milliy mentalitetga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Agar ona tiliga e'tibor susaya boshlasa, o'ziga xos nigilizm ham kuchayadi, yoshlar orasida o'z ajdodlari madaniy merosi asta-sekin unutila boshlaydi, kishilarning ongida asta-sekin nomukammallik tuyg'ulari ham bosh ko'taradi. Shu nuqtai nazardan, yuksak ma'naviyatli shaxslar shakllanishida, ularning milliy o'zligini anglashida ona tili muhim rol o'ynaydi.

Millatning mavjudligi va rivojida tilning o'rni beqiyosdir. Professor Q.Xonazarov yozganidek, “Milliy til-millatning boyligi, ayni vaqtda shu millatning farzandlarini yaratib, voyaga yetkazuvchi qudratli kuch va uchinchidan esa millatning dahosi bilan boyitiladigan asosiy muloqot vositasidir. Uch ko'rinishda ham milliy til millatning har bir vakili, har bir

farzandi uchun bebaho narsadir”[7].

Professor N.Mahmudov fikricha, “milliy o‘zlikni anglash va uni keng namoyish etishga bo‘lgan benihoya kuchli intilish, eng avvalo, ona tili va milliy adabiyotni ayrica muhabbat bilan ardoqlash, asrab-avaylash shaklida bo‘y ko‘rsatadi. Milliy uyg‘onish degan juda murakkab va muhtasham jarayonning ibtidosida millat tushunchasining asosini tashkil etadigan ona tiliga ehtirom, uning muhofazasi uchun qayg‘urish, muntazam rivoji uchun chin ma‘nodagi mas‘ullik borligi ayni haqiqatdir”[9].

Mustaqillik tufayli o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi imkoniyati tug‘ildi. Ma‘naviy va milliy qadriyatlarimiz tiklanmoqda. O‘zbek tilini yanada rivojlantirish halqimizning o‘tmish ajdodlari yaratgan lotin alifbosidagi boy adabiyotlarni o‘rganish va jahonning rivojlangan mamlakatlari fan, madaniyat, umuminsoniy qadriyatlar bo‘yicha yaratgan ma‘naviy boyligi bilan chuqurroq tanishish uchun lotin alifbosidagi eski o‘zbek yozuviga o‘tish masalasi keng jamoatchilik tomonidan qizg‘in muhokama qilindi va ko‘pchilik lotin alifbosini tiklashga qo‘shildilar. Xalqimiz orzu qilgan lotin alifbosining o‘zbek yozuvida tiklanishi, madaniy merosni kengroq o‘rganishga, boshqa jahon halqlari madaniyatidan xabardor bo‘lish imkoniyatiga olib kelmoqda hamda milliy ruhiyatining o‘sishi va o‘z navbatida milliy o‘zligini anglashiga ko‘maklashmoqda.

Globallashuv sharoitida fan va texnikaning beqiyos rivoji, ijtimoiy hayot faoliyatlarining jadallashuv jarayoni murakkab ijtimoiy munosabatlarni va moddiy voqelikning barcha sohalarini ifodalashda yangi muammolarni yuzaga keltiradi. Shu sababli hozirgi paytda turli xalqlar madaniyatining o‘zaro munosabatlarini ifodalagan til muammolarini tadqiq qilayotib, har bir jamiyatda tillar, madaniyatlar taraqqiyotining o‘ziga xos va umumiy xususiyatlarini, qonuniyatlarini hisobga olish talab qilinadi. Til va madaniyatlar o‘zaro munosabatlarining eng umumiy qonuniyatlari qatoriga turli tillarning o‘zaro aloqalarga kirishuvini va bir-birlarini boyitishlarini ko‘rish mumkin. Biroq bu turdagi aloqa tillar va madaniyatlarning nafaqat taraqqiyotiga yoki boyishiga, balki ayrim hollarda rivojlanishiga to‘siq bo‘lishi mumkin. Til rivojining hozirgi holati millat yoki elatning tadriijiy ravnaqi, bosib o‘tgan tarixiy yo‘li, jamiyatning qaysi bir taraqqiyot bosqichida ekani, iqtisodi, madaniyati, fani va ma‘naviyati kabi omillarga bog‘liq.

Hozirda jahon miqyosida faol ish yuritayotgan yuzlab xalqaro tashkilotlar, ular bilan bir qatorda xalqaro nodavlat muassasalar ham mavjud. Ularda har yerda bo‘lgani kabi ingliz tili ishlatiladi. Jahon tashkilotlarida til aloqalarining qandaydir bir xillashuvi namoyon bo‘lmoqda. Buni Yevroittifoq misolida ko‘rish mumkin. Yevropa mamlakatlari garchi kundalik turmushda va alohida mamlakat doirasida o‘z milliy tillarini saqlab qolsalarda, hamma bo‘lmasa ham ko‘pchilik, eng avvalo siyosatchilar, ishbilarmonlar ikkinchi va eng muhim til sifatida ingliz tiliga murojaat qiladilar. Aytarlik, bir-biriga zid vaziyat vujudga keladi. Yevroittifoqning har bir mamlakatida ta‘lim milliy tilda amalga oshirilsa, muayyan xarakterdagi ob‘ektiv munosabatlar majmui,

deylik siyosiy va iqtisodiy aloqalar ingliz tilida muhokama qilinadi. Bunda har bir mamlakatdagi aholining turli guruhlariga bo'linishi va shu bilan bog'liq qarama-qarshiliklarni tasavvur qilish qiyin emas. Tilga nisbatan olib qaralsa, u yoki bu mamlakatning bir qism odamlari misol uchun fransuz tilida so'zlashuvchi boshqa bir qismi esa ingliz tilida so'zlashuvchilarga bo'linib qoladi. Ular uchun o'zlarining ona tillari chet tiliga aylanadi. Turmushda bu odamlar o'zlarining milliy an'analarini davom ettiradilar, ijtimoiy borliq muhitida esa globallashuvga tobe bo'lib, o'z milliyliklarini yo'qotadilar. Tabiiyki, milliy til ham bu jarayonda yanada qashshoqlashadi. U mavjud so'z boyligi va cheklangan hayotiy aloqalarda qo'llanish shakllarida ma'lum bir qobiqqa o'ralib qoladi. Tilni yo'qotish orqali millatning genetik kodi ham o'zgarib ketishi mumkin.

Ushbu holatni e'tiborga olib, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Tashqi ishlar vazirligi va mamlakatimizning xorijiy davlatlardagi elchixonalari faoliyatiga bag'ishlangan yig'ilishidagi "O'zbekiston manfaatlarini xalqaro miqyosda qat'iy himoya qilish – diplomatik korpusimizning asosiy vazifasidir" - deb nomlangan ma'ruzasida shunday ta'kidlaydi, - "Haqiqiy diplomat bo'lish uchun faqat bilim va tajriba, chet tillarni bilish yetarli emas, buning uchun avvalo tug'ma talant kerak. Eng muhimi, diplomat haqiqiy vatanparvar bo'lishi, o'z xalqi, o'z yurtining chinakam fidoyisi bo'lishi zarur.

... Lekin, o'zingiz ayting, elchi degan odam o'zbek xalqining boy tarixini, madaniyatini, milliy qadriyatlarini, vatandoshlarining dardu tashvishlarini yaqindan bilmasa, ularni yuragidan o'tkazmasa, qanday qilib O'zbekistonni dunyoga tanitishi mumkin? Deylik, Alisher Navoiydan, Boburdan, Abdulla Oripov, Erkin Vohidovdan ikki qator she'r ayta olmasa, eng yomoni, ona tilimizni mukammal bilmasa, qanday qilib haqiqiy elchi bo'lishi mumkin?"[4].

Til taraqqiyotidagi ziddiyatlarni nafaqat Yevroosiyo misolida, balki dunyoning ko'plab mamlakatlarida uchratish mumkin. Hozirda qandaydir noodatiy shevada, ya'ni oxirigacha o'rganilmagan o'zbek tili, esdan chiqib borayotgan rus tili, reklamalardagi ingliz tili va axborot-texnologiyalari tilida so'zlashuvchi inson turi paydo bo'lmoqda.

Bugungi globallashuv, shiddatli taraqqiyot jarayonida chetdan tilimizga ta'sir etuvchi ko'pgina so'zlarning kirib kelishi kuzatilmoqda. Bunday "... globallashuv davrida jamiyat aloqa vositasini takomillashtirishning ikkinchi asosiy yo'li-milliy tildagi terminologiya tizimini davr talablari darajasiga ko'tarish"[8] hamda rivojlanishda milliy qadriyatlarni hisobga olish zaruriyati yuzaga keldi. O'z ona tilidan boshqa ingliz tilini va imkoniyati boricha boshqa xalqaro tillarni yuksak darajada o'zlashtirib olish globallashuv davrida jamiyat aloqa vositasini zamonaviylashtirishning eng maqbul yo'lidir.

Tilning buyuk xizmati shundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni o'zaro yaqinlashtiradi, jipslashtiradi. Xalqaro aloqalarning kengayib borishi ham jahon tillarining o'zaro munosabatlari va takomillashuviga bog'liq. Tillarning o'zaro aloqalarda bir-birlarini boyitishi orqali erkin taraqqiy etish tabiati ularning dunyo tillari orasida o'z mavqelarini mustahkamlab borishini

ta'minlaydi.

Barcha davrlarda tillarning rivojlanganlik darajasi shu tilda so'zlashuvchilarning unga bo'lgan munosabatida namoyon bo'lgan. O'zbekistonning davlat tili haqidagi qonunning 17-moddasida "O'zbekiston respublikasi jumhuriyati davlat tilida ...darsliklar, o'quv-metodik va ilmiy-texnik adabiyotlar nashr etishni" ta'minlashi belgilangan.

O'zbekistonda boshqa respublikalar bilan muayyan shartnomalar tuzgan, yoki kelishgan holda rus, qoraqalpoq, tojik, qozoq, qirg'iz, turkman va boshqa tillarda o'qitiladigan maktablar darsliklari, o'quv-metodik, badiiy va ilmiy-texnik adabiyotlar bilan ta'minlanadi. Shuningdek, qardosh respublikalarda yashayotgan o'zbeklarni o'zbek tilidagi o'quv metodik, badiiy va ilmiy-texnik adabiyotlar bilan ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasi respublikadan tashqarida ham o'zbek tilini asrash va rivojlantirishga, maorif va madaniyatni taraqqiy ettirishga yordam beradi[6], deb ko'rsatilgan.

O'zbek adabiy tilining asosiy taraqqiyot bosqichlarini tadqiq qiluvchi mutaxassis-olimlarning fikricha bu adabiy tilning tarixi to'rt davrga bo'linadi: 1) XI asrgacha bo'lgan qadimiy turkiy adabiy til; 2) XI asrdan XIV asrgacha bo'lgan eski turkiy adabiy til. Bu davrda turkiy qabila tillarini o'rganishda Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" (XI asr) asari tarixiy va ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega bo'ldi; 3) XIV asrdan XIX asrning II yarmigacha bo'lgan eski o'zbek adabiy tili. Bu davr adabiy tilining xususiyatlarini o'rganishda dastlab Rabg'uziyning "Qissai Rabg'uziy" (1310 yil), Qutbning "Husrav va Shirin", Xorazmiyning "Muhabbatnoma" va Xofiz Xorazmiyning she'rlari manba bo'ldi. Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan shoirlar va yozuvchi – adiblar, xususan, Navoiy tariximizda birinchi bo'lib turkiy (o'zbek tilini adabiy til bo'la olishi mumkinligini amaliy va nazariy jihatdan isbotlab berdi). 4) XIX asrning II yarmidan hozirgi kungacha o'zbek adabiy tili yanada shakllandi va hayotga chuqur o'rnamshdi. Sho'ro davrida o'zbek millati va o'zbek milliy adabiy tili to'la shakllandi va rivojlandi[1].

Tilning mukammalligini oshirish uchun faqatgina davlat tomonidan qabul qilingan qarorlar yoki xalq muayyan qatlaminig sa'y-harakatlari kifoya qilmaydi. Xalq, millat o'z tili boyliklaridan samarali foydalanishi lozim. Ona tilimizning kuch-qudrati, jozibadorligi bilan millatimiz obro'yini ko'tarishimiz, yuksaltirishimiz mumkin.

Mahmudxo'ja Behbudiy qaramlikdan qutulish, millatni halokatdan saqlab qolishning, ona tilimizni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri Turkiston xalqini g'afolat uyqusidan uyg'otishdadir, deb tushunadi. "Olimi zamonaviy bo'lmoq uchun, - deydi Behbudiy, - bolalarni, avvalo musulmoniy xat va savodini chiqarub, ...o'z millatimiz tilini bilaturg'ondan so'ngra hukumatimizning nizomli maktablariga bermoq kerakdir"[3]. Bu fikrlarni davom ettirib Abdulla Avloniy shunday yozgandi: "Biz turkistonliklar milliy tilni saqlamoq bir tarafda tursin, kundan-kun unutmoq va yo'qotmoqdami. Tilimizning yarmiga arabiy-forsiy ulangan, ilmoq qilib uning bir chetiga rus tilini ham yopishtir-moqdadurmiz. Bizning bobolarimizga yetushg'on va

yarag'on muqaddas til va adabiyot bizga (ham) hech qamlik qilmas. O'z-o'zimizni qidirsak, axtarsak yo'qolganlarini ham topamiz... Umumiy milliy tilni saqlamoq ila barobar xususiy, og'zimiz orasidagi tilni ham saqlamoq lozimdur"[2].

Milliy ma'naviyatimiz va madaniyatimiz javohirlarining tarbiyaviy ahamiyati beqiyosdir. Zero, bugungi kunda mustaqillikni hech narsa bilan tenglashtirib bo'lmaydigan oliy ne'mat ekanligini anglashning o'zi yetarli emas. Chunki bugun ana shu mustaqillikni mustahkamlash, millatning tom ma'nodagi buyuk kelajagini ta'minlash uchun katta kuch-quvvat sarflamoq, ta'bir joiz bo'lsa, buyuk ajdodlarimiz ko'rsatganidan kam bo'lmagan qahramonlik, matonat, o'z-o'zini fido qilish talab etiladi. Milliy o'zlikni anglash jamiyat taraqqiyotining barcha tomonlarini qamrab olishi bir tekis kechmaydi, biroq uning o'tmishi, hozir va kelajagini, inson bilan jamiyatni uyg'unlashtirish, insonparvarlik qadriyatlarini ulug'lashi, tarixiy-madaniy merosdan kelajak taraqqiyoti va xalq ma'naviyatini yuksaltirishga asos bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa shuki, shaxs ma'naviyatini yuksaltirishda xalqimizning ongu tafakkurida o'z o'tmishi, tarixini o'rganishga bo'lgan qiziqish kun sayin ortmoqda, ikkinchidan, xalqimizning tarixiy-madaniy merosining tobora tiklanishi yuksak ma'naviyatli shaxslarning o'zligini teranroq anglashiga shart-sharoit yaratmoqda, uchinchidan, milliy o'zlikni anglashda, ona tilini bilmaslik shaxs ma'naviyatini yuksalishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ona tilini bilish orqali dunyo xalqlarining boshqa tillarini bilish va o'rganishga bo'lgan harakat nafaqat u yoki bu xalq, millatning milliy o'zligini anglashga, uni yanada boyitib, rivojlanishiga, shaxs ma'naviyatining yuksalishiga, ma'naviy taraqqiyotiga mos keladigan umumiy qonuniyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алиев А., Назаров Қ. Ўзбек тили маълумотномаси. – Тошкент: Нур, 1992. 6-7-б.
2. Исоқов Б. Истиқлол – истиқбол ибтидоси.—Наманган нашриёти, 2017. – 67 б.
3. Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. (изоҳлар муаллифи Б.Қосимов). – Тошкент: Маънавият, 2006. 43-б.
4. Мирзиёев Ш. Ўзбекистон манфаатларини халқаро миқёсда қатъий ҳимоя қилиш – дипломатик корпусимизнинг асосий вазифасидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ташқи ишлар вазирлиги ва мамлакатимизнинг хорижий давлатлардаги элчихоналари фаолиятига бағишланган йиғилишидаги нутқи // Халқ сўзи, 2018 йил 13 январь. №8 (6966).
5. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллий-маънавий хавфсизлик. 2-нашр. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. 321-322-б.
6. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. «Ўзбекистон Респуб-

ликасининг давлат тили тўғрисида» (21.10.1989-йил №3561 - XI); Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. «Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақидаги»ги қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» (21.12.1995-йил №-167-I).

7. Хоназаров Қ. Тил ва дил. – Тошкент: Ўзбекистон, 1991. 14-б

8. Хоназаров Қ.Х. Глобаллашув ва тил фалсафаси. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2009. 115-б.

9. <http://kh-davron.uz/n.-mahmudov-borligimiz-va-birligimiz-ramzi>.

10. <http://ziyouz.uz/nizomiddin-mahmudov-ozbek-tili-xalq-ruhining-kozgusi>.

MILLIY MA'NAVIY MEROS VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Mansur MUSAYEV,

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i,
siyosiy fanlar doktori (DSc)*

Bugungi kunda dunyo geosiyosiy maydonida kuzatilayotgan global o'zgarishlar madaniy va ma'naviy sohalaridagi munosabatlarni yangi bosqichiga o'tishni taqozo qilmoqda. Ayniqsa, vujudga kelayotgan tahlikali vaziyat yoshlar tarbiyasiga jiddiy ta'sir ko'rsatayotganligini kuzatish mumkin. Hozirgi kunda tobora avj olib borayotgan globallashuv jarayonlari turli xalqlarning milliy o'ziga xosligiga raxna solishi yoshlar o'rtasida xalqimizning milliy ma'naviy merosiga bo'lgan ehtiyojni qondirishni tobora kuchaytirmoqda. Shu o'rinda, yoshlarni har tomonlama yetuk va barkamol etib tarbiyalashda milliy ma'naviy merosimizni o'rganishga bo'lgan ehtiyojni tobora muhim ekanligini ko'pcatmoqda. Bu borada, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida yoshlar masalasiga e'tibor davlat siyosatining ustuvor vazifasi sifatida belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "...mamlakatimizda ma'naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishimiz kerak"[1], degan fikrlariga tayangan holda yoshlarimizni har tomonlama yetuk va barkamol etib tarbiyalashda milliy ma'naviy merosimizni puxta o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda jamiyatimizni taraqqiy etishi uchun aniq maqsadga yo'naltirilgan keng ko'lamli islohotlar jadal olib borilmoqda. Ayniqsa, innovatsion g'oya va texnologiyalar hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Bunday yangilanishlarning zamirida milliy yuksalish sari dadil odimlash, xalqimiz milliy ma'naviy merosni o'rganishga bo'lgan zarurat tobora kuchayib bormoqda. Shu o'rinda, o'tmish ajdodlarimiz

tomonidan yaratilgan milliy ma'naviy merosimizga bo'lgan munosabatning tubdan o'zgarishi yoshlar qalbi va ongida buyuk o'tmish, shonli va boy tariximizdan g'ururlanish fazilatlarini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu haqda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev "Yangi O'zbekiston" gazetasi bosh muharriri Salim Doniyorovning savollariga bergan javoblarida alohida to'xtalgani bejiz emas, albatta. Davlatimiz rahbari qayd etganidek: "Yoshlar – xalqimizning asosiy tayanchi va suyanchi. Keng ko'lamli islohotlarimizni samarali amalga oshirishda ular hal qiluvchi kuch bo'lib maydonga chiqmoqda. Aynan zamonaviy bilim olgan, ilg'or kasb-hunarlarini, innovatsion texnologiyalarni, xorijiy tillarni puxta egallagan o'g'il-qizlarimiz mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishda yetakchi o'rin tutadi. Ma'lumki, yoshlar yangicha fikrlashga, yangi-yangi g'oyalarni dadil o'rta tashlab, ularni amalga oshirishga, muammolarni ijodiy va nostandart yondashuvlar asosida hal etishga moyil bo'ladi. Shuning uchun hozirgi kunda yosh avlod vakillarining bilim olishi, ilm-fan, innovatsiyalar, adabiyot, san'at va sport sohasidagi iste'dod va salohiyatini yuzaga chiqarishi, ularning jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha sharoitlarni yaratishga ustuvor ahamiyat bermoqdami?"[2]. Zero, biz ham jahon miqyosida o'zimizning munosib o'rnimizga ega bo'lish uchun davlat va jamiyat farovonligini ta'minlashda eng avallo, milliy ma'naviy merosimizga chuqur hurmat va e'zozda bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu o'rinda, yoshlarimiz ongi va qalbiga ***"Yangi O'zbekiston - uchinchi Renessans sari!"*** g'oyasining mazmun-mohiyatini singdirish orqali ularning Vatan va xalq taqdiriga, davlatimiz hamda islohotlar talablariga daxldorligini yanada oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mamlakatimiz yoshlarini yurtimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mazmun-mohiyatini tizimli tushuntirish hamda dunyoda va yon-atrofimizda sodir bo'layotgan globallashuv jarayonlariga nisbatan ularning ongli munosabati hamda faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, bugungi globallashuv shiddati g'oyalar aniq, sog'lom, yetuk, e'tiqodi butun, bugungi o'ta tezkor zamonda har qanday yot g'oyalarga qarshi kurashuvchan mafkuraviy immuniteti mustahkam bo'lgan yoshlarni tarbiyalash dolzarb vazifadir. Bu haqda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek, "O'zbekistondagi har bir fuqaro, qaysi lavozimda ishlashidan qat'i nazar, avvalo tarbiyachi ekani, farzandlarimiz taqdiri uchun har birimiz mas'ul ekanligimizni anglash tobora kuchaytirilmoqda. Bu masala zamonning o'tkir talabiga aylangan dolzarb muammo sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda"[3]. Zero, tomirida milliy g'urur, Vatan ishq jo'sh urgan oriyatli ma'naviy jasoratga ega odamgina buyuk ishlarga qodir bo'ladi. Shu o'rinda, Davlatimiz rahbari Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "Ko'hna tarix, bugungi hayot tajribasi barcha muammolarning yechimi, savollarning javobi faqat va faqat ta'limda, kamolot va baxt eshiklarining kaliti ta'lim va tarbiyada ekanidan dalolat beradi. Barchamiz yaxshi tushunamizki, o'z oldimizga qo'ygan buyuk maqsadlarga yetishda

– jonajon O‘zbekistonimizni erkin va farovon, har tomonlama obod mamlakatga aylantirishda soha rivojini yangi sifat bosqichiga ko‘tarish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi”[4]. Zero, bugungi kunda mamlakatimizda “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari” g‘oyasi asosida O‘zbekiston taraqqiyotining yangi davriga kirib kelgani, jamiyatda olib borilayotgan keng ko‘lamli ijtimoiy-iqtisodiy va ma‘naviy-ma‘rifiy sohalaridagi islohotlar eng avvalo, yurtimiz taraqqiyotiga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, ilm-fan, ta‘lim-tarbiya sohalaridagi integratsiya, zamonaviy maktab ta‘limini rivojlantirish borasidagi islohotlar bugun mamlakatimizda buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanib bormoqda.

Dunyo miqyosida globallashuvning tobora avj olishi tarbiyaga yangicha va tizimli yondashuvni taqozo etmoqda. Jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari bugungi kunda mamlakatimizda yangi hayot, yangi jamiyat poydevorini barpo etish, ma‘naviy-ma‘pifiy ishlarning ta‘cipchanligini oshirish, ma‘naviyat co‘hacidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xataplarga qapshi camapali kupash olib borish bopacida jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat kengashining 2023 yil 22 dekabrda kengaytirilgan majlisidagi so‘zlagan nutqida **“bugun ma‘naviyat boshqa sohalaridan o‘n qadam oldinda yurishi kerak, ma‘naviyat yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi shart!”**[5], - deya alohida ta‘kidlab o‘tgani ayni haqiqatdir. Binobarin, davlatimiz pahlavining fikriga ko‘ra, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan mutlaqo yangi bosqichga ko‘tarishimiz lozim. Zero, bugungi kunda globallashuv shiddati va zamonaviy axbopot texnologiyalarning jadal pivojlanishi jahonda kekin bupilish yacamoqda. Shu bois, dunyoda sodir bo‘layotgan tahlakali vaziyatni teran anglagan holda xalqimizning buyuk ma‘naviy merosini asrab avaylash masalasi biz uchun g‘oyat dolzarb vazifadir. Shu o‘rinda, mustaqilligimizning o‘tgan davr mobaynida xalqimiz tomonidan yaratilgan milliy ma‘naviy merosimizni o‘rganish va o‘zlashtirish orqali milliy tiklanish sari dadil odimladik.

Bugungi kunda O‘zbekiston o‘zini milliy taraqqiyotning yangi davriga qadam qo‘ydi. Buni barcha sohalaridagi tub o‘zgarishlar qatori ma‘naviyat, ma‘rifatga bo‘lgan munosabatlarda ham ko‘rish mumkin. Ayniqsa, yurtimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatimizda jaholatga qarshi kurashda ma‘rifat bilan kurashish borasida ulkan ishlar qilaniylayotganligi ayniqsa diqqatga sazovardir. Bu borada, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, O‘zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi faoliyatlarining yo‘lga qo‘yilishi mamlakatimizda muqaddas Islom dini qadriyatlari va an‘analarini yanada rivojlantirishga zamin yaratmoqda. Ayniqsa mazkur sohada davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar zahirida yurtimizda ta‘lim, ilm-fan, madaniyat va ma‘rifat, ajdodlar merosini o‘rganish, qadrlashga bo‘layotgan yuksak e‘tibor

nafaqat mamlakatimiz va mintaq aholisi, balki jahon hamjamiyati tomonidan ham yuksak tarzda e'tirof etilmoqda. Bu borada, sharqning qomusiy mutafakkirlari asarlarida ta'lim-tarbiya, shaxs kamoloti borasidagi fikrlari bilan birga bilim egallash, ilm olish yo'llari xususida bir qator qimmatli ma'lumotlar keltirilib o'tilgan. Jumladan, jahon ilm-fan madaniyatiga ulkan hissa qo'shgan buyuk siymolar Imom al-Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Burhoniddin Zarnujiy, Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Umar Xayyom, Abu Hamid Fazzoliy, Alisher Navoiy, Muhammad Rizo Ogahiy, Abdulla Avloniy kabi olim va mutafakkirlarning asarlarida batafsil ma'lumotlar keltiriladi.

O'tmishdan ma'lumki, xalqimiz tomonidan ta'lim va tarbiya borasida ulkan ma'naviy meros yaratilgan. Bu meros asrlar davomida ajdodlardan avlodlarga o'tib sayqallanib yosh avlodni barkamolligini taminlash uchun xizmat qilib kelmoqda. Buyuk qomusiy olim Yusuf Xos Hojib tarbiyani juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tanadan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta'kidlashicha, agar insonning o'zida go'zal fazilatlar bo'lsa, ularni boshqalarga o'rgatishi lozim. Odob-axloq, rasm-rusum, odat va ahloqni hosil qilish uchun zo'r kuch va harakat kerak bo'ladi[6]. Bola tarbiyasi bo'yicha muhim manba hisoblanmish sharqda keng tarqalgan mashhur pandnoma asarlardan biri Shamsul Maoliy Kaykovusning "Qobusnoma"sidir. Ushbu asar sharq dunyosida bolani tarbiyalashda muhim o'rinni egallaydi. Mazkur asar asrlar davomida qanchadan-qancha avlodlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'z hissasini qo'shib kelmoqda. S h a r q hikmatlarida **"Agar inson ilm nuri bilan o'z yo'lini yoritmasa, zulmat va nodonlik ko'chasida qoladi"**, deya bejiz ta'kidlanmagan. Kishi qalbining nuri ilm va ma'rifat bilan baquvvat bo'ladi. Insoniyatning qadri ham ilm bilan hosil bo'ladi. Jamiyatning asosiy negizi bo'lgan ta'lim va tarbiya jarayonida insonning sifatlari, dunyoqarashi hamda shaxsiy va kasbiy qobiliyatlari shakllanib, o'sib boradi. Xulosa qilib, buyuk qomusiy alloma Yusuf Xos Hojib bobomiz ta'biri bilan aytganda: "Zakovat bor joyda ulug'lik bo'ladi, bilim bor joyda buyuklik bo'ladi"[7]. Binobarin, kelajak avlodni har tomonlama yetuk va barkamol etib tarbiyalash orqali ularni o'z xalqi, millati, dinini va yurtini sevrishga dav'at etish bugungi kundagi eng dolzarb vazifalarimizdan ekanligini har bir Vatandoshimiz teran anglashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев III. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2021. 278-б.

2. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг "Янги Ўзбекистон" газетаси бош муҳаррири Салим Дониёровнинг саволларига жавоблари [https://yuz.uz/news/yangi-ozbekiston-demokratik-ozgarishlar-keng-imkoniyatlar-va-](https://yuz.uz/news/yangi-ozbekiston-demokratik-ozgarishlar-keng-imkoniyatlar-va)

amaliy-ishlar-mamlakatiga-aylanmoqda

3. Харакатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиликларни сари: Рисола / М.Бекмуродов, Қ.Қуронбоев, Л.Тангриев. – Т., 2017. – Б. 27.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ўқитувчи ва мураббийларига табриги <https://yuz.uz/news/uchitelyam-i-nastavnik-am-uzbekistana>

5. Маънавият ҳаётимизда янги куч, янги ҳаракатга айланиши керак. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги нутқи. Янги Ўзбекистон газетаси. 2023 йил 23 декабрь, 267-сон.

6. Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. B.16

7. Мусаев М. Ўқитувчининг мақоми конституцияда кафолатланади. Маърифат газетаси. 2023-йил 26-апрел чоршанба №17(9446).Б-10

O'ZBEKISTON "MILLIY TIKLANISH" DEMOKRATIK PARTIYASINING 2024-YILGI SAYLOVOLDI DASTURIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY MASALALARNING AKS ETISHI

Rustam RASHIDOV,

fan doktori (DSc), dotsent,

*RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy
tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i*

Saylovlar mamlakatimiz siyosiy partiyalari faoliyatida o'ziga xos sinov ekanligini ta'kidlagan holda, fuqarolarimiz orasida partiyalarga qiziqish ortib borayotganligini, ayniqsa yoshlar ushbu ijtimoiy-siyosiy tuzilmalar faoliyatiga qiziqib, partiya a'zosi bo'lishga intilayotganliklarini qayd etish joiz. Bu orqali partiyalarimiz yoshlar uchun jozibador ijtimoiy-siyosiy tuzilmaga aylanganligi namoyon bo'ladi. Xususan, so'nggi 5 yilda partiyalar a'zolari umumiy hisobda 2-2,5 barobarga oshgan bo'lsa, buning asosiy qismini yoshlar tashkil etadi.

Mamlakatimiz siyosiy partiyalarining keyingi 5 yildagi faoliyatini tahlil qilar ekanmiz, ushbu ijtimoiy-siyosiy tuzilmalar o'z dasturiy maqsad va vazifalarini hozirgi davr talablaridan kelib chiqib, yangilangan shaklda o'z elektoratiga, partiya a'zolariga va butun saylovchilarga taqdim etayotganliklarini ko'rishimiz mumkin. Partiyalar faoliyatidagi yangilanishlar, ularning g'oyaviy-mafkuraviy yo'nalishidagi faoliyatida ham namoyon bo'layotganligini alohida ta'kidlash lozim. Xususan, partiyalar ideologiyasida ro'y bergan o'zgarishlar qatorida ularning g'oyaviy qarashlaridagi muayyan transformasiya jarayonlarini ham alohida ta'kidlab ko'rsatish lozim.

Oldingi saylov kampaniyalardan farqli o'laroq, bu safar siyosiy partiyalarning mamlakatimizdagi muhim va dolzarb hisoblangan siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishga oid yondashuvlarini

yanada aniqroq ifodalashga harakat qilganliklari siyosiy partiyalarning saylovoldi Dasturlarida ham namoyon bo'ladi.

Bu borada mamlakatimiz siyosiy partiyalari orasida o'z o'rniga ega bo'lgan O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi faoliyatida ham tegishlicha o'zgarishlar va yangilanishlar, xususan partiyaning o'z ijtimoiy qatlami saflarini kengaytirishga, partiyaning dasturiy maqsad va vazifalarini yanada aniqroq ifoda etishga qaratilgan say-harakatlari fuqarolarimiz tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganligini qayd etib o'tish lozim.

O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasining 2025-2029-yillarga mo'ljallangan Saylovoldi dasturini, xususan uning ma'naviy-ma'rifiy masalalarni qamrab olgan yo'nalishlarini tahlil qilar ekanmiz, quyidagi jihatlarga e'tibor qaratishni lozim topdik.

Birinchidan, partiyaning mamlakatimiz parlamenti va mahalliy Kengashlarga o'tkazilayotgan navbatdagi saylovlarda "Qudratli davlatga tayangan, qonunlari milliy va umuminsoniy qadriyatlarga uyg'un, inson qadri baland, farovon jamiyat qurish" vazifasini bosh maqsad, "Qadriyatlarga tayangan taraqqiyot" g'oyasini esa bosh shior qilib belgilagan.

"Milliy tiklanish" partiyasi uchun "Qadriyatlarga tayangan taraqqiyot" shiori milliy-madaniy qadriyatlar hamda zamonaviy taraqqiyotning uyg'unligida jonajon yurtimizning qudratli davlat, xalqimiz hayoti farovon bo'lishi yo'lidagi birlashtiruvchi da'vat sifatida gavdalanadi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar xalqni birlashtiradigan, uning o'ziga xosligini shakllantiradigan va individual, jamoaviy darajada xatti-harakatlarini belgilaydigan ma'naviy, madaniy, ijtimoiy va tarixiy tamoyillar yig'indisidir. Milliy qadriyatlar avloddan avlodga o'tib, millatning o'zligini tanitadigan bebaho merosdir.

Qadriyatlar mohiyatiga ko'ra tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, iqtisodiy qadriyatlarga bo'linadi, amal qilish ko'lamiga bo'yicha esa shaxsiy, oilaviy, jamoaviy, milliy, mintaqaviy va umuminsoniy ahamiyat kasb etadi.

"Milliy tiklanish" partiyasi o'zining qadriyatlarga doir qarashlari va yondashuvini umumlashtirgan holda "milliy qadriyatlar bu – millatning "Meni"dir, degan g'oyani ilgari surayotganligini ham ijobiy qabul qilish mumkin.

Shu bilan birga, partiya milliy madaniyat va ma'naviyatni rivojlantirish, qadriyatlarni saqlash, boyitishni o'zining asosiy vazifalaridan deb biladi. Ayni paytda partiya har bir vatandoshimizni o'z ona yurtiga mansubligini anglatish uchun, milliy qadriyatlar zamiridagi bunyodkor g'oyalar bilan xalqni tanishtirish uchun va eng muhimi, dunyoning qaysi burchagida bo'lishidan qat'iy nazar, "Biz birmiz, o'zbekistonlikmiz" degan g'oya atrofida birlashishga chaqiradi.

Ikkinchidan, partiya ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash, madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashning poydevori ekanligini e'tirof etgan holda, bu

borada ham o'zining dasturiy maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda tegishli pozitsiyasini ilgari suradi. Xususan, ma'naviyat va madaniyat milliy qadriyatlarimizning asosini tashkil etishi, o'zining yuksak ma'naviyatli va madaniyatli xalqqa mansub ekanligini ongli ravishda his qilgan, undan faxrlangan inson hech qachon axloqiy va g'oyaviy jihatdan past madaniyatga ergashmasligi, unga qaram ham bo'lmasligi nuqtai nazaridan partiya xalqimizning ma'naviy yuksalishi jarayonida "Tarix – kelajak uchun mayoq!" tamoyili dasturulamal bo'lishi lozim deb hisoblaydi. Ushbu jarayonda davlatchilimiz rivojining uch ming yildan ziyod tarixiy tajribasidan kelib chiqib ish ko'rish, jahon sivilizasiyasiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma'naviy merosiga tayanish partiya siyosatining asosini tashkil etishi ilgari suriladi.

Partiya Saylovoldi dasturida inson salohiyatining ro'yobga chiqishida uning ma'naviy dunyosi, madaniy dunyoqarashi muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan holda, kitobxonlikni ommalashtirish, teatr, kino va san'atning boshqa sohalarini targ'ib qilish orqali jamiyat va har bir shaxs ma'naviyati va madaniy saviyasini oshirish maqsadida quyidagilarni taklif etadi:

- madaniy-ma'rifiy sohada hokimlar mas'uliyatini oshirish;
- teatr san'atini rivojlantirish dasturini ishlab chiqish;
- milliy seriallar yaratish konsepsiyasini tayyorlash;
- bolalar adabiyoti, musiqasi, qo'shiqlari, san'ati, kinosi, multfilmlarini yaratish, nashrlari faoliyatini rivojlantirish;
- milliy va o'zga ramzlar, timsol (simvol)lardan foydalanish tartiblarini takomillashtirish;
- qadimiy asarlar va qo'lyozmalarni tadqiq etish, nashr qilishni yanada ko'paytirish;
- qadriyatlarni toifalashtirish, tiklanishga muhtoj, barqaror saqlanishi zarur qadriyatlar ro'yxatini tuzish, ommalashtirish.

Ta'kidlash joizki, yuqorida qayd etilgan vazifalar milliy qadriyatlar targ'iboti vositalarining deyarli barchasini qamrab olgani bilan ahamiyatlidir.

Uchinchidan, madaniy meros muhofazasi, undan foydalanish hamda uning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalarini ham partiya o'zining asosiy masalalaridan biri sifatida ilgari surmoqda.

Tarixdan ma'lumki, madaniyatning rivojlanishi har bir millatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, madaniy sohaning qo'llab-quvvatlanishi xalqning umumiy turmush darajasini yaxshilashga va milliy iftixorni oshirishga yordam beradi. Globallashuv davrida milliy madaniyat va qadriyatlarni asrab qolish har bir millat uchun muhim masala bo'lib qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, "Milliy tiklanish" partiyasi madaniy meros muhofazasi, undan foydalanish hamda uning tashkiliy-huquqiy asoslarini yaratish borasida yangi bir taklifni ilgari surib, unga ko'ra madaniy meros obyektlarini ijaraga berish tizimini tartibga solish zarurligini ma'lum qiladi.

Har bir mamlakat o'z tarixi va boy o'tmishi bilan tirik va barhayotligini ta'kidlagan holda, jonajon O'zbekistonimizning ham uch ming yillik tarixi necha asrlardan buyon dunyo ahlini hayratga solib kelayotganligi, yurtimizdagi tarixiy-me'moriy obidalar ajdodlarimizning tengsiz aqlu zakovati, aniq fanlar borasidagi boy tajribasidan darak berayotganligini yana bir bor qayd etgan holda, ayni paytda ushbu moddiy-madaniy merosni asrab-avaylash, uni kelgusi avlodga bus-butun yetkazish masalasini partiya ham qarz, ham farz, deb hisoblaydi.

Ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda mamlakatimizda 8 mingdan ortiq moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk obyektlari davlat muhofazasiga olingan bo'lib, ulardan 4788 tasi arxeologiya, 2265 tasi arxitektura, 625 tasi monumental san'at asarlari hamda 530 tasi diqqatga sazovor joylardir.

"Milliy tiklanish" partiyasi Buxoro, Samarqand, Xiva, Shahrisabz, Termiz kabi dunyoga tengi yo'q muzey shaharlarimiz bo'lsa-da, ammo ulardagi madaniy obyektlarga e'tibor va ulardan samarali foydalanish yetarli darajada emasligidan qayg'urishini ma'lum qilib, mamlakatimizdagi madaniy meros obyektlarini ijaraga berish tizimini tartibga solish tarafdori bo'lib maydonga chiqmoqda.

Qayd etish joizki, partiyaning madaniy meros obyektlarini ijaraga berish tizimini tartibga solishga bo'lgan pozitsiyasi partiyaning milliylik va milliy qadriyatlarni himoya qilishga bo'lgan qat'iy intilishini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi tomonidan mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy va madaniy sohalarining keyingi rivoji yuzasidan ilgari surilgan tashabbuslar nisbatan aniqligi bilan ajralib turadi.

Saylovoldi dasturi bu saylovchini o'ziga jalb qiluvchi, o'z ortidan ergashtiruvchi dastur ekanligini nazarda tutgan holda ta'kidlash joizki, O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasining 2025-2029-yillarga mo'ljallangan Saylovoldi dasturi ham ilgarigilaridan ko'ra ancha pishiq va puxta ishlab chiqilganligini qayd etish lozim. Ayniqsa, partiyaning ma'naviy-ma'rifiy va madaniy yo'nalishlarda ilgari surgan taklif va tashabbuslarining o'rinli ekanligini ma'lum qilgan holda, kelgusida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi hamda xalq deputatlari mahalliy kengashlariga partiyadan saylangan deputatlar ushbu taklif va tashabbuslar yuzasidan tegishli normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilishida va ularni bevosita hayotga tatbiq etilishida jonbozlik ko'rsatishlariga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi Ustavi va Dasturi. – Toshkent, 2024.
2. O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasining 2025-2029 yillarga mo'ljallangan Saylovoldi dasturi. – Toshkent, 2024.

ИСКУССТВО АСКИЯ КАК НАСЛЕДИЕ УЗБЕКСКОГО НАРОДА

Абдирашид МИРЗАХМЕДОВ,
доктор философских наук (DSc),
профессор кафедры “Общественные науки и спорт”
Наманганского инженерно-технологического института

Культура народов Востока имеет глубокие корни народного искусства, охватывающие всю систему социальной жизни, среди которых наиболее ярко отражается устный народный фольклор в культурном наследии народов Узбекистана. В этой связи традиционное искусство нематериального характера стало самой востребованной необходимостью духовно-нравственной жизни, как важнейший фактор “Стратегии развития” страны. Нематериальная народная культура в виде музыки, танцы, народный фольклор устное народное творчество, особенно аския (острословие). Устное народное творчество как форма познания объективной действительности формировалось на основе материального развития общества, логического анализа происходящих в жизни людей событий, поиска правильного решения повседневных проблем простого народа. Искусство аския по своей сущности является особой формой самокритики, свободословия в становлении гуманистического гражданского общества. Исходя из подобной социально-логической потребности каждое поколение передает свои достижения в сфере острословия, чтобы укрепить духовные основы общества, так как духовно богатый, сильный народ может смеяться над собой, воспринять критику правильно. Исходя из подобного соображения искусство аския включено в список нематериального культурного наследие человечества. Актуальность данной проблемы обусловлена принятыми нормативными мерами ЮНЕСКО и государственной политикой Республики Узбекистан по поводу возрождения народного устного искусства аския и юмора [1]. Для реализации норм этих актов в стране созданы центры острословия и юмора, открыты учебные направления по подготовке кадров, открываются кружки аския и юмора в учебных заведениях, поощряются научные исследования, проводятся фестивали народного искусства.

Необходимость возрождения важнейших форм национальных нематериальных ценностей и традиций в условиях информационного общества требует проведения ряда научных исследований учеными, что является уникальной формой устного творчества, отсутствием письменных источников и учебных материалов. Как нам представляется, возникла острая потребность записи соревнований по аския, собрать в единое целое наследие школ Ферганской аския и юмора. Тем самым, проблема исследования аския долгое время оставалась вне поле зрения

ученых, ибо имеются единичные источники народного творчества аския [4, с.6].

Экспериментальные материалы были получены автором с помощью метода историко-культурного подхода к проблеме искусства острословия в городах Ферганской долины. Данным подходом обусловлено наблюдение, собеседование с актерами театрального искусства –аския. В свою очередь, социально-культурный анализ устного народного творчества требует применения логического анализа, так как аския как вид искусства требует от юмористов обладания высокой степенью юмора и находчивости для моментального умного и логического ответа соревнующему актеру аския.

В отличие от современного юмора народное творчество аския не допускает использования «порно», выдерживает определенные рамки нравственности. Тем самым, все жанры (пайровы) аския предполагают острословие мужчин, что при национальных торжествах, праздниках и гуляньях артисты аския должны соблюдать методику толерантности, уважение публики, служить только и только искусству, представляющей интересы зрителя. Аския как народная эстетическая культуры уже стала артефактом, уникальной формой фольклора, сохранение которых имеет историческую важность, что требует наличие историзма в исследовании проблем аския как традиционного искусства народного театра [5].

Социально-философский анализ показал, что виды традиционных народных искусств являются малоисследованной частью научной рефлексии, что обуславливает особую актуальность изучения искусства аския как вида традиционного театрального творчества. Тем самым, данная форма эстетического освоения является формой логического мышления, которое демонстрируется без сценария, без предварительной репетиции, требуемой от участников быстроты соревновательного мышления по определенной регламенту тематики. Малоисследованность данной проблемы объясняется характером народности искусства аския, проводимой в народных собраниях, свадьбах, праздниках и других торжествах узбекского народа. Другим результатом может быть то, что данный вид соревновательного острословия имеет характер сугубо национальный и половой. Этот вид искусства аския распространен только у народов Средней Азии, в котором участвует только мужская часть населения. Квинтэссенцией методологических результатов может быть архисложность данного вида искусства, где не каждый может взяться за исследование данной проблемы, так как острословие духовно-нравственного характера, учитывающее аудиторию женщин и детей среди зрителей.

Научно-философский анализ выявил, что исследование искусства аския по своей сущности еще на начальной стадии. Предстоит разработка концептуального инструментария, теории и методики театрального искусства аския и юмора, становление и развитие театральных жанров

аския, юмора, сравнительные анализы театра юмора узбекского народа и многое другое. Тем более представили искусства аския в Ферганской долине уходят в иной мир, и, следовательно возникла потребность сохранения их творческого наследия, записи их методики выступления, жанров, созданных ими по аския. В связи с этим мы согласны с исследователями нематериального культурного наследия в том, что пайровы (тематика) аския является «... отдельным художественным произведением и это последовательное высказывание мыслей, состязание в придумывании экспромтов острот. И определенная тема в аския раскрывается от начала до конца. При котором участники не выходят за рамки этой темы. Кроме традиционных пайров как «Ўхшатдим», «Бўласизми», «Гулмисиз, райхонмисиз», «Бедана», «Хавсана», «Қофия», «Билганлар, билаганлар», «Лақоб», также используется и современные как «Пахта», «Оила», «Кино», «Дорбозлик», «Ашула», «Футбол» и др [2].

Искусство аския как остроумие, находчивость присуще отдельным личностям, обладающим огромным жизненным опытом и литературной образованностью, чутким пониманием происходящих событий, своевременной реакцией на каждое обращение, умелой критикой социального явления для исправления. В этой связи, данный вид искусства мы относим к видам народного театрального искусства, имеющим географический характер, примером тому самые известные актеры аския вышли из Ферганской долины: Кокандской, Маргиланской и Риштанской школ аския.

Узбекское самобытное театральное искусство аския является искусством народной демократии, критики и самокритики для духовно-нравственного совершенствования людей, преследующего создание благоприятной нравственной атмосферы в общественной жизни. Аския это театр без сценария, где актеры демонстрируют мастерство художественного слова высокого класса, логическое соревнование мыслей в рамках одной тематики, удачной находки подходящего ответа оппоненту, уважение участников аския, что извлекено от «порно» и другой аморальности. В этой связи, данный вид театрального искусства есть особый национальный мужской вид искусства с открытым доступом общества.

Аския видимо возник из шуток, пародий и других видов литературного спора для выявления социальных проблем развития и решения их путем коллективного обсуждения. Как нам представляется, величайшими представителями национального сценического искусства аския стали Дехкон юзбоши, Шерназаров, Юсуфжон Шакаржонов, Ижрокумбува, Гойибота Тошматов, Эрка кори Каримов, Джурахон Султанов, Расул кори Мамадалиев и др.

Указом Президента Республики Узбекистан, принятые дорожные карты, как нам думается, служат возрождению народного наследия

национального искусства аския и юмора, способствуют сохранению традиций и ценностей народного устного творчества. Тем самым, данное мероприятие также способствует подготовке нового поколения искусства аския, организации клубов и центров, кружков в местах системы образования и будет способствовать улучшению духовно-нравственной атмосферы общества.

Аския по своей сущности есть нравственная коммуникация, направленная на повышение настроения людей, правила логического нравственного смеха, преследующие решение этноконфессиональных бытовых проблем людей, уважения человека, духовно-психологической поддержки общественного сознания.

Литература:

1. Аския// <http://ich.uz/ru/ich-of-uzbekistan/national-list/domain>
2. Аския// <https://www.gazeta.uz/ru/2014/11/28/askiya/> (дата обращения 04.09.2024)
3. Мухаммадиев Р. Аския. -Тошкент. Фан. 1970. -132 с.
4. Троицкая А.Л. Из истории народного театра и цирка в Узбекистане // Советская этнография. -1948. - № 3. –С. 54-60.
5. Указ Президента Республики Узбекистан «О внесении и изменений, дополнения, а также признании утратившими силу некоторых актов Президента Республики Узбекистан в связи с совершенствованием государственного управления в сфере культуры и искусства»// <https://lex.uz/docs/6718246?ONDATE=29.12.2023%2000>

MAMLAKATIMIZNING IQTISODIY, MA'NAVIY-MA'RIFIY RIVOJLANISHIDA SUV RESURLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MANBAALARI

Ishkabil XOLIKOV,

*Toshkent davlat pedagogika universiteti professori,
tarix fanlari doktori*

Bugungi kunda O'zbekiston oldida turgan, hal qiluvchi ahamiyatga ega masalalardan yana biri – suv resurslari taqchilligi, atrof-muhit va atmosferaning ifloslanishi, tuproq qatlamining emirilishi va cho'llanishi muammolari bilan bog'liq.

Shavkat Mirziyoev

Suv zaxiralari toza, pokiza bo'lgan millatning o'zi ham, qalbi ham toza, pokiza bo'ladi. O'zbeklar ham ana shunday suvi ham, qalbi ham toza, pokiza xalqlardandir.

Madaniyatli, ma'rifatli, o'zligini tanigan xalqning suvlari ham shunga

yarasha toza, sifatli, tejalgan bo'ladi. Har bir millatning madaniyati, ma'rifati darajasini uning suvlari belgilaydi. O'z kelajagiga ishongan har bir millat dastlabki odmini suvni avaylab-asrashdan, uni tejab sarflashdan boshlamog'i kerak. Ana o'shandagina bu millat o'zining ezgu maqsadiga albatta erishadi.

Suv har bir davlatning, har bir millatning tamaddun darajasini, kelgusi buyuk rejalarini aniq ko'rsatib beruvchi ulkan ko'zgudir.

Suvni asramoq – bu millatni asramoq, avlod davomiyligini ta'minlamoq demak. Chunki toza, sifatli suv – sog'lom avlod, barkamol millat demakdir. O'z millati, ona – Vatani, avlodi, bo'lg'usi nabira-evaralarini sog'lom, baquvvat bo'lib o'sishini, yashashini o'ylagan har bir odam suvning sifatini muhofazalashi, behuda sarflamasligi kerak.

Darhaqiqat ona – Vatanimiz mustaqilligining dastlabki yillaridanoq suvga va uning zaxiralariga bo'lgan munosabat ijobiy tomonga o'zgarib O'zbekiston Respublikasi hududidan oqib o'tadigan daryolar, anhor va kanallar, hamda suv omborlari davlat muhofazasiga olindi. Xususan, oqova suvlarini daryolar o'zanlariga oqqizish qat'iy ta'qiqlab qo'yildi. Sobiq imperiya davrida bu masala deyarli e'tibordan chetda qolgan edi. Masalan, Chirchiq shahridagi kimyo zavodlarining zaxarli oqovalari Chirchiq daryosiga oqizilardi. Hatto 1960-80 yillarda Chirchiq daryosi qirg'og'iga yuk tashuvchi avtoulovlarda turli maishiy axlatlar, qurilish chiqindilari keltirib tashlanardi. Endilikda bunday bosh-boshdoqliklarga chek qo'yilmoqda. Bular ham mustaqilligimizning sharofatidir.

Endi Respublikamizning barcha tabiiy boyliklari, jumladan har qatrasi gavharga teng suvlar ham o'zimizniki bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi qonuni 1993 yil 6 mayda qabul qilindi. Bu tarixiy qonunda suv – O'zbekiston Respublikasining davlat mulki – umummilliy boylik ekanligi suvdan oqilona foydalanish zarurligi, u davlat tomonidan muhofaza etilishi aloxida ta'kidlangan [1].

Ushbu qonun va me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi davlatimizning suvga mamlakat moddiy, ma'naviy, madaniy rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida qarayotganining yorqin dalilidir.

BMT ekspertlarining hisob-kitoblarga qaraganda 2030 yilga kelib er yuzida aholining soni 7 milliarddan 9,5 milliard nafarga ko'payishi kutilmoqda. Agar shunday hol yuz bersa, yana qo'shimcha 2 ming km³ toza ichimlik suvi topish kerak bo'ladi.

Tarixiy ma'lumotlarga qaraganda ichimlik suvi bundan qariyb 3 milliard yil avval paydo bo'lgan.

Sayyoramizni qoplab olgan muzliklar maydoni er shari maydonining 10 foizini tashkil qiladi. Boshqacha aytganda, muzliklar maydoni 16 mln. kv. km ga teng. Buning 99 foizi Artika va Antarktidaga tegishli muzliklardir [2]. Agar shu muzliklar eriydigan bo'lsa, dunyo ummon sathi 50 km ga ko'tarilgan bo'lar edi.

Ma'lumki inson tanasining 70 foizini suv tashkil qiladi, u o'z umri davomida o'rtacha 20-22 ming ovqat va 33 ming litr turli suyuqlik iste'mol

qilar ekan [3]. Etti milliarddan ortiq aholining har biri 80-90 ming litr suvni behuda isrof qilishini inobatga oladigan bo'lsak, hosil bo'lgan raqam oldida chuqur o'yg'a tolasn kishi.

XXI asrga kelib toza ichimlik suv masalasi dunyo aholisining eng qiyin va o'ta dolzarb muammolaridan biriga aylanib bormoqda.

Shuning uchun ham BMTning bosh kotibi Pin Gi Mun 2007 yilning dekabrda Yaponiyaning Beppu shahrida bo'lib o'tgan ulkan anjumandagi ma'ruzasidagi hozirgi vaqtning o'zidayoq er yuzi aholisining chorak qismi taqchil bo'lgan mintaqalarda hayot kechirayotgani, 1,1 milliard nafar odam esa toza ichimlik suvidan butunlay benasib ekanligini tashvishlanib takidlagan edi [4].

Yurtimizda qancha daryo borligini bilasizmi? Ochig'i, ularning soni va umumiy uzunligi ko'pchilikni hayratga solishi shubhasiz. Mamlakatimizda 430 dan ortiq kattayu kichik daryo bo'lib, umumiy uzunligi 127 ming kilometrni tashkil etadi. Ular aholi va ekin maydonlarini obihayot, ishlab chiqarish quvvatlarini suv bilan ta'minlashi barobarida elektr energiyasini hosil qilishda ham beminnat manba hisoblanadi. Ayni paytda tabiatning mazkur in'omining elektr energiyasi hosil qilishdagi ahamiyati ham katta. Qolaversa, olis masofadagi etib borish qiyin, uzatish liniyalarini etkazish imkoniyati cheklangan hududlarda ixcham stansiyalar orqali aholining elektr quvvatiga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash mumkin. Kichik daryolar, kanallar, suv omborlaridan tushadigan suv o'zanlari buning uchun qulay sharoit yaratadi.

Bugungi kunda yurtimiz aholisiga etkazib berilayotgan elektr quvvatining qariyb 14 fizi ana shu suv arteriyalaridagi inshootlar hissasiga tg'ri keladi.

So'nggi 5 yilda amalga oshirilgan loyihalar hisobiga elektr energiyasini chiqarish quvvati 2017 yildagi 1731 MVtdan 2021 yilda 2053 MVtga etdi. Umumiy hajmi 244 MVtga teng bo'lgan yangi quvvatlar ishga tushirildi. Xususan, 13 ta yangi zamonaviy gidroelektr stansiya qurilgan bo'lsa, 9 ta mavjud gidroelektr stansiya to'liq zamon talablari asosida modernizasiya qilindi. Lekin shunga qaramay, yurtimizning gidroenergetika sohasida mavjud salohiyatning qariyb 50 foizi ham o'zlashtirilmagan.

Shu jihat hisobga olinib, jamiyatimiz tomonidan 2022-2026 yillarda umumiy hisobda qo'shimcha 740 mevatt quvvatli 20 yirik loyihani amalga oshirish maqsad qilingan, - deydi "O'zbekgidroenergo" AJ boshqaruvi raisi, senator Abdug'ani Sanginov. – jumladan, 2022 yilda 258 megavattli 8 ta, shundan 4 ta yangi qurilish va 4 ta modernizasiya loyihalari, 2023-2024 yillarda 76 ta megavattli 8 ta 2025-2026 yillarda 506 megavattli 4 ta loyihani ishga tushirish rejalashtirilgan.

Qayd etish joiz, keyingi paytda mamlakatimizda energetika sohasini diversifikasiya qilish, xususan, quyosh, shamol, suvdan elektr energichiyasi olishga katta e'tibor qaratilmoqvd. Binobarin, Yangi O'zbekistonda o'sib borayotgan aholi soni va iqtisod har yili energiyaga bo'lgan ehtiyojni tobora oshirib boryapti. Ekspertlarning hisob-kitobiga ko'ra, 2030 yilga kelib,

tarmoq ishlab chiqarish quvvatini 25 000 MVt. ga yoki yilik elektr energiya hajmini 120 milliard soatga etkazish talab etiladi [4].

Ma'lumki, gidroturbinalar tez oqim tufayli quvvat hosil qiladi. Suv qancha tez oqsa, u ham shuncha ko'proq elektr quvvatini ishlab chiqaradi, qurilish jarayonida va foydalanish davrida tabiiy landshaft va atrof-muhitni buzmaydi. Suv sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, u asl tabiiy xususiyatini yo'qotmaydi. Ixcham GESlar har jihatdan foydali va nisbatan arzon elektr energiyasi ishlab chiqarishda qo'l keladi.

2022 yilning 10 iyun kuni Prezidentimiz raisligida o'tkazilgan yig'ilishda hududlarda mikro va kichik GESlar qurish uchun maydonlar belgilanib, jami 56 megavattli 200 ta loyiha ishlab chiqilgani qo'llab-quvvatlangan edi. Bu loyihalarni ishga tushirish yiliga 202 million kilovatt soat elektr quvvati hosil qilish imkonini beradi.

Davlatimiz rahbari 2022 yil yakuniga qadar Andijon viloyatida 15 ta, Namanganda 10 ta, Qashqadaryo, Surxondaryo, Toshkent viloyatlarida 6 tadan, Samarqand, Sirdaryoda 2 tadan, Buxoro, Jizzax, Farg'onada 1 tadan loyihani boshlashga ko'rsatma bergan edi. Ayni kunda mazkur topshiriq yuzasidan ishlar olib borilyapti.

Aholi va tadbirkorlik sub'ektlarining qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanishini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish, ushbu manbalar orqali elektr va issiqlik energiyasi bilan ta'minlash hamda ma'muriy-maishiy bino hamda inshootlarda energiya resurslaridan samarali foydalanishni rag'batlantirish maqsadida 2022 yil 9 sentyabr kuni Prezidentimizning "Energiya tejovchi texnologiyalarni joriy qilish va kichik quvvatli qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni e'lon qilindi.

Farmonga asosan, endilikda xususiy sektor vakillari quvvati 5 MVt. gacha bo'lgan mikro va kichik GESlarni (suv yig'ish inshootlarini qurmasdan) qurib, elektr energiyasini ishlab chiqarishlari mumkin. Mikro va kichik GES qurish uchun er maydonlari Energetika vazirligi tomonidan kamida 20 yil muddatga tadbirkorga tekinga ijaraga beriladi. Ishlab chiqarilgan elektr energiyasini sotib olish tarifi "E-AUKSION" elektron savdo maydonchasida o'tkaziladigan aukSION natijalari asosida aniqlanadi.

Farmonda asosiy faoliyati quyosh va shamol elektr stansiyalari hamda kichik gidroelektr stansiyalari qurilmalarini ishlab chiqarish bo'lgan, shu jumladan, 2025 yil 1 sentyabrga qadar yangi tashkil etiladigan shunday yuridik shaxslar ham tadbirkorlik sub'ekti sifatida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan kundan boshlab, uch yil muddat davomida foyda solig'i hamda mol-mulk solig'ini belgilangan stavkalarining 50 foizi miqdorida to'lashi kafolatlangan.

"O'zbekgidroenergo" AJ bo'lim boshlig'i Avazbek Zokirovning qayd etishicha, ayni kunda xususiy sektor vakillari, ya'ni tadbirkorlar tomonidan joylarda mikro va kichik GESlarni qurish, ekologik jihatdan toza elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun keng imkoniyat hamda zarur sharoitlar yaratilmoqda. Xususan, mazkur farmonga muvofiq tasdiqlangan

“Xususiylar investirlarga quvvati 500 kVt gacha bo‘lgan mikro gidroelektr stansiyalarini qurish uchun taklif etilayotgan loyihalar (maydonlar) ro‘yxati” “O‘zbekgidroenergo” AJ, “Gidroproekt” AJ, Suv xo‘jaligi vazirligi hamda aholi va tadbirkorlar tomonidan ma‘lum qilingan loyiha maydonlariga chiqib o‘rganish ishlari olib borilgan holda shakllantirildi. Lekin bu shu bilan yangi mikro gidrostansiyalar qurish to‘xtatildi, degani emas. Talab va taklifga qarab loyiha maydonlari ortib boradi.

Tadbirkorlik sub‘ektlariga loyiha bishnes-rejasini ishlab chiqish, optimal texnik echimlarni tanlash va taxminiy qiymatini hisoblashda amaliy yordam ko‘rsatiladi va tavsiyalar beriladi. Ishlab chiqilgan loyiha hujjatlari “O‘zbekgidroenergo” AJ bilan kelishgandan so‘ng o‘rnatilgan tartibda ekspertizadan o‘tkaziladi.

Yana bir muhim jihati, mikro va kichik GESlarni qurishda Xitoy, Rossiya, Fransiya, Italiya, Germaniya, Janubiy Koreya, Avstriya, Turkiya, Tojikiston, Qirg‘iziston kabi qator davlatlar bilan hamkorlik aloqalarining yo‘lga qo‘yilayotgani ham qo‘l keladi.

Shu paytga qadar mikro va kichik GES loyihalari uchun gidroagregatlar chet eldan import qilinardi, - deydi “O‘zbekenergo” AJ boshqaruvi raisi Abdug‘ani Sanginov. – Tez orada Xitoy Xalq Respublikasining gidroenergetika sohasidagi yuqori tajribaga ega bo‘lgan “Zhejiang Jinlun Electro mechanic Co., Ltd.” hamda Hindistonning “MACLEC technical project laboratory pvt. LTD” kompaniyalari bilan hamkorlikda mamlakatimizda Markaziy Osiyoda yagona, quvvati 2 MVtdan 15 MVtgacha bo‘lgan gidroagregatlarni ishlab chiqarish korxonasi o‘z faoliyatini boshlaydi. Mazkur loyihalar ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda 2 MVt gacha, ikkinchi bosqichda esa 15 MVt ga bo‘lgan gidroagregatlar va turbinalar ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yiladi. Ular o‘zbek milliy brendi – “Made in Uzbekistan” nomi ostida tayyorlanib, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Afg‘oniston va boshqa davlatlarga ham eksport qilish ko‘zda tutilgan.

Prezidentimiz shu yil 15 sentyabr kuni Samarqandda bo‘lib o‘tgan ShHT sammiti doirasida Tojikiston Respublikasi Prezidenti Emomali Rahmon bilan muzokara o‘tkazdi. Davlat rahbarlari mamlakatlarimiz va butun mintaqa manfaatlariga javob beruvchi loyiha – Yovon GESni barpo etish bo‘yicha ishlar boshlangani muhim ahamiyatga egaligini alohida e‘tirof etdi.

Yuqorida qayd etilgan istiqbolli loyihalarining amalga oshirilishi yurtimizdagi yuz minglab xonadonlarni nurafshon etadi, keng aholi qatlamlarining maishiy ehtiyojlarini qondiradi, ko‘plab biznes va tadbirkorlik sub‘ektlari uchun yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qiladi. Alqissa, gidroenergetika sohasining taraqqiyoti mamlakatimizda elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish bilan birga, yangi GESlar qurilayotgan, modernizatsiya qilinayotgan gidrotexnik inshootlar joylashgan hududlar aholisi turmush farovonligining oshishiga, ishlab chiqarish sub‘ektlarining elektr quvvatlari bilan ta‘minlanishiga, tom ma’noda, yurtimiz iqtisodiyotining yanada taraqqiy etishiga muhim zamin yaratadi [5].

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash bilan bog'liq muammolar to'g'risida so'z yuritar ekanmiz, mintaqaning umumiy suv zaxiralaridan oqilona foydalanish kabi muhim masalani chetlab o'tolmaymiz. Bu borada BMT Bosh kotibi Antoniu Guterrishning "Suv, tinchlik va xavfsizlik muammolari o'zaro chambarchas bog'liq", degan nuqtai nazarini to'la qo'llab-quvvatlaymiz [6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Suv va suvdan foydalanish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 3-modda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnoma, 1993 yil, 5-son. 221-bet.
2. "Fidokor" 2005 yil, 3-fevral.
3. "O'zbekiston ovozi", 2011 yil, 28-may.
4. Xolikov I., Norboev A., Abdazimov A. Suv – hayot, suv – mamot masalasidir. Monografiya. – Toshkent: Brok class servis, 2014. – 8,25 b.t.
5. "Yangi O'zbekiston" gazetasi, № 200, 2022 yil 29 sentyabr.
6. Mirziyoev. Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021. -164-bet.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ВОСПИТАНИЯ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ В ДУХЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Раушан МЕДЕТОВА,

*заведующая отделом Национального института
педагогики воспитания, доктор педагогических наук,
старший научный сотрудник*

Наша республика на протяжении всей своей истории накопила огромный опыт в области воспитания учащейся молодежи, что способствовало зарождению и становлению многих общечеловеческих ценностей и национальных традиций. Осуществляемые в последние годы в нашей стране кардинальные изменения в национальном воспитании учащейся молодежи позволили ещё более углубить этот процесс с учётом времени. Такой подход был проникнут в выступлении Президента Республики Узбекистан М.Ш.Мирзиёева на торжественном собрании, посвящённом Дню учителя и наставника 30 сентября 2024 года. В частности, глава государства обратил наше внимание на «изменение сознания и мировоззрения человека как основы изменений в обществе». Далее лидер нации подчеркнул, что «если общество не изменится, не будет и прогресса». Значит, в настоящее время важно обратить внимание на развитие сознания и совершенствование мировоззрения у курсантов,

опираясь на национальные ценности.

«Ценность – столь же универсальная и фундаментальная категория познания, как и наука. Соответственно, понимание представляет собой такую же важную функцию науки, как и объяснение»[2]. Значит, наука связана с национально-духовными и образовательно-воспитательными ценностями.

Древнегреческие философы рассматривали понятие «ценность» применительно к социальной действительности, оценке деятельности личности. К примеру, по мысли Аристотеля, понятие ценность можно использовать при оценке события, отношений, явлений добра и зла. В Философском энциклопедическом словаре понятием «ценность» обозначается явление, имеющее общечеловеческое, социально-нравственное, духовно-культурное значение. В широком смысле «ценности» выражают духовную культуру личности. По определению Ж. Туленова, «ценности по отношению к человеку и человечеству представляют собой комплекс явлений природы и общества, служащих для блага нации, народа, социальных групп»[3].

В словаре педагогических терминов педагогические ценности рассматриваются как «понятия и явления, имеющие ценность для образования и воспитания»[2], показывающее общечеловеческое, социально-нравственное, духовно-культурное значение каких-либо явлений объективной реальности. Ценности вбирают в себя все основное в личности, поэтому на протяжении всей жизни человек использует созданные всеми ценности.

На основе приведенных высказываний считаем целесообразным обозначить ряд направлений, отражающих сущность ценностей и возможности их применения: 1) Материальные ценности – труд и средства производства, материальные блага. 2) Духовные ценности – духовность, культура, научные, нравственно-эстетические теории, религиозные, исторические, нематериальные объекты, представляющие всемирное достояние. 3) Природные ценности – природные ресурсы и богатства, окружающие человека и необходимые для его жизни, растительный и животный мир, подземные и наземные ресурсы, почва, вода, воздух и др. 4) Экономические ценности – техника и технология, рыночные отношения и др. 5) Общественно-политические ценности – государственность, демократия, законность, мир, независимость. 6) Педагогические ценности – комплекс знаний, понятий по обучению и воспитанию учащейся молодёжи, способствующих формированию личности.

Национальные традиции, являясь бесценным духовным богатством, созданным в процессе исторического становления и развития нашего народа, передаются по наследию от предков к потомкам.

Сохранение и совершенствование национальных обычаев, ставших одним из главных символов нации, остается священным долгом каждого

поколения. Обычаи, традиции и обряды нашего народа имеют большое воспитательное значение. Воспитанный, образованный, гениальный, умный, трудолюбивый ученик – величайшее достояние родителей и всего общества.

Узбекский народ имеет свои национальные ценности, которые содержат определенные особенности. Например, национальные ценности подразумевают уважение к ценностям других народов.

В нашем государстве выросли самоотверженные, трудолюбивые, квалифицированные кадры с высоким организационным потенциалом. В их профессиональной деятельности есть устойчивый стержень национальной духовности и созидательная сила, способствующая формированию национальной духовности, защите интересов своего народа, нации, Родины в любых условиях, способными в своей деятельности показать национальную духовность нашего народа, духовный потенциал нации, ценность, честь, славу Родины на международном и межгосударственном уровне.

В качестве основных задач по приобщению молодежи к национальным ценностям посредством внеучебной работы следует отметить: *во-первых*, научить учащуюся молодежь свободно мыслить, способствовать пониманию смысла жизни, формировать умение управлять и контролировать себя, воспитывать целеустремленный подход к собственной жизни, чувство единства плана и действия; *во-вторых*, ознакомить обучающихся с национальными, общечеловеческими ценностями, богатым духовным наследием нашей Родины, формировать у них требования к приобретению культурных знаний, навыков, обогащению и формированию эстетических представлений; *в-третьих*, выявлению когнитивных и творческих возможностей каждого ученика, их развитие, внедрение в различные сферы человеческой деятельности; создание условий для выявления и дальнейшей поддержки творчества и талантов молодежи; *в-четвертых*, формирование норм гуманного этикета (взаимопонимания, доброты, сострадания, умения бороться с расовой и национальной дискриминацией), широкое применение таких средств воспитания, как манеры обращения; *в-пятых*, научить учащуюся молодежь мыслить свободно и независимо. Организация этих процессов дает возможность повысить творческие способности и инициативность учащейся молодежи.

Исходя из этого, при национальном воспитании учащейся молодежи следует придерживаться следующих национальных ценностей: 1) организация экскурсий для учащейся молодежи по историческим памятникам, образовательным учреждениям, художественным залам и сооружениям, возведенным в период независимости; 2) активизация работы кружков по краеведению и истории нашей Родины; 3) организация творческих вечеров и встреч с известными художниками, юристами, деятелями образования и науки в целях формирования духовной,

экономической, правовой, экологической, трудовой, эстетической культуры молодежи на основе общечеловеческих и национальных ценностей; 4) организация в махаллах встреч учащейся молодежи с известными людьми, такими как поэты и писатели, государственные и общественные деятели, ветераны труда.

Таким образом, формирование позитивного отношения к национальным и общечеловеческим ценностям, созданным на протяжении тысячелетий, вобравшим в себе богатства материальной и духовной культуры, систему национального воспитания, национальный язык и литературу, основаны на образе жизни обучающихся, общественно-политических взглядах, нравственных нормах, принципах и традициях народов Востока. В связи с этим основной задачей педагогов является бережное сохранение национальных ценностей и доведение их до сознания последующих поколений.

Литература:

1. <https://yuz.uz/ru/news/prezident-oqituvchisining-qadr-qimmati-baland-bolgan-xalqning-obro-etibori-yuksak-boladi>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/razlichnye-podhody-k-opredeleniyu-ponyatiya-obyasnenie>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/vospitanie-studentov-v-duh-natsionalnyh-tsennostey>

MILLIY AXLOQ VA MAFKURAVIY XURUJLAR

**Munisa MAVRULOVA,
O‘zDSMI dotsenti**

Bugungi dunyo shu darajada chigallashib ketdiki, nima yomon-u nima yaxshi, kim do‘st-u kim dushman ekanligini anglab bo‘lmay qoldi. Qadriyatlarining qadsizlanishi tobora kuchayib bormoqda. O‘z milliy madaniyati, urf-odatlarini, an‘analarini eskilik qoldig‘i deb, ularni inkor etish, milliy ruhiyatimizga mutlaqo to‘g‘ri kelmaydigan, g‘ayriodatiy ko‘nikmalarni shakllantirishga qilinayotgan harakatlar, zo‘riqishlarni “yangilik”, deya ilohiylashtirish kuchayib bormoqda. Globallashuv inson hayoti va faoliyatining barcha jabhalarini o‘z domiga tortib bormoqda. Taniqli olim V.Inozemsev bu haqda shunday deydi: globallashuv aslini olganda, ko‘klarga ko‘tarib maqtalayotgan “Umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchi yagona tamaddunning shakllanish jarayoni emas, balki mutlaqo o‘zga holatni – jamiyatning “g‘arbona” modelining ekspansiyasini va dunyoning ana shu modelga moslashishini ifodalaydi. Bugun globallashuv deb atashayotgan jarayonni g‘arblashtirish deya aniqroq ifodalash mumkin”[1]. Shuni ta’kidlash lozimki, globallashuv mutlaqo salbiy hodisa emas. Bugungi dunyoning bir-

biriga tobora yaqinlashuvi, integratsion jarayonlarning kuchayishi, urush va tinchlik muammolarining o'ta keskin tus olishi, shubhasiz, globallashuv holatini zaruriy ehtiyojga aylantirmoqda. Bu esa jahonda yuz berayotgan turli ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy hamkorlik jarayonlarida barchaning bevosita yoki bilvosita ishtirok etishini talab qiladi.

Ayniqsa, insoniyat oldida turgan turli sohalaridagi muammolar, ekologik inqirozlar, oziq-ovqat taqchilligi, munosib turmush kechirish yo'lida paydo bo'layotgan qiyinchiliklar davlatlar va xalqlar o'rtasida iqtisodiy-texnologik, innovatsion hamkorlikni yo'lga qo'yishni talab etadi. Ammo bunday hamkorlik milliy madaniyatlar, qadriyatlar, azaliy an'analarni inkor etish asnosida amalga oshadigan bo'lsa, shubhasiz, bunday hol har bir xalqning milliy ruhiyati, mentalitetiga salbiy ta'sir ko'rsatishi tayin. Shuning uchun ham bugungi dunyoda o'zligini saqlab qolishga harakat qilgan har qanday sivilizatsiya xalqaro integratsion munosabatlarda milliy ruhiyatining sofligini ta'minlashi maqsadga muvofiq.

Shu o'rinda quyidagi misolni e'tiborga olish lozim, deb o'ylaymiz: ma'lumki, XVI asrda Yevropaliklar Yaponiya hududiga kelib, mazkur davlat bilan turli sohalarida hamkorlik qilishni taklif etadilar. O'z milliy qadriyatlariga o'ta sodiq yapon millati esa iqtisodiy, texnologik hamkorlikni qo'llagan holda milliy ruhiyatini saqlab qolishga ustuvor ahamiyat beradilar. "Yapon ruhiyati va g'arb texnologiyasi" g'oyasi o'sha paytda paydo bo'lgan va bu hozirgacha o'zining ahamiyatini yo'qotmadi. Umuman, janubiy-sharqiy Osiyo davlatlarida milliy o'zlikni saqlash, o'zining tarixiy-madaniy ildizlariga mustahkam suyanish alohida fenomen hodisa hisoblanadi. Mazkur hududda "global fikrla, lokal harakat qil" g'oyasiga amal qilinishi muayyan muvaffaqiyatlarga olib kelayotganligini alohida qayd etish muhim.

Boshqacha so'z bilan aytganda, globallashuv, shuningdek, bugun tobora keng tarqalib borayotgan "ommaviy madaniyat" har qanday jamiyatni yemiruvchi, ijtimoiy axloqsizlikni keltirib chiqaruvchi kuchga aylanib bo'ldi. "Ommaviy madaniyat"ni ko'ngilochar industriya tomonidan yaratilgan, omma iste'moliga mo'ljallangan madaniyatning siyqalashtirilgan, ko'p holatlarda bachkanalashtirilgan namunasi, deyish mumkin.

Mamlakatimizda suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy davlat barpo etilayotgan bir davrda jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitini mustahkamlash, "ommaviy madaniyat"ning har qanday ko'rinishlariga qarshi kurashda milliy axloqning o'rni ortib boraveradi. Darhaqiqat, jamiyatni har qanday balo-qazolardan saqlab qolishning yagona yo'li – milliy axloq hisoblanadi. Patrik Jozef Byukenen shunday yozadi: "O'zingiz bir o'ylab ko'ring, 50-yillarda ajralish – axloq-odob asoslariga berilgan zarba, abort – dahshatli jinoyat, gomoseksualizm esa – o'ta yaramas hayvoniy illat deya baholab kelingan.

Bugun esa, nikohlarning yarmi ajralish bilan yakun topmoqda, odamlar "oilaviy hayot" tushunchasi o'rniga qandaydir mavhum "munosabatlar" iborasini qo'llashni afzal ko'rmoqda, "sevgi" tushunchasi esa har qadamda tilga

olinganidan siyqasi chiqib, butkul boshqa narsani anglatadigan bo'lib qoldi. Belgiyalik sotsiolog Ron Lestxagning fikricha, oila-nikoh munosabatlarining inqirozi "g'arbona tafakkur tarzining azaliy nasroniy qadriyatlar sanalgan – fidoiylik, mehribonlik, sadoqat, imon-e'tiqod kabi fazilatlarining faqat shaxs manfaatlarining qondirilishiga qaratilgan individualistik qarashlar tizimi tomonidan siqib chiqarilgani bilan izohlanadi" [2]. Axloq, tarbiya, ma'naviyat-ma'rifat bo'yicha keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shundan darak beradiki, ommaviy ravishda axloqsizlikning kuchayishi g'arb davlatlarida o'tgan asrning o'rtalaridan ayniqsa avj oldi. Eng yomoni – ma'naviy-ma'rifiy hayot, tarbiyaviy ishlar, shaxslararo munosabatlarda axloqni, uning azaliy me'yorlarining buzilishi hamda ularni inkor etish, umume'tirof etilgan xulq-atvor mezonlariga e'tiborsizlik va ularga yengil-yelpi munosabatda bo'lishni anglatadigan amoralizm tushunchasi paydo bo'ldi. Amoralizm kishilarning ma'naviy buzilish oqibatida shakllanadigan, raman tan olingan yoki amalda mavjud bo'lgan axloq me'yorlari, baholar, an'analar, xulq-atvor namunalari tizimiga mos kelmaydigan xatti-harakati, xulqidir. Amoralizmni belgilash mezonlari mutloq yoki nisbiy bo'lishi mumkin. Ayrim shaxs va guruhlarining umuminsoniy ma'naviyat me'yorlariga mos kelmaydigan xatti-harakati va xulqi tom ma'noda g'ayriaxloqiy deb baholanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, amoralizm kecha paydo bo'lgan illat, ijtimoiy hodisa emas. Uning tarixi uzoq bo'lib, individual, guruhlariga xos va ijtimoiy shakllari mavjud. Yakka shaxsga mansub amoralizm bir kishining axloqiy buzilishi, uning xulq-atvoridagi jiddiy kamchiliklar majmui tarzida namoyon bo'ladi. Guruhlarga xos amoralizm esa jamiyatning biron-bir qatlami, ijtimoiy harakat a'zolari orasida keng tarqalgan illat (boylikka ruju qo'yish, jamoaviy buzg'unchilik, narkomaniya, alkogolizm, fohishalik va fohishabozlik va boshqalar) tarzida ko'zga tashlanadi.

Ijtimoiy amoralizm esa u yoki bu tarzidagi ma'naviy buzilishning butun jamiyatni qamrab olishi yoki uni majburlash tamoyillarining zo'rlik bilan amalga oshirilishi (masalan, ateizm, fashizm, ekstremizm, terrorizm g'oyalarning zo'rlik bilan yoyilishi, odamlarni shu yo'llarga o'tishiga ommaviy majburlash yoki qadimgi Pompeydagi ommaviy ma'naviy buzilish holati) tarzida namoyon bo'ladi. Amoralizmning siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy shakllari ham mavjud[3]. Bugungi mafkuraviy xurujlar tobora ortib borayotgan hozirgi davrda odamlarni turli tahdidlardan asrab qolishning yagona yo'li, yuqorida ta'kidlangani kabi, milliy axloq va uning azaliy me'yorlariga amal qilishdir. Biroq, mamlakatlar va xalqlar insoniyatni turli axloqsizliklardan asrab qolishga qanchalar darajada harakat qilmasin, o'z navbatida yovuz kuchlar ham tinimsiz ravishda o'z targ'ibot ishlarini kuchaytirib bormoqdalar.

Bunga O'zbekistonning axborot maydonida kvadrober-bolalarning paydo bo'lishi ham misol bo'la oladi. Kvadrober bolalar to'rt oyoqlab, biror-bir hayvon qiyofasiga kirib olib harakat qiladigan, o'zlarining g'ayriaxloqiy qiliqlari bilan jamiyatda ijtimoiy noroziliklarni keltirib chiqarayotgan

yangi “ommaviy madaniyat”ning mevasi hisoblanadi. Kvadrobika deb, bugungi kunda zamonaviy bolalar va o’spirinlar orasida mashhur bo’lgan submadaniyat tushuniladi. Uning mohiyati hayvonlarga tahlid qilishdir: kvadrobika izdoshlari niqob va kostyum kiyishadi, to’rt oyoq bilan harakat qilishadi, vovullashadi, miyovlashadi. Ayrim hollarda esa ular tinch aholiga, asosan bilalar va yoshi kattalarga “hujum” qiladilar, jamiyatda qo’rquv hissini shakllantirishga urinadilar.

Kvadrobikaning asoschisi 2000 yillarning boshlarida to’rt oyoqlab yugurishni boshlagan yaponiyalik yengil atletikachi Kenichi Ito hisoblanadi. U 2008 yilda 18,58 soniyada yuz metrga g’ayrioddiy tarzda yugurib jahon rekordini o’rnatgan. 2019 yilda kvadrobika Amerika Qo’shma Shtatlarida juda ommalashib ketdi. Keyinchalik dunyoning ko’plab davlatlari, jumladan, Rossiya, Belarus, Ukraina, Qozog’istonda ham paydo bo’ldi.

Eng yomoni ayrim ota-onalar bolalarning bunday harakatlarini qo’llab-quvvatlamodqalar. Ular uchun kerakli kiyim-kechaklar sotib olib bermoqdalar, bolalarning nostandart qiziqishlarini rag’batlantirayptilar, haraktlari paytida kerak bo’ladigan uychalar, idish-tovoqlar xarid qilmoqdalar, hattoki kvadrobikachilar bo’yniga ip boylab olib jamoatchilik oldida sayr qildirmoqdalar.

Bunday axloqsiz “o’yin” jamiyat uchun ijtimoiy xavfli harakat deyish mumkin. Birinchidan, bu o’yin insonni, ayniqsa, bolalarni yoshligidan odamlar jamiyatidan begonalashtiradi. Jamiyatdan begonalashgan har qanday odamda individualistik qarashlar kuchayib boraveradi, xudbinlik kayfiyati uning xulqida ustuvor ahamiyat kasb eta boshlaydi. Keyinchalik u o’zini yakka hisoblaydi, tushkunlikka tusha boshlaydi. Ushbu hol o’ta jirkanch va juda yuqumli hisoblanadi. Bunday o’yin tarafdorlari o’z xatti-harakatlarini hayvonat dunyosiga gumanistik asosda yondoshuv sifatida baholamoqdalar. Biroq, bu bilan odamlarning hayvonat olamiga bo’lgan mehrini oshirish aslo mumkin emas. Aksincha, jamiyatda ijtimoiy keskinlikning kuchayishi yuz berishi mumkin.

Shuning uchun ham jamiyat bunday nosog’lom harakatlarga o’z vaqtida ishonarli javob berishi lozim. Xo’sh, nima uchun ayrim odamlarda, ayniqsa, yoshlarda turli tahdidlarga javob berishda, munosabat bildirishda sustkashliklar yuz bermoqda? Mazkur savolga javob berishda qator omillarga e’tibor berish kerak, deb o’ylaymiz. Masalan, ayrim e’tiqodi bo’sh yoshlarimiz jamiyatda yuz berayotgan, paydo bo’layotgan har xil nohush hodisalarga o’z vaqtida, ma’nili javob bora olmasliklarining bosh sababi ularning va ular ota-onalarining jamiyatdan ma’lum darajada ajralib qolishlari, begonalashuvlaridan iborat, deyish mumkin. Boshqa tarafdand, bolalarning ijtimoiy tarbiya tizimidan chetga chiqishlari, joylarda olib borilayotgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligining pastligi, jamiyatda, oiladagi o’zgarishlarni tahlil qila olish ko’nikmasining yo’qligi ham bu narsaga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Buning natijasida amaliy tajriba, ko’nikma, bilim darajasi past yoshlar har qanday “o’yinlar” quliga aylanib qoladi. Yana bir muhim masala shundan iboratki, milliy axloq me’yorlariga

amal qilmaslik, ma'naviy-mafkuraviy tahdidlar oldidagi ojizlik yoshlarimizda yaratuvchanlik madaniyatining yo'qligi yoki kamligi yohud "iste'molchilik kayfiyati"ning ustuvor ahamiyat kasb etishi bilan ham belgilanadi.

Iste'molchilik kayfiyati yoshlardagi eng tuban mayllarga suyanadi, ularni qo'zg'aydi, odamda ijtimoiy sustkashlik holatini yuzaga keltiradi. Bunday kayfiyatdagi kimsa esa hamma narsaga shaxsiy manfaat nuqtai nazaridan yondoshadigan bo'lib qoladi. Ezgulik, muruvvat, mehr-oqibat, odamgarchilik, insonparvarlik, o'zgalar manfaatlarini hurmat qilish kabi tuyg'u va tushunchalar ular uchun begona hisoblanadi. Shuning uchun ham jamiyatning ijtimoiylashuvi har bir davlat va millatning taraqqiyotida alohida o'rin egallaydi. Milliy axloq kishilarda ijtimoiy mas'ullik, ijtimoiy uyalish, ijtimoiy qarzdorlik singari har bir inson uchun o'ta zarur bo'lgan fazilatlarni shakllantiradi. Bunga ko'hna tariximiz ko'plab misollar topiladi. Masalan, XVII asrning 30-yillarida tug'ilib, XVIII asrning 30-yillarigacha yashab, ijod qilgan ulug' vatandoshimiz Xoja Samandar ibn Baqo Termiziy bobomiz ham inson tarbiyasini jamiyat butunligining asosi, deb bilgan. U o'zining "Dastur ul-muluk" asarida yaxshi odamlarni jamiyatning guliga o'xshatsa, yomonlarni ruhiyati buzilganlarga qiyoslaydi: "Azizim, shunday kimsalar borki, ularning jismi – vujudi g'iybat, bo'hton, hasadning xamirturushi bilan qorilgan bo'ladi. Shu sabab ularning qalbida, faqat g'iybat, bo'hton, hasadning tikanakli niholi ko'karib chiqadi. Bunday odamlarning ruhiyati beqaror, va'dasi sust, do'slik iplari zaif bo'ladi. Buqalamunga monand rangini tez-tez o'zgartirib turadi. Ular Dimnaga o'xshab odamlar ustiga g'iybat, tuhmat, xusumat o'qlarini tinimsiz yog'dirib turganlaridagina rohatlanadilar". Alloma o'z so'zini davom ettirib yana shunday deydi: "Azizim, fosiq, axloqsiz va nodon odamlarning suhbatida bo'lishdan hazar qil. Aqli raso, bilimdon odamlarga xizmat qilishni o'zingga majburiyat qilib ol va ulardan aslo tortinma. Chunki, axloqsiz, o'qimagan, johil va odobsiz kishilar bilan munosabatda bo'lish qora ilonni oziqlantirish bilan barobar bo'lib, u qachondir zarar yetkazadi, attorchilik sandiqchasiga monand bo'lgan yaxshi, aqli raso, bilimdon insonlar bilan birga bo'lish, uchrashib turish, muomala qilish foydadan xoli bo'lmaydi" [4]. Darhaqiqat, bugungi tobora chigallashib borayotgan dunyoda odamlarni turli balo-qazolardan asrashning eng samarali vositasi sifatida milliy axloqqa suyanilishi, shubhasiz, samara beradi.

Fodalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. В.Иноземцев. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация. «Вопросы философии», 2004, №4.-60-бет.
2. (Патрик Жозиф Бьюкенен. Ғарбнинг ўлими. – Тошкент, 2021. – 61 бет).
3. (Вайронкор ғоялар ва бузгунчи мафкуралар. – Тошкент, 2015. -13 бет).
4. (Хожа Самандар Термизий. Дастур ул-мулук. – Тошкент, 1997. -99, 110-бетлар).

SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA MADANIYATNING O'RN

Gularo NISHONBOYEVA,
falsafa doktori (PhD)

Madaniyatshunoslik fanining diqqat markazida shaxs muammosi doimo asosiy o'rinni egallab kelmoqda. Albatta buning ajablanarli joyi yuk. Chunki madaniyatning asosiy ob'ekti bu – insonning o'zidir. Shu ma'noda bir vaqtning o'zida madaniyat va shaxsiyat bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'liq hodisadir. Bir ma'noda madaniyat shaxsning u yoki bu turini shakllantiradi, boshqa bir tomondan esa, shaxs madaniyatda yangi narsalarni qaytadan kashf qiladi, o'zgartiradi va yangilaydi. Demak, shaxs madaniyatining yaratuvchisi hamda harakatlantiruvchi kuchi, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Ijtimoiylashuv va madaniyatlashtirishda madaniyatning shaxsga ta'siri madaniyat va sotsializatsiya jarayonida sodir bo'ladi, ular yordamida bola jamiyatda, muayyan madaniyatda, hayotda zarur bo'ladigan bilim va tajribalarga ega bo'lib boraveradi. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, ijtimoiylashuv deganda, shaxsning jamoa bilan ishtiroki va normalarni o'zlashtirish holati, deb tushunish mumkin. Shu bilan birga, shaxs ijtimoiy-madaniy jihatdan jamiyatga mos holatda shaxs sifatida shakllanadi. Shunday qilib, shaxsning ijtimoiy - madaniy muhitga uyg'un holda kirishi, uning jamiyat qadriyatlarini o'zlashtirishi, uning a'zosi sifatida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishiga imkon beradi.

Madaniyat tushunchasi ijtimoiylashuvdan farqli o'laroq, insonga ma'lum bir madaniyatdagi xatti-harakatlar an'analari va normalarini o'rgatishni nazarda tutadi. Bu inson va uning madaniyati o'rtasidagi o'zaro almashish jarayonida yuzaga keladi, bunda bir tomondan, madaniyat shaxsning asosiy xususiyatlarini belgilaydi.

Madaniyat insonning asosiy ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi, masalan, o'zga insonlar bilan muloqot qilish jarayoni, o'z xatti-harakatlari va his-tuyg'ularini nazorat qilish shakllari, asosiy ehtiyojlarni qondirish usullari, atrofda dunyoning turli hodisalariga baholash munosabati va boshqalar. Madaniyatlashuv natijasida insonning boshqa a'zolari bilan hissiy xulq-atvorining bir-birlariga o'xshashligidir. O'z tabiatiga ko'ra, madaniyatlashuv jarayoni ijtimoiylashuv jarayoniga qaraganda murakkabroqdir. Gap shundaki, hayotning ijtimoiy qonuniyatlarini o'zlashtirish madaniy me'yorlar, qadriyatlar, an'ana va urf-odatlarini o'zlashtirishdan ko'ra tezroq sodir bo'ladi.

Individual darajada madaniyat voqeligi o'ziga o'xshagan boshqalar: qavm - qarindoshlar, do'stlari, tanish-bilishlari yoki bir xil madaniyatga mansub bo'lgan begonalar bilan kundalik muloqotda ifodalanadi. Inson ongli yoki ongsiz ravishda turli xil hayotiy vaziyatlarda o'zini bunday tutishni o'rganadi,

hodisalarni baholash, mehmonlarni kutib olish, e'tibor va signallarning ma'lum belgilariga javob berish bilan izohlanadi.

Inkulturratsiya jarayonining mazmun-mohiyati quyidagi bilim va ko'nikmalarni egallashdan iborat:

- hayotni o'ziga mos holda ta'minlash, kasbiy nuqtai nazardan faoliyat ko'rsatish, uy-mehnat, tovarlar va xizmatlarni sotib olish va iste'mol qilish;

- shaxsiy rivojlanish umumiy va kasbiy egallash milliy ta'lim, ijtimoiy faoliyat, havaskorlik faoliyati;

- ijtimoiy muloqot rasmiy va norasmiy muloqot, sayohat, jismoniy harakatlar;

- energiya harajatlarini tiklash, oziq-ovqat iste'moli, shaxsiy gigiena, passiv dam olish va uyqu.

Madaniylashuv bir necha yo'llar bilan sodir bo'ladi, lekin eng keng tarqalgani bilvosita, odam boshqa odamlarning xatti-harakatlarini kuzatganda (go'yo josuslik qiladi). Bu mexanizm taqlid, deb ataladi. Ushbu usul yordamida biz har kuni ko'p marta bajaradigan eng oddiy kundalik qoidalar, masalan, ovqatlanish madaniyat, kunlik qilinadigan yumushlar nuqtai nazaridan, ma'lum bir qiymatga ega. Boshqacha qilib aytganda, madaniyat bizga nimani qachon, qanday qilishni o'rgatadi.

Bosqichlar. Inkulturratsiyada odatda ikkita asosiy bosqichdan iborat bo'lib, bular: **bolalik** va **o'smirlik** davrlarini o'z ichiga oluvchi boshlang'ich (birlamchi) va yetuklik va keksalikni qamrab turuvchi kattalar (ikkilamchi).

Birlamchi bosqich bolaning tug'ilishi bilan boshlanadi va o'smirlik davrining oxirigacha davom etadi. Bu bolalarni tarbiyalash va o'qitish jarayonidir. Bu davrda bolalar o'z madaniyatining eng muhim elementlarini o'zlashtiradilar, normal ijtimoiy-madaniy hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Madaniyat jarayonlari hozirgi vaqtda asosan maqsadli ta'lim va qisman o'z tajribasi natijasida amalga oshiriladi.

Mashhur amerikalik madaniyatshunos antropolog Melvill Xerskovitsning (Amerika antropologi va etnologi 1895-1963 yillarda yashab ijod etgan) fikriga ko'ra, bola madaniyatining passiv elementi bo'lmasa ham, bu yerda o'yinchi sifatida emas, balki ko'proq vosita sifatida harakat qiladi. Kattalar jazo va mukofotlar tizimidan foydalanib, uning tanlash yoki baholash qobiliyatini cheklaydi. Bundan tashqari bolalar xatti-harakatlar nomralari va qoidalarini ongri ravishda baholashga qodir emaslar, ularni tanqidsiz o'rganadilar. Bolalar o'zlari yashayotgan dunyo qoidalariga rioya qilishlari kerak. Bu ularni dunyoni qora va oq rangda ko'rishga olib keladi va murosaga kela olmaydi[3].

Mazkur davr uchun har qanday madaniyatda bolalarda kundalik hayot uchun yetarli bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishning maxsus usullari mavjud. Ko'pincha bu o'yin shaklida sodir bo'ladi. O'yinning quyidagi turlari ajratiladi:

- strategik, har qanday faoliyatning mumkin bo'lgan natijalarini bashorat qilish va ushbu natijalarning ehtimolini baholash qobiliyatini o'rgatish va

rivojlantirish;

- bolani tasodifiy jarayonlar bilan tanishtirish, omad (qobiliyatsizlik), boshqarib bo'lmaydigan holatlarsiz, xavf-xatar tariqasida;

- rolli o'yin, uning davomida bola kelajakda bajarishi kerak bo'lgan funksiyalarni o'zlashtiradi.

O'yinlar aql, fantaziya, tasavvur va o'rganish qobiliyati kabi shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi.

Kichik bolalar boshqalarga e'tibor bermay, yolg'iz o'ynashadi. Ular yolg'iz mustaqil o'yin bilan ajralib turadi. Biroz vaqt o'tgach, ular boshqa bolalar bilan aloqa qilmasdan, ularning xatti-harakatlarini o'zlariga ko'chirishni boshlaydilar. Bu parallel o'yin deb ataladi. Taxminan uch yoshda bolalar o'z xatti-harakatlarini boshqa bolalarning xatti-harakatalari bilan muvofiqlashtirishni o'rgana boshlaydilar. Ular o'z xohishiga ko'ra mustaqil o'ynaydilar, lekin boshqa odamlarning kombinatsiyalangan o'yinlarini ham hisobga oladilar. Va nihoyat, to'rt yoshdan boshlab bolalar birgalikda o'ynashga o'z harakatlarini boshqa bolalar bilan muvofiqlashtirishga qodir.

Birinchi inkulturatsiya jarayonida mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish va mehnatga qadrlı bo'lgan munosabatlarni shakllantirish muhim rol o'ynaydi. Bolaning qanday o'qishni o'rganishi ham muhim hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda, insonning dunyoga munosabatini shakllantiradigan boshqa qadriyatlar o'zlashtiriladi, xatti-harakatlarning asosiy modellari yaratiladi, bir so'z bilan aytganda, "madaniy aysberg" quriladi. Bola o'zining erta bolalik tajribasi asosida ijtimoiy majburiy va umumiy madaniy bilim, kasbiy jihatdan o'ziga xos bo'lmagan ko'nikmalarga ega bo'ladi. Bu davrda bunday bilim va ko'nikmalarni egallash va amaliy rivoj toptirish bolaning hayotida yetakchi o'rinni egallaydi. Maktabgacha va maktab ta'lim tashkilotlari tegishli muassasalarga aylanmoqda. Bola o'z vaqtining muhim qismini u yerda o'tkazadi. Ilk ta'lim jarayonlarini o'sha yerda o'zlashtiradi. Aytishimiz joizki, hozirgi vaqtda bolani ijtimoiy-madaniy hayotda munosib tarzda ishtirok eta oladigan kattalarga aylantirish uchun zarur shart-sharoitlar shakllantirmoqda.

Madaniyatning ikkilamchi bosqichi kattalarga tegishli, chunki insonning madaniyatga kirishi inson voyaga yetganida tugamaydi. Voyaga yetgan kishi quyidagi muhim fazilatlariga ega bo'lgan shaxs hisoblanadi:

- organizmning jismoniy yetukligining talab qilinadigan darajasi qoida tariqasida, naslning ko'paytirish uchun shakllangan qobiliyatidan bir oz oshib ketadi;

- uy sektorida hayotni qo'llab-quvvatlash ko'nikmalari iqtisodiyot va ijtimoiy mehnat taqsimoti;

- turli ijtimoiy-madaniy guruhlarining bir qismi sifatida amaliy faoliyatlar orqali yetarli darajada madaniy bilim, ko'nikma va ijtimoiy tajriba;

- mehnat taqsimoti tizimining kattalar ishtirokchilaridan iborat ijtimoiy jamoalardan biriga mansubligi va hokazo.

Inkultursiyaning ikkinchi bosqichining o'ziga xos qobiliyati insonning ma'ulm bir jamiyatda o'rnatilgan chegaralar doirasida ijtimoiy-madaniy

muhitni mustaqil ravishda o'zlashtirish qobiliyatini rivojlantirishdir. Inson o'zining hayotiy muammolarini hal qilish uchun olingan bilim va ko'nikmalarni birlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi, uning o'zi uchun ham, boshqalar uchun ham muhim oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan qarorlar qabul qilish qobiliyatini kengayadi. U harakatlarda ishtirok etish huquqini oladi. Bu muhim ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Chunki kattalar o'zlarining va boshqalarning harakatlarini shuningdek, madaniyat qadriyatlarini va me'yorlarini ongli ravishda baholashga qodir. Boshqacha qilib aytganda, shaxs o'ziga madaniyat tomonidan taklif qilingan narsani qabul qilishi yoki rad qilishi mumkin.

Munozaralar va ijodkorlik. Bu javrda asosiy e'tibor kasb-hunar ta'limiga qaratilmoqda. Insonning ko'p kuch va vaqti bunga sarflanadi. Zarur bilim ko'nikmalar asosan o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida o'zlashtiriladi. Ushbu bosqichda yoshlarning oilada yangi, kattalar maqomiga ega bo'lishlari, ijtimoiy aloqalar doirasini kengaytirishlari, yangi mavqeidan xabardor bo'lishlari va o'zlarining hayotiy tajribasini to'plashlari ham katta ahamiyatga ega.

Keyinchalik, inson ish joyida o'z kasbiy mahoratini oshirganda, madaniyat asosan bevosita (rasmiy va norasmiy) ijtimoiy-madaniy aloqalar bilan bog'liqdir. Bundan tashqari, kattalarning hayoti bir qator boshqa narsalarga kiritilmasdan mumkin emas. Turli ijtimoiy guruhlar: oila, do'stlar guruhi, qiziqish guruhlari va boshqalar. Bu vaqtda shaxs fuqarolik burchlarini bajarib, muayyan huquqlardan foydalanadigan holda jamiyat hayotiga to'liq qo'shiladi. Va nihoyat, keksalik inson nafaqaga chiqqanda keladi. Uning bo'sh vaqti ko'p, bolalar alohida yashaydilar, do'stlari tez-tez vafot etishadi. Mazkur davrda inson uchun hayotning ma'nosini yo'qotmaslik juda ham muhim, shuning uchun keksa odamlarning madaniyati zamonaviy dunyoda juda dolzarb va muammodir.

Har bir inson hayoti davomida ko'plab ijtimoiy rollarni egallashi kerak, chunki ijtimoiylashuv va madaniyat jarayonlari uning hayoti davomida bo'ladigan holatdir. Har bir ijtimoiy rol ko'plab madaniy me'yorlarni, xulq-atvor stereotiplari qoidalarini o'z ichiga oladi va boshqa rollar bilan ko'rinmas ijtimoiy iplar bilan bog'langan.

Juda keksa yoshga qadar inson hayotga, odatlarga, didga, xatti-harakatlar qoidalariga, rollarga va boshqalarga qarashlarini o'zgartiradi. Bu kabi o'zgarishlarning barchasi uning ijtimoiy-madaniy muhitining to'g'ridan-to'g'ri ta'siri ostida sodir bo'ladi. U bilan doimiy ravishda aloqada bo'lgan va undan tashqarida madaniyatni rivojlantirish mumkin emas. Inson o'zlashtirilishi kerak bo'lgan madaniy ma'lumotlarni uzatishning uchta usuli mavjud:

- vertikal uzatish, ushbu davrda ijtimoiy-madaniy ma'lumotlar otalardan bolalarga uzatiladi;

- gorizontallik uzatish, bu kabi madaniy tajriba va an'analarning rivojlanishi tengdoshlar bilan muloqotda sodir bo'ladi;

– bilvosita uzatish, bunda shaxs kattalar va qarindoshlari, qo‘shinlari, shuningdek atrofda o‘qituvchilardan amaliyotda ham, ixtisoslashtirilgan madaniyat institutlarida ham o‘rganadi.

Hayotning turli bosqichlarida bu omillar ta‘sir qiladi. Erta bolalik davrida (uch yoshgacha) ayniqsa onaning bolasiga g‘amxo‘rligi yetakchi rol o‘ynaydi.

Uch yoshdan o‘n besh yoshgacha bo‘lgan bo‘lgan davrda bolaga madaniyatning boshqa agentlari ko‘proq ta‘sir qiladi: tengdoshlari, maktab, ommaviy axborot vositalari bilan muloqot, ilgari notanish kattalar (o‘qituvchilar, shifokorlar, to‘garak rahbarlari va boshqalar) bilan aloqalar. Bu vaqtda bolalar amaliy natijaga erishish uchun ob‘ektlar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Ular tasvirlarni yaratishga qodir, jumladan, dunyoning tasvirini shakllantirish, keyinchalik ular dunyoning rasmiga aylanadi. Ular belgilar bilan, keyinroq tushunchalar bilan tanishadilar, mavhum fikrlashni o‘zlashtiradilar. Qoniqish yoki norozilik hissi asosida hissiy soha ham rivojlanadi. Shunday qilib, asta-sekin bolani o‘rab turgan jamiyat va madaniyat uning uchun yagona mumkin va mavjud dunyoga aylanadi, u o‘zini to‘liq identifikatsiya qiladi.

Madaniy insonning asosiy ehtiyojlaridan biri shaxs turli munosabatlarga bo‘lgan ehtiyojlar atrofda dunyo bilan, shaxsning har qanday g‘oyalar, qadriyatlar, ijtimoiy guruhlar va madaniyatlar bilan o‘zini o‘zi identifikatsiya qilish orqali amalga oshiriladigan jamoaviy hayot faoliyatiga bo‘lgan ehtiyojdir. O‘z-o‘zini identifikatsiya qilishning bunday turi “o‘ziga xoslik” tushunchasi bilan belgilanadi. Mazkur konsepsiya ancha uzoq tarixga ega, ammo 1960 yillarga qadar u cheklangan va qo‘llanilmagan. Fanlararo ilmiy muomalaga kirgan “o‘ziga xoslik” atamasi amerikalik psixolog E.Eriksonning asarlari tufayli keng tarqaldi. 1970 yillarning ikkinchi yarmidan boshlab bu konsepsiya mustahkam o‘rnatildi, barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar leksikoniga kirib, turli yo‘nalishdagi olimlarning e‘tiborini tortadi va o‘ziga xoslik muammasining ko‘plab nazariy va empirik tadqiqotlarini keltirib chiqaradi[4].

Madaniy o‘ziga xoslikning madaniyatshunoslikdagi ahamiyati shundaki, u shaxsda ma‘lum barqaror fazilatlarining shakllanishini nazarda tutadi, buning natijasida, ma‘lum madaniy hodisalar yoki odamlar unda xushyoqish yoki antipatiya tuyg‘usini uyg‘otadi va u yoki bu tuyg‘uga qarab, u o‘ziga xoslikni tanlaydi. Madaniy o‘ziga xoslikning mohiyati masalasini ko‘rib chiqayotganda, madaniyatning asosiy sub‘ektlari bir-biri bilan yoki u yoki bu munosabatda bo‘lgan odamlar ekanligini unutmaslik kerak. Hamkorlikda bu munosabatlarni saqlashda g‘oyalar muhim o‘rin tutadi. Odamlar o‘zlari haqida, bu ko‘pincha madaniyatdan madaniyatga sezilarli darajada farq qiladi.

Madaniy o‘ziga xoslik barcha madaniyatlar vakillarining “biz” va “begona odamlar”ga bo‘linishga asoslanadi. Bunday bo‘linish ham hamkorlik, ham qarama-qarshilik munosabatlariga olib kelishi mumkin. Shu munosabat bilan madaniy o‘ziga xoslikni madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir jarayonining

o'ziga ta'sir qiluvchi muhim vositalardan biri, deb hisoblash mumkin.

Mahalliy madaniyat. Boshqa madaniyatning har qanday hodisalari va o'z madaniyatida qabul qilingan hodisalar o'rtasidagi muvofiqlik yoki nomuvofiqlik holatlarida "begona" tushunchasi paydo bo'ladi.

Shu sharoitdan kelib chiqib, madaniyatshunoslikda "begona" tushunchasi katta ahamiyat kasb etadi. Muammo shundaki, bu konsepsiyaning ilmiy ta'rifi hali shakllanmagan. Uni ishlatishning barcha variantlarida, u oddiy darajada tushuniladi, ya'ni izolyatsiya va qayta mazkur terminologiyani eng muhim xarakterli xususiyatlari hisoblanadi. Bu yondashuv bilan "begona" tushunchasi bir nechta ma'nolarga ega:

- begona, bu yerdan emas, begona, ona madaniyati chegaralaridan tashqarida joylashgan;

- g'alati, g'ayrioddiy, odatiy va tanish muhitga zid bo'lgan begona;

- noma'lum va bilimga ega bo'lmagan begona;

- g'ayritabiiy, hamma narsaga qodir bo'lgan begona, uning oldida odam kuchsizdir;

- mash'um, hayotga tahdid soladigan begona holatlar.

Shunday qilib, faqat "begona", "boshqa"ni anglash orqali "o'ziniki" haqidagi g'oyalar paydo bo'ladi. Agar bunday qarama-qarshilik bo'lmasa, insonning o'zini anglashi va o'zligini shakllantirishi kerak emas. Bu shaxsiy o'ziga xoslikning barcha shakllariga taalluqlidir, lekin ayniqsa madaniy o'ziga xoslikni shakllantirishda yaqqol namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Авлоний А. Танланган асарлар. 2-жилд. Т.: Маънавият, 2006. 304.
2. Грушевицкая Т.Г., Садохин А.П. Культурология. М.: ООО "Издательство Юнити-Дана, 2007 г. 117-185 с.
3. А.А.Белик. Культура и личность. Психологическая религии: Учеб. Пособие. М.: Российск. гос. гуманит. унив-т. 2001. 378 ст.
4. Белик А.П. Ижтимоий шакл ҳаракати. М.,1982 й.
5. Маданиятшунослик 20 аср Энциклопедия 2-жилд, Санк-Петербург., 1998.
6. Назаров Қ. Жаҳон ғалсафаси қомуси. 1 ва 2 жилдлар –Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2021.

PLATONNING DAVLAT HOKIMIYATIDAGI QARASHLARIDA ERKINLIKNING O'RNI

Dilnavoz RAXIMDJANOVA,
*falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
"Alfraganus University" nodavlat oliy ta'lim
tashkiloti katta o'qituvchisi*

Erkinlik masalasi doimiy gap boradigan mavzu sanaladi. U xuddi insonlarning tabiiy ehtiyojlari kabi hayoti davomida paydo bo'lib turuvchi fenomendir. Uni kerakliligi esa erkni yo'qotgan paytda seziladi. Shunday ekan erkinlik davrlar mobaynida o'ziga bo'lgan qiziqishini so'ndirmasdan yangicha yondashuvlarni zamonasiga qarab o'zgartirib boraveradi.

Platon erkinlikni siyosiy ijtimoiy tusda ko'rar ekan, uning davlat tuzumlaridagi erkinlikni rolini eslatib o'tish lozim. Davlat turlarini u beshga ajratadi. Shuningdek, ular qayerdandir yerlardan, yoki yo'q joydan, yoki biror bir narsalardan emas, balki insoniy tabiatdan kelib chiqqanligini aytib o'tadi. Bu tuzumlar insonning xarakteri nimaga moyilroq bo'lsa, o'sha davlat turlarning birida istiqomat qiladi. Endi e'tiborni ushbu dialogga qaratsak:

– Demak, beshta davlat turi mavjud bo'lganligi sababli, turli odamlar qalbning beshta turli xil qurilmalarga ega bo'lishlari kerak.

– Nimalarga?

– Eng yaxshi sanalgan aristokratik hokimiyatga mos keladigan insonni allaqachon ko'rib chiqdik va uni yaxshi va adolatli deb tan oldik.

– Ha, biz uni allaqachon o'rgandik.

– Endi esa biz eng yomon, boshqacha qilib aytganda, Lakedemon tuzumiga ko'ra bir-biri bilan raqobatlashadigan va shuhratparast odamlarni, keyin oligarxik, demokratik va zolim odamni tasvirlashimiz kerak, eng adolatsizlarni ko'rsatgan haolda uni eng adolatli bilan taqqoslash, shuningdek, sof adolat bilan sof adolatsizlik uning egasi uchun baxt yoki baxtsizlik nuqtai nazaridan unga qanday bog'liqligi masalasini ko'rib chiqishimizni yakunlash lozim. Va keyin biz yoki Fraximaxga ishonamiz va adolatsizlikka intilamiz yoki endi aniq bo'layotgan xulosaga kelamiz va adolatni saqlaymiz.

– Albatta, shunday qilish kerak.

– Biz alohida shaxslarni emas, balki davlat axloqini ko'rib chiqishni boshlaganimiz sababli, chunki ular u yerda yanada aniqroq, endi biz birinchi navbatda shuhratparastlikka asoslangan davlat tizimini olamiz (boshqa iborani qo'llay olmayman, uni "timokratiya" yoki "timarxiya" deb ataymizmi baribir, farqi yo'q) va shunga mos ravishda shunga o'xshash odamlarni ko'rib chiqamiz; keyin -oligarxiya va oligarxik shaxs; keyin demokratiyaga nazar tashlaymiz va demokratik odamni kuzatamiz; nihoyat, tiraniya bilan boshqariladigan davlatga boramiz va u yerda nima qilinayotganini kuzatamiz, yana qalbning zolim qatlamiga e'tibor qaratamiz. Shunday qilib, biz rejalashtirgan masalalarda yetarlicha bilimdon hakam bo'lishga harakat

qilamiz.

– Bunday ko‘rib chiqish izchil va puxta bo‘lar edi” [2, 910-911].

Ko‘rinib turibdiki, Platon nuqtai nazarida davlat aristokratiya, timokratiya, oligarxiya, demokratiya va tiraniyaga ajaralgan. Faylasuf bu tuzilmalarni alohida qarab o‘tgan. U aristokratiyani eng oliy va yaxshi boshqaruv turi sifatida baholaydi. Unda aql bilan ish yurituvchilar faoliyat olib borishi haqidagi qarashlarni ilgari suradi. Ular tana istaklari va ehtiyojlariga tobe bo‘lmaydilar. Agar Platonni ideal davlati g‘oyasiga e‘tibor qaratilsa, unda jamiyatni tabaqalanishini kuzatish mumkin. Har bir turkum fuqarolarni u oltin, kumush, temir va mis kabi metallar bilan belgilanadi. Hokimyatning qanday tusda bo‘lishi aynan shu turkumdagi odamlarning tabiatiga bog‘liq. Va uning ideal jamiyatini boshqaruvchilari aynan aristokratiya hikimiyati bilan bog‘liqligi ayon bo‘ladi. Tabaqalarni aralashib ketishi uning kelajak avlodlarning sifatiga ta‘sir etishi va bu mukammal davlatga putur yetkazishi haqidagi qarashlar orqali ifodalanadi.

Ishda uning nomukammal jamiyat boshqaruvi deb sanagan hokimyatning bir turini ko‘rib o‘tamiz. Bu demokratiya sanaladi. U asarining bir dialogida demokratik boshqaruv turini tushuntirib, uning oqibatida nimalar sodir bo‘lishi mumkinligini tushuntirishga harakat qilagan.

– Demokratiya, mening fikrimcha, kambag‘allar g‘alaba qozonib, ba‘zi raqiblarini yo‘q qilganda, boshqalarini haydab chiqarganda, qolganlarini esa boshqalar bilan fuqarolik huquqlari va davlat lavozimlarini egallashda tenglashtirganda amalga oshiriladi, bunday jarayon demokratik tuzum ostida, asosan, qur‘a tashlash orqali sodir bo‘ladi.

– Ha, demokratiya shunday o‘rnatiladi, u qurol kuchi bilan amalga oshiriladi yoki uning raqiblari qo‘rqib, asta-sekin orqaga chekinishlari orqali.

– Odamlar bu bilan qanday yashaydilar? Va bu davlat tuzumi qanday? Axir, bu odamga demokratik xususiyatlarga ega bo‘lish ko‘rinishi orqali ta‘sir qilishi aniq.

– Ha, bu aniq.

– Avvalo, bu erkin odamlar bo‘ladi: davlatda to‘liq erkinlik va ochiqlik va xohlagan narsani qilish imkoniyati paydo bo‘ladi.

– Ha, shunday deyishmoqda.

– Va bu kabi imkoniyat berilgan joyda, shubhasiz, har kim o‘z xohishiga ko‘ra hayot kechiradi.

– Ha, bu aniq.

– Menimcha, bunday davlat tizimi bilan odamlar turlicha bo‘ladi.

– Albatta.

– Bu eng yaxshi davlat tizimi bo‘lib tuyuladi. Barcha ranglar bilan qoplangan mato singari, turli xil odatlar bilan bezatilgan bu tizim ham juda chiroyli ko‘rinishi mumkin. Ehtimol, ko‘pchilik, barcha rang-barang narsalarga qoyil qoluvchi bolalar va ayollar singari, uni eng yaxshisi deb qaror chiqarishadi.

– Albatta.

- U bilan, do‘stim, davlat tuzilishini tanlash qulay.
 - Siz nimani nazarda tutaysiz?
 - Axir, xohlagan narsani qilish imkoniyati tufayli u davlat qurilmalarining barcha turlarini qamrab oladi. Ehtimol, agar kimdir siz va men kabi davlat barpo etishni istasa, u demokratiya mavjud bo‘lgan joyga borishi kerak va u yerda, u go‘yo har xil hukmronliklar bilan savdo qiladigan bozorga kirib, o‘zi yoqtirganini tanlab, shu tanlov asosida o‘z davlatini tashkil qila oladi.
 - Ehtimol, namunalar bo‘yicha kamchilik bo‘lmaydi.
 - Demokratik davlatda, agar siz hukmronlikka qodir bo‘lsangiz ham, boshqaruvda ishtirok etishning hojati yo‘q; agar xohlamasang, itoat qilishing, yoki boshqalar jang qilganda jangga kirishishing, yoki agar sen tinchlikni xohlamasang boshqalar kabi tinchlik shartlariga rioya qilishing shart emas. Va yana, agar biron bir qonun senga boshqarishni yoki hukm chiqarishni taqiqlasa, sen hayolingga kelgan boshqarishning va hukm chiqarishning mumkin. Bir qarashda bu ajoyib emasmi va bunday hayot jozibali ko‘rinmaydimi?
 - Ehtimol, lekin uzoq vaqt emas.
 - Keyin. U yerda ba‘zi mahkumlarga nisbatan rahm-shafqat qilinishi ajoyib emasmi? Yoki bunday davlat tuzumi ostida o‘limga yoki surgunga hukm qilingan odamlar jamiyatda yashab qolishlari va uning ishlariga aralashishlarini kuzatmaganmisan: go‘yo unga hech kim ahamiyat bermaydi va hech kim uni ilg‘amaydi, bunday odam xuddi mabud kabi aylanib yuradi.
 - Ha, va ular juda ko‘p uchraydi.
 - Bu ko‘ngilchanlik demokratik tuzumning kichik tafsilotlari emas; aksincha, bu bizning davlatimizni barpo etishda muhim deb hisoblagan barcha narsalarga nisbatan nafratni aks ettiradi. Agar inson, biz aytganimizdek, ajoyib tabiatga ega bo‘lmasa, u hech qachon fazilatli bo‘lmaydi; xuddi shu narsa, agar bolaligidan — o‘yinlarda va darslarida — u go‘zallik bilan aloqa qilmasa bunga erisholmaydi. Shu bilan birga, demokratik tuzum, bularning barchasini takabburlik bilan oyoq osti qilib, qaysi kasblardan davlat faoliyatiga o‘tishi bilan ishi yo‘q. Odam hurmat ko‘rsatiladi qachonki u olomonga tegishlilikini anglasa.
 - Ha, juda olijanob ko‘ngilchanlik!
 - Bu va shunga o‘xshash xususiyatlar demokratiyaga xosdir – to‘g‘ri boshqaruvga ega bo‘lmagan, ammo yoqimli va xilma-xillikka ega tizimdir. U bilan teng va notenglarni tenglashtiradigan o‘ziga xos tenglik mavjud.
 - Sen nima haqida gapirayotganingni yaxshi bilamiz” [2, 920-921].
- Demak, dialogdan ma‘lum bo‘lishicha, demokratik boshqaruvda barcha turdagi hokimyatni uchratish mumkin. Bunda insonni xatti-harakatlari chegaralanmasligi ko‘rsatiladi, ya‘ni davlat boshqaruviga tajribaga ega bo‘lgan ham, yoki bu haqda tasavvur hosil qilolmaydiganlar ham kelishga haqli. Hokimyat tepasiga keluvchilarni fazilatlarini birinchi o‘rinda turmaydi. Ular xalq ichidan chiqqan bo‘lsa yetarli. Shu boisdan Platon bu boshqaruv turini barcha yomon boshqaruv turlarini keltirib chiqaruvchi yomon hokimyat tizimi ekanligini ta‘kidlaydi. Shu boisdan ham boshqaruvchi tiranga ham

aylanishi haqidagi fikrni ham aytib o'tadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jamiyatda erkinlikni suis'temol qilish, undan haddan ziyod foydalanish anarxiyaga sabab bo'lishi mumkin. Platon o'zining bu ko'rinishdagi erkinlikka salbiy munosabatida mana shu jihatlarni ochishga harakat qiladi. Erkinlikni insonlar aqlan anglagan holda faoliyat yuritishlari lozim. Bugungi kunda aynan demokratik jarayonda yashab kelayotgan ekanmiz, undagi erkinlik bilan bog'liq huquqlarimizdan qanday oqilona foydalanish mumkin degan masala turadi. Shu masalani yechimini aynan qadimgi davrda o'ganilgan falsafiy meroslar bilan tanishish beradi. Ayniqsa hozirgi zamon yoshlarining erkinlik tushunchasini to'liq va to'g'ri anglashlari uchun bu qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Платон. Политик. Законы. Послезаконие. Письма. Сочинения платоновской школы. – М., 1999. – Письма. – С. 507.

2. Платон. Полное собрание сочинений в одном томе. — М.: АЛЬФА-КНИГА, 2016.

3. Платон. Собрание сочинений: в 4-х т. – М.: Мысль, 1990-1994.

4. Rakhimjanova D.S. Practical importance of the transformational interpretation of the phenomenon of freedom in ancient times and in contemporaneity. – Philosophy and Life. – ISSN: 2181-9505, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6852328>. – Tashkent, 2024. – P. 120-129.

5. Rakhimjanova D.S. The concept of the idea of freedom in ancient and medieval philosophy. - Psychology And Education Journal. – ISSN: 00333077, <https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1562> – 1195 Stroud Court Westerville, OH 43081, 2021. – P. 4553-4563.

6. Rakhimjanova D.S. Comparative Analysis of the Interpretation of the Phenomenon of Transformational Freedom in Antiquity with Its Modern Approach. - International Journal of Social Science Research and Review. – ISSN: 2700-2497, <http://dx.doi.org/10.47814/ijssrr.v6i1.921> – Germany, Duisburg, 2023. – P. 457-466.

7. Raximjanova D.S. Erkinlik tushunchasini transformatsion xususiyatini ikki davr o'rtasidagi differentsiatsiyasini sotsiologik so'rovnomalar orqali tahlili. – International scientific journal of Biruni. – ISSN (E) 2181-2993, Volume 2, Issue 02. – Tashkent, 2023. – B. 33-46.

BO'LAJAK ZAXIRADAGI OFITSERLARNI SHAXSIY-KASBIY SIFATLARINI TARBIYALASHDA MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Abdulla ANORBOYEV,

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi

katta o'qituvchisi, dotsent, podpolkovnik

Yangi O'zbekistonni barpo etish, taqdirimizni o'z qo'limiz bilan qurish uchun yoshlarning ma'naviy faolligini oshirish, Vatan quvonchi, Vatan sevinchi, Vatan tuyg'usi, Vatan faxri kabi tushunchalarni ular ongiga singdirish lozim.

Milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf-odatlarimizni asrab avaylash, xalqimizning, ayniqsa, yosh avlod qalbi va ongiga ona yurtga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini singdirish masalalari bugungi kunda tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlarda vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirishda tarixiy yondashuv va milliy qadriyatlardan foydalanish ularda ona – Vatanga muxabbat, sadoqat, o'z tarixiga xurmat, o'z xalqi o'tmishidagi yorqin saxifalardan iftixor va yurtimizda yashovchi barcha xalqlarga nisbatan xurmat, shaxsiy mas'uliyat, O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini ximoya qilishga tayyor ekanlik xissini tarbiyalash maqsadida olib boriladi. Avvalo, yosh avlodni bilimli, teran fikrli, o'z o'tmishi durdonalaridan va ma'naviy qadriyatlardan xabardor, vatanparvar, xalqparvar, fidoyi qilib tarbiyalashni taqazo etadi. Komil inson shaxsni tarbiyalash ishi esa eng murakkab va qiyin jarayondir. Bu jarayonni amalga oshirishda ular ongiga milliy qadriyatlarni singdirish maqsadga muvofiqdir. Demak, yoshlar qachonki o'z tarixini, madaniyatini, milliy qadriyatlarini, tilini, dinini va urf-odatlarini mukammal bilgandagina, mustaqillikning tub mohiyatini yana ham chuqurroq anglaydi.

Respublikamiz o'z rivojlanish yo'lidan tezroq borishi uchun xalq ma'naviyati, turmush tarzini, milliy g'ururini beto'xtov yuksaltirib borish zarur bo'ladi.

Demak, rivojlanish taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk kishilar hal qiladi. Ma'naviy yetuklikni esa vatanparvarliksiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Milliy qadriyatlar – bu bir xalqning madaniyati, urf-odatlari, an'analari, til va tarixidan iborat bo'lgan umumiy qadr-qimmatlar to'plamidir. Ular xalqning o'ziga xosligini, o'zligini anglashini va tarixiy merosini ifodalaydi. Xalqning tarixiy yo'li, qiyinchiliklar va muvaffaqiyatlar, bu tajribalar orqali shakllangan qadr-qimmatlar hamda san'at, adabiyot, musiqa, raqs va boshqa madaniy ifodalar, xalqning ruhiyatini va estetik qarashlarini aks ettiradi.

Har bir xalqning o'ziga xos urf-odatlar, marosimlari va bayramlari, milliy qadriyatlarni shakllantiradi. Adolat, sadoqat, halollik, oilaviy qadriyatlar va boshqa axloqiy tamoyillardir.

Milliy til – xalqning o'zligini anglash va madaniy merosni saqlab qolish uchun asosiy vosita hisoblanadi. Milliy qadriyatlar, shuningdek, jamiyatdagi birlik va hamjihatlikni mustahkamlashda, yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Ular insonlarni o'z xalqiga, madaniyatiga va tarixiga hurmat bilan qarashga undaydi.

Shu nuqtai nazardan bo'lajak zaxiradagi ofitserlarni shaxsiy kasbiy sifatlarini tarbiyalashda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning o'rni juda muhim hisoblanadi. Milliy qadriyatlar va ma'naviy meros jamiyatning asosiy tuzilmalari sifatida nafaqat xalqimizning o'ziga xosligini, balki o'zaro munosabatlarni va axloqiy me'yorlarni belgilaydi. Oila qadriyatlari, milliy urf-odatlar va an'analarning hurmati bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning jamiyatda to'g'ri axloqiy xulq-atvorini shakllantiradi.

Milliy qadriyatlar, xususan, vatanparvarlik hissi bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning o'z vazifalarini bajarishdagi mas'uliyatini oshiradi. Millatga xos bo'lgan inson huquqlari, tenglik va adolat tamoyillari bo'lajak zaxiradagi ofitserlarni professional hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishga undaydi.

Milliy qadriyatlar, o'z xalqiga va vataniga bo'lgan sevgi va sadoqatni shakllantiradi. Bu hissiyotlar bo'lajak zaxiradagi ofitserlar uchun muhim motivatsiya manbai bo'lib, ularni har qanday vaziyatda xalq manfaatlarini himoya qilishga undaydi. Milliy qadriyatlar, adolat, tenglik va inson huquqlarini hurmat qilishni rag'batlantiradi. Bu esa, bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning har qanday qarorlarini ma'naviy jihatdan to'g'ri qabul qilishlariga yordam beradi. Bo'lajak zaxiradagi ofitserlar, o'zlari tarbiyalangan qadriyatlarni yangi avlodga yetkazish orqali jamiyatda ijobiy o'zgarishlarga hissa qo'shishlari mumkin.

O'tgan davrlarda olingan saboqlar va tarixiy qahramonlar misollari bo'lajak ofitserlarga katta ma'naviy kuch beradi. Milliy adabiyot va san'at asarlari orqali shaxsiy sifatlar, xususan, ijodkorlik, xayrixohlik va samimiylilik singari xislatlarni rivojlantirish mumkin.

Ma'naviy meros – bu xalqning ruhiy va ma'naviy qadriyatlari, an'analari, madaniyati, axloqiy tamoyillari va tarixiy tajribalaridan iborat bo'lgan boylikdir. U xalqning ichki dunyosini, e'tiqodlarini, urf-odatlarini va boshqalarini ifodalaydi. Bayramlar, marosimlar, urf-odatlar va xalqning diniy qadriyatlari, an'analari, bular esa ma'naviy hayotga ta'sir ko'rsatadi. Etnik adabiyot, she'riyat, musiqalar va boshqa san'at turlari, adolat, halollik, sadoqat, sabr, mehr-shafqat kabi qadriyatlar xalqning ma'naviy dunyosini aks ettiradi. O'tgan avlodlarning tajribalari, qiyinchiliklari va yutuqlari, bu esa, bugungi avlodlarga saboq beradi. Ma'naviy meros, o'z navbatida, xalqning tarixiy tajribalari, adabiyoti va san'atidan iborat.

Ma'naviy meros bo'lajak zaxiradagi ofitserlar uchun axloqiy me'yorlarni belgilashda, ular o'z ishida halol va samimiy bo'lishlari uchun zarurdir.

Ma'naviy meros, axloqiy tamoyillarni shakllantiradi. Bo'lajak zaxiradagi ofitserlar, o'z kasbiy faoliyatlarida adolat, halollik va jasorat kabi axloqiy qadriyatlarni yo'lga qo'yishlari lozim. O'zbekistonning boy tarixi va madaniyati, bo'lajak zaxiradagi ofitserlarga o'z xalqining tarixiy yo'lidan o'rnatilgan yo'lga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, shaxsiy va kasbiy jihatdan yetuk bo'lishlariga xizmat qiladi.

Ma'naviy meros, bo'lajak zaxiradagi ofitserlar uchun ijtimoiy mas'uliyatni anglash va jamiyatda faol ishtirok etish zaruratini ta'minlaydi. Ular o'z faoliyatlarida nafaqat harbiy, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham his etishlari kerak.

Milliy qadriyatlar va ma'naviy meros asosida shakllangan bo'lajak zaxiradagi ofitserlar, o'z kasbida yuqori professional darajaga erishishadi. Shaxsiy sifatlarni tarbiyalash orqali jamiyatdagi barqarorlik va tinchlikni ta'minlashga yordam beradi.

Bo'lajak bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning tarbiyasi, keyingi avlodlarga ham milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni yetkazish imkonini beradi, bu esa, umumiy taraqqiyot uchun muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlar va ma'naviy meros bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning shaxsiy kasbiy sifatlarini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi va bu ularning kasbiy faoliyatida o'zlarini qanday tutishlarini belgilaydi. Hozirgi kunda har bir davlat o'z mudofaa tizimini mustahkamlashda va professional bo'lajak zaxiradagi ofitserlarni tarbiyalashda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning ahamiyatini tan olishi kerak. Bo'lajak zaxiradagi ofitserlar nafaqat harbiy tayyorgarlik, balki axloqiy va ma'naviy jihatdan ham tayyor bo'lishlari zarur. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va ma'naviy meros bo'lajak zaxiradagi ofitserlarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ular bo'lajak zaxiradagi ofitserlarga o'z kasbida axloqiy, ma'naviy va professional jihatdan yetuk bo'lishlarini ta'minlaydi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bo'lajak avlodni tarbiyalashda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni inobatga olish, yurt ravnaqi uchun muhim yo'l hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2021.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 24 январдаги ПҚ-2738-сон “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Қучларини ислоҳ қилиш ва янада ривожлантириш вазифаларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида” қонуни.
3. Абдуганиев О.Т. Талабаларда ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияларини ривожлантириш: Пед. фанл. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дис. Автореф. – Т., 2021.
4. Ҳамдамов М. Маънавий асослари. – Т.: Фан ва технология, 2008.
5. Мусурмонова О. Маънавий қадрият ва ёшлар тарбияси. – Т.: Ўқитувчи, 1996.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA OLIV HARBIV TA'LIM MUASSASALARI KURSANTLARINING KOMMUNIKATIV MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA MA'NAVIVAT VA MA'RIFAT MASALALARI

Dosbol ISMAILOV,

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
"Taktika" kafedrasi katta o'qituvchisi, dotsent, podpolkovnik*

Ma'naviy qadriyatlarimizni o'rganish va tadqiq etish har bir davrda dolzarb va muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Hayotning barcha jabhalarida o'zlikni anglash, ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarini teran idrok etish va xalqqa yetkazish, yoshlarni Vatanga, xalqqa va millatga muhabbat ruhida tarbiyalashda ko'plab ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Xalqimizning ma'naviy-ilmiy merosini o'rganish va unga munosib baho berish muhim vazifalardan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlagani kabi: "Ajdodlarimiz tafakkuri va dahosi bilan yaratilgan eng qadimgi tosh yozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, adabiyot, san'at, siyosat, axloq, falsafa, tibbiyot, matematika, mineralogiya, kimyo, astronomiya, me'morlik, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar bizning buyuk ma'naviy boyligimizdir. Bunchalik katta merosga ega bo'lgan xalq dunyoda kamdan-kam topiladi".

Haqiqatdan ham, ilmiy merosimiz mazmunini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitilgan pedagogik g'oyalar tashkil etadi va uning mahsuli bo'lgan bilimlarga insoniyatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqadi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev Toshkent Islom sivilizatsiyasi markaziga tashrif buyurib, qilgan taqdimot chiqishlarida ma'rifatparvar jadidlar qirg'ini borasida o'z fikrlarini bildirib, "Agar jadidlarimiz qirg'in qilinmaganda edi, hozir bizda "Uchinchi Renessans" bo'lardi, agar ota-bobolarimiz qirib tashlanmaganda edi, ularning bilimi, ularning ilmi bilan katta kashfiyotlar qilinardi. Lekin ular yo'q qilindi. Xo'sh, birinchi marta O'rta Osiyodan Germaniyaga borib o'qiganlar qayerdan edi? Bizdan edi. Ularni ham o'sha joyning o'zida borib yakson qilib kelishdi. O'z vaqtida bizdagi yangilik, kashfiyot va tarixni ham kitoblarga o'z bilganicha, o'ziga keragicha kiritishdi. Kerakmasini esa, yo'q qilishdi", – degan so'zlarida purma'no fikrlar tug'yoni qalbimizda tuyushimiz mumkin. Bundan ko'rinadiki, pedagoglar oldiga ma'rifat targ'ibi bo'yicha ko'plab vazifalar qo'yiladi.

Har bir odam va har qanday jamiyatning ma'naviy-madaniy hayotida ma'rifiy qadriyatlar birinchi darajali o'rin tutadi. Bilim va insoniylik azaldan eng muhim ma'rifiy qadriyatlar hisoblanib, dunyoqarash va bilimlar tizimi

ta'lim va tarbiya dasturlarining negizini tashkil qilgan: ular odamda insoniylik fazilatini shakllantirishga xizmat qilgan. O'zbek xalq pedagogikasi aynan milliy ma'rifiy qadriyatlar negizida shakllangan. Ma'rifat – muayyan shaxs va jamiyat rivojlanishining umumiy shakli. Har qanday shaxs yoki jamiyatning ma'naviyati, mafkurasi va madaniyati – ma'rifatdan boshlanadi. Zero, “Ma'rifat – kishilarning ong-bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya”dir.

“Ma'rifat (arabcha “arafa” – “bilmoq” so'zidan) – ta'lim-tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, falsafiy, diniy g'oyalar majmui asosida kishilarning ong-bilimini, madaniyatini o'stirishga qaratilgan faoliyat”. Berilgan ta'riflardan ko'rinib turibdiki, ma'rifatning asosini ta'lim va tarbiya tashkil qiladi.

Ota-bobolarimiz qadimdan ta'lim va tarbiya ishini o'zaro uyg'un olib borishgan; ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ajratishmagan. Bebahó boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat inson kamoloti va millat ravnaqining asosiy sharti va garovi hisoblangan. Tariximizdan ma'lumki, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan kurashilgan. Bugungi kunda chinakamiga ma'rifatli odam inson qadri, milliy qadriyatlar, o'zlikni anglash, erkin va ozod jamiyatda yashash, jahon hamjamiyatida mustaqil davlatimizning munosib o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashishi mumkin.

Ma'rifat – ta'lim, tarbiya va inson kamoloti jarayonlarining uzviy birligi va o'zaro bog'liqligidir. Ma'rifat – odam irsiyati va uning atrofidagi tabiiy-ijtimoiy muhitning shaxs kamolotiga ta'sirini tartibga solib turuvchi omil. Ma'rifat – inson tabiatini o'zgartirishga qodir bo'lgan yagona vosita, biroq u odamning noqulay irsiyati (masalan, genetik kasalliklar) yoki odamga atrofda muhit ko'rsatadigan o'ta salbiy ta'sirlar oldida nisbatan o'jizligi bilan tavsiflanadi. Ma'rifat – shaxs kamolotini o'ziga bo'ysundirib, uning iste'dodi, moyilligi asosida o'ziga xos tarzda kamol topishini ta'minlaydi, ammo odamlar ma'rifatga, ya'ni ta'lim va tarbiyaga turlicha beriladi: kimdir – yetarli darajada ta'lim olib, tarbiyalanadi, kimdir – aksincha. Oqibatda jamiyatda turli darajalarda tarbiyalangan, ya'ni madaniyatli yoki madaniyatsiz, otanasiga rahmat yoki la'nat olib keladigan odamlar farqlanadi.

Ma'rifat – ijtimoiy hodisa va jarayon. Ma'rifat – jamiyatdagi qadriyat, ijtimoiy ong va shaxs tuzilmalarini o'z ichiga qamrab olgan alohida tizim; ijtimoiy hayotning muhim sohasi. Ma'rifat – odamzodni dunyoviy qadriyatlar, fan-texnika yutuqlari bilan tanishtiradi va odamlar o'rtasidagi o'zaro muloqot muhiti hisoblanadi. Har qanday jamiyatning aqliy-ma'naviy va madaniy-axloqiy salohiyati bevosita ma'rifatga bog'liqdir. Demak, ma'rifat – ta'lim va tarbiyaning uzviy (ajralmas) yaxlit tizimi, shuningdek, shaxs tomonidan egallanadigan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, qadriyatli mo'ljallar (yo'l-yo'riqlar), ish-vazifalar, faoliyat tajribasi va kompetensiyalar majmui.

Shu nuqtai nazardan, “ma'rifat” tushunchasi ahamiyatiga ko'ra turlicha talqin etilishi mumkin: 1) ma'rifat – moddiy va ma'naviy madaniyatda to'plangan bilimlarni individga (shaxsga) yetkazish (o'tkazish) jarayoni; 2) ma'rifat – ta'lim jarayonida, natijasida olingan bilimlar majmui; 3) ma'rifat

– shaxsning bilish darajasi (saviyasi) yoki o‘qimishlilik – ma’lumotlilik: boshlang‘ich ma’lumot, o‘rta ma’lumot, oliy ma’lumot; 4) ma’rifat – inson (shaxs) kamoloti yoki shakllanishi (paydo bo‘lishi, vujudga kelishi, yaralishi) kabi so‘zlarning ma’nodoshi.

Demak, pedagogik hodisa va jarayonlarga ma’rifiy yondashuv – yangilanayotgan milliy pedagogikaning eng asosiy tamoyillaridan biridir.

Ma’rifatning maqsadi – shaxsni ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatga jalb etish uchun uning o‘ziga va jamiyatga zarur bo‘lgan fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirishdan, boshqacha aytganda, odamni jamiyatdagi ustuvor oliy maqsadlar, qadriyatlar va e’tiqodlar majmui bilan tanishtirish orqali inson kamolotini boshqarishdan iboratdir.

Ma’rifiy tizim quyidagilarni ta’minlashga safarbar qilingan: 1) avlodlarning tarixiy davomiyligini ta’minlash, milliy madaniyatni saqlash, yoyish va rivojlantirish; 2) O‘zbekiston vatanparvarlarini, yuksak axloqqa ega bo‘lgan shaxslarning huquqlari va erkinliklarini hurmat qiladigan huquqiy, demokratik ijtimoiy davlat fuqarolarini tarbiyalash; 3) bolalar va yoshlarni o‘z vaqtda har tomonlama kamol toptirish, shaxsda mustaqil o‘qish va o‘z-o‘zini ro‘yobga chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish; 4) bolalar va yoshlarda hayotni yaxlit tushunish va zamonaviy ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, millatlararo munosabatlar madaniyatini rivojlantirish; 5) madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiya sohasidagi o‘zgarishlarni aks ettiruvchi ta’limning barcha jihatlarini muntazam ravishda yangilab borish; 6) insonning butun hayoti davomida ta’lim olishining uzluksizligini ta’minlash; 7) ma’rifiy muassasalar turlarining xilma-xilligini va ta’limni individuallashtirishga imkon beruvchi ma’rifiy dasturlarning o‘zgaruvchanligini ta’minlash; 8) ta’lim bosqichlari va darajalarining izchilligini ta’minlash; 9) masofaviy ta’limni rivojlantirish, ta’limda axborot-kommunikasiya texnologiyalarini joriy etadigan dasturlarni yaratish; 10) ta’lim oluvchilarning akademik harakatchanligini ta’minlash; 11) iqtidorli bolalar va yoshlar bilan ishlashda milliy an’analarni qayta tiklash, pedagog xodimlarning ilmiy faoliyatda ishtirok etishini ta’minlash; 12) jamiyatni axborotlashtirish va yangi ilmiy sig‘imli texnologiyalarni rivojlantirish sharoitida kasbiy o‘qish va kasbiy harakatchanlikka layoqatli oliy ma’lumotli kishilar va yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash; 13) shaxs va jamiyatning tabiatga, atrof-muhitga ehtiyotkorlik va mas’ullik munosabatini shakllantiruvchi ekologik ma’rifatni vujudga keltirish.

Demak, ma’rifatning vazifalari inson va jamiyat hayoti uchun mustaqil ahamiyatga ega bo‘lgan ma’rifatning alohida olingan natijalarini ifodalaydi.

Bu vazifalarni uch guruhga ajratish mumkin: (1) jamiyat taraqqiyoti manfaatlaridan kelib chiqadigan vazifalar – malakali xodimlarni tayyorlash, jamiyat qadriyatlariga sherik bo‘lgan ongli va faol fuqarolarni shakllantirish; (2) inson kamoloti manfaatlaridan kelib chiqadigan vazifalar – insonning ijodiy salohiyati va ma’naviy dunyosini shakllantirish va boyitish; (3) shaxs va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirish zaruriyatidan kelib chiqadigan

vazifalar – har xil ma’rifiy xizmatlarga bo’lgan ehtiyojlarni bir vaqtning o’zida qondirish.

Ma’rifatning maqsadi va vazifalariga uning ikki “qanoti”: ta’lim va tarbiya, ularning uzviy birligi – pedagogikaning “oltin qoidasi” orqali erishiladi. Shu sababli ma’rifat, ya’ni ta’lim-tarbiya O’zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida ustuvor soha, deb e’lon qilingan.

Ma’rifatning asosiy vazifalari: 1) ta’lim – jamiyatda tarixan shakllangan ijtimoiy tajribaning avloddan-avlodga o’tkazilishi va uning yosh avlod tomonidan o’zlashtirilishini ta’minlaydi; 2) tarbiya – odamga madaniyatni o’zlashtirish sharoitlarini yaratadi va uzluksiz tarbiyaviy ta’sir ko’rsatish orqali ijtimoiy-madaniy tajribalar, axloqiy qadriyatlar va me’yorlar, umuman, umuminsoniy va milliy madaniyatni har bir kishining shaxsiy tajribasiga aylantiradi, bu jarayonda o’ziga xos ijtimoiy madaniy xulq-atvor fazilatlarini shakllantiradi; 3) ijtimoiylashtirish – individning o’zga kishilar bilan o’zaro munosabatga kirishishi, jamiyatdagi qadriyatlar, me’yor va xulq-atvorlar majmuini o’zlashtirishi, shuningdek, turli ijtimoiy-madaniy shart-sharoitlar ta’sirida atrofdaigi olamni, tabiiy va ijtimoiy muhitni anglashi hamda shaxs sifatida shakllanishi tezlashuvi oqibatida insoniylik fazilatlarini egallashi, boshqacha aytganda, madaniylashishi ta’minlanadi; 4) malakali mutaxassislar tayyorlash – boshlang’ich, o’rta va o’rta maxsus professional hamda oliy ta’lim muassasalarida malakali mutaxassis kadrlar tayyorlanadi.

Ma’rifatning mazmuni ta’lim-tarbiya dasturlaridagi bilim, ko’nikma, malaka va kompetensiyalar hajmi hamda shaxsning bilish saviyasi bilan aniqlanadi. Ma’rifatning mazmuni ta’lim, tarbiya va mustaqil o’qish jarayonida, ya’ni shaxsning aqliy-axloqiy faoliyatida ro’yobga chiqadi va inson kamolotini, uning milliy va umumjahon madaniyatiga integratsiyasini hamda yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini ta’minlaydi. Ma’rifatlilik (o’qimishlilik) mezonlari turlicha bo’lib, shaxsning boshlang’ich, umumiy o’rta va professional (boshlang’ich professional, o’rta professional, o’rta maxsus professional va oliy professional) ma’lumotga egaligi, uning bilim va ko’nikmalar, tafakkur va faoliyat usullarini, bir so’z bilan aytganda, kompetensiyalarni o’zlashtirishda erishgan darajasi bilan belgilanadi. Ma’rifatli (o’qimishli) odam – tegishli ma’lumot darajasiga ega bo’lgan insondir.

Mustaqil o’qish va o’z-o’zini tarbiyalash – uzluksiz ma’rifiy jarayonning asosiy shartlaridan biridir. Ma’rifat barcha davrlarda tarixiy, ya’ni ta’lim-tarbiya ishlarining mazmuni ma’lum bir makon va zamonda ijtimoiy hayot, ishlab chiqarish sharoitlari, ilmiy bilimlar yuksalishi va boshqa ijtimoiy omillar ta’sirida doimo o’zgarib turadi.

Pedagog bo’lish uchun boshqalarning aql-idrokini o’stirish, ularni ma’rifat ziyosidan bahramand qilish kerak. Millatimiz farzandlarini mustaqil fikrlashga o’rgatish, ularning o’ziga ishonchini orttirish kabi ishlarining markaziga ma’rifat kabi o’lmas qadriyat qo’yilishi lozim. Zero, ma’rifat –

ta'lim va tarbiyaning o'zaro birligida kechadigan, shaxs kamolotini tartibga solib, uni madaniylikka, komillikka eltadigan pedagogik jarayondir. Shunday ekan, shaxs kamoloti va ma'rifat – pedagogik jarayonning maqsadi va mazmuni sifatida namoyon bo'ladiki, bu pedagogika fani va amaliyotida o'z aksini topadi.

Ilmiy umumlashmalarni ifodalovchi asosiy pedagogik tushunchalar pedagogik kategoriyalar deb ataladi. “Ma'rifat”, “ta'lim”, “tarbiya”, “pedagogik jarayon” kabi tushunchalar asosiy pedagogik kategoriyalar hisoblanadi.

Shuningdek, pedagogika “odamning rivojlanishi”, “shaxsning shakllanishi” kabi umumilmiy kategoriyalarga tayanib ham ish ko'radiki, ular shaxsni kamolotga yetaklovchi tushunchalar sifatida qarab chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T., 2008.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikki tomli. 60000 so'z va birikmasi // Z.M.Ma'rufov tahriri ostida. I tom. A-R. – M.: Rus tili, 1981. – 455 b.
3. Abdullaev M., Abdullaeva M., Abdurazzoqova G. va boshq. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug'at / A.Jalolov va Q.Xonazarov umumiy tahririda. – T.: Sharq, 1998. – 116 b.

MAFKURA VA MA'NAVIYAT: VIRTUAL REALLIK, VATANPARVARLIK VA IJTIMOIY MUAMMOLAR

Dilorom YO'LDASHEVA,
*Samarqand davlat tibbiyot universiteti
katta o'qituvchi*

Inson ikki dunyoda yashaydi. Biri moddiy olam, narsalar olami, ikkinchisi ong bilan yaratilgan ma'naviy, ideal, virtual olam. U real dunyo materiallaridan tuzilgan bo'lsada, lekin inson tasavvurining asosiga ko'ra qurilgan. Ma'naviy faoliyat virtual olamni, insonning umid va umidsizliklarini, orzu va intilishlarini aks ettiruvchi g'oyalar olamini yaratishdir.

Ma'naviyatning sharti hamfaollik, muloqot qilish imkoniyati va virtual obrazlar almashinuvidir. Bu umumiy til va belgilar tizimini talab qiladi. Bunday belgilar tizimi umumiy ma'noga ega bo'lishi kerak, aks holda u tushuntirilmaydi va tushunilmaydi. Bunda bizga virtual reallik va ma'naviyatni tushunarli, dekodlanadigan belgilarga - hamfaollikda ijod qilishning barcha ishtirokchilari tomonidan umumiy qabul qilinadigan, tanib olinadigan va baham ko'riladigan belgilar asosiga to'plash metodologiyasi lozim bo'ladi.

Muammo shundaki, jamiyatga birlashtirilgan har bir shaxs o'ziga xos ma'naviy individuallikka ega [4]. Shuning uchun, prinsipial jihatdan, jamiyatdagi barcha odamlar uchun bir xil bo'lgan umumiy qadriyatlar tizimini yaratish mumkin emas. Inson subyektivligi hatto eng mukammal umumiy ma'naviy qadriyatlar tizimiga ham to'g'ri kelmaydi. Bu shuni anglatadiki, faqatgina nisbatan umumiy dunyoqarash tizimi bo'lishi mumkin xolos. Jamiyat a'zolari an'ana tarzida ushbu tizimni konvensional tizim sifatida qabul qilishga rozi bo'lishadi, garchi ma'naviy reallikda bu xayoliy, soxta umumiy tizimdir. Shunday qilib mafkuraviy konvensiya, ijtimoiy mifologiya vujudga keladi.

Shu ma'noda mafkura har doim yolg'on, illyuziya, xayoliy elementi o'zida mujassam etgan. Ammo aynan shu narsa mafkurani inson ruhi faoliyatining muqarrar hamrohiga aylantiradi. Mafkuraviy qadriyatlarning xayoliy, illyuzor tabiati ularning kuchida, imkoniyatlarida yotadi. Faqat shu tufayli odamlarni birlashtirish va tarixiy muammolarni hal qilish uchun birlashtirish mumkin. Har qanday ijtimoiy harakat, chuqur ijtimoiy o'zgarishlar va hatto inqiloblar ham, faqat mafkuraviy va shuning uchun qisman xayoliy shiorlar ostida sodir bo'ladi. Masalan, XVIII asrdagi Yevropa inqiloblari o'zlarining manifestlarida "Ozodlik! Tenglik! Birodarlik!" kabi shiorlarga e'tibor qaratdilar. Va'da qilingan "aql saltanati" amalga oshmadi, ammo bu shiorlar asosida monarxiya tuzumni supurib tashlandi. Oqibatda yangi burjua jamiyati vujudga keldi. Keyinchalik Hegel bu hodisani "olamiy ongining hiylasi" [2] deb ataydi. Chetdan qaraganda odamlar bir maqsad sari intiladilar, ammo ijtimoiy fluktuatsiyalar butunlay boshqa bifurkatsion holatlarga yo'l ochdi [1]. Xuddi shunday adolatli jamiyat qurish shiorlari ostida dunyoda boshqa inqiloblar ham amalga oshirildi. Albatta, bu maqsadni amalga oshirishning imkoni bo'lmadi, lekin o'sha davr xalqlari uchun yana bir tarixiy muhim bosqich – mamlakatni modernizatsiya qilish va rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqish hal qilindi.

Mafkura ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun emas, balki shaxsiy manfaatlar uchun qo'llanila boshlaganda xavf tug'iladi. Keyin, umume'tirof yetilgan me'yorlar tizimidan, ma'naviy almashinuv tilidan, hukmronlikni qo'lga kiritib, diktatorga aylanadi. Bu holatni biz Sovet davriga xos bo'lgan ruhsiz mafkura tarzida boshimizdan kechirgan edik.

Natijada mafkuraviy shakldan mahrum bo'lgan ma'naviyatning yemirilishi, ma'naviy hayotning parchalanishi sodir bo'ldi. Bu holat 1990-yillardagi postsovet davriga xos bo'ldi. Mazkur vaziyat mamlakat iqtisodiy va siyosiy tizimni kompleks o'zgartirish jarayonidan o'tishi kerak bo'lgan bir paytda kechdi. Buni konsolidatsiyasiz amalga oshirish mumkin yemasligi, ya'ni mafkuradan tashqarida imkonsiz yekanligi tezda ma'lum bo'ldi. Shu sababli, yangi mafkurani yaratish zarurati paydo bo'ldi.

Yangi mafkura yaratishga birinchi urinish 90-yillarning boshlariga to'g'ri keladi. Bu o'z mafkurasini inson huquqlarini himoya qilishga asoslangan G'arbga yo'naltirilgan liberal ziyolilar tomonidan amalga oshirildi. O'z-

o'zidan bu g'oya jamiyat tomonidan katta qiziqish bilan qabul qilindi. Biroq, tez orada G'arb va bizning inson huquqlari haqidagi tushunchalarimiz o'rtasida nomuvofiqlik mavjudligi namoyon bo'ldi. G'arb talqini inson huquqlarini siyosiy huquqlarni ta'minlashning tor yuridik darajada, bizning mentalitetimizda esa huquqlar birinchi navbatda ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ta'minlanganlik bilan izohlanadi. Liberallarning jamiyat uchun tushunarli bo'lgan qadriyatlar tizimini taklif qila olmasligi, liberal siyosiy harakatning bosqichma-bosqich siyosiy sahnadan chetga chiqish sabablaridan biri bo'ldi.

Mafkurani yaratishga ikkinchi urinish 1990-yillarning ikkinchi yarmida sodir bo'ldi. Bu safar uni ziyolilarning qat'iyatli qismi o'z zimmasiga oldi, ular ilmiy jurnallarda davlat, milliy g'oyani izlash zarurligi haqida bahs-munozaralarni boshlab yubordilar. Bunday g'oyani izlash keyinchalik I.Karimov rahbarligida olib borildi.

Monarxiyadan tortib sotsializmgacha bo'lgan ijtimoiy ongda muomalada bo'lgan barcha mafkuralarning butun arsenalini inventarizatsiya qilindi. Ammo ularning hech biri milliy mafkuraga, milliy ongingning bir qismiga aylanmagan edi. Biroq, jamiyat uchun mafkuraga bo'lgan yehtiyoj kun tartibiga qo'yildi.

Bu yillardagi birinchi jiddiy taklif diniy mafkura edi. Biroq diniy mafkuradan milliy, davlat mafkurasi sifatida foydalanishga urinishlar yengib bo'lmaydigan qiyinchiliklarga duch keldi. Birinchidan, inson oxiragini qutqarish asosida davlat mafkurasining roliga da'vo qilish dinning o'ziga zarar yetkazadi. Ikkinchidan, polikonfessional mamlakatda bir dinga ustunlik berish birlashish emas, balki aksincha bo'linish manbaiga aylanishi aniq edi.

Shunuqta'yi nazardan aytishimiz mumkinki, yillar davomida jamiyatimizda sotsialistik va liberaldan tortib diniygacha bo'lgan turli mafkuraviy tizimlar o'zaro raqobatlashib kelmaoqda. Natijada, birinchidan, muayyan bir davlat yoki millat mafkurasi emas, balki yaxlit qadriyatlar tizimi bo'lgan mafkura haqida gapirish kerakligi ma'lum bo'ldi. Ikkinchidan, bu mafkurani siyosiy lashtirmaslik, ya'ni alohida manfaatlarni ko'zlamaslik kerak. Uchinchidan, mafkura ziyolilar kabi guruhlar tomonidan o'zboshimchalik bilan yaratilib, keyin jamiyatga tadbiiq qilinmaydi. U ijtimoiy ongingning umidlarini aks ettirishi, jamiyat talablariga javob berishi kerak. Shundagina butun jamiyat bu mafkurani o'ziniki sifatida qabul qiladi va tashqi ta'sirlarga nisbatan sezuvchanlik hosil qiladi.

Bugungi kunda biz ko'z o'ngimizda ana shunday mafkura jarayonlar kechayotganligi haqida mubolag'asiz aytishimiz mumkin. Bu vatanparvarlik mafkurasi. O'z yurti bilan g'ururlanish istagi bugungi kunda keng tarqalgan bo'lib, u xalqning mutlaq ko'pchiligi birlashtiradi. Bu yerda asosiy narsa vatanparvarlikdan tor siyosiy maqsadlarda foydalanish vasvasasidan qochishdir. Aynan shu narsa Sovet hokimiyati yillarida "Vatan", "vatanparvarlik", "xalq" tushunchalari rahbarlar va partiya siyosiy obrazlarining imijini shakllantirishda qo'llanilgan.

Biroq vatanparvarlik ongini va unga asoslangan milliy mafkurani shakllantirish soddada darajadagi oddiy jarayon emas. Asosiy tahdid yuqori

darajadagi ijtimoiy tabaqalanishni saqlab qolishdir. Odamlar o'rtasidagi mulk va ijtimoiy farq qanchalik katta bo'lsa, umumiy manfaatlar maydoni shunchalik kichik bo'ladi. Ikki qatlam – boylar va kambag'allarga bo'lingan mamlakatda umumiy Vatan g'oyasini shakllantirish qiyin.

Tajribadan ma'lumki, jamiyatda tabaqalanish darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy qarama-qarshiliklar darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, mafkuraga ko'proq ye'tibor qaratiladi. Buni antik tarix va mifologiyani o'rganishdan boshlab har qanday davrda kuzatish mumkin. Real ijtimoiy-iqtisodiy qarama-qarshiliklarni kamaytirmasdan mafkuraviy va tarbiyaviy ishlarni ko'paytirish samara bermasligini ko'rib bo'lganmiz. Bu holda mafkura ongni manipulyatsiya qilish vositasiga, vatanparvarlik esa mayyan kuchlar uchun himoya quroliga aylanadi.

Leкин nafaqat ijtimoiy tafovutlar darajasini pasaytirish vazifasini qo'yish, balki bu vazifani qanday vositalar bilan hal qilishni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Eng oddiysi bu real daromadlarni va ijtimoiy himoyani oshirish. Bu qashshoqlikni kamaytirish yoki yo'q qilishning muhim usulidir. Ammo buning salbiy tomoni ham bor. Davlat paternalizmi aholi orasida infantilistik (boqimandalik) kayfiyatlarining oshishiga olib keladi [3]. Bugungi kunda bu (bersang yeyman, bermasang o'laman) ayniqsa bizning holatimizda katta xavf tug'diradi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi o'z kuchiga e'tibor qaratadigan o'zini-o'zi ta'minlaydigan aholining shakllanishiga to'sqinlik qilmasligi kerak. Farovonlikni yaxshilash va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish resurslarni ijtimoiy tarqatish hisobiga emas, balki odamlarning o'zi mehnati asosida bo'lishi kerak. Shunda ularning vatanparvarligi chinakam bo'ladi, bu lyumpen me'yorlari bilan o'lchanmaydi: men o'z vatanimni menga ne'matlar berayotgani darajasida sevaman.

Ammo iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish qanchalik muhim bo'lmasin, milliy ma'naviy-axloqiy ko'rsatmalarning yagona tizimini shakllantirish uchun o'zak xalqning tarixiy ongi, davlat va jamiyat tarixini umumiy qadriyat sifatida qabul qilishdir. Shundan kelib chiqib, tarixining umumiyliги g'oyasi fuqarolar orasida milliy tarixdan faxrlanish hissi bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Bu tarix buyuk va qahramonlik sifatida qabul qilinishi lozim. Ammo bu erda muammo paydo bo'ladi. Tariximizning barcha bosqichlari ham mukammal va farovon bo'lmaganligini bilamiz. Buni har qanday mamlakat tarixida uchratishimiz tayin. Biz tariximizdagi yoqimsiz sahifalar mavjudligini tan olib, sharmandali yoki qora tusda yemas, balki obyektiv, tarixiylik va mantiqiylik prinsiplari asosida ko'rib chiqishimiz lozim. Zero, "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurası ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan" [5].

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, qandaydir "tarixiy haqiqat" ni izlash va o'z tarixini cheksiz ulug'lash yo'li to'liq mafkuraviy mag'lubiyatga olib

keladi. Ulugʻlanadigan “haqiqat” ni izlab oʻzimizga qarshi illyuziyalarni yaratmasligimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, xalq oʻz tarixini buyuk va qahramonona shaklda koʻrishni istaydi. Agar bu tushunilmasa va tarixga yondashuv konsepsiyasi oʻzgartirilmasa, hozirgi avlod yoshlarining ishonchini yoʻqotish xavfi mavjud. Jamiyatning maʼnaviy-axloqiy koʻrsatmalari va vatanparvarlik qadriyatlari, eng avvalo, anʼanaviy tarzda ishlab chiqilishi kerak boʻlgan milliy tarixning yangi ijobiy konsepsiyasiga asoslanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Muminova Z.O. Objective and subjective factors that forms human being's moral being //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 72-74.
2. Hegel G. W. F. Philosophy of mind. – Clarendon Press, 2007.
3. Alikulov S.A. Methodological problems of research of social systems //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – C. 717-720.
4. Salievich K. S. The paradigm challenge to reflexive sociology // Thematics Journal of Social Sciences. – 2022. – T. 8. – №. 2.
5. Мирзиёев Ш. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодийёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавийтдир. <https://president.uz/uz/lists/view/4089>

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDAGI GEOMAFKURAVIY SIYOSATNING MILLIY QADRIYAT SIFATIDA SHAKLLANISHI

Muhammad XOLIQULOV,

Oʻzbekiston – Finlandiya pedagogika instituti oʻqituvchisi

XV-XVI asr gʻoyalarining ommaviy ongda va oʻquv adabiyotlarida saqlanib qolishi, boshqa narsalar qatori, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirishning real jarayonlariga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Buning sababi shundaki, bu davrda siyosatning geomafkuradan alohidaligini koʻrishimiz mumkin. Taʼkidlash joizki, belgilangan masalalarning ahamiyati yuksak va dolzarbligiga qaramay, zamonaviy ijtimoiy fanlar doirasida geomafkuraviy siyosatning genezisi masalasi deyarli muhokama qilinmaydi. Faqatgina Istisnolarga Klassen va Skalnikning ilmiy izlanmalari, oʻzlarining siyosiy antropologik tadqiqotlarida siyosat va jamiyat oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirning ijtimoiy-falsafiy tomonlarini qisman koʻrib chiqdilar.

Shuningdek, D.M. Bondarenko va L.E. Grinin taʼkidlaganidek, bu muammo koʻp jihatdan politogenezni tahlil qilish doirasini davlat shakllanishi jarayoniga toraytirish tendentsiyasining natijasidir” [3], deb talqin etadi. Bu esa mohiyatan butun insoniyat tarixi davomida davlatning shakllanishi

ijtimoiy tashkilotning turli ijtimoiy-siyosiy shakllari rivojlanishining boshqa evolyutsion bosqichlari bilan uzviy bog'liq bo'lganligini inkor etishga olib keladi. Ushbu yondashuvga ko'ra, L.E. Grinin, davlatning shakllanishini "siyosiy markazchilik" belgilaydi, hamda jamiyatni tashkil etuvchi turli xil siyosiy guruhlar o'rtasidagi dialektik qonuniyat orqali evolyutsiya jarayonini tashkil etadi va bu orqali ijtimoiy tashkilotlar markaziy obyekt vazifasini bajaradi.

Akademik M.M.Xayrullayevning "O'zbek diplomatiyasi tarixidan"[2], asarida Amir Temur va Temuriylar davri diplomatiyasi to'g'risida qimmatli ma'lumotlar mavjud.

Bizga ma'lumki, Temuriylar davrida yuritilgan ichki va tashqi mafkuraviy siyosat bugungi kungacha O'zbekistonning mafkuraviy siyosatini belgilab beruvchi asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Amir Temur va temuriylar davrida geomafkuraviy siyosat tub o'zgarishlarga uchradi, bularning bir qancha yutuqlari mavjud bo'lib ularga quyidagilar kiradi:

Birinchidan, u mamlakatni mo'g'ul bosqinchilaridan ozod etdi;

Ikkinchidan, mustaqil o'zbek davlatchiligiga asos soldi;

Uchinchidan, mamlakatni tuzuklarga (qonunlarga) asosan boshqarishni ta'minladi;

To'rtinchidan, adolat va ma'rifat ishlarini yo'lga qo'ydi. «Kuch - adolatda» degan shiorga asosan;

Beshinchidan, qo'shni davlatlarni ham bosqinchilardan, zulm va zo'ravonlik o'tkazayotgan diktatorlardan tozaladi va u yerlarda qonuniy tartib o'rnatdi;

Oltinchidan, Samarqandni dunyo markaziga aylantirdi. Bu yerga uzoq Ispaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Xitoy kabi mamlakatlardan ko'plab elchilar, sayyoxlar, savdogarlar, olimlar kelib ketadigan poytaxtga aylantirdi.

A.R.Samadov tabiri bilan aytganda: "Uzoqni ko'ra bilish qobiliyati bilan Amir Temur progressiv tarixiy jarayonlarning katalizatori bo'lib xizmat qildi"[1], ya'ni jaronni o'z nazorati ostida tutib turaoldi.

Shuningdek, bu davrda ko'plab ichki ziddiyatlar, taxt uchun kurashlar va boshqa omillar natijasida mintaqadagi geomafkuraviy siyosatda salbiy o'zgarishlar bo'ldi ular quyidagilar:

Birinchidan, davlat mo'g'ullar istibdodidan butkul xalos boldi.

Ikkinchidan, markazlashgan davlatga asos solindi, muntazam va katta hajmga ega bo'lgan qo'shinni davlat ta'minotiga olish qiyinlashdi.

Uchinchidan, qo'shinni va hokimiyatni qo'lda saqlab turish uchun keng qamrovda istilochilik yurishlari amalga oshirildi.

To'rtinchidan, egallangan hududlar aholisi bilan konfliktga bormaslik siyosati amalga oshirildi.

Beshinchidan, mustaqillik qo'zg'alonlari diplomatik hal qilish yo'llari tutildi.

Oltinchidan, anneksiya qilingan hududlarda keng qamrovli qurilish va

obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi.

Yettinchidan, ta'lim sohasiga davlat homiylik qildi, bu orqali ikkinchi renessansni boshdan o'tkazdi.

Sakkizinchidan, qo'shni davlatlar bilan diplomatik aloqalar yo'lga qo'yildi bu esa, karvon yo'llari xavflardan holi qilindi, ushbu qilingan o'z navbatida savdo-sotiqning gurkirab rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Temuriylar davrida ichki boshboshdoqlik, taxt uchun temuriy shaxzodalar o'rtasida yuzaga kelgan ichki nizolar oqibatda mintaqadagi eng yirik geomafkuraviy kuch dars ketdi. Bularning barchasi mintaqadagi geomafkuraviy, geosiyosiy, geoiqtisodiy va madaniy shuningdek geoiqtimoiy manzarani o'zgartirdi. Temuriylar saltani inqirozga yuz tutar ekan anneksiya qilingan hududlar birin-ketin mustaqillikni qo'lga kiritdi hattoki bu davlatlar markazlashdi hamda markaziy osiyoga o'z ta'sirini bevosita o'tkaza boshladi. Hattoki Eron podsholigi, Xitoy imperiyasi, Rus knyazliklari, Ingliz rezendensiyasi va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, bugungi mustaqil O'zbekistonning mintaqa davlatlari bilan yuritayotgan uzoqni ko'zlangan pragmatik siyosatining tub ildizi Temuriylar davrida yuritilgan tashqi siyosatning mevasidir. Sababi, o'zbek xalqi milliy mentaliteti va qadriyatlarida chuqur iz qoldiirganligi boisdur. Yuqorida takidlanganlardan kelib chiqib quyidagi xulosalarni berishimiz mumkin:

Birinchidan, Temuriylar davrida mintaqada markazlashgan davlatga asos solinishi oqibatida tub yerli aholini endilikda din, e'tiqod, qadriyat bir butunligiga olib keldi;

Ikkinchidan, davlatda tuzuklar ya'ni qonunlar asosida boshqarish tizimining yo'lga qo'yilishi aholi ongida adolatga ishonch hissi qadriyat sifatida shakllandi;

Uchinchidan, mintaqada yoinki bosib olingan o'lkalarni boshqarishda nizolardan ko'ra diplomatik usullardan foydalanish yo'lga qo'yildi;

To'rtinchidan, minqada shu davrgacha ta'lim sohasiga davlat homiylik qilmagan edi Temuriylar davridan boshlab ta'lim sohasining homiysi sifatida davlat qo'lga o'tdi;

Beshinchidan, qo'shni davlatlar bilan nizoli holatlarning oldini olish uchun o'zaro hamkorlikda savdo-iqtisodiy va madaniy aloqalar yo'lga qo'yilganligi qo'shni davlatlar bilan harbiy urushlar oldi olindi. Bularning barchasi Yangi O'zbekistonning Uchinchi Renessans davrining tamal toshi vazifasini bajarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Samadov A.R. Geosiyosat asoslari. O'quv qo'llanma. –Samarqand.: “SamDU” nashriyoti. 2021-yil. –B.86.
2. Xayrullayev M.M. O'zbek diplomatiyasi tarixidan. Tarixiy ocherklar va lavxalar. –T.: JIDU nashriyoti.

3. Гринин Л.Е., Бондаренко Д.М. Раннее государство, его альтернативы и аналоги. –Волгоград.: Учитель, 2006. –С.27.

4. Farmonov R. O'zbekiston geosiyosati. –T.: "JIDU"nashriyoti. 20212-yil. –B.132.

5. Xoliqulov Muhammad Qaxor o'g'li. "GEO-IDEOLOGICAL PROCESSES AND LAWS OF THEIR ORIGIN" *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences* 4.1 (2024): 22-27.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINING MA'NAVY MEROS VA JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Farhodjon DADABOYEV,

Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi,

FDU ilmiy ishlanmalarning tijoratlashtirish bo'limi muhandisi

Tadbirkorlik jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, uning ahamiyati ayni paytdagi zamonaviy sharoitda har qachongidan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Bugungi globallashuv jarayonlari, iqtisodiy o'zgarishlar va texnologik innovatsiyalar sharoitida tadbirkorlik faoliyati nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki ijtimoiy muammolarni hal qilishda ham katta ahamiyatga ega.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning so'zlariga ko'ra, "Har bir davlatning kelajagi tadbirkorlik faoliyatiga qanchalik katta e'tibor berilganiga bog'liq". Bu fikrdan kelib chiqib, O'zbekistondagi Harakatlar Strategiyasida tadbirkorlikni rivojlantirishga alohida ahamiyat berilgan va uni jamiyat taraqqiyotining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan[1].

Tadbirkorlik iqtisodiyotga qo'shilayotgan qiymat va yangi ish o'rinlari yaratish orqali jamiyatni ijobiy o'zgartirish quvvatiga ega. Uning dolzarbligi ham shundaki, tadbirkorlar zamonaviy muammolarni hal qilishda va yangi imkoniyatlarni yaratishda muhim rol o'ynaydilar. Masalan, olimlar Yozef Shumpeter va Maykl Porter tadbirkorlikni innovatsiyalar va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhim omillar[2] sifatida qayd etishgan. Ularga ko'ra, tadbirkorlar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini mustahkamlashda va uning taraqqiyotini ta'minlashda katta ahamiyatga egadir.

O'zbekiston sharoitida, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlash, aholini ish bilan ta'minlash va yangi innovatsiyalar joriy etish imkoni yaratiladi. Shuning uchun, tadbirkorlik jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi va uning dolzarbligi zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy talablar asosida har qachongidan ham yuqori bo'lib turibdi.

Tadbirkorlik faoliyati madaniy merosni saqlash va rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Madaniy boyliklarni saqlab qolishga qaratilgan tadbirkorlik

faoliyati orqali nafaqat milliy qadriyatlar jonlantiriladi, balki iqtisodiy barqarorlikka erishiladi.

Turizm va an'anaviy hunarmandchilik kabi sohalaridagi tadbirkorlar mahalliy madaniy an'analarni saqlab qolishda asosiy o'rinni egallaydi. Bunday tadbirkorlar, o'zlarining faoliyatlari orqali, nafaqat mahalliy aholini ish bilan ta'minlaydilar, balki milliy an'analarni yosh avlodga yetkazishga hissa qo'shadilar. Masalan, an'anaviy hunarmandchilik, qo'l mehnatiga asoslangan mahsulotlar ishlab chiqarish madaniy merosni avlodlar o'rtasida uzatishning samarali vositasidir. "Madaniy merosni saqlashda mahalliy tadbirkorlarning ishtiroki, aholi o'rtasida o'z tarixiy qadriyatlariga bo'lgan hurmatni yanada kuchaytiradi." (Ismatov, 2021) "An'anaviy hunarmandchilikka asoslangan tadbirkorlik, iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bilan birga, madaniy merosni kelajakka saqlab qolish imkonini beradi." (Saidova, 2019)

Tadbirkorlar madaniy obyektlarni saqlashga ham sarmoya kiritishlari mumkin, masalan, tarixiy binolarni qayta tiklash yoki madaniy festivallar uyushtirish orqali mahalliy va xalqaro sayyohlarni jalb qilish. Bu esa o'z navbatida, madaniy turizmning rivojlanishiga olib keladi.

Tadbirkorlik madaniy merosni saqlash va rivojlantirishda faol ishtirok etadi. Bunday faoliyatlar madaniy boyliklarni kelgusi avlodlarga yetkazishda katta ahamiyatga ega bo'lib, milliy qadriyatlarning rivojiga hissa qo'shadi.

Tadbirkorlik va ma'naviy qadriyatlarga asoslangan etik biznes amaliyotlari zamonaviy jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda, etik tadbirkorlik nafaqat moddiy manfaatni ko'zlashi kerak, balki ma'naviy qadriyatlarni hurmat qilgan holda jamiyatga xizmat qilishga yo'naltirilishi kerak. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham ko'p bor ta'kidlab o'tganidek, "Ijtimoiy mas'uliyatli tadbirkorlik, xalq manfaatlariga xizmat qilishi, jamiyat rivojiga hissa qo'shishi zarur." Ushbu prinsiplar tadbirkorlar uchun mustahkam zamin yaratadi.

Bugungi kunda, jamiyatdagi aksariyat tadbirkorlar ma'naviy qadriyatlarga amal qilishni muhim deb biladilar. Ular o'z bizneslarini adolat, mas'uliyat va ishonchlikka asoslantirib, etik qoidalariga amal qiladilar. Prezidentimiz ta'kidlab o'tganidek, "Etik tadbirkorlik jamiyatda ishonch va hurmatni mustahkamlaydi." Shu sababli, etik tadbirkorlik orqali tadbirkorlar nafaqat foyda ko'radi, balki ular jamiyat oldida mas'uliyatlilikni o'z zimmlariga oladilar.

Ma'naviy qadriyatlarga tayangan holda etik biznes amaliyotlari olib borish jamoatchilikka yordam berish, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish va jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shishni o'z ichiga oladi. Prezident Mirziyoyevning "Ma'naviyat va ma'rifatsiz biror ishga erishib bo'lmaydi, shu bois jamiyatning ma'naviy rivoji muhimdir" degan so'zlari bu borada muhim ahamiyatga ega.

Tadbirkorlar faoliyatlarida ma'naviy qadriyatlarni saqlagan holda, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga hissa qo'shadilar. Masalan, ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj qatlamlarga yordam berish, yangi ish

o‘rinlari yaratish va mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash kabi choralar ko‘radi. Bu haqda Prezidentimiz shunday ta’kidlaydi: “Biz jamiyatimizda har bir fuqaroning manfaatlarini ta’minlash uchun barcha tadbirkorlik faoliyatlarini xalq manfaatlari yo‘lida yo‘naltirishimiz kerak.”

Shu tariqa, tadbirkorlikda ma’naviy qadriyatlariga asoslangan etik biznes amaliyotlari nafaqat moliyaviy jihatdan manfaatli bo‘ladi, balki jamiyatda ishonch, barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishga ham xizmat qiladi.

Tadbirkorlik faoliyati jamiyat taraqqiyotini ta’minlashda va uning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini mustahkamlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar Strategiyasida tadbirkorlikka katta ahamiyat berilgani bejiz emas. Bu strategiyada davlatimiz rahbari iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash va yangi ish o‘rinlarini yaratishda tadbirkorlikni rivojlantirishni birinchi darajali vazifa sifatida belgiladi. Sh.Mirziyoyevning so‘zlariga ko‘ra, “Tadbirkorlik - bu jamiyat rivojining negizidir, chunki u nafaqat iqtisodiy o‘sishni, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta’minlaydi.”

Olimlartadbirkorlikniji jamiyatningijtimoiy-iqtisodiytaraqqiyotidagiasosiy kuch sifatida ko‘radilar. Masalan, mashhur iqtisodchi Yozef Shumpeterning fikricha, tadbirkorlik faoliyati innovatsiyalarni rag‘batlantirishda va iqtisodiy o‘zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Uning so‘zlariga ko‘ra, “Tadbirkorlar yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish usullarini joriy qilish orqali jamiyatni tubdan o‘zgartirishi mumkin.” Bu fikrlardan kelib chiqib, tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy innovatsiyalar uchun asos yaratadi va jamiyatni ilgarilashga undaydi.

Jamiyat taraqqiyotida tadbirkorlikning roli haqida professor Maykl Porter shunday deydi: “Tadbirkorlik iqtisodiy o‘sish uchun muhim, chunki u yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratilishiga, ish o‘rinlari ko‘payishiga va raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.”[3] Bunday faoliyat jamiyatda ijtimoiy imkoniyatlarni kengaytirish va aholi turmush darajasini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, Harakatlar Strategiyasida ham ta’kidlanganidek, O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, uning huquqiy va institutsional asoslarini mustahkamlashga katta e’tibor qaratilmoqda. Davlat tomonidan tadbirkorlarga shart-sharoitlar yaratish, soliq yukini kamaytirish va qonunchilik asoslarini takomillashtirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Sh. Mirziyoyevning so‘zlariga ko‘ra, “Biz tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shishni bundan-da kuchaytirishga harakat qilmoqdamiz.”Bularning barchasi shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik jamiyat taraqqiyotida, xususan, O‘zbekiston sharoitida, faollik va barqarorlikni ta’minlashning muhim manbai hisoblanadi. Tadbirkorlikning madaniy va ijtimoiy jabhalarga ham ta’siri katta bo‘lib, u xalqning farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi tadbirkorlik faoliyati ma’naviy meros va jamiyat taraqqiyotida

muhim rol o'ynaydi, chunki u faqat iqtisodiy o'sishga emas, balki ijtimoiy barqarorlikka ham hissa qo'shadi. Quyida bu boradagi asosiy omillar va takliflar keltirish mumkin:

Ma'naviy merosning qo'llab-quvvatlanishi: Tadbirkorlik ma'naviy merosni asrash va rivojlantirishda muhim omil bo'lib, madaniy loyihalarga sarmoya kiritish, madaniyat va san'atni qo'llab-quvvatlash orqali jamiyatni boyitadi. Masalan, O'zbekistonda YUNESKO bilan hamkorlikda turli madaniy festivallar va tadbirlar o'tkazilib, madaniy merosni saqlashga alohida e'tibor qaratiladi

Yoshlarning tadbirkorlikdagi ishtiroki: Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun ham ahamiyatli. Tadbirkorlik loyihalarida yoshlarning faol ishtiroki ularning ijtimoiy qadriyatlarga bo'lgan ehtiromini oshiradi va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlaydi.

Sohadagi axloqiy qoidalar va qadriyatlar: Tadbirkorlikning ma'naviy asoslarini mustahkamlashda axloqiy qoidalar va qadriyatlarga rioya qilish muhimdir. Ijtimoiy adolat, hurmat va mas'uliyatli tadbirkorlik kabi qadriyatlar jamiyatda ijobiy muhit yaratishga yordam beradi. Shu bilan birga, mamlakatda tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash uchun adolatli soliq tizimi va huquqiy asoslarni takomillashtirish kerak.

Ilg'or axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya: Raqamli texnologiyalar tadbirkorlikda samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, yangi biznes modellar va texnikalar jamiyatni o'zgarishlarga moslashtirishga yordam beradi. Masalan, raqamli savdo, elektron ta'lim va ijtimoiy tarmoqlar orqali faoliyat yuritish tadbirkorlikni kengroq ommaga yetkazish imkonini beradi.

Tadbirkorlikda madaniy turizmning rivojlanishi: Madaniy turizmni rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ma'naviy boyliklarni ham qo'llab-quvvatlash mumkin. O'zbekistonda tarixiy yodgorliklar va turizm orqali tadbirkorlikni rivojlantirishga keng imkoniyatlar mavjud.

Takliflar:

Tadbirkorlikka oid ta'lim dasturlarini kengaytirish va yoshlarga tadbirkorlik malakasini oshirish imkoniyatlarini yaratish.

Madaniy loyihalar va tadbirkorlik faoliyatlariga davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, turizm va madaniyat sohasida investitsiyalar jalb qilish.

Yoshlarning tadbirkorlikdagi ishtirokiga yordam berish uchun maxsus fondlar va loyihalar tashkil etish.

Tadbirkorlikdagi axloqiy qoidalarni mustahkamlash uchun ommaviy axborot vositalari orqali targ'ibot ishlarini olib borish.

Bularning barchasi, tadbirkorlik faoliyati orqali ma'naviy va madaniy boyliklarni saqlash va jamiyat taraqqiyotini mustahkamlash uchun qo'l keladi

Xulosa: Mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyati ma'naviy meros va zamonaviy iqtisodiy amaliyotlar o'rtasida muhim bog'liqlikka ega. Ushbu

bog'liqlik tadbirkorlikning nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ma'naviy rivojlanishni ham qo'llab-quvvatlash qobiliyatida aks etadi.

Ma'naviy meros bilan bog'liqlik: Tadbirkorlik, odatda, an'anaviy qimmatli qadriyatlarni saqlash va tarqatishda muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, O'zbekistonda turizm va madaniy merosni tadbirkorlik faoliyati orqali qo'llab-quvvatlashga urg'u berilmoqda. Bu xalqning an'anaviy san'at va hunarmandchiligini keng jamoatchilikka yetkazish bilan bog'liq bo'lib, madaniy turizmni rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy iqtisodiy amaliyotlar bilan bog'liqlik: Tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiy amaliyotlar uchun asosiy omil hisoblanadi, chunki u yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish, raqobatni oshirish va innovatsiyalarni joriy qilish orqali iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Bugungi kunda, raqamli texnologiyalar tadbirkorlik faoliyatini osonlashtirmoqda va bu iqtisodiy amaliyotlarni yanada samarali qiladi

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik faoliyati ma'naviy merosni saqlash va zamonaviy iqtisodiy amaliyotlarni ilgari surish uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liqlikni ta'minlaydi. Bunda mahalliy madaniy qadriyatlarni asrash va ularni dunyo miqyosida targ'ib qilish bilan birga, zamonaviy texnologiyalar va iqtisodiy islohotlardan foydalanish tadbirkorlikni yangi bosqichga ko'taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi, 14.02.2017 yildagi F-4849-son.
2. Yozef Shumpeter. Maykl Porter:— "Capitalism, Socialism, and Democracy" (1942). "The Competitive Advantage of Nations" (1990).
3. Ismatov. Research, Reform, and Renaissance in Uzbekistan's Cultural Heritage Journal of the Central Asian Society, 2021 y
4. Maykl Porter "The Competitive Advantage of Nations" (1990)

MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA AJDODLAR MEROSINING AHAMIYATI

Sherbek RAXIMOV,

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, mayor*

Milliy o'zlikni anglash insonning qaysi xalq vakili ekanligini, ulug' ajdodlari, ularning insoniyat taraqqiyotiga qo'shgan hissasini anglashi, qolaversa, o'z ota-bobolari, ajdodlari shajarasi, nasl-nasabini bilishni anglatadi.

Milliy o'zlikni anglash - o'z millati, xalqining urf-odatlari, an'analarini bilish va undan faxrlanish demakdir. Millatning o'z-o'zini anglashi esa o'z erki

va ozodligiga ega bo'lgan, o'zgalarga qaram bo'lmagan millat sifatida jahon hamjamiyati orasida obro'-e'tiborga ega ekanligi, xalqaro munosabatlarda o'z manfaatlarini himoya qila olish salohiyati bilan belgilanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev buyuk ajdodlarimiz haqida: **“Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak”** – deya ta'kidlagani biz uchun dunyoda faxrlanadigan allomalarimizni bilishimiz, ular tomonidan yaratilgan ilmiy merosini o'rganishimiz va kelajak avlodlarga o'rgatishimiz zarur [1].

Milliy o'zlikni anglash o'z mamlakati taraqqiyotini belgilash, uning mustaqilligi uchun kurashning namunasini beradi, buyuklar merosxo'ri ekanligimiz bilan milliy g'urur his etamiz. Biz buyuk tarix yaratgan J.Manguberdi, T.Malik, N.Kubro, A.Temur, Z.M.Boburlar avlodlarimiz.

Aksariyat buyuk ajdodlarimiz yozma manbalarda ulug'vor nomlar bilan sharaflangan. Masalan, Abu Nasr Forobiy “ikkinchi muallim”, Mahmud Zamaxshariy “Allohning qo'shnisi”, Imom Moturidiy “barcha musulmonlar e'tiqodini tuzatuvchi”, Abu Muin Nasafiy “haqiqat qilichi”, Abu Ali ibn Sino “Shayx-ar-ra'is” va “Avisenna”, Al-Farg'oniy al-Fraganus... Bu ro'yxatni uzoq davom ettirish mumkin. Shuningdek, Imom Buxoriy ham Islom olamida “muhaddislar imomi”, “hadis ilmining sultoni” kabi bir qator sharaflı nomlar bilan mashhur bo'lgan.

Imom Buxoriyning eng ishonchli hadislar jamlangan “Jome us-sahih” asari Islom olamida muqaddas Qur'oni karimdan keyin ikkinchi o'rinda turuvchi manba sifatida e'tirof etiladi. Imom Buxoriy o'z oldiga qo'ygan ushbu mas'uliyatli vazifani amalga oshirish uchun o'sha davrdagi Balx, Basra, Bag'dod, Misr, Madina, Makka kabi ilmiy-ma'naviy markazlarga safar qilgan. Imom Buxoriyning qisqa muddat ichida bunday ulkan geografik hududni piyoda kezib, ilm o'rganishi, jumladan, olti yuz mingta hadisni yod olishini mo'jiza deb baholash mumkin [6].

Abu Rayhon Beruniy ona tilidan tashqari arab, sug'diy, fors, sanskrit, suryoniy, yunon va qadimiy yahudiy tillarini bilgan. O'z davrida birinchi bo'lib Yerning shar shaklida ekanligini va u quyosh atrofida aylanishi g'oyasini ilgari surgan, keyinroq Yer radiusini (taxminan 6000 km) o'lchagan.

Abu Rayhon Beruniy dunyo ilm-fanida birinchilardan bo'lib dengizlar nazariyasi va Yerning sharsimon globusini yaratish yuzasidan o'ziga xos yangi g'oyalarni taklif etgan, Yer radiusini hisoblab chiqqan, vakuum, ya'ni bo'shliq holatini izohlab bergan. Minerallar tasnifi va ularning paydo bo'lish nazariyasini ishlab chiqqan va geodeziya faniga asos solgan. Shuning uchun ham XI asr butun dunyodagi tabiiy fanlar tarixchilari tomonidan “Beruniy asri” deb atalishi bejiz emas.

Abu Rayhon Beruniy to'g'risida eng yaxshi ta'rifni yirik nemis sharqshunosi Karl Eduard Zaxau bergan: **“Dunyoda tog'lar ko'p, lekin ular orasida shunchalik yuksak bir cho'qqi borki, bu cho'qqini insoniyat hech qachon zabt etolmaydi. U tarix bilgan eng buyuk ilm egasidir. Bu –**

Beruniydir” [2].

Abu Ali ibn Sino 19 yoshida mashhur tabib – hakim unvoniga sazovar bo‘ladi va bemorlarni bepul davolay boshlaydi. 21 yoshida o‘z davrining eng mashhur tabiblaridan biriga aylandi. Tibbiyotga oid “Tib qonunlari”, falsafaga oid “Kitob ash-shifo”, “Donishnoma” (“Bilimlar kitobi”), “Kitob an-najot” (“Najot kitobi”) kabi yirik asarlarni yozib shuhrat qozongan. “Tib Qonunlari”da 760 xildagi dorivorlar ro‘yxati va ularning ta’sir doirasi haqidagi ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Zamondoshlari Ibn Sinoni o‘z davrida “Shayx ar-ra’is” (“donishmandlar sardori, allomalar boshlig‘i”), “Sharaf al-mulk” (“o‘lka, mamlakatning obro‘si, sharafi”), “hujjat al-haqq” (“rostlikka dalil”), “Hakim al-vazir” (“donishmand, tadbirkor vazir”) deb ataganlar. Jahon fani tarixida Ibn Sino qomusiy olim sifatida tan olingan, chunki u o‘z davridagi mavjud fanlarning qariyb barchasi bilan shug‘ullangan va ularga oid asarlar yozgan. Garchi, uni “Avisenna” sifatida G‘arbda mashhur qilgan uning tibbiy merosi, xususan, “Tib qonunlari” bo‘lsa-da, “Shayx-ar-ra’is” nomi, eng avval, uning buyuk faylasufligiga ishoradir [5].

Tib qonunlari Yevropada XV asrda chop etilgan dastlabki kitoblardan biri bo‘lgan va Yevropaning yetakchi universitetlarida qariyb 500 yil davomida tibbiyot ilmi ayni shu asar asosida o‘qitib kelindi.

Mashhur olim va yozuvchi Abbos Mahmud Aqqodning ta’kidlashicha, Beruniy va Ibn Sinoning yerning jismlarni tortishi haqidagi va boshqa fikrlari Nyutonga tortish kuchi haqidagi qonunini kashf qilishda yordam bergan [6].

Ahmad Farg‘oniy yerning dumaloq shaklda ekanini kashf qilgani, quyosh tutilishini birinchi marta oldindan hisoblab chiqib aytgani butun dunyoda ma’lum. Ahmad Farg‘oniy quyoshning va yulduzlarning harakat yo‘nalishini eng aniq belgilab, yerning mustaqim chizig‘i uzunligini birinchi bo‘lib aniqlagan olimdir. U yulduzlarning oralaridagi masofani va ularning hajmini aniqlab tuzgan jadvaldan barcha astronom olimlari, jumladan, Yevropaliklar astronomiya “asoschisi” deb yuradigan Nikolay Kopernik ham foydalangan.

Ahmad Farg‘oniyning ko‘plab ilmiy asarlaridan biri bo‘lgan “Javome‘u ilmin nujum” kitobi lotin tiliga bir necha bor tarjima qilingan. U kishini g‘arbliklar “al-Fraganus” deb ataydilar. Allomaning Yer sharsimon shaklda ekanligi borasidagi qarashlarini oradan sakkiz yuz yil o‘tgandan keyin amalda isbotlagan mashhur sayyoh Xristofor Kolumb **“Yer meridianining bir darajasi miqdori haqidagi al-Farg‘oniy hisoblarining to‘g‘riligiga to‘la ishonch hosil qildim”** [2], deya dastxat qoldirgan.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy buyuk matematik, astronom va geograf, fan tarixida ilk qomusiy olim. U dunyo faniga g‘oyat katta hissa qo‘shgan. U algebra fanining asoschisi hisoblanadi. Algebra so‘zi uning “Kitob muxtasar min hisob al-jabr val-muqobala” (“Al-jabr val-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob”) asaridan olingan. Bu kitob o‘rta asrlarda lotin tiliga tarjima qilinib, butun Ovrupoda darslik vazifasini o‘tadi. Xorazmiyning eng mashhur asari “Aljabr va Almuqobala”da u kvadrat va bir chiziqli tenglamaning olti turini, hamda “algoritm” tushunchasini keng tavsiflab

bergan. Bundan kelib chiqib o'nlik sistemaning topish keltirilgan. Natijada "algoritm" atamasi al-Xorazmiy nomidan kelib chiqqan. Xorazmiyning keyingi mashhur merosi bu – "Hind hisoblash tizimi kitobi"dir. Mazkur asarda olim bo'lish, qo'shish va ayirishning sanoqsiz qoidasini hamda raqamli sistemalarni, g'aroyib sonlarning kombinatsiyasini sharhlagan. Asarda u hind sanoq sistemasi kombinatsiyasidan arab sanoq sistemasini hosil qilgan. Arab sanoq sistemasiga hind sistemasidan nominal nolni qo'shdi va islom madaniyatiga raqam yozish tizimini tadbiq qildi. Uning matematika bo'yicha yaratgan asarlari lotin tiliga tarjima qilinib Ispaniya orqali G'arbga yetib borgan va 300 yildan so'ng g'arbliklarni xayratlantirgan edi[5].

Al-Xorazmiyga berilgan ta'riflar:

Amerikalik olim Jorj Sarton Al-Xorazmiy haqida quyidagi fikrlarni bildirgan: **"Al-Xorazmiy faqatgina o'z vaqtining buyuk matematigi emas, balki butun insoniyat tarixidagi buyuk matematikdir"** [8].

Dunyoda eng ko'p dong taratgan olimlardan Mirzo Ulug'bek asos solgan rasadxona oddiy rasadxona emas, balki buyuk fransuz tarixchisi Volter ta'riflanganidek, falakiyotshunoslik akademiyasi edi. U yerda bu ilmga tegishli turli ma'lumotlar yig'ilib, olimlar keng miqyosda ilmiy bahslar olib bordilar. Rasadxonada ishlatiladigan asboblari yaratildi.

Ulug'bekning "Zijji Ko'ragoniy"si falakiyot ilmidagi nodir asardir. Uning bu sohada yetishgan natijalariga hozirgi eng taraqqiy etgan asboblari bilan qurollangan falakiyot olimlari ham ko'p narsa qo'sha olganlari yo'q.

"Zijji jadidi Ko'ragoniy", "Zijji Ulug'bek" nomlari bilan shuhrat qozongan bu asarda 1018 yulduzning o'rnini va holati aniqlab berilgan. Yulduzlarning balandligi va yulduzlar orasidagi masofa, quyosh va oyning harakati, ularning tutilish vaqtlari bayon qilingan. Bu hisob-kitoblari zamonaviy texnologiyalar orqali aniqlangan kuzatuv natijalaridan deyarli farq qilmaydi. Masalan, Ulug'bek hisobi bo'yicha bir yil 365 kun 6 soat 10 daqiqa 8 soniyani tashkil etgan. Bugungi kunda bir yil 365 kun 6 soat 9 daqiqa 6 soniyaga tengdir[3].

Yana bir faxrlanadigan ajdodimiz Alisher Navoiy 10-12 yoshlaridan she'rlar yoza boshlagan. Tarixchi Xondamirning yozishicha, yosh Alisherning iste'dodidan mamnun bo'lgan mavlono Lutfiy uning:

Orazin yopqoch, ko'zumdan sochilur har lahza yosh,

Bo'ylakim, paydo bo'lur yulduz, nihon bo'lg'ach quyosh

matla'li g'azalini tinglab ta'sirlanib: **"Agar muyassar bo'lsa edi, o'zimning o'n-o'n ikki ming forsiy va turkiy baytimni shu g'azalga almashtirardim..."** [4] degan.

Jahon adabiyotiga ulkan hissa qo'shgan ko'plab olimlarning so'z boyligi o'rganib chiqilgan. Alisher Navoiy o'z asarlarida 26035 ta, Aleksandr Pushkin 21193 ta, Uilyam Shekspir 20000 dan ortiq, Migel de Servantes 18000 dan ortiq, Abdurahmon Jomiy 17600 ta, Abay 6000 ta, Abdulla To'qay 4000 dan ortiq so'zdan mohirona foydalangan. Navoiy avlodlari bo'lgan Oybekning so'z xazinasi 25.000 so'zdan, A.Qahhorniki esa 22.000 so'zdan iborat bo'lgan [7].

Buyuk bobolarimiz tafakkuri mahsuli bo'lgan tarix, adabiyot, san'at, axloq, falsafa, tibbiyot, matematika, kimyo, astronomiya, me'morlik, din va boshqa sohalariga oid minglab noyob qo'lyozmalar bizning bebaho boyligimizdir. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, bunday boy merosga ega bo'lgan xalq dunyoda kamdan-kam topiladi.

Xulosa va takliflar: Milliy o'zlikni anglashda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ma'naviy merosning ahamiyati beqiyosdir. Millatni, xalqni milliy o'zligini anglatish uchun avvalo, **birinchidan**, bilim olishga, kitob o'qishga qiziqishini o'yg'otish, **ikkinchidan**, har bir allomamizning asarlarini tushunarli ilmiylikdan yiroq tarzda chop etish, **uchinchidan**, yurtimizdagi har bir mahallada TOP-1000 talik asar kutubxonalar tashkil etish, **to'rtinchidan**, vatanparvarlar va millat fidoyilari haqida 40-50 betlik qo'llanma tayyorlanib har bir oilaga tarqatilishi zarur. Bu qo'llanma shunday tayyorlanishi kerakki, odamning qo'lidagi telefoni qanday qadrlı bo'lsa, bu kitob ham shunday qadrlı bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh. "O'zbekiston madaniy merosi — yangi Renessans poydevori" mavzusidagi IV xalqaro kongressda so'zlagan nutqidan. 2020 yil 16 dekabr.
2. Mirzamiddinov A.A. Buyuk ajdodlarga taklid ulugvorlikdir maqolasidan. International conference of education, research and innovation. 2024 Samara, Russian Federation.
3. <https://arboblar.uz/uzkr/people/> Mirzo Ulug'bek. Tarjimai hol. 2023 yil 6 mart.
4. <http://www.gov.uz>. Qodirova G.T. Alisher Navoiy so'z mulkinging sultoni maqolasidan. 2022 yil 8 fevral.
5. <https://ziyouz.uz> Ahmad al-Farg'oniy 2021 yil 11 oktabr.
6. <https://islom.uz> Imom Buxoriy maqolasidan. 2018 yil 28 oktabr.
7. <http://www.muslim.uz>. Nizomov T. Navoiy dahosi maqolasidan. 2020 yil 13 fevral.
8. <https://thgmwriters.com/blog/global-book-reading-statistics-2022-2023-complete-survey-data>.

MILLIY QADRIYATLARIMIZNING YOSHLAR TARBIYASIDA O‘RNI

Kenjabay BEYSENOV,

*O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy
tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o‘qituvchisi, podpolkovnik*

Ma’naviyatimizning o‘zagi milliy – an’analarimiz oila bag‘rida, mahalla ostonasida shakllanib kamol topgan bo‘lib, asrlar davomida ajdodlarimizdan avlodlarga meros sifatida yetib kelgan urf odatlarimiz, qadriyatlarimiz, an’analarimiz ham milliyligimiz ramzi bo‘lib, katta qadrga egadir.

Milliy qadriyatlarimizning yoshlar tarbiyasida o‘rniga to‘xtalishdan oldin, quyidagi tushunchalarga ta’rif berib o‘tish maqsadga muvofiqdir:

Yoshlar-Mamlakatning “Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi qonuniga ko‘ra, 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan o‘zbekistonliklar yoshlar toifasiga kiradi.

Ma’naviyat – Insoniyatning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, diniy, axloqiy va shu kabilar tasavvurlari va tushunchalari majmui [1].

Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy axloqiy, madaniy ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar, masalan, yerkilik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik, go‘zallik, moddiy va ma’naviy boyliklar, an‘ana, urf-odat va boshqalar qadriyatlar hisoblanadi. Ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo‘lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta’rif berishga intilishgan. Holbuki qadriyat aksiologiyaga xos kategoriyadir. Qadriyatni aksiologiya nuqtayi nazaridan talqin qilish uni kategoriya sifatidagi mohiyati, mazmuni, obektiv asosi, namoyon bo‘lish shakllari va xususiyatlarini o‘rganish imkonini beradi. Qadriyat kategoriyasi faqat buyum va narsalarning iqtisodiy qimmatini yemas, jamiyat va inson uchun biror ahamiyatga yega bo‘lgan voqelikning shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar. talab va tartiblar va boshqalarning qadriini ifodalash uchun ishlatiladi. Ijtimoiy jarayonlar ta’sirida kishilarning qadriyatlar to‘g‘risidagi qarashlari o‘zgarib boradi. Tarixiy zaruriyatga qarab goh u, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning oldingi safiga chiqadi. Yurtni yov bosganida – ozodlik, imperiya hukmronligi nihoyasida – istiqloq, urush davrida – tinchlik, tutqunlikda – erkinlik, kasal yoki bemorlikda – sihat-salomatlikning qadri oshib ketadi. Qadriyatlar ijtimoiytarixiy taraqqiyot mahsuli sifatida o‘z tarixiy ildizi, rivoji, vorislik jihatlariga yega. Qadriyatlar mehnat, ishlab chiqarish sohasidagi faoliyat, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar uchun foyda keltiradigan narsalar, hodisalar, xatti-harakatlar majmuasi sifatida yuzaga kelib, ayrim kishilar, ijtimoiy guruhlar faoliyati, xatti-harakatini ma’lum yo‘nalishga buradigan, tegishli me’yorga soladigan ma’naviy hodisaga aylanadi. Qadriyatlar umumbashariy, milliy, shaxsiy bo‘lishi mumkin.

Olam, tabiat va jamiyatning yeng muhim tomonlarini, qonun-qoidalarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga yega. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, abadiy qadriyatlardir. Muayyan bir yelat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, ma'naviyati, urf-odat va an'analari, o'tmishi va kelajagi bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir. Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, ye'tiqodi, umr ma'nosi, odobi, go'zalligi bilan bog'liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir. Qadriyatlar komil insonni tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi[2].

Mafkura (arab. – fikrlar majmui) – muayyan ijtimoiy guruh, qatlam, millat, jamiyat, davlatning manfaatlari, orzulari, maqsadlari ifodalanagan qarashlar va ularni amalga oshirish tizimi. Unda manfaatlari ifodalanayotgan guruh va qatlamlarning o'tmishi, bugungi kuni va istiqboli o'z ifodasini topadi. Mafkura har qanday jamiyat hayotida zarur. Insoniyat tarixida turli-tuman mafkuralar bo'lgan. Turli xalqlar va ijtimoiy kuchlarning g'oyaviy rahnamolari, mutafakkir va arboblari o'zlarining manfaat va maqsadlaridan kelib chiqib mafkuraviy ta'limot va dasturlar ishlab chiqqanlar. Har qanday Mafkuraviy jamiyatda yangi paydo bo'lgan ijtimoiysiyosiy kuchlarning talab-yehtiyojlari, maqsadlarini ifoda yetuvchi yangi g'oyaviy tizim sifatida vujudga keladi va, asosan, quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: muayyan g'oyani odamlarning ongiga va ruhiyatiga singdirish; aholining turli guruhlarini birlashtirish; ko'zlangan maqsad va niyatlarga yerishish uchun odamlarni safarbar yetish; ularni ma'naviyruhiy rag'batlantirish; aholini, ayniqsa, yosh avlodni g'oyaviy tarbiyalash va mafkuraviy immunitetni shakllantirish; boshqa mafkuraviy va g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilish va shahrik. Mafkura muayyan falsafiy, diniy ta'limotlar asosida yaratiladi, ma'lum ilmiy qarashlar, axloqiy tamoyillarga tayanadi. Mafkura o'z mohiyati va ta'sir kuchiga ko'ra, jamiyatni birlashtirishi yoki uni bir-biriga qarama-qarshi taraflarga bo'lib yuborishi, davlatning jahondagi obro' va mavqeini oshirishi yoki tushirishi, xalqlarni yuksaklikka ko'tarishi yoki tanazzulga duchor yetishi mumkin. Yuksak maqsadlar, bunyodkor g'oyalarga asoslangan mafkura ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga turtki bo'ladi, ma'naviyatni yuksaltiradi, insonlarni ulug'vor ishlarga safarbar yetadi. Ozodlik, yerkinlik, mustaqillik, tinchlik, hamkorlik g'oyalari asosida shakllangan, yezgu maqsadlarga xizmat qiladigan mafkura bunyodkorlik xususiyatiga yega bo'ladi. Hukmronlik, mustabidlik, tajovuzkor, bosqinchilik, yekstremitik, aqidaparastlik g'oyalari asosida shakllangan, millat va xalqlarni asoratga soladigan mafkura vayronkorlik xususiyatiga yegadir[3].

Yoshlar jamiyatning eng katta va harakatchan qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham ularni har doim kuzatib, nazorat qilish zamonning dolzarb masalalari qatoriga kiradi.

Hozirgi davrda taraqqiyotimiz uchun xavfli bo'lgan, yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etuvchi, yoshlarni dushmanlik ruhida tarbiyalaydigan buzg'un-chi g'oyalarga qo'shimcha ta'sirlar sifatida quyidagi vositalardan ham

foydalanilmoqda, bular: internet, sputnik aloqalari, badiiy adabiyot, gazeta va jurnallar, san'at (tasviriy san'at, haykaltaroshlik, kino, seriallar, musiqa, raqs) orqali salbiy ta'sir o'tkazishdir. Bunday tahdidlarning turlari, ularning xususiyatlari ba'zan oshkora va ba'zan o'ta yashirin bo'ladi, bu maqsadlarni bilish va o'z vaqtida anglash hamda unga qarshi javob berish uchun, yoshlar yuksak ma'naviyatli, g'oyaviy ongli, ma'naviy barkamol bo'lishlari shart. Faqat shunday yoshlarga bunday ta'sirlardan himoyalanishga qodir bo'lalilar.

Hozirgi kundagi mavjud bo'lgan mazkur mafkuraviy va ma'naviy xurujlarning maqsad va mohiyatini o'z vaqtida anglab oladigan va ularga qarshi o'z fikri va mustaqil dunyoqarashiga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashda milliy qadriyatlarning o'rni beqiyosdir. Milliy qadriyatlar insonni o'z-o'zini anglashi, milliy g'ururga ega bo'lishi, o'z millati va uning tarixi bilan faxrlanuvchi, yuksak ideallarga intiluvchi va mehnatsevar, imyonli va insofli, o'tmish ajdodlar va keksalarga nisbatan izzat-hurmatli hamda yurt taqdirini o'z taqdiri bilan bir deb hisoblovchi shaxs bo'lib yetishishi uchun xizmat qiladi.

Yoshlar faolligini ta'minlashning yana bir muhim yo'nalishi ular ongida milliy urf-odat va an'analarni shakllantirishdir. Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib ketgan bo'lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko'rsatuvchi izoh, ya'ni, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Chunki, ma'naviy barkamol yoshlarni o'ziga xos bo'lgan milliy urf-odatlar xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug'vorlik, sabrlilik kabi ma'naviy fazilatlar, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, bolajonlilik, oqko'ngillilik, mehnatkashlik kabi milliy qadriyatlar aynan urf-odat an'analarda qaror topadi. Shunday ekan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma'naviy boyliklar bilan qo'shilib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g'oyaviy va ma'naviy poklanishni ta'minlashga ko'maklashadi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma'naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo'lib hisoblanadi.

Yoshlarimizning ma'naviy tarbiyasida beparvolik va va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha yerda ma'naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Yoki aksincha, qayerda xushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur xukmron bo'lsa, o'sha yerda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi.

Oldimizdagi turgan ezgu maqsadlarimiz-respublikamizning buyuk kelajagi ham, ertangi kunimiz, erkin va faravon hayotimiz ham, O'zbekiston Respublikasi XXI asrda jahon hamjamiyatidan qanday o'rin egallashi ham – bularning barchasi, avvalambor yosh avlod, unib – o'sib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir. Yoshlar

tarbiyasida doimo ogoh va sergak bo'lish, hamda milliy qadriyatlarimizni ularning ongiga singdirish biz ota-onalarning burchimizdir[4].

Xulosa o'rnida, yuqoridagi fikrlar asosida quyidagilarni keltirish mumkin: birinchidan, xalqimizda jarayonlarga befarqlik, loqaydlik kayfiyatlari o'rnga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish, ijtimoiy hayotda ijtimoiy hamkorlikni, faollik, tashabbuskorlik, mustaqil tadbirkorlikni rivojlantirish, mustaqil fikrga ega bo'lgan avlodni tarbiyalashda tafakkur erkinligini ruyobga chiqarish, o'zining pozitsiyasiga, zamonaviy bilimlarga tayanib o'z faoliyatini, hayotini barpo etaladigan yosh avlodni shakllantirish mustahkam davlat barpo etishda muhim ahamiyat kasb etadi; ikkinchidan, milliy tarix, milliy qadriyatlar, ajdodlar o'giti ruhida yosh avlodni tarbiyalab borish, jamoat tashkilotlarida xalq manfaatlarini himoya qilish, muammolarini davlat darajasiga ko'tarib chiqish kabi ko'nikma va malakasini rivojlantirib borishda e'tiqod va ma'naviyatning o'rni beqiyosdir; uchinchidan, e'tiqod va ma'naviyatni birlamchi shakllantiruvchi vosita, manba din hisoblanadi. Shuning uchun ham dinning mohiyatini talabalarga batafsil tushuntirish uchun talabalar e'tiqod qilayotgan dinlarning tarixi, rivojlanishi millat va mamlakat taraqqiyotida tutgan o'rnini ko'rsatib berishdan boshlash maqsadga muvofiq hisoblanadi; to'rtinchidan, ma'naviyat va e'tiqod inson kamolotining asosi ekan, ularni rivojlantiruvchi negizlar, ya'ni din va milliy-ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish, yosh avlodni ular ruhida tarbiyalash muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://izoh.uz/uz/word/ma'naviyat?ysclid=m2be8r18a5438442579>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qadriyat>
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Mafkura>
4. <https://hidoyat.uz/67638>

JAMIYATIMIZDAGI ISLOHOTLARDA YOSHLARNI MA'NAVIY-AXLOQIY IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISH ZARURATI

Malohatoy KARIMOVA,

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Hozirgi murakkab va tahlikali zamonda, tashqi ta'sirlar, geopolitik maqsadlar huruj qilib turgan bir paytda milliy o'zligimiz, azaliy qadriyatlarimizga yot va begona bo'lgan turli hurujlar (internet avlodi, google bolalari, facebook farzandlari, ommaviy madaniyat) yoshlarimiz ongini va qalbini egallashga qaratilgan g'arazli itilishlar, Jamiyat hayotida kuzatilayotgan madaniy integ ratsion jarayonlar shiddati, bir tomondan, rivojlanish omili sifatida qaralsa, ikkinchi tomondan, ommaviy madaniyat murakkab ko'rinishlarini namoyon

etmoqda. Jahonning ayrim davlatlari va mintaqalarida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning keskinlashuvi, turli inqirozlarning vujudga kelishi xalqlarining ma'naviy qadriyatlarini turli tahdidlardan saqlashga doir yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda jamiyatda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan chora tadbirlar har qachongidanda, dolzarb masala ekanligini anglatmoqda. Davlatlar va xalqlarning achchiq tanazzul tajribasi shundan dalolat beradiki, millatning ma'naviy-ruxiy quvvati qanchalik mustahkam bo'lsa, uning istiqboli ham shunchalik yuksak bo'ladi. Zero, "dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifat, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhim", degan qarash jamiyat taraqqiyotini ta'minlashda ma'naviy omillarga e'tibor berishimiz lozimligini ta'kidlovchi muhim fikrdir.

Prezidentimiz aytganlaridek, Biz O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shuning uchun ham bog'chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha – ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilishni boshladik. Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi.[1] Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir!" Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Tarixga nazar soladigan bo'lsak kishilik jamiyatining har bir zamon va makonida ma'naviyat va axloq tushunchasi insonni ulug'laydigan eng oliy qadryat ekanligini anglash unchalik qiyin emasligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Jamiyatda ma'naviy xavfsizlikni ta'minlashga oid qarashlar, bunda o'zlikni saqlash muammolari qadimda ham xalqimizning ustuvor vazifalari qatorida bo'lganligidan buyuk mutafakkir ajdodlarimizning asarlari dalolat berib turadi. Bu borada qadimiy manba hisoblangan "Avesto" asari yoki hadis ilmini paydo bo'lishi bundan tashqari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Abulqosim Zamaxshariy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Zaxiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlarimizning ma'naviy-axloqiy ta'limotlari muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Sharq mutafakkirlarining boy merosidan foydalanish, jamiyatda, oilaviy muhitda, farzand tarbiyasida, o'zaro munosabatlarda sayqallanib kelayotgan, ilm-fanda o'z tasdig'ini topgan samarali usullardan ekanini hech birimiz inkor etmaymiz.

Bugungi kunda ma'naviy-axloqiy immunitetni shakllantirishga bo'lgan

e'tibor orqali ijtimoiy muhit talablarini, jamiyatni olg'a harakatlantiruvchi asosiy ta'sir ekanligini anglash qiyin emas. Zero insonning butun ongli faoliyatida ikki muhim omil-moddiy va ma'naviy olam o'zaro uyg'unlasha olsagina inson, davlat, jamiyat hayotida rivojlanish va taraqqiyot hodisasi ro'y beradi va yana bilim tajriba, aql-idrok, kasbida mohirlikka ega bo'lgan, qonunlarni, o'z haq-huquqi va majburiyatlarini yaxshi anglagan odamlargina barcha sohalarida ijobiy natijalarga erishishi insoniyatning ko'p yillik tajribalaridan ma'lum. Bu orqali shu xulosaga kelish mumkinki, ma'naviyatga e'tibor orqali jamiyatning iqtisodiy sohalarida ham rivojlanish ro'y beradi, insonni qadr-qimmatini, ulug'lanadi, ajdodlarga hurmat va o'z millatiga sadoqat ruhi shakllanadi. Shuning uchun ham muhtaram prezidentimiz:

Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir, Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat.[2] Boshqacha qilib aytganda, ma'naviyat- jamiyatdagi barcha siyosiy–ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir.

Glaballashuv sharoitida ma'naviy-axloqiy immunitetni oshirishda milliy qadriyatlardan va sharq allomalarning nodir yodgorliklaridan foydalanishni didaktik jarayonga tatbiq etish orqali mavjud muammolarni hal qilish turli mafkuraviy g'oyalar o'rtasidagi samarali dialog ekanini yana bir bor e'tirof etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi nutqidan

ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA MA'NAVİY- MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISH

Nurjov MELIKULOV,

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti,
Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi*

Mamlakatimizning ichki ishlar organlarida amalga oshirilayotgan islohotlar Vatan himoyasi, yurt tinchligi hamda davlat kelajagi uchun jonkuyar, olijanob, o'z xizmat burchini sidqidildan bajaradigan fidoyi,

viydonli xodimlarni tarbiyalab yetishtirish vazifasini qo‘ymoqda. Chunki bugungi murakkab sharoitda ichki ishlar idoralari xodimlarining xalq oldidagi nufuzini ko‘tarish, ularga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash bevosita ana shu islohotlar samarasiga bog‘liq.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi “Jamoat xavfsizligini ta‘minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6196-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, jamoat xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha o‘rnatilayotgan yangi mexanizmlarning samarali amalga oshirilishini ta‘minlashda ichki ishlar organlarining roli va mas‘uliyatini yanada oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 2 aprelda “Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta‘minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5050-son qaror qabul qilindi va ushbu qarorning 3-ilovasi bilan Ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish konsepsiyasi tasdiqlandi.

Ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish konsepsiyasi ushbu sohadagi ishlarning ustuvor yo‘nalishlari va asosiy prinsiplari asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, avvalo, ichki ishlar organlari tizimida xizmat qilayotgan barcha xodimlar va harbiy xizmatchilarning umumiy dunyoqarashi, siyosiy ongi, ma‘naviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, g‘urur, iftixor, kasbiga nisbatan sadoqat va yuqori mas‘uliyat hislarini oshirish bilan bog‘liq vazifalar belgilab berildi.

Konsepsiya milliy va xalqaro huquq normalari asosida ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni samarali tashkil etish tizimini yanada takomillashtirish, xodimlarning ma‘naviy salohiyati va mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, ularning ongida Vatan taqdiri hamda kelajagi uchun daxldorlik tuyg‘ularini mustahkamlash bilan bog‘liq faoliyatning ustuvor yo‘nalishlarini aks ettirdi.

Xodimlarning ma‘naviy-ruhiy tayyorgarligini oshirish, faol hayotiy pozitsiyasi, intellektual salohiyatini, Ona Vatan taqdiriga bo‘lgan mas‘uliyatini mustahkamlash, g‘oyaviy va axborot xurujlariga qarshi immunitetini kuchaytirish, ularni fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini sadoqat va fidoyilik bilan vijdonan bajarishga yo‘naltirish bo‘yicha ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish ushbu konsepsiyaning asosiy mazmunini ifodalaydi.

Konsepsiyaga ko‘ra, ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar “Vatanga va xalqqa sadoqat bilan xizmat qilish – oliy burchimiz!” konseptual g‘oyasi asosida tashkil etilib, unda davlat mustaqilligini himoya qilish, huquq-tartibotni mustahkamlash, jamoat xavfsizligini ta‘minlash hamda fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur g‘oyaning asosiy mazmun-mohiyati fuqarolarning tinchligi va mamlakatda qonun ustuvorligini ta‘minlash uchun har qanday

huquqbuzarlikka qarshi kurashishda o'z jonini ayamaydigan, vatanparvarlik, fidoyilik, sadoqat va halollik fazilatlariga ega xodimlarni shakllantirishdan iborat.

Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning asosiy vazifalari xodimlarni yuqori kasbiy tayyorgarlikka ega, jismonan va ma'nadan yetuk, bilimli, halol, vatanparvar, mard va jasur etib tarbiyalash, xodimlarning faol hayotiy pozitsiyasini mustahkamlash, intellektual salohiyatini yuksaltirish, ona Vatan taqdiriga bo'lgan mas'uliyatini oshirish hamda g'oyaviy va turli axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, xodimlarni fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini sadoqat va fidoyilik bilan vijdonan bajarishga yo'naltirish.

Ma'naviy, ma'rifiy va axloqiy-psixologik tayyorgarlikning asosiy maqsadi xodimlarni har qanday sharoitda davlat va xalq manfaatlariga xizmat qiladigan, milliy qadriyatlarga sodiq, umuminsoniy qadriyatlarga tayanadigan, yot va buzg'unchi g'oyalarga murosasiz kurashuvchi, iymon-e'tiqodi va irodasi mustahkam, ma'naviyatli va fidoyi, ajdodlarimiz va mardlik ko'rsatib halok bo'lgan xodimlarning bebaho merosiga tayanib yashaydigan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ular qalbida davlat va xalqimizning xavfsizligini ta'minlashda shaxsiy daxldorlik va yuqori mas'uliyat hissi va "Xalq manfaatlariga xizmat qilish"ni, ya'ni o'z xizmat burchini so'zsiz bajaradigan ijtimoiy yo'naltirilgan professional tuzilmaga aylantirishdir.

Bundan tashqari ichki ishlar organlari xodimlarini, milliy merosimizning tarixiy ildizlarini, Vatanimiz ozodligi va tinchligi yo'lida qahramonlik ko'rsatgan buyuk ajdodlarimiz va jasur zamondoshlarimizning ibratli hayotini o'rganishi, xodimlar "Yangi O'zbekiston - uchinchi Renessans sari!" g'oyasining mazmun-mohiyatini anglashi, Vatan va xalq taqdiriga, davlatimiz hamda islohotlar talablariga daxldorligi, mamlakatda amalga oshirilayotgan siyosiy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qonunchilik hujjatlari mazmun-mohiyatini, dunyoda va yon-atrofimizda sodir bo'layotgan globallashuv jarayonlarda munosabati hamda faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish, ichki va tashqi ma'naviy ta'xidlilar hamda korrupsiyaga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirishi, ichki ishlar organlarining ijobiy imijini shakllantirish hamda shu maqsadda fuqarolik jamiyati institutlari, jamoat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amaliyotga uzluksiz tatbiq etish bo'yicha ichki ishlar organlarining asosiy sub'ektlari Ichki ishlar vazirligining ixtisoslashtirilgan maktab-internati, Ichki ishlar vazirligiga qarashli "Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik litseyi, Ichki ishlar vazirligining akademik litseylari, Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi, Ichki ishlar vazirligining sohaviy, tarkibiy va hududiy bo'linmalari, Ichki ishlar vazirligi Malaka oshirish instituti, Ichki ishlar vazirligi tizimidagi jamoatchilik tuzilmalaridan iborat.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amaliyotga uzluksiz tatbiq etish maqsadida

ichki ishlar organlarining ta'lim muassasalari va quyi tizimdagi har bir (tuman, shahar, tarmoq) ichki ishlar organida ko'rgazmali vositalardan iborat alohida vatanparvarlik burchaklari (xonalari) tashkil etildi.

Bundan tashqari, Ikkinchi jahon urushi davridan ayni paytgacha xizmat vazifasini bajarish chog'ida qahramonlik ko'rsatib halok bo'lgan xodimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettiruvchi "Ichki ishlar organlarining mard o'g'lonlari" nomli kitob tayyorlanib, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 30 yilligiga bag'ishlangan sanada nashr etildi.

Xodimlarda kasbga nisbatan g'urur va iftixor tuyg'ularini shakllantirish maqsadida "O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 30 yilligi" idoraviy ko'krak nishoni ta'sis etildi.

Xodimlar o'rtasida sog'lom raqobat va tashabbuskorlik muhitini shakllantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash maqsadida "Yoshlar fidoyisi" idoraviy ko'krak nishoni ta'sis etildi.

Ichki ishlar organlari tomonidan ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirishga qaratilgan Ixtisoslashtirilgan maktab-internat va "Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik litseyi o'quvchilari ongida vatanparvarlik hissini shakllantirishga qaratilgan "Ichki ishlar organlari tarixi" va "Vatanparvarlik asoslari" fanlari, idoraviy akademik litseylar o'quvchilarini milliy an'ana va qadriyatlarimizga sadoqat ruhida tarbiyalash maqsadida "Ma'naviyat asoslari" fani, Ichki ishlar vazirligi Akademiyasida kursant va tinglovchilarni Vatan va xalq manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yadigan, qonunlarga qat'iy bo'ysunuvchi, kasbga sadoqatli xodimlar sifatida tayyorlash maqsadida "Ichki ishlar organlari xodimining muomala odobi va estetikasi", "Vatanparvarlik tarbiyasi" va "Kasbiy madaniyat" kabi fanlari hamda Malaka oshirish instituti tinglovchilarida mafkuraviy immunitetni mustahkamlash maqsadida "Geosiyosiy manfaatlar to'qnashuvi va mafkuraviy kurash" va "Korrupsiya – ichki ma'naviy tahdid" maxsus kurslari o'qitilmoqda.

Shu bilan birga, ichki ishlar organlari tizimida har haftada "Vatanparvarlik kuni" tadbirlar o'tkazib kelinmoqda.

Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazkur Konsepsiyaning asosiy maqsadi va vazifalaridan kelib chiqqan holda quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi. Tarbiyaviy ishlar, targ'ibot-tashviqot ishlari, psixologik faoliyat, ijtimoiy-huquqiy faoliyat, madaniy tadbirlar.

Konsepsiyani amalga oshirish mexanizmi va undan kutilayotgan natija.

Konsepsiyani amalga oshirishda olimlar, yozuvchi, shoir va siyosatchilar, ijodkor ziyolilar, davlat va jamoat tashkilotlari, oliy ta'lim muassasalarining professor-o'qituvchilari hamda ichki ishlar organlari xodimlari va faxriylari ishtirok etadi.

Jumladan, ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar viloyat (tuman, shahar) hokimliklari bilan, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi bilan, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi bilan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita

bilan, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi bilan, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi, "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqotlar markazi hamda O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi bilan hamkorlikda tashkil etib boriladi.

Konsepsiyada belgilangan tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida yuksak ma'naviyatli, vatanparvar, o'z kasbiga sadoqatli va fidoyi xodimlar shakllanadi.

Ma'nan yetuk, kasbiy ixtisosliklarni puxta egallagan, har qanday sharoitda xizmat vazifalarini vijdonan bajaradigan, matonat va jasoratda, hayotda va kasbiy faoliyatida boshqalarga o'rnak bo'lgan xodimlar imkoniyatlaridan keng foydalangan holda Konsepsiyada belgilangan natijalarga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 16 sentyabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi O'RQ-407-son qonun;

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi "Jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6196-son Farmon;

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 02 apreldagi "Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5050 son qaror;

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 15 apreldagi "Ichki ishlar organlari uchun professional kadrlarni tayyorlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5076-son qaror.

MILLIY QADRIYATLAR VA MA'NAVIY MEROSNING RASMIY BOSMA OAVDA AKS ETTIRILISHI: O'ZBEKISTON VA AQSH TAJRIBASI

Zuxra XUSANOVA,

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
tayanch doktranti*

Bugungi globallashuv davrida milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni saqlab qolish har bir xalq uchun dolzarb masalalardan biridir. Ommaviy axborot vositalari esa bu qadriyatlarni ommaga tarqatish va yosh avlodga yetkazishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. O'zbekiston va AQSH tajribasi shuni ko'rsatadiki, har ikki davlatning rasmiy bosma matbuotida milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni aks ettirishda lingvopragmatik

yondashuvlar qo'llaniladi. Shu bilan birga, bu yondashuvlar har bir mamlakatning siyosiy va ijtimoiy sharoitlariga mos ravishda rivojlanib boradi.

Maqolada O'zbekiston va AQSh gazetalar materiallari asosida milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning lingvopragmatik tahlili amalga oshiriladi. Rasmiy bosma OAV matnlarida ushbu qadriyatlarning qanday aks ettirilgani va ularning kommunikativ vazifalari o'rganiladi.

O'zbekiston tajribasida milliy qadriyatlarning aks ettirilishi haqida so'z yuritadigan bo'lsak, O'zbekistonda milliy qadriyatlar, asosan, madaniy meros va ma'naviy tarbiyani targ'ib qiluvchi vosita sifatida OAVda keng yoritiladi. Gazeta va jurnallar orqali xalqning milliy an'analari, urf-odatlar, boy madaniy merosi keng targ'ib qilinib kelinadi. Rasmiy gazetalarda milliy bayramlar, tarixiy shaxslar va xalq og'zaki ijodiyoti mavzulari ko'pincha qalamga olinadi.

O'zbekistonning rasmiy matbuoti ko'pincha davlat siyosati bilan bog'liq bo'lib, ma'naviy va madaniy qadriyatlarni asosan hukumatning ijtimoiy-siyosiy dasturlari doirasida tarqatadi. Lingvopragmatik jihatdan qaraganda, bu matnlar rasmiy uslubda yozilgan bo'lib, xalq orasida o'zaro anglashuvni mustahkamlashga xizmat qiladi. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda gazetalarda xalqning tarixiy tajribasi, diniy an'analari va ma'naviy qadriyatlar muhim o'rinni egallaydi [1, 44].

Shu bilan birga, O'zbekistonda milliy qadriyatlarni targ'ib qilish jarayonida OAVdan madaniy hamjihatlikni mustahkamlash vositasi sifatida foydalaniladi. Matbuot vositalarida milliy qadriyatlar mavzusi ijtimoiy hayotning boshqa jabhalari, jumladan, ta'lim, siyosat va din bilan bog'langan holda yoritiladi. Bunday maqolalarda madaniy qadriyatlarni saqlash, oila an'analari va o'zbek xalqi uchun ahamiyatli bo'lgan diniy qadriyatlar haqida keng o'rin beriladi

Misol tariqasida, O'zbekistonda chop etiladigan "Xalq so'zi" va "O'zbekiston ovozi" gazetalarida mustaqillik yillarida milliy qadriyatlar qanday saqlanib kelinayotgani va targ'ib etilayotgani aks ettiriladi. Matbuotda milliy urf-odatlar, madaniy meros, diniy qadriyatlar haqida maqolalar muntazam chop etiladi.

AQSh tajribasida esa milliy qadriyatlar ommaviy axborot vositalarida yanada erkinroq yondashuv bilan aks ettiriladi. Ommaviy axborot vositalari milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda nafaqat rasmiy matnlar orqali, balki turli ijtimoiy harakatlar va fuqarolik jamiyati orqali ham faol qatnashadi. Matbuot orqali AQShning asosiy qadriyatlari bo'lgan erkinlik, demokratiya, inson huquqlari keng yoritiladi.

Gazetalar, xususan, "The New York Times" singari yirik nashrlar, o'z maqolalarida milliy qadriyatlarni xalqaro muammolar bilan bog'lab tahlil qiladilar.

Lingvopragmatik jihatdan AQSh gazetalar ko'pincha ochiq muloqot uslubida yoziladi. Bu esa milliy qadriyatlarni nafaqat ichki, balki xalqaro

miqyosda ham keng targ'ib qilish imkonini beradi [2, 56].

AQSh gazetolari milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda ko'p hollarda jurnalistik stilistik vositalardan foydalanib, o'quvchilarni o'ylantiruvchi va qiziqtiruvchi uslublarni tanlaydilar. Bu borada, "The Washington Post" va "Los Angeles Times" kabi nashrlar milliy qadriyatlar va madaniy meros mavzularini muhim ijtimoiy dolzarb masalalar bilan bog'lashga harakat qiladilar.

Shuningdek, AQSh matbuotida madaniy xilma-xillik va ko'p millatli jamiyatning ahamiyati ko'proq ta'kidlanadi. Milliy qadriyatlar fuqarolik huquqlari, ijtimoiy adolat va demokratiya bilan bog'lab targ'ib qilinadi. Masalan, "The Washington Post" gazetasida chop etilgan maqolalarida AQShning asosiy qadriyatlari – erkinlik, demokratiya va inson huquqlari doimiy ravishda targ'ib qilinadi. Bu jihatlar AQSh matbuotida milliy qadriyatlarning xalqaro ahamiyatini oshiradi va keng o'quvchilar auditoriyasiga yetkaziladi

O'zbekiston va AQSh gazetolari milliy qadriyatlarni lingvopragmatik jihatdan qanday aks ettirishi o'rtasidagi asosiy farq rasmiy va norasmiy muloqot shakllarida namoyon bo'ladi. O'zbekistonda gazeta maqolalari ko'proq davlat rasmiy bayonotlari, madaniy an'analarni saqlab qolish va ularga hurmat bilan munosabatda bo'lishni targ'ib qilsa, AQShda bu mavzular keng omma bilan ochiq muloqot shaklida muhokama qilinadi.

Misol uchun, O'zbekistonda davlat tomonidan madaniy meros va milliy qadriyatlar keng targ'ib qilinib, bu mavzular rasmiy gazetalarda bayram va tarixiy sanalar doirasida ko'tariladi. AQShda esa milliy qadriyatlar ko'pincha ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va erkinliklar doirasida yoritiladi. Bu esa matbuotning pragmatik jihatdan o'quvchiga qanday mazmun yetkazishda farqli yondashuvlardan foydalanishini ko'rsatadi. O'zbek matbuoti davlat siyosatining uzviy qismi sifatida milliy qadriyatlarni avlodlarga yetkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qilsa, AQSh matbuoti milliy qadriyatlarni himoya qilish va o'quvchilarni ijtimoiy munozaralarga jalb qilish orqali bu qadriyatlarni yangi ma'noda qayta talqin qilishga yo'naltiriladi.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning rasmiy bosma OAVda aks ettirilishi O'zbekiston va AQSh tajribasida o'ziga xos yondashuvlarga ega. O'zbekiston matbuoti milliy qadriyatlarni asosan rasmiy va davlat yo'nalishidagi muloqotlar orqali targ'ib qilsa, AQSh matbuoti erkin muloqot va norasmiy tahlillar yordamida milliy qadriyatlarni ommaga yetkazishga intiladi. Lingvopragmatik jihatdan bu ikki davlatning OAVdagi farqlarini o'rganish milliy qadriyatlarning saqlanishi va rivojlanishida media vositalarining qanchalik muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Ommaviy axborot vositalari jamiyatdagi qadriyatlarni nafaqat saqlab qolishga, balki ularni keng omma orasida muhokama qilishga, yangicha talqin etishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov, U. O'zbek matbuoti va til siyosati. Toshkent: Yangi Asr Nashriyoti, 2018.
2. Smith, J. Media and Language in Central Asia. London: Routledge, 2019.
3. Karimov, Sh. O'zbekistonning til siyosati va ommaviy axborot vositalari. Toshkent: Adolat, 2020.
4. Fairclough, N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. London: Longman, 1995.
5. G'ulomov, O. Milliy matbuot va lingvistik xususiyatlar. Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
6. Halliday, M.A.K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Edward Arnold, 1978.
7. Nurmatov, A. O'zbekiston OAVlarida til va uslub. Toshkent: Sharq, 2021.
8. Yusupov, B. O'zbek tili va globallashuv jarayonlari. Toshkent: Fan, 2020.

BADIIY ADABIYOT YOSHLAR MADANIY ONGINI RIVOJLANTIRUVCHI MUHIM VOSITA

Musurmon SATTOROV,

*Respublika ma'naviyat va marifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Badiiy adabiyot inson ma'naviy olamini, ruhiyati va e'tiqodini shakllantiruvchi muhim omildir. Badiiy asarlarda tasvirlangan qahramonlar timsolida millatning eng ezgu fazilatlarini, o'ziga xos xarakterxususiyatlari, g'o'zal axloqiy hislatlari aks ettirilib, kitobxonni eng nozik tuyg'ularini chertib, loqaydlikdan chiqarib, xushyorlikka chorlaydi[1].

Inson dunyoqarashini kengayishiga xizmat qiladi. Badiiy adabiyot inson ruhiyatiga singib, qalbi orqali tafakkuriga ta'sir ko'rsatadi. Aqliy rivojlantirib, asarda tarannum etilgan insoniy tuyg'ularni kishi tabiatiga singib borishiga xizmat qiladi. Badiiy ijod namunalarini o'qish orqali odamda mustaqil fikrlash, o'z hayotiy qarashlarini ifodalash, yaxshi-yomonni, oq va qorani ajratish, g'urur, iftixor, insonparvarlik kabi tuyg'ular paydo bo'ladi.

Salbiy qahramonlardan nafratlanish, ijobiy qahramonlarga taqlid qilish zamirida, hayotda muayyan vaziyatlarda o'z hayotiy pozitsiyasini namoyon qilib, tahliliy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Badiiy adabiyot avvalo so'z va ruhiyat me'mori bo'lib, shaxs axloqiy va estetik tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. U insonning nozik tuyg'ularini chertib, o'zi ifoda etayotgan badiiy obrazlar orqali odamlarni to'liqlantirib, muayyan jamiyat yoki xalq,

millatning o'y-kechinmalari, orzu-umidlari va intilishlarini ham ifoda etadi. Eng asosiysi, yuksak badiiy adabiyot namunalari ma'naviy kamolotimizga xizmat qiladi. L.Tolstoy: "So'z-buyuk ishdirdi" -deb adashmagan edi. Chunki, u insoniyatni birlashtirishga ham, ajratib, parokanda qilib yuborishga ham qodir bo'ladi.

Badiiy adabiyot jamiyatdagi butun boshli voqelikni, muammolarni, olam va odamni, tabiat va insonni o'zida universal aks ettira oladi. Bugungi tahlikali dunyoda tobora inson qalbi va ongini egallash uchun kurash avj olayotgan bir paytda yurtimizga milliy mentalitetimizga yot bo'lgan turli xil axborot oqimlarini kirib kelishga intilishlari kuchayib borayotganligi, odamlarning ma'naviy dunyosini izdan chiqarib, jamiyatni parokanda qilishga, birdamlikni yo'qotish, xalq orasiga nifoq solish orqali mamlakatni ham kuchsizlantirishga urinishlar ko'zga tashlanmoqda. Bu esa o'z nabatida milliy g'oya, milliy mafkuraga bo'lgan e'tiborni kuchaytirishni taqazo etadi.

Xalqni birdamlikka chorlashda, milliy g'oyamizni, jamiyatimizni milliy mafkurasini asosiy maqsadi bo'lmish ahillik, inoqlik kabilarni yoshlarga singdirishda badiiy adabiyotdan maqsadli foydalanish juda muhim. Badiiy adabiyot har doim jamiyat hayotiga faol ta'sir etib, olg'a intilish va fikriy sog'lom bo'lishga undab kelgan. Abdulla Qodiriy asarlaridagi qahramonlari orqali yosh avlodga o'z taqdirini Vatan taqdiri bilan bog'liq ko'ra olgan, xalqim, millatim, kelajak avlodim deb kuyib-yonib yashay olgan kishigina chinnaqam inson nomiga munosib bo'la olishini yorqin va ta'sirli ko'rsatib bera olgan[2].

Badiiy adabiyotdagi go'zallikni bilish, idrok etish inson badiiy estetik tafakkurini o'stiradi. Badiiy adabiyot namoyondalarining estetik qirralarini o'rganish, baholash, ibratli tomonlarini ko'rsatish hozirgi davr shaxsini komil inson qilib shakllantirishda alohida o'rin egallaydi. Badiiy adabiyot bizni xalqdan ajralmasdan, insonning nafaqat jismoniy va ichki ruhiy, ma'naviy dunyosini mukammal tarbiyasini qamraganligi bilan ham yuqori kamolot darajasiga – ya'ni komil inson bo'lishga erishish uchun xizmat qiladi.

Bugun zamon shiddat bilan rivojlanayotgan, o'quvchilarning axborot olish manbalari ko'p bo'lgan davrda ularni kitob o'qishga qiziqtirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish kuning dolzarb masalalaridan biridir. Adabiyot-insonshunoslik. Adabiyot ta'limi juda qadimdan Sharqda muhim o'rinni egallab kelgan. Negaki, adabiyot tuyg'ularga ta'sir etadigan, hayot haqida fikrlashga chorlaydigan, ruhiyatni poklaydigan, ma'naviyatni boyitadigan, so'z boyligini oshiradigan san'atdir[3].

Azal-azaldan kitobga bo'lgan mehr-muhabbat insoniyatni ma'naviy va madaniy komillika chorlagan. Insonning, ayniqsa, bolalarning ilm olishida, shaxs sifatida shakllanishida kitob eng samarali vositadir. Bu asrlar davomida isbotlangan dalildir. Kitob, kitobxonlik inson ma'naviy olamning ajralmas qismidir. Kitob o'qishni o'rganish, kitobxon ma'naviyatini shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonidagi eng asosiy vazifalardan biridir. O'quvchi kitob o'qiganda unga munosabat bildira olishi, ta'sirlanishi va zavqlanishi kerak.

Adabiyot o'qituvchilari badiiy adabiyot insoniy fazilatlarini targ'ib qiladigan, zo'ravonlikni qoralaydigan, tinchlikni, hayotni ulug'laydigan vosita ekanligini o'quvchilar qalbiga singdira olishi lozim. Kitobxon o'quvchini tarbiyalash-mashaqqatli ish. Asarning o'quvchi yoshiga mos bo'lishi muhim. Cho'lponning "Kecha va kunduz" asari qiziq bo'lmasligi, tabiiy. Adabiyot darslarida badiiy matn tahlili alohida ma'suliyatni talab etadi. Ko'p kitob o'qigan inson hayotni teran anglaydi, go'zallikni his qiladi, atrofdagilarga yaxshilik sog'inadi, umrni ezgulik qilish uchun g'animat bilib shoshiladi. Bugungi kunda adabiyot o'qituvchilari o'quvchilari kitob orqali hayotga tayyorlashlari muhim.

O'quvchilarga hayot haqida, undagi past-balandliklar haqida o'qilgan asarlardan kelib chiqib, hayotda nima yaxshi-yu nima yomon ekanligini ajrata olish ko'nikmasini shakllantirish kerak. Adabiyot inson his- tuyg'ulari bilan ishlar ekan, o'quvchi hayotning oq-qora ranglari orasida kamalakning serjilo ranglari ham borligini his qilishi, go'zallikdan zavqlanishi, atrofdagilarga hamisha yaxshilik sog'inadigan inson bo'lishida kitobning o'rni beqiyos ekanligini ongli tushunib yetishi kerak. Kitob haqiqatdan ham, mo'jiza, unda keltirilib o'tilgan jumlar beixtiyor kitobxonga yuqish, unga ruhiy ta'sir o'tkazish, aqliy o'stirish kabi vazifalarni bajarishga qodir. Kitob haqida har qancha gapirish, uning sifatlarini soatlab maqtash mumkin. Sababi, eng yaqin do'st, eng zarur hamroh bo'lgan kitob, insoniyat kashf etgan ixtirolarning eng buyugi va eng qadrlisi, zamonlar o'tsada, o'z o'rmini hech nimaga bo'shatib bermagan mo'jizadir.

Donolar kitob, kitobxonlik haqida fikr bildirar ekan, adabiyotlar bilan oshno qalbga hech qachon yomonlik in qurmasligini ta'kidlashadi. Kitob aqlga ham, yurakka ham faol ta'sir ko'rsatadi: aqlni to'ldiradi, yurakni hissiyotchan qiladi. Tarbiyada kitobning ahamiyati juda katta, biroq bolada kitobga muhabbat uyg'otish mushkul ish. Kitob o'qish, avvalambor, qiziqishni talab qiladi. Biror narsaga qiziqmasdan turib kitob o'qib bo'lmaydi. Avvalo, kishi kitobni o'z qiziqishlariga qarab o'qigani ma'qul. Bolalarimizda kitobga mehr, ishtiyoq uyg'otish uchun, avvalo, o'zimiz unga to'g'ri munosabatda bo'lishimiz lozim. Adabiyotga mehr qo'yishning o'zida bir hikmat bor. Avvalo, o'smirlarda kitob o'qish ishtiyoqini shakllantirish nihoyatda murakkab jarayon. Bu masala ularning mutolaaga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Tan olish kerak, yoshlarning bugungi kitobxonlik darajasi qoniqarli emas. Bu ijtimoiy muammodan chiqib ketishning yagona yo'li ota-onaning yordamga kelishidir.

Maktabda o'qituvchi, uyda ota-ona bolada kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishi kerak. Qiziqishning o'zi ham kitob o'qish uchun yetarli sabab bo'la oladi. Bolalar ota-onalari o'qib bergan ertaklar-u, boshlang'ich sinfda o'zlari o'qiy boshlagan hikoyalar orqali kitob dunyosiga kirib boradilar. Shuning uchun bu davr alohida e'tibor talab qiladi. Chunki kitob o'qishga qiziqishning poydevori mana shu paytlarda shakllana boshlaydi. Bola bilan samimiy suhbat, uning qanday kitoblarga qiziqishi haqida so'rash va bu

kitobni o'qishi uchun qanday muammolarga duch kelayotgani, muammo yechimini birgalikda hal etish bolaning qiziqishini yanada oshiradi. O'qilgan kitob haqida bola bilan qizg'in suhbat o'tkazish, uni e'tibor bilan tinglash ham qiziqishlarning ortishiga sabab bo'ladi. Kitob o'qishning siz bilmagan 21 foydasi. Mutolaa asabni tinchlantiradi. Sasseks universiteti olimlari esa buning o'rniga kitob o'qishni tavsiya qilishadi.

1. Kitob o'qish asabni tinchlantirishda eng samarali usul ekan. Atigi olti daqiqa kitob o'qish asabiylashishga barham beradi.

2. Mutolaa uyqusizlikdan qutulishga yordam beradi. Xotirjam bo'lish va uxlashga yordam beradigan eng yaxshi usul kitob o'qishdir. Televizor yoki telefondan tarqalayotgan yorqin nur miyaga uyg'onish kerakligi haqida signal yuboradi. Kitob o'qish esa aksincha ta'sir ko'rsatadi – miya uxlash vaqti bo'lganligini tushunadi.

3. Mutolaa qalbni yumshatadi. Kitob o'qish jarayonida o'quvchi qahramonlar bilan birga bo'ladi. Ularning quvonch va tashvishlariga sherik bo'ladi. Tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, badiiy asar o'qigan odam hayotda ham boshqalarning his-tuyg'ularini yaxshi tushunar ekan.

4. Mutolaa miya faoliyatini yaxshilaydi. Emori universiteti olimlari kitob o'qigan insonning aqliy salohiyati bir necha kun davomida yuqori holatda bo'lishini isbotlashdi. Tadqiqot mualliflari kitob o'qish miyadagi asab tolalari sonini oshirishini ta'kidlashmoqda.

5. Mutolaa tushkunlikka qarshi kurashishga yordam beradi. Shotlandiyalik olimlarning tadqiqotlariga qaraganda, kitob o'qish tushkunlikni davolashning eng samarali vositasidir. Tushkunlikka chalingan bemorlar kitob o'qishni boshlaganlaridan so'ng ularning tushkunlikka tushish holatlari kamaygan.

6. Mutolaa insonni go'zallashtiradi. Yuqori darajadagi aqliy salohiyat insonning tashqi ko'rinishini ham go'zallashtiradi. Har qanday mavzuda qiziqarli suhbat qura olish va o'z bilimini namoyish etish suhbatdoshining mehrini qozonishga yordam beradi.

7. Mutolaa hayotdagi maqsadini anglashga va qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Ogayo shtati universiteti olimlari inson qancha ko'p kitob o'qisa, hayot yo'lini shunchalik aniq tanlashini ta'kidlashmoqda. Kitob o'qish hayotdagi to'siqlarni yengishga ham yordam beradi, deyishmoqda ular.

8. Kitob o'qiydigan insonlar hayotda faol bo'lishadi. San'at milliy jamg'armasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar kitob o'qiydigan insonlar madaniy va ijtimoiy hayotda ham faol bo'lishlarini isbotladi.

9. Mutolaa xotirani va fikrlash qobiliyatini yaxshilaydi. Har safar kitob o'qilganida miya faol ishlaydi. U olinayotgan ma'lumotni saqlash uchun yangi tolalarni yaratadi. Tadqiqotlarda aniqlanishicha, doimiy ravishda kitob o'qiydigan insonlarda fikrlash qobiliyati boshqalarga nisbatan sekinroq pasayar ekan.

10. Mutolaa so'z boyligini oshiradi. Kitob o'qiyotgan paytda notanish so'zlar ham uchrab qoladi. Ularning ma'nosini umumiy mazmuni orqali ham tushunib olsa bo'ladi. Kitob o'qish nafaqat so'z boyligini ko'paytiradi, balki

umumiy savodxonlikni ham oshiradi.

11. Mutolaa yozuvchilik qobiliyatini rivojlantiradi. Kitob o'qish jarayonida muallifning yozish uslubi ham o'quvchiga ta'sir ko'rsatadi. Musiqa tinglash jarayonida musiqachining uslubi tinglovchiga o'tganisigari yozuvchining uslubi ham o'quvchining yozish uslubiga ta'sir o'tkazadi.

12. Mutolaa chet tilini o'rganishni osonlashtiradi. Doimiy ravishda kitob o'qish boshqa tillarni o'rganishda yangi so'zlarni oson tushunishga va yodda saqlab qolishga yordam beradi.

13. Mutolaa tinglash qobiliyatini rivojlantiradi. Qanchalik g'alati tuyulmasin, kitob o'qish tinglash qobiliyatini oshiradi, boshqalarni oson tushunishga yordam beradi. Bu ayniqsa, kitobni ovoz chiqarib o'qiganda yanada samarali bo'ladi.

14. Mutolaa ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Obafemi Avolau universiteti pedagoglari boshlang'ich sinf o'quvchilarining mashg'ulotlariga mavzuli komikslarni kiritishganida, suratlar va so'zlar aralashmasi bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini oshirishini aniqlashdi. Kitoblar kattalarga ham ana shunday ta'sir ko'rsatadi.

15. Mutolaa Al'tsgeymer xastaligiga chalinishning oldini oladi. Qator tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, ko'p kitob o'qigan insonlar Al'tsgeymer kasalligiga kamroq chalinishar ekan. Miya hamxuddi boshqa a'zolarsigari qo'llab-quvvatlashga vamashqlar yordamidamustahkamlanishga muhtoj bo'ladi. Kitob o'qish esa bu borada eng samarali usuldir.

16. Birgalikda kitob o'qish ota-onalar va bolalarning o'zaro munosabatlarini yaxshilaydi. Psixologlar birgalikda kitob o'qish jarayonida ota-onalar va bolalar o'rtasida o'ziga xos munosabat o'rnatiladi deb hisoblashadi. Ularning aytishlaricha, bunday munosabat birgalikda televizor ko'rganda aslo paydo bo'lmaydi.

17. Mutolaa moliyaviy qiyinchiliklarni bartaraf etishda yordam beradi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, umuman kitob o'qimaydigan insonlarning 43 foizi qashshoqlikda yashaydi. Savodli insonlar orasida esa qashshoqlikda yashaydiganlar 4 foizni tashkil etadi.

18. Ko'p kitob o'qiydigan bolalar darslarni yaxshi o'zlashtirishadi. Tadqiqotlarda aniqlanishicha, kitob o'qishni xush ko'radigan bolalar maktabda ham yaxshi o'qishadi. Ular grammatikani ham, matematikani ham yaxshi o'zlashtirishadi.

19. Mutolaa jinoyatchilikning oldini oladi. O'tkazilgan tadqiqotdan ma'lum bo'lishicha, panjara ortida savodxonligini oshirgan jinoyatchilar ozodlikka chiqqanlaridan so'ng boshqa jinoyatchilarga nisbatan jinoyatga 30 foiz kamroq qo'l uradilar.

20. Mutolaa yaxshi hikoyaga'yga aylantiradi. Inson kitobni qancha ko'p o'qisa, hikoya qilish qobiliyati shunchalik oshadi. Keraksiz gaplarni kamroq gapirib, keraklilarini yaxshiroq yetkazadigan bo'ladi.

21. Mutolaa yaxshilik qilishga undaydi. Faol kitobxonlar xayriya ishlari bilan boshqalarga nisbatan uchmarta ko'proq shug'ullanishadi.

Mutolaamuhoj insonlarga yordamqo'lini cho'zishga undaydi.

Millatni millat qilib, nomini dunyoga tanitadigan asosiy omillardan biri -uning ma'naviy boyligidir. Qolaversa, ma'naviyat-insonni inson, millatni millat qiladigan, ularning qiyofasini belgilab beradigan ulkan qudratga ega. Ana shunday qudratli kuchga ega bo'lgan, teran ma'noli tushunchani o'sib-ulg'ayib, kamol topayotgan yosh avlod ongi va shuuriga singdirish va bu orqali Vatan, xalq va millat manfaati yo'lida kamarbastalik bilan xizmat qila oladigan, har tomonlama yetuk, barkamol avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazish-bugungi kunda ta'lim-tarbiya sohasi oldida turgan eng ustuvor vazifadir[3]. Unda vatanparvarlik, xalqparvarlik, insonparvarlik tuyg'ulari barqaror bo'ladi. Ana shunday har tomonlama yetuk, barkamol avlodni tarbiyalashda ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan fanlar bildan bir qatorda yoshlar bilan olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ham alohida o'rni bor. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongu tafakkuri, dunyoqarashi o'zgarmoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishda "Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari" degan hayotbaxsh g'oyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki, jamiyat taraqqiyoti taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Shuningdek, ma'naviyatli jamiyatni, millat kamoloti va shaxs barkamolligini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biri adabiyot va san'at hisoblanadi, chunki, badiiy adabiyot va tasviriy san'at tarbiyasi rivojlanirilgandagina jamiyatda ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy barqarorlik vujudga keladi hamda mamlakat va millat taraqqiy etadi. Shunday ekan, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotda badiiy adabiyot va tasviriy san'atning jamiyat hayotida alohida e'tibor ajratish talab etilishi voqeiy zaruratdir. Bu borada olib borilayotgan muhim ishlarga qaramasdan, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi yangilanishlar jarayonida, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotda badiiy adabiyot va tasviriy san'at imkoniyatlaridan foydalanishda pedagoglar oldidagi vazifalarga to'siq bo'layotgan bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Mamlakatimiz aholisining 60 foizini 18 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yigit-qizlar tashkil etadi.[6] Ularning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun keng sharoit yaratilgan. Shu bilan birga, yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishni tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi. Madaniyat, adabiyot, san'atga qiziquvchan yoshlar o'z iqtidorlarini namoyish etishi. Tasviriy san'at asarlari, o'quvchilar tomonidan tayyorlangan milliy qo'g'irchoqlar va liboslar ko'rgazmalarini tashkil etish; ikkinchidan, axborot asrida o'sib kelayotgan yosh avlodni turli axborot tahdidlari, yot va buzg'unchi g'oyalar ta'siridan asrab-avaylash uchun badiiy adabiyot va tasviriy san'at tarbiyasi orqali jamiyat a'zolarining, ayniqsa, yoshlarning yetuk ma'naviy salohiyatini yuksaltirishda muhim omillar sirasiga kiruvchi-ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga yangicha yondashuv zarur; uchinchidan, yosh avlodni har tomonlama yetuk, komil inson qilib tarbiyalashda, ularga badiiy adabiyot va tasviriy san'at imkoniyatlari orqali bo'lajak pedagoglarni ma'naviy-ma'rifiy

ishlarning mohiyatini ochib berishi-muhim vazifalardan biridir; to'rtinchidan, mamlakatimizning ta'lim-tarbiya tizimida bu sohada amalga oshirilayotgan ishlar va istiqboldagi vazifalarni atroflicha tahlil va tadqiq etish zaruriyati ham tanlangan mavzuning dolzarbligini ko'rsatadi. Abdulla Avloniy shunday yozadi: "Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinub kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan muqaddas bir vazifadir." Shuningdek, jahonga mashhur musiqa ilmi allomalaridan biri, Lyudvig van Betxovinning quyidagi fikri bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasida alohida ahamiyatga ega: "Bolalaringizga yaxshilikni singdirib o'stirib, ularga baxtni faqatgina shu fazilat beradi".

Jamiyatning ma'naviy, madaniy-ma'rifiy hayotida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda san'atining rolini imkoniyatlaridan foydalanishda pedagoglar oldidagi vazifalarni atroflicha o'rganish, tahlil va tadqiq etishdan iborat[4] Jamiyatning ma'naviy, madaniy-ma'rifiy hayotida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda san'atining rolini mazmun-mohiyatini yoritib berish; -Jamiyatning ma'naviy, madaniy-ma'rifiy hayotida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda san'atining rolini imkoniyatlaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslarini tasniflash;

- Ma'naviy-ma'rifiy ishlar targ'ibotini amalga oshirishda pedagog kadrlarning oldidagi vazifalarini belgilash;

- Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotda san'at imkoniyatlaridan foydalanishning zamonaviy uslublarini asoslash;

- Ma'naviy-ma'rifiy muaassasalar tomonidan olib borilgan tadbirlar, tahlillar natijasida xulosa sifatida shuni tahkidlash lozimki: vatanimiz mustaqilligiga tahdid solayotgan diniy aqidaparastlik va boshqa yot mafkuralar eng avvalo yoshlarning ayrim qismining g'oyaviy-siyosiy tajribasizligiga tayanadi.

O'zbekistonning yosh avlodi ziyolilari, mutaxassislarining, umuman millatning qanday siyosiy, g'oyaviy, ahloqiy, g'oyaviy tamoyillar asosida yashashi va mehnat qilishi bugun amalga oshirilayotgan uzluksiz tarbiya tizimi samaradorligiga bevosita bog'liq, qolaversa, "Hozirgi kunda diniy ekstremizm mafkurasiga, qo'poruvchilik-terrorchilikka qarshi kurashdagi asosiy vazifa-aholi o'rtasida, ayniqsa, yoshlar bilan olib boriladigan targ'ibot-tashviqot va tarbiyaviy ishlarni izchil, chuqur o'ylangan tizim asosida tashkil etish va ularning ta'sirchanligini keskin kuchaytirishni bugun boshimizdan kechirayotgan hayotning o'zi taqozo etmoqda. Shunday ekan, bu jarayon o'ta aniq maqsad va vazifalarni belgilash asosida amalga oshirilmog'i zarur. Yoshlarga madaniyatimiz, adabiyotimiz va san'at ilmiga oid yodgorliklarning asl mohiyatini to'g'ri anglatishimiz, talqin qilish va izohlay olishga doir ko'nikma va malakalarni shakllantirishimiz lozim. Adabiyot va san'atga doir masalalarni, milliy ma'naviy qadriyatlar mazmuni va mohiyatini ilmiy-mantiqiy jihatdan bilish, ulardagi yuksak insoniy g'oya va tuyg'ularni his eta olish, turli dunyoqarash va saviyaga ega bo'lgan yoshlarning mulohaza bildirish, bahs yurita olishlariga erishishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Umarali Normatov. Ijod sehri. Sharq nashriyoti. Tosh. 2007.
2. Rasulova Aziza Mirbaxramovna, Amirbek Maxsudov. "Ma'naviy, madaniy, ma'rifiy hayotda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda san'atning roli" International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" March 13, 2024. 460-463b
3. Miraliyeva Nodira Yuldoshovna. Yoshlarni kitob mutolaasiga chorlaylik O'zbekistonda ilmiy amaliy tatqiqotlar mavzusidagi 17-ko'p tarmoqli Respublika masofaviy online konferensiya materiallari 8-qism. Toshkent. Tatqiqot, 2020. 79 b.
4. Abdulla Bayeshanov. "Badiiy adabiyot yoshlar tafakkurini rivojlantiruvchi omil sifatida". Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar ilmiy va ilmiy texnik onlayn konferensiya. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(1), 97-99 b.

YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY BOSHQARUV TIZIMIDAGI ISLOHOTLARNI AMALGA OSHIRISHDA MA'NAVIY MEROSNING O'RNI

Malohat MANSUROVA,

*Navoiy davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi*

Jamiyatning ma'naviyati davlat taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Bu haqiqat, biror davlat o'z ma'naviy imkoniyatlariga suyanmay, insonlar ongiga, tafakkuriga ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmaslik bilan, xalqning milliy ruhini uyg'otmasligi, eng baland taraqqiyot darajasiga erishishga imkon beradi. Ma'naviyat insonni ruhiy poklanish va yuksalishga chaqiradigan, uning ichki olamini boyitadigan, iymon irodasini kuchaytiradigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli kuchdir.

Meros, insoniyatning har bir tarixiy davrida yashagan avlodlar tomonidan yaratilgan va keyingi davrlarga yetkazilgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklarni o'z ichiga olgan to'plamdir.

Meros ikki xil shaklda mavjud: moddiy meros, ma'naviy meros. Moddiy meros, o'tgan avlodlardan keyingi avlodga vorislik asosida qolgan davrning barqarorlik sinovidan o'tgan, insoniyatning joriy va kelgusi taraqqiyotiga xizmat qiladigan uning qo'l mehnati bilan yaratilgan barcha moddiy va ma'naviy madaniyatlar to'plamiga aytiladi.

"Ma'naviy meros – ma'naviy taraqqiyot mahsulı, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va dunyoqarashini o'sishi, olamni bilish

va o'zlashtirish borasidagi sa'y-harakatlariga kuch-quvvat beradigan ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmuini ifodalaydigan tushuncha. Ma'naviy meros ajdodlar tajribasi, qoldirgan ma'naviy boyliklarning kelgusi avlodlarning amaliy faoliyati, tafakkur tarzida qanday ahamiyat kasb etishiga ko'ra, yakka shaxs, alohida guruh yoki muayyan millat vakillariga tegishli bo'lishi mumkin. Ular ma'lum milliy tilda yaratilgani, milliy madaniy ma'naviy an'analar, qarashlarni aks ettirishiga ko'ra jamiyatga, ma'lum bir davlat hokimiyati amal qilib turgan davrda yaratilganligiga ko'ra davlatga, insoniyat tarixida tutgan yuksak o'rni ko'ra sivilizatsiyaga xos bo'lishi ham mumkin"[1].

Ma'naviy meros, insonning ruhiy, ma'naviy o'sishiga yordam beradi. Bunday meros insonning ma'naviy jihatini rivojlantirish, uning dunyoviy bilim va tajribasini o'stirishga yordam beradi. Bu meros insonni adolatli, ehtiyotkor, hurmatli va hayotda muvaffaqiyatli bo'lishga ko'maklashadi. Ma'naviy meros insonlarda sabr, muhabbat, insoniyat, hurmat va o'z bilimini o'zgargan his-tuyg'ulari boyicha rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ma'naviy meros insonlarni adolat, insaf, hurmat va xizmatkorlik ruhiga yetaklaydi. Insonlar ma'naviy meros orqali o'z fikr va ifodalari orqali o'ziga fikr bildirish va boshqalar bilan fikr almashish huquqiga ega bo'ladi. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga qo'llanadi va jamiyatning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ma'naviy merosning asosiy maqsadi, insonning ruhiy, ma'naviy va aqliy rivojlanishiga e'tibor qaratib uning dunyoviy bilim, san'at va ma'rifatda erishishiga yordamlashishdir. Bu meros insonlarda adolat, hurmat, insonparvarlik va insoniyatga qarshi ko'pri va qadriyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ma'naviy meros insonning o'zining ma'naviy boyliklarini, rivojlanishini muhofaza qilishga va uning hayotini ma'naviy tarbiya va ta'lim asosida rivojlantirishga yordam beradi.

Ma'naviy merosning rivojlanishi uchun insonning mushkul va murakkab ma'naviy va intellektual ko'nikmalarini oshirish, dunyoviy va ma'naviy ma'rifatini kengaytirish, adolat, haq, hurmat, insonparvarlik, va boshqa insoniy qadriyatlarni oshirish kerak. Ma'naviy merosning takomillashishi uchun inson bilim olishi, o'zining ma'naviy rivojlanishi uchun kerak bo'lgan imkoniyatlarni yaratilishi, ularning adabiyot, san'at, falsafa, madaniyat va axloqiyot bilan tanishishi zarurdir.

Ma'naviy meros avlodlar o'rtasida vorisiylikni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu, avlodlar o'rtasida ma'naviy, madaniy yoki fikriy birlik bo'yicha mustahkam bog'lovchi va umumiy manfaatga ega bo'lgan qadriyatlar, g'oya va falsafalar, adabiyot va san'at asarlari, din va dunyoviy ma'rifatni o'z ichiga oladi. Bu meros avlodlarning o'zaro munosabatlari, tarixiy, madaniy, siyosiy va ma'naviy muammolari yechimlashda asosiy manba sifatida qatnashadi va ularning o'zaro muvofiqligi, xalqaro izchillik, hamjihatligini ta'minlaydi. Ma'naviy meros avlodlar o'rtasida o'zaro do'stona, tajribaviy almashtirish va ma'rifat almashish imkoniyatlarini yaratadi.

Moddiy meros, insonning moddiy boyliklari, y'ani material boyliklari yoki to'plam boyliklariga asoslangan merosdir. Bu meros insonning umrlik maqsadlarini amalga oshirish, barpo etish yo'llarini tanlash, maishiy yoki ma'rifatchilikni qo'llab-quvvatlash, moddiy ravishda o'zini rivojlantirish va boshqalar bilan solishtirish uchun muhimdir.

“Ma'naviy meros moddiy merosdan farqli ravishda olamda va insonning ichki dunyosida ro'y bergan, berayotgan yoki berishi mumkin bo'lgan intellektual va psixologik holatlar, xatti-harakatlar, amaliy faoliyat va uning natijalarini anglashga keng imkoniyatlar yaratishi bilan qadrlidir”[2].

Milliy-ma'naviy meros, millat shakllanishining turli tarixiy bosqichlarida uning ajdodlarining aql-zakovati, urf-odat, an'analar, qadriyatlar, ma'naviyati, xatti-harakatlari, dunyoni anglashi, tabiiy boyliklardan foydalana bilishida to'plangan ijobiy tajribalari, mahoratlari, salohiyatining majmuasi hisoblanadi.

Milliy-ma'naviy meros quyidagilarda o'z ifodasini topadi: 1) urf-odat, an'ana, marosim, qadriyatlarda; 2) dunyoqarashda; 3) turli rasm-rusumlarda; 4) dunyo ahamiyatiga ega bo'lgan kashfiyotlarda; 5) millat ajdodlari ichidan yetishib chiqqan buyuk allomalar va ular yaratgan asarlarda; 6) davlatchilikda; 7) millat hayoti va tarixida tub burilish yasagan buyuk shaxslar kabilarda. Ularning har birini millat asrlar davomida shakllantiradi va keyingi avlodga meros sifatida namoyon bo'ladi.

Milliy-ma'naviy merosimizning asosiy ko'rinishlariga yuqorida keltirilmaganlardan tashqari yana bir qator omillarni kiritishimiz mumkin. Ammo, muhimi, ular milliy o'zligimizni anglashga qanday ta'sir ko'rsatish hisoblanadi.

O'zbekistonni rivojlantirishning o'z yo'li ma'naviy merosning nazariyaga ko'ra 4 ta asosiy negizga tayanadi. Ular:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik,
- xalqimiz ma'naviy merosini qayta tiklash, mustahkamlash va rivojlantirish,
- insonning o'z imkonlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik.

Shunday qilib ma'naviy meros – ma'naviy taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni yaxshi rivojlantirish xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning o'zlashtirishiga olib keluvchi olamni tushunish va kelajakdagi harakatlariga kuch-quvvat beradigan ajdodlardan avlodlarga yetib kelayotgan abadiy qadriyatlar majmuini ifodalaydigan tushuncha.

Ma'naviy meros va moddiy merosning asosiy farqi odamlarning ruhiy, ma'naviy boyliklari va tinchliklari, jamiyatga foyda olib kelgan ma'naviyatiga oid bilim, tajriba va qodirliklarni o'rganishda yashab, ilgari va kelgusi avlodlar uchun ko'plab ta'sirlash imkoniyatlarini tushuntirishga asoslangan bo'lib, bu yuqorida keltirilgan holatlarda intellektual va psixologik holatlarni o'rganish, tahlil qilish, nazorat qilish va o'zingizni rivojlantirishda yordam beradi. Moddiy meros esa, material boyliklarni anglash, uni oshirish,

qo'llab-quvvatlash va uni amalga oshirishga oid ma'lumotlarni, ko'makchi texnologiyalarni va uslublarni o'rganishda qo'llanib, amaliyotga aylanadi.

Ma'naviy meros va moddiy merosni o'rganishning muhimligi odamlarning shaxsiy rivojlanishi, jamiyatning ilg'or rivojlanishiga, tarixiy an'analarning saqlanishi va o'zaro munosabatlarini kuchaytirishga loyiqdir. Ma'naviy meros, insonning ruhiy, ma'naviy boyliklarini tushuntirish, uning tafakkur, tahlil qilish va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Moddiy meros esa, insonning material boyliklarini rivojlantirish, moddiy va jismoniy boyliklarga oid malumot o'rganish uchun muhimdir. Bu yerda, ma'naviy meros insonni o'z maqsadlariga yetishga yordam beradi, uning shaxsiy rivojlanishiga olib keladi, uni o'zining yaratilgan siyosiy va madaniy muhitida mustahkam qiladi. To'g'ri va ekspertizalik tarzda ma'naviy va moddiy meroslar to'liq o'rganilishi, insonning o'zining potentsialini kengaytirishga ko'mak beradi va jamiyatga foyda olib keladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 3-avgust kuni O'zbekiston ziyolilari bilan uchrashuvda "Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham albatta bo'ladi"[3] deb ta'kidlagan edi.

Xulosa qilib aytganda, milliy-ma'naviy merosimizni chuqur anglash orqali biz o'z milliy, madaniy, diniy va tarixiy qadriyatlarimizni tushunish, hurmat qilish va unga e'tibor qilishimiz mumkin bo'ladi. U yoshlarimizga, o'quvchilarimizga va hamjamiyatga o'zaro bog'liqlik, muhabbat va muvofiqlik niyati bilan yaqinroq bo'lishga yordam beradi. Shuningdek, bu meros orqali biz o'zimizni va jamiyatimizni rivojlantirish, tinchlik, adolat va insofga erishishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Q.Nazarov Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati. 2021 y. – B.324.

2. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish-xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevori. (2017-yil 3-avgustdagi mamalakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi nutqi). "Xalq so'zi". 2017-yil. 4-avgust.

AN'ANAVIY QADRIYATLAR VA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALAR O'RTASIDAGI MUVOZANAT

Farangiz MAMARIZAYEVA,
Jizzax politexnika instituti assistenti

Zamonaviy dunyo taraqqiyoti bilan birgalikda jamiyat oldida ko'plab yangi muammolar va imkoniyatlar yuzaga chiqmoqda. Shunday imkoniyatlardan biri zamonaviy texnologiyalar rivoji bo'lsa, muhim muammolardan biri esa an'anaviy qadriyatlar va texnologik taraqqiyot o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasidir. Bu ikki kuchli tamoyil bir-biriga qarama-qarshi yoki moslashuvchan bo'lishi mumkin, ammo ularning uyg'unligi jamiyatning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo'shadi [1, 45].

An'anaviy qadriyatlar – bu jamiyat va millatlarning asrlar davomida shakllanib kelgan, hayot tarzini, ijtimoiy munosabatlarni, oilaviy aloqalarni va madaniyatni belgilovchi asosiy me'yorlardir. Har bir millatning o'ziga xos qadriyatlari mavjud bo'lib, ular jamiyatda axloqiy mezonlarni belgilashda, yosh avlodni tarbiyalashda va milliy o'ziga xoslikni saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi [2, 67]. An'anaviy qadriyatlar odatda oila, hurmat, samimiyat, mehnatsevarlik, bir-biriga yordam berish kabi tushunchalar atrofida shakllanadi. Ushbu qadriyatlar jamiyatning ijtimoiy va ma'naviy birligini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega [3, 54].

Zamonaviy texnologiyalar jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarini qamrab olgan. Ular muloqot, bilim olish, ish tartibini o'zgartirish, shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda [4, 123]. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli qurilmalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Texnologiyalar jamiyatning zamonaviy ehtiyojlariga moslashish, tezkor axborot olish va global miqyosda muloqot qilish imkonini beradi. Lekin bu rivojlanish jarayoni an'anaviy qadriyatlar bilan muvozanatni yo'qotish xavfini ham tug'diradi [5, 39].

An'anaviy qadriyatlar va texnologiyalar o'rtasida ziddiyatlar ko'pincha axloqiy me'yorlarning buzilishi, shaxsiy munosabatlarning buzilishi va madaniy qadriyatlarning yo'qolishi kabi holatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, internet va ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning ortiqcha vaqt sarflashi oila a'zolari o'rtasidagi muloqotning kamayishiga olib kelishi mumkin [6, 88]. Shuningdek, raqamli dunyo orqali tanishish va muloqot qilish odatlari, bir qarashda zamonaviy va oson ko'rinsa-da, samimiy va chuqur munosabatlar o'rnini bosolmasligi aniq [2, 92].

An'anaviy qadriyatlar va texnologiyalar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun bir necha muhim jihatlarni hisobga olish kerak:

O'qitish va tarbiya: Yosh avlodga texnologiyalardan samarali foydalanish bilan birga, an'anaviy qadriyatlarni o'rgatish lozim. Oilaviy qadriyatlar,

axloqiy me'yorlar va samimiy munosabatlar texnologiyalar ta'sirida buzilmasligi uchun bolalarni kichik yoshdan tarbiyalash muhim [3, 77].

Mas'uliyatli foydalanish: Texnologiyalardan foydalanganda axloqiy me'yorlarga rioya qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy tarmoqlarda adabiy muloqotga rioya qilish kerak. Internetda axborotni iste'mol qilishda tanqidiy fikrlash va an'anaviy qadriyatlarni yodda tutish lozim [1, 49].

Oilaviy va jamoaviy munosabatlarni mustahkamlash: Texnologiyalar orqali amalga oshirilayotgan muloqot va axborot almashinuvi, yuzmayuz muloqotni to'liq almashtirmasligi kerak. Oiladagi mustahkam aloqalar va jamoaviy munosabatlar texnologiyalardan maqsadli foydalanishni ta'minlaydi [4, 150].

Madaniyat va urf-odatlarini targ'ib qilish: Milliy bayramlar, urf-odatlar va madaniy tadbirlar texnologiyalar orqali targ'ib qilinib, kengroq auditoriyaga yetkazilishi mumkin. Bu jarayonda an'anaviy qadriyatlar raqamli platformalarda yangicha shaklda targ'ib qilinadi [5, 102].

Yuqoridagi fikrlarni xulosa qiladigan bo'lsak, an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash jamiyatning barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni to'g'ri va mas'uliyatli foydalanish orqali an'anaviy qadriyatlarni saqlab qolish, ularni yangi avlodlarga yetkazish va shu bilan birga jamiyatning ma'naviy rivojlanishini ta'minlash mumkin. Bu ikki kuch bir-birini boyitishi va jamiyatni kelajakda yanada mustahkam qilishi uchun uyg'unlikda ishlashi lozim [6, 113].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Brown, S. (2021). *The Role of Family Values in the Age of Technology*. Princeton University Press.
2. Johnson, M. (2020). *Cultural Heritage in the Digital Age*. Cambridge University Press.
3. O'Reilly, T. (2017). *Digital Ethics and Cultural Identity*. MIT Press.
4. Smith, A. (2019). *The Impact of Technology on Traditional Values*. Oxford University Press.
5. Walker, D. (2020). *Ethical Usage of Technology in Modern Society*. Yale University Press.
6. Williams, R. (2018). *Balancing Technology and Tradition in a Globalized World*. Harvard Press.

MA'NAVIY-AXLOQIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA DINIY-AXLOQIY AN'ANALARNING AHAMIYATI

Alisher XUSHVAQTOV,

*Respublika ma'naviyat va marifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analarning ahamiyati jamiyatning axloqiy barqarorligini ta'minlash va shaxslarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Diniy-axloqiy an'analar milliy ma'naviyat va axloqiy tamoyillarni saqlab qolish orqali jamiyatning ruhiy barqarorligini ta'minlashga ko'maklashadi. Bu an'analar odatda jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, unda shaxsning axloqiy me'yorlari, oilaviy va jamoaviy munosabatlar, o'zaro yordam, vatanparvarlik va fidoyilik kabi qadriyatlar tarbiyalanadi. Diniy-axloqiy qadriyatlar yoshlar o'rtasida axloqiy me'yorlarni shakllantirish va ularni yot va destruktiv g'oyalardan himoya qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bu qadriyatlar yoshlarning ekologik va estetik ongini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi, chunki ular insonning tabiat bilan uyg'un va mas'uliyatli munosabatda bo'lishini ta'kidlaydi. Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analar orqali o'zining boy madaniy merosiga asoslangan holda jamiyatning barqarorligini va taraqqiyotini ta'minlash imkoniyati tug'iladi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyat a'zolarining milliy o'zligini anglashiga, ularning huquqiy va fuqarolik ongini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu ma'noda G.Shermatova "jamiyatni erkinlashtirish va yangilash jarayonlarida ekstremistik, diniy aqidaparastlik ruhidagi g'oyalar emas, balki demokratik tamoyillarga hamohang bo'lgan xalqimizning yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy-psixologik ko'nikmalari, millatimizning hayot falsafasida, madaniy merosimiz, xalq tajribasi va mentalitetida ifodalangan insonparvar, taraqqiyparvar g'oyalar mustahkam ma'naviy asos bo'lib xizmat qiladi"[1] deb yozadi.

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analar ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega bo'lib, ular jamiyatdagi ruhiy va axloqiy barqarorlikni saqlashga, shaxsning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga va ijtimoiy tartibni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Diniy-axloqiy an'analar va urf-odatlar har bir jamiyatning milliy o'ziga xosligini belgilaydi va milliy ongning tarkibiy qismi sifatida insonni jamiyatga moslashuvchan qilishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek milliy axloqiy tarbiyasi bu qadriyatlarning yaqqol misoli bo'lib, insonning o'zini qanday tutishi, boshqalarga hurmat ko'rsatishi va o'z oila va jamiyat oldidagi burchlarini bajarishida namoyon bo'ladi. K.V.Juravleva "Ma'naviy xavfsizlik jamiyat xavfsizligining semantik yadrosi sifatida" nomli maqolasidai muallif

ma'naviy xavfsizlik jamiyatning umumiy xavfsizligining markaziy elementi ekanligini ta'kidlaydi, bu ma'naviy qadriyatlarining ijtimoiy barqarorlik va uyg'unlikni saqlash uchun muhimligini hisobga olgan holda falsafiy nuqtai nazardan asoslanadi. Bu esa buzg'unchi tahdidlardan himoyalangan barqaror jamiyatni shakllantirishning kaliti bo'lgan "ma'naviy yadro" tushunchasini aks ettiradi. K.V.Juravleva ma'naviy xavfsizlikni yuksak ma'naviy qadriyatlar hukmron bo'lgan jamiyat barqarorligi holati deb ta'riflaydi va jamiyatning ma'naviy tanazzulga uchrashi uning xavfsizligiga tahdid solishi mumkinligini ta'kidlaydi. Bu bayonot sekulyarizatsiya, madaniy relativizm va globallashuvning o'sishi an'anaviy ma'naviy ko'rsatmalarning eroziyasiga olib keladigan zamonaviy dunyo kontekstida to'g'ri. Biroq, tanqidiy tahlil mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklarni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi: ma'naviy xavfsizlik turli ijtimoiy guruhlarda turli xil talqinlarga ega bo'lishi mumkin, bu butun jamiyat uchun maqbul bo'lgan umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarni aniqlashni qiyinlashtiradi[2].

Diniy va axloqiy qadriyatlar yosh avlodga to'g'ri yo'l ko'rsatishda, ularga axloqiy meyorlarni singdirishda, turli yot va destruktiv g'oyalardan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Shaxsning axloqiy kamolot darajasi bevosita uning urf-odat va qadriyatlari bilan bog'liqdir, va bu qadriyatlar orqali jamiyatdagi axloqiy mezonlar, hurmat-izzat, mehr-muhabbat va hamjihatlik singari fazilatlar avlodlardan avlodga o'tib boradi. Yoshlarning otionalari kasbini davom ettirishi orqali jamiyatdagi uzviylik va mustahkamlik saqlanadi, hamda bu mehnatsevarlik va halollik singari axloqiy fazilatlarini o'zida mujassam etadi. Mehmondo'stlik, o'zbek xalqining qadriyatlaridan biri bo'lib, jamiyatda o'zaro munosabatlar va ijtimoiy rishtalarni mustahkamlaydi. Mehmonni iliq kutib olish, unga ehtirom ko'rsatish, dasturxonga to'liq nozne'matlar qo'yish kabi odatlar o'zbek milliy qadriyatlari orqali namoyon bo'lib, bu qadriyatlar avlodlar o'rtasidagi hurmatni saqlashga va yoshlarni kattalarni hurmat qilishga undaydi. Din va milliy urf-odatlar ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish va mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Islom dini axloqiy tamoyillar va tarbiya masalalariga katta ahamiyat bergan. Qur'on va hadislar musulmon sharqi millatlarining axloqiy darajasini shakllantirishda muhim mezonlar hisoblanadi.

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analarining ahamiyati ko'p asrlik tarixiy merosga asoslanadi. Ayniqsa, Islom dinining mazmun-mohiyati insonlarning ma'naviy, axloqiy va ruhiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatib, milliy ongning shakllanishida muhim rol o'ynagan. Islom ta'limotlari hayotning barcha jihatlarida ezgulik, poklik va insonparvarlikni targ'ib qiladi, bu esa diniy qadriyatlarni milliy ma'naviyatning ajralmas qismi sifatida qarashni ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, Zardushtiylilik va boshqa milliy dinlarning g'oyalari bilan hamohang ravishda, Islomning kirib kelishi milliy madaniyat va ma'naviyatga yangi tus berdi. Bu omillar, ayniqsa, Movarounnahr hududida ilm-fan va madaniyatning rivojlanishiga, fiqh va shariat huquqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Diniy-axloqiy

an'analar Islom ma'naviyatining ajralmas qismi sifatida shaxsning tarbiyasi va axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Imon tushunchasi insonga nisbatan ishonchni ifodalaydi va bu ishonch insonga to'g'ri yo'l topish, adolatni targ'ib qilish, mehr-oqibatli bo'lish, va boshqa insoniy fazilatlarini tarbiyalashda asosiy mezon bo'lib keladi. Fiqh, ya'ni Islom huquqi, nafaqat diniy masalalarni, balki maishiy va muomala masalalarini ham o'z ichiga oladi, bu esa uni bugungi kun zamonaviy ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lishiga olib keladi.

U insonning ruhiy dunyosini, ya'ni ichki ruhiy tajribasini ifodalaydi va shu asosda insonning dunyoqarashi, amallari va boshqalar bilan bo'lgan munosabatlarini belgilaydi. Imonli shaxs Allohni tan olish bilan birga, adolat, poklik, halollik, diyonatlik kabi axloqiy qadriyatlarni o'zida mujassam etadi va bu fazilatlar orqali milliy ma'naviyatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Diniy va dunyoviy qadriyatlar orasidagi tafovutga qaramasdan, ularning shakl va mazmuni umumiy maqsadga qaratilgan: insonni ezgulik va adolat yo'lida yetuk va ma'naviy komil shaxs sifatida shakllantirishga. Shu nuqtai nazardan, imon tushunchasi jamiyatdagi insonlar o'rtasidagi mehr-oqibat, do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlashga qaratilgan axloqiy qadriyatlarning asosini tashkil etadi. O'z navbatida, bu qadriyatlar xalqimizning kundalik hayotida, an'ana va urf-odatlarida aks etib, jamiyatda ma'naviy-ahloqiy muvozanatni ta'minlaydi.

Diniy qadriyatlarning amaliyotda aks etishi bugungi kunda ham jamiyat ma'naviy taraqqiyoti va insonning ma'naviy yuksalishiga xizmat qilmoqda. Jumladan, millatparvarlik, vatanparvarlik, porloq kelajakka ishonch kabi qadriyatlar diniy tushunchalar orqali insonlarning hayotiy faoliyati va jamiyatdagi o'rnini belgilashga yordam beradi. Shuo'rinda, imon va taqvo tushunchalari ham alohida o'rin tutadi. Taqvo, ya'ni Allohdan qo'rqish, insonni noto'g'ri yo'ldan qaytaradi va to'g'ri yo'lga boshlaydi. Bu esa jamiyatda halollik, adolat, poklik va boshqa fazilatlarining mustahkamlanishiga olib keladi. Shu bilan birga, sharm-hayo, oriyat va nomus kabi tushunchalar insonning axloqiy barkamolligini, jamiyatdagi munosabatlarini belgilaydi va shaxsning ma'naviy kamoloti uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi.

O'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish va ularni mustahkamlash milliy ma'naviyatni boyitish va xalqning ruhiy komilligini ta'minlashning asosiy yo'li hisoblanadi. Bu jarayonda milliy va diniy qadriyatlar, shuningdek, diniy an'ana va rasm-rusumlar xalqimizning ma'naviy kamolotiga hissa qo'shmoqda va yuksak insoniylikni shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu borada diniy-ma'naviy qadriyatlarni yanada chuqur o'rganish, ularni milliy ma'naviyatimizning asosiy qismi sifatida rivojlantirish jamiyatimizda ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analar alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa jamiyatning ijtimoiy barqarorligini

saqlash, milliy o'zlikni mustahkamlash va ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analarning o'rini yana-da ko'proq oshirdi. Nina Olegovna Maykova va Andrey Igorevich Maykovning "Shaxsning ma'naviy-axloqiy taraqqiyoti inson mavjudligi xavfsizligi omili sifatida" maqolasida shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi inson mavjudligi xavfsizligi kontekstida ko'rib chiqiladi. Mualliflarning ta'kidlashicha, insonning ma'naviy va axloqiy rivojlanishi uning shaxsiy va ijtimoiy xavfsizligida asosiy rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, Nina Olegovna Maykova va Andrey Igorevich Maykovlar maqolasini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tanqidiy tahlil qilish insonning mavjudligi xavfsizligi omili sifatida taqdim etilgan ma'naviy-axloqiy rivojlanish ijtimoiy normalar, individual avtonomiyalarning shakllanishiga qanday ta'sir qilishini muhokama qilishni o'z ichiga oladi[3].

Urf-odat va an'analar xalqning ruhiy-madaniy qiyofasini belgilovchi omillardir. Milliy urf-odatlar, bir tomondan, milliy ruhiyat va ma'naviyatning ajralmas qismidir; ular millatning turmush tarzini, hayotiy qarashlarini va qadriyatlarini namoyon etadi. Ushbu an'analar yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda, ularni madaniy merosimizga hurmat bilan qarashga o'rgatishda, hamda ularga turli xavf-xatarlardan himoya vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham urf-odat va an'analarni yosh avlodga to'g'ri va chuqur yetkazish, ularni o'zlashtirish va hayotga tadbiq etish ustuvor vazifadir.

Diniy-axloqiy an'analarning ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashdagi o'rni jamiyatning axloqiy tamoyillarini mustahkamlash va yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashdan iborat. Milliy urf-odatlar va an'analar jamiyat hayotida mavjud bo'lgan ma'naviy qadriyatlar tizimi sifatida milliy o'zlikni saqlashda muhim omil bo'lib, yoshlarni axloqiy madaniyat bilan tanishtirish va ularda milliy qadriyatlar bilan uyg'un axloqiy-ruhiy tamoyillarni shakllantirish orqali ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashga yordam beradi.

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analarning ahamiyatini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilishda asosiy e'tiborni jamiyatning umumiy madaniy kodiga va ushbu kodning ahloqiy xavfsizlikka ta'siriga qaratish lozim. Ijtimoiy-ma'naviy hayotda mavjud bo'lgan milliy an'analar har bir xalqning o'ziga xos madaniyati, qadriyatlari va urf-odatlarini shakllantiradi va bu an'analar ma'naviy xavfsizlikning asosiy komponentlaridan biri sifatida qaraladi. Chudinovning «Ma'naviy xavfsizlik va notinch jamiyat» asarida "ma'naviy xavfsizlik"ni jamiyat barqarorligining hal qiluvchi elementi sifatida ta'kidlaydi. Ma'naviy xavfsizlik ko'pincha falsafa, sotsiologiya, siyosat va dinga taalluqli ko'p fanli mavzudir. Chudinov ishini ijtimoiy barqarorlik, o'ziga xoslik va xavfsizlik haqidagi kengroq falsafiy nutq doirasida joylashtiring. Uning yondashuvini ruhiy xavfsizlik yoki jamiyatdagi notinchlik haqida yozgan boshqa olimlar bilan solishtiring. Bu uning tahlilidagi har qanday bo'shliqlarni, noyob hissalarini yoki og'ishlarni aniqlashga yordam beradi[4].

Shu bois, xalqning an'analari qisman yo'qotilgan, ularga nisbatan yanglish va noto'g'ri munosabat shakllangan edi. Biroq, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin milliy an'analar milliy taraqqiyotning asosi va ma'naviy barkamollikka yetaklovchi vosita sifatida muhim o'rin egallay boshladi. An'analar nafaqat milliy o'zlikni saqlab qolish, balki iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotni rivojlantirishda ham katta o'rin tutadi. Shu sababli, milliy an'analar masalasida jahonning ilg'or tajribasini o'rganish va milliy an'analarni boyitish muhim vazifalardan biridir.

Diniy va axloqiy qadriyatlar ham milliy an'analar orqali ijtimoiy axloqiy me'yorlar va tamoyillarni shakllantiradi. Bu ma'noda, milliy an'analar millatning tarixini, ijtimoiy hodisalarga bo'lgan munosabatini va turmush tarzini aks ettiruvchi ma'naviy merosdir. Hozirgi kunda an'analarni to'g'ri tushunish va ularni jamoat hayotiga tatbiq etishda milliy an'analarning asosiy tamoyillari va mazmunini chuqur tahlil qilish zarur. Shunday qilib, milliy an'analarning asosi sifatida millatning ajdodlardan kelayotgan axloqiy tamoyillari, ma'naviy qadriyatlari va diniy an'analari jamiyatda ijtimoiy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda hal qiluvchiro'rin tutadi. Bu esa xalqning o'zini anglash, milliy va ma'naviy o'zligiga sodiq qolish va istiqbolda barqaror rivojlanish omili bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analar muhim o'rin tutadi, chunki ular jamiyatning ma'naviy qiyofasini va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiradi. Chunki milliy mustaqillik va o'ziga xoslik jamiyatning barcha sohalarida diniy va axloqiy qadriyatlarning chuqur ildiz otishi va jamiyat a'zolarining axloqiy xavfsizligini ta'minlashni talab qiladi. Zero, "Insonhayoti, tajribasi, faoliyati, bilimi, ilmi, odob-axloqi, xatti-haraka tibilano'ziningma'naviyolaminiboyitibboradi"[5].

Milliy an'analar va diniy qadriyatlarning asosiy roli ma'naviy meros orqali insonparvarlik, vatanparvarlik, xalqchil ruh va taraqqiyparvarlik tamoyillarini targ'ib qilishdir. Ma'naviy merosni baholashda asosiy mezon sifatida insonparvarlik, vatanparvarlik, xalqchil ruh va taraqqiyparvarlik tamoyillari bo'lishi kerak.

An'analar tarixiy va ijtimoiy taraqqiyotda ikki xil xususiyat kasb etadi: Xayrli (bunyodkor) an'analar – Bunday an'analar ijtimoiy taraqqiyot, milliy ravnaq va inson kamoloti uchun katta ahamiyatga ega. Ular shaxsning axloqiy jihatdan rivojlanishiga, jamiyatda sog'lom munosabatlarni shakllantirishga, madaniyatni boyitishga va insonning milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiya topishiga yordam beradi. Shu sababli, bunday an'analar ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi va milliy qadriyatlar sifatida qadrlanadi. Zararli (vayronkor) an'analar – Bunday an'analar esa jamiyat va shaxsning rivojlanishiga to'siq bo'lib, inson ongi va ruhini tanazzulga yetaklaydi. Ular insonning axloqiy tanazzuliga, ma'naviy qashshoqlikka olib keladi va milliy rivojlanish hamda ijtimoiy taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi. An'analar, shuningdek, turmush tarzi, tafakkur va urf-odatlar orqali ham jamiyatda namoyon bo'ladi. An'analarning qadriyatga aylanishi va ijtimoiy-madaniy

hayotda mustahkamlanishi uchun uchta jihat muhim: E'tirof va qadrlanishi – An'ana ma'lum bir xalq tomonidan e'tirof etilishi va qadrlanishi kerak. Jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanishi – An'ana jamoatchilik tomonidan rag'batlantirilishi va nazorat qilinishi lozim. Davomiyligi – An'analar ma'lum vaqt davomida va tegishli sharoitlarda o'z-o'zidan takrorlanib turishi kerak.

Ma'naviy merosga ilmiy yondashish, shubhasiz, xalqni jipslashtirish, ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo'shuvchi an'ana va urf-odatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek milliy qadriyatlari va an'analari jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini shakllantirishda bir necha jihatlardan muhim ahamiyat kasb etadi: Ular xalqning o'tmish, bugungi kun va kelajak hayotini belgilashda axloqiy va ma'naviy omil sifatida namoyon bo'ladi. Urf-odatlar va an'analar orqali xalqning tarixi, tajribasi va dunyoqarashio'z aksini topadi. Mehmondo'stlik, ochiqko'ngillik, andishalilik, va jamoaviy hamkorlik kabi fazilatlar xalqning ma'naviy xususiyatlarini belgilovchi asosiy mezonlardir. Bu mezonlar nafaqat ijtimoiy hayotda, balki oilaviy munosabatlarda ham muhim ahamiyatga ega. Bayramlar, marosimlar, urf-odatlar va hayot tarzi o'zbek xalqining ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini shakllantirishda va jamiyatni birlashtirishda axloqiy-ma'naviy omil sifatida xizmat qiladi. Bu kabi urf-odatlar va an'analar orqali xalqning ma'naviy birlik va jamoatchilik ruhini mustahkamlaydi.

O'zbek milliy qadriyatlari va an'analari o'zining boy tarixiy va ma'naviy asosiga ega. Ular zamonaviy hayotda ham dolzarb bo'lib, to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanilganda, jamiyat ma'naviyatini mustahkamlashda samarali natijalar beradi.

O'zbek xalqining qadimdan ajralib turadigan fazilatlarini, xususan, kattalarga hurmat, kamtarlik, mehnatsevarlik, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, va sofdillik kabi axloqiy fazilatlar, xalqning urf-odatlarini va an'alarida, kundalik turmush tarzida, millatlararo va dinlararo munosabatlarda aks etadi. Bu axloqiy tamoyillar xalq hayotida odob-axloq meyorlari asosidagi rasmlar, odatlar va an'analar orqali jamiyatda mustahkamlanib kelmoqda. Shuningdek, mahalla, qo'shnichilik an'analari va oilaviy munosabatlar o'zbek xalqining ijtimoiy-ma'naviy hayotida katta ahamiyatga ega. Oilada yangi tug'ilgan chaqaloqqa ezgu niyat bilan ism qo'yish, uning tarbiyasi va savodi ustoz-muallim qo'lga topshirilishi, farzandlarning yuksak ma'naviyatli, hunarli va uy-joyli bo'lishi ota-onaning muhim vazifasi bo'lib kelgan. Yoshlar hamisha jamiyat va jamoatchilikning e'tiborida bo'lib, ularning yurish-turishi, odob-axloq tamoyillari muntazam nazorat qilinadi va ular milliy qadriyatlar asosida tarbiyalanadi. Shunday qilib, milliy urf-odat va an'analar o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy xavfsizligini ta'minlashda, jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini shakllantirishda va milliy birlikni mustahkamlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Milliy qadriyatlar ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi, chunki ular xalqning ruhiy, madaniy va axloqiy hayotini

shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbek milliy qadriyatlari, asrlar davomida shakllangan turli urf-odatlar, an'analar, va tarixiy meros orqali o'z mohiyatini saqlab kelmoqda. Milliy qadriyatlarning ahamiyatini ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilishda ularning jamiyat hayotidagi o'rni va yosh avlod tarbiyasidagi roli alohida ta'kidlanishi lozim. Shu bilan birga, urf-odatlar va an'analar milliy qadriyatlarning shakllanishiga asos bo'lib, ular millatning o'ziga xosligi, ruhiy-ma'naviy qadriyatlarini ifoda etadi.

O'zbek xalqiga xos urf-odat va an'analar, jumladan mehmondo'stlik, ochiqko'ngillik, andishalilik, va jamoaviy hamkorlik kabi fazilatlar jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini belgilab beradi. Ayniqsa, bayramlar va marosimlar milliy qadriyatlarni mustahkamlashda va xalqni birlashtirishda katta ahamiyatga ega. O'zbek urf-odatlar va an'analari, tarixiy tajribalar asosida shakllanganligi sababli, ular millatning ma'naviy yuksalishiga xizmat qiluvchi tarbiya vositasi bo'lib xizmat qiladi. Farzand tarbiyasi, oila tuzilishi, va ijtimoiy munosabatlar kabi sohalarida mavjud bo'lgan urf-odatlar yoshlarni vatanparvarlikka, hurmat-ehtiromga, va ma'naviyatga o'rgatadi. Jumladan, "Beshik To'yi" yoki nikoh to'ylari kabi urf-odatlar orqali yosh avlodda oila qadri, ota-ona hurmati, va o'z millatiga sadoqat shakllantiriladi.

Ushbu urf-odatlar shaxsning axloqiy rivojlanishiga, milliy ruhiyatni shakllantirishga va jamiyatda axloqiy xavfsizlikni ta'minlashga hissa qo'shadi. Bunday qadriyatlar o'zbek xalqining boy madaniy va tarixiy merosida, kundalik turmush tarzida va hayot faoliyatida aks etadi. Shunday qilib, diniy-axloqiy an'analar va milliy qadriyatlar jamiyat hayotining barcha sohalarida namoyon bo'lib, ma'naviy xavfsizlikni ta'minlashda, jamiyatni birlashtirishda va yoshlarda milliy ruh va axloqiy tarbiyani shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Bunday qadriyatlar orqali yoshlar asrlar davomida xalq tomonidan yaratilgan urf-odatlar va an'analardan saboq olib, komil inson sifatida yetishib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Шерматова Г. Тараққийпарвар гоյлар – маънавий асос // Тафаккур. №1. 2007. – Б.15.

2. Журавлева К.В., Духовная безопасность как смысловое ядро безопасности общества // Скиф. 2019. №5-2 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnaya-bezopasnost-kak-smyslovoye-yadro-bezopasnosti-obschestva> (дата обращения: 29.09.2024).

3. Майкова Нина Олеговна, Майков Андрей Игоревич Духовно-нравственное развитие личности как фактор безопасности существования человека // Современные философские исследования. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovno-nravstvennoe-razvitie-lichnosti-kak-faktor-bezopasnosti-suschestvovaniya-cheloveka> (дата обращения: 29.09.2024).

4. Чудинов С.И. Духовная безопасность и турбулентное общество в философской рефлексии // Манускрипт. 2016. №12-2 (74). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnaya-bezopasnost-i-turbulentnoe-obschestvo-v-filosofskoy-refleksii> (дата обращения: 29.09.2024).

5. Юсупов Э.Ю. Инсон камолотининг маънавий асослари. –Т.: Университет, 1998.–Б

YANGI O‘ZBEKISTON DAVLAT SIYOSATIDA MILLIY QADRIYATLAR VA YOSHLAR MANFAATLARINING TARAQQIYOT OMILLARI

Sarvar NISHONOV,

O‘zbekiston Milliy universiteti kichik ilmiy xodimi

Xalqimizning azaliy orzularini o‘zida mujassam qilgan va jahon hamjamiyatida o‘zining munosib o‘rniga ega bo‘ladigan Yangi O‘zbekiston barpo etilmoqda. Bu orzu yo‘ldagi sa‘y-harakatlar ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy ma‘naviy, siyosiy-demokratik yuksalish qatorida yoshlar masalasiga ham tizimli yondashishni taqozo qiladi. Yangi O‘zbekistonning jadal taraqqiy etayotgan, iqtisodiyot, ta‘lim, IT, tibbiyot, ilm-fan va boshqa sohalarida dunyo hamjamiyatida o‘z o‘rniga ega bo‘lishi, xalqaro maydonda raqobatlasha olishi mamlakatimiz aholisining 60 foizini tashkil etuvchi yoshlar salohiyatiga bog‘liq. Bu borada yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish, zamonaviy taraqqiyot talablarini hisobga olish zarur.

Avvalo, yoshlar ta‘lim-tarbiyasi va ijtimoiy himoyasi, ularni ilm-fan, kasb-hunar, kreativ fikrlash, faollik ko‘rsatishda raqobatbardosh etib shakllantirish talab etiladi. “...Yoshlikka xos shijoat, jo‘shqinlik va mardlikni, ezgu orzu-intilishlarni amaliy harakatga aylantirib, salmoqli natijalarga, erishish uchun inson o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yib yashashi kerak”[1]. Bugungi kunda yoshlar faolligi har qachongidan ham muhim, zero, ular jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi asosiy kuchdir. Shu sabab yoshlar – innovatsiyalar, g‘oya va yechimlarning bitmas tuganmas manbai bo‘lishi kerak. Yangi O‘zbekistonda yoshlarning qonuniy huquq va manfaatlarini ta‘minlash, ularning orzu-intilishlari, qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo‘nalishiga aylandi va bu yo‘ldagi islohotlar bosqichma bosqich amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, keyingi yetti yil davomida yoshlar hayotiga bevosita taalluqli bo‘lgan 100 dan oshiq qonun, farmon va qaror qabul qilindi. Mamlakatimizda barcha sohalaridagi kabi yoshlar siyosati sohasida ham amalga oshirilayotgan tub islohotlar, qonun hujjatlariga kiritilayotgan o‘zgartirishlar mazkur qonunni zamon talablaridan kelib chiqib, takomillashtirish zarur ekanligini ko‘rsatdi. Shu sababli Yoshlarga oid davlat siyosati qayta ko‘rib chiqilib 2016-yil 14-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuniga

o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilib, yangidan qabul qilindi. Qonunda yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash; yoshlarning hayoti va sog'liqni saqlash; yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish; yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash; yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish...(5 modda)[2] va boshqa bir qator yoshlarga oid ahamiyatli bo'lgan yo'nalishlar kiritilgan. Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha olg'a surgan beshta muhim tashabbus doirasida olib borilgan ishlar ancha natijali bo'ldi.. Besh tashabbus madaniyat, san'at, sport, kompyuter texnologiyalarini o'rganish va ulardan foydalanish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni rivojlantirish va xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash kabi muhim yo'nalishlarni o'z ichiga olgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida (2017- yil 19-sentyabr) "bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'rvonlik g'oyasi "virusi" tarqalishining oldini olishdan iborat ekanligi"ni ta'kidlab, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif qilgan edi[3]. Mazkur taklif yuzasidan yurtimizda islohotlar chuqurlashib, uzviyligi bir-biriga bog'lanib ketdi. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi "O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 23-sonli qarori qabul qilindi [4]. Konsepsiya har bir yilda amalga oshirilishi qat'iy belgilab berilgan va tasdiqlangan ishlarning "yo'l xaritasi" asosida amalga oshirib kelinmoqda. Yurtimizda yoshlarga oid davlat siyosatining mexanizmi va uning amaliy natijalari jahon hamjamiyatining e'tibor markazida bo'ldi. Shu sababli O'zbekiston 2018-yil Shanxay hamkorlik tashkiloti Yoshlar kengashiga, 2020-yilda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo mamlakatlarning Yoshlar ishlari bo'yicha Kengashiga a'zo bo'ldi. Prezidentimiz tashabbusi bilan mamlakatimizda "Markaziy Osiyo yoshlar forumi, SHHT ga a'zo mamlakatlar Yoshlar Kengashining 15-yig'ilishi, SHHT mamlakatlari yoshlari o'rtasida eng yaxshi startup loyihasi" tanlovi, Turkiy davlatlar tashkilotining IV Yosh liderlar forumi o'tkazilib, Buxoro shahri birinchi turkiy dunyo yoshlar tashabbuslari poytaxti, 2022-yil turkiy dunyoda "Yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash yili" deb e'lon qilindi. Shuningdek, Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasida Pandemiyaning yoshlar huquqlariga ta'siri to'g'risidagi rezolyutsiyasini ishlab chiqish va qabul qilish to'g'risidagi taklifi o'sha yildayoq qabul qilinib, amaliyotga tatbiq etildi [5]. BMT bosh qarorgohida 193 ta davlatning yoshlar siyosatiga mas'ul vazirlik va idora rahbarlari ishtirokida bo'lib o'tgan BMTning Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi – "ECOSOS-2023" yoshlar forumida O'zbekiston delegatsiyasi ham ishtirok etdi.

Iqtidorli, ilmiy salohiyati yuqori, yuksak natijalarga erishayotgan yoshlarimizning samarali mehnatini munosib taqdirlash maqsadida “Mard o‘g‘lon” davlat mukofoti, va “Kelajak bunyodkori” medali ta‘sis etildi. 30-iyun – “Yoshlar kuni” deb e‘lon qilindi. “Yangi O‘zbekiston yoshlari, birlashaylik!” shiori ostida yoshlar festivallari va ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar ko‘tarinki ruhda va keng ko‘lamda, har yili nafaqat viloyat markazlarida, balki barcha tuman va shaharlarda o‘tkazib kelinmoqda. “Yoshlar Oyligi” doirasida mahalla va tumanlarda bo‘lib o‘tadigan turli tadbir, loyiha, ommaviy sayllar va gala-konsertlarda 2,4 milion nafardan ortiq yoshlar qamrab “Madaniyat, san‘at va turizm” haftaliklari tashkil etildi. Jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug‘bek singari allomalar hamda turkiy xalqlar madaniyati yuksalishi tarixida o‘z tafakkuri va ijodi bilan o‘rin olgan Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarimizning izdoshlarini kelajak avlodlar orasida ko‘paytirish maqsadida “Mirzo Ulug‘bek vorislari”, “Beruniy izdoshlari”, “Alisher Navoiy davomchilari” ko‘rik tanlovlari o‘tkazilib kelinayapti.

Jumladan, butun Respublika bo‘yicha bitiruvchilar bandligini ta‘minlash; oliy ma‘lumot talab etiladigan kasb va lavozimlarda yengillik kiritish va 10 mingdan ortiq yoshlarni oliy ma‘lumoti bo‘lmasa ham ish bilan band qilish; umumta‘lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilarini mehnat bozorida talabgor bo‘lgan kamida bitta kasb va hunar o‘rganishni majburiy qilish; yoshlarni dehqonchilik bilan shug‘ullanishlari uchun yer ajratish kabi vazifalar qo‘yilgan. Yoshlar bilan ishlarning samaradorligini oshirish maqsadida mamlakatimizdagi 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yigit-qizlarning ijtimoiy ahvoli, qobiliyati va qiziqishlari o‘rganilib, ular uch toifaga ajratildi. Yoshlar bilan “mahalladan vazirlikkacha” tizimi asosida manzilli, aniq mezonlar asosida ish olib boriladi. Birinchi bosqichda “ahvoli og‘ir” toifasiga kiritilgan, davlatning g‘amxo‘rligi va e‘tiboriga muhtoj 396 ming nafar yoshlar har bir vazir va uning o‘rinbosarlari, viloyat, tuman va shahar hokimlari, sektor rahbarlari, rektorlar, milliy gvardiya va harbiy qism komandirlariga nomma-nom biriktirildi. Ikkinchi “o‘rta” toifaga kiritilgan rasmiy sektordan ish topa olmagan, lekin iqtisodiy faol 4,6 million yoshlarga ularning muammolari yechimini topishga ko‘maklashiladi. Uchinchi “yaxshi” toifaga kiritilgan: yaxshi o‘qiyotgan, tadbirkorligini yo‘lga qo‘ygan, rasmiy sektorda ishlaydigan, qobiliyati bor, ijtimoiy faol bo‘lgan 4,4 million yoshlar bilan ham zarur ishlar olib boriladi.

Biz demokratik, huquqiy davlat qurishga intilar ekanmiz, bunga kelajagimiz bo‘lgan yoshlarning huquqlarini himoya qilmasdan turib, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirokini ta‘minlamasdan turib, hech qachon erisha olmaymiz; uchinchidan, davlat yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta‘lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart sharoitlar yaratadi, degan norma kiritildi. Yoshlarning har tomonlama kamolga

yetishi uchun ularga tegishli imkoniyatlar, ya'ni sog'lom va uy-joyli bo'lish, ta'lim olish, ishga joylashish va dam olish imkoniyatlarini yaratish zarur. Davlat bu borada tegishli shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha majburiyat olmoqda, chunki mazkur normalar, nafaqat yoshlarimiz manfaati, balki butun jamiyatimiz va mamlakatimizning farovon kelajagi uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. – 252 b.

2.O'zbekiston Respublikasining Qonuni.“Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida” <https://lex.uz/docs/-3026246?ONDATE=26.01.2022>

3.Mirziyoyev Sh.M. BMT bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 20.09.2017. [shttps://president.uz/oz/lists/view/1063](https://president.uz/oz/lists/view/1063)

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. “O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” <https://lex.uz/docs/-5234746>

5. Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashning 46-sessiyasidagi nutqi. <https://yuz.uz/uz/news/prezident-shavkat-mirziyoevning-bmt-inson-huquqlari-boyicha-kengashining-46-sessiyasidagi-nutqi>

MA'NAViy MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Akmalxon SAYITXONOV,

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
*Farg'ona davlat universiteti “Falsafa va milliy g'oya”
kafedrasi katta o'qituvchisi*

Nozimaxon YUSUBOVA,

*Farg'ona Davlat Universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 3-kurs talabasi*

Har bir xalqning ko'p yillik tarixiy tadrijyiligi mahsuli milliy merosda namoyon bo'ladi. Milliylik aks etmagan har qanday milliy merosning yashovchanligi uzoq davom etmaydi. Boz ustiga har qanday milliy meros millat kelajagini belgilovchi g'oyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning har biri millat vakillari sa'y-harakatlari bilan asrlar davomida shakllantiriladi va keyingi avlodga meros sifatida qoldiriladi. Xalqqa xos bo'lgan milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlar millat hayotining muayyan davrida uning kundalik turmushida yuzaga keladi. Ular avloddan avlodga o'tib, kundalik hayotda takrorlanib, millat vakillarining xatti-harakatlari, xulq-atvori va ko'nikmalarida o'z ifodasini topadi. Milliy an'analar millatning ko'p asrlik

hayotida yuz beradigan turli tabiiy va ijtimoiy jarayonlar, etnoslarning ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlari asosida vujudga kelib, ularning aqliy-ijodiy faoliyati negizida atrof-muhit, tabiat, mehnat jarayoniga bog'liq holda avloddan avlodga o'tib, taraqqiy etgan va asrlararo ajdodlar tafakkuri, orzu-o'ylari, tajribalari, yutuqlari va boshqa qadriyatlarini mujassamlashtirgan bebaho ijtimoiy-madaniy merosga aylanadi. [1] Hozirgi kunga kelib taraqqiyot yo'lidan borayotgan davlatimizda ham milliy-madaniy merosning xalqimiz hayotidagi ahamiyatini o'rganar ekanmiz, kundalik turmushimizda umumjahoniy hamda milliy qadriyatlarning yuksakligini amaliy tatbiq etish orqali millatimizning yetuk ma'naviy taraqqiyotida hamda yurtimiz rivojlanishidagi o'rni va tadrijiyligi ortmoqda. Tarixda va zamonaviy ilmfanda milliy-madaniy meros tushunchasi, uning ma'naviy makondagi o'rni masalasi ko'plab, Sharq va G'arb allomalarining asarlarida asosiy bahs mavzusi bo'lib kelgan. Jumladan, Sharq allomalaridan Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida, Ibn Sino "Tadbirul manzil", Abu Rayhon Beruniy esa "O'tmish xalqlardan qolgan yodgorliklar" kabi asarlarida ushbu masalaga alohida ahamiyat qaratganlar. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli kitobida ham milliy-madaniy meros tushunchasi, uning jamiyat taraqqiyotidagi, yangi ma'naviy makonni yaratish borasidagi ahamiyati borasida dolzarb masalalar ilgari surilgan.[2] Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab ajdodlarimizning boy madaniy va moddiy merosini asrab-avaylash, kelajak avlodga yetkazish maqsadida ko'plab tizimli amaliy ishlar olib borildi. Buning misoli o'laroq shuni aytish kerakki, yurtimizning nufuzli shaharlaridagi tarixiy yodgorliklar, qadamjolar, masjid va madrasalar qayta ta'mirlanib, o'z go'zalligini namoyon etmoqda.

Qadriyatlarimiz qayta tiklandi, ommaviy bayramlar nishonlanmoqda, o'zbek tili o'z o'rnini topdi, shu orqali milliy merosimiz ham o'z qadrini topdi. Ma'naviy meros – ma'naviy taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va dunyoqarashining o'sishi, olamni bilish va o'zlashtirish borasidagi sa'y-harakatlariga kuch-quvvat beradigan ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmuini ifodalaydigan tushuncha. Masalan, Imom Buxoriy va Imom Termiziyning diniy-ma'rifiy merosi, Abu Ali ibn Sinoning tibbiyotga oid yoki Mirzo Ulug'bekning astronomiyaga doir kashfiyotlari, nafaqat millatimiz va mintaqamizda istiqomat qilayotgan xalqlar, balki jahon sivilizasiyasi, madaniyatidan o'rin olgan bebaho ma'naviy meros hisoblanadi. Ma'naviy meros moddiy merosdan farqli ravishda olamda va insonning ichki dunyosida ro'y bergan, berayotgan yoki berishi mumkin bo'lgan intellektual va psixologik holatlar, xatti-harakatlar, amaliy faoliyat va uning natijalarini anglashga keng imkoniyatlar yaratishi bilan qadrlidir. Shu bilan birgalikda, ma'naviy merosni moddiy merosga qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi. Chunki bizgacha yetib kelgan moddiy meros insonning ongiga ta'siri nuqtai nazaridan ayni vaqtga

ma'naviy merosga aylanishi ham mumkin. Shuningdek, bugungi kunda ma'naviy merosning odamlar hayot tarziga chuqur ta'sir etadigan qadriyat sifatida ahamiyati tobora yaqqol namoyon bo'lmoqda. Jamiyat tafakkuridagi g'oyaviy, mafkuraviy, ma'rifiy, madaniy, diniy va axloqiy qadriyatlar, dunyoqarash, urf-odat, an'analar va munosabatlar kelajak avlodning ma'naviy merosini belgilaydi. Madaniy qadriyatlar va ma'naviy meros ming yillar mobaynida xalqimiz uchun qudratli ma'naviyat manbai sifatida xizmat qilib kelgan bo'lib kelmoqda. Har bir millat o'z qadriyatlarini yaratuvchisigina emas, balki uni asrab-avaylovchi va kelajakka yetkazuvchisi hamdir. Milliy qadriyatlarning saqlanishi uchun har bir millatning o'zi mas'uldir.[3].

O'zbekistonni yangilash va rivojlantirishning o'z yo'li ma'naviy meros nuqtai nazaridan to'rtta asosiy negizga asoslanadi. Bu negizlar: umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, xalqimiz ma'naviy merosini qayta tiklash, mustahkamlash va rivojlantirish, insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi va vatanparvarlik. Xalqimizning haqiqiy ma'naviy merosi bo'lmish imon, insof, mehr-oqibat, andisha, or-nomus, kattaga hurmat, kichikka izzat, mehmondostlik, yurtga va xalqqa sadoqat kabi fazilatlarini asrab-avaylab, kelajak avlodning qon-qoniga singdirish, jamiyat kundalik hayotida doimo ustuvorlik kasb etadi.

Ma'lumki, asrlar mobaynida xalqimizning yuksak ma'naviyat, adolatparvarlik, ma'rifatsevarlik kabi ezgu fazilatlarini Sharq falsafasi va islom dini ta'limoti bilan uzviy ravishda rivojlandi. O'z navbatida, bu falsafiy-axloqiy ta'limotlar ham xalqimiz dahosidan bahra olib boyib bordi. Bugun yaratilayotgan ma'naviy merosimiz ana shu falsafaga uyg'un holda Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Bahouddin Naqshband, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo singari mutafakkir ajdodlarimizning dono fikrlariga uyg'un holda shakllanishi lozim. Urf-odatlar, an'analar, xalq og'zaki ijodi, fan, adabiyot, san'at va boshqa ham ma'naviy meros tarkibida muhim ahamiyat kasb etadi. Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisaning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, masalan: erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma'rifat, haqiqat, yaxshilik, go'zallik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana, urf-odat va boshqalar hisoblanadi [4].

Ma'naviy meros kechagidan bugun, bugundan ertaga yana ham yaxshiroq hayot kechirishga, barkamol bo'lishiga etaklaydi, shaxs, millat va davlatning taraqqiyoti sari harakat qilishga da'vat etadi. Bu jarayonda ma'naviyat va ma'rifat shaxs, millat va davlat taraqqiyotini harakatga keltiruvchi bosh omil hisoblanadi. Ma'naviyat va ma'rifat aql-zakovat, salohiyat yuksakligining muhim mezonini va manbai hisoblanadi. Bu orqali inson millat mahsulini millat va mamlakatning yuksak moddiy va ma'naviy boyliklari darajasiga ko'taradi. Ma'naviyat va ma'rifat davlat ichki hayotida tinchlik, barqarorlikni vujudga keltiradi, har qanday munozarali masalalarni aql va vazminlik bilan hal qilishda xalq ruhini shakllantiradi.

Darhaqiqat, jamiyat ma'naviyati falsafasi – mamlakat taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Shu narsa haqiqatki, hech bir mamlakat o'z ma'naviy qadriyatlariga, imkoniyatlariga tayanmay, odamlar ongi, tafakkurida ma'naviy va axloqiy an'analarni rivojlantirmay, yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi. Yoshlarni to'g'ri tarbiyalashda imon-e'tiqod va ona Vatanga bo'lgan sadoqatni ular ong-u shuuriga singdirish muhim ahamiyatga egadir.

Ma'naviy merosning asl mohiyati shundan iboratki, bu jumalarning negizida millatning, shu millat yoshlarining buguni va ertangi kuni, ularning bilim salohiyati, jamiyatdagi o'rni ma'naviy meros bilan qanchalik uzviy bog'liqligi yotadi. Biz bobolarimizdan qolgan ma'naviy meroslari orqali ajdodlarimizni ilmiy merosini organamiz, aqliy salohiyatimizni yuksaltiramiz, bilimlarimizni mustahkamlab, o'zimiz uchun xulosalar chiqarib boramiz. Yaxshilab fikrlab korsak bobolarimizning xattoki, ogitlari ham biz uchun meros sanaladi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, respublikamizda olib borilayotgan islohotlar orqali biz o'z oldimizga uzoq va davomli milliy manfaatlarimizni amalga oshirish masalasini qo'yar ekanmiz, shakllanib kelayotgan yangi avlod hayotida tarixiy-madaniy merosga munosabatni yaxlit falsafiy tafakkur darajasida samarali rivojlantirish vazifasiga yanada jiddiy ahamiyat qaratishimiz darkor. Kelajakka munosib bo'lgan ma'naviy jihatdan yetuk yoshlarni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolar ekan shu o'rinda Prezident Sh.Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini eslash joiz hisoblanadi: "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldiga katta marralarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish – barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi", degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz".[5] Buyuk ajdodlarimiz qoldirgan boy madaniy va ma'naviy merosni, mardlik va jasorat tuyg'ulariga asoslangan falsafiy tafakkurimizni allaqanday "ommaviy madaniyat"ga almashtirmaslikka barchamiz birdek mas'ulmiz. Shunday ekan, zimmamizga ulg'ayib kelayotgan yosh avlodga ma'naviy-madaniy, tarixiy merosimizni mukammal o'rgatish, ma'rifiy, ta'lim tarbiya jarayonlarni keng ko'lamli asosda olib borish barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2017.-B.57
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2016.-B.48
3. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi (Aksiologiya). – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2004. –B. 92
4. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2002. 10-tom. –B. 570
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021. –B. 226

MA'NAViy MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Baxtiyor HAMIDOV,

*IV Buxoro akademik litseyi tarix fani bosh o'qituvchisi,
O'zbekiston Respublikasi o'rta maxsus ta'lim a'lochisi*

Ma'naviy meros jamiyatning ma'naviy o'ziga xosligini shakllantiradigan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan umumiy donolik, an'ana va qadriyatlarni o'z ichiga oladi. U odamlar uchun yo'l-yo'riq, ilhom manbai va axloqiy kompas bo'lib xizmat qiladi, ularning kundalik hayotdagi qarorlari va harakatlariga ta'sir qiladi. Ushbu maqolada biz ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi ko'p qirrali roli va uning yanada o'zaro bog'langan va mehr-oqibatli dunyoni rivojlantirishdagi oqibatlarini ko'rib chiqamiz.

Ma'naviy merosning shaxs farovonligiga ta'siri:

Ma'naviy merosning asosiy jihatlaridan biri uning shaxs farovonligiga ta'siridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'zlarining ma'naviy merosi bilan mustahkam aloqada bo'lgan odamlar ko'pincha ichki tinchlik, chidamlilik va psixologik farovonlik darajasini boshdan kechiradilar. Ma'naviy merosga kiritilgan ta'limot va amaliyotlar odamlarga maqsad, ma'no va tegishlilik hissin beradi, ularning umumiy qoniqish va baxt tuyg'usiga hissa qo'shadi.

Bundan tashqari, ma'naviy meros ko'pincha ruhiy salomatlik va hissiy farovonlik bilan bog'liq bo'lgan rahm-shafqat, kechirimlilik va minnatdorlik kabi qadriyatlarga urg'u beradi. O'zlarining ma'naviy merosining donoligiga tayanib, odamlar hayotdagi qiyinchiliklarni ko'proq xotirjamlik bilan engishlari va o'z-o'zini anglash va boshqalarga nisbatan hamdardlik tuyg'usini rivojlantirishlari mumkin.

Ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashda ma'naviy merosning o'rni:

Ma'naviy meros o'zining shaxsiy farovonligiga ta'siridan tashqari, jamiyatda ijtimoiy jipslik va birlikni mustahkamlashda ham hal qiluvchi

rol o'ynaydi. Umumiy ma'naviy qadriyatlar va amaliyotlar madaniy, irqiy va ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlardan ustun turadigan, odamlarni uyg'unlik va hamjihatlik ruhida birlashtiradigan umumiy rishta bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviy merosga asoslangan jamoaviy marosimlar, marosimlar va bayramlar odamlarning birlashishi, umumiy o'ziga xosligini nishonlash va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi. Ushbu jamoaviy tajribalar jamiyat a'zolari o'rtasida tegishlilik va o'zaro yordam tuyg'usini rivojlantiradi, mustahkam va inklyuziv jamiyat qurish uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liqlik va hamkorlik tuyg'usini rivojlantiradi.

Ma'naviy merosning axloqiy asoslari:

Ko'pgina ma'naviy an'analarning markazida odamlarning boshqalar va atrofidagi dunyo bilan o'zaro munosabatlarida rahbarlik qiluvchi axloqiy tamoyillar va axloqiy ta'limotlar mavjud. Ma'naviy meros ko'pincha halollik, halollik, mehr-oqibat, barcha tirik mavjudotlarga hurmat kabi fazilatlarini ta'kidlab, axloqiy xulq-atvor va ijtimoiy mas'uliyatni targ'ib qiluvchi axloqiy asosni ta'minlaydi.

Ushbu axloqiy me'yorlarni qo'llab-quvvatlagan holda, ularning ma'naviy merosi ta'siri ostida bo'lgan shaxslar yanada adolatli, rahm-shafqatli va adolatli jamiyatni yaratishga hissa qo'shadilar. Ma'naviy meros ta'limotlari mehr-oqibat, saxovatpeshalik va boshqalarga xizmat qilishga undaydi, shaxsiy manfaatlardan ustun bo'lgan hamda umumiy manfaatni olg'a suruvchi hamdardlik va altruizm madaniyatini tarbiyalaydi.

Muayyan ma'naviy an'analar jamiyat taraqqiyotiga qanday ta'sir qilishiga misollar:

1. Buddizm ong va rahm-shafqatni targ'ib qilishda:

- Buddizm aql-idrok, rahm-shafqat va zo'ravonlikni asosiy tamoyillar sifatida ta'kidlaydi. Ushbu ta'limotlar stressni kamaytiradigan va hissiy farovonlikni oshiradigan meditatsiya kabi amaliyotlarni ilhomlantirdi.

- Buddizm keng tarqalgan jamiyatlarda ijtimoiy totuvlik, bag'rikenglik va atrof-muhitni muhofaza qilishga ko'proq e'tibor beriladi. Masalan, Butan kabi mamlakatlarda Buddist qadriyatlariga asoslangan Yalpi Milliy Baxt tushunchasi yaxlit farovonlik va barqarorlikka qaratilgan siyosatni boshqargan.

2. Iudaizm jamiyat va ijtimoiy adolatni mustahkamlashda:

- Yahudiylik jamiyat, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy xulq-atvorga katta e'tibor beradi. Tikkun Olam yoki dunyoni tuzatish kontseptsiyasi ijtimoiy adolat va insonparvarlik sa'y-harakatlari muhimligini ta'kidlaydi.

- Yahudiy jamoalari tarixan ijtimoiy adolat harakatining boshida bo'lib, fuqarolik huquqlari, tenglik va marginal aholini qo'llab-quvvatlash tarafdori bo'lgan. Iudaizmdagi adolat va rahm-shafqat tamoyillari ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish va inklyuzivlikni targ'ib qilishda muhim rol o'ynadi.

3. Xristianlik xayriya va xizmatni targ'ib qilishda:

- Xristianlik Iso Masihning ta'limotida ko'rsatilgandek sevgi, rahm-shafqat va boshqalarga xizmat qilishni ta'kidlaydi. Xayriya va altruizm

tushunchasi xristian axloqida markaziy o'rinni egallaydi, bu xayriya tashkilotlari va targ'ibot dasturlarini tashkil etishga olib keladi.

- Xristian jamoalari kambag'allarga, kasallarga va zaiflarga mahalliy va global miqyosda yordam ko'rsatishda muhim rol o'ynadi. Xristianlikka xos bo'lgan rahm-shafqat va birdamlik qadriyatlari qashshoqlik, uysizlik va sog'liqni saqlash sohasidagi nomutanosiblik kabi ijtimoiy muammolarni hal qilish tashabbuslarini ilhomlantirdi.

4. Islom ijtimoiy adolat va jamiyat farovonligini ta'minlashda:

- Islom ijtimoiy adolat, tenglik, kam ta'minlanganlarga mehr-shafqat ko'rsatishga urg'u beradi. Zakot yoki majburiy sadaqa tushunchasi iqtisodiyotni qayta taqsimlash va muhtojlarga yordam berish muhimligini ta'kidlaydi.

- Musulmon jamoalari keng jamiyatga xizmat ko'rsatish maqsadida xayriya jamg'armalari, ta'lim muassasalari va sog'liqni saqlash muassasalarini tashkil etish an'analari ega. Islomdagi ijtimoiy farovonlik va jamoat birdamligi tamoyillari inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tuzilmalarning rivojlanishiga yordam berdi.

5. Hinduizm o'zaro bog'liqlik va atrof-muhitni boshqarishda:

- Hinduizm barcha hayot shakllarining o'zaro bog'liqligini va tabiat bilan uyg'unlikda yashashning muhimligini o'rgatadi. Ahimsa (zo'ravonliksizlik) va dxarma (burch) kabi tushunchalar axloqiy xulq-atvor va atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlariga rahbarlik qiladi.

- Hindu jamoalari atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslarni saqlash va barqaror hayot amaliyotini targ'ib qilish tashabbuslarida ishtirok etdilar. Hinduizmdagi tabiatga hurmat va barcha tirik mavjudotlarni hurmat qilishning ma'naviy qadriyatlari jamiyatning ekologik barqarorlik va saqlashga bo'lgan munosabatiga ta'sir ko'rsatdi.

Ushbu misollar o'ziga xos ma'naviy an'analarni rahm-shafqat, ijtimoiy adolat, jamiyat farovonligi va atrof-muhitni muhofaza qilish qadriyatlarini targ'ib qilish orqali jamiyat taraqqiyotiga qanday hissa qo'shishini ko'rsatadi. Ushbu an'analarning ta'limotlari va amaliyotlari odamlar va jamoalarni yanada inklyuziv, adolatli va barqaror jamiyat sari harakat qilishga ilhomlantiradi.

Xulosa:

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Ma'naviy meros inson farovonligiga chuqur ta'siridan tortib, ijtimoiy hamjihatlik va axloqiy me'yorlarni mustahkamlashdagi roligacha mehr-oqibatli, uyg'un va barqaror dunyo sari yo'lni yorituvchi yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Turli jamoalarning ma'naviy merosini e'tirof etish va asrab-avaylash orqali biz sevgi, mehr-oqibat va birdamlik qadriyatlariga asoslangan jamiyatni tarbiyalash, barcha uchun yorqinroq va qamrab oluvchi kelajakka yo'l ochishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch". Toshkent. Ma'naviyat. 2008.
2. "Milliy istiqlol g'oyasi va manaviyat asoslari". Ma'naviyat. 2015.
3. Uz.denemetr.com. Milliy istiqlol g'oyalarining tiklanishi va rivojlanishi.
4. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". Toshkent. O'zbekiston. 2017.

QO'QON XONLIGI SAROY KUTUBXONASI MA'NAVIY MEROS SIFATIDA

Barotjon IBRAXIMOV,

Namangan davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

Temuriylar davridan so'ng O'rta Osiyo hududida tashkil topgan xonliklar davrida ham ushbu soha rivojida ma'lum yutuqlarga erishilgan. Temuriy hukmdorlar an'anasi davom ettirilib, o'z saroylarida muhtasham kutubxonalar, kitobat san'ati ijodkorlari uchun munosib sharoitlar tashkil etilgan. XVIII asrning birinchi choragida Farg'ona vodiysida ming urug'i vakillari tomonidan tashkil etilgan Qo'qon xonligida ham kutubxonachilik va kitobat san'ati taraqqiy etib, hukmdorlarning doimiy e'tibori va rag'batida bo'lgan. Qo'qon xonligi saroyida kitobdor mansabidagi shaxsning faoliyat yuritganligi ham hukmdorlar tomonidan o'z saroylarida xos kutubxona bo'lganligidan dalolat beradi. Manbalarda qayd etilishicha, ushbu mansab dastlab Umarxon tomonidan joriy qilinib, unga Mirzo Qalandar Mushrif Isfaragiy tayinlangan. Mirzo Qalandar ushbu lavozimda vafotidan (1840-yil) ikki yil oldingacha bo'lgan muddatda shug'ullanib, undan so'ng bir g'orga kirib, to vafotiga qadar toat-ibodat bilan mashg'ul bo'lganligi qayd etiladi. Mirzo Qalandardan so'ng kitobdorlik lavozimiga uning o'g'li Mirzo Ayub Behjat tayinlanadi[1].

Qo'qon xoni Umarxon davridagi mamlakatning har tomonlama yuksalishi, ayniqsa, kitobat san'atida ham ko'zga tashlanadi. Xon saroyida xattotlar tomonidan turli xil mavzudagi kitoblar nafis bezaklar bilan ko'chirilib, ularning chet el hukmdorlariga sovg'a tariqasida yuborish an'anasi shakllanib borgan. Misol uchun, Umarxonning Usmonli davlatiga Hoji Mir Qurbon boshchiligidagi ilk elchilik missiyasida turli qimmatbaho sovg'alar qatori uning turkiy tildagi she'rilar jamlangan "Muhabbatnoma" asari ham bo'lgan. Ushbu antologiya Umarxonning topshirig'i bilan 1818—1819-yillarda sulton Mahmud II ga taqdim etish uchun tuzilganligi qayd etiladi. Shuningdek, 1813-yilda xattot Muhammad Latif tomonidan Alisher Navoiyning "Chor devon"i ham ko'chirilgan, u g'oyatda xushxat, jadvallari ziynatli, zarhal

lavhali bo'lgan. Amir Umarxondan keyin taxtga kelgan Muhammad Alixon davrida ham kitobat san'ati, xattotlik va saroyda kitoblarni ko'plab nusxalarda ko'chirish va tarqatish ishlari davom ettirilgan[2].

Muhammad Alixonning o'zi ham mohir xattot bo'lganligi ma'lum. Muhammad Alixon onasi Nodirabegimning maslahati asosida 1838-yilda Muhammad Siddiq Tunqotar zimmasiga Alisher Navoiy "Chor devon"idan 300 nusxa ko'chirtirish vazifasini yuklaydi. Olti oy ichida "Chor devon"dan 300 nusxa tayyorlanib, lavvoh va musavvirlar tomonidan kitob holiga keltiriladi. Shuningdek, Muhammad Alixon topshirig'i bilan xattot Mirzo Sharif Dabir 1836-yilda Fuzuliyning devonini nasta'liq xatida, 1837-yilda esa saylangan g'azallarini alohida go'zal xat bilan ko'chirgan. Muhammad Alixon davrida kitobat va xattotlik ishlariga bunday katta e'tibor qaratilishida uning onasi – shoira Nodirabegimning hissasi bor, albatta[1].

Amir Umarxon va Muhammad Alixonlar davrida shakllantirilgan saroy kutubxonasining hajmi va undagi kitoblarning tavsiflari manbalarda keltirilmagan. 1842-yilda Buxoro hukmdori Nasrulloning bosqini oqibatida mamlakatning xazina-yu butun boyligi, shu jumladan, saroy kutubxonasidagi barcha kitoblar ham katta ehtimol bilan talon-toroj qilingan. "Muntahab ut-tavorix" asarida "Saroydagi bir necha yillar davomida yig'ilgan gilam, zarhal ko'rpa-to'shak, oltin, kumush va asl matoh, gazlama hamda qimmatbaho buyumlarning barchasini bir qoldirmay olib ketishdi", deyilsa, "Tarixi Shohruhiy"da "Amir buyrug'iga binoan shaharni to'rt soat talon-toroj qildilar. Masjidlarda kigiz va joynamoz, madrasalarda kitob qolmadi. Barcha narsalar g'orat bo'ldi" deb, ma'lumot beriladi. Bundan ko'rinib turibdiki, nafaqat saroydagi, balki masjid-madrasalar qoshidagi kitoblar ham olib ketilgan.

Saroy kitobdori Buxoro istilosining so'nggi vaqtiga qadar hukmdor Muhammad Alixon bilan birga bo'lgan. Buxoro qo'shinlari ta'qibidan qochib, Kafantepa degan mavzeda qo'lga olingan Muhammad Alixon va uning yaqinlari orasida kitobdor Muhammad Ayub Behjatning ham bo'lishi, shubhasiz, uning saroydagi xonga eng yaqin va sadoqatli kishilardan biri ekanligi haqidagi yuqorida bildirilgan fikrlarimizni tasdiqlaydi.

Qo'qonning tez orada qipchoqlar yordamida Buxoro qo'shinidan ozod bo'lishi va undan keyingi hukmdorlar davrlardagi saroy kutubxonasi, uning faoliyati haqida manbalarda ma'lumotlar deyarli uchramaydi. Buxoro amiri tutqunligidan qochib chiqishga muvaffaq bo'lgan Mirzo Ayubning ham keyinchalik yana kitobdorlik vazifasida faoliyat yuritganligi haqida ma'lumotlar mavjud emas.

Faqatgina arxiv hujjatlarida Qo'qon xoni Mallaxon (1858-1862) tomonidan 1860-yil aprelida Hoja kitobdor boshliq elchilarning Sibir orqali Peterburgga yuborilganligi va ushbu davrlarda xonlik xattotlari tomonidan ko'chirilgan asarlar orqaligina saroy kutubxonasi bu davrlarda ham faoliyat yuritganini bilib olishimiz mumkin.

Lekin xonlikdagi o'zaro ichki nizolar va Buxoro amiri Muzaffarning xonlik ichki ishlariga aralashib, Qo'qonga kelishi bilan poytaxt bir necha

marotaba talanib, butun boylik va qurol-aslahalar olib ketiladi, shu jumladan, xonlikning ma'naviy xazinasi bo'lmish kitoblar ham talangan.

Xudoyorxonning uchinchi hukmronlik yillari (1865-1875)ni tahlil qilish bilan saroy kutubxonasining so'nggi yillardagi taqdiri haqida ham birmuncha mufassal ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Ma'lumki, Xudoyorxon tomonidan eski o'rda – Zarrinsaroy o'rnida yangi xon saroyi bunyod etiladi (1863-1870). Yangi o'rdada davlat boshqaruvi uchun xos mahkamalar bilan birga, kutubxona ham faoliyat yuritgan. Qo'qon madaniyati tarixi davlat muzeyining katta ilmiy xodimi Yahyoxon domla Dadaboyevning ma'lumotlariga qaraganda, kutubxona O'rdaning tashqi saroy qismidagi madrasa hovlisida joylashgan.

Xudoyorxon O'rdasi tashqi va o'rta saroylarining keyinchalik buzib yuborilishi natijasida ushbu saroy kutubxonasi bizgacha yetib kelmagan. Bu davrda Qo'qon xonlari saroy kutubxonasidagi kitoblar miqdori va ularning tavsifi haqida rus tadqiqotchilarining ma'lumotlari asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Chor qo'shinlari tomonidan Qo'qon xonligining bosib olinishi oqibatida xonlikning butun boyliklari, shu jumladan, xonlik arxiv hujjatlari va saroydagi 130 ta qo'lyozma kitoblar ham Peterburgga olib ketilgan va Imperator xalq kutubxonasiga topshirilgan.

Ular orasida "Tavorixi Muqimxoniy", "Jahonnoma", "Rashahot", "Rashonax ul-funun" va boshqa ko'plab noyob asarlar bor edi. Bunday noyob sharq qo'lyozma asarlari kutubxonasi Andijon begi Nasriddinxonning saroyida ham bo'lgan. Shuning uchun ham Qo'qon yurishlarida ishtirok etgan A.L.Kun 1875-yil mumkin qadar ko'proq qo'lyozmalar to'plash maqsadida Andijonga ham kelgan. K.P.Kaufman topshirig'i bilan A.L.Kun tomonidan xonlik arxivi va qayd etilgan 130 ta noyob qo'lyozma asar Qo'qon xonligi saroy kutubxonasi xazinasining umumiy miqdorini belgilamaydi, albatta. O'sha paytda A.L.Kun tomonidan saroy kutubxonasining ma'lum miqdorigina olib ketilgan bo'lib, 1897-yil Farg'ona vodiysida ilmiy safar bilan bo'lgan sharqshunos K.G.Zaleman xonlik kutubxonasining qolgan qismi Qo'qon shahar uyezd boshqarmasida saqlanganligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, 1875-yilning yozida Xudoyorxonning mamlakatdagi beqarorlik oqibatida poytaxtni tashlab Toshkentga chiqib ketishida o'zi bilan xazina va kutubxonadagi noyob asarlarning bir qismini ham olib ketgan. Shundan so'ng xonlik taxtiga Nasriddinbek va soxta Po'latxonlarning kelishi davomida saroy ham bir necha marta talangan.

Farg'ona vodiysi va Qo'qon xonligining boshqa hududlarida ilmiy safarda bo'lgan tadqiqotchilarning asarlaridan ma'lum bo'ladiki, Qo'qon xonlari saroy kutubxonasining Xudoyorxon davriga oid bir qismi va xonlik arxiv hujjatlari imperiya poytaxtiga olib ketilgan bo'lsa-da, uning yana bir qismi o'zini mana shu noyob ma'naviy merosga daxldor biluvchi ziyolilar, Qo'qon xonlariga yaqin bo'lgan kishilar qo'lida saqlanib qolgan. Tadqiqotchilarimiz tomonidan mahalliy aholi qo'l ostida bo'lgan sharq qo'lyozma manbalari, yurtimiz va jahonning boshqa mamlakatlarida saqlanayotgan tariximizga

oid manbalarni o'rganish va tadqiq etish esa O'rta Osiyo xonliklarida kitobat ishi, kutubxonalar, ayniqsa, xonlik saroy kutubxonalar faoliyatini yoritishda asosiy mezonlardan bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзо Олим Махдум ҳожи. Тарихи Туркистон. – Б. 46-48.
2. Бобобеков Х. Қўқон тарихи. – Т., 1996. – 43.
3. Borimta (chig'atoy tilida بارانٹا – “javoban talonchilik qilish”, qozoq tilida esa “mening ulushim”, “menga qarz bo'lgan narsa” ma'nolarini anglatadi) – turkiy ko'chmanchi xalqlardan xafa qilgani uchun chorvasini tortib olish yoki yetkazilgan zarar uchun muzd berish.
4. Худайкуев Т. XIX асрда Қўқон хонлигининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёти. Тарих фанлари ном. Дисс. – Тошкент.: 2009. – Б. 34-40.
5. Botirovich, I. B. (2023). About The Location Of The Tajik Population In The Kokand Khanate. <https://scholarzest.com/index.php/esj/article/view/4170>.

JADIDCHILIK HARAKATI NAMOYONDALARI MA'NAVIY MEROSINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Dilmira KUANISHOVA,

*I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti,
“Falsafa va milliy g'oya” kafedrası katta o'qituvchisi*

Bugungi kunda dunyo shiddat bilan o'zgarib borayotgan globalashuv davrida davlat, jamiyat va xalqlarning barqaror rivojlanishiga tahdid soladigan turli mafkuraviy hurujlar va xavf-xatarlar darajasi kundan kunga ortib bormoqda. Ayniqsa ushbu tahdid va xatarlar orasida eng xavfli – bu ma'naviyat va ma'rifat sohasiga nisbatan qilinayotgan salbiy ta'sir va tajovuzlar masalalaridir. Buning natijasida butun dunyoda globalistik dunyoqarash shakllanmoqda va ushbu jarayon boshqa demografik guruhlariga qaraganda, ayniqsa yoshlar dunyoqarashiga faolroq ta'sir ko'rsatmoqda. Chunki globalashuv va turli salbiy axborot xurujlari natijasida mamlakatimizda milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarimizga qarshi tahdid va xatarlar tobora kuchayib bormoqda. Masalan egoizm, ya'ni xudbinlik, hayotga va oila qadriyatlariga yengil qarash, iste'molchilik kayfiyati, loqaydlik va beparvolik singari salbiy illatlar mamlakatimiz aholisi, ayniqsa, yoshlar ongiga turli yo'llar bilan singdirilmoqda. Shuningdek o'z navbatida ma'naviy tahdidlarning ta'siri natijasida dunyo mamlakatlarida terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiberjinoyatchilik, odam savdosi, gijohvand

moddalar savdosi va boshqa shu kabi jinoyatlar sonining ortib borishiga olib kelmoqda.

Mamlakatimizda ushbu ma'naviy tahdid va xavf-xatarlarning oldini olish maqsadida davlatimiz mutasaddi tashkilotlari, ayniqsa yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan juda ham ko'p islohotlar va samarali ishlar olib borilmoqda. Ayniqsa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmonining "Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish" beshinchi ustuvor yo'nalishi 73-bandida belgilangan vazifalar buning yorqin dalilidir. Shuningdek davlatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Azaliy milliy qadriyatlarimiz, ota-bobolarimizdan meros bo'lib kelayotgan odob-ahloq qoidalarining butunlay yo'qolish xavfi yuzaga kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida, ma'naviyat va ma'rifatga, ahloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish g'oyat birlamchi vazifamizdir" [1].

Ushbu birlamchi vazifani amalga oshirish maqsadida esa bugungi kunda Yangi O'zbekistonda inson qadri ulug'lanadigan erkin va adolatli fuqarolik jamiyatimizda buyuk mutafakkirlarimiz, ayniqsa jadid bobolarimiz tomonidan yaratilgan ezgu g'oya va fikr-mulohazalarni o'rganish hamda ularni yoshlarimizga targ'ib qilish maqsadga muvofiqdir.

Masalan Markaziy Osiyoda millat, xalq, ayniqsa yoshlar ahloqiy tarbiyasi buyuk ajdodlarimiz Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Amir Temur, Zaxiriddin Muxammad Bobur, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy va boshqa mutafakkirlarning asarlarida yoritilgan bo'lib, bu asarlarda millat taqdiri jamiyatda ayollarga bo'lgan munosabatga juda chambarchas bog'liq ekanligi masalasiga ham asosiy e'tibor qaratilgan. Jumladan Alisher Navoiyning jamiyatda ayollar timsolini ulug'lashga, mavqeini mustahkamlashga bag'ishlangan asarlarida: "Er yuzida o'zining aql-zakovati, mard va donoligi, go'zal husni, andisha va sabr-toqati, mehr va sadoqati bilan dunyoga dong taratgan ayollar juda ko'pligi"[2] ta'kidlanadi.

Islom dini ijtimoiy hayotda ayollarning ba'zi imkoniyatlarini bir qadar cheklagan bo'lsada, lekin Movorounahrda asrlar davomida shakllanib, ko'nikmaga aylanib qolgan ayollarning ijtimoiy hayotdagi erkinliklari, ularning erkaklar bilan tengligi hamda ularning yosh avlod ma'naviy va ahloqiy tarbiyasidagi muhim o'rni ma'lum darajada Temuriylar hukmronligi davrining oxirigacha saqlanib qolgan. Keyinchalik shariat talablari takomillashgan sari ayollarning davlat va jamiyat masalalarida erkaklar bilan tengligi, ularning ijtimoiy hayotdagi erkinliklari, xatto oiladagi yoshlar ahloqiy tarbiyasi masalalarida ham farq paydo bo'la boshlagan.

XVII-XIX asrlarda Turkistonda yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy hayotdagi tanazzul davrida xurofot, bid'at ko'rinishlari avj olgan. Ayniqsa jamiyatda ayollarni erlariga qaram, ularga nisbatan ojiza deb baho berish ustunlik qila boshladi. XIX asr oxiridan esa jadidchilik harakatining

yuzaga kelishi natijasida esa yurtimiz jamiyat hayotida ma'naviy tomondan yangilanish zarurligi targ'ib qilina boshlandi.

Jadidchilik (arabcha yangi) – XIX asr oxiri XX asrning birinchi choragida Markaziy Osiyo, Qrim, Kavkaz, Volgabo'yi hududlarida shakllangan, yangi zamonaviy maktab, matbaa va taraqqiyotning ilg'or usul va yo'llarini yoqlab chiqqan ijtimoiy-ma'rifiy harakatdir[3].

Jadidchilik harakatini shakllantirishda ko'plab millat ziyolilari faol qatnashgan. Jamiyatni o'rtaasrchilik illatlari, madaniy qoloqlik va mustamlaka zulmidan, xurofotdan ozod qilish, xalqni zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqish, milliy davlatchilik asoslarini bunyod etish jadidchilik harakatining asosiy maqsadi edi. Turkistondagi jadidchilik harakatiga Behbudiy, Munavvarqori, Fitrat, Cho'lpon, Pahlavon Niyoz Hoji, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, "Yosh buxoroliklar", "Yosh xivaliklar" tashkiloti rahbarlari boshchilik qilishgan. Bu harakat o'zining mazmun-mohiyatiga ko'ra, XIX asr boshlarida mavjud bo'lgan diniy islohotchilikdan farq qiladi. Ogahiy, Nodira, Ahmad Donish, Turdi, Maxmur, Furqat, Muqimiy kabi ijodkorlar mansub bo'lgan avlodning qarashlari asosan ma'rifatparvarlik tamoyiliga tayanar edi. Jadidlar esa maqfat ma'rifat, balki jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish, mavjud tartiblarni o'zgartirish yo'lidan bordilar.

Shuningdek jadidlar harakati namoyondalari jamiyat hayoti ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jarayonlarida ayollarning o'rni va ahamiyatini oshirishni targ'ib qildilar. Masalan qrim-tatar ma'rifatchisi, jadidchilik harakatining asoschilaridan biri Ismoil Gaspirinskiyning "Doru-r-Rohat musulmonlari", "Xotinlar o'lkasi" va boshqa asarlari bunga misol bo'lishi mumkin. Ayniqsa u nashr qilgan "Tarjimon" gazetasining asosiy yo'nalishlaridan biri aynan musulmon ayoli masalasiga qaratilgan edi [4].

Ismoil Gaspirinskiy "Doru-r-Rohat musulmonlari" asarida erkak bilan bir qatorda oilaviy masalalarni hal qilish ovoziga ega bo'lgan ayol qozi obrazini yaratdi. Ayol qozi roziligisiz biror bir oilaviy nizo huquqiy jihatdan hal qilinmaydi va qabul qilingan qarorlar huquqiy kuchga ega emas. "Xotinlar o'lkasi" hikoyasida esa I.Gaspirinskiy jamiyatda erkak bilan ayol o'rni almashtiradi va birinchisini ikkinchisiga tobe qilib tasvirlaydi. Asarda yaratilgan xotinlar mamlakatida erkak kishi yuzini yopib yurishga majbur, bola tarbiyasi bilan shug'ullanadi, ovqat tayyorlaydi, uy ishlari bilan mashg'ul. Qisqasi, u mamlakatda erkak kishi bizning jamiyatdan farqli ravishda "ayol maqomida" edi. Bu bilan I.Gaspirinskiy musulmon ayolining jamiyatdagi haqiqiy tutgan o'rni masalasini ko'tarib chiqqan va bu masalani umumxalq muhokamasiga qo'ygan edi. Chunki uning fikriga ko'ra oila va jamiyat hayotida xo'rangan va ta'qib qilingan ayol qanday qilib ma'naviy-axloqiy yetuk farzandni, vaholanki jamiyat va millat kelajagini tarbiya qila olishi mumkin.

XX asr birinchi yarmida yurtimizda yashab ijod etgan mamlakatimizning buyuk adib va ijodkori hamda jadidchilik harakatining namoyondasi Abdulla Qodiriy o'z xalqining hayotini birovlar orqali va

kitoblardan bilgan emas, u bevosita odamlar bilan suhbat qurib, ularning alohida jihatlari o'rgangan. U eski uslubdagi maktabni yakunlab, rus-tuzem maktabida va madrasada tahsil oladi. Navoiy, Lutfiy, Muqimiy, Furqat, Cho'lpon, Fitrat va boshqa o'zbek adabiyoti mumtoz ijodkorlarining asarlari mutolaasi bilan qiziqadi.

Qodiriyning ijodiy javohiri - "O'tgan kunlar" (1926) va "Mehrobdan chayon" (1929) tarixiy romanlari - o'zbek adabiyoti tarixiy mavzuidagi ilk asarlar hisoblanadi[5]. Abdulla Qodiriydagi tarixiy mavzuga bo'lgan qiziqishi o'z xalqining o'tmishini tushunishga bo'lgan intilishi, uning sabri, mehnatkashligi, xalqning ozodlik va mustaqillik sari qahramonona kurashi bilan izohlanadi. Buyuk adib va ijodkor Abdulla Qodiriy asarlarida asosan jamiyatimizning hozirgi kunda ham dolzarb bo'lgan xalq, millat va ayniqsa ayol taqdiri aks ettirilgan. Abdulla Qodiriy xalq uchun ilm-ma'rifat havodek zarur bo'lgan, yurt tepasida johil shaxslar egalik qilayotgan bir zamonda yashab ijod etdi. Yaratgan qahramonlari orqali xalqni o'tgan kunlardan saboq olishga, o'z oramizdagi mehrobdan chiqayotgan chayonlardan ehtiyot bo'lishga chaqirdi.

Umuman olganda yoshlar har bir davlat, millat yoki jamiyatning kelajagidir. Chunki xatto buyuk yunon mutafakkiri Aristotel ham bundan 350 yil avval "Imperiya taqdiri yoshlar tarbiyasiga bog'liq" deb bejiz aytmagan. Shunday ekan hozirgi globallashuv davrida Yangi O'zbekistonda "Yoshlarga oid davlat siyosati"ni amalga oshirish uchun "O'zbekiston – 2030" strategiyasida quyidagi yo'nalishdagi eng muhim maqsadlar qilib belgilab qo'yilgan:

- har bir viloyatda 1 tadan "Kreativ park"lar faoliyatini tashkil etish, ularga yiliga kamida 40 ming nafar yoshlarni jalb qilish;
- maktab bitiruvchilarining kamida 2 ta xorijiy til va 1 ta kasb egallashini ta'minlash;
- har yili 100 ming nafar iste'dodli yoshlarni xorijning nufuzli oliygohlariga o'qishga yuborish;
- 400 ming nafar yoshlarning bandligini ta'minlash va muammolarini hal etishga erishish;
- Yoshlarning ishsizlik darajasini 14 foizdan 11 foizga kamaytirish;
- IT sohasida 300 ming nafar yoshlarni ish bilan ta'minlash [6].

Xulosa o'rnida biz shuni ta'kidlashimiz mumkinki, nafaqat bugungi kun, balki kelajakda ham faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodini tarbiyalashimiz uchun jadidchilik harakati namoyondalari hisoblangan buyuk mutafakkirlarimiz va adiblarimizning hayoti, amalga oshirgan ishlari va ijodi haqidagi suhbatlar ham o'tkazishimiz va shu orqali Vatanimiz ravnaqi uchun o'z hissamizni qo'shishimiz lozim. Buning uchun biz bugungi kunda ma'naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ahloqiy va ma'rifiy ishlarni yanada yuqori bosqichlarga ko'tarishimiz zarurdir. Ushbu yangi strategiyani ishlab chiqishda va uni amalga oshirishga esa nafaqat ta'lim muassasalari, balki o'zini

o'zi boshqarish organi hisoblangan mahalla tashkiloti, nodavlat notijorat tashkilotlar, turli ijtimoiy harakatlar, mustaqil ommaviy axborot vositalari kabi fuqarolik jamiyati institutlarini ham yanada kengroq jalb qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. -B. 276.
2. Hayitmetov A. Navoiyxonlik suhbatlari. – T.: O'qituvchi, 1993. -B. 152t.
3. <https://oyina.uz/kiril/teahouse/1171> - internet sayti.
4. Gosmanov M. Ismail Gaspirinskiy. Istoriko-dokumentalniy sbornik. – Kazan: Jizn. 2006. -S. 377-378.
5. Jo'raqulov U. Birinchi o'zbek romani – “O'tkan kunlar”. “Kundosh obrazi”. // Nazariy poetika masalalari. – T., 2015. -B. 90.
6. Tulyakov E. “O'zbekiston – 2030” strategiyasi. “Taraqqiyot strategiyasi” markazi. / -T.: Credo Print. 2023. -B. 14.

HOKIM YORDAMCHILARINING MA'NAVIY QIYOFASI

Axunjon ASTANOV,

O'zbekiston Milliy Universiteti o'qituvchisi

So'nggi yillarda yurtimizda kechayotgan keng qamrovli izchil islohotlar, ochiqlik va shaffoflik siyosati natijasida xalqimizning huquqiy va siyosiy ongi o'sdi. Shu jarayonda davlat xizmatiga bo'lgan talab ham tobora ortib bormoqda. Bu o'z navbatida, taraqqiyotning asosiy lokomotivi bo'lgan davlat xizmatchilaridan katta mas'uliyat talab etadi.

Bugungi odamlar kechagi odamlar emas, xalqimiz jamiyatda ro'y berayotgan har qanday masalaga o'zini daxldor sezadi, islohotlarning amaldagi natijasiga baho beradi. Tabiiyki, bu jarayonda, avvalo, davlat xizmatchilari faoliyati muhim o'rin tutadi. Zero, uning faoliyati ko'plab sohalaridagi islohotlarni xalqimiz ongi shuuriga yetkazishda ko'zgudir.

Mana shunday islohotlardan biri davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan islohotlar samarasi bevosita aks etadigan mahalla tizimini hokimliklar bilan bog'lashning institutsional tizimi yaratildi. Ya'ni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-dekabrda “Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari to'g'risida”gi PF-29-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokimlarining yordamchilari (keyingi o'rinlarda — hokim

yordamchilari) faoliyatini samarali tashkil etildi[1].

Hokim yordamchisi — har bir shaharcha, qishloq, ovulda, shuningdek, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar hamda ovullardagi har bir mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokimi yordamchisi lavozimiga tayinlangan shaxs[2].

Hokim yordamchilari fuqarolar bilan doimiy muloqot olib borishi, har bir soha va tarmoq bo'yicha bevosita uchrashuvlar, maslahat va fikr almashuvlar o'tkazishi, mavjud muammolarning samarali yechimi hamda huquqiy asoslarini yaratishi, "mahallabay" ishlash tizimini tashkil etishi kerak bo'lgan davlat fuqarolik xizmatchisidir.

Hokim yordamchilari mahallada o'z faoliyatlarini olib borish jarayonida odob-axloq qoidalariga roya etishi va o'zining ma'naviy qiyofasi bilan boshqalarga namuna bo'lishi kerak.

Hokim yordamchilarining ma'naviy qiyofasi bu – ularning jamiyat oldidagi axloqiy, madaniy va kasbiy majburiyatlari asosida shakllangan ijobiy fazilatlar to'plamidir. Ular o'z vazifalarini bajarayotganda nafaqat qonunlarga, balki xalqning ishonchiga munosib bo'lishga harakat qilishlari kerak. Quyida hokim yordamchilarining ma'naviy qiyofasini tashkil etuvchi asosiy jihatlar keltirib o'tmoqchimiz:

1. Vatanparvarlik va xalqparvarlik: Hokim yordamchilari xalq va Vatan manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishi, o'z yurtiga xizmat qilishni eng oliy vazifa deb bilishi lozim. Bu ularning ma'naviy qiyofasida muhim o'rin tutadi.

2. Halollik va poklik: Har qanday davlat xizmatchisi kabi, hokim yordamchilari ham halol, pok va shaffof bo'lishlari zarur. Ular o'z vazifalarini bajarishda shaxsiy manfaatlarga emas, balki umumiy manfaatlarga xizmat qilishlari kerak.

3. Adolat va xolislik: Hokim yordamchilari adolat tamoyiliga amal qilib, xolis va beg'araz bo'lishlari lozim. Ular qarorlar qabul qilishda barcha fuqarolar manfaatlarini bir xil ko'rib chiqishlari kerak.

4. Mas'uliyat va fidoyilik: Hokim yordamchilari o'z zimmasidagi vazifalarni mas'uliyat bilan bajarishlari va o'z ishlariga fidoyilik bilan yondashishlari kerak. Ular xalq xizmatida bo'lib, xalq farovonligi yo'lida mehnat qilishlari lozim.

5. Bilimdonlik va rivojlanishga intilish: Hokim yordamchilari davlat boshqaruvida dolzarb bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari, muntazam ravishda o'z ustida ishlashlari va zamonaviy o'zgarishlarga moslashishlari zarur.

6. Fuqarolar bilan muloqot va ochiqlik: Hokim yordamchilari aholiga ochiq, ularga yondashuvda samimiy bo'lishlari va ularning fikrlarini inobatga olishlari kerak. Shuningdek, o'z faoliyatlari haqida fuqarolarni xabardor qilib borishlari muhimdir.

7. Ma'naviy poklik va axloqiy na'munadorlik: Hokim yordamchilari o'z xatti-harakatlari bilan jamiyatda na'munali bo'lishlari kerak. Ular axloqiy va

ma'naviy jihatdan boshqalarga o'rnak bo'lishlari lozim.

Hokim yordamchilarining ma'naviy qiyofasi ularning davlat boshqaruvida yuqori samaradorlikka erishishlariga, jamiyatda ishonch va hurmat qozonishlariga, xalqning ishonchini oqlashlariga yordam beradi.

Shu o'rinda shuni alohida ta'kidlab o'tishimiz zarurki Hokim yordamchisi davlat rahbarining joylardagi ishonchli vakili bo'lib, u o'z sha'niga noloyiq ishlarni qilmasligi hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 14.10.2022-yildagi 595-sonli 14-oktabrdagi qarori[3] bilan davlat fuqarolik xizmatchilari odob-axloqi odob-axloq qoidalarga amal qilishlari zarur.

Shu vaqtgacha davlat xizmatchisining ishdan tashqari vaqtdagi xulq-atvorini tartibga soluvchi, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlik qilish, xizmat faoliyatidagi tashqi ko'rinish va kiyinish uslubiga oid talablar, odob-axloqi qoidalarini nazorat qilish va davlat xizmatchilarini himoyalash kabi umumiy odob-axloq qoidalari belgilanmagan edi.

Mazkur qoidalar davlat fuqarolik xizmatchilari kasbiy madaniyatini, xizmat faoliyati davomida hamda xizmatdan tashqari vaqtda ham odob-axloqini, tashqi ko'rinishi va kiyinish uslubining n'munaviy qoidalarini belgilab berdi.

Odob-axloq qoidalarida uchta asosiy maqsad ko'zda tutilgan.

birinchisi – davlat xizmatida yuksak kasbiy madaniyatni shakllantirish orqali xalqimizni rozi qilish,

ikkinchisi – jamoatchilik ongida davlat xizmatiga bo'lgan hurmat va ishonchni mustahkamlash,

uchinchisi – davlat xizmatchilari axloqqa zid xatti-harakatlar sodir etishining oldini olish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 02.03.2016-yildagi 62-son qarori[4] bilan tasdiqlangan davlat boshqaruvi organlari va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari xodimlarining odob-axloq n'munaviy qoidalaridan farqli o'laroq, yangi n'munaviy odob-axloq qoidalarida qator yo'nalishlardagi odob-axloq mezonlari belgilandi. Kasbiy madaniyat, xizmatdan tashqari, xizmat faoliyatidagi tashqi ko'rinish va kiyinish uslubiga, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari vakillari bilan munosabatlarga doir odob-axloq qoidalari shular jumlasidandir.

Shu bilan birga, ushbu n'munaviy odob-axloq qoidalarida yangi mexanizmlar o'rin oldi. Bular davlat xizmatchisining manfaatlarini himoyalash, odob-axloq qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish, odob-axloq qoidalariga rioya etmaganlarga javobgarlik belgilash kabi mexanizmlardir.

Bungacha davlat xizmatchilarining xizmat vazifasini bajarish bilan bog'liq yuzaga keladigan tahdid, haqorat va qonunga xilof boshqa xatti-harakatlardan himoya qilishning huquqiy asoslari mavjud emas edi.

Mazkur odob-axloq qoidalari tasdiqlanishi bilan davlat xizmatchilarining xizmat vazifalarini bajarish bilan bog'liq tahdid, haqorat va qonunga xilof boshqa xatti-harakatlardan himoyalashning huquqiy yechimi bo'ldi. Endi davlat xizmatchilarini qonunga xilof xatti-harakatlardan himoya qilish davlat

organi rahbarining majburiyati sifatida belgilandi.

Shu o'rinda odob-axloq qoidalarining belgilab qoyilishi yana bir davlat fuqarolik xizmatchisi Hokim yordamchilarining ham faoliyatida yuzaga keliyotgan muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Bundan tashqari, Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi davlat xizmatchilarining odob-axloq qoidalariga rioya etishini nazorat qilishda maxsus vakolatli organ etib belgilandi. Ushbu norma "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi qonunda ham mustahkamlab qo'yilgan. Davlat xizmatchilari odob-axloq qoidalariga rioya etmasa, ularga nisbatan javobgarlik muqarrarlighi belgilandi. Ya'ni odob-axloq qoidalariga rioya etmagani uchun davlat xizmatchisiga nisbatan uch xil javobgarlik belgilandi.

Birinchisi axloqiy ta'sir choralari bo'lib, unga ogohlantirish, uzr so'rash yoki rasmiy uzrnoma keltirishni talab qilish hamda davlat organlari va tashkilotlarining kollegial yig'ilishlarida tanbeh berish kiritilgan.

Ikkinchisi intizomiy ta'sir choralari bo'lib, amaldagi mehnat qonunchiligida nazarda tutilgan choralar ko'rish nazarda tutilgan.

Uchinchisi, davlat xizmatchisining odob-axloq qoidalarini buzishi ularni qonunga muvofiq boshqa javobgarlikka tortish uchun asos bo'ladi.

Xulosa. Demak, inson nafaqat tashqi ko'rinishi, balki xulqi ham go'zal, ma'naviy jihatdan har tomonlama yetuk bo'lsagina o'ziga, oilasiga va butun jamiyatga ko'proq naf keltiradi. Ayniqsa, davlat xizmatchisi xizmat faoliyati davomida ham, ishdan tashqari vaqtda ham xulq-atvori, tashqi ko'rinishi hamda so'zlashuv odobi bilan o'zgalarga o'rnak va shaxsiy namuna bo'lishi ayni muddao. Shundagina xalqimizni rozi qiladigan xalqchil davlat xizmatini shakllantirishga, bu borada oldimizga qo'yilgan barcha ezgu maqsadlarimizni ro'yobga chiqarishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi 2021-yil 3-dekabrda PF-29-sonli farmoni. <https://lex.uz/docs/-5758437>

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 16.02.2022-yildagi "Hokim yordamchilari faoliyatini qo'llab-quvvatlash jamg'armasini tashkil etish to'g'risida"gi 72-son qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-5863706>

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 14.10.2022-yildagi 595-sonli 14-oktabrdagi qarori. <https://www.lex.uz/docs/-6236838>

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 02.03.2016-yildagi 62-sonli qarori. <https://lex.uz/docs/-2911869>

QADRIYATLAR – MA’NAVIYAT POYDEVORI

Gulbaxor XADIYEVA,

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
Buxoro viloyat Buxoro shahar bo‘linmasi mutaxassisi*

Bugun zamon shiddat bilan o‘zgarayapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kimlar – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aksado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin.[1]

Sh. Mirziyoyev

Insoniyat madaniyatiga benazir hissa qo‘shgan, zaminu zamonlarda barcha avlodlarga ma’naviy ozuqa baxsh etgan Imom al-Buxoriy axlorq va odobga oid hadislar mujassamlashgan “Al-adab al mufrad” (adab durdonalari) asarida axloqiy qadriyatlarni bayon etadi.

Imom Ismoil al-Buxoriy ushbu asarida axloq, odob haqida so‘z yuritar ekan, odamlarni ota-onaga hurmatda bo‘lishga, pok va imonli bo‘lishga da’vat etadi, yaxshilik qilish insonning muqaddas burchi ekanini ta’kidlaydi.

Qadriyatlar-borliq va jamiyat, narsalar, voqealar, hodisalar, inson hayoti, moddiy va ma’naviy boyliklarning ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llaniladigan tushuncha. Qadriyatlar bilan bog‘liq masalalar hayotning eng asosiy mavzulari bo‘lib hisoblanadi.

Milliy g‘oyamizning asosiy mazmunini ifoda etadigan yo‘nalishlar haqida gapirganda, hech shubhasiz, biz Vatan ravnaqi va taraqqiyotini o‘zimizga tasavvur qilamiz. O‘z kindik qoni to‘kilgan, ota-bobolari xoki yotgan ona yurtni dunyoda tengsiz, muqaddas Vatan deb biladigan odamning maqsad-muddaolari aniq, g‘urur va iftixori yuksak bo‘ladi. [2]

“Tarix o‘tmishning oynasi, kelajakning ustozidir”, “Tarix ulug‘ murabbiy” degan hikmatlar bor. Haqiqatdan ham bugungi ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy hayotimizning poydevori tarixiy ildizga ega. Muxtasar qilib aytganda bugungi hayot tarixiy jarayonlar, taraqqiyotning va inson ma’naviyatining hosilasidir.

Tarixiy davrlar davomida ajdodlarimiz tomonidan son-sanoqsiz ibratli ijtimoiy-iqtisodiy, ma’naviy qadriyatlar yaratilganki, bugungi kunda ular o‘zbek millati mentalitetining poydevori hisoblanadi. Ularni o‘rganish, qadriga yetish, amaliyotga singdirish ayniqsa o‘tish davrida beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu maqolada bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan islomiy va oila qadriyatlari haqida so‘z yuritamiz.

Islomiy qadriyat yurtimizga VIII-asrda kirib kelgan islom dini bilan bog‘liq. Islom dini yurtimizga yangi dunyoqarashni olib keldi. Bu nafaqat olamni yaratuvchi ilohiy kuchga sig‘inish, balki ma’naviy, jismoniy poklik, iymon-e’tiqod, sabr-toqat, saxovat, mehru-muruvvat, kattalarga hurmat, kichiklarga

mehr-shavqat kabi umuminsoniy qadriyatlarni takomil topishiga xizmat qiladi. Ma'lumki, islom dinining o'zagi imon, namoz, ro'za, zakot, haj hisoblanadi. Mazkur tamoyillarni bajarish komillikka intilish demakdir. Yurtimiz xalqlari ayniqsa, davlat rahbarlari va "Ma'naviyat yulduzlari" islom ta'minatidan bahramand bo'lganlar va unga amal qilganlar. Islomiy ta'limot negizida ma'rifatga da'vat asosiy o'rin tutgan.

"Beshikdan qabrgacha ilm izla", "Odamdan balandda turarkan olam, ilm olmoqlikka muhtojdir odam", kabi hikmatlar bejiz emas. Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlari islomiy ma'rifatning o'choqlariga, pirovard natijada esa Sharq madaniyatining markazlariga aylangan.

"Qizil imperiya" davrida islomiy qadriyatlar inqirorga yuz tutdi. "Rus bosqini" tufayli o'zbek xalqi o'z yozuvi, qisman tili, dini, urf-odatlaridan uzoqlashdi.

Sharqona qadriyatlarga putur ketdi, axloq-odob me'yorlari buzildi. Bugungi kunda mustaqillik tufayli islomiy qadriyatlar tiklangan va tobora o'z qadrini topayotgan bo'lsada, bu borada o'zbek yoshlari mustamlakachilik asoratidan to'lig'icha forig' bo'lgan emas. Yoshlar o'rtasida ma'naviy tarxtlik, odobsizlik, axloqsizlik, islomiy savodsizlik mavjud. Bizning fikrimizcha islomiy qadriyatlarni "o'z ixtiyoriga ko'ra" emas, o'rta ta'lim maktablarida dastur asosida o'qitmoq lozim. Yoshlikda olingan bilim toshga yozilgan naqshdek ongimizdan joy oladi va qay darajada bo'lmasin inson hayotida ijobiy o'rin tutadi.

Insonni "inson" bo'lishida oila qadriyati eng muhim o'ringa ega. O'zbek oilasi islomiy qadriyatlar bilan uyg'un holda rivojlangan va shakllangan. Oila-davlat ichidagi kichkina davlatdir. Har bir oilaning tug'ilishi, rivojlanishi, baxti, shu bilan birga inqirozi, fojealari bo'ladi. Oila eng oliy qadriyat. Chunki har bir insonning kamoloti oiladan boshlanadi va uning butun umri oila bilan bog'liq bo'ladi. Oila ting bo'lsa, davlat tinch-osoyishta, farovon. Aks holda davlat notinch, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga "botib" qoladi.

Oilalar demografik jihatdan har xil bo'ladi. Oila ijtimoiy majmua. To'la qonli oila bobo, buvi, ota-ona, farzand, nabiralardan iborat bo'ladi. Oilada ularning har birining o'z o'rnini bor. Bobo, buvi oilaning ma'naviy, iqtisodiy qo'riqchisi, maslahatgo'yi. "Qarisi bor uyning-parisi bor" degan hikmat bejiz paydo bo'lmagan. Bobo-nabira, buvi-nabira, ota-ona, ota-farzand, aka-uka munosabatlari oila muhiti bilan bog'liq. Bu o'rinda "oila yo'l boshchisi" asosiy o'rin tutadi. "Baxtli oila", "Baxtsiz oila", "Ibratli oila", "O'qimishli oila", "Zamonaviy oila" kabi iboralar oilalarga beriladigan baholardir.

"Oila intizomi", "Oila odobi" har bir oilada bosh mezon bo'lishi lozim. Sharq pedagogikasida bolaning yetti yoshigacha "podshodek" o'stir, hamma narsani unga muhayyo qil, yetti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha intizomga, mehnatga o'rgat, o'n sakkizdan so'ng unga o'zingni maslahatchingdek muomala qil degan hikmatomuz so'zlar bor. Bu pandnomalar tubida ulug'da'vatlar yotadi. "Oila yo'l boshchisi" oldida farzand tarbiyasi bosh vazifa bo'lmog'i lozim.

“Farzand aziz-tarbiyasi bundan ham aziz”, “Farzandga ortiqcha ko‘ngilchanlik-ota-onaning ko‘z yoshi bilan tugaydi” kabi hikmatlarni xalq yaratgan. Xalqning gapi esa haq. Oila qadriyatining qadri hozirgi kunda, barcha, ayniqsa yosh oilalarga o‘z ifodasini topayaptimi? Bu savolga javob berish qiyin. Yoshlar o‘rtasida mas’uliyatsizlik, axloqsizlik, oila qadriga yetmaslik kabi illatlar mavjud bu ijtimoiy muammolarni hal qilishning bosh yo‘li oila qadriyatini davlat siyosati darajasida yoshlarga singdirish va uni qat’iy nazorat ostiga olishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. “O‘zbekiston”, 2016. B.486I.
2. Karimov. “Yuksak ma’naviyat –yengilmas kuch” T.: 2008
3. Yoshlar gazetasi, 2021-yil, 22-sentyabr soni

YANGI O‘ZBEKISTON MA’NAVİY QARASHLARIDA GENDER TENGLIKNING NAMOYON BO‘LISHI

Nigora MANSUROVA,

*Buxoro Davlat Universiteti Tarix va Yuridik fakulteti,
Siyosatshunoslik yo‘nalishi 1-kurs talabasi*

Bugungi zamonamizda yurtimizning har bir burchagida islohotlar nafasi ufurib turganligining guvohi bo‘lmoqdamiz. Ular barcha sohani qamrab olgan bo‘lib fan, ta’lim, madaniyat, ma’naviyat, sport, san’at sohalarining barchasida katta o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Endilikda e’tiborimizni ma’naviy sohaga qaratadigan bo‘lsak, unga to‘laroq ta’rif berishdan boshlash maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ma’naviyat – ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. Uning asosida “ma’no” so‘zi yotadi. U kishilarning huquqiy, axloqiy, ilmiy, falsafiy, badiiy, diniy tasavvurlarini o‘z tarkibiga oladi.

Biz bilganimizdek, insonning tashqi va ichki olami mavjud bo‘lib, tashqi olamiga uning ko‘rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqa kiradi. Ichki olami esa uning fikr yuritishi, yashashdan maqsadi, his-tuyg‘ularini, orzu-istaklari, intilishlarini o‘z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami uning ma’naviyatidir. Ma’naviyat insonga ruhiy oziq va qudrat bag‘ishlaydi. Ma’naviyat ma’rifat va madaniyat bilan chambarchas bog‘liq. Ma’naviyat odamlarda tayyor holda vujudga kelmaydi. Unga faqatgina muttasil o‘qish, o‘rganish, tajriba orttirish orqali erishish mumkin. Jamiyat va millatning qanchalik darajada ravnaq topishi, aynan, ma’naviyat qanchalik darajada boyib ekanligiga bog‘liq.

“Vatanni sevish, vatanparvarlik inson ma’naviyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ma’naviyat kamol topgan jamiyatlarda qobiliyat, iste’dod

egalari shu jamiyatning, millatning yuzi, g'ururi, obro'-e'tibori hisoblanadi". [1] Shunga ko'ra, mamlakatimizda ham yaqin yillarda ushbu sohaga ham yuksak e'tibor qaratilmoqda, hududlarda "Ma'naviyat va ma'rifat" markazlari o'z faoliyatini olib bormoqda. 2023-yilning 22-dekabr kuni Respublika ma'naviyat va ma'rifat kengashining Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev raisligida kengaytirilgan yig'ilishi bo'lib o'tdi. Unda davlatimiz rahbari Uchinchi Renessans poydevorini yaratish Yangi O'zbekistonni barpo etishimiz uchun qudratli kuchga ega bo'lgan ma'naviyat ulkan ahamiyat kasb etishini ta'kidladi. Sababiki, bugungi globallashuv zamonida voqelikni chuqur tahlil qilib, kuchayib borayotgan turli tahdidlarga nisbatan har qachongidan ko'ra yanada ogoh bo'lib yashashni zamoni o'zi taqozo etmoqda.

Kengash yig'ilishida prezidentimiz nutq so'zlab, unda quyidagilarni ta'kidlab o'tdilar: "Tarixdan ma'lum: Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg'oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san'at namoyandalari, ma'naviyat va ma'rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga chiqayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur!" [2]

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev buning uchun, avvalo, mustahkam iqtisodiy asoslar kerakligini ta'kidlab, bu yil ijtimoiy sohaga eng ko'p 134 trillion so'm mablag' ajratilgani aytdi. Bu – 2016-yilga solishtirganda, 5-6 barobar ziyod demakdir. Shuningdek, Prezidentimiz anjumanda 9 ta ustuvor yo'nalishda muhim fikrlarini bildirib o'tdilar, hamda, muhim tashabbuslarni ilgari surdilar. Bu tashabbuslar qatoriga shularni kiritishimiz mumkin: milliy g'oyani rivojlantirish; joylarda ma'naviyat sektorlari faoliyatini ta'minlash; deyarli har bir korxona va tashkilot hodimlarining teatrlarga tashriflarini amalga oshirish; har bir tumanda kinozal, kutubxona va sahnali zallar tashkil etish; milliy raqs, tarixiy filmlar, teatr sahna asarlar muzeylarga jiddiy e'tibor qaratish; ma'naviy anjumanlar sonini ko'paytirish; teatrlar, muzeylar binolarini rekonstruksiya qilish yoki butunlay boshqa bino qurish ishlarini moliyalashtirish bo'yicha; va nihoyat milliyligimizni va ma'naviyatimizni dunyoga yoyish maqsadida teatr guruhlarini, ashula va raqs ansamblari gastrollarini ko'paytirish; tasviriy san'at sohasi, ko'rgazmali zallar va ijodiy uyushmalar faoliyatini kuchaytirish.

Demak biz ma'naviyat, uning nima ekanligi va bugungi kunda bu sohada amalga oshirilayotgan va amalga oshirishi rejalashtirilgan ishlar xususida fikr yuritgan ekanmiz, ma'naviy qadriyatlar tushunchasiga ham to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi. Qadriyatlar har bir millatning asosiy qismini tashkil etib, ulkan ishonch va milliylikka yo'g'irilgan bo'ladi. Ayni shu sababdan ham ma'naviyatni rivojlantirishda milliy g'oyani rivojlantirish va qadriyatlarga e'tibor qaratish muhim sanaladi. Inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biron narsaning qadr-qimmatini haqida so'zlash joiz emas.

Shunga ko'ra, davlat siyosatida ham asosiy e'tibor aynan inson omili, uni rivojlantirish qadr-qimmatini e'zozlash uning turmushini yaxshilash, bilim va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'ligini saqlash, hayotini himoya qilishga qaratilgan. Inson taqdirini o'zi belgilashi va chinakkamiga o'zini erkin his qilish huquqlariga egadir. Bu o'rinda esa, modomiki inson omili birinchi darajaga qo'yilgan ekan, insonlar orasidagi tenglik ham shu jumladandir.

Ammo biz bugungi kunga kelib ham ba'zi bir jabhalarda ayollar va erkaklar o'rtasidagi gender tenglik bilan bog'liq muammolarni kuzatmoqdami. Ayniqsa, xotin-qizlar huquqlarining poymol etilishi va ularning mehnatlari munosib tarzda baholanmasligi yoki bo'lmasa eng keng tarqalgan holatlardan biri oilaviy zo'ravonliklar hali-hamon ko'z oldimizda sodir bo'lmoqda. O'ylab qaraydigan bo'lsak, ma'naviy darajasi yuqori hisoblanuvchi jamiyatlarda bunday muammolar hamisha dolzarb va ularga yechimlar ham atroficha muhokama qilinib, natijalar ham shunga munosib tarzda yuqori bo'ladi. Chunki, ma'naviyat axloq negizi, qadriyatlar asosida bunyod bo'ladi. Biroq ayollarning erkaklarga nisbatan past ko'rish bu zamonaviy jamiyat ma'naviyatiga to'g'ri kelmaydi. Ayollar har bir jamiyatda qadrlanishga va o'z o'rniga ega bo'lib, hurmat qozonishga haqlidirlar.

Endilikda, Yangi O'zbekistonda bu sohaga e'tibor qay darajada ekanligini ko'rib o'tsak. Bunda eng avvalo, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi senatining o'n beshinchi yalpi majlisida Respublikamizda 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi ko'rib chiqilganligini ta'kidlab o'tish lozim. "O'zbekiston Respublikasida 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning tegishli qoidalari asosida Xarakatlar strategiyasida belgilangan mamlakatning uzoq muddatli maqsadlari va ustuvorliklariga muvofiq ishlab chiqilganligi bilan ahamiyatlidir".[3.1]

Strategiyada shuningdek, barcha uchun teng, umumiy, sifatli ta'limni ta'minlash, zo'ravonliklarning oldini olish, odam savdosiga qarshi kurash, chekka-chekka hududlardagi xotin-qizlarning ham oliy ta'lim olishini va ular uchun ham gender tenglikni ta'minlash kiritilgan. Ushbu strategiyaning amalga oshirishdan juda katta ijobiy natijalar kutilmoqda. Bunga misol tariqasida, yuqori va quyi tizimdagi davlat organlarining rahbarlik lavozimlariga xotin-qizlarni tayinlash amalyotlari sonini oshiriladi, davlat organlarining ba'zi bir gender nomutanosiblik mavjud bo'lganlarida vaqtinchalik kvotalar tizimini joriy qilinadi va shu orqali mutanosiblikni ta'minlash ko'zda tutilgan. Ish joylarida ayollarga nisbatan taz'iy qo'yilgan va zo'ravonlik holatlarini butkul to'xtatish va jamiyatdagi noto'g'ri qarashlarga barham berish ham strategiyadan o'rin olgan. Bu strategiya yo'nalishlari BMTning 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish maqsadlariga mutanosibdir.

"Gender strategiyani amalga oshirish O'zbekistonning inson huquqlarini ta'minlash sohasidagi strategik maqsadlar kontekstida qabul qilingan milliy va xalqaro majburiyatlar (Pekin Deklaratsiyasi va Harakatlar rejas,

Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi Konvensiya, Barqaror rivojlanish maqsadlari va boshqalar)ni bajarishga ko'maklashadi".[3.2]

Shunday qilib, endilikda mamlakatimizda ayollar faoliyat olib borayotgan muvaffaqiyatli va ma'naviyat rivoji uchun ham xizmat ko'rsatayotgan ba'zi loyihalarga to'xtalib o'tsak. 2022-yil noyabr oyida tashkil etilgan "Ibrat farzandlari" loyihasini ana shunday muvaffaqiyatlar safiga kiritib olamiz. Bu loyiha asosida ko'pchilikka ta'lim berish, til o'rgatish va shu asnodan barcha uchun foyda keltirish maqsadi bor. Unda faoliyat olib boruvchi menejer va video darslarni olib boruvchi o'qituvchilarning asosiy qismini xotin-qizlar tashkil etadi.

"Ular orasida filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktorlari Nigina Rasuleva, Mohira Umarova, Zulfiya nomidagi davlat mukofoti sovrindori, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti kafedra mudiri Bahora Ergasheva, xalqaro toifadagi ustoz va mutaxassislar Saidra Rashidova, Dilafroz Ikromova, Dilfuza Latipova, Muqaddas Taylonova, Kamola Rahmatjonova, Nadejda Mahkamova, Shohista Kamronli, Surayyo Musayeva, shuningdek, darslarni zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etadigan Zamira Turganbayeva, Feruza O'rolova, Sarvinoz Saidra'zamova, Hojiraxon Abdulkarimova kabilar bor.

Ayollar ta'limi jamiyat rivojida muhim omil hisoblanadi. Zero, "Oilang farovonligini istasang, o'g'lingni o'qit, jamiyat rivojini istasang, qizingni o'qit", deb bejiz aytilmagan, - deydi loyihaning italyan tili o'qituvchisi Baxora Ergasheva".[4] Bugungi kunga kelib bu loyihada ayollar ishtiroki yanada ortib borayotganligini biz bimalol yurtimizda nozik xilqat vakillariga berilgan yuksak e'tibor ifodasi deya baholay olamiz. Bu birgina misol holos biz bundanda ko'plab misollar va islohotlar natijalarini keltira olamiz.

Xulosa qilib aytganda, bularning barchasi bugungi jamiyatimizda huquqiy jihatdan tenglikni va ayollarga nisbatan ba'zi noto'g'ri qarashlarni o'zgartirish, munosabatlarga aniqlik kiritish, eng muhimi inson har narsadan ko'ra muhim degan qadriyatni amalda ko'rsatishdir.

Yangi O'zbekiston – yangi imkoniyatlar, yangi zafarlar maskani bo'la olishini ko'rsatish, ma'naviyati yuksak yoshlarni tarbiyalash va ularni yurt istiqboliga tayanch bo'lishlari bugungi kunning eng asosiy vazifalaridandir. Chuqur bilimli, ma'naviy yetuk shaxslar jamiyatni rivojlanish sari, mamlakatni taraqqiyot sari olg'a boshlaydi. Inson eng oliy qadriyat hisoblanuvchi ma'naviy rivojlangan jamiyat asosi esa tenglikka borib taqaladi!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ma%CA%BCnaviyat>
2. <https://yoshlarovozi.uz/oz/news/madaniy-islohotlar> [1,2] 2030 yilga qadargender tenglikka erishi strategiyasi ma'quullandi (uza.uz)
3. "Stereotiplardan holi ayollar" – "Yangi O'zbekiston" gazetasi, 2024 yil 21 mart, 58-son, 5-b.

MILLIY MA'NAVIY MEROS VA QADRIYATLARNING MILLIY G'OYA NEGIZIDA SHAKLLANISHI

Elinur USMONOVA,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti 2-kurs talabasi*

Milliy g'oya deganda, ajdodlardan avlodlarga o'tib, asrlar davomida e'zozlab kelinayotgan, shu yurtda yashayotgan har bir inson va butun xalqning qalbida chuqur ildiz otib, uning ma'naviy ehtiyoji va hayot talabiga aylanib ketgan, ta'bir joiz bo'lsa, har qaysi millatning eng ezgu orzu-intilish va umid-maqсадlarini o'zimizga tasavvur qiladigan bo'lsak, o'ylaymanki, bunday keng ma'noli tushunchaning mazmun-mohiyatini ifoda qilgan bo'lamiz.[1] Shuning uchun ham milliy g'oya xalqning manfaatlarini ifoda etadigan, uni o'z maqsadlari sari safarbar etadigan g'oyadir. U o'z tarixi va taraqqiyotining tub burilish davrlarida har qanday millat va xalqning kelajagini belgilaydi.

O'zbekistonning boy ma'naviy merosi shakllanayotgan yangi ma'naviyatimizning negizini, poydevorini tashqil qilib, ma'naviy merosimizda xalqimizning asriy orzu-intilishlari, bilimlari va tajribalari mujassamlashgan bo'ladi. Shu sababli ham ma'naviy meros jamiyatda alohida olingan inson uchungina emas, balki butun jamiyat, xalq uchun xizmat qiladi. Ma'naviy merosimizni qadim zamonlardan beri ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy boyliklar desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo'ladi, - deydi Prezident Shavkat Mirziyoyev, - shu tufayli ham u qadrlidir. Bunday qadrlı meros va qadriyatlarni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir.[2]

Madaniy merosning qadri abadul-abad tushmaydigan qismiga milliy qadriyatlar deyiladi.[3] Shu o'rinda qadriyat tushunchasiga alohida to'xtalib o'tish joiz. Qadriyat – tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan, odamlar tomonidan qadrlanadigan, ular uchun foydali, ahamiyatli, moddiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy, mafkuraviy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ijtimoiy omillar yig'indisidir. U qadr-qimmat degan ma'noni anglatadi.[4] Masalan, oddiygina oila qadriyatlari ham kuchli rivojlangan. Oila a'zolari bir-birlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishlari, katta avlodga hurmat ko'rsatishlari, bolalarni tarbiyalashda oilaviy qadriyatlarga amal qilishlari o'zbek xalqining milliy g'oyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, mehmondorchilik an'anasi ham milliy g'oyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mehmonga hurmat bilan munosabatda bo'lish, mehmonni iliq qabul qilish, uni xushnud etish o'zbek xalqining milliy g'oyasining muhim qismidir.

Milliy manaviy meros va qadriyatlar milliy g'oyaning poydevorini tashkil etadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlar, madaniyati, diniy qarashlari, axloqiy qadriyatlari va milliy o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, o'zbek xalqining milliy manaviy merosiga boy tarixi, buyuk allomalarining ilmiy va madaniy merosi, xalq og'zaki ijodi, milliy musiqa va raqs san'ati, milliy taomlar va kiyim-kechak madaniyati kiradi. Bu meros va qadriyatlar xalqning o'ziga xosligini, milliy ong va g'ururini shakllantiradi. Milliy g'oya esa xalqning o'tmishi, hozirgi va kelajagi haqida umumiy tushunchani, maqsad va intilishlarni birlashtiradi. Milliy g'oya xalqning ma'naviy meros va qadriyatlarini saqlab qolish va rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. U xalqning o'ziga xosligini, milliy identifikatsiyasini mustahkamlashga, o'tmishiga hurmat bilan qarashga, an'analarini saqlab qolishga va ularni zamonaviy hayotga moslashtirishga xizmat qiladi. Milliy g'oya xalqning milliy qadriyatlarini asrab-avaylashni targ'ib qiladi, ularni kelajak avlodlarga o'tkazishga yordam beradi. Shu bilan birga, u xalqning o'ziga xosligini, milliy g'ururini, milliy birlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyatda globalizatsiya, texnologiya taraqqiyoti va madaniy almashinuylarning kuchayishi milliy identifikatsiyaning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun milliy ma'naviy meros va qadriyatlarni saqlab qolish va ularni milliy g'oya negizida rivojlantirish juda muhimdir. Milliy g'oya xalqning o'ziga xosligini, milliy identifikatsiyasini mustahkamlashga, o'z madaniyati va tarixiga hurmat bilan qarashga, milliy birlik va hamjihatlikni mustahkamlashga, shuningdek, zamonaviy dunyoda o'z o'mini topishga yordam beradi. Umuman olganda, milliy ma'naviy meros va qadriyatlar milliy g'oyaning asosiy elementidir. Milliy g'oya esa xalqning o'tmishi, hozirgi va kelajagi haqida umumiy tushunchani, maqsad va intilishlarni birlashtiradi. Ular bir-birini to'ldiradi va birgalikda milliy taraqqiyot va farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Milliy madaniy meros va qadriyatlar quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi. Tarix va madaniyat, rasm-rusmlar[5] va an'analar, san'at va hunarmandchilik, til va adabiyot va diniy qarashlar. Masalan, ona tilimiz butun milliy qadriyatlarimizning asosi. "Har bir millatning dunyoda borlig'in ko'rsatadurg'on oyinayi hayoti tili va adabiyotidir"[6], - deydi Abdulla Avloniy. Demak, til va adabiyot milliy qadriyatlarimizning bir ajralmas qismi, ular xalqning ruhi, o'ziga xosligi, va tarixini aks ettiradi. Til – bu xalqning fikrlash, muloqot qilish, o'zaro tushunish va ijod qilish vositasi. Adabiyot esa til orqali xalqning hayotini, qadriyatlarini, orzu-intilishlarini aks ettiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, milliy g'oya, milliy qadriyatlar va milliy ma'naviy merosimiz - bu xalqning ruhi va o'ziga xosligini aks ettiruvchi uchta ajralmas tushuncha. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi va mustahkamlaydi. Milliy g'oya - bu xalqning kelajakka yo'naltirilgan umumiy maqsadi, orzu-umidlari va intilishlarini ifodalaydi. Bu maqsadga erishish uchun xalq o'zining milliy qadriyatlariga va ma'naviy

merosiga tayanadi. Milliy qadriyatlar - bu xalqning asrlar davomida shakllangan axloqiy qoidalar, urf-odatlar, an'analar, qarashlar va intilishlardir. Ular xalqning o'ziga xosligini, madaniyatini va tarixini aks ettiradi.

Milliy ma'naviy meros esa xalqning o'tmishi, hozirgi va kelajagi haqida hikoya qiladi. U xalqning madaniyati, san'ati, adabiyoti, fan va texnologiyasi, diniy qarashlari va boshqa ko'plab sohalarni o'z ichiga oladi. Milliy g'oya milliy qadriyatlar va ma'naviy merosga asoslanganda, u xalqning qalbiga yaqin bo'ladi, chunki u ularning o'ziga xosligini, tarixini va madaniyatini aks ettiradi. Shuningdek, milliy g'oya milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni saqlab qolish, rivojlantirish va kelajak avlodlarga o'tkazishga xizmat qiladi. Masalan, o'zbek xalqining milliy g'oyasi – bu “Erkin va farovon hayot”ga erishishdir. Bu maqsadga erishish uchun xalq o'zining milliy qadriyatlariga, jumladan, mehmondo'stlik, halollik, mehroqibat, insonparvarlik va vatanparvarlik kabi qadriyatlariga tayanadi. Shuningdek, xalqning milliy ma'naviy merosi, jumladan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Amir Temur kabi buyuk ajdodlarning merosini saqlab qolish va rivojlantirishga harakat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, milliy g'oya, milliy qadriyatlar va milliy ma'naviy meros bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi va mustahkamlaydi. Ular xalqning o'ziga xosligini, madaniyatini, tarixini va kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Milliy g'oya xalqning kelajakka bo'lgan umumiy intilishini ifodalasa, milliy qadriyatlar va ma'naviy meros esa bu intilishga erishish yo'lida xalqni birlashtiradigan va uni o'ziga xos qiladigan omillardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.Karimov. “Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch”. Toshkent. Ma'naviyat. 2010. -B. 71.
2. Sh.Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. Toshkent. O'zbekiston, 2018. -B. 29.
3. O.M.G'aybullayev. "Milliy g'oya tarixi va nazariyasi". Toshkent. Fan va texnologiya. 2019. -B. 290.
4. Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. Toshkent. “G'ofur G'ulom” nashriyoti. 2013. -B. 409.
5. Abu Rayhon Beruniy. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”. T.: “Fan”, 1968. -B. 21
6. Abdulla avloniy. “Turkiy guliston yoxud axloq” .T.: “O'qituvchi”, 1967. -B. 30.

ZJV5401

3-SHO‘BA

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O‘ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI

ZJV5401

NOMODDIY QADRIYATLAR TARG‘IBOTINING ARTPEDAGOGIK MASALALARI

M. QURONOV,
pedagogika fanlari doktori, professor,

SH. JUMANOV,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017-yil 30-iyun kuni yoshlar bilan uchrashuvda so'zlagan nutqidagi: "Davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri, bu ma'naviy jihatdan barkamol insonni tarbiyalash, ta'lim va maorif tizimini takomillashtirish, milliy uyg'onish g'oyasi asosida ma'naviy va ruhiy jihatdan yangi avlodni voyaga yetkazishdir"[1], – degan fikrlari yoshlarni ijodiy, madaniy faoliyatga jalb etish yo'nalishlarini belgilashda dasturiy ahamiyat kasb etadi.

Besh muhim tashabbus doirasida badiiy faoliyatda tarbiyaviy jarayonni tashkil qilishga texnologik yondashuv xarakteri san'at turlarining xususiyatlaridan kelib chiqishi talab etiladi. Shu sababli ushbu masalani hal qilishda hozirgi davrda amalda bo'lgan, qo'llanilishiga, qamrov hajmiga ko'ra umumiy pedagogik, xususiy pedagogik va modulli kichik universal texnologiyalar tasniflaridan kelib chiqib yondashildi. Ya'ni umumiy pedagogik texnologiyalar o'z ichiga yirik, ya'ni butun ta'lim tizimiga tegishli bo'lgan masalalarni qamrab olishi, xususiy pedagogik texnologiyalar esa ma'lum fan doirasida qo'llanilishi inobatga olindi.

Bu borada nomoddiy qadriyatlar targ'ibotining vazifalari alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan:

- o'quvchi-yoshlar bilan doimiy muloqot qilish mazkur sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash, hal etish va ko'maklashish;

- o'quvchilar ongiga Ona-Vatanga sodiqlik va uning taqdiri uchun daxldorlik hissinii singdirishga, ularda yot g'oya va qarashlarning salbiy ta'siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

- o'quvchi-yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish uchun zarur bo'lgan turli ijodiy va ta'lim to'garaklari, sport seksiyalari faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan loyihalar;

- yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarashga ega bo'lgan fidoyi va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash;

- iste'dodli ijodkor o'quvchilarni atoqli adiblar nomidagi ijod maktablari faoliyati bilan yaqindan tanishtirish orqali kelajakda ularning ijod maktablarida ta'lim olishlariga motivatsiya berish;

- taniqli yozuvchi va shoirlarni jalb qilish orqali umumta'lim maktablarida adabiy-badiiy kechalar tashkil qilish;

- badiiy adabiyot, ijodiy jarayonlarga qiziqtirish orqali ijtimoiy himoyaga

muhtoj, tarbiyasi og'ir bolalarning ma'naviy-ruhiy holatini yaxshilash shular jumlasidandir.

Zero "San'at inson ruhiyatining eng xilma-xil tomonlarini - nafaqat tasavvur va hissiyotni, o'z-o'zidan ravshan ko'rinadigan holatlarni, balki fikr va irodani ham qamrab oladi. Demak, bu ongni va o'zlikni anglashni rivojlantirishda, axloqiy tuyg'ularni tarbiyalashda va dunyoqarashni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Shuning uchun badiiy ta'lim shaxsni har tomonlama va uyg'un rivojlanishni rag'batlantirish vositalaridan biridir"[3]. Buni R.M.Chumicheva o'tkazgan tadqiqotlar ham tasdiqlaydi[4].

Yuqoridagi ilmiy asoslardan kelib chiqib, nomoddiy qadriyatlar targ'iboti bir necha yo'nalishlarda tashkil etilishi talab etiladi. Jumladan, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'rganadi va sinf o'quvchilaridan turli yo'nalishlardagi ya'ni, she'rxonlik, kitobxonlik, milliy o'yinlar, san'atning turli janrlari, jumladan, aktyorlik, musiqa san'ati, ashula va raqs san'ati, sahna madaniyati kabi ijodiy jamoalarni tashkil qilishi mumkin. Shu bilan birga, targ'ibotda sinfdan tashqarida olib borilayotgan ishlarga artpedagogik rahbarlik qilish, maktabda ijodkorlar, san'atkorlar, she'rxonlik, kitobxonlik kabi to'garaklarni tashkil qilish, shuningdek, maktabda o'tkaziladigan ijodiy-madaniy tadbirlar o'tkazilishini nazorat qilish, shuningdek, o'quvchilarni ijod maktablariga, teatrlarga, tarixiy joylarga, muzeylarga borishini tashkil qilish samarali bo'ladi.

Maktablarda nomoddiy qadriyatlar targ'iboti faoliyatining yana bir yo'nalishi bu - uning shahar, tuman, viloyat, respublika miqyosida o'tkaziladigan ijodiy-madaniy tanlovlarga o'quvchilarni tayyorlashi bo'lib hisoblanadi. Buning uchun yuqorida ko'rsatilgan yo'nalishlarning har biriga alohida-alohida chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Nomoddiy qadriyatlar targ'iboti tadbirlarni tashkil qilish jarayonida avvalo tadbirning maqsad va vazifalari belgilab olinishi kerak. Tadbirlarni tashkil qilish jarayonida axborot va kompyuter texnologiyalaridan yuqori saviyada foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish barobarida o'zi shu sohani ham mukammal egallashi lozim. Targ'ibot tadbirlarida axborotning turli xil ko'rinishlari: matn, rangli grafika, mavzuga xos ovozli va har xil musiqalardan, animatsion jarayonlar va shuningdek, qisqa metrajli filmlardan keng foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, maxsus dasturiy ta'minot, rasmlar, audio, video ma'lumotlardan foydalanish orqali tadbirning yanada samarali bo'lishiga erishiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli iqtisodiyotga o'tish keng joriy etib borilmoqda. Bu imkoniyatlar ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarda ham keng qo'llanilib kelinmoqda. Maktablararo o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ijodiy-madaniy ishlar va shu kabi tanlovlarni tashkil qilib borilishi ham uzoq masofalarni yaqinlashtiradi. Demak, nomoddiy qadriyatlar targ'ibotida onlayn tarzda o'tkaziladigan tadbirlardan ham samarali foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Nomoddiy qadriyatlar targ'ibotining yana bir muhim turi bu – uning ijodiy to'garaklar tashkil etib, reja asosida mahorat saboqlarini olib borishidir. Chunki mahorat darslariga malakali mutaxassislar jalb etilsa, to'garak a'zolarining soni va ularning ijodiy faoliyatga qiziqishi yanada oshadi. Bunda artpedagogika metodlaridan unumli foydalanish zarur. Bu haqda Sh.Mustafoev o'z tadqiqotida “Badiiy faoliyat mahsuliga art pedagogikada alohida o'rin beriladi. Masalan, bolalar ijodiy ishlariga avvalo, bola shaxsining rivoji, uning dunyoga bo'lgan munosabatining ramziy ifodasi sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan bolalar ijodiy ishlarida bolaning aqliy rivojlanish darajasi va shaxsiy fazilatlarini aks ettiruvchi xususiyatlarni alohida ajratib ko'rsatish juda muhimdir[5]”.

Masalan, yorqin iste'dodga ega bo'lgan o'quvchi-yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida “Ajdodlar merosi – ma'rifat ziyosi”, “Ajdodlar jasorati – avlodlar merosi”, “Ajdodlar merosi - hayotimiz mayog'i” kabi g'oyalar asosida o'quvchilar o'rtasida turli ijodiy tanlovlar tashkil etishning ssenariylari ishlab chiqiladi va tadbirlar o'tkazilib, yuqori natijaga erishgan o'quvchilarning ijodiy ishlarini adabiy nashrlarga, almanaxlarga tavsiya etib boriladi. O'quvchilar ijod maktablariga sayohatga olib chiqiladi. Ijod maktablariga qilingan sayohatlar o'quvchilarda keng motivatsiya hosil qilishga yo'l ochadi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning 2024 yil noyabr oyida Navoiy viloyatida 2025 yilni “Alisher Navoiy yili”, deb e'lon qilish bo'yicha tashabbuslari asosida o'quvchilar o'rtasida “Navoiy asarlarida yoshlar tarbiyasi”, “Ajdodlar merosi – ma'rifat ziyosi”, “Xalq og'zaki ijodi – yorqin kelajak poydevori” “Xalq og'zaki ijodi va uning ta'lim-tarbiyadagi o'rni” “Maqol va matallar – xalq dahosining mas'uli” kabi mavzularda turli adabiy, ijodiy tanlovlar, “Adabiyot yashasa – millat yashaydi”, “Yoshlar ijodi – adabiyot kelajagi”, “Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi”, “Jadid ziyolilarining ma'rifiy harakatlari – ibrat maktabi” mavzularida festivallar, #Navoiy_nazmi_shaydosiman, #Adabiyot_mening_taqdirimda, #Adabiyot_ijod_gulshani kabi mavzularda chellenjlar va boshqa tadbirlar tashkil etilishi o'quvchilarning ijodiy faoliyatga qiziqishini oshiradi. O'tkazilgan turli adabiy, ijodiy tanlovlar va festivallarda faol ishtirok etgan o'quvchilarni rag'batlantirishni tashkil etish ham nomoddiy qadriyatlar targ'iboti vazifalaridan biridir.

Targ'ibotchi tadbirni o'tkazishning ssenariylarini ishlab chiqadi. Bunda, tadbirga tayyorgarlik ko'rish jarayonida taqdim etilgan materialdan, ilmiy adabiyotlardan, internet tarmog'idan foydalanish, shu sohaning mutaxassislari bilan suhbatlar orqali ma'lumotlar to'plashi kerak. Tadbir texnologiyalarini ishlab chiqishda eng samarali yo'llardan biri multimediali yondashuvga qaratilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, targ'ibotchi mavzuga oid bo'lgan slaydlar va ko'rgazmali qurollarni hamda axborot materiallari bilan bog'liq bo'lgan animatsion jarayonlarni tadbir boshlanishidan oldin tahlil qilishi va undan kutiladigan natijalarni sarhisob qilishi lozim.

Nomoddiy qadriyatlar targ'ibotining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar

o'rtasida kitobxonlikni rivojlantirishdir. Ushbu maqsadda kitob mutolaasini targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni olib boriladi. Buning uchun mamlakatimizda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5ta muhim tashabbusning 4-tashabbusi Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etilmoqda. Zero kitobxonlik har bir millatning ma'naviy-ma'rifiy qiyofasi, uning ajdodlardan qolgan boy ma'naviy merosga hurmat va ehtiromini belgilab beruvchi vositadir. Yosh avlodni halol va pok hamda chinakam vatanparvar etib tarbiyalashning, ularni ezgu g'oyalar asosida kamol toptirishning, boqimandalik kayfiyatini mahv etib, jamiyatda mehnatsevarlik muhitini yaratishning, mana shu vatanda yashayotgan har bir insonning ko'nglida shu yurtning ertangi istiqboli uchun daxldorlik hislarini uyg'otishning eng muhim omili bu kitobxonlikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар 1-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон НМУ, 2017. 503–Б.
2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Республика Маънавият ва маърифат маркази, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг 2020 йил 28 декабрдаги “Умумий ўрта таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишлар бўйича директор ўринбосари фаолиятини такомиллаштириш ҳамда Ижодий-маданий масалалар бўйича тарғиботчи лавозимини жорий этиш тўғрисида”ги қўшма қарори.
3. Теплов Б. М. Психологические вопросы художественного воспитания // Известия АПН РСФСР. 1947. № 11. С. 7-13.
4. Чумичева Р. М. Взаимодействие искусств в формировании личности старшего дошкольника. Ростов н/Д: РГПУ, 2005. 272 с.
5. Мустафоев Ш. Артпедагогика асослари. 2022. Самарқанд, СамДУ нашри, 80-б.

OILA MUHITIDA SHAKLLANADIGAN MA'NAVİY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI

Odil MUSAYEV,

Renessans ta'lim universiteti

"Ijtimoiy-siyosiy fanlar" kafedrası mudiri,

falsafa fanlari doktori, professor

Oila muhitida shakllanadigan ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi – bu oiladagi qadriyatlar, an'analar va etik normalarning vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi va rivojlanishini o'rganishga doir mavzu hisoblanadi. Oila, jamiyatning asosiy va muhim birligi sifatida, o'zining a'zolari orasida ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, o'tgan davrlardan bugungacha oiladagi qadriyatlar, gender rtengligini, axloqiy va ma'naviy me'yorlarni qabul qilishda muhim omil bo'lib kelgan.

Ma'naviy qadriyatlar – bu insonlar orasidagi axloqiy normalar, etik me'yorlar, an'analar va hayotga bo'lgan umumiy munosabatlarni o'zida ifodalayotgan tushuncha. Oila bu qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu qadriyatlar oila a'zolarining turmush tarzini, ijtimoiy munosabatlarini va axloqiy tamoyillarini belgilaydi. Oiladagi qadriyatlar o'zgarishi jamiyatdagi umumiy transformatsiyalar bilan bog'liqdir. Har bir jamiyatning o'zgarishining xossalari va aniq bir nuqtalardan o'tishi oiladagi axloqiy qadriyatlarning yangi shaklda shakllanishini ta'minlaydi.

Qadimgi jamiyatlarda oiladagi rollar ancha aniq bo'lgan — erkak oilaboshi bo'lib, ishdan qaytgach oilaviy ehtiyojlarni ta'minlashga mas'ul bo'lgan, ayol esa uy ishlari va bolalarni tarbiya qilish bilan shug'ullangan. Zamonaviy jamiyatda bu rollar o'zgardi. Hozirda ayollar ko'p ishlab, o'zini mustaqil iqtisodiy holatga ega qilishmoqda, erkaklar esa oiladagi ishlarda, masalan, bolalarni tarbiyalash va uyni yanada birgalikda boshqarishda faol ishtirok etmoqda.

O'tgan asrning 80-90-yillarida oiladagi aloqa asosan shaxsiy muloqotga asoslangan bo'lsa, bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Oila a'zolari internetda o'zaro aloqa qilish, fikr almashish va videokonferensiyalar o'tkazish orqali bir-birlari bilan yoqin munosabatda bo'lishmoqda. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlardagi muhokamarlar oila a'zolarining qadriyatlariga, xohishlariga va dunyoqarashlariga ta'sir qilishi mumkin.

Ba'zi jamiyatlarda, masalan, Markaziy Osiyo, Yaponiya va Koreyada kabi mamlakatlarda an'anaviy oila modellari hali ham ustun bo'lib, bu yerda kattalarga hurmat, maslahat berish va ijtimoiy ta'lim muhim qadriyatlarga kiradi. Yoshlar an'anaviy qadriyatlar, oilaviy muloqot va kattalarga bo'lgan hurmatni saqlab qolishga harakat qilishmoqda. Lekin, zamonaviy jamiyatda, ayniqsa, shaxsiy mustaqillikka intilish va globalizatsiya ta'siri bilan, yoshlar ko'proq mustaqil qarorlar qabul qilishga e'tibor qaratib boshladilar.

An'anaviy oilada ayol va erkak oilaviy munosabatlarda hamkorlik

qilishadi. Har birining o'ziga xos rollari bor: ayol bolalarni tarbiyalash, oilaviy ishlarni boshqarishda, erkak esa oila uchun mablag' ishlab topish va oila a'zolarini qo'llab-quvvatlashda mas'ul bo'ladi.

"Har qanday inson uchun muhim va muqaddas qadriyat — bu uning oilasidir. Sog'lom va mustahkam oila — davlat tayanchi va jamiyatning asosiy bo'g'inidir. Kattaga hurmat, kichikka izzat, odamiylik, mehr-oqibat, ona Vatanga muhabbat va sadoqat kabi olijanob fazilatlar avvalo oilada qaror topadi"[1], — dedi davlat rahbari.

U bugungi globallashuv zamonida oila institutini har tomonlama himoya qilish, qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash uchun munosib shart-sharoitlar yaratib berish zarurati tobora kuchayib borayotganligini ta'kidladi.

"Shuningdek, Konstitutsiyamizga "Ota-onalar o'z farzandlari voyaga yetguniga qadar ularning tarbiyasi, ta'lim olishi, sog'lig'i, to'laqonli va barkamol rivojlanishi to'g'risida g'amxo'rlik qilish huquqiga ega va bunga majburdir", degan qoidani kiritish yosh avlod taqdiri uchun mas'uliyatni yanada oshirishga xizmat qiladi"[2], — deya ta'kidladi Shavkat Mirziyoev.

Kattalarga hurmat ko'rsatish, ularning tajribasidan foydalanish va oiladagi ijtimoiy hurmat o'rni katta ahamiyatga ega. Qadimdan ham ayollar va erkaklar kattalarga hurmat ko'rsatishni, ularning maslahatlariga amal qilishni muhim qadriyat deb bilishgan.

Globallashuv sharoitida oiladagi qadriyatlar jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga, ya'ni shu jumladan urbanizatsiya, globalizatsiya, iqtisodiy taraqqiyot va texnologik yangilanishlarga bog'liq tarzda transformatsiyaga uchraydi. Masalan, an'anaviy oila modelidan, ya'ni jamoaviylik asosidagi oiladan, individualistik yoki tenglik asosidagi oila modellariga o'tish kuzatilmoqda. Shu bilan birga bugungi kunda ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar oila a'zolarining munosabatlariga, ularning qadriyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, animatorlar, bloggerlar va videoroliklar oila a'zolarining o'z qadriyatlarini qayta shakllantirishga, novatorlik va yangi axloqiy prinsiplarni jamiyatga yetkazishga yordam bermoqda.

Bizga ma'lumki, oiladagi qadriyatlar va an'analarni shakllantirishda davlat siyosati va qonunlar ham muhim omil hisoblanadi. Misol uchun, gender tenglikka oid siyosatlar, ajrashish va nikoh munosabatlariga oid qarashlar keskin o'zgarib bormoqda. Jumladan, Respublikada keyingi yillarda ajralishlar soni sezilarli ko'paygan. Misol uchun, 2021-yilda 39,3 ming nikohdan ajralish qayd etilgan bo'lsa, bu raqam 2022-yilda 48,7 mingni, 2023-yilda esa 49,2 mingni tashkil qilgan[3]. 2024-yilning birinchi yarmida O'zbekiston bo'yicha nikohdan ajralishlar soni jami 25 400 tani tashkil etgan. Xususan, shahar joylarida 15,3 mingta, qishloq joylarida 10,1 mingta oila ajrashgan. O'tgan 2022-yilning dastlabki 6 oyida esa 24 572 ta nikohdan ajralish holatlari qayd etilib, eng ko'p ajralishlar Toshkent shahri (2 950 ta) va Samarqand viloyatida (2 569 ta) bo'lgan. Mamlakatda 2022-yilda jami 48 734 ta nikohdan ajralish holatlari yuz bergan[4].

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, oiladagi qadriyatlar va munosabatlar transformatsiyasi ayrim hollarda ajrashish va oilaviy monotonlikning ortishiga olib kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, gender rollarining uzilishini, yangi an'analarni qabul qilishga kirishgan odamlar o'rtasida qiyinchiliklar paydo bo'lishini ham ko'rsatadi.

Jamiatimizda sodir bo'layotgan texnologik o'zgarishlar, internet va ijtimoiy tarmoqlar oila a'zolarining axloqiy qadriyatlariga ham ta'sir qilmoqda. Ba'zi hollarda bu transformatsiya axloqiy senzurani zaiflashtirib, xulq-atvor va munosabatlarda noaniqliklarga olib kelishi mumkin. Bu ijtimoiy normalarning parchalanishiga, jamiyatdagi sog'lom axloqiy asoslarning yo'qolishiga sabab bo'ladi. Ushbu jarayonlar mamlakatimizda yosh oilalarning ajralishlari dinamikasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, deyish mumkin.

Biroq, ushbu omillar oila a'zolari orasidagi tenglik prinsiplarining rivojlanishi va gender rollarining o'zgarishi ijtimoiy kamsitishni kamaytirish va gender muammolarini hal qilishga yordam berishi mumkin. Oila muhitida shakllanadigan ma'naviy qadriyatlar, transformatsiya jarayonini boshdan kechirish bilan birga, jamiyatning tartib, ahloq, va madaniyat konsepsiyasiga ta'sir etadi. Bu transformatsiyaning davomiyligi ko'p jihatdan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarga bog'liq. Oiladagi ma'naviy qadriyatlar jamiyatning bugungi va kelajakdagi tartibini shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Oilada muhitidagi ma'naviy qadriyatlarning transformatsiyasi, jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu, ayniqsa, urbanizatsiya, iqtisodiy taraqqiyot, sotsializatsiya, globalizatsiya va texnologik yangilanishlar orqali kuzatiladi. Misol uchun, ko'plab ayollar ishlashga chiqish va mustaqil iqtisodiy holatga ega bo'lish imkonini qo'lga kiritmoqda. Bu oiladagi gender rollariga ham o'zgarishlar kiritmoqda va oila a'zolari orasidagi munosabatlar yangi shaklga kirmoqda.

Zamonaviy tadqiqotlar va bilimlar oiladagi ma'naviy qadriyatlarning transformatsiyasini ilmiy asosda o'rganishga yordam bermoqda. Oiladagi a'zolarining psixologiyasi va eng asosiy axloqiy prinsiplar asosidagi munosabatlar ularning hayotga bo'lgan munosabatini kuchaytirishi va ijtimoiy intizomni oshirishi mumkin. Oiladagi o'zgarishlar, farzandlar tarbiyasidagi yangi yondashuvlar jamiyatning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi qadriyatlar va axloqiy me'yorlarning ushbu rivojlanishga olib kelishi, kerakli ish va turmush tarziga erishish uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

Oilada a'zolarining qadriyatlari bugungi avlodda yanada tez o'zgarishlarga uchramoqda. Yangi avlodlar, kimdir individualizmga intilayotgan bo'lsa, boshqalar oilaviy qadriyatlarni va an'analarni saqlab qolishga harakat qilmoqda. Bu farqlar oilaviy munosabatlar va o'zaro tushunishda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Yangi avlodda raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va globalizatsiya

natijasida oilada axloqiy me'yorlar ko'p jihatdan o'zgargan. Bu esa, kattalar va yoshlar o'rtasida axloqiy qadriyatlar bo'yicha tushunish muammolarini keltirib chiqargan. Yoshlar ko'p hollarda o'ziga yangicha dunyoqarash bilan qarashadi, kattalar esa an'anaviy qadriyatlarga ko'proq e'tibor beradi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, smartfonlar va internet, oila a'zolarining o'zaro aloqa qilish usullariga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda oila a'zolarining bir-biri bilan suhbatlashish tarzi, ularning nafsni va odamgo'y tushunchasini qabul qilishda o'zgarishlar bo'lmoqda. Buning natijasida, a'zolarining bir-biri bilan mavjud bo'lish davomiyligi va hissiy aloqadagi yordam ko'rsatish darajasi o'zgarishi mumkin.

Oiladagi qadriyatlar transformatsiyasini davlat siyosati va qonunlar ham mustahkamlaydi. Gender tengligi, ayollar huquqlari, bolalar huquqlari kabi masalalarga davlatning e'tibori oiladagi munosabatlarga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, ajrashish yoki nikohga doir yangi qonunlar, oiladagi munosibatlarning yangi shakllarini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Jadidchilik harakatining ulug' namoyondasi Fitrat o'zining "Oila" asarida: "Millat taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog'liqdir... Qaerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi"[5], – deb yozadi. Bu jarayonda davlat har bir oilani ijtimoiy himoyalaniishi, moddiy jihatdan ta'minlanishi, tinch va farovon hayot kechirishi uchun yetarli sharoitlarga ega bo'lishidan manfaatdor bo'lib, ularning farovonligini kafolatlanishiga ko'maklashayotgani muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida "Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega"[6] deb qayd etilgan. Konstitutsiyaning mazkur normasi asosida qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi "Oila kodeksi"ning 2-moddasi talabiga ko'ra, "oilaviy munosabatlarda ayol va erkak teng huquqli bo'lib, oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o'zaro kelishuv yo'li bilan hal qilinishi, oilada bolalar tarbiyasi, ularning farovon hayot kechirishi va kamoloti haqida g'amxo'rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustunligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi"[7].

Dunyo miqyosida global muammolardan biri bo'lib kelayotgan oilaviy zo'ravonlik masalasiga xalqaro hamjamiyatlar tomonidan berilayotgan yuksak e'tiborga qaramasdan, oilalarda bunday salbiy holatlarning kamaymayotgani mazkur holatning alohida tadqiq etiladigan dolzarb muammolar sirasida qolib kelayotganligi va uni ilmiy tadqiq etishni faollashtirish zaruratini belgilaydi.

Oilaviy zo'ravonlikning mavjudligi muammo sifatida oilaning iqtisodiy, ma'naviy jihatlarini bilangina belgilanmaydi. Shuni alohida qayd etish lozimki, keyingi yillarda bizning mamlakatimizda bu muammo tor oilaviy doiradan

chiqib, davlat miqyosida hal etiladigan muhim sotsiologik jarayon sifatida tadqiq etilmoqda. Shu kunga qadar mavjud bo'lgan bu muammoni hal etishga xalaqit beradigan omillar, birinchi navbatda milliy mentalitet xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Oiladagi gender rollarining transformatsiyasi gender tengligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu ayollarning faolligi va iqtisodiy mustaqilligini oshiradi, erkaklarning oiladagi rollarini qayta ko'rib chiqishga olib keladi. Ya'ni, ayollar ishlashga chiqish va erkaklar oiladagi maslahatlar va tarbiyada ham faol bo'lishga harakat qilishadi. Yangicha axloqiy qadriyatlar oila a'zolarining munosabatlarini mustahkamlaydi, ijtimoiy taraqqiyotga yordam beradi. Masalan, bir-birini tushunish, hurmat qilish va yordam berish qadriyatlari oila a'zolari o'rtasida ijobiy muhit yaratadi.

Oiladagi ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'sishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir davlat va jamiyatning unikal xususiyatlaridan kelib chiqadi. Bu o'zgarishlar oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, qadriyatlar va axloqiy normalarga ta'sir ko'rsatadi. Yangi qadriyatlarni qabul qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish, ayni vaqtda, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy muhit va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Oiladagi ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi jamiyatning umumiy taraqqiyoti va rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'zgarishlarni qabul qilishga, yangi axloqiy va ijtimoiy normalarga moslashishga imkon beradi. Oila a'zolarining qadriyatlarni qayta ko'rib chiqishlari jamiyatda yangi qarorlar va dunyoqarashlar shakllanishiga yordam beradi, bu esa jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Президент оила аёл ва эркекнинг ихтиёрий розилиги ва тенг ҳуқуқлилиги асосида шаклланишини Конституцияда мустаҳкамлашни таклиф этди. Жамият газетаси 2022 йил 20 июнь. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/20/family/>

2. Президент оила аёл ва эркекнинг ихтиёрий розилиги ва тенг ҳуқуқлилиги асосида шаклланишини Конституцияда мустаҳкамлашни таклиф этди. Жамият газетаси 2022 йил 20 июнь. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/20/family/>

3. Ўзбекистонда никоҳлар камайиб, ажралишлар кўпайди — статистика. <https://kun.uz/kr/news/2024/02/09/ozbekistonda-nikohlar-kamayib-ajralishlar-kopaydi-statistika>

4. Ўзбекистонда никоҳдан ажралишлар сони энг кўп ҳудуд маълум қилинди. <https://daryo.uz/k/2023/08/08/ozbekistonda-nikohdan-ajralishlar-soni-eng-kop-hudud-malum-qilindi>

5. Абдурауф Фитрат. Оила.-Тошкент: Маънавият, 1998. Б.8.

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. 2023. 63-модда.

7. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. <https://lex.uz/acts/104720>

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIIYALASH

Gularam MASHARIPOVA,

Alfraganus universiteti professori, falsafa fanlari doktori

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ilgari surgan "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" g'oyasi asosida ajdodlarimiz diniy merosining milliy o'zlikni anglashga ta'siriga oid zamonaviy konsepsiyalarning mazmun-mohiyatini o'rganish va ularni amaliyotga qo'llash bo'yicha zarur ilmiy-nazariy ahamiyatga molik xulosalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa sanaladi. Darhaqiqat, "...islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib beradigan, barcha odamlarni ezgulik, mehr-oqibat va hamjihatlik yo'lida birlashishga da'vat etadigan teran ma'noli fikr va g'oyalar bugun ham o'z qimmatini va ahamiyatini yo'qotgan emas" [1, 82-bet].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu boradagi ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish..." [2] zarur. Ma'lumki, xalqning tarixiy xotirasi milliy o'zlikni anglashning dastlabki bosqichi bo'lgan etnik o'z-o'zini anglashning muhim tuzilmalaridan biri hisoblanadi. L.N.Drobijeva haqli ta'kidlaganidek, "bu faqatgina o'z xalqi o'tmishi to'g'risidagi bilimlar bo'lmasdan, uning xarakteriga, turmush tarziga, urf-odat va qadriyatlariga, o'zligiga, bilimlariga bo'lgan munosabat hamdir. Tarixiy o'z-o'zini anglashda hissiy, empirik, ilmiy bilish va boshqaruvchilik jihatlari mavjud bo'lishi zarur hisoblanadi"[3, 226-227-s.].

Globallashuv jarayonida sivilizatsiyalararo muloqot o'sib borayotgan bir sharoitda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda zamonaviylik bilan tarixiylikning o'zaro uyg'unligini ta'minlash ya'ni texnika, texnologiya, axborot kommunikatsiyalari yutuqlari asosida yoshlar tafakkurini boyitishning ajdodlar ma'naviy merosi ne'matlaridan o'zaro aloqadorlikda foydalanish ko'nikmalarini ularda hosil qilish zarur. Taassufki, bugun yoshlarimizning aksariyati globallashuv tufayli Yevropa va xorijiy ma'naviy-madaniy oqimlar ta'siriga ko'proq ishtiyoqmand bo'lib, milliy ma'naviyatimizning hayotbaxsh yuksak axloqiylikka asoslangan tamoyillariga ixlosmandligi sust kechmoqda. Inson qadri, mas'uliyati, axloqiga bepisandlik ularning ba'zi birlarning kiyinishi, fe'l-atvori, yurish-turishida yaqqol ko'zga tashlanib qolmoqda.

O'zgarishlarga qanchalik qarshilik ko'rsatilmasin, ular bari bir hayotimizga kirib kelaveradi. Ayniqsa, globallashuv jarayonidan o'zining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanuvchi kuchlar bor ekan, bu o'zgarishlardagi salbiy jihatlari ham kuchayib boradi. Bunday sa'y-harakatlarning xatarli jihati shundaki, uning boshqa tamaddunlar, xalqlar va davlatlar uchun qanday oqibatlar keltirib chiqarishi, masalan, yaqindagina mustaqillikka erishgan mamlakatlarning milliy manfaatlari, an'ana va qadriyatlariga qay tarzda ta'sir etishi mumkinligi global hukmronlikka intilayotgan kuchlarni u qadar

tashvishlantirmaydi [4, 16-bet].

Ana shunday global ta'sirlar xalqaro telekommunikatsiyalar, internet tizimi orqali yoshlarimiz ma'naviyatiga salbiy ta'sir etayotganligi bugungi kunda isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Globallashuv o'zining ta'sirini barcha sohalarida o'tkazmoqda. Bu o'zgarishlar salomlashishdan tortib, soch turmaklashgacha, kiyinishdan tortib o'zini tutishgacha bo'lgan sohalarida ko'zga tashlanmoqda.

Yoshlar orasida turli oqimlarga ergashuvchilar, davlat qonunchiligini oyoq osti qilayotganlarning uchrayotgani chidab bo'lmaydigan holdir. Bu hol yoshlar tarbiyasida muhim muammolar borligini va ularni hal etishni kechiktirib bo'lmaydigan jarayon ekanligini anglatdi [5, 25-bet]. Yoshlarning asosiy maqsadi, avvalo, ilm-hunar o'rganishga, Vatan oldidagi fuqarolik burchini o'tashga qaratilgan bo'lishi zarur. Umumta'lim, o'rta-maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim bu o'rinda yoshlar faoliyati uchta asosiy bo'g'inda kechishini ko'rsatish muhim. Shu tufayli, yoshlarning har bir harakati shu uch bo'g'inli tizim nazorati, ishtiroki va ta'siri ostida yoshlarni o'ziga jalb etuvchi, ularning manfaati tomon yo'naltirilgan muhit shakllangan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy-siyosatining qanchalik to'g'ri va samarali amalga oshirilishi ko'p jihatdan turli bo'g'indagi tashkilot ijrochilari, qo'yingki kadrlarga bog'liq [6, 13-bet].

Sog'lom avlodni tarbiyalash, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirish, barkamol insonni voyaga yetkazish ham ana shu maqsadlar sirasiga kiradi. Zero, har bir shaxs ijtimoiy jarayonlarni o'zida mujassam etuvchi kuch sifatida ma'naviy, madaniy, ma'rifiy ehtiyojlar va milliy manfaatlarini teran anglay oladigan, milliy istiqlol g'oyasi va jamiyatimiz mafkurasini ongi va qalbiga singdira olgan yangicha tafakkurga ega bo'lgan inson sifatida shakllanmog'i kerak. Ta'lim va tarbiya jarayonida, ijtimoiy ma'naviy tizim, malakasini oshirish va qayta tayyorlash, qolaversa, jamiyatdagi to'laonli axborot makoni orqali u aniq va oqilona yo'naltirilgan mafkuraviy qadriyatlar, me'yorlar va talablarini o'zlashtirishi zarur [7, 12-b.].

Ajdodlarimizning ma'naviy o'g'itlari inson qadr-qimmatini manfaatlariga qaratilgan bo'lsa, ayni vaqtda mustaqil mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha yangiliklar ham inson kelajagi uchun xizmat qilishi ko'zda tutilgan. Ayni paytda zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi va milliy meros asosidagi ma'naviy uyg'unlik, ta'lim-tarbiya jarayonida ulkan xalq ruhiyatidagi ma'naviy-ma'rifiy an'analarga tayanish zarurligini ham anglatadi. Shu jihatdan o'tmish allomalari, mutafakkirlarining qoldirgan ma'naviy meroslari yosh avlod tarbiyasida bitmas-tugalmas manba va ibrat bo'lib qoladi.

Alloma o'zining "Baxt-saodatga erishuv to'g'risida" asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr bayon etadi [8, 45-b.]. Farobiy ta'limotida inson ta'lim yordamida barcha fanlarni puxta o'zlashtirish bilan ma'naviy-axloqiy fazilatlariga, odob me'yorlari va kasb-hunarga oid malakalarga ega bo'lishini ta'kidlab, "ta'lim-tarbiyada rag'batlantirish, odatlantirish, majbur

etish uslublarini qo'llash g'oyasini ilgari surdi. Bu usullar esa, o'z navbatida, Farobiyning "Fozil insonlar jamiyati" da axloqan pok, barkamol avlodning tarbiyasi uchun xizmat qilish kerak edi. Farobiy ta'lim-tarbiyaga birinchilar qatori ta'rif bergan mutafakkirlardan biri. Ta'lim degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya insoniy fazilatni hamda ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq me'yorlarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, — deydi olim. IX-X asrdan keyingi davrlarda yashab o'tgan allomalari ham inson axloqi, yoshlar tarbiyasi masalasiga oid ko'p ish olib borganlar. Bu xayrli ishga tasavvuf olamining allomalari Najmiddin Kubro, Farididdin Attor, Bahovuddin Naqshbandiy, Ahmad Yassaviy, Jaloliddin Rumiy, Abdurahmon Jomiy, Aziziddin Nasafiy, Alisher Navoiy kabi insoniyatning buyuk daholari katta hissa qo'shdilar. Bu allomalarning ijodiy faoliyati, boy ma'naviyati tufayli milliy tarbiya tizimining asoslari vujudga keldi.

Shuni alohida ta'kidlash kerak-ki, milliy modelimiz konsepsiyasining mazmuni milliy turmush tarzimiz va ma'naviy-axloqiy an'analarimiz bilan hamohangdir. Xususan respublikamiz jamiyatshunos olimlari, faylasuflari, pedagoglar ta'lim-tarbiya tizimida milliy modelimizning asosiy xususiyatlarini tahlil etar ekan ko'proq uning milliy tarbiyadagi o'rni hamda ahamiyatini ochib berishga e'tibor qiladilar.

Tarbiya muammolari deb xulosa qiladi E.Yusupov insoniyat tarixining barcha davrlaridagi g'oyalar, mafkuralar tizimidan ham katta o'rin olgan. Insonning ongi, e'tiqodi uchun bo'lgan kurashlar ham yoshlarga tarbiyaviy yo'llar orqali ta'sir etish shaklida namoyon bo'ladi. Shu sababli ham jismoniy sog'lom, ma'naviy barkamol insonni tarbiyalash O'zbekiston milliy istiqlol mafkurasining asosiy tamoyillaridan biri bo'lib qolmoqda [9, 18-b.]. Ushbu mavzuga oid tadqiqotlar G.K.Masharipovanning tadqiqotlarida tahlil qilingan [10-13].

Zero, milliy modelning bosh muddaosi ham komil insonni tarbiyalashdir. Fikrimizcha, komil insonni ham zamonaviy ham an'anaviy ta'lim talablaridan chetda turib shakllantirib bo'lmaydi. Zotan, jahondagi rivojlangan davlatlarning ta'lim-tarbiya borasidagi tajribasi ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan holda amalga oshirilmoqda. Bu ilg'or tajriba o'quvchi-yoshlarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi va ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq ulkan vazifalarni ham hal etmoqda.

Xulosa sifatida aytish lozimki, O'zbek xalqi milliy o'zligini anglashga bo'lgan intilish millatchilik, milliy biqlik, milliy ayirmachilik kabi tushunchalardan tamomila farq qiladi. Chunki O'zbekiston sharoitida yuzdan ortiq millat va elatlar juda ko'p yillar davomida birga yonma-yon mehnat qilib, hayotning achchiq va chuchugini birga baham ko'rib kelmoqdalar. Shuning uchun o'zbek xalqidagi va bu mintaqada yashovchi boshqa etnoslarning milliy urf-odatlarini, o'ziga xos xususiyatlar saqlangan holda baynalmilallik xususiyatlari ham yonma-yon rivojlandi. Bu demokratik jamiyat qurishda milliy o'zlikni anglashning ajralmas xususiyatidir. Markaziy Osiyo

xalqlarida, jumladan, o'zbek xalqi tarixiy taraqqiyotida ajdodlarimiz diniy merosi va islom dini alohida o'rin tutgan. Ya'ni turmush tarzi, madaniyati va qadriyatlarining turli qirralariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Islom faqat din vazifasini emas, mintaqada ilm-fan kurtaklari, falsafa, ilohiyot va erkin fikrlikda ma'rifatga xizmat qilgan

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2- jild, Toshkent: O'zbekiston, 2018.-B.-253.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi //Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr.
3. Дробижева Л.М. Историческое самосознание национального самосознания народов. В сб. // Традиции в современном обществе. — Москва: Наука, 1990, -С.-226-227.
4. Umarov B. “G'arb tamaddun inkiroz alomatlari”. “Tafakkur” jurnali, 2/2007 yil, 16-bet.
5. “O'zbekiston oilasining iqtisodiy va ijtimoiy psixologik muammolari”. Navbatdagi respublika ilmiy-amaliy ma'ruzalar to'plami. (24-25 may, 2000 yil). — T., 2000 yil, 25-26 betlar.
6. “O'zbekistonda barpo etilayotgan jamiyat”. Toshkent-2002 y, “Ijod dunyosi” nashriyot uyi, 13-bet.
7. “Milliy istiqolot g'oyasining amal qilish tamoyillari”. “Ijod dunyosi” nashriyoti, Toshkent-2002 y, 12-bet.
8. Nosirov K. “Ajdodlar sabog'i”. “Jamiyat va boshqaruv” jurnali. 1-2-sonlar. 1999 yil, 45-bet.
9. Yusupov E., Yusupov O'. Oila – ma'naviyat bulog'i. — Toshkent, 2003, 18-bet.
10. Masharipova G.K. Xorazm Ma'mun akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy merosining ijtimoiy-falsafiy tafakkur taraqqiyotiga ta'siri. Falsafa fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 2021. 302 b.
11. Masharipova G.K. Xorazm Ma'mun Akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy merosining ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga ta'siri. Monografiya. – Toshkent, Navro'z nashriyoti, 2019. — 364 b.
12. Masharipova G.K. Abu Ali ibn Sino ilmiy-falsafiy va ma'naviy merosining jamiyat hayotidagi o'rni. Monografiya. – Toshkent, Navro'z nashriyoti, 2020. – 144 b.
13. Masharipova G.K. O'rta asrning buyuk kashfiyotlari — xorazmlik matematiklarining ilm-fan taraqqiyotiga qo'shgan hissalar. Monografiya. — Toshkent: Navro'z nashriyoti, 2021. – 210 b.

ZAMONAVIY GLOBAL DUNYODA YOSHLAR DUNYOQARASHI TRANSFORMATSIYASI

Fazliddin RAVSHANOV,

Renessans ta'lim universiteti professori, siyosiy fanlar doktori

Zamonaviy global dunyoda yoshlar dunyoqarashi transformatsiyasi juda tezkor va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u bir necha omillarga bog'liq. Bu jarayonga globallashuv, texnologiyalar rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlar ta'siri, ta'limning xalqarolashishi va global madaniy almashinuvlar kabi omillar katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayonga yaqindan nazar tashlaganda bir qator holatlar yaqqol ko'zga tashlanadi.

Dunyoda *globallashuv va madaniy almashinuvlar tezlashishi sharoitida* yoshlar turli madaniyatlar, tillar, urf-odatlar bilan yaqin tanishish imkoniga ega bo'lmoqdalar. Buning natijasida yoshlar o'rtasida madaniyatlararo muloqotlar va tolerantlik shakllanmoqda[2]. Oliy ta'lim muassasalari, xalqaro stajirovkalar va ilmiy konferensiyalar orqali yoshlar dunyosida ko'proq umumiy qadriyatlar, global muammolarga birgalikda yondashish orqali transformatsiya yuz bermoqda.

Dunyo ishlarining barcha burchagiga kirib borgan *texnologiyalar va raqamli axborot* - elektron texnologiyalar, ayniqsa internet va ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar dunyoqarashiga katta ta'sir ko'rsatmoqda[4]. Bugungi yoshlar axborotni real vaqtda olish imkoniyatiga ega bo'lib, ular nafaqat o'zlarining milliy yoki mahalliy manbalariga tayanib qolmaydilar, balki global xabarlar, fikrlar va tendensiyalar bilan tanishadilar. Bu jarayonda jahondagi muammolar, ijtimoiy adolat, iqlim o'zgarishi, inson huquqlari masalalariga qiziqish ortib bormoqda.

Aytish joizki, *ta'limning xalqarolashuvi* - xalqaro talabalar almashinuv dasturlari, onlay ta'lim platformalari va chet elda o'qish imkoniyatlari yoshlarning bilim darajasini oshirishga yordam bermoqda[5]. Yoshlar ko'proq global tafakkurga ega bo'lib, jahon iqtisodiyoti, siyosiy jarayonlar va ekologik muammolarga to'g'ri yondashishni o'rganmoqdalar. Shuningdek, xalqaro muhitda bo'lish ularga yangi dunyoqarashlar va fikrlash uslublarini qabul qilish imkonini yaratmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar va ta'sirchan madaniyat orqali yoshlar turli xil madaniy kontent, fikrlar, trendlar va hayotiy tarzlarni o'zlashtirmoqdalar. Instagram, TikTok, Yutub kabi platformalar yoshlarning nafaqat kundalik hayotiga, balki dunyoqarashiga ham ta'sir ko'rsatayapdi[1]. Ularda mahalliy qadriyatlardan farqli, yangi biror bir trendga yoki harakatga qiziqish paydo bo'lib, ularni ilg'or g'oyalar va innovatsion yondashuvlar shaklida qabul qilish tendensiyasi borgan sari singmoqda.

Yoshlar dunyoqarashida iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy muammolarga munosabat alohida ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, iqlim o'zgarishi yosh avlod uchun dolzarb masala bo'lib qoldi. Ular atrof-muhitni muhofaza qilish,

barqaror rivojlanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari kabi g'oyalarga qiziqish bildirmoqdalar[3]. Shu bilan birga, yoshlar ijtimoiy adolat va tenglik masalalarida ham faol qatnashmoqdalar.

Ta'kidlash lozimki, texnologiyalar va internet yoshlarga o'z fikrlarini erkin bildirish va turli xalqaro muhokamalarda ishtirok etish imkonini bermoqda. Bloglar, podkastlar, veb-saytlar va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun o'z g'oyalarini butun dunyo bilan baham ko'rish uchun yangi maydon yaratdi. Bu ularning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini oshirmoqda.

Nihoyat, o'zgarayotgan dunyo yoshlar ongiga *manfaat, ish joylari va zamonaviy karyera tafakkur modelini* kiritdi[8]. Global dunyoda zamonaviy yoshlar karyeraga nisbatan an'anaviy yondashuvlardan uzoqlashib, ko'proq iqtisodiy manfaatli va ijodiy faoliyat turlarini afzal ko'rmoqdalar. Texnologiyalar va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan yoshlar frilans, startaplar va innovatsiyalarga qiziqish bildirmoqdalar.

Albatta, zamonaviy yoshlar dunyoqarashlari transformatsiyalanishining o'ziga xos salbiy va ijobiy jihatlari bor. Xo'sh, ular nimalarda namoyon bo'ladi?

Yoshlar dunyoqarashi transformatsiyasining ijobiy va salbiy jihatlari zamonaviy dunyoning tezkor va globallashtirish tabiatiga bog'liq bo'lib, bir qancha omillar ta'sirida yuzaga kelyapti. Keling, mazkur jarayonning har ikki tomonini ko'zdan kechiraylik.

Yoshlar dunyoqarashi transformatsiyasining ijobiy jihatlari quyidagilarda yorqin namoyon bo'ladi:

Birinchidan, aytish mumkinki, keyingi vaqtlarda yoshlar ongida madaniyatlararo tushunish va tolerantlik tafakkuri ancha kuchaydi. Yoshlar turli xil madaniyatlar bilan tanishib, keng dunyoqarashga ega bo'lmoqdalar[1]. Bu tolerantlik, o'zaro hurmat va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirmoqda. Yoshlar jahon xalqlarining o'xshash jihatlari tushunib, ulg'aymoqda, bu esa xalqaro munosabatlarda, taraqqiyot jarayonlarida inqirozlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, yoshlar ilg'or texnologiyalar qurshovida yashash, raqamli texnologiyalar va internet imkoniyatlaridan faol foydalanib, ta'lim olish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirmoqdalar[4]. Onlayn kurslar, masofaviy ishlash va yangi ish uslublari yoshlarning hayot sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, yoshlar global muammolarga aloqadorlik va faol ishtirokni borgan sari aniqroq tushunmoqdalar. Ular siyosat, iqtisod, madaniyat, iqlim o'zgarishlari, barqaror rivojlanish va inson huquqlari kabi global muammolarga chuqurroq kirib bormoqdalar[2]. Dunyo yoshlari xilma-xil harakatlar va ijtimoiy adolat masalalariga faol tortilyaptilar, bu dunyo jamiyati uchun ijobiy o'zgarishlarni olib kelishi mumkin.

To'rtinchidan, hozirgi yoshlar dunyoning turli davlatlarida ta'lim, tajriba, ko'nikma, malaka o'rganish imkoniyatiga ega bo'lib, ular uchun nihoyatda katta bilim olish sharoitlari vujudga kelgan[7]. Bu sharoitlar yoshlar

orasida global bilim almashinuvini kuchaytirdi va dunyoda yuqori malakali mutaxassislar sonini oshirdi. Bu global dunyo taraqqiyotining eng muhim xossasi hisoblanadi.

Beshinchidan, yoshlar o'z shaxsiy salohiyati va ijtimoi mavqeini ilg'or texnologiyalar va raqamli manbalardan foydalangan holda rivojlantirmoqdalar[6]. Internet platformalarida ular o'z iste'dod va ijodiy fikrlarini namoyish etish imkoniyatiga egalar, bu yoshlarning o'zlarini butunjahon maydonida namoyon qilishlari va o'zlari uchun eng yaxshi imkoniyatlarni yaratishiga xizmat qiladi.

Yoshlar dunyoqarashi transformatsiyasining salbiy jihatlari ham bor. Ular nimalarda ko'rinmoqda?

Birinchidan, yoshlar ongida qadimiy, milliy, madaniy va umuminsoniy ayniqsa, tayanch ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va an'analarga sadoqat susaymoqda. Globallashuv ta'sirida yoshlar ko'pincha o'zlarining milliy qadriyatlari va madaniyatlarini yo'qota boshlashdi[5]. Ko'plab yoshlar g'arbiy yoki boshqa xalqaro madaniy trendlarga e'tibor qaratishayapdi, bu esa milliy o'zlik va an'anaviy qadriyatlar zaiflashishiga olib kelyapti.

Ikkinchidan, internet va ijtimoiy tarmoqlarga manimsiz bog'lanib qolish allaqachon yoshlarning madaniy turmush tarziga aylandi. Bunda yoshlar voqelikdan uzilib, ijtimoiy muloqot va o'zini anglashdan chetlashib qolayotir[4]. Ortiqcha vaqt sarflash va virtual muhitga qaramlik ham ruhiy, ham jismoniy salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatyapti.

Uchinchidan, internetdagi katta axborot oqimi yoshlarning diqqatini chalg'itib, muhim va sifatli ma'lumotni ajratishda qiyinchilik tug'dirayapdi va ko'p hollarda yolg'onni chin, illyuziyani real qabul qilishlariga zamin hozirlayapdi[7]. Bu noto'g'ri ma'lumot yoki feyk axborot tarqalishiga sabab bo'lib, yoshlarning dunyoqarashida chalkashlik, mavhumlik yuzaga kelishiga olib kelyapti.

To'rtinchidan, yoshlar tafakkurida tengsizlikni bilimsiz tushunish va imkoniyatlardan norozilik kayfiyati borgan sari rivojlanmoqda. Globallashuv natijasida turli davlatlardagi yoshlar o'rtasida iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlik, albatta, kuchaydi, lekin bu o'z ustida ishlash o'rniga sharoitlardan kamchilik qidirish tindensiyasini oshirib yubormoqda[5]. Albatta, buning ko'plab sabablari bor. Bu esa yoshlar orasida ijtimoiy adolatsizlik hissini kuchayishi va kamsitilish kayfiyatini rivojlantiryapti. Yomon jihati shundaki, globallashuv sharofati bilan bunday adolatsizlik va kamsitish harakatlari yoshlar ko'z o'ngida mintaqaviy darajalarda sodir etilayapdi. Bu albatta, xalqaro do'stlik, hamkorlik, qo'llab-quvvatlash, insonparvarlik harakatlarini ham soxta deb tushunishga olib boryapti.

Beshinchidan, zamonaviy dunyoda yoshlardan tezkor rivojlanish, muvaffaqiyatli karyera va shaxsiy hayotni bir vaqtda mukammal boshqarish talab qilinadi. Bu esa stress va qo'shimcha bosimlarni keltirib chiqarmoqda[7]. Yoshlar katta kuch va imkoniyatlar talab qilingan zamonaviy muhitda o'z o'rinlarini topishda ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishyapti.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar dunyoqarashi zamonaviy globallashtgan dunyoda tezkorlik bilan o'zgarib bormoqda. Ularning hayotiy tajribasi va dunyoga bo'lgan qarashlari texnologik rivojlanishlar, global madaniy almashinuvlar va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida shakllanmoqda. Bu jarayon yoshlar orasida kengroq fikrlash va ko'proq mas'uliyatli yondashuvlarni talab qiladi. Yoshlar dunyoqarashidagi transformatsiya jarayonining ijobiy tomonlari global muloqot, bilim va mas'uliyatning kuchayishi bilan namoyon bo'lsa, salbiy jihatlari global ta'sirlarga xos bo'lgan madaniy assimilyatsiya, axborot xurujlari va psixologik bosimlar bilan bog'liq. Bu muvozanatni saqlash uchun yoshlar o'z qadriyatlarini to'g'ri aniqlab olishi va ularni mustahkamlab borishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Globallashtuv sharoitida vatanparvarlik tarbiyasining ma'naviy ma'rifiy texnologiyalari. // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. -T: O'zbekiston Respublikasi Quruqlik Kuchlari akademiyasi, 2019. - 482 b.
2. Usmonova Z. Zamonaviy yoshlarning ijtimoiy jarayonlardagi ishtiroki. -T.: Sharq, 2020. -B. 90-102.
3. Трофимова Е.Н. Трансформация мировоззрения молодежи в условиях глобализации. -М.: Наука, 2020. -Б. 34-52.
4. Петров А.В. Молодежь в эпоху цифровизации: вызовы и перспективы. -СПб.: СПбГУ, 2021. -С. 67-80.
5. Власова М.Н. Глобализация и молодежные субкультуры. -М.: Прогресс, 2019. -С. 13-29.
6. Castells, M. The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell, 2010. -P.102-126.
7. Giddens, A. Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives. Profile Books, 2002. -P. 58-73.
8. Inglehart, R. & Norris, P. Cosmopolitan Communications: Cultural Diversity in a Globalized World. Cambridge University Press, 2009. -P. 135-152.

YOSHLARNING TA'LIM TARBIYASIDA MILLIY MEROS FALSAFASI

Abdirashid MIRZAXMEDOV,

*Namangan muhandislik-texnologiya instituti professori,
falsafa fanlari doktori (DSc)*

Sevara PARDAEVA,

*A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat universiteti,
tayanch doktorant*

Kishilik jamiyatining ilk bosqichida ov qurollarini kashfiyoti turmush tarzini farovonlashuvi bilan obyektiv voqelikni anglash, uni o'zgartirishga tomon harakatga asos soldi. Natijada odamlar o'q-yoy, metall qurollar yordamida turmush tarzini yanada takomillashtirishga erishgan. Ibtidoiy qabila a'zolari zamonlar o'tishi bilan makonni o'zlashtirishida ulkan yutuqlarga erishdi. Bu yutuqlar qabilaning hayotida turmushning ijtimoiy tajribasi shaklida ajdodlardan avlodlarga vorislik tamoyilida o'tgan. Bu hol jamiyat hayotida meros omilini tarixiy ildizlari ilk kishilik jamiyati bilan bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

Bashariyat tarixida "meros" ijtimoiy iste'mol nuqtai nazaridan fanlararo ilmiy tahlil etilsa-da, lekin uning ijtimoiy-falsafiy nazariya va amaliyoti atroficha fundamental tadqiq etilmagan. Ijtimoiy fanlarda madaniy merosning ilmiy tadqiqotlarida moddiy va ma'naviy merosga guruhlashtirilib, amalda moddiy merosga e'tibor berilishi masalani ikkinchi bir muhim uslubiy jihati bo'lsa, milliy madaniy merosning ilmiy tahlil va talqinlarida tadqiqotchilar o'zlarining oldiga qo'ygan tor muammolar doiradan kelib chiqishi ham masalani fanlararo falsafiy tadqiqini talab etadi [2].

Millatni ijtimoiy madaniyati o'z mohiyatiga ko'ra millatning tarixiy taraqqiyotida misqolab to'plagan moddiy-ma'naviy qadriyatlari bo'lib, odamlarning ijtimoiy tajribasini namoyon etadi. Millat o'zining etnokonfessional tajribasiga tayangan holda ma'naviy-axloqiy, intellektual-ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishi orqali yangi taraqqiyot marra-lariga erishadi. Millatning moddiy va ma'naviy merosi ijtimoiy ongda milliy-diniy dunyoqarashni hosil qilishi bilan "VATAN va MILLAT" his-tuyg'ularini boshidan kechiradi. Shu bois MDH olimlarining milliy merosga konseptual yondashuvda nafaqat ajdodlar tomonidan avlodlarga qoldirilgan yurtning etnokonfessional nafaqat moddiy boyliklari, balki odat, an'ana, marosim, tantana, bayram, xalq og'zaki va amaliy ijodi, turmush tarzida qo'llaniladigan xatti-harakatlarning yig'indisi, shaxsning obyektiv olamga ijtimoiy kommunikatsiyasi sifatida tahlillariga qo'shilish mumkin [4,138]. Shu ma'noda biz keyingi yillarda milliy madaniyatda xalq og'zaki ijodi, milliy folklor, askiya va yumor san'atining unutilib borayotgani O'zbekiston hukumati tomonidan alohida huquqiy aktlar asosida qayta tiklashga erishilishi

bilan fikrimizni dalillaymiz [7].

Milliy meros deganda odatda farzandning ota hovlidagi hayoti davomida o'g'il otasidan, qiz onasidan olgan pand-u nasihatlar, birga oilaviy turmush tajribasi, to'y-tantana, marosim va urf-odatlarda ishtirok etish, mahallaning dafn (janoza) kabi sovuq ma'rakalarida qatnashish odobini tushunish mumkin. Oilada bolaning tug'ilishidan boshlangan beshik to'yi "alla"dan boshlangan shaxsning ijtimoiylashuvi bobo va buvilarning oxirgi yo'lga kuzatishgacha bo'lgan "chora-tadbirlar"ning vorisiylik tamoyilida farzandning hayotiga transformatsiyasini biz meros ma'nosida tushunamiz. Bu uy-joy mol-mulk bilan birga milliy-diniy marosim va odatlarning yig'indisi qadriyatlar tizimi hisoblanadi. Alohida o'zbek oilalarida ota-onalarning ijtimoiy-ma'naviy kasbiy qizishlari bilan farzandlar ulardan genetik qadriyatlarni ham merosiylashtiradi. Biz fikrimizni Andrey Kapisa, Yunus Rajabiy kabilarning biri ota-onasidan fizika matematika fanlari, ikkinchisi musiqa avlodlariga vorisiylikni "qazisan, qartasan" tamoyilida qoldirishi bilan izohlash mumkin.

Shaxsning milliy-diniy turmush tarzi oiladan oilaga, bir ajdoddan kelgusi avlodga o'tishi bilan millat o'zining kelajagini kafolatlashi mumkin. O'zbekistonda millatning kelajagini milliy tabiiy resurs, er osti va usti boyliklari, moddiy-moliyaviy, davlat hokimiyatining kuch ishlatar tizimi emas, balki milliy qadriyat va an'analarga sadoqat ila yoshlarning ta'lim-tarbiyasi saqlab qolishi mumkin. Shu bois, yoshlarning barkamolligi uchun milliy-diniy an'ana va qadriyatlar, chin ma'nodagi yuksak ma'naviyatni meros qoldirish hayot va mamot masalasi milliy identiklik bilan chambarchas bog'liqdir. Boz ustiga aholining ijtimoiy ongida milliy tafakkurdagi an'anaviy qadriyatlarini ommaviy ravishda iste'molchilik jamiyati qadriyatlariga modernizatsiyasi O'zbekiston "telereklama" kompaniyasi tomonidan xiyonatkorona qonuniy amalga oshirishini tushunish qiyin. Ayniqsa, "Boriga baraka", "Omad shou" kabi ko'plab qimor o'yinlari bilan korrupsiyaga rag'bat, millatni azaliy "halol luqma", "peshona teri" kabi qadriyatlarini inkori deb hisoblaymiz.

O'zbek xalqining asrlar osha bezavol bizgacha etib kelgan milliy qadriyat va an'analari vorisiylik ta'sirida milliy ruh, qarash, g'oya va mafkurani shakllantirgan ediki, millat o'z hayotida ongli ravishda o'zining zotiy ildizidan asta asta uzoqlashmoqda. O'zbekiston shaharlarini zamonaviy qiyofasi yevropalashib, yoshlarning turmush tarzida G'arbning ommaviy madaniyati qadriyatlashmoqda. Shu bois, buyuk Temurning "Millatning dardiga darmon bo'lish vazifangizdir" vasiyati bizga ajdodlarning qoldirgan boy moddiy-ma'naviy merosining sunnat so'rog'idir. Yoshlarning ong-u tafakkurida milliy g'oyani tiklash konsepsiyasi bu millatning buyuk mutafakkir va allomalarining teran tafakkuri, fidokorona mehnatlari, ezgulik yo'lida yurt istiqboli yo'lida jismoniy kuch-qudrati, moddiy va ma'naviy boyliklarini tarixan zamonaviy yoshlarga qoldirilishi tushunilishi darkor. Bizning fikr-mulohazalarimiz milliy ma'naviyatga oid adabiyotlardagi yondashuvlar bilan izohlanishi mumkin [3, 308 b]. Chunki, o'zga xalqlarning tajribasi millatning milliy qadriyat va an'analalar bilan o'zligini saqlab qolish

bilan birga kelajakka navqiron millat sifatida qadam tashlay oladi. Milliy meros millat yoshlarining milliy shon-shavkati, o'zga millatlardan ajratib turadigan mental ijodiy kuchlarining Vatanning gullab-yashnashiga asos, deb hisoblash mumkin.

Milliy meros o'z mohiyatiga ko'ra milliy va diniylikning uyg'unligida yoshlarning o'tmish avlod bilan bog'lash, kelajak avlodga bobolarning vasiyatini etkazishdir. Bu hol millatning iymon-e'tiqodi, ibodat va marosimlari, odat va an'analarini diniy mazmuni bilan kelajak avlodga etkazish vorisiylikni ijtimoiy ildizlarini mustahkamlaydi. Zero milliy merosdagi diniylik omili an'ana va qadriyatlarni davomiyligini ta'minlovchi muhim omil deb hisoblaymiz. Boz ustiga islom dinida ibodatdan ilm olishning ustunligi, yuksak axloqiylik tamoyiliga qurilishi, shariatda nafasat-u farosat, siyosat-u huquq, din-u falsafaning uyg'unligi ham milliy qadriyat va an'analarning barqarorligini ijtimoiy kafolatlagan. Chunki musulmonning ongida diniylikning aktiv, milliylikni esa passiv xarakteri bilan ham asoslash mumkin.

Milliy an'ana – millatning milliy-diniy takrorlanuvchan odat, an'ana, marosim, to'y-tantanalari, diniy ma'rakalaridan iborat ajdodlardan avlodlarga o'tgan ma'naviy hayot tajribasi. Bu tajriba millatning birgalikda turmush muammo va yutuqlarini yechimini hal etish, odamlarning o'zaro aloqalarida kattalarga hurmat, yoshlarga izzat, ayol va onalarga mehr-muhabbat, yo'qsillarga mehr-shafqat kabi jamoaviy va individual hamkorlik tashkiliga oid xatti-harakatlar yig'indisidir. Millatning an'analari ijtimoiy turmushda sinovdan o'tgan tarixiy tajribalarni o'zida ifoda etgan turmush tarzi tamoyillari, takrorlanuvchan ijtimoiy foydali qoidalar hisoblanadi. O'zbek xalqida farzandlarni uylantirishda sovchilik instituti muhim an'ana hisoblangan. Natijada, sovchilar ikki oilaning ijtimoiy ahvoli, hayotiy turmush tarzi, yoshlarning turmush qurib birga yashab ketishini ta'minlovchi omillarni atroflicha keng va teran tushunadigan hayotiy tajribaga ega odamlarning "diplomatik" missiyasi bo'lib, oilani mustahkam turmushini kafolati bo'lib xizmat qilgan an'ana edi [5, 32 b].

Milliy qadriyat va an'analarda tarixiy xotira, yodda saqlash omili muhim ahamiyat kasb etadiki, jamoaviy munosabatlarda tarixiy xotira, individual holatda yoshlarning yodda saqlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim tarbiyaviy vazifa qilib qo'yiladi. Italiyaning mashhur "La Skala" orkestri rahbarining "Simfonik orkestrning narxi bugungi kunda bir futbolchidan kam bo'lganidan so'ng, biz farzandlarimizga qanday meros qoldirishni kutmoqdami? Madaniyat foyda uchun emas, balki ta'lim uchun kerak. Agar bu o'zgarmasa, kelajak avlodlarga yengiltak va o'ta xavfli odamlar hukmronlik qiladi" degan fikrini qo'llab quvvatlaymiz [6].

Milliy meros yoshlarning milliy o'zlikni anglashi, hayotining ma'no-mazmunini tushunishi bilan bog'liq ijtimoiy zaruriyat bo'lib, millatning taqdiriga mas'ullikni uyg'otadi. O'zbekiston telekanallaridagi "iste'molchilik" konsepsiyasi, ya'ni amalda barcha ko'rsatuvlarda "taom

tayyorlash”, “oshxona” “yemoq” ko‘rsatuvlari yoshlarning ma’naviyatiga iste’molchilik jamiyati illatlarini singdirishi bilan xatarlidir. Natijada, yoshlarda ota-onadan moddiy merosga ijtimoiy mo‘ljal ildiz otib, otamdan qolgan “do‘ppi”, “otamdan qolgan kitoblar” shaxs ma’naviyatini belgilovchi omil bo‘lmay qoldi. Yoshlar orasida jinoyatchilik yoki o‘zga deviant fe‘l-atvorni tarqalishi ham milliy ma’naviyat, merosga bo‘lgan loqaydlikning ijtimoiy ko‘rsatkichidir. Keyingi yillarda yoshlar o‘zining shajarasidagi yetti pushti tugul, bobo va buvisini ismini unutgan. Milliy meros va an‘analarning yashashida oilaning muhim jihati bo‘lib, avlodlarning aloqalarining uzviyligidagi uzilish ham masalani murakkab bir tomonidir.

Darhaqiqat, zamonaviy o‘zbek jamiyatida makro oila, ya’ni bobo va buvi bilan farzand oilasi, farzandning oilali o‘g‘lining (nabiralar) birgalikdagi hayoti jiddiy kamayib ketishi ham milliy madaniyatning tanazzulini belgilab bergan omildir. Zamonaviy mikro oila farzandning ota-ona uyidan mustaqil hayot kechirish uchun chiqib ketishi, ularning “erkinligi” ham milliy merosga bo‘lgan munosabatda loqaydlik, beparvolik bilan milliy ongga tahdid solmoqda. Yosh oilalarning alohida hayoti nafaqat milliy qadriyat va an‘analar balki millatni ijtimoiy falokati, deb hisoblash mumkin. Biz fikrimizni 2023 yilda nikohni sud orqali bekor qilishning dinamikasi, hamda nikohga kirish, oilaviy turmush kechirishga qiziqishni pasayishi bilan dalillaymiz [8]. Chunki, yosh kelinning gender tengligi bo‘yicha haq huquqlari himoyasi bilan birga milliy miqyosda “zolim erkakka qarshi ov” oila va nikoh qadriyatini ijtimoiy zaminini vayron qilmoqda. Qizlarda oilaviy turmush bilim, ko‘nikma, malaka, an‘analardan bexabarligi, oilali ayolda esa ersiz ijarada bo‘lsa ham mustaqil yashash istagi bilan ijtimoiy qadriyatlarga dahl etmoqda.

O‘zbek xalqining tarixi mustamlakachilik bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, mutelikda millatni tutish uchun boy tarixiy madaniyatidan mosuvo qilish, manqurtlikka giriftor qilish siyosati ham o‘zini namoyon etadi. Millat o‘zining buyuk ajdodlari va ma’naviy qadriyatlari bilan o‘zida milliy g‘urur va iftixor uyg‘otib, o‘zining “MEN”ini his etadi. Shu bilan birga millatni davomli qatag‘onlari ham avlodlarda ajdodlardan voz kechish, farzandlar buyuk ulamo otalaridan voz kechib tinch yashash huquqiga ega bo‘lgan. Mazkur masalada rossiyalik armani tadbirkor R.Vardanyanning analogik fikr-mulohazalari bilan fikrimizni dalillaymiz edi [1, s.15].

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan quyidagi xulosalarni jamlash mumkin:

Birinchidan, har bir xalq va millat o‘zining hayotiy taraqqiyot yo‘lida dehqonchilik, chorvachilik yoki sanoat ishlab chiqarishi bilan moddiy va ma’naviy turmush qonun-qoidalarini ishlab chiqqan. Bu hol millatning o‘ziga xosligini belgilab bergan an‘ana va qadriyatlarda o‘z ifodasini topgan, avloddan avlodlarga qoldirilgan moddiy va ma’naviy ne‘matlar meros hisoblanadi;

Ikkinchidan, milliy meros xalqning buyuk daholari tomonidan yaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohalarida jamiyatning hayotini tashkili va

boshqaruvi bilan bog'liq milliy-diniy me'yorlarda o'z ifodasini topgan. Milliy odat va an'analarning qadriyatlarda ifoda etilgan urf-odat, marosim va tantanalar odamlarni to'g'ri, halol pok, ezgulik tamoyillarida hayot kechirishi bilan taraqqiyotga kalit bo'lib xizmat qilgan.

Uchinchidan, o'zbek xalqining tarixiy taraqqiyotida mustamlakachilik siyosati millatning milliy qadriyat va an'alaridan mosuvo qilishga millatni manqurtlashtirish orqali oson boshqarishga intilgan. Shu bilan birga qatag'onlarning davomiyligi ham milliy ruhni sindirib tobelik, mutelik ruhiyatida millatni tutishga xizmat qilgan.

To'rtinchidan, o'zbek xalqini milliy taraqqiyoti milliy qadriyat va an'analarga sadoqat bilan milliy ong, ruhiyatni yuksaltirish, milliy identiklik ila kelajakka qadam qo'yish uchun "Ommaviy madaniyat" tahdidiga qarshi immunitet hosil qilish zaruriyatga aylandi. Yoshlarning ilm-fan, texnika va texnologiyalar bilan shug'ullanishi, yuksak salohiyatga ega bo'lishi uchun ta'lim tizimini samaradorligini oshirish o'ta murakkab milliy masala bo'lib qoldi. Yoshlarning ilmiy tafakkuri, ijtimoiy ko'nikmalari, yuksak milliy tarbiyasi bilan biz ezgulikka umid qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vardanyan R. Donesti, sogrevaya v ladonyax//the World bridge. -2021. -№ 22. -S. 15.
2. V kongress Vsemirnogo obshchestva po izucheniyu, soxraneniyu i populyarizatsii kulturnogo naslediya Uzbekistana: itogi, fakty, sifry, plany// https://uza.uz/ru/posts/kulturnoe-nasledie-uzbekistana-osnova-tretego-renessansa_301797
3. Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – Toshkent: F.Gulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2009. -B. 308.
4. Medvedeva N.V., Stonalova A.S. Ponyatie "Kulturnoe nasledie" i osnovnye teoreticheskie podxodq k ego izucheniyu//Materialy Afanasevskix chteniy. –2016. –№ 3(16). –S.138-144
5. Mirzaxmedov A. Pardaeva S. Milliy madaniyatimizda sovchilik omili //O'zMU Xabarleri. -2022. — № 1. -B.32-36
6. Muti R. Milliy meros haqida //https://vk.com/wall-158575823_1466
7. O'zbekiston Prezidentining "Milliy askiya va qiziqchilik san'atining yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori// <https://lex.uz/docs/6531520>
8. O'zbekistonda aholi o'sishi//<https://kun.uz/ru/news/2024/02/12/v-uzbekistane-sokratilos-kolichestvo-brakov-i-uvulichilos-razvodov-statistika>

MILLIY TARBIYANING MAZMUNI VA AHAMIYATI

Yusuf MANZAROV,

*tarix fanlari nomzodi, dosent,
Qarshi muhandislik va iqtisodiyot instituti*

Ishkabil XOLIKOV,

*Toshkent dalat pedagogika universiteti professori,
tarix fanlari doktori*

Xalqimizda “Ta’lim va tarbiya – beshikdan boshlanadi”, degan hikmatli soʻz bor. Isbot talab qilmaydigan haqiqat shundan iboratki, faqat ma’rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi.

Ma’lumki, istiqlol tufayli ma’naviy hayotimizda tub oʻzgarishlar sodir boʻlmoqda. Xalqimizning milliy ongi, milliy gʻururi oʻsib, ma’naviy dunyosi kundan-kunga boyib bormoqda. Bu esa mustaqil davlatimizning ma’naviy asosini yanada mustahkamlab poydevor yaratmoqda.

Har bir millatning qiyofasi, uning katta va kichikligidan qat’iy nazar, eng avvalo oʻzining milliy ongi va psixologiyasida namoyon boʻladi.

Milliy ong – ijtimoiy ongning tarkibiy qismi boʻlgan etnik ongning asosiy shaklidir.

Ma’lumki, ijtimoiy ong jamiyatning ishlab chiqarish munosabtlarini oʻzida aks ettiruvchi, uning ma’naviy hayot darajasini ifodalovchi his-tuygʻu, gʻoya va qarashlarning majmuidir. U jamiyatdagi, siyosiy, huquqiy, axloqiy, falsafiy, diniy, estetik qarashlar kechinmalar shaklida namoyon boʻladi.

Bunday fikrlab qarajak, dunyodagi deyarli hamma rivojlangan davlatlar qanday qilib yuksak taraqqiyot darajasiga va farovon turmushga erishganligi deyarli hammani qiziqtiradi. Albatta, eng avvalo, ilm-fan va ta’lim – tarbiyaga ulkan e’tibor qaratganligiga guvoh boʻlamiz.

Mustaqilligimizning poydevorini mustahkamlashda, Oʻzbekistonning buyuk davlatga aylanishida ta’lim-tarbiya ishlarini oqilona yoʻlga qoʻyish, fuqarolarni zamonaviy ilm-fan texnologiyalari yutuqlari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish katta ahamiyatga ega. Bu taraqqiyot taqdirini ma’naviy jihatdan yetuk, zamonaviy bilimlar va murakkab texnologiyalarni egallagan, iymoni butun, irodasi baquvvat, teran fikrlaydigan, yuksak salohiyatga ega boʻlgan kadrlar hal etadi. Yurtimizning kelajagi mamlakatimizning intellektual salohiyatiga, aql-zakovotiga, milliy ta’lim-tarbiya tizimini jahon andozalari asosida takomillashtirishga, uning milliy zaminini mustahkamlashga, kadrlar tayyorlashga bevosita bogʻliq. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bogʻliq boʻlgan uzluksiz ta’lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu haqda davlatimiz birinchi rahbari I.A.Karimov shunday degan edilar: “Barchamiz yaxshi anglab olishimiz kerakki, hayotimizning boshqa sohalaridagi ahvol,

amalga oshirilayotgan islohotlarimizning samaradorligi, avvalo, xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning keng o'rganilishi, an'analarimizning saqlanishi madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji bilan uzviy bog'liqdir" [1]. Ilm-fan, madaniyat, ma'rifat va milliy tarbiya har qanday mamlakat va xalqni yuksaklikka ko'taradi, uning taraqqiyotini ta'minlaydi, kelajagini oldindan ko'rsatib beradi.

Milliy-tarbiyaviy qadriyatlarni tiklash va zamonaviylashtirish umuminsoniy ehtiyoj hamdir. Ta'kidlash joizki, inson o'zining ijtimoiy-madaniy rivojlanishi jarayonida ajdodlarining milliy qadriyatlarini ijodiy o'zlashtiruvchi, zamonaviylashtiruvchi, boyituvchi va o'zgartiruvchidir. Ana shu insoniy burchlarning har bir shaxs tomonidan mukammal bajarilishi ijtimoiy taraqqiyotning boy, rang-barang madaniy oqimlarini hosil qiladi, saqlab turadi. Shu nuqtai nazardan, har bir inson o'zida tarixiy, ijtimoiy, madaniy-milliy ko'rsatkichlarni mujassamlashtiruvchi tarbiya mahsulidir. Turli xalqlarning bir-birlarini tanishida, bilishida, bilvosita va bevosita millatlararo muloqotlarda insonning milliy jihatlari alohida qiziqish uyg'otgan. Qadim zamonlarda ham tarixchilar, sayyohlar, qomusiy bilimga ega mudafakkirlar (Ibn Batuta, Strabon, Abu Rayhon Beruniy, Lui Gonsales de Klavixo, Herman Vamberi va boshqalar) qoldirgan asarlar, ijtimoiy-falsafiy, axloqiy ta'limotlarda ham boshqa xalqlar hayotini qiyosiy o'rganish yo'nalishi mavjud edi.

XIX asrga kelib g'arb ijtimoiy fanlarida boshqa xalqlar milliy-madaniy xususiyatlarini tadqiq, qiluvchi kulturanthropologiya va sosiologiya yo'nalishlari maxsus fanlarga aylandi. Bu fanlar "boshqa dunyo kishisi" muammosini o'rgana boshladi. Aslida esa bu – boshqacha tarbiya – milliy tarbiyaning tizim, uslublari, maqsadlaridagi xususiyliklarni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish davri boshlanganligini anglatar edi.

Odamlarning dunyo haqidagi bilimlari ortib, yangi erlar ochilib, savdo-sotiq, munosabatlari kengaya borgani sari ushbu muammoga qiziqish ham orta bordi. Ayniqsa, Evropada kapitalistik jamiyatning shakllana borishi va shu bilan bog'liq, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ayniqsa, mustamlakachilik davri u yoxud bu xalqlarning milliy xususiyatlarini o'rganishga kuchli turtki berdi. Chunki, mustamlakachi, missioner, plantatorlar o'z mustamlakalari – maxalliy xalqlar haqida hech bo'lmasa ibtidoiy tasavvurga ega bo'lislari o'zlari uchun foydali edi. Qolaversa, bu masala mustamlakachilikning kelajagi – mahalliy xalqlarni "madaniy-oqartuv" orqali inglizlashtirish, fransuzlashtirish, ya'ni madaniy-ma'naviy mustamlakalarga aylantirishning samaradorligini ta'minlash uchun ham kerak edi.

Milliy tarbiyaning etnopedagogik qirralarini ilk bor kashf etgan olimlardan biri – kulturanthropolog M.Mid bo'ldi [2]. Uning tadqiqotlari nafaqat geterostereotip (bir xalqning boshqa xalqlar haqidagi bilimlari yig'indisi) ning, balki osiyolik va afrikaliklarda avtostereotip (o'z xalqi haqidagi bilimlar yig'indisi)ning shakllanishiga, boshqacha qilib aytganda, o'zligini anglashga ham turtki bo'ldi. Biz uchun ushbu tadqiqotning pedagogik jihati muhimdir.

Zero, M. Mid tomonidan 1927 yili nashr ettirilgan “Coming of Age in Samoa” (“Samoadagi ayish”) kitobi tarbiyaning milliyligiga asoslangan ilk ilmiy-tadqiqot natijasidir. Shuningdek, Al-Xusriy arab tilining ilmiy atamalarini yaratishga chaqirib, “milliy tarbiya tushunchasini ilk bor ilmiy-pedagogik muomalaga kiritdi. Shu tariqa milliy tarbiya, bir tomondan, mulkdor boylar orasida mavjud” o‘z manfaatlarini millat manfaatidan yuqori qo‘yish va ochko‘zlikka, ikkinchi tomondan, mutaasib ruhoniylarning “taraqqiyotga eltuvchi ilg‘or g‘oyalarga dushmanligi”ga qarshi kurashda samarali qurol bo‘lib xizmat qildi. Milliy tarbiyaning manbai – milliylik! “Millat”, “milliylik”, “milliy g‘urur”, “milliy odob”, “millatlararo muloqot madaniyati” tushunchalarining o‘zagini arabcha “mil” so‘zi tashkil qiladi. Bu so‘z arabchada “o‘zak”, “tub mohiyat”, “negiz” ma‘nolarini anglatadi. “Millat” so‘zi esa bir necha ma‘noni: 1) din: mazhab; 2) ummat: bir mazhabga mansub aholi; 3) xalq ma‘nolarini anglatadi.

“Millat”, “milliylik” tushunchalarining talqini bilan tanishar ekanmiz, ularning g‘arbona va sharqona tarzlari bor ekanligini ko‘ramiz. Aniqlik, g‘arbiy talqin xristian, sharqiy talqin esa islomiy o‘zaklarga borib tutashadi. Ya‘ni Evropa xalqlari tillariga “millat” tushunchasi lotincha “natio” - qabila, xalq sifatida xristian dini bilan birga kirib kelgan bo‘lsa, Osiyoga esa islom ta‘limoti orqali yuqoridagi uch xil ma‘noda kirib kelib singdi. “Tarbiya” so‘zi “milliy tarbiya” tushunchasining tarkibiy qismi bo‘lganligi tufayli bu tushunchaga ham yangicha yondoshgan holda, xolis ilmiy-pedagogik ta‘rif bermoq kerak. Arabcha “tarbiya”, “tarbiyat so‘zlari:

1) parvarish qilmoq; ta‘lim bermoq; o‘rgatish; odob o‘rgatish;

2) navozish, mehribonlik ko‘rsatish: ko‘z-quloq bo‘lish; himoya qilish kabi ko‘p qirrali mazmunga ega. “Tarbiyachi” esa shu ko‘p qirrali tarbiyaviy faoliyatni amalga oshiruvchi odam, demakdir. Demak, milliy tarbiyaning lug‘aviy ma‘nosini “yosh avlodlarni o‘z xalqiga xos milliy fazilatlar namunasida shakllantirish, ta‘lim bermoq” sifatida aniqlash mumkin. Bu o‘rinda tarbiyaviy manba sifatida Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi bo‘lmish “Avesto” g‘ururi ahamiyatga ega. Unda insonning barkamol bo‘lib etishishida uning so‘zi, fikri, ishi birligiga g‘ururi e‘tibor berilgan. Bu axloqiy uchlik eng qadimgi davrlardan boshlab, undan keyin yaratilgan barcha ma‘rifiy asarlarga asos bo‘lgan, desak, xato qilmagan bo‘lamiz. Mana shunga asosan, “Avesto”ning eng asosiy manbasi bo‘lgan Zardushtiylik to‘g‘risida so‘z borganda u to‘g‘rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini ta‘kidlash lozim. Ayniqsa, “Avesto”da inson tarbiyasiga, insonlarning jamiyatda tutgan o‘rniga munosabati to‘liq yoritilgan. Zardusht ta‘limotida tarbiya haqida quyidagicha fikr bildirilgan. “Tarbiya – hayotning eng muhim tirgagi (tayanchi) bo‘lib hisoblanishi lozim. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u, avvalo, yaxshi o‘qishni va so‘ngra esa yozishni o‘rganishi bilan eng yuksak pog‘onaga ko‘tarilsin va yana yaxshi ovqatlanadigan xalqdan yaxshi nasl – sog‘lom avlod qoladi” – deb ta‘kidlanadi. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida. Tarbiya kishilik jamiyatining

paydo bo'lishi bilan vujudga keldi, taraqqiy etdi, jamiyatning o'zgarishi bilan tarbiya ham o'zgarib bordi. Tarbiya xulqni boshqarish va belgilash, bir-birini talab etadigan va belgilaydigan tarkibiy qismlar – axloqiy ong, axloqiy faoliyat va axloqiy munosabatlarning murakkab yig'indisidir. Tarbiya shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchilarning shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya – o'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy-axloqiy dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va masuliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya deb tarbiyachi o'zi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirishi uchun ularning ruhiyatiga ma'lum maqsadga ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishiga aytiladi. Tarbiya bola tug'ilganidan umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir.

O'rta Osiyo mutafakkirlarining tarbiya haqidagi fikrlari, o'g'itlari shunday kuchga egaki, ular yoshlar qalbida insoniylik urug'larining ko'rinishiga, g'ururi hayot yo'liga olib chiqishiga yordam beradi. Shu bois biz uchun qadrlı bo'lgan allomalarimizdan Bahovuddin Naqshband, Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Munavvar qori, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Asqar Zununov, Natan Mallaev va boshqalarning ta'lim-tarbiya va ma'rifat haqidagi g'oyalaridan keng foydalanish bugungi kun talabiga javob bera oladigan yoshlarni tarbiyalashda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Bahovuddin Naqshbandning ta'lim-tarbiya haqidagi fikr-mulohazalari va pand-u nasihatları g'oyat qimmatlidir. U barkamol insonni tarbiyalash dastlab odobdan boshlanishini ta'kidlab, shunday degan edi: “Adab xulqni chiroyli qilish, so'z va fe'lni soz qilishdir... Adab saqlash — muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining g'ururi hamdir. Agar adabdan ozgina nuqsonga yo'l qo'ysangiz ham, nimaiki qilsang, beadablik ko'rinadi. Odam o'zini bir xil sifat va ko'rinishda olib yurishi lozimki, toki odamlarda unga tasarruf (ta'sir qilish) ta'masi paydo bo'lmasin”.

Abu Nasr Forobiy birinchi bo'lib ta'lim va tarbiyaga ta'rif bergan olimdir. “Ta'lim so'z va o'rganish bilangina amalga oshiriladi. Tarbiya esa, amaliyot, ish-tajriba bilan, ya'ni shu yo'l orqali amalga oshiriladi”, deydi u. Abu Nasr Forobiyning fikricha, har bir shaxs munosib odam bo'lishi uchun unga ta'lim va tarbiya zarurdir. U ta'lim orqali nazariy muvaffaqiyatga erishadi. Tarbiya orqali esa kishilar bilan muloqotni, axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni o'rganadi. Forobiy bolalarning fe'l-atvoriga qarab tarbiya jarayonida “qattiq” yoki “yumshoq” usullardan foydalanish kerak, deb hisoblaydi:

1. Tarbiyalanuvchilar o'qish-o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim-tarbiya jarayonida yumshoq usul qo'llanadi. 2. Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsa, qattiq usul qo'llanilishi lozim, degan fikrni bildiradi.

Yusuf Xos Hojib tarbiyani juda murakkab jarayon deb tushunadi. U tarbiya kishini ezgulikka o'rgatmog'i kerak. Ezguning har ishi chiroyli, har

bir qadami go'zal. Ezgulik aslo qarimaydi. Tarbiya beldan madorni, tandan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi, degan fikrni bildiradi.

Kaykovus o'zining "Qobusnoma" asarida, bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlikni birga olib borishni ta'kidlaydi: "Yosh bola ilm bilan adabni tayoq bilan o'rganur, o'z ixtiyori bilan o'rganmas. Ammo farzand beadab bo'lsa va sening ul sababdan qahrining kelsa, o'z qo'ling bilan urmagil, muallimlarning tayog'i bilan qo'rqitgil. Bolalarga muallimlar adab bersinlar, toki sendan o'g'lingning ko'nglida gina bo'lmasin".

Abu Rayxon Beruniy inson va axloqiy tarbiya haqida fikr yuritir ekan, "Insonga er yuzini obod etishi va uni boshqarib turishi uchun aql-zakovat ato etilgan, shuning uchun har bir inson yuksak axloqli bo'lishi lozim", deydi.

Abu Ali ibn Sino bola tarbiyasi haqida fikr bildirar ekan, bola tarbiyasini unga ism qo'yishdan boshlashni lozim deb topadi. "Bolaga munosib ism tanlash ota-onaning dastlabki oliyanob vazifasi, bola tarbiyasi bilan avallo ota-ona shug'ullanishi kerak", deydi.

Umar Xayyomning ta'kidlashicha, tarbiyaning maqsadi "Sog'lom fikr, ziyarak aql va o'tkir zehnga ega bo'lgan insonni shakllantirishdan iborat bo'lmog'i kerak. Faqat chuqur zehngina barkamol xalqni qondira oladigan ilhomga erishishi va uning yordami bilan yuksak aql-idrok, farosatni hosil qilish mumkin, lekin shuning o'zi kifoya qilmaydi, inson yuksak axloqqa ega bo'lishi yaqinlarini sevishi lozim" [3].

Alisher Navoiy bola tarbiyasi bilan oila hamda maktabda shug'ullanish, shuningdek, bola tarbiyasini olib borish jarayonida namuna uslubidan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligiga alohida urg'u beradi. Tarbiya va ta'lim ishlari o'qituvchi hamda otaonalar tomonidan olib borilishi lozim. Mutafakkir bolalar bilan munosabatda bo'lish chog'ida ular tomonidan yo'l qo'yilgan xatoliklarni bartaraf etishda ularga jismoniy jazo berishdan saqlanish, aksincha, hushmuomalalik bilan yo'l qo'yilgan xatolarning mohiyatini ularga tushuntirish zarurligini, biroq bu o'rinda ma'lum me'yorga amal qilish zarurligini aytadi. Alisher Navoiy o'qituvchining, ayniqsa, talabchan bo'lishi, bolalarning puxta bilim olishlari va ularda axloqiy sifatlarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaydi.

Abdurahmon Jomiy, avvalo, tarbiya haqida fikr yuritir ekan, har bir narsani ham parvarish esa, undan yaxshi natija chiqishini, insonni ham yaxshi tarbiya esa, u barkamol bo'lishini alohida ta'kidlaydi.

Jaloliddin Davoniy "Bolaning tarbiya olishi, odob-axloqli bo'lishi uning keyingi tarbiyasiga bog'liq. Chunki hayotda har kuni bola ko'radigan, muloqotda bo'ladigan narsalar uning xulqiga yaxshi va yomon tomondan ta'sir etadi. Bolada har kuni insoniy xislatlar: yurish-turish qoidalari, xushmuomalalik, ota-ona va boshqa o'zidan katta yoshlilarni hurmat qilish, to'g'rilik va rostgo'ylikni o'rganish, shirinsuxanlik, kamtarlik, so'zlashuv odobiga rioya qilish kundalik turmushda o'rganiladi", deydi.

Mahmudxo'ja Behbudiy ta'lim-tarbiya ishini ijtimoiy hayot, jahon

miqyosida sodir bo'layotgan voqealar bilan bog'liq holda olib borishni talab etadi. U yoshlar tarbiyasida, oila, ota-onalar alohida mavqega ega ekanini, maktab tarbiyasi bilan oila tarbiyasi uzviy birlikda olib borilishi kerakligini ta'kidlaydi.

Munavvar qori bolalar tarbiyasida faqat ota-onalar emas, balki muallim va keng jamoa javobgar ekanligini aytib, ulardan bolalarni axloqli qilib tarbiyalashni talab etadi. U yoshlarni bilimlarni puxta egallashga, mehnat qilishga, umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatli bo'lishga chorlaydi, ota-onalarni farzandlarida ma'naviyat, nafosat, go'zallik tug'yularini rivojlantirishga da'vat qiladi.

Abdulla Avloniyning fikricha, axloq bu xulqlar majmuyidir. Xulq esa, kishida o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Ularning shakllanishi uchun ma'lum bir sharoit, tarbiya kerak va boshqalar.

Bola tarbiyasi haqida jahon miqyosida ma'lum bo'lgan ko'plab ahamiyatli fikrlarni keltirish mumkin.

Ma'lumki, farzandlarimiz tarbiyasidagi dastlabki bosqich, oila, bog'chalar – maktabgacha ta'lim, boshlang'ich, o'rta ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi.

Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoev qayd qilganidek: “Tarbiya bu alohida maktab, usiz rivojlanish yo'q. Oldimizga qo'ygan buyuk maqsadimizga, ezgu niyatlarimizga erishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan isloxotlarimiz, rejalarimizning samarasi taqdiri – bularning barchasi, avvalom bor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas barchamiz anglab etmog'imiz darkor” [4]. Shuning uchun hurmatli Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoev o'zining “Yangi O'zbekiston Strategiyasi” kitobida: “Biz maktab muammosiga birinchi darajali masala deb qarashni davom ettirishimiz lozim. Maktab – faqatgina ta'lim beradigan maskan emas, barchamiz uchun yuksak ma'naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasbga o'rgatuvchi dargohga aylanishi zarur” [5] – degan edi.

Ma'lumki, qadriyatlar – inson uchun ahamiyatli bo'lgan millat manfaatlari yo'lida xizmat qiladigan erkinlik, ijtimoiy adolat, tenglik, haqiqat, ma'rifat, go'zallik, yaxshilik, halollik, burchga sodiqlik singari fazilatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Shuning uchun ham milliy qadriyatlarning barchasi bolalarimiz tarbiyasining mazmunini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.A. Karimov. “O'zbekiston XXI asrga intilmoqda”. – Toshkent, 2000.
2. Xudoyqulov X.J., Xolov O.Ch. Tarbiyaviy isshlar metodikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Innovasiya – Ziyo, 2020. -33-bet.
3. Najdet Tosun. Xoja Bahouddin Naqshband. Quddisa sirruhu. – Toshkent, 2023. – 85-bet.

4. Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasining 2017-2020 yillarga mo‘ljallangan rivojlanishning beshta ustuvor yo‘nalishlari” “Harakatlar strategiyasi”. – T., O‘zbekiston, 2017. – 45-bet.

5. Mirziyoev. Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021. – 227-bet.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH MASALALARI

Bahodir ISAKOV,

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti,
tarix fanlari nomzodi*

XXI asr davomida tobora chuqurlashib borayotgan globallashuv jarayoni o‘zining qamrovi va ta’sir kuchiga ko‘ra, taraqqiy etib borayotgan mamlakatlar xalqlarining milliy ma’naviyati va madaniyatiga tahdid qilib, “ommaviy madaniyat” ta’sirida ularning barbod bo‘lishiga zamin yaratmoqda. Globallashuv ta’sirida qator davlatlarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida yuz berayotgan ijobiy siljishlarni tan olgan holda, globallashuv va uning ortidan, so‘nggi yillarda “ommaviy madaniyat” atamasi bilan “tanilgan”, axloqsizlik va ma’naviy buzulqlarning insonlar, ayniqsa yoshlar ongiga kirib kelishiga befarq qarab turish mumkin emas.

Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o‘zlik va ma’naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o‘zini o‘ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste’molchilik kayfiyati turli yo‘llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilyapti”[1].

Globallashuv jarayonining salbiy ta’siriga qarshi kurashish va undan yoshlarni himoya qilish uchun, avvalambor, globallashuvning mohiyatini anglash, ushbu jarayonda yuz berayotgan ma’naviy tahdidlarni ilmiy-nazariy tahlil etish juda muhim.

Hozirgi kunda milliy taraqqiyotga xuruj solib turgan muammolar ancha, lekin ularning orasida o‘z ta’sir doirasi va kuchi bilan ajralib turuvchi “ommaviy madaniyat” tahdidi inson ruhiyatiga, ma’naviyatiga salbiy ta’sir o‘tkazishi bilan g‘oyatda xatarlidir. Ta’kidlash joizki, mazkur xurujning mohiyatini yoshlar birdan anglab olishi juda ham mushkul. Albatta, yosh avlodni barkamol shaxs etib tarbiyalashda g‘arb fan-texnikasi, madaniyati, adabiyoti, san’atining yutuqlaridan foydalanishni inkor etish noto‘g‘ri bo‘ladi, biroq g‘arbdagi taraqqiyparvar ziyolilarning o‘zi “g‘arbning

muammosi” sifatida baholayotgan “ommaviy madaniyat”ning ma’naviy-xalqiy tubanliklarini yoshlarimiz qancha tez anglasa, shuncha yaxshi.

Shu o’rinda, “ommaviy madaniyat”ning keng va tez sur’atlarda tarqalishiga va yoshlarning ongiga kirib borishiga zamin yaratayotgan Internet tarmog’iga e’tibor qaratish lozim. Shubhasiz, “axborot asri”, deb e’tirof etilayotgan hozirgi kunda mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga Internet tarmog’ining ijobiy ta’sirini inkor etib bo’lmaydi. Lekin, Internet tarmog’idan cheksiz ravishda foydalanish, dunyoning turli xil mamlakatlaridagi yangiliklardan bir zumda bahramand bo’lish imkoniyatini ochib berish bilan birga, “ommaviy madaniyat”ning tarqalishiga ham xizmat qilmoqda. Bu xavflarning oldini olish va yoshlarimizning ma’naviy olamida bo’shliq vujudga kelmasligi uchun ularning ongida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg’usini bolalikdan shakllantirish zarur. Mamlakatimiz aholisining deyarli 65 foizini tashkil etadigan yoshlarning irodali, imon-e’tiqodli, mustaqil va erkin fikrli, har qanday xurujlarga dadil qarshi bora olishga qodir inson bo’lib yetishishlarida ta’lim muassasasi, oila, mahalla hamkorligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan mafkuraviy tarbiyaning ahamiyati katta.

Bugungi yoshlar o’zlarining kim ekanligini, hech kimdan kam emasligini, ajdodlari kim bo’lganini anglab yetdilar. Lekin, globallashuv avj olayotgan bugungi kunda milliy tarbiyaning strategik yo’nalishini keng ma’nodagi ma’naviyatimizni millatimizga yot bo’lgan turli zararli ta’sirlardan himoya qilish, uni yoshlarimiz ongi, qalbi, dunyoqarashining ajralmas qismiga aylantirish tashkil qiladi. Binobarin, Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo’lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O’zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyatdir”[2].

Milliy qadriyatlar xususida fikr yuritar ekanmiz, bizga bu borada jahonda eng yuksak taraqqiyotga erishgan, shu bilan birga, o’zining milliy qadriyatlarini avlodlariga yetkazib, uni mustahkamlab kelayotgan Yaponiya davlati tajribasi o’rnak bo’lishi mumkin. Ular milliy g’urur, iftixorning kuchliligi va millat istiqboli uchun kurashdagi yakdilligi bilan bugungi yuksak taraqqiyotga erishdi hamda mustahkam milliy ma’naviy immunitetni shakllantirdi. Ularning eng ilg’or ishlab chiqarishni tashkil qilish, texnika va texnologiyalarni yaratish bilan jahon bozorlarini egallashlarida milliy tarbiya muhim o’rinni egallaganligi ko’pchilik uchun yangilik emas.

Zero, O’zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta’kidlaganidek, “ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo’lmish ilmu ma’rifat, ta’lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan[3].

Jumladan, Sohibqiron Amir Temur farzand tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko’targanligi ham bejiz emas. Yana bir buyuk ajdodimiz Abdurauf

Fitrat aytganidek: “Avlodni tarbiyalash insoniyatning xizmatidir. Qachonki biz yaxshi axloq egasi bo‘lgan farzandlarni tarbiyalasak, shundagina bo‘ynimizdagi bu xizmat majburiyati soqit bo‘ladi. Kimki, badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga xizmat emas, balki dushmanlik qilgan bo‘ladi, Jamiyat ularning farzandlaridan bezor bo‘ladi. Xush va yaxshi axloqqa ega bo‘lgan farzand, xushaxloq iymon sohibi bo‘lgan ota-onadan bo‘ladi, agarda ota-ona axloqsiz bo‘lsalar ularning tarbiyalari soyasida o‘sgan farzand ham badaxloq bo‘ladi”.

Shu boisdan, mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlar ta’lim-tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Prezident Sh.M.Mirziyoyev: “Ta’lim va ma’rifat tizimini takomillashtirish, mamlakatimiz kelajagi bo‘lgan yoshlarni zamonaviy bilim olishga yo‘naltirish, barkamol shaxsni tarbiyalash bilan bog‘liq ekanini biz yaxshi anglaymiz”[4], – deb ta’kidlagani bejiz emas.

Taraqqiyot hech qachon bir joyda to‘xtab turmaydi. Hayotga bo‘lgan munosabat va yondashuvlar o‘zgaradi, rivojlanishga intilish kuchayadi. Texnika inqilobi ro‘y bergan, axborot almashinuvi shiddatli tus olgan bugungi globallashuv zamonida erishilgan yutuq va marralar bilan chegaralanib, xotirjamlik va beparvolik kayfiyatiga berilgan borki, taraqqiyotdan muqarrar ortda qoladi. Prezident Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg‘oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san’at namoyandalari, ma’naviyat va ma’rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”[5].

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, globallashuv jarayoni va “ommaviy madaniyat”ning salbiy ta’siridan himoyalaniishning birdan-bir to‘g‘ri yo‘li har qaysi inson o‘zligini anglashi, qadimiy tariximiz va boy madaniyatimiz, ulug‘ ajdodlarimizning merosini chuqurroq o‘zlashtirishi, bugungi tez o‘zgarayotgan hayot voqeligiga ongli qarab, mustaqil fikrlashi va mamlakatimizdagi barcha o‘zgarishlarga daxldorlik tuyg‘usi hamda vatanparvarlik ruhi bilan yashashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir / <https://president.uz/oz/lists/view/4089>.
2. Mirziyoyev Sh.M. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir / <https://president.uz/oz/lists/view/4089>.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – B.38.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini bajaruvchi Shavkat Mirziyoyevning Islom hamkorlik tashkiloti Tashqi ishlar vazirlari kengashi 43-sessiyasining ochilish marosimidagi nutqi // Xalk suzi. 2016. 19 oktyabr.

5. Mirziyoyev Sh.M. Ma'naviyat boshqa sohalaridan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak / <https://president.uz/oz/lists/view/6941>.

MILLIY QADRIYATLAR TIZIMIDA EKOLOGIK-HUQUQIY TA'LIM VA TARBIYANING AHAMIYATI

Norqobil SHOIMOV,

yuridik fanlar nomzodi, dotsent,

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti

katta o'qituvchisi

Hozirgi kunda tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni saqlash va unga rioya qilish dolzarb masalalardan biridir. Chunki, fan va texnikaning rivojlanishi, demografik holatning o'sishi, ya'ni jahonda insoniyat turmush tarzining takomillashib borishi milliy va ma'naviy qadriyatlarning ahamiyatini oshirmoqda. Shu bois, qadriyatlar tizimida ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiya, ekologik-huquqiy ong va tafakkur, ekologik-huquqiy ma'naviyat va madaniyat bugun hayotimizning eng zarur qismiga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev 2022-yil 2-fevral kuni chiqindilar bilan ishlash tizimi va ekologik holatni yaxshilash, "Yashil makon" umummilliy loyihagini amalga oshirish borasidagi dolzarb vazifalar yuzasidan videosektor yig'ilishida so'zlagan nutqida aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida gapirib, "Avlodlarimiz bizdan keyin ham munosib tabiiy muhitda yashashlari uchun biz tabiatga mehr va e'tibor berishimiz, u bilan uyg'un bo'lib yashashimiz kerak.

Bu nima degani? Bu – tabiatni toza-ozoda tutish, yer va suv resurslarini, ekologik tizimni asrash, daraxt ekib, bog' yaratish degani. Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur. Bugun ko'chaga yoki istalgan joyga qarang. Hamma joyda odamlar tashlab ketgan chiqindilarni ko'rasiz. Biz ona yurtimizni muqaddas deymiz. Agar shu yurt, shu tuproq biz uchun muqaddas bo'lsa, nima uchun uni toza-ozoda saqlamaymiz?

Albatta, bunday muammolarni faqat ma'muriy yo'l bilan hal etib bo'lmaydi. Bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin. Mahallada, ko'chalarda chiqindi tashlagan kishini ko'rganda, "bu ishingiz noto'g'ri bo'ldi", deydiyan muhitni shakllantirishimiz, odamlarimizni bunga o'rgatishimiz kerak. Bu – hammamizning ishimiz va insoniy burchimizdir" [1], - deb juda to'g'ri ta'kidladi. Ushbu falsafiy-huquqiy g'oya hozirgi milliy qadriyatlar tizimida ekologik-huquqiy g'oyani, ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyani zamon talabi darajasida olib borishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasiga ko'ra, har kimning ta'lim olish huquqi kafolatlanib, uning 62-moddasida fuqarolarning atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburligi alohida burch sifatida ko'rsatilgan [2].

Bundan tashqari, ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyani shakllantirish hamda takomillashtirishga qaratilgan bir qator ekologik qonunlar mavjud. Ular jumlasiga, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi (1992 y.) [3], "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi (1993 y.) [4], "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi (1996) [5], Yer kodeksi (1998) [6], "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi (2004) [7], "Ekologik nazorat to'g'risida"gi (2013 y.) [8], "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi (2016 y.) [9], "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi (2016 y.) [10], "O'rmon to'g'risida"gi (2018 y.) [11], "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi (2020) [12] va boshqa shu kabi ekologik qonunchilik hujjatlarini kiritish mumkin.

Ayniqsa, "O'zbekiston Respublikasining Qizil kitobi"ning [13] chop etilishi va undagi yo'qolgan yoki yo'qolgan bo'lishi mumkin, yo'qolish arafasida turgan, kamyob, son jihatidan kamayib borayotgan, yo'qolib ketish xavfi ostida turgan tabiat boyliklari turlarini ko'rsatish ham ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyaga nisbatan e'tiborni kuchaytirishni taqozo qiladi. Yurtimiz fuqarolari ushbu ekologik qonunchilik hujjatlari talablariga amal qilish va ularni bajarish orqali ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyani mustahkamlab kelmoqda.

Bu sharaflari talablarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi suv xo'jaligi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi tog'-kon sanoati va geologiya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi soliq qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi kadastr agentligi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi bojxona qo'mitasi hamda boshqa davlat tashkilotlari qator ijobiy ishlarni amalga oshirmoqdalar. Ayniqsa, mamlakatimiz va uning qator viloyatlarida "Ekologiya va salomatlik" jamg'armasi "EKOSAN" faoliyat olib bormoqda. Ushbu tashkilot mamlakatimizda bir qator xayrli ishlarni amalga oshirib, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, ekologik muammolarni o'rganish va ularning oldini olish sohasida kadrlarni tayyorlash bo'yicha o'quv tadqiqotlar tashkil etmoqda. Jumladan, mamlakatimizdagi nufuzli oliy o'quv yurtlarida talaba yoshlarga ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiya berishda qator ilmiy-nazariy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Bu esa, o'z navbatida mamlakatimizda ekologiya sohasida milliy qadriyatlar, urf-odatlar bilan bog'liq ta'lim-tarbiya jarayonini mustahkamlamoqda.

Shunday ekan, respublikamizda tajribali olimlar va mutaxassislar tomonidan olib borilayotgan ma'ruza, amaliy mashg'ulotlarda asosan quyidagilarga e'tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz:

birinchidan, o'qituvchi har bir darsning ekologik-huquqiy mazmuni, maqsadi, vazifalari hamda kelajak istiqbollarini aniq tasavvur qilishi;

ikkinchidan, mashg'ulotning ekologik-huquqiy mazmuni nazariy va amaliy jihatdan barcha talabalarga tushunarli bo'lishiga erishishi;

uchinchidan, o'tilayotgan darsning ekologik-huquqiy yo'nalishi ta'lim va tarbiyaning vosita va usullariga zid bo'lmasligi;

to'rtinchidan, darsning yo'nalishi ekologik-huquqiy ta'lim-tarbiyaning umumiy manfaatlar bilan uzviy bog'liq bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, yoshlarimizning o'quv muassasalarida o'qishlari o'ziga xos ijtimoiy faoliyat hisoblanadi. Ularning bevosita va bilvosita ishtirokida yaratilgan moddiy boyliklarga va tabiiy resurslarga bo'lgan munosabatlarining ijobiy va salbiy tabiati ko'p jihatdan ekologik-huquqiy ta'lim-tarbiyaning yo'nalishlariga ham bog'liqdir. Demak, ana shu jarayonda biz yoshlarga:

Tabiat - jamiyat - inson munosabatlarining o'zaro mutanosibligini chuqur anglatishimiz;

Inson tabiatning ajralmas tarkibiy qismi ekanligi, moddiy boyliklar inson uchun tabiatdan o'zlashtirilayotganligini uqtirish;

Tabiiy boyliklarni o'zlashtirish bilan qayta tiklanishi o'rtasidagi mutanosiblikni, o'zaro aloqadorlik qonuniyatlari ahamiyatini ekologik-huquqiy jihatdan kengroq tushuntirishimiz lozim.

Ta'kidlash joizki, ekologik-huquqiy madaniyat ekologik-huquqiy ta'lim-tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida uning boshqa g'oyaviy, siyosiy va mehnat tarbiyasi kabi yo'nalishlari bilan o'zaro va uzviy aloqadorlikda amalga oshirilishi kerak. Ekologik-huquqiy madaniyat va tarbiya ishlarining bu yo'nalishlari ekologik-huquqiy ongning shakllanishida muhim tarkibiy qism sifatida namoyon bo'ladi. Chunki g'oyaviy-siyosiy tarbiya jamiyat va tabiatning o'zaro ta'sirini tushunishni o'z ichiga oladi.

Shulardan kelib chiqib, hozirgi paytda ekologik-huquqiy madaniyat va tarbiyaning zarurligi va dolzarbligiga biz quyidagi qoidalar asosida qaraymiz:

birinchidan, insonning hayoti, faoliyati tabiiy asoslarini saqlash, ya'ni inson hayotini yer, suv, havo va boshqa tabiiy boyliklarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi;

ikkinchidan, insonning ekologik yashash muhitini yaratish va saqlash ya'ni uy-joy, atrof-muhit, tabiiy boylik, oziq-ovqat, daraxt, o'simlik va o'zining yashashi bilan bog'liq tabiiy muhit yaratish;

uchinchidan, ana shunday ekologik-huquqiy ta'lim-tarbiya jarayoni yoshlikdan singdirilib borilishi va shaxsni har tomonlama kamol toptirishda maqsadga erishish uchun ahamiyat kasb etadi.

Demak, bugungi kunda ona tabiatimizning barcha boyliklarini saqlab qolish maqsadida, inson hayoti bebaho ne'mat sifatida tabiat bilan uyg'un ekanligini esdan chiqarmaslik zarur.

Chunki, aynan mana shunday xalqimizga mansub fazilatlar bag'rikenglik va hamjihatlik, ahillik va o'zaro hurmat kabi olijanob qadriyatlar odamlarimizning ong-u tafakkurida mustahkamlanib, ularning ertangi kunga ishonchi tobora kuchayib borayotgani jamiyatimizning bugungi siyosiy-ijtimoiy muhitini ifoda etayotganini kuzatish qiyin emas. Fikrimizcha, mazkur g'oya tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi ekologik mutanosiblikni mustahkamlab, uni yanada takomillashtirishga asos bo'ladi.

Xullas, tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi o'zaro muvozanatni saqlash, rivojlantirish va mustahkamlashda tarix va kelajak oldidagi mas'uliyatni anglagan hamda chuqur his etgan holda ekologik-huquqiy ta'lim-tarbiyaning asosiy muammolarini hal qilishda yangi, ilmiy asoslangan ekologik-huquqiy bilim va g'oyalarni mustahkamlab borish o'rindir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent. 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993 y., 1-son, 38-modda; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1995 y., 6-son, 118-modda.
3. O'zbekiston Respublikasining "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993 y., 5-son, 221-modda; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 4-5-son.
4. O'zbekiston Respublikasining "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 2-son, 52-modda; 2003 y., 9-10-son, 149-modda; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2006 y., 41-son, 405-modda; 2013 y., 18-son, 233-modda; 2017 y., 37-son, 978-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 14.03.2019 y., 03/19/529/2765-son; 28.09.2020 y., 03/20/638/1333-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son; 07.02.2024 y., 03/24/904/0102-son.
5. O'zbekiston Respublikasining "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2005 y., 1-son, 1-modda; 2014 y., 36-son, 452-modda.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ekologik nazorat to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 52-son, 688-modda; 2017 y., 37-son.
7. O'zbekiston Respublikasining "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son, 440-modda; 2017 y., 37-son, 978-modda.
8. O'zbekiston Respublikasining "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 38-son, 439-modda; 2017 y., 37-son, 978-modda.

9. O‘zbekiston Respublikasining “O‘rmon to‘g‘risida”gi qonuni // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 17.04.2018 y., 03/18/475/1078-son.

10. O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998 y., 5-6-son, 82-modda; 2003 y., 9-10-son, 149-modda; O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2004 y., 25-son, 287-modda.

11. O‘zbekiston Respublikasining Qizil kitobi, I jild: O‘simliklar; F. O‘. Hasanovning umumiy tahriri ostida. T.: “Chinor ENK” ekologik-noshirlik kompaniyasi. - 356 b. - Tit. v. o‘zbek, rus va ingliz tillarida.

12. O‘zbekiston Respublikasining Qizil kitobi, II jild: Hayvonlar; J.A. Azimovning umumiy tahriri ostida. T.: “Tasvir” nashriyot uyi, 2019. - 392 b. - Tit. v. o‘zbek, rus va ingliz tillarida.

13. O‘zbekiston Respublikasining “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi qonuni // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2000 y., 5-6-son, 144-modda; O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2011 y., 1-2-son, 1-modda; 2017 y., 37-son, 978-modda; Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son, 29.04.2021 y., 03/21/688/0394-son.

14. Sh.M.Mirziyoyev. Avlodlarimiz bizdan keyin ham munosib tabiiy muhitda yashashi kerak. (Prezident Shavkat Mirziyoyevning chiqindilar bilan ishlash tizimi va ekologik holatni yaxshilash, “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish borasidagi dolzarb vazifalar yuzasidan videoselektor yig‘ilishida so‘zlagan nutqi) // <https://yuz.uz/news/avlodlarimiz-bizdan-keyin-ham-munosib-tabiiy-muhitda-yashashi-kerak--prezident>.

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA UMUMINSONIY VA MILLIY QADRIYATLARNING DIALEKTIKASI

Ilhom RIZAYEV,

*Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
o‘qituvchisi, PhD*

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma’naviy va axloqiy jihatdan shakllanishida ham muhim rol o‘ynamoqda. Zamonaviy ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi dialektik munosabat alohida o‘rin egallaydi. Milliy qadriyatlar – bu avlodlar davomida shakllangan, xalqning tarixi, madaniyati va an‘analari asosida paydo bo‘lgan ma’naviy boylikdir. Umuminsoniy qadriyatlar esa butun insoniyat uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan prinsiplar va tamoyillarni ifodalaydi, bular orasida tinchlik, adolat, inson huquqlari, erkinlik va insonparvarlik tushunchalari mavjud.

Ta'limning asosiy vazifalaridan biri – milliy qadriyatlarni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda, shaxsning ongli va ma'nau boy bo'lib yetishishiga xizmat qilishdir. Har qanday jamiyat o'ziga xos madaniy meros va diniy an'analar asosida shaxslarni tarbiyalaydi, shu bois milliy qadriyatlarni e'tibordan chetda qoldirish ta'lim jarayonida jiddiy kamchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, umuminsoniy qadriyatlar, milliy madaniyatlar bilan birgalikda, ta'lim jarayonida universal ma'noni kuchaytiradi va insoniyatning umumiy qadriyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Tadqiqotchilar umuminsoniy qadriyatlarni taqsimlashda o'zlarining yondashuvlarini ishlab chiqadilar. Shunday qilib, V.A.Karakovskiy ularga quyidagilarni kiritish kerakligini ilgari suradi: "Tinchlik, yer, Vatan, oila, mehnat, madaniyat, bilim, Xudo, erkinlik, baxt, eng oliy qadriyat inson" [1]. Boshqa manbalarda turli xil qadriyatlar to'plami ta'kidlangan: haqiqatga intilish, jamiyatning ijtimoiy farovonligi, ijtimoiy adolat, axloqiy gumanistik me'yorlar va boshqalar. Mualliflarning ta'kidlashicha, albatta, ro'yxat tugamagan va tizim ochiq.

Bundan qanday xulosalar kelib chiqishi kerak? Umuminsoniy qadriyatlar, ahamiyatini kamsitib ham, bo'rttirib ham bo'lmaydi, faqat mazmuni belgilashi mumkin, bu esa, o'z navbatida, tarbiyada umuminsoniy va milliylikning o'zaro aloqadorligi dialektikasidan kelib chiqadigan muayyan mazmun bilan to'ldirilishi lozim.

Ushbu tadqiqot nuqtayi nazaridan pedagogik jarayonda an'anaviy milliy qadriyatlar kabi umumbashariy ahamiyatga ega emasligiga e'tibor berish muhimdir. Yosh avlodlarni tarbiyalash va o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan dinning madaniy qadriyatlari har qanday millat madaniyati manbasida yotishini aniq ilmiy haqiqat deb hisoblash mumkin. Ushbu qadriyatlar milliy madaniyatning muhim qismi bo'lib, u jamoat axloqini tartibga soluvchi sifatida asosiy rol o'ynadi. Shuni e'tirof etish kerakki, zamonaviy pedagogik ta'lim, birinchi navbatda, jahon dinlari – xristianlik, islom va buddizm vakillari bo'lgan an'anaviy ma'naviy institutlarni jonlantirish bilan bog'liq holda butun mamlakatdagi diniy vaziyatni o'zgartirish omilini hisobga olmaydi, shuningdek, ikkinchidan, maktab sinflaridagi vaziyatning o'zgarishi, bolalar o'z stollarida o'tirib, o'zlarini bir yoki boshqa konfessiyalar bilan tanishtirishlari omilini hisobga olmaydi. Ushbu konfessiyalarning har biri o'zining an'anaviy madaniyatiga muvofiq, ta'lim jarayonlariga kuchli ta'sir arsenaliga ega va buni bilish va hisobga olish kerak.

Hayotning barcha sohalarini qamrab olgan inqiroz sharoitida, jamiyat dunyoqarashining impulsiv va notinch fermentatsiyasi holatida bo'lganida, nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy hayotda ham birinchi o'rindagi o'zagi an'anaviy ma'naviy qadriyatlar bo'lgan ma'naviy madaniyat sohasiga murojaat qilish g'oyasi tobora kuchayib bormoqda. Bu an'anaviy qadriyatlarga maxsus murojaat qilish zarurati holatini belgilaydi, shu tufayli umuminsoniy qadriyatlar yanada chuqurroq va aniqroq tarkib bilan to'ldiriladi, bu ularning

ta'limdagi o'rni va ahamiyatining oshishiga olib keladi.

An'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlarining muhim xususiyatlariga quyidagilar kiradi: "birinchidan, ajdodlar - dastlab tarixiy tanlovga aylangan, umuman jamiyat etnik guruhining madaniyati, an'alarini shakllantirgan qadriyatlar; ikkinchidan, davlat, odamlar rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan madaniyatni shakllantiruvchi tabiat qadriyatlari, va uzoq vaqt davomida madaniyat; uchinchidan, xalqning kundalik turmush tarzining asosini tashkil etgan, ularning tiliga, urf-odatlariga kirgan va dunyoqarashining arxetipiga aylangan qadriyatlar; to'rtinchidan, milliy madaniyatni boshqa mamlakatlar va xalqlar madaniyatidan farq qiluvchi asl qadriyatlar" [2].

Asosiy milliy qadriyatlar (oila, ish, din, tabiat, davlat, san'at va boshqalar.) inson ma'naviy dunyosi, vatanparvarlik, ona-yurt, adolat, mehr-oqibat, hamjihatlik, sha'n, qadr-qimmat, erkinlik, odamlarga, davlat muassasalariga ishonch, dinlararo muloqot asosida shakllangan bag'rikenglik haqidagi an'anaviy e'tiroflarning axloqiy g'oyalari tizimida ochib beriladi va chuqurlashtiriladi.

Shunday qilib, zamonaviy ta'lim oldida avlodlarning tarixiy davomiyligiga asoslangan, davlatning an'alarini saqlaydigan va rivojlantiradigan qadriyatlar tizimini shakllantirish vazifasi turibdi. Murojaatning an'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlarining madaniy ma'nolariga dolzarbligi shundan dalolat beradiki, so'nggi o'n yil ichida hayotning barcha sohalarini shakllantirish va demokratlashtirish milliy, etno-madaniy va diniy o'zini anglashning o'sishiga olib keldi. "Diniy qadriyatlar milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular jamoat axloqini tartibga soluvchi sifatida muhim rol o'ynaydi", degan tushuncha mavjud [3]. Dinni mafkuraviy qarashlarning muayyan tizimi sifatida muhim tushunishga asoslanib [4], u madaniy va tarixiy rivojlanish manbai bo'lib xizmat qiladi, chunki u har qanday milliy madaniyatning yadrosiga asoslanadi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlaridan, shu jumladan yoshlar o'rtasida ishonch va rozilikni shakllantirish uchun foydalanish to'g'ri munosabatni talab qiladi: e'tibor diniy dogmatikaga emas, balki madaniy va mafkuraviy ma'nolarga va qadriyatlarga qaratilishi kerak.

Zamonaviy ta'lim jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlar o'rtasidagi dialektik munosabatlar, shubhasiz, har ikki turdagi qadriyatlarning ahamiyatini chuqurroq anglashga imkon beradi. Milliy qadriyatlar shaxsning o'ziga xosligini, xalqining madaniyati va tarixi bilan bog'liqligini ifodalasa, umuminsoniy qadriyatlar uni jahon hamjamiyatining bir qismi sifatida o'zini tan olishini va global muammolarga yechim topishga qodir bo'lishini ta'minlaydi. Ta'limning vazifasi bu ikki qadriyatlarni birlashtirib, shaxsni ma'nan yetuk, axloqan barkamol va ilimli inson sifatida shakllantirishdir.

Bugungi kunda ta'limning milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida olib borilishi nafaqat shaxsiy rivojlanishni, balki butun jamiyatning taraqqiyotini ta'minlashga hissa qo'shadi. Shaxsning axloqiy va madaniy

qadriyatlari unga o'z o'tmishi, madaniyati va kelajagi haqida chuqur tushuncha beradi, umuminsoniy qadriyatlar esa global muammolarga duch kelgan zamonaviy dunyo fuqarosiga aylanishiga ko'maklashadi. Shu boisdan, ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro birikishi hozirgi kunda yosh avlodni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Караковский В.А. Классным руководителям посвящается // Воспитательная работа в школе. 2006. № 1. С. 3-16.
2. Костюкова Т. А. Профессиональное самоопределение будущего учителя в традиционных российских духовных ценностях: дис. д-ра пед. наук М, 2002 357 с.
3. Шапошникова Т.Д. Основы религиозных культур и светской этики в контексте духовно-нравственного образования //Начальная школа. 2010. № 9. С. 13-16.
4. Rizaev I. I. The structure of the social system as the basis for the self-organization of society //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 7. – С. 190-195.

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA XALQ HUNARMANDCHILIGINING O'RNI

To'ychi ISMOILOV,

pedagogika fanlari nomzodi,

*A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika
universiteti dotsenti*

Mamlakatimizda milliy qadriyatlarga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, turli ma'naviy, ma'rifiy tadbirlarning amalga oshirilayotganligi ma'naviyatimizning rivojlanishida xalq hunarmandchiligi o'rni juda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Milliy qadriyatlarimizning rivojlanishini bugungi davlatimiz tomonidan xalq hunarmandchiligiga doir tarixiy-madaniy merosimiz namunalarini har tomonlama chuqur o'rganish, buyuk alloma va mutafakkirlarimizning jahon ilm-fani va sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan beqiyos hissasini targ'ib etish, shu asosda yurtodoshlarimiz, yosh avlodimizni xalqimizning buyuk ma'naviy merosiga hurmat, ona yurtimizga mehr va sadoqat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ishlarning natijadorligini oshirish vazifasi qo'yilmoqda.

Ta'lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jamiyatda o'zlikni anglash, birdamlik va davomiylikni mustahkamlashda xalq

hunarmandchiligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, milliy qadriyatlar xalq xarakteri va intilishlarini shakllantiruvchi madaniy, axloqiy va tarixiy merosni o'z ichiga olgan muhim masalardan biridir.

Yoshlarga mamlakatimiz xalq hunarmandchiligi milliy qadriyatimizni, ma'naviy merosimizni tarixiy misollar asosida singdirib borish, bu bilan yoshlarda ularning kasbiy madaniyatini ham shakllantirishga erishamiz. Bugungi kundagi yoshlarimizning har tamonlama kuchli, salohiyatli, bilimli tafakkur doirasi keng o'z ishining mohir ijotkori, o'z Vatanining hunarmand-jonkuyari bo'lishi, Yangi O'zbekistonning taraqqiyoti va rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqimizning avloddan avlodga o'tib kelayotgan xalq hunarmandchiligi turlari, an'analari, urf-odatlar, tili va ruhi negizida qurilgan milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda ertangi kunga, kelajakka ishonch hissini oshirish, insoniylik, mehribonlik, o'zaro do'stlik, mehnatsevarlik, o'zgalar mehnatiga hurmat, tabiiyatga va tabiiyat go'zalligiga havas his-tuyg'usini yoshlar qalbi va ongiga yetkazish, ularni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash yo'lida xizmat qilmog'i lozim. Shu bois Yangi O'zbekiston sharoitida xalq hunarmandchiligining o'ziga xos ma'naviy-axloqiy his-tuyg'usi insonning jamiyatga, insonlarga, o'ziga nisbatan emotsional munosabatini bildiradi. Bu insonlar o'rta asrdagi kasbiy muomala jarayonida vujudga keladi va rivojlanadi. His-tuyg'ular axloqiy bilimlar va e'tiqodlar bilan chambarchas bog'lanib ketadi.

Ajdodlarimizning moddiy va madaniy merosini, tarixiy tajribasini o'rganishda, kishilar dunyoqarashini milliy qadriyatlar va tarixiy xotira asosida shakllantirishda xalqimiz tomonidan yaratilgan moddiy madaniyat qudratli vositadir. Xalq hunarmandchiligi ta'lim-tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligi ko'p jihatdan bu jarayonlarda yoshlarning faol ishtirok etishi, ularning bunyodkorlik faoliyati bilan bog'liqdir.

Hunarmandchilik sharq xalqlari, hususan o'zbek xalqi turmushida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-ma'naviy jihatdan ham muhim o'rin tutadi:

- hunarmandchilik oila a'zolarini muayyan ishlab chiqarish faoliyatiga jalb qilish xususiyati bilan jamoaviylik va hamjihatlikni ta'minlovchi qadriyat sifatida tarbiyaviy ahamiyatga ega;

- hunarmandchilik azaldan oiladagi va mahalladagi yoshlarni bolaligidan ijtimoiy foydali mehnat bilan band qilish, kasb tanlashga yo'naltirish, kasbiy iqtidor va ko'nikmalarni rivojlantirish, ularni hayotga tayyorlashning muhim vositasi bo'lib kelgan.

- hunarmandchilik oila daromadini shakllantirish va jamg'arma orttirish imkoniyatini beruvchi faoliyat turi ekanligiga ko'ra tadbirkorlik bilan o'zaro uyg'unlik hosil qiladi.

Hunarmandchilikni bilishning bir qator o'ziga xos xususiyatlari mavjud:

Birinchidan, bu masala tarixiy-ijtimoiy, tarixiy-iqtisodiy va tarbiyaviy-ma'naviy ahamiyatga ega.

ZJV5401

Ikkinchidan, xalq hunarmandchiligini ilmiy tadqiq qilish bir qator fanlarning birgalikda ish olib borishini taqozo qiladi, ya'ni bu kompleks yondashuvni taqozo etadi. Chunki, hunarmandchilik xalq hayotiy faoliyatining barcha sohaları bilan bog'liq holda rivojlanadi. Shunga ko'ra, hunarmandchilik tarixi xalqlarning dunyoqarashi, tabiat va jamiyat haqidagi bilim va tushunchalari, madaniyati, urf-odatları va an'analarini o'zida ifoda etadi. Ya'ni, xalq an'anaviy hunarmandchiligi – bu xalqimizning ijodiy intellektual faoliyati, bunyodkorligi va mehnatsevarligi namunasidir.

Xalq hunarmandchiligi jamiyat hayotining boshqa sohalarini, hususan qishloq xo'jaligi, chorvachilik, qurilish, savdo-sotiq, ilm-fan va madaniyat sohaları tarixini ham o'rganishni taqozo etadi. Chunki, hunarmandchilik ishlab chiqarishi barcha davrlarda jamiyat hayotining boshqa sohaları bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Hunarmandchilik taraqqiyotining omillarini o'rganish o'sha davr va hududning tabiiy iqlim sharoitini, mamlakatning (hududning) muayyan davrdagi ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-madaniy va hatto siyosiy ahvolini bilishni talab qiladi.

Ta'lim tizimida hunarmandchilikning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, zamonaviy jahon tarixshunosligida hunarmandchilik tarixi va madaniyatining yangi tadqiqotları hamda yondashuvları quyidagılardan iborat bo'lishi mumkin:

birinchidan, insoniyatning bugungi taraqqiyoti ajdodlarimizning, otabobolarimizning mashaqqatli mehnati, bunyodkorligi va tadbirkorligi natijasi ekanligini tushunib, anglab olishga yordam beradi;

ikkinchidan, o'tmishdan meros bo'lib qolgan bugungi moddiy boyliklarni, ishlab chiqarish an'analarini asrab-avaylash lozimligini o'rgatadi;

uchinchidan, hunarmandchilik ishlab chiqarishi bilan bog'liq ilmiy bilimlar, an'ana va urf-odatlar, tajribalar intellektual boylik ekanligini, bu merosni o'rganish va yanada boyitish lozimligini tushunadi;

to'rtinchidan, hunarmandchilik taraqqiyoti bu – jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining tarkibiy qismi sifatida turli xil fanlarda erishilgan yutuqlar, kashfiyotlar bilan bog'liq ekanligini tushunadi. Demak, hunarmandchilik tarixini o'rganish talabalarda ma'rifatparvarlik fazilatlarini shakllantiradi;

beshinchidan, talabalar an'anaviy hunarmandchilik turlarini o'zlashtirish orqali xalqimizning insoniyat sivilizatsiyasiga munosib hissa qo'shganligini, kishilik jamiyati taraqqiyotida xalqimizning ham o'rni borligini anglab yetadi, bu bilim va tushunchalar talabalarda vatanparvarlik, milliy iftihor tuyg'ularini tarkib toptiradi.

Shuning bilan bir qatorda, Yangi O'zbekistonning taraqqiy etishida an'anaviy milliy hunarmandchilikni tiklash va rivojlantirishning quyidagi muhim jihatlarini aytib o'tish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, qadimdan shakllanib, rivojlangan xalq hunarmandchiligi, amaliy san'at namunaları bu – xalqimiz tarixining, urf-odat va an'alarining ajralmas qismidir. Demak, xalq hunarmandchiligiga e'tibor tariximizga, milliy an'ana va qadriyatlarimizga e'tibor demakdir.

Ikkinchidan, mamlakatimiz bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi jamiyat qurayotgan bir sharoitda milliy hunarmandchilikni rivojlantirish bu – xalqimizning tarixiy tajribasiga tayanib biznes va hususiy tadbirkorlikni rivojlantirish degani.

Uchinchidan, an'anaviy milliy hunarmandchilikni rivojlantirish, namoyish etish va targ'ib qilish xalqimizning an'ana va qadriyatlarini, milliy fazilatlarini, uzoq va boy tarixini dunyoga ko'rsatishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan xulosa shuki, xalq hunarmandchiligi insoniyat xo'jalik hayotining boshqa sohalari bilan bog'liq holda olib o'rganishda xalqning urf-odatlarini va an'analari, etnik xususiyatlari, shu jumladan an'anaviy hunarmandchilik taraqqiyotida o'z ifodasini topganligiga e'tibor qaratish lozim. Shuningdek, xalq hunarmandchiligi tarixi bu - ilm-fan tarixi ekanligini unutmaslik kerak. Demak, ta'limida an'anaviy hunarmandchiligi talabalarida mehnatsevarlik, bunyodkorlik, insonparvarlik, ma'rifatparvarlik fazilatlarini shakllantirishga, xalqimizning boy moddiy va ma'naviy merosiga hurmat va ularni asrab-avaylash, qadriyatlarni e'zozlash, o'zlikni anglash tuyg'ularini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning birinchi xalqaro hunarmandchilik festivalining tantanali ochilish marosimida so'zlagan nutqi. – Toshkent: 2019 14-sentyabr.

2. Aliqulov X. Ma'aviy-axloqiy qadriyatlar mutafakkirlar talqinida. - Andijon. 2003. 260 b.

3. Umurzoqov O.P. Umuminsoniy qadriyatlar: milliy an'ana va urf-odatlar takomillashmoqda. O'zbekistonda ijtimoiy fanlar, 1992 №2.

4. Mukumova F.X. Milliy hunarmandchilik tarixini o'rganishda o'quvchilarni ijodkorlikka qiziqtirishning didaktik imkoniyatlari. // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. 2021-yil, maxsus son.

DINIY QADRIYATLARDA AYOLLARNING E'ZOZLANISHI

Nilufar DJURAYEVA,

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti kafedra mudiri,
tarix fanlari nomzodi, dotsent,*

Islom dini jamiyat hayotining ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy va axloqiy jihatlarini ilg'or tamoyillar asosida muvofiqlashtirgan ko'plab gumanitar me'yorlarni qaror toptirdi. Ana shu tamoyillardan biri – islom dinining xotin-qizlarga munosabati, din tasnifida erkak va ayol tengligi

masalasidir. Erkak-ayolning insonlikda teng ekanliklari e'lon qilinganidan so'ng, ularning fazilatlar kasb qilishda va ularga oladigan savoblarda ham teng huquqli ekanliklari e'lon qilindi[1].

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Islomda inson huquqlari" nomli kitobining "Ayol va teng huquqlilik", "Islomda xotin-qizlar huquqi" nomli boblarida musulima ayollarning erkaklar bilan teng huquqli bo'lishday baxtga ega bo'lib yaralganliklari haqida samimiy yozadi. Islomgacha bo'lgan davrlarda ayollarning huquqi nafaqat toptalgan, balki u zot inson o'rni ko'rilmaganligini ta'kidlaydi. Islom dini dastlab joriy etilgan yurtlarda (arablarda) oilada qiz farzandning tug'ilishi motamday qaralgan va isnod deb qaralgan, hatto keyinroq beshafqatlik shu darajaga borib yetganki, qiz bola iqtisodiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarmasligi va shunga o'xshash arzimas sabablar tufayli chaqaloqligidayoq tiriklayin ko'mib tashlangan. "O'g'il -boylik, qiz – dardisar", "Qiz bola ortiqcha yuk", "Qiz tuqquncha, tosh tuqqan afzal, chunki toshdan devor qurishda poydevoriga ishlatish mumkin"[2] degan fikrlar keng tarqalgan bo'lib, agar qarindoshlarda qiz dunyoga kelgudek bo'lsa, o'sha xonadonga ukki (boy o'g'li) makon qurdi degan xulosaga kelingan. Ma'lumki, ukki (boy o'g'li) vayronalarda yashaganligi bois unga baxtsizlik timsoli sifatida qaralgan. Bashariyatni jaholat zulmatidan ma'rifat nuriga olib chiqqan so'nggi ilohiy din - Islom barcha insonlar zurriyoti, jinsidan qat'i nazar Alloh oldida teng huquqli ekanliklarini e'lon etdi.

Islom dini ayol mavqeini anglashda – oilada, jamiyatda, huquqiy, iqtisodiy, shaxslararo munosabatlarda ayolning o'rni belgilovchi huquqiy asos bo'lgan bosh manbalar muqaddas Qur'oni Karim hamda Hadisi sharifdir. Ularda ayollarni oliy zot – Ona sifatida hurmat qilish zarurligi ta'kidlangan. Qur'oni Karimda "Ayollar bilan ezgu muomalada yashang" degan hikmat keltirilgan bo'lib, johiliya davriga xos bo'lgan tug'ilgan qiz bolani tiriklayin ko'mish qat'iy man qilinadi. Bu sho'ro surasining 49-oyatida (mazmuni): "U o'zi xohlagan kishiga qizlarini hadya etur va o'zi xohlagan kishiga o'g'illarini hadya etur", deyiladi va birinchi bo'lib, qiz farzand zikr qilinadi. Bu narsa juda muhim, chunki, Qur'onda nima oldin zikr qilinsa unda bir hikmat bo'ladi. Ana shu hikmat tom ma'noda ayollarni e'zozlash, ularni ijtimoiy ma'noda himoyalashni o'zida mujassam etgan. Xotin-qizlarga munosabat hadisi sharifda hamda shariat ahkomlarida ham batafsil bayon etilgan. Shuningdek, shariatda balog'at yoshiga yetgan qizning baxti oila qurib, farzandli bo'lishida, uning eng birinchi vazifasi onalik ekanligi uqtiriladi. Ma'lumki, sharq odat va an'analariga binoan ayol va erkak o'rtasidagi munosabat qat'iy tartibga solingan. Mana shu tartib orqali ayolning jamiyat va oiladagi o'rnini belgilangan. Ayol kishining oiladagi vazifalariga farzand ko'rish, ularni tarbiyalash, uy xo'jaligi ishlarini yuritish kabilar kirgan va u bu vazifalarni bajarish asnosida oilaviy munosabatlar barqarorligini ta'minlagan.

Islom ayollarning ilm olish, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishlari uchun keng yo'l ochib berdi. Islom e'tiqod, din va savob kasb qilishdan tashqari, ilmu ma'rifat sohasida ham ayollarni erkaklar bilan teng huquqli qildi.

Payg'ambar sollallohu alayhi vasallam:

"Ilm talab qilish har bir muslim va muslimaga farzdir", dedilar[3].

Islom ta'limoti ayolning jamiyatdagi o'ziga xos holatini har tomonlama inobatga olib, ularning ijtimoiy hayotda to'laqonli ishtirok etish imkoniyatlarini inkor etmagan holda, shu imkoniyatlarning maqsadga muvofiq holda amalga oshirilishini ta'minlash yo'l-yo'riqlarini aniqlab berdi. Jumladan, "Niso" surasida "Erkaklarga o'z kasbidan nasiba bor. Ayollarga o'z kasbidan nasiba bor", deyilgan (32-oyat)[4]. Erkak-ayolning insonlikda teng ekanliklari e'lon qilinganidan so'ng, ularning fazilatlar kasb qilishda va ularga oladigan savoblarda ham teng huquqli ekanliklari e'lon qilindi. Shuningdek, molu dunyo kasb qilishda va uni tasarruf qilishda ham ayollar erkaklar bilan barobar huquqqa egalar[5].

Biroq, din niqobi ostida patriarxal munosabatlarning qaror topishi ayollar huquqlarini chekladi, diniy tamoyil va aqidalarning noto'g'ri talqin qilinishi esa ayollarga nisbatan oilada va jamiyatda kamsitilishiga va tahqirlanishiga sabab bo'ldi. Misrdagi Al-Azhar universiteti fikhshunos olimasi doktor Suad Solih musulmon ayolining o'z oilasi doirasida va jamiyatda mukammal o'rin olishida g'ov bo'layotgan illat va sabablarni quyidagicha bayon qiladi: "Afsuski ayollarga muomalada dinimiz tarixidan uzoqlashildi. Zero jamiyatda ayolni qorong'u jaholatga, yolg'izlashga va cho'rilikka bog'langan tund rivoyatlar, to'qima va yo shunga yaqin "hadis"lar tarqaldi"! [6]. Shu o'rinda Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning quyidagi fikrlarini keltirish maqsadga muvofiqdir: "Islomni ayollarga dushman qilib ko'rsatayotganlar dushmanlik ruhida ish tutishlarini, bu ishga o'z dinidan bexabar ba'zi bir "musulmonman" deb yuruvchilar ham qo'shilishini ham bilib qo'yishimiz lozim[7]".

Vaholanki, islom madaniyati ayolning insoniy fazilatlarini to'la e'tirof etdi. Ta'lim olish imkoniyatini berdi, o'z tabiatiga munosib mehnat qilishi lozimligini belgilab, shariatda erkaklarga og'irroq mas'uliyat yukladi. Binobarin, Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning saodatli asrlarda va musulmonlar ravnaq etgan davrlarda ayollar ijtihodda, hadis rivoyat etishda, adabiyotda, ta'lim-tarbiyada, iqtisodda, boshqaruvda, harb va siyosatda faol edilar, - deb aytgan fikrlari keyingi davrdagi ilmiy adabiyotlarda berilgan manbalarda ham o'z tasdig'ini topgan.

Jumladan, taniqli turk islomshunos tadqiqotchisi Baxri Uchoq o'zining "Musulmon davlatlarida ayol hukmdorlar" nomli monografiyasida fan va adabiyot, san'atdagi kabi ayollarning siyosatda ham o'z nomlarini abadiylashtirganliklarini tilga olib, quyidagilarni yozadi: "Payg'ambarning xotini Oyisha "Jamil" jangida erkak sarkardalar kabi lashkarlarni boshqardi... Ko'pgina Yevropa tadqiqotchilari - deb davom etadi B.Uchoq, - ayollarning islom jamiyatidagi mavqeini noto'g'ri tushunib, asrlar davomida xotinlar erkaklarning quli yoki devor orti (ichkari) dagi xizmatkor sifatida talqin etadilar. Holbuki, ular o'zlarining huquqiy maqomini Yevropa ayollariga qaraganda ancha ilgariroq anglab yetganlar. Musulmon ayoli o'zining

savdodagi va mulkiy taqsimotdagi ulushi, jamiyatdagi o'rnini yaxshi bilgan"[8].

Xotin-qizlarning ana shunday faolligiga sabab bo'lgan omil esa ularning fidoyiligi, teran aqlu zakovatga, tadbirkorlikka moyilligidir.

"Ayolning aqli jozibalidir, – deb yozadi nemis faylasufi I.Kant, – erkakning aqli teranroqdir, ammo bu degani ayol aqlining nosiqligi ma'nosida emas, balki noo'rin xatti-harakatlardan saqlanishda ayol jozibasining ustunligi, uning fidoiyligi, barqarorligi ma'nosida anglashiladi. Hech qanday "kerak" degan narsaga, hech qanday majburlovga ayol toqat qila olmaydi. U nima qilgan bo'lsa, o'ziga yoqganligi uchun qiladi"[9].

Yuqoridagi mulohazalar mohiyatiga chuqurroq nazar tashlansa, go'yoki aytilayotgan fikrlar xotin-qizlarni ijtimoiy faolligini oshirishga dahldor masalalardan ancha yiroq mantiqiy aloqadorlikka ega bo'lmagan masaladek tasavvur beradi kishiga. Ammo ayollar masalasini, ularning muhofazasini ta'minlashning tarixiy asoslarini o'rganishning aytilgan fikr-qarashlarga bog'liqligi shundaki, o'tmishda ayollarga berilgan imkoniyat bilan ularning huquqini cheklash, qadriini mensimaslik orasidagi tafovutni aniqlab olish, uning asl sabablarini o'rganish, tarixiy o'tmishda ayollar muammosidagi real voqelik bilan undagi ziddiyatlarni tahlil etish uchun ham o'zaro qiyoslash, solishtirish zaruriyati yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. –Toshkent: Sharq, 2006. –B.65.
2. Барабoв М.В. Ислам и женщина.-М.: Мысл, 1968. –24 с.
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. –Toshkent: Sharq, 2006. –B.65.
4. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. (Ayol kishi va teng huquqlilik)-Toshkent: Sharq, 2006. –B.67.
5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. –Toshkent: Sharq, 2006. –B.65.
6. Qarang. Suad Solih. Musulmon ayoli // Hidoyat. – Toshkent, 2001, -№12. –B.18-20.
7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. (Ayol kishi va teng huquqlilik)-Toshkent: Sharq, 2006. –B.68.
8. Учок Б. Женщины – правительницы в мусульманских государствах. -М., 1982. –128 с.

YOSHLARNI G‘OYAVIY, MA’NAVIY-AXLOQIY VA VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIALASH

Xudaynazar KUCHKAROV,
*siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
Ijtimoiy-ma‘naviy tadqiqotlar instituti
Malaka oshirish bo‘limi boshlig‘i*

Yoshlar bu – muayyan siyosiy, huquqiy, intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini namoyon etgan holda ijtimoiy munosabatlarga kirisha oladigan 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan shaxslardir.

Yoshlarga oid davlat siyosati davlat ijtimoiy siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, yoshlarga oid davlat siyosatining tamoyillari sifatida belgilangan jamiyatning ijtimoiy madaniy sohasiga oid jarayonlarning davlat tomonidan boshqarilishini ta‘minlash uning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Ma‘naviyat bu insonning ruhiy va aqliy faoliyatini ifoda etuvchi tushuncha bo‘lib, har bir xalqning millat sifatida or-nomusini uyg‘otuvchi beqiyos kuch, ozodlik, vatanni sevrishga undovchi tug‘yondir. [1].

Dunyoviy taraqqiyotdan ma‘lumki, yoshlar barcha davrlarda jamiyatning faol qatlami sifatida e‘tirof etib kelingan. Shu jihatdan muntazam shakllanib boruvchi bu qatlam doimiy yo‘naltirib va qo‘llab-quvvatlab turishni talab etadi. Bu haqda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta‘biri bilan aytganda: “Buyuk yunon olimi, Sharqda “Birinchii muallim” deb ulug‘lanadigan Aristotelning “Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi”, degan so‘zlari, qarang, miloddan 350 yil avval aytilgan. Demak, insoniyat ongli hayot kechira boshlagan davrdan buyon ta‘lim va tarbiya masalasi, doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelmoqda” [2]. Binobarin, mustaqillik va javobgarlik mas‘uliyatini chuqur anglagan uni vijdonan his etadigan yoshlarni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonuni bugungi davr talablariga mos ravishda har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, xalq manfaati yo‘lida bor salohiyatini safarbar qiladigan, shijoatli yoshlarni tarbiyalash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratdi”[3]. Yoshlarga bo‘lgan e‘tibor davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar markazida ekanligi alohida e‘tirofqa molikdir.

Hozirda mamlakatimizda 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlarning umumiy soni 18 milliondan ortiq bo‘lib, bu esa mamlakat aholisining qariyb 55 foizini tashkil etadi. Albatta, bu mamlakat uchun katta kuch sifatida zamon talablarini anglash va amalga oshirish, soha va tarmoqlarni olg‘a boshlashda juda katta tayanch vazifani tashkil etadi.

Jahon geosiyosiy maydonidagi o‘zgarishlar, globallashuv jarayonlarining quchayishi hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi

keskin burilishlar yasamoqda. Dunyoning turli mintaq va davlatlarida sodir bo'layotgan ayanchli voqealar tahlili ommaviy axborot vositalari, zamonaviy axborot texnologiyalari, jumladan, internet tizimi, ijtimoiy tarmoqlar va elektron nashrlar ko'p hollarda ayrim buzg'unchi kuchlar qo'lida turli soxta, zararli g'oya va mafkuralarni targ'ib etishning qulay va tezkor vositasiga aylanib qolayotganligini ko'rsatayotir. Ayniqsa, bu borada yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida fikr yuritganda yoshlar o'rtasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarining emirilishi, zo'ravonlik, inson taqdiri, jamiyat hayotiga bepisandlik, mas'uliyatsizlik, loqaydlik, andishasizlik, behayolik kabi illatlarni ildiz otayotganligi tashvishlidir. Bu esa, o'z navbatida, odamzotning o'z tarixiy, diniy, milliy-ma'naviy ildizlaridan uzilib qolishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur holat, jahondagi ko'plab davlatlarda umumiy tendensiyaga aylanib bormoqda. Ma'naviyat va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omili hisoblanadi. Shu bois, inson ma'naviy olami, xalqimiz madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish o'z navbatida jahon ilm-fani yutuqlari va umumbashariy taraqqiyotiga zamin yaratgan.

Bugungi kunda ilmiy-texniy taraqqiyoti shaxsiy va intellektual salohiyatning rivojlanishi va o'sishini rag'batlantirmoqda, bu esa o'z navbatida yoshlarning dunyoqarashini o'zgarishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda yoshlar muammolarining ustuvor ekanligini hisobga olib, yosh avlodning huquq va erkinliklarini ta'minlash tizimini takomillashtirish, shuningdek, ularni himoya qilish uchun bir qator ilg'or islohotlar amalga oshirilmoqda.

Yoshlarga oid davlat siyosatining shakllanishiga ular bilan bog'liq muammolar jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, hududlardagi yoshlarga doir dolzarb masalalar, yoshlar o'rtasida uchrayotgan iqtisodiy muammolar, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqadigan muammolar, Islom dini va diniy aqidalarga nisbatan yoshlarning munosabati, yosh oilalarda uchraydigan muammolar, jinoyatchilik va huquqbuzarlik kabi illatlar shular jumlasidandir.

Yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar borasidagi fikrlarni umumlashtirar ekanmiz unga: yoshlar bandligini ta'minlash, ta'lim sifatining talab darajasida emasligi, jiyyonoyatchilikning ortib borishi, tashqi migratsiyada yoshlarning soni ortishi, oilaviy ajrimlarning ko'payishi, virtual olam va gadjetlarga qaramlik va turar-joyga bo'lgan ehtiyojning yuqoriligi kabi omillarni kiritishimiz mumkin. *Ushbu muammolarni hal etishda biz quyidagi takliflarni ilgari suramiz:*

- yoshlarni ish bilan ta'minlash, hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda oylik maosh belgilashga qaratilgan va tadbirkorlikka jalb qilish bilan bog'liq hududiy dasturlar sifatini yanada oshirish;

- ta'lim va boshqa muassasalarda yoshlarning kunlik faoliyati va real hatti-harakatlarini o'rganishga qaratilgan vaqt budjeti uslubini tadbqiq etish.

Bunda ta'lim muassasalari o'quv dasturida "Time-management" kurslarini kiritish, OAV orqali muntazam ravishda yoshlarning vaqt budjetiga asoslangan samarali hayot tarzini ijobiy tomonlarini keng namoyish etib borishni ta'minlash ham maqsadga muvofiq;

- mahallalardagi yoshlar yetakchilari hamda profilaktika nozirlari hamkorlikda har bir oilada ota-onaning farzandi tarbiyasida ma'suliyatini oshirish yuzasidan psixologlar maslahatini yo'lga qo'yish;

- axborot texnologiyalar taraqqiyoti natijasida internet tarmoqlarida tarqatilayotgan ma'lumotlar, "ommaviy madaniyat"ning turli xil ko'rinishlaridan himoyalanişga qaratilgan qoidalar tizimini yaratish, bunda davlat va nodavlat tashkilotlar vazifalarini aniq belgilab qo'yish;

- milliy internet portalida raqobatbardosh veb-saytlarni yaratish maqsadida grant tanlovlarini e'lon qilish mahalliy mutaxassislar va yoshlarni virtual hayotini foydali va mazmunli o'tkazishga rag'bat beradi;

- siyosiy partiyalar tomonidan xalq deputatlari Kengashlari va Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga deputatligiga nomzod uchun "yoshlar kvotasini" shakllantirish.

XXI asrga kelib globallashuvning shiddatli tus olishi barcha jarayonlarni o'ziga qamrab olmoqda. Ayniqsa, globallashuv davrida axborot bugungi kunda inson qalbi va ongini turli yo'nalishlarda ta'sir o'tkazuvchi qudratli vositaga, eng kuchli qurolga aylangan. Chunki, "Kimki axborotga ega bo'lsa u dunyoga egalik qiladi", - degan fikr bugungi kunda barcha tomondan e'tirof etilmoqda [4]. Ayniqsa, dunyo miqyosida axborot almashinuvining kuchayishi yoshlarni hamisha axborot oqimi ta'sirida bo'lishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlarida inson qalbi va ongiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi veb-saytlar 10 mingdan, axloqsizlik va behayolikni targ'ib qilishga qaratilgan veb-saytlar 50 mingdan oshganligi namoyon bo'layotir [5].

Xorijdagi yoshlarga oid davlat siyosatidagi ma'naviyat masalalari bo'yicha bildirilgan amaliy takliflar:

- yoshlarga oid siyosatni amalga oshirayotganda ma'lum imtiyozlar va o'zaro manfaatlar asosida nodavlat, ijtimoiy va xususiy sektor, tijorat sektori, jumladan, xususiy homiy tashkilotlarning ishtirokini jalb etish mexanizmlari ishlab chiqib, uni yo'lga qo'yish (*AQSh tajribasi*) lozim;

- malakatda faoliyat yuritadigan har bir davlat boshqaruv organi yoshlarga bepul axborot xizmat ko'rsatishi shartligini (*Norvegiya tajribasi*) qonunchilikda belgilab qo'yish;

- yoshlar siyosati sohasida faoliyat yuritayotgan NNTlarning yilda kamida bir marotaba yig'ilishi – Forumini tashkil qilish, unda amalga oshirilgan ishlarga baho berish, yoshlarning dolzarb muammolari yuzasidan fikr almashish hamda yangi loyiha va takliflarni taqdim etadigan muloqot maydonini yaratish (*Turkiya tajribasi*) o'zining ijobiy natijalarini beradi;

- yoshlarga oid siyosatni amalga oshirish uchun asosiy ustuvor yo'nalishlarni aniq qilib belgilab olish (*Yaponiya tajribasi: milliy harakat*,

kar'era, jinoyatchilikka va OIVga qarshi kurashish) va dasturni muddatli har 5 yilda yangi tahrirda qabul qilib, dasturning har bir yo'nalishi bo'yicha tizimli ravishda monitoringni amalga oshirish, uning yakuniy faoliyatini tizimli baholab borish (*Hindiston tajribasi*)ni joriy etish;

– yoshlarning bandligini ta'minlash masalasida yaratilgan qo'shimcha kafolatlar qatoriga davlat granti asosida o'qib chiqqan yoshlarning birinchi ish joyi to'liq kafolatlanishi bo'yicha yangi imtiyoz tartibini joriy etish, shuningdek yoshlarga ko'rsatiladigan xizmatlarni sifat jihatdan yaxshilash, ularga maxsus avstrich muassasalari (og'ir ijtimoiy-iqtisodiy holatga tushgan yoshlarga turli maslahatlar, ma'lumotlar beradigan, profilaktik yordam ko'rsatadigan markaz) orqali xizmat ko'rsatadigan markazlar faoliyati (*Belarus tajribasi*)ni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir;

– maktab o'quvchilari orasida ta'lim olish va intizomni kuchaytirish borasidagi ishlarni mukammallashtirish maqsadida yoshlar tashkilotlarida joriy etilgan belgi, unvon, va imtiyozlar kabi amaliyot (*Singapur tajribasi*)ni joriy etish mumkin"[6].

Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlar uchun yaratilgan turli sohalaridagi imtiyozlarni o'zida mujassam etgan yagona me'yoriy-huquqiy hujjatga ehtiyoj sezilmoqda. Bugungi kunda mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlarda faqatgina madaniyat, sport, fan-ta'lim sohalarida o'tkaziladigan turli xil tanlov va musobaqalar, olimpiadalar qatnashuvchilari hamda davlat mukofoti va stipendiyalar sohiblariga ta'lluqli. Iqtidorli yoshlar, yosh oilalar va umuman barcha yoshlarga tegishli yaxlit me'yoriy-huquqiy hujjat ishlab chiqish masalasi ham tegishli idoralar muhokamasidan o'tkazilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Mamlakatimizda yoshlar ma'naviyatini har tomonlama yuksaltirish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal etishga qaratilgan takliflar:

yoshlarni, ayniqsa, o'rta va professional ta'lim muassasalarining bitiruvchilarini zamonaviy kasblar, axborot texnologiyalari va xorijiy tillarga o'qitish orqali bandligini ta'minlashga qaratilgan "Kelajak kasblari" loyihasini amalga oshirish;

mahalladagi yoshlar yetakchilari tomonidan migratsiyadan qaytgan yoshlar bandligini ta'minlash, xorijdagi mehnat migrantlarini mamlakatimizda yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlardan xabardor qilish bo'yicha doimiy muloqot tizimini yo'lga qo'yish;

O'zbekistonlik va xorijlik yosh tadqiqotchi, olim, ijodkor, ekologlar va ijodiy sanoat vakillari o'rtasida erkin muloqot maydonini yaratish hamda ijtimoiy muammolarni birgalikda muhokama qilish maqsadida "Xalqaro yoshlar sammiti"ni va sammit doirasida turli yoshlar forumi, yoshlar kongressini o'tkazishni tizimli tashkil etish taklifini ilgari suramiz.

Yuqorida keltirilgan muammoli masalalarni hal etish mamlakatimiz yoshlarining ma'naviy dunyoqarishini o'zgarishiga, uning ijobiy transformatsiyalashuviga erishishda muhim qadamlardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кучкаров Х. Жаҳон ахборот майдонининг ёшлар маънавиятига салбий таъсири// Маърифатли жамият куриш жараёнида шарқ мутафаккирлари илмий-маънавий меросининг аҳамияти мавзусидаги Республика амалий конференцияси. – Тошкент, 2022. – Б.184-188.
2. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021. –Б.224.
3. Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 05.07.2017 йилдаги ПФ-5106-сон // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 03.12.2022 й., 06/22/258/1064-сон.
4. Зиёвуддинова Н.М., Хаитов Ш.Н., Ўринов Й.М. Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш стратегияси: мавжуд вазият ва ривожлантириш истикболлари (ўқув қўлланма) – Т.: —Tafakkur-Bo_stonil, 2019. – Б.216.
5. “Учинчи ренессанс: илм-фан ва таълим тараққиёти истикболлари”. Илмий мақолалар тўплами. – Т.: Ўзбекистан: www.oriens.uz. 2021. – Б. 274.
6. Кучкаров Х. Современный подход к молодежи в качестве стратегического ресурса // Вопросы политологии. Москва, 2021. -№ 1. –Б. 3536-3544. Том 11

GADJETLAR DAVRIDA MILLIY QADRIYATLARNI TARG‘IB ETISH MASALALARI

Xurshid SEROBOV,

*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
kichik ilmiy xodimi*

Targ‘ibot tizimi davomli faoliyat orqali jamiyat, insonlar qatlami yoki muayyan inson ong osti tafakkuriga ta’sir ko’rsatish (manipulyasiya qilish) orqali ijtimoiy faollikka undash jarayoni hisoblanadi. Bugungi kunda mafkuraviy xurujlar asosan ijtimoiy tarmoqlar va reklamalarda ochiq va yashirin (psixologik) ravishda olib borilmoqda. Ularning eng xavfli tomoni milliy qadriyatlardan uzoqlashtirish va milliy g‘urur tuyg‘usidan mahrum qilishga qaratilganidir. Aksariyat aholi, jumladan yoshlar, ijtimoiy tarmoqlarga bog‘lanib qolgan sir emas. Mazkur omil esa yoshlar tarbiyasiga jiddiy salbiy ta’sir ko’rsatmay qolmaydi. “Ma’naviyat lug‘ati”da milliy an’analar tushunchasiga “millat hayotining turli sohalarida namoyon bo‘ladigan tushunchalar, belgilar, xususiyatlar, qadriyatlar, faoliyat turlari, odatlar va xislatlarning avloddan avlodga o‘tishi hamda meros bo‘lib

qolishini ifodalovchi tushuncha”, deya ta’rif berilgan. “Milliy urf-odatlar” tushunchasi esa “millatning turmush-tarziga singib ketgan, uning shakllanishi va rivojiga xizmat qiladigan ijtimoiy-madaniy hayotida o’z aksini topgan, doim takrorlanib turadigan xatti-harakat, ko’pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari va ko’nikmalar ko’rinishidir”, deya izohlangan. Qadriyat so’zi inson va jamiyat ma’naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladi. Milliy qadriyatlar millatning asrlardan asrlarga o’tib kelayotgan noyob xazinasidir. Bugun yoshlarni ommaviy madaniyat changalidan asrash lozim. Ular milliy qadriyatlarni kelajak avlodga yetkazuvchi ko’priklarni bo’lishlari kerak. Chunki milliy qadriyatlar xuddi til kabi millatning o’ziga xos xususiyatlarini ifoda etadi.

Bugun ommaviy madaniyatga qarshi qanday kurashish va milliy qadriyatlarni qanday qilib kengroq targ’ib etish mumkin? Raqamli targ’ibot eng samarali usul hisoblanadi. Raqamli targ’ibot – bu biror bir g’oya va mafkurani targ’ib qilish, uni ommaga singdirish uchun Internet va kompyuterlar, mobil telefonlar va internetga ulanadigan boshqa raqamli texnologiyalardan foydalanadigan targ’ibot tizimidir. Bunda har bir ijtimoiy tarmoqning xususiyatidan kelib chiqib targ’ibot materiallari tayyorlanadi: Telegram – matnli, audio, foto va video materiallar, so’rovnomalar; Facebook – matnli, audio, foto va video materiallar, so’rovnomalar; Instagram – foto va video materiallar; Tik-tok – video materiallar; Twitter – qisqa matn ko’rinishidagi, foto va video mahsulotlar.

Keyingi masala – raqamli targ’ibot keng ta’sir ko’rsatishi uchun aholida internetdan foydalanish madaniyati eng kamida o’rta darajada bo’lishi zarur hisoblanadi. Aholining internetdan foydalanish madaniyatini oshirish uchun nima qilish kerak? Aholining axborot olish, internetdan foydalanish madaniyatini paydo qilish uchun media savodxonligini oshirish zarur. Media savodxonlik va axborot xavfsizligi muhim omillar hisoblanadi. Shuningdek, faktcheyking, ya’ni ma’lumotning to’g’ri yoki noto’g’riligini tekshira olish ko’nikmasini shakllantirish lozim. Bugun matn, video, foto va boshqa turli ko’rinishdagi feyk axborotlardan saqlanish asosiy media xavfsizlik sharti hisoblanadi. Aholini axborotni ishonchli manbalardan olishga o’rgatish lozim.

Shu o’rinda tarixiy qahramon masalasi ham milliy g’ururni shakllantirishda muhim jihat hisoblanadi. Xalq o’zi havas qiladigan, yuksak namuna deb biladigan ma’naviy idealini ajdodlari misolida ko’rishi milliy g’ururning negizi hisoblanadi. Raqamli targ’ibotda tarixiy qahramonlardan ko’proq foydalanish milliy qadriyatlarni ko’proq yoyishda va yoshlar ongida millatparvarlikni kuchaytirishda muhim vosita bo’ladi. Ijtimoiy tarmoqlarda fikr aytish, turli foto-video yuklash, turli baxchanaliklar ko’rsatib ommaning e’tiborida bo’lish orqali o’zini aqlli qilib ko’rsatish zamonamiz har bir kishisiga xos. Ayniqsa, yoshlarimiz bu borada ancha faol. Ular sayyoramizning mashhur insonlari – film qahramoni, futbolchi, shoir, fizik, faylasuf va boshqa kishilarga taqlid qiladi, iqtiboslarni keltiradi. O’ziga kumir, ideal deb biladi.

Kumirlarining suratini muntazam virtual olamda joylab borishga intiladi. Bu tabiiy hol. Inson mudom mutaassir etgan, hayratlantirgan shaxslariga intilib yashaydi. Afsuski, bugun ijtimoiy tarmoqda Beruniy yoki Forobiy asarlaridan iqtibos keltirgan, ilmiy qarashlarini muhokama qilgan yoshlarni kamdan-kam uchratish mumkin. Xush, kim aybdor? Do‘ppini yechib, o‘ylab ko‘rsak, ko‘p yillar buyuk ajdodlarimiz hayoti va ijodini yetarli tanishtirish o‘rniga yoshlar qulog‘iga faqat nom quyib kelibmiz. Yetmaganiga yoshlar ota-bobolarimizni tanimaydi, bilmaydi deb o‘pkalaymiz. Millat o‘z qahramonlarini tanimas ekan, hech qachon qudratli bo‘lolmaydi. Odamlarga doim qahramon kerak. “Haqiqiy qahramonlik qo‘lda emas, miya va yurakda”, degan edi amerikalik adib Herman Melvill. Shu sababli milliy tafakkurni uyg‘otish, turli “parastlik” sindromlardan xalos bo‘lish uchun tariximiz yorqin sahifalarini jamiyatga yuqtirishga ehtiyojimiz bor. Buyuk allomalar, mumtoz shoirlar, dovyurak sarkarda-yu, ma‘rifatli hukmdorlarimizni xalqimizga qayta tanitishimiz lozim. Bu esa ziyolilarimiz zimmasidagi ma‘naviy burch hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda kino ijodkorlar o‘z ishining hadisini shunday olganki, bir zamonlar qabila sardori bo‘lgan, nasl-nasabining tayini bo‘lmagan kimsani ham super qahramon aylantirib yuboradi. Tabiiyki, mazkur qahramon yer yuzini qutqaruvchi kuch-qudrat sohibi o‘laroq millionlab o‘smirlar qalbidan joy oladi. Shu bilan birga ahon kino san‘ati ahli ilm-tafakkur namoyandalarini ham unutgan emas. Gugl dasturida biror tarixiy shaxsni qidirsangiz, hech qursa, u haqida bitta kinoasar chiqib keladi. Afsuski, biz bu borada maqtana olmaymiz. Buyuk ajdodlarimiz haqida o‘tgan asrda ko‘p tarixiy romanlar yozilgan, filmlar ishlangan, spektakllar yaratilgan. Biroq tarixiy-biografik janrdagi bu asarlar xuddi Siam egizaklari kabi ikki tomchi suvday o‘xshash. Asarlarda davr va ijtimoiy muhit bir-biriga o‘xshashi mumkindir, ammo har bir ajdodimizning o‘z taqdiri, ijodi yo‘li va g‘oyasi bor. Bugun bir qolipdagi zo‘rma-zo‘raki, badiiy talqini bitta o‘zanga qamalgan, birovi-birovini takrorlaydigan qahramonlar yaratish urfdan qolgan.

Shu paytgacha o‘zbek adabiyotida, kinosida yaratilgan ijod mahsullarini yo‘qqa chiqarish adolatsizlik bo‘ladi, albatta. O‘tgan asrda “Alisher Navoiy”, “Abu Rayhon Beruniy”, “Ulug‘bek yulduzi”, “Abu Ali Ibn Sino”, “Buyuk Amir Temur”, yaqin yillarda “Ibrat”, “Avloniy”, “Qo‘qon shamoli”, “Imom Abu Iso Termiziy” kabi tarixiy mavzudagi filmlar qator filmlar yaratildi. Turk ijodkorlar bilan hamkorlikda “Men kim Jaloliddin” tarixiy seriali suratga olindi. Lekin bu filmlar kutilganidek effekt bergani yo‘q. Adabiyot inson qalbini ifoda etsa ham odamzod o‘qigani yoki eshitganidan ko‘ra ko‘rganiga ko‘proq ishonadi. Lekin kinoning asosida baribir adabiyot bo‘lishi kerak. Tarixiy filmlar, albatta, badiiy poydevori baquvvat asarga qurilishi lozim. Ajdodlarimiz tarjimai holini bitta formulaga solib, asardan asarga “copy-paste” qilish bilan maqsadga erishish qiyin. Bir xillikdan qochish, tasavvurlarimizni bir sidra tozalab olish, ajdodlarimiz bilan oramizni yaqinlashtirish hozirgi o‘zbek adabiyoti va kinosining muhim vazifasi, deb o‘ylayman.

Haqiqiy vatanparvarlik qasidasi o‘laroq tilga olinadigan Mel Gibsonning

“Sheryurak” badiiy filmi hammamiz yaxshi bilamiz. Shotlandiya va Angliya o’rtasidagi urushlarda afsonaga aylangan Uilyam Uollesning hayotidan ta’sirlanib suratga olingan mazkur filmda ko’p epizodlar to’qima bo’lsa ham shotland o’g’lonlarining urushdagi matonati, vatanparvarligi va jasorati hanuzgacha millionlab qalblarni to’lqinlantirib keladi. Aslida mazkur film XV asrda Blaynd Garri degan so’qir shoirning Uolles haqida yozgan dostoni asosida yaratilgan. Film ijodkorlari esa kichik personajni butun dunyoga vatanparvarlik timsoli sifatida taqdim eta bildi. Nima, bizning tariximizda Uolleslar yashamaganmi? O’tmishimizning har bir sahifasida bir emas, ikki emas, o’nlab Uolleslar bor-ku, axir! Shunday ekan, nega Spitamen yoki To’maris hayotini tomoshabinga ko’rsata olmaymiz? O’n besh yillarcha ilgari teleekranlarimiz koreys tarixiy seriallar bilan to’lib-toshgan edi. Oqibatda bolalarimiz koreys qahramonlari bo’lishni orzu qilib boshladi. O’quvchilar Shiroq, To’maris, Spitamen, Mahmud Torobiy, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro kabi buyuk vatanparvar bobolarimiz haqida faqat darsliklarda o’qishi yetarli emas.

Dunyoda motivlar tugamagan, lekin syujet va g’oya taqchilligi bor. Shunga qaramay yaqin yigirma yilda qanchadan qancha super qahramonlar o’ylab topilmadi, deysiz? O’rgimchak odam, Chumoli odam, Ko’rshapalak odam (Betmen), Terminator, Temir odam... Sanayversak, ro’yxatning adog’iga olis. Eng qizig’i, ular o’ylab topilgan, bor-yo’g’i fantaziya mahsuli, xolos. Bizning tariximiz va folklorimiz esa Hollivudni 10-15 yil tarixiy qahramon bilan ta’minlashga yetib ortadi. Rus yozuvchisi Sigizmund Krjijanovskiyning bir gapi bor: “Vatan tarixini yozishingiz uchun ikkita narsa bo’lishi kerak: ham vatan, ham tarix. O’tmishingizni sevingingiz, qadimgi zamonning eng yomon faktlaridan ham yaxshilik izlashni o’rganishingiz kerak. Tarix haqida badiiy asar yozishdan oldin mamlakatingiz tarixini bilishingiz, to’liq material to’plashingiz va shundan keyingina tarixiy asarda ketma-ket bo’lib o’tadigan voqealarni ko’rib chiqishingiz mumkin”. Raqamli targ’ibotda aynan tarixiy qahramonlardan foydalanish samarali vosita deb hisoblaymiz.

Fikrlarimizni umumlashtirgan holda, raqamli targ’ibot bilan yechilishi mumkin bo’lgan ijtimoiy-ma’naviy muammolar sifatida quyidagilarni aytishimiz mumkin:

- “Ma’naviyat” tushunchasiga nisbatan kinoyali qarash shakllangani (bu jihat ko’proq yosh intellektual qatlam orasida urfga kirgan; ijodkorlar, OAV vakillari, ijtimoiy tarmoq faollari “ma’naviyat”ni senzura deb tushunishadi va “mentalitet” tushunchasi bilan adashtirib qo’yish holatlari ko’p uchraydi).

- Umumiy savodxonlik darajasining pastligi.
- Huquqiy savodxonlik yetishmasligi.
- Media vositalaridan, OAVlardan to’g’ri axborot olish muammosi.
- Ommaning manipulyasiyaga yengilishi (istalgan axborot bilan ommaning ongiga ta’sir ko’rsatish oson bo’lib qolgan, bugungi axborot xuruji avjiga chiqqan zamonda bu muammo xavfli oqibatlarga olib kelishi mumkin).
- Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati yetishmasligi (ayniqsa,

Tik-tok muammosi, Tik-tokdan asosan o'smirlar foydalanishini inobatga olsak, kelgusida yanada jiddiy muammo bo'lishi turgan gap).

- Media mahsulotlari sayozlashuvining ijtimoiy-ma'naviy muhitga salbiy ta'siri (bu asosan TV bilan bog'liq: filmlar, kliplar, seriallar).

- Yoshlarda "ideallar almashuvi" muammosi (yoshlar kimga qarab harakat qilayotgani, kimdan namuna olayotganini kuzatsak, bu ahvol achinarli, saviyasiz vaynerlar va tiktokerlar yosh qatlamning idealiga aylanib bormoqda).

- Jamiyatga nisbatan daxldorlik hissi, fuqarolik pozisiyasi yo'qligi; loqaydlik.

- Qishloq joylarida, mahallalarda kutubxonalar yo'qligini inobatga olib, har tomonlama imkoniyatlarga ega bo'lgan zamonaviy axborot texnologiya markazlarini tashkil qilish kerak (yaxshi sharoitga ega kutubxonalar bo'lishi kerak, bunga talab bor. Maktab kutubxonasi emas, aynan mahallalarda ATMLar tashkil qilish kerak).

- Yoshlar ongida milliy qadriyatlar eskilik emas, aksincha har qanday yangilikni milliy o'zlikka moslashtirishda ma'naviy tozartiruv vositasidir, degan tushunchani shakllantirish.

O'QUVCHILARDA YOG'OCHSOZLIK HUNARMANDCHILIGI TEXNOLOGIYASIGA OID KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH

**Raxim UMAROV,
Shohruh ISOQOV,**

*Jizzax davlat pedagogika universiteti
o'qituvchilari*

O'zbekistonda qadimdan me'morchilik va uy-ro'zg'or buyumlarini bezashda, xalq amaliy san'atining turlaridan biri yog'och o'ymakorligi keng qo'llanib kelingan. Yog'och o'ymakorligida turli naqsh uslublaridan foydalaniladi. Hap bir usta o'zi yashab, ijod etgan erdagi badiiy an'analarining o'ziga xos tomonlarini ijodida aks ettiradi[1]. Qadim zamonlardan beri otabobolarimiz insoniyat vujudga keltirgan kashfiyot, ilm-fan cho'qqilarini egallab, o'z hunarlarini avloddan-avlodga o'tkazib kelmoqdalar. Oldiniga ustoz shogird ananasida, keyinchalik umumiy o'rta ta'lim maktablarida yog'ochga ishlov berishga asoslangan milliy xalq hunarmandchilikni boshlang'ich tayanch texnologiyalarini ma'lum dasturlar asosida o'qitilib kelyapti.

O'quvchilarga umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fanining xalq hunarmandchilik bo'limida milliy xalq hunarmandchilik texnologiyalarini o'rgatish dastur bo'yicha ko'zda tutilgan. Jumladan,

yog'ochga ishlov berishga asoslangan milliy xalq hunarmandchilikning texnologik sir-asrorlarini yosh avlodga o'rgatishdan maqsad yog'ochga ishlov berishga asoslangan milliy xalq hunarmandchilikka oid boshlang'ich bilimlar berish, boshlang'ich ko'nikma va malakalarga ega qildirishdan iboratdir. Umum ta'lim maktablarini texnologiya fani o'qituvchilari ayrim hollarda rivojlanish intensivligi taqozosi bilan o'quv dasturlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bilan hunarmandchilik bilim va ko'nikmalari bilan amaliy tanishtiradilar. Buning uchun texnologiya ta'limi o'qituvchilari 5-7 sinflarda o'quvchilarni yog'ochsozlikka asoslangan milliy xalq hunarmandchilik sohalarini va ishlab chiqarilgan mahsulot turlari hamda hunarmandchilik texnologiyalari bilan tanishtirishlari lozim. 8-9 sinflarda bevosita yog'ochsozlikka asoslangan milliy xalq hunarmandchiligida ishlatiladigan materiallar va jihozlar, yog'ochsozlik hunarmandchiligida mahsulot ishlab chiqarish texnologiyasini qamraydigan ishlab chiqarish asoslarini o'rgatishlari kerak. O'z navbatida umumta'lim maktablarining texnologiya fani o'qituvchilari o'quv dasturlari qanday bo'lishidan qat'i nazar, texnologiya fanini xalq hunarmandchilik bo'limini qanday didaktik ketma-ketlikda o'quvchilarga o'rgatish kerakligi haqidagi uslubiy muammoni hal qilishlari kerak bo'ladi. Ko'p yillik tajribalarimizdan kelib chiqqan holda, umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarni yosh xususiyatlari va hunarmandchilik texnologiyasi mohiyati bo'yicha xalq hunarmandchilik sohalarini quyidagi tartibda o'qitish maqsadga muvofiqdir[2]:

1. Xalq hunarmandchilik sohalarini ularda ishlatilayotgan material turiga qarab umumlashtirish, ya'ni yog'ochga ishlov berishga asoslangan xalq hunarmandchilik sohalarini, metallga ishlov berishga asoslangan, gazlamaga ishlov berishga asoslangan, turli xil material (tosh, suyak, tuproq gil, plastmassa va boshqalar)larga ishlov berishga asoslangan xalq hunarmandchilik sohalariga bo'lish kerak.

2. Texnologiya ta'limini yo'nalishlari bo'yicha yog'och va metall hamda gazlamalarga ishlov berishga taalluqli hunarmandchilik sohalaridan o'quv dasturi bo'yicha qaysi birini o'qitishni soha murakkabligiga qarab, sinflarga taqsimlash kerak.

3. Yosh avlodni o'tmishdagi xalq hunarmandchilik texnologiyalaridan imkon qadar xabardor qilish zaruriyati bo'yicha ayrim mavzularni to'garaklarda o'qitish lozim bo'ladi. Qolaversa, o'quvchilarga xalq hunarmandchiligini barcha sohalarini o'rgatish imkoni yo'q, o'quv soati chegaralangan, ular hunarmandchilik sohalaridan maktab sharoiti va imkoniyati bo'yicha uyg'unlashtirilganlarini tanlab o'qitishi mumkin. Agar qabul qilingan DTS va o'quv dasturlarga tahlil asosida e'tibor qilsak, har qanday hunarmandchilikni asosi va uni yuzaga chiqaradigan hamda bezash vazifasini bajaradigan naqqoshlik haqida kam e'tibor qilingan.

Texnologiya fani o'qituvchisi buni e'tiborga olib, qaysi xalq hunarmandchiligi sohasi bo'lmasin, uni o'rgatishdan oldin o'quvchilarga albatta naqqoshlik yoki naqshchilik haqida o'rgatish lozimdir (3). Chunki,

qaysi xalq hunarmandchiligi sohasini olmang, unda tayyorlanayotgan buyum mahsulotini naqsh solmasdan mahsulotni bezak naqshsiz tayyorlay olmaydi. Shuning uchun texnologiya fani o'qituvchisi hunarmandchilikda naqqoshlikni tutgan o'rni haqida o'quvchilarga o'rgatish kerak bo'ladi. Xalq hunarmandchilik texnologiyalarini 8-9 sinflarda yog'och, metall, gazlamalarga ishlov berishga asoslangan xalq hunarmandchilik texnologiyalarini o'quvchilar 5-7 sinflarda xalq hunarmandchiligi bo'yicha olgan milliy xalq hunarmandchilik sohalari haqidagi bilim tasavvurlar asosida bevosita xalq hunarmandchilik texnologiya(xalq hunarmandchiligida ishlatiladigan materiallar va asbob, moslama, texnik jihozlar, hunarmandchilikni texnologik usullari va boshqalar) asoslarini va hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil qilish hamda boshqarish asoslarini o'rgatishlari kerak.

Demak, umumta'lim maktablari texnologiya fani o'qituvchisi o'quv dasturlarini va ish rejaralarini tayyorlashda ushbu qayd etilgan uzluksizlikni ta'minlaydigan samaradorlik mezonini e'tibordan qochirmasligi kerak ekan (4). Shunday ekan, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisini tayyorlaydigan oliy ta'lim tizimi ham tayyorlash jarayonida talabalarni xalq hunarmandchilik sohaslarini barchasi haqida to'liq o'quv materiallari asosida o'rgatishlariga to'g'ri keladi. Chunki oliy ta'lim tizimi yetishtirib bergan texnologiya ta'limi o'qituvchilari qaysi maktabga borib ishlash-laridan qat'iy nazar, maktabdagi texnologiya fanini xalq hunarmandchiligi bo'limi bo'yicha samarali dars mashg'ulotlarini olib borishga qodir bo'lmoqlari lozim.

Umumta'lim maktablari texnologiya fanini xalq hunarmandchiligi bo'limi bo'yicha dars mashg'ulotlarini olib boradigan o'qituvchilar milliy xalq hunarmandchilikni umumiy tomonlariga, bir-biriga yaqin tomonlariga, hunarmandchilikda ishlatiladigan umumiy ish qurollariga, hunarmandchilikda mahsulot tayyorlash texnologiyalarini umumiy va xususiy tomonlariga, hunarmandchilikda tayyorlanadigan mahsulotlarni o'xshashlik va farq qiladigan tomonlariga hamda boshqa hunarmandchiliklarni texnologik usullariga uslubiy va didaktik jihatidan e'tibor qilishlari kerak. Umumta'lim maktablarida texnologiya ta'limini milliy xalq hunarmandchilik bo'limini o'quv dars materiallarini mohiyati bo'yicha hunarmandchilikni vujudga kelish tarixi va unda tayyorlanadigan mahsulotlarini o'rgatish materiallariga, hunarmandchilikda ishlatiladigan materiallarni o'rgatish materiallarga, hunarmandchilikda ishlatiladigan asbob uskuna va jihoz moslamalar haqida o'rgatish materiallarga, va nihoyat hunarmandchilikda mahsulot yaratishning texnologik usullarini o'rgatish materiallariga bo'lishimiz mumkin.

Yog'ochsozlik xalq hunarmandchilik soha turlari yuqorida keltirganlardan ko'rinib turibdi, hunarmandchilikni amaliy o'rgatishda xoh umumiy o'rta ta'lim maktablarida xoh oliy ta'lim tizimida bo'lmasin o'rgatish jarayonini boshida albatta naqqoshlik bo'yicha yetarli tushuncha, bilimlar berilishi, ko'nikma va malakalar shakllantirilishi lozim bo'ladi. Yog'ochsozlik milliy xalq hunarmandchilik sohalari o'ymakorlikka asoslangan milliy xalq

hunarmandchilik sohalari mebelsozlik asosidagi milliy xalq hunarmandchilik sohalari, imoratsozlik asosidagi milliy xalq hunarmandchilik sohalari, uy-ro'zg'or va musiqa buyumlarini tayyorlashga asoslangan milliy xalq hunarmandchilik sohalari.

Shunday qilib, namunaviy o'quv dasturidagi barcha mavzular to'plamidan barcha mavzularni olamiz, faqat ularni o'qitishda ayrimlarini o'rnini ilmiy uslubiy asos bo'yicha almashtirib, maqsadli rejalar tuzamiz, o'quvchilar uchun imkon qadar milliy hunarmandchilik turlari barchasini olishga harakat qilamiz, hatto namunaviy o'quv dasturidan chetga chiqishga to'g'ri kelsa-da, yosh avlodga hunarmandchiliklar bo'yicha to'liq ma'lumotlar berishga harakat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bulatov S.M. "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati". "Mehnat". – T.: 1991y.
2. Murtazaev M.Z., Muxliboev M.Q. "Xalq hunarmandchiligi texnologiyalari". Darslik. OO'MTV darslik sifatida tavsiya qiladi. "Fan texnologiya". -Toshkent. 2021. 160 bet. Ro'yxatga olish raqami 237-160.
3. Murtazaev M.Z. Texnologiya ta'limini o'qitish uslubi. Xrestomatiya shaklidagi o'quv qo'llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2014. – 998 bet.
4. Umarov R. T., Isoqov Sh. T Texnologiya fanidan mashg'ulotlarda Temuriylar davridagi xalq hunarmandchiligi bo'yicha tushunchalar berish. Jizzax, "Tafakkur ziyosi" jurnali, №1, 2022yil, 47-49 b.

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Gulandom JO'RAYEVA,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Respublikamizda oliy ta'lim muassasalarida innovatsion va texnologik g'oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlarini tashkil etish xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning takomillashtirilgan dasturiy-metodik ta'minoti yaratildi. Shu bilan birga, kasbiy-pedagogik ta'lim jarayonlarini rivojlantirish, bo'lajak mutaxassislarni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmini ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni

chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish” kabi muhim vazifalar belgilandi. Bu esa, talabalarni kasbiy-pedagogik ta’lim jarayonida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlarini aniqlashtirish, mediatexnologiyalardan foydalanish yo’llarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Davlat barqarorligiga qarshi qaratilgan tahdidlarning mavjudligini inobatga olsak, talaba yoshlarni hayotning barcha jabhalarida Vatanini, yurtini, moddiy va ma’naviy boyliklarini, xalqini himoya qilishga tayyor turadigan, xalqaro terrorizm, ekstremizm va radikalizm xavfi, ularning salbiy mohiyatini tushunib yetadigan, nostandart vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qila oladigan, o’z burchi va Vataniga sodiq qoladigan ma’naviy barkamol insonni tarbiyalash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Buning uchun:

- talabalarni kasbiy-pedagogik ta’lim jarayonida yon-atrofimiz va jahonda ro’y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko’nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

- O’zbekiston manfaatlarini nafaqat ta’lim sohasida, balki yurt uchun fidoyi bo’lish bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta’sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish ustuvor vazifalar sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ustuvor vazifalar bo’lajak pedagoglarni ta’lim jarayonida doimo o’z ustlarida tinmay ishlashlari, jismoniy, ruhiy va kasbiy jihatdan tayyorgarliklari yuqori darajada bo’lishiga erishishlari talab etiladi. OTMlarda ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etishga tayyorlashga kreativ yondashuv mexanizmlarini shakllantirish, kasbiy kompetentligini takomillashtirish: mantiqiy fikrlash, jarayonlarni mustaqil tahlil qilish, tizimlashtirish, vazifalarni hal etish yo’llarini tanlash, kasbiy muammolarni ijobiy hal qilish, kundalik faoliyat va pedagogik muammoli vaziyatlarda maqbul tashkiliy va boshqaruv qarorlar qabul qilish, mas’uliyatni his etish kabi holatlar ular faoliyatlarining barcha yo’nalishlarida namoyon bo’ladi. Shu bois, bugungi kunda talabalarni kasbiy-pedagogik ta’lim jarayonida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlash komponentlarini, tamoyillarini, mexanizmlari modelini ishlab chiqish va jahon tajribasini o’rganish davr talabidir.

Bizning nazarimizda, talaba tomonidan qabul qilinayotgan real hayotning obrazi uning tashqi muhitni to’g’ri qabul qilish darajasi, imkoniyat faktorlari bilan bog’liq bo’ladi. Shundan kelib chiqib, talaba yoshlar ma’naviy - ma’rifiy ishlar samaradorligiga erishish bir nechta falsafiy kategoriyalar asosida amalga oshiriladi.

Bular: substansional kategoriyalar, funksional kategoriyalar va aksiologik kategoriyalar.

- substansional kategoriyalarga “ma’naviyat”, “ma’rifat”, “madaniyat”, “adolat”, “iymon”, “e’tiqod”, “diyonat” kabi tushunchalar kiradi.

- funksional kategoriyalarga “insonparvarlik” (gumanizm), “ma’rifat-parvarlik”, “haqgo’ylik”, “adolatparvarlik”, “fidoyilik”, “vatanparvarlik”,

“jasurlik” kabi umumiy tushunchalar kiradi.

- aksiologik kategoriyalarga “komil inson”, “fozil inson”, “orif inson” kabi ma’nodosh tushunchalar, shuningdek, “adolatparvar”, “insonparvar”, “ma’rifatparvar”, “fidoyi inson”, “imomli inson” tushunchalari kiradi.

Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy ehtiyojlari hamda ijtimoiy-pedagogik mayllarini shakllantirish va muntazam rivojlantirish maqsadida qulay vositalar va texnologiyalarni tanlash lozim. Shu bilan bir qatorda talabalarning intilishlari, istaklarini qondirish imkoniyatlari ularni tarbiyalash va rivojlantirishda harakatlantiruvchi kuch ekanligini hisobga olish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim tizimini yangilash uni texnologiyalashtirish bilan bog’liq bo’lib, bugungi kunda shaxsni tarbiyalash va unga ta’lim berishga yo’naltirilgan faoliyat ta’lim berishni tashkil etishga nisbatan o’ta qat’iy va murakkab talablar qo’ymoqda. Zero, hozirgi davrdagi murakkab texnika va texnologiyalar bilan muomala qila oladigan inson tarbiyasiga qo’yiladigan katta ehtiyoj ham ta’lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishni talab etmoqda. Shundan kelib chiqib biz, tadqiqotlarimiz davomida keys-stadi metodidan foydalandik. Keys-stadi metodidan foydalanishda mavzu mohiyatidan kelib chiqib ta’lim-tarbiya integratsiyasini ta’minlashga xizmat qiladigan kichik va o’rta hajmli keys topshiriqlaridan foydalandik va D.Narziqulovanning ta’limotiga tayanib vaziyatli tahlil (keys-stadi) strategiyasining konseptual asoslarini takomillashtirdik.

Mazkur texnologiyaning asosiy kategoriyasi bu “tahlil etish (analiz)”dir. Tahlil etish kategoriyasi obyektni xayolan bo’laklarga bo’lish yoki ilmiy tadqiq etish sifatida tushunilishi mumkin. Analizning turli tasniflari mavjud bo’lib ommaviy analiz tasnifini quyidagicha belgilash mumkin: tizimli analiz, korrelyatsion analiz, faktorli analiz, statistik analiz va boshqalar. Analizning ushbu barcha turlari keys-stadi metodi doirasida qo’llanilishi mumkin bo’lib, mazkur holat metodning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Shundan kelib chiqib kasbiy pedagogik ta’lim jarayonida talabalarni ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashda quyidagi tendensiyalarga e’tibor qaratish muhim. Bular:

- bo’lajak o’qituvchilar e’tiborini o’tmishda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy pedagogik meros va xalq pedagogikasini chuqur o’zlashtirishga jalb qilish;

- bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik dunyoqarashini zamonaviy pedagogik yondashuvlar, nazariyalar va konsepsiyalar asosida muntazam rivojlantirish ;

- bo’lajak o’qituvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishda pedagogika oldida turgan hayotiy muammolarni hal qilishga ular e’tiborini qaratish;

- tarbiya sohasidagi pedagogik nazariyalarni bo’lajak o’qituvchilar ongiga bosqichma-bosqich singdirish;

- tarbiyaviy jarayonlarga rahbarlik qilish uslublari bilan bo’lajak o’qituvchilarni qurollantirish;

- oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarga inson omiliga e'tibor qaratish, o'quvchilarda haqiqiy insoniy sifatlarni shakllantirish ko'nikmasini tarkib toptirish;

- oliy pedagogik ta'lim tizimida tarbiya jarayonini bo'lajak o'qituvchi shaxsiga yo'naltirish kabilar.

Tajribalarimiz asosida aytishimiz mumkinki, oliy ta'lim tizimida demokratik tarbiya usulidan foydalanish talab etiladi. Aynan talabalarga erkin tarbiyaning demokratik uslubi asosida topshiriqlar berish tarbiyalanuvchilarning qiziqishlarini shakllantirish va ularni qanoatlantirish usullarini erkin tanlash hamda hayot qadriyatlarini egallash uchun qulay sharoitlar yaratishdan iborat. Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki, kasbiy pedagogik ta'lim jarayonida talabalar ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish samarali natijalar garovidir. Interfaol ta'lim (ingl. "inter" – o'zaro, "akt" – harakat qilmoq) – bu birinchidan, talaba (o'quvchi)larning bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslangan ta'lim bo'lib, u guruh ichida hamkorlikda ishlash va ta'limiy vazifalarni yechishda ta'lim oluvchilarning erkinligiga asoslangan ta'lim texnologiyasidir. Interfaol ta'lim pedagogning talabalar yoki talabalar jamoasi bilan hamkorlikda fikr almashishi va bahs-munozaralar asosida individual, juftlik, guruh hamda jamoa bilan ishlash shakllarida tashkil etiladi. Mustaqil fikrlash, o'z qarashlarini bildirish, muammolarning yechimlarini hamkorlikda izlash, bir-birini tushunish, yordam berish, ma'naviy hamjihatlik ushbu ta'limning asosiy xususiyatlari bo'lib, ushbu ta'lim quyidagi belgilarga ega: ko'p fikrlik, fikrlashga asoslangan faoliyat, tanlash imkoniyatining mavjudligi, suhbat (dialog), g'oyalarning yaratilishi (ilgari surilishi), muvaffaqiyatli vaziyatlarni hosil qilish, refleksiya.

Ta'lim tizimini yangilash uni texnologiyalashtirish bilan bog'liq bo'lib, bugungi kunda shaxsni tarbiyalash va unga ta'lim berishga yo'naltirilgan faoliyat ta'lim berishni tashkil etishga nisbatan o'ta qat'iy va murakkab talablar qo'yimoqda. Zero, hozirgi davrdagi murakkab texnika va texnologiyalar bilan muomala qila oladigan inson tarbiyasiga qo'yiladigan katta ehtiyoj ham ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishni talab etmoqda. Shundan kelib chiqib biz, tadqiqotlarimiz davomida keys -stadi metodidan foydalandik. Keys - stadi metodidan foydalanishda mavzu mohiyatidan kelib chiqib ta'lim-tarbiya integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladigan kichik va o'rta hajmli keys topshiriqlaridan foydalandik va D.Narziqulovning ta'limotiga tayanib vaziyatli tahlil (keys-stadi) strategiyasining konseptual asoslarini takomillashtirdik.

Mazkur texnologiyaning asosiy kategoriyasi bu "tahlil etish (analiz)"dir. Tahlil etish kategoriyasi obyektни xayolan bo'laklarga bo'lish yoki ilmiy tadqiq etish sifatida tushunilishi mumkin. Analizning turli tasniflari mavjud bo'lib ommaviy analiz tasnifini quyidagicha belgilash mumkin: tizimli analiz,

korrelyatsion analiz, faktorli analiz, statistik analiz va boshqalar. Analizning ushbu barcha turlari keys-stadi metodi doirasida qo'llanilishi mumkin bo'lib, mazkur holat metodning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Siyosatshunos S.Otamurodov fikricha, milliy-ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash har bir vatandoshimiz ongida vatanparvarlik, ona Vatanimizning chegara daxlsizligini asrash, xalqparvarlik, o'z xalqi, Vatani manfaatlarini yo'lida fidoyilik, uning barqarorligini, nufuzini asrashda mas'ullik, g'urur, iftixor, yoshlarimizni yovuz g'oyalar tajovuzidan himoya qilish mamlakatimizda ma'naviy - ruhiy yuksaklikni ta'minlash zarurligini anglab yetishdek muhim vazifalarni hal qilish imkonini beradi. Ma'naviyati qashshoq inson, millat va xalqda ana shu tuyg'ular mavjud bo'lmaydi, u ruhan tushkunlikka muhtalo bo'lgan, o'zgalarga itoatkor, ularning orqasidan yuradigan bo'lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, talabalar oliy o'quv yurtini bitirib, ta'lim muassasalarida faoliyat olib borar ekan, pedagogik kompetentlik va kreativ tafakkur egallashlari muhim ahamiyat kabs etadi. Pedagogik kreativligi oshib borgani sari ular maktab va maktabdan tashqari ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ko'zlangan samaraga erishadi. O'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar asosida talabalarda milliy istiqlol mafkurasini shakllantiradi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tarbiyada tizimli bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibragimov X.I., Yo'ldoshev U.A., Bobomirzayev X. Pedagogika-psixologiya/ O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007. – 410 b.

2. Ma'murov B.B. Bo'lajak o'qituvchilarda akmeologik yondashuv asosida ta'lim jarayonini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish tizimi. Pedagogika fanlari doktori (DSc) olish uchun yozilgan diss. T. 2018.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 sentabrda "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-4436-son Qarori. Qonun hujjatlari to'plami, 2019.

MA'RIFATPARVARLAR IJODIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH TUSHUNCHASI

Bosit UMARXODJAYEV,
O'zDSMI mustaqil izlanuvchisi

Milliy o'zlik shaxs faoliyatida muhim o'rin tutib, shaxs va jamiyatning ma'naviy kamolotida, fuqarolik jamiyatining moddiy ma'naviy asoslarini mustahkamlashda ulkan ahamiyatga egadir. Jamiyatdagi ma'naviy tiklanish milliy o'zlikning sifatiy jihatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'zlikni anglash tufayli inson o'tmishni xotirlaydi, buguni bilan taqqoslaydi xulosa

chiqaradi va shu asosda kelajakka nigoh tashlaydi. Aniqroq aytadigan bo'lsak, o'zlikni anglash insonni shaxs darajasiga ko'tarib, ma'naviy kamolot sari yetaklaydigan ruhiy kuchdir. Shaxsning milliy o'zligini anglashi deganda, avvalo, muayyan millatga (etnik birlikka) mansublikni, mazkur millatning insoniyat taraqqiyotidagi tarixiy o'rnini bilish, milliy qadriyatlarga sadoqat, o'z millatining hozirgi kundagi ehtiyojlari va manfaatlarini anglashi, uning kelgusidagi rivojlanish yo'llarini bilishi hamda shu maqsadga vijdonan xizmat qilishi tushuniladi.

Milliy o'zlikni anglash millatning o'z tarixi, madaniyati, milliy qadriyatlarini bilishi, milliy urf-odat va an'analarini e'zozlashi, ajdodlarining ma'naviy merosidan bahramand bo'lgan holda uni asrab-avaylab kelajak avlodga qoldirishi kabi xususiyatlar tushuniladi. Shaxs va inson o'zligini anglashiga berilgan ta'riflardan shu narsa ayon bo'ladiki, u jamiyatdan, ijtimoiy munosabatlardan holi holda yashay olmaydi, o'zi mansub bo'lgan millatga, elatga xos xususiyatlarsiz shaxs sifatida namoyon bo'la bilmaydi.

Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning **“Buyuk tarixda hech narsa izziz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarda namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy merosni asrab avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir”**[1] degan fikrlari milliy o'zlikni anglashda tarixiy merosning ahamiyatini yaqqol ko'rsatib beradi.

Millat ma'naviy kamoloti, avvalo, ma'lum millatga mansub kishilarning o'zligini anglash darajasida aks etadi.

Inson hayotining ma'no-mazmuni, maqsadini tushunib yetish, o'zlikni anglashdan boshlanadi. Bu haqda O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov **“O'zlikni anglash deganda men tarixiy xotirani tiklash, nasl-nasabimiz kim ekanini, kimlarning vorisi ekanligimizni anglab yetishni, shundan kelib chiqib, o'zimizga xos va mos jamiyat barpo etishni tushunaman”**, degan edi [2].

Inson ijtimoiy mavjudot sifatida talqin etilganda, uning tafakkurga, e'tiqodga, bunyodkorlik qudratiga, o'zgalar va butun borliq oldidagi mas'uliyat tuyg'usiga o'zligini anglagan yoki anglay boshlagan kishigina shaxs darajasiga ko'tariladi. Demak, o'zlikni anglash, avvalo har bir insonning shaxsi, alohida **“men”i bilan bog'liq.**

O'zlikni anglash masalasiga faqat bugun e'tibor qaratilayotgani yo'q. Bu boradagi qarashlar insoniyat jamiyatining paydo bo'lishiga borib taqaladi. Delfadagi appolon ibodatxonasining devorlariga o'yib yozilgan va an'ana bo'yicha yetti yunon donishmandlaridan biri – spartalik Xilonga tegishli deb hisoblangan **“O'zligingni angla”** shiori qadimgi yunon falsafasining o'zak masalasi bo'lib qoldi. Yoki antik davr faylasufi Suqrot ta'kidlaganidek: **“O'zini anglagan inson o'zi uchun nima foydaliligini va nimalarga qodir ekanligini yaxshi tushunadi. U qo'lidan keladigan ish bilan shug'ullanish asnosida o'z ehtiyojini qondiradi va saodatga erishadi. Har qanday xato va**

baxtsizliklardan holi bo'ladi. Buning natijasi o'laroq, u o'zga odamlarni qadrlay oladi va ulardan ezgulik yo'lida foydalana biladi. Oqibatda o'zini kulfatlardan asraydi."

Ilmiy adabiyotlarda "o'zlikni anglash" tushunchasining ham bir qancha talqini uchraydi. Masalan "o'zlikni anglash – insonning o'zini alohida vujud sifatida butun borliqdan ajrata bilishi, baholashi va qadriyat sifatida anglashini ifodalovchi tushuncha. O'zlikni anglash jamiyat oldida turgan vazifalarni to'g'ri anglash, ijtimoiy tajribalardan foydalanish qonuniyatlarini bilish, Vatan, millat oldidagi mas'uliyat tuyg'usi hamdir. O'zlikni anglash mudom tarixiy rivojlanib boradigan shakl va ko'rinishlarda, turli darajalarda namoyon bo'ladi. Uning birinchi shaklida inson his etish orqali o'zini tabiatdan, tevarak-atrofdagi narsa va hodisalardan ajrata biladi. O'zlikni anglashning ikkinchi shakli yanada yuqori darajada namoyon bo'lib, unda inson o'zini biror-bir jamoa, u yoki bu madaniyatga tegishli ekanligi orqali anglaydi. Va nihoyat, uchinchi, eng yuqori daraja – o'zini "men" orqali boshqalar nuqtai nazaridan baholashi, erkinligini his etgan holda har bir xatti-harakatiga bo'lgan mas'uliyatni his etishi, o'zi qilayotgan ishlarining to'g'ri-noto'g'riligi, haq yoki nohaqligini nazorat qila bilishidir [3].

Siyosiy fanlar doktori V.Qo'chqorov "o'zlikni anglash" tushunchasi bilan "milliy o'zlikni anglash" tushunchalarining ma'no-mazmunini tahlil etadi va quyidagicha izohlaydi: "O'zlikni anglash kishining borliqda o'z o'rnini bilishi, ijtimoiy munosabatlarda o'z "men"i va hayotiy maqsadlarini boshqa "men"lar hamda ularning hayotiy maqsadlari bilan munosabatida namoyon bo'ladigan individual jihatlarining idrok etilishi sifatida qaraladi. O'zlikni anglashning muayyan darajasi milliy o'zlikni anglashdir. Milliy o'zlikni anglash – millat va har bir millat vakilining umumiy madaniy negizga, til, madaniyat, tarixiy meros, ruhiyatga, urf – odat va an'analarga mansubligini va o'z o'rnini idrok etishdir [4].

Milliy o'zlikni anglash tufayli inson o'tmishini xotirlaydi, buguni bilan taqqoslaydi, xulosa chiqaradi va shu asosda kelajakka nigoh tashlaydi. Ya'ni, o'zlikni anglash insonni shaxs darajasiga ko'tarib, ma'naviy axloqiy kamolot sari yetaklaydigan ruhiy kuchdir. Ana shu jihatlar bevosita jamiyatning ma'naviy rivojlanishida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'ladi. "Shaxs milliy o'zligini anglashi" tushunchasining tarkibiy qismlari quyidagilardir: millatga (etnosga) mansublikni, uning insoniyat taraqqiyotidagi tarixiy o'rnini anglash; milliy g'oyaga va qadriyatlarga sadoqat; millatning ehtiyojlari va manfaatlarini anglash, uning rivojlanish yo'llarini bilishi; milliy taraqqiyotga xizmat qilib, jamiyatda fuqaroviy birlikni ta'minlashga hissa qo'shish [5].

Milliy o'zlikni anglash muammosi jahonning barcha mamlakatlariga aloqador bo'lgan globallashuv jarayoni sur'atlarining tezlashib borishi bilan yanada dolzarblik kasb etmoqda.

So'nggi vaqtlarda milliy o'zlikni anglashga bo'lgan qiziqish ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, tarixiy, pedagogik, psixologik yondashuvlarda kuzatilmoqda.

A.B.Bagdasarova milliy o'z-o'zini anglash tushunchasini butun olam

nigohi nazarida tahlil qiladi: milliy o'z-o'zini anglash o'zida ijtimoiy, siyosiy, ekologik, ta'limiy, estetik, falsafiy, diniy qarashlarni namoyon qiladi va diniy rivojlanishni turli millatlarda aks ettiradi. Shu yo'sinda milliy tafakkur millatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, hayotiy jarayonlari bilan birga milliy ta'limini aks ettiradi [6].

G.Nikishov (1998) urg'uni o'zlikni anglashning ma'nosiga qaratadi: o'zlikni anglash har bir insonning alohida ratsional holda yoki aql orqali emas, uni chuqur anglashda, hissiyotda namoyon bo'ladi va uning rivojlanishiga ko'pgina omillar, intuitsiya va sezgi ta'sir ko'rsatadi. Rus tilida u oddiy qalb deb e'tirof etiladi[7].

P.I.Kovalevskiyning fikricha, milliy tafakkur intellektual tabiatga ega. "Milliy o'zlikni anglash, – deb yozadi Kovalevskiy, – idrokning akti hisoblanib, unda shaxs o'zini millatning bir qismi deb hisoblaydi. Bu hayot boshlanishining asosini tushunish va maqsadlarning o'zaro uyg'unligi ta'siri bo'lib, unga butun xalq va uning alohida a'zolari kirib ketadi"[8]. G.P.Fedotov millat va milliy o'z-o'zini anglash muammolarini o'rganishda, avvalo biror bir xalqning mavjud bo'lish tarixi, uning davlat qurishga bo'lgan intilishlarini anglash lozim, deb hisoblaydi[9].

Milliy o'zlikni anglashni rivojlantirishda asosiy ma'naviy vazifalar intellegensiyaga yuklanadi, ya'ni bu tushuncha siyosiy xarakterga ega bo'ladi. Shunday qilib, o'zlikni anglash ong osti darajasida hosil bo'lib, tafakkur darajasida namoyon bo'ladi; o'zining milliy xususiyatlarini saqlab qolishga intilayotgan individlar qarashlarini aks ettiradi.

O'z-o'zini anglash quyidagi vazifalarni bajaradi:

- 1) ko'niktirish;
- 2) himoyalash;
- 3) bilish;
- 4) o'zini nazorat qilish.

Ko'niktirish funksiyasi – hayotiy faoliyat davomida individning milliy xususiyatlariga o'rganishi. Bu jarayonda asosiy rolni o'zida qadriyatlarining xususiyat tizimini saqlaydigan til o'ynaydi. Shu bilan birga bu yerda tarixiy voqealarga tayanish, qahramonlar, milliy madaniyat namoyondalariga ham tayaniladi. Til o'rganish orqali shaxs milliy madaniyat olamiga kirib boradi. Milliy o'zlikni anglashning yana himoya funksiyasi ham mavjud. U madaniy qadriyatlarni saqlashda namoyon bo'lib, milliy-madaniy qiziqishlarni himoyalash va rivojlantirish, milliy qadriyatlarni ichki yoki tashqi ta'sirlardan asrashni ta'minlaydi. Milliy o'zlikni anglash an'analarini avlodlar-avlodga uzatishda, bundan tashqari tarixiy, diniy va madaniy boyliklarni saqlashda ishtirok etadi. Bilish funksiyasi nafaqat avlodlar xotirasini saqlashda, balki hayotning o'zida butunligicha ham ishtirok etadi.

O'zini nazorat qilish va javobgarlik funksiyasi ham bu jarayonlarda zarur bo'lib, milliy o'zlikni anglash bahslardan xoli emas, ya'ni o'zlikni anglash asoslarining buzilishi ijtimoiy harakatga ta'sir etadi. Javob reaksiyasi madaniy xulqning ichki darajasiga bog'liq bo'ladi.

N.V.Koksharov esa milliy o'z-o'zini anglashning shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy omillarni sanab o'tadi: madaniyat, fan, til, ta'lim tizimi, ziyolilar va o'z-o'zini nazorat qilish. Til milliy madaniyatning asosi hisoblanib, tilni yo'qotish milliy tafakkur yo'qolishiga qo'yilgan birinchi qadamdir [10].

Milliy o'z-o'zligini anglagan insongina Vatan qadrini biladi. Vatan esa tug'ilib o'sgan shahar yoki qishloqdan boshlanadi. O'z-o'zidan ma'lumki, inson qachonki mening Vatanim, yurtim, joyim degan ongli tushunchaga ega bo'lsagina, ushbu xalq, millat dardida yonib yashaydi, uning ravnaqi uchun kurashadi. Bunda ta'lim tizimining ahamiyati katta. Chunki ta'lim faoliyati insonning dunyoqarashini shakllantirib, kelgusi mehnat faoliyatining samari bo'lishi, farovon kelajagini ta'minlaydi.

Milliy o'zlikni anglash shunchaki orzu-istak bilan amalga oshmaydi. Buning uchun mustaqillikka erishishning o'zi kifoya qilmaydi. Milliy o'zlikni anglash uchun ma'naviy qadriyatlarni qayta tiklash, uning imkoniyatlari va afzalliklaridan samarali foydalanish, ma'naviy-ma'rifiy sohadagi muammolarni hal eta borish talab qilinadi.

Milliy o'zlikni anglash, ma'naviy kamolot va milliy tiklanish va milliy yuksalish tushunchalari tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Milliy o'zlikni anglagan millat ma'naviy kamolotga erishib boradi, o'z tarixini biladi, ajdodlarining ma'naviy merosini o'rganib, ma'naviy boyliklar yaratib uzluksiz yuksalish imkoniyatiga ega bo'ladi. Milliy o'zlikni anglash o'z milliy-hududiy birligida istiqomat qiluvchi millatdoshlari taqdiri, ularning o'tmishi va kelajagiga, yurtining ravnaqiga mas'uliyatni chuqur his etish bilan bir qatorda, boshqa mamlakatlarda yashovchi millatdoshlarining ham taqdirilariga befarq bo'lmaslik kabi jihatlarida o'z ifodasini topadi.

Milliy o'zlikni anglash xalqning rivojlanish yo'nalishini uning xalqaro miqyosda o'zaro hamkorlik va birdamligi hamda umumiy fuqarolik mentalitetining shakllanishida O'zbekiston jamiyatini yangi sifatiy bosqichdagi hamjihatlikka yo'naltiradi. Ushbu maqsadni tub millat manfaati bilan bir qatorda jamiyatdagi barcha guruhlar manfaatlarini ham hisobga olgan holda izchillik bilan amalga oshirib borish milliy taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omildir.

Taklif va xulosa sifatida quyidagi fikrlarni keltirmoqchimiz:

– ta'lim muassasalarida o'quvchi-yoshlar va talabalarning yoshiga mos ravishda milliy-axloqiy sifatlarni singdirish orqali o'zligini anglashga yordam beradigan differensial pedagogik-psixologik dasturlarni yaratish; – darslik, o'quv qo'llanmalarda milliy-axloqiy sifatlarni, qadriyatlar, ajdodlarimiz merosini aks ettiruvchi manbalardan unumli foydalanish;

– ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani Prezidentimiz Sh.Mirziyoev nutq, ma'ruza va asrlarida ta'lim-tarbiya, ilm-fan va ma'rifatga oid g'oya va qarashlari hamda Harakatlar strategiyasidagi tegishli ustuvor yo'nalishlarda belgilangan vazifalardan kelib chiqib bugungi kun talablari darajasiga ko'tarish, yoshlar dunyoqarashiga ta'sir qiluvchi turli madaniy,

siyosiy, ijtimoiy tadbirlarni tashkil etish;

– pedagog kadrlarni ma'naviy-axloqiy bilimlarini chuqurlashtirish, o'z fanining sirlarini yoshlarga yetkazishda milliy g'ururni shakllantiruvchi tarixiy manbalardan foydalanish;

– yoshlar bilan turli sohaning yetakchi, namunali, ya'ni zamonamiz qahramonlari bilan davra suhbatlari va uchrashuvlar o'tkazish; ularda ma'naviy axloqiy sifatlarni rivojlantirish uchun yosh va psixologik xususiyatlarni hisobga olish;

– yosh davrlarga mos tarbiya vositalari va metodlari, psixologik ta'sir o'tkazuvchi usullarni tanlay bilish;

– yoshlarda milliy o'z-o'zini anglashni shakllantirishda muborak qadamjolarni ziyorat qilish, tarixiy maskanlarga sayohat uyushtirish, xalq og'zaki ijodi bilan yaqindan tanishtirish;

– yoshlarda milliy ma'naviy tarbiya samaradorligini oshirishda oila, maktab, mahalla hamkorligini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М.Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.Т.: “Ўзбекистон”, 2017. Б.-29.

2. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2003. Б.-34.

3. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. Б.-704.

4. Қўчқоров В. “Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий ҳаётининг демократиялашиши жараёнида миллий ўзликни англаш муаммоси” сиёсий-фалсафий таҳлил Сиёсий фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2009. 12-б.

5. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. Б.-408-409.

6. Багдасарова А.Б. Механизм перерастания национального сознания в националистическое. // Журнал «Этнические проблемы современности». Вып. 4. – Ставрополь: издательство СГУ, 1996. –С. 79.

7. Никишов Г. Русская музыка как зеркало русского самосознания. // «Русское самосознание»: философско-исторический журнал. СПб., 1998, № 4.

8. Ковалевский П.И. Психология русской нации. – СПб: «Граница», 2005. –С.

9. Федотов Г.П. Судьба и грехи России. В 2 т. Т. 2. – М.- СПб., 1992.

10. Кокшаров Н.В. Диалог культур и этнополитика. Библиографическое описание журнальной статьи. –СПб: “Наука”, 2001.-С.54.

TALABALAR MA'NAVIYATINI KUCHAYTIRISHNING 8 RESURSI

Dildoraxon MALIKOVA,

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti mustaqil izlanuvchisi*

“Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'lyapti? Ba'zi yigit-qizlar uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsa-da, haqiqat”[1].

Shavkat Mirziyoyev.

O'z xalqiga, uning qadriyatlariga, an'analariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmat ruhida tarbiyalash orqali o'z xalqini millatlarning butun jahon hamjamiyatida tenglardan biri sifatida idrok qiluvchi haqiqiy insonni, o'z Vatanining jonkuyarini tarbiyalash dolzarb zaruratdir. Yoshlarimizning ma'naviy tarbiyasida beparvolik va va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha yerda ma'naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Yoki aksincha, qayerda xushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo'lsa, o'sha yerda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi.

Hozirgi davrda taraqqiyotimiz uchun xavfli bo'lgan, yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etuvchi, yoshlarni dushmanlik ruhida tarbiyalaydigan buzg'unchi g'oyalarga qo'shimcha ta'sirlar sifatida quyidagi vositalardan ham foydalanilmoqda, bular: internet, sputnik aloqalari, badiiy adabiyot, gazeta va jurnallar, san'at (tasviriy san'at, haykaltaroshlik, kino, seriallar, musiqa, raqs) orqali salbiy ta'sir o'tkazishdir. Bunday tahdidlarning turlari, ularning xususiyatlari ba'zan oshkora va ba'zan o'ta maxfiy, ichki, yashirin bo'ladi, bu maqsadlarni bilish va o'z vaqtida anglash hamda unga qarshi javob berish uchun, yoshlar yuksak ma'naviyatli, g'oyaviy ongli, ma'naviy barkamol bo'lishlari shart. Faqat shunday yoshlarga bunday ta'sirlardan himoyalalanishga qodir bo'ladi.

“XXI asrda O'zbekistonimizni jahonning taraqqiy etgan peshqadam davlatlaridan biriga aylantirish uchun o'zimizda, farzandlarimizda metin mafkuraviy e'tiqod, umummilliy birlik bo'lmog'i kerak. Ta'lim-tarbiya, targ'ibot tashviqot jarayonida yoshlarimizga xos o'zini o'zi takomillashtirishga intilish, o'qishga kirish, kasb tanlashni o'z kelajagi bilan bog'lash, o'zini o'zi anglashning yangi bosqichiga ko'tarilishi, o'z “meni” dagi yutuqlar bilan birga kamchiliklarini ham anglay borish, tuyg'ular yetakchiligining bosila borishi, ilgari tengdoshlaridan izlagan namunani endi kattalar orasidan

qidira boshlash, o'zini kattalar singari xis qilishga moyillik, samimiy hamfikir qidirish va boshqa xususiyatlarni hisobga olish va ularga tayanish lozim. Kim go'dakni ko'tarmoqchi bo'lsa, avval unga egilib, qo'lida tutib, keyin yuqoriga ko'taradi. Xuddi shuningdek, kim-kimni o'ziga moslashtirmoqchi bo'lsa, avvalo, o'zi unga moslashadi. O'zgartirishni istamasa, befarq bo'ladi, moslashmaydi. Demak tarbiyachilar - bog'chada bola bilan boladek, maktabda o'spirindek, institutda talabadek gapira olishi kerak[2]".

Mamlakatimiz olimlaridan Q.Nazarov, M.Musayev, O.Bozorov, K.To'rayev, A.Qodirovlar yoshlar tarbiyasida ijtimoiy-gumanitar texnologiyalar, virtual texnologiyalardan foydalanishning samarali yechimlarini taklif qildilar. Ushbu tadqiqotlarda berilgan tavsiyalar hamda amalga oshirilgan tadqiqotlarimiz natijasida talaba yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, millatning madaniy merosini asrash va uni kelajak avlodlarga yetkazish jarayoni samarali bo'lishi uchun quyidagi 8ta resursidan foydalanish mumkinligi aniqlandi:

1. Madaniy va ta'limiy dasturlar: Milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni o'rgatishga qaratilgan dasturlar. Bunga tarixiy manzaralar, milliy ramzlar, adabiyot va san'atdan foydalanish mumkin.

2. Interaktiv ta'lim metodlari: Oyinlar, debatlar, seminarlar va ma'ruzalar orqali yoshlarning faol qatnashishini ta'minlash. Bu, o'z navbatida, milliy qadriyatlarni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi.

3. O'zbek tilini rivojlantirish: Milliy tilimizning boyligini va muhimligini yoshlarga yetkazish, ularni o'zbek tilida yaratishga rag'batlantirish.

4. Milliy ramzlar: Oilada va jamoatchilikda milliy ramzlar, bayramlar va an'analarni keng ko'lamda nishonlash. Bu yoshlarda milliy ongini shakllantiradi.

5. Fan va madaniyat orqali tarbiya: Milliy qadriyatlarni o'z ichiga olgan fanlar (misol: tarix, madaniyat, adabiyot)ni o'qitishda yangicha yondashuvlardan foydalanish.

6. Loyihalar va tadbirlar: Yoshlarning milliy qadriyatlar bilan bog'liq loyihalarda ishtirokini ta'minlash, masalan, tadbirlar, ko'rgazmalar, tanlovlar.

7. San'at va hunar: Yoshlarni milliy hunarmandchilik, musiqa va raqs kabi sohaga jalb qilish, ularni milliy san'atni asrashga va rivojlantirishga qiziqtirish.

8. Mas'uliyat va faollik: Yoshlarga o'z milliy kimligini anglatish va ularni jamiyatda faol ishtirok etishga rag'batlantirish.

Ushbu texnologiyalardan oqilona va to'g'ri foydalanib, barcha OTM lar Ma'naviyat bo'limlari mutaxassisleri hamda tyutorlar keng amalga oshirishlari orqali yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va ularning milliy o'zligini yuksaltirish mumkin.

Oliy ta'lim tizimidagi ilmiy, ma'naviy-ma'rifiy muhit va ta'lim tarbiya jarayonlarining maqsadga muvofiq tashkil etilishida nafaqat OTM professor-o'qituvchilari balki, barcha ma'naviy-ma'rifiy ishlar bilan shug'ullanuvchi organ va muassasalar, ota-onalarning roli nihoyatda

ahamiyatlidir. Farzandlarimizni ilm-fan va ta'lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish maqsadga muvofiq ekan, o'z o'rnida tarbiya esa ma'naviyat bilan chambarchas bog'liqdir. Zero, yoshlar kelajak egalari hisoblanadi.[3]

Talaba yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun tyutorlik soatlari va ma'naviyat soatlarida foydalanishlari uchun bir nechta takliflar ishlab chiqildi. Jumladan:

- yoshlarning milliy qadriyatlar, an'analar va madaniyat haqida bilimlarini kengaytirish uchun mos manbalarni taklif qilish.

- Kitoblar, filmlar, maqolalar va videorilslardan foydalanish.

- Tadbirlarda, bayramlarda va milliy an'analarda yoshlarni faol ishtirok etishga rag'batlantirish.

- Ishtirok etish taklifi bilan kelgan talabalarga, ularning orzu va maqsadlarni bildirish, tanlovlarda qatnashish kirishi mumkinligini singdirish.

- Tyutorlar tomonidan o'tkaziladigan ma'naviyat soatlarida turli tadqiqotlar, debatlar, o'yinlar va seminarlar orqali talabalarning fikr va dunyoqarashlarini rivojlantirish.

- Interaktiv metodlar orqali qiziqishni oshirish, turli keyslardan unumli foydalanish muhimdir.

Talabalarda ma'suliyat hissini shakllantirish orqali, yoshlarga milliy qadriyatlar uchun mas'ullikni his qildirish, jamiyatdagi rolini anglatish, ularga kichkina loyihalarda ishtirok etishni taklif qilish. Shuningdek, tyutorlar talabalarga oilada milliy qadriyatlarni muhokama qilish, ota-onalarni bu jarayonga jalb qilish topshiriqlarini berish va kichik videorilslar tayyorlatish, bu oilaviy an'analar va urf-odatlarini saqlashga ko'maklashadi.

Tyutorlar talaba yoshlarni milliy san'at, raqs va musiqa bilan tanishtirish orqali, madaniy tadbirlarni tashkil qilish, xususan, milliy bayramlarni tayyorlashda talabalarga ssenariylarni tuzish va qobiliyatlarini namoyon qilishlariga imkoniyat yaratib berish orqali ham milliy qadriyatlarimizga bo'lgan hurmatni ortirish mumkin. Tyutorlarning talabalarga ma'naviyat soatlarida texnologiyalardan oqilona foydalanishni targ'ib qilish orqali, masalan onlayn platforma va resurslardan foydalanib, milliy qadriyatlarni o'rganishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish takliflarini kiritishi ham dolzarbdir. Eng muhim va asosiysi, har bir tyutor shaxsiy misol ko'rsatishi, ya'ni tyutorlar o'zlari milliy qadriyatlarga qanday amal qilgani haqida gapirib berishlari, yoshlarga model bo'lish orqali targ'ib qilish yaxshi natijalarni beradi. Bu talaba yoshlarning milliy qadriyatlarga bo'lgan munosabatini yaxshilash va ularni tarbiyalash jarayonida samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug'

zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan[4]" – degan fikrlari barchamizga dasturilamal bo'lishi zarur. Ya'ni, oldimizdagi turgan ezgu maqsadlarimiz-mamlakatimizning buyuk kelajagi xam, ertangi kunimiz, erkin va faravon xayotimiz xam, O'zbekiston XXI asrda jahon hamjamiyatidan qanday o'rin egallashi ham – bularning barchasi, avvalambor yosh avlod, unib – o'sib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir. Yoshlar tarbiyasida doimo ogoh bo'lish, hamda milliy qadriyatlarimizni ularning ongiga singdirish biz pedagoglar va ota onalarning murabbiylik burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz 1-jild,-Toshkent : "O'zbekiston" 2018.B.486
2. Quronov M. Ma'rifat texnologiyasi. T; "Ma'naviyat" 2018.B.10.
3. Malikova D. Oliy ta'lim muassasalarida uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonining mazmuni. "Yevrosiyo ilmiy tadqiqotlar jurnali" Impact factor: UIF=8,1 |SJIF=5.68516may2022y <https://doi.org/10.5281/zenodo.6567960>
4. Shavkat Mirziyoyev, Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz 1-jild,-Toshkent: "O'zbekiston" 2018.B.298-299
5. Nazarov Q. Qadriyat tizimi: barqarorlik va o'zgaruvchanlik dialektikasi (aksiologiyaning ijtimoiy-falsafiy muammolari): fals..f.d-ri diss....-T., 1996. B.105

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA HUNARMANDCHILIKNING O'RNI

Aziza ERGASHEVA,

*Buxoro davlat universiteti Turizm va mehmonxona
xo'jaligi kafedrası o'qituvchisi, tayanch doktorant*

Bugungi kunda yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikning o'rni beqiyosdir. Hunarmandchilik nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki madaniy meros va milliy madaniyatni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Quyida hunarmandchilikning yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni haqida ba'zi asosiy jihatlarni keltiradigan bo'lsak[1,2]:

Madaniy merosni saqlash, ya'ni hunarmandchilik orqali milliy an'analar, urf-odatlar va qadriyatlar avloddan-avlodga o'tadi. Yoshlar hunarmandchilik

san'atlari orqali o'z xalqining tarixini, madaniyatini va qadriyatlarini o'rganadilar;

Ijodkorlik va qobiliyatlarni rivojlantirish, hunarmandchilik yoshlarni ijodkorlikka, mehnatsevarlikka va sabr-toqatga o'rgatadi. Bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga, qobiliyatlarini ochishga yordam beradi;

Milliy identitetni shakllantirish, hunarmandchilik orqali yoshlar o'z millatiga bo'lgan sevgini, faxrini his qilishadi. O'ziga xos hunarlarni o'rganish va ulardan foydalanish orqali ular o'zligini anglaydilar;

Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik, hunarmandchilik yoshlarni iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lishga, o'z biznesini ochishga yoki hunarlarini rivojlantirishga undaydi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikka hissa qo'shadi;

Jamoaviy ruhni rivojlantirish, hunarmandchilik faoliyatlari ko'pincha jamoaviy ishni talab qiladi. Yoshlar birgalikda ishlash, hamkorlik qilish va bir-biridan o'rganish orqali jamoaviy ruhni rivojlantiradilar;

Tarbiyaviy jarayon, hunarmandchilik darslari yoki ustaxonalarida yoshlar mehnat qilish, mas'uliyatni olish va natijaga erishish kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni o'rganadilar;

Tabiat bilan aloqani mustahkamlash, an'anaviy hunarmandchilik ko'pincha tabiiy materiallardan foydalanishni talab qiladi. Bu yoshlarni tabiatga mehr bilan qarashga, uning resurslarini oqilona ishlatishga o'rgatadi.

Hunarmandchilikning ushbu yuqorida sanab o'tilgan jihatlari yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, hunarmandchilikni rivojlantirish va yoshlarni ushbu sohada tayyorlashga katta e'tibor qaratish zarur.

Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikdan foydalanish bo'yicha xorij tajribasini o'rganish davr talabi hisoblanadi. Turli mamlakatlarda hunarmandchilik an'analari, madaniy meros va ta'lim tizimlari o'ziga xos tarzda birlashtirilgan. Quyida ba'zi xorijiy tajribalarni ko'rib chiqsak.

Yaponiyada an'anaviy hunarmandchilik turlari, masalan, keramika, to'qimachilik va qog'oz yasash yoshlarni tarbiyalash jarayonida juda muhim o'rin tutadi. Maktablarda hunarmandchilik darslari orqali o'z madaniyatini o'rganish imkoniyati yaratiladi. Yoshlar ustozlardan o'rganib, an'anaviy texnikalarni saqlab qoladilar.

Shvetsiyada esa hunarmandchilik darslari ekologik tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan. Yoshlarni tabiiy materiallardan foydalanishga, ekologik toza mahsulotlar yaratishga o'rgatish orqali milliy qadriyatlarni saqlash va tabiatga bo'lgan hurmatni oshirish maqsad qilingan[3].

Germaniyada tajribasida hunarmandchilik ustoz-shogird tizimi keng tarqalgan bo'lib, yoshlar o'z sohalaridagi ustozlardan bevosita o'rganadilar, bu esa ularning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, milliy an'analarga hurmatni ham oshiradi.

Fransiya madaniy merosni saqlash uchun hunarmandchilikka katta e'tibor beriladi. Yoshlarni an'anaviy san'atlar bilan tanishtirish orqali

ularning madaniyati va tarixiga bo'lgan hurmatini oshirish maqsad qilingan. Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, hunarmandchilik nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki madaniy tarbiya va milliylikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Yoshlarni tarbiyalashda hunarmandchilikdan foydalanish orqali ularning ijodkorlik qobiliyatlari rivojlanadi, madaniy meros saqlanadi va milliy qadriyatlar mustahkamlanadi[4].

Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikdan foydalanish bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Quyida ushbu muammolarni ko'rib chiqsak[5]:

Birinchidan, resurslar yetishmasligi - hunarmandchilik darslari uchun zarur bo'lgan materiallar va asbob-uskunalar ko'pincha yetarli emas. Bu esa o'quv jarayonini cheklaydi va sifatli ta'lim berishni qiyinlashtiradi.

Ikkinchidan, ustozlar malakasi - hunarmandchilik sohasida tajribali ustozlar yetishmasligi muammosi mavjud. Ustozlarning malakasi va tajribasi yoshlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi, ammo har doim ham malakali mutaxassislar topish oson emas.

Uchinchidan, madaniy merosning yo'qolishi - zamonaviy texnologiyalar va globalizatsiya natijasida an'anaviy hunarmandchilik turlari yo'qolib borayotganini ko'rish mumkin. Yoshlar zamonaviy kasblarga qiziqish bildirs, an'anaviy hunarmandchilikka e'tibor kamayishi mumkin.

To'rtinchidan, ta'lim tizimidagi cheklovlar – ba'zi ta'lim tizimlari hunarmandchilikka yetarlicha e'tibor bermasligi yoki uni asosiy fanlardan ajratib qo'yishi mumkin. Bu esa yoshlarning hunarmandchilikka bo'lgan qiziqishini pasaytiradi.

Beshinchidan, ijtimoiy stigma - hunarmandchilik ko'pincha past darajadagi kasb sifatida qabul qilinadi. Bu esa yoshlarni an'anaviy san'at va hunarmandchilik bilan shug'ullanishdan to'xtatishi mumkin.

Oltinchidan, moliyaviy qiyinchiliklar - hunarmandchilik bilan shug'ullanish ko'pincha moliyaviy jihatdan qiyin bo'lishi mumkin, chunki bu soha ko'p hollarda kam daromad keltiradi. Yoshlar uchun barqaror ish topish muammosi ularni hunarmandchilikdan uzoqlashtirishi mumkin.

Yettinchidan, kuchli raqobat - zamonaviy texnologiyalar va ishlab chiqarish usullari natijasida hunarmandchilik sohasida raqobat kuchaymoqda. Bu esa an'anaviy hunarmandchilikni saqlab qolishni qiyinlashtiradi.

Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikdan foydalanish uchun bir qator strategiyalarni ishlab chiqish mumkin. Quyida ba'zi muhim strategiyalarni ko'rib chiqsak[6,7]:

1. Ta'lim dasturlarini rivojlantirish, ya'ni hunarmandchilikni umumta'lim dasturlariga kiritish, o'quvchilarga an'anaviy san'at va hunarmandchilik turlarini o'rganish imkoniyatini berish, nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan birlashtirish, o'quvchilarga o'z qo'llari bilan ishlash imkoniyatini berish.

2. Mahalliy ustozlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, ya'ni mahalliy hunarmandlarni jalb qilib, ularning tajribasidan foydalanish, ustozlarni

tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun seminarlar va treninglar tashkil etish.

3. Madaniy tadbirlar va ko'rgazmalar tashkil etish, ya'ni yoshlarni hunarmandchilik san'atiga qiziqtirish uchun ko'rgazmalar va festivalar o'tkazish, an'anaviy bayramlar va tadbirlarda hunarmandchilikni namoyish etish.

4. Ijtimoiy tarmoqlar va mediadan foydalanish, ya'ni yoshlarni hunarmandchilikka qiziqtirish uchun ijtimoiy tarmoqlarda va onlayn platformalarda materiallar joylashtirish, hunarmandchilik jarayonlarini ko'rsatadigan video darslar tayyorlash va ulashish.

5. Moliya va grantlarlar ajratish, ya'ni yosh hunarmandlarga o'z ishlarini rivojlantirish uchun moliyaviy yordam yoki grantlar taqdim etish, yoshlarni hunarmandchilik sohasida biznes rejalarini tuzishga o'rgatish.

6. Oila va jamiyat ishtirokini qo'llab-quvvatlash, ya'ni ota-onalarni hunarmandchilikka jalb qilish, ularni bolalariga an'anaviy san'at va hunarmandchilikni o'rgatishga undash, jamiyatda hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish.

7. Innovatsion yondashuvlar, ya'ni hunarmandchilik jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni qo'shish, masalan, 3D bosib chiqarish yoki raqamli dizayn, yoshlarni yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlar bilan hunarmandchilikni rivojlantirishga undash.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikdan foydalanish strategiyalari murakkab va ko'p qirrali bo'lishi kerak. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali milliy madaniyatni saqlab qolish va yosh avlodni tarbiyalashda samarali natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Эргашева, А. (2021). Globallashuvning hunarmandchilik istiqboliga ta'siri. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 8(8).

2. Farmonovna, E. A. (2023). Prospectuses for the Development of National Handicrafts in Uzbekistan.

3. Эргашева, А. (2023). Механизмы развития малого бизнеса и предпринимательства в сфере ремесел в махаллях. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 36(36).

4. Эргашева, А. (2023). Hunarmandchilik sohasida tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 35(35).

5. Эргашева, А. (2023). Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini sotishda raqamli marketing o'rni. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 31(31).

6. A.F. Ergasheva (2024). Yashil iqtisodiyot sharoitida hunarmandchilik mahsulotlari bozorida xizmatlarni samarali tashkil etish yo'llari. Science and innovation, 3 (Special Issue 46), 718-721. doi: 10.5281/zenodo.13906301

TA'LIM MUASSASALARIDA MILLIY QADRIYATLAR RUHINI SINGDIRISH YO'LLARI

Diana MURTAZINA,

Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti

Emil MURTAZIN,

Jizzax politexnika instituti assistenti

Kirish. Bugungi kunda globalizatsiya va texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi bilan dunyo o'zgarib bormoqda. Bu o'zgarishlar insonlar o'rtasidagi madaniyatlar o'zaro aralashib, bir-biriga ta'sir etayotganini anglatadi. Ayniqsa, yosh avlodning g'oyaviy-ma'naviy tarbiyasi masalasi o'ta dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi uchun, balki butun millatning kelajagi uchun ham muhim hisoblanadi.

1. Milliy qadriyatlar tuzilmasi va ularning ta'limdagi ahamiyati

Milliy qadriyatlar xalqning o'ziga xosliklarini aks ettiruvchi ma'naviy va madaniy boyliklardir [1]. Har bir xalqning o'ziga xos qadriyatlari mavjud bo'lib, ular ko'p asrlik tarixiy meros va ijtimoiy-madaniy jarayonlar asosida shakllangan. Milliy qadriyatlar o'z ichiga quyidagi jihatlarni oladi:

Oila qadriyatlari: har bir oila a'zolari o'rtasidagi hurmat, mehr-muhabbat, bir-birini qo'llab-quvvatlash.

Vatanparvarlik va fuqarolik burchi: vatanini sevadigan, unga xizmat qilishdan faxrlanadigan shaxsni tarbiyalash.

Ma'naviy va axloqiy tarbiya: mehr-oqibat, odob, halollik va o'z so'zida turish kabi insoniy fazilatlarni shakllantirish.

Ta'lim muassasalarida ushbu qadriyatlarni o'rgatish o'quvchilarning nafaqat ma'naviy rivojlanishiga, balki ularning jamiyatda ijobiy hatti-harakatlarga ega bo'lishiga yordam beradi [2].

2. Ta'limda milliy qadriyatlarni singdirishning muhim yo'nalishlari

Milliy qadriyatlarni ta'lim jarayonida singdirishning quyidagi yo'nalishlari mavjud:

Dars jarayonida milliy qadriyatlarni o'rgatish: Har bir darsda mavzuga tegishli bo'lgan milliy qadriyatlar haqida qisqa ma'lumotlar berish va shu asosda munozaralar tashkil qilish mumkin.

Madaniy tadbirlar orqali: Bayramlar, tadbirlar va musobaqalar milliy qadriyatlarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, milliy bayramlarimizni nishonlash va ularning mohiyatini o'rgatish orqali yoshlarning milliy o'ziga xosliklarini rivojlantirish mumkin.

Ustoz-shogird an'analarini rivojlantirish: An'anaviy ta'limda ustoz va shogird o'rtasidagi aloqalar muhim o'rin tutgan. Shuning uchun ta'lim muassasalarida yoshlar va o'qituvchilar o'rtasida chin yurakdan hurmat va ishonch asosida aloqalar rivojlantirilishi kerak [3].

Qadriyatlarni namunaviy shaxslar misolida ko'rsatish: Tariximizda buyuk shaxslar, alloma va adiblarning hayoti orqali o'quvchilar uchun ulug' bo'la oladigan qadriyatlarni singdirish maqsadga muvofiqdir.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish: Bugungi kunda axborot texnologiyalari yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Milliy qadriyatlarni yorituvchi, ular haqida ma'lumot beruvchi platformalar va o'quv dasturlari orqali ham yoshlarni o'z milliy qadriyatlariga yaqinlashtirish mumkin.

3. O'quv rejalarida milliy qadriyatlarni inobatga olish

Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni singdirishning yana bir muhim usuli – o'quv rejalarida milliy qadriyatlarni aks ettirishdir. Milliy qadriyatlar ta'lim dasturlariga kiritilgan bo'lsa, o'quvchilar ularni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotda ham anglashadi. Bu quyidagi yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin:

Darsliklarda milliy qadriyatlarni yoritish: Darsliklar mazmunida milliy qadriyatlar haqida hikoyalar, rivoyatlar va misollar berilishi kerak.

Maxsus darslar tashkil etish: O'quvchilarga milliy qadriyatlar haqida batafsil ma'lumot beruvchi maxsus darslarni o'tkazish orqali ularni bu qadriyatlar bilan yaqindan tanishtirish mumkin [4].

Mashg'ulot va muhokamalar: O'quvchilarga milliy qadriyatlar haqidagi bilimlarni mustahkamlash uchun turli mashg'ulotlar va muhokamalar tashkil qilish.

4. Milliy qadriyatlarni sinfdan tashqaridagi faoliyatlar orqali singdirish

Milliy qadriyatlarni o'rgatish jarayoni faqat sinf ichidagi darslar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Sinfdan tashqari tadbirlar, klub va to'garaklar, ekskursiyalar orqali ham milliy qadriyatlarni o'quvchilar ongiga singdirish mumkin. Masalan:

Sayohatlar: Tarixiy joylarga sayohatlarni tashkil etish orqali yoshlarni o'z milliy qadriyatlariga yaqinlashtirish mumkin. Bu nafaqat ta'lim, balki ma'naviy jihatdan ham foydalidir [5].

Ijodiy to'garaklar: Milliy musiqiy asboblari, xalq qo'shiqlari, milliy raqs va hunarmandchilik kabi faoliyatlar orqali yoshlarni o'z madaniyatini chuqurroq anglashga rag'batlantirish.

Sport va harbiy mashg'ulotlar: Sport va harbiy mashg'ulotlar yoshlarning vatanparvarlik ruhini mustahkamlashga yordam beradi. Bu orqali o'quvchilar o'z vatanini sevis va uni himoya qilish hissini kuchaytiradilar.

5. Oilaning milliy qadriyatlarni singdirishda o'rni

Milliy qadriyatlar faqat ta'lim muassasalari orqali emas, balki oila orqali ham bolalarga singdirilishi lozim. Ta'lim muassasalaridagi o'qituvchilar va ota-onalar birgalikda milliy qadriyatlarni o'rgatish va rivojlantirish yo'lida hamkorlik qilishlari zarur.

Ota-onalar bilan uchrashuvlar: Ta'lim muassasalari muntazam ravishda ota-onalar bilan uchrashuvlar o'tkazishi va ularga milliy

qadriyatlarni bolalarga qanday singdirish mumkinligi haqida ma'lumot berishi mumkin [6].

Oilaning namuna bo'lishi: Ota-onalar o'z farzandlariga milliy qadriyatlarni amalda ko'rsatishlari lozim. Bolalar ota-onalarining muomala madaniyati va qadr-qimmatlariga asoslangan harakatlarini kuzatib, ulardan o'rnak olishadi.

Xulosa. Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish bugungi kunda dolzarb masala bo'lib, uning yechimi jamiyatda ahamiyatli o'rin tutadi. Bu orqali yoshlar o'z milliy qadriyatlariga sodiq, mustaqil fikrlay oladigan, ma'naviy boy, maqsadli shaxslar sifatida shakllanadi[7]. Shu bois ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni singdirishning samarali usullari ishlab chiqilishi va amalda qo'llanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. Ученый XXI века, (3-1 (16)), 26-28.
2. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. Молодой ученый, (21), 90-92.
3. Кузиев, Б. (2023). Искусственный интеллект в образовании. Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari, 1(1), 14-17.
4. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). Образование и искусственный интеллект. Экономика и социум, (5-2 (108)), 786-789.
5. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. Ученый XXI века, 1, 43.
6. Муртазина, Д. Р. (2023). Методики преподавания и изучения английского. Science and innovation, 2(Special Issue 14), 139-145.
7. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. Применение аудирования в обучении. учёный XXI века, 77.
8. Эмиль, М. (2023). Области знаний для робототехнического проектирования. Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari, 1(1), 18-20.

YOSHLARNING ONGIGA SALBIY TA'SIR ETUVCHI G'OYALARGA QARSHI SAMARALI KURASH OLIB BORISHNING MA'NAVIY-MA'RIFIY USHLBLARI

Shohista NIYOZOVA,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi

Buxoro viloyati bo'limi bosh mutaxassisi

Har bir ota-ona uchun farzand tug'ilishi eng katta baxt, eng katta ne'matdir, farzandining munosib inson sifatida kamol topishi esa undan-da ortiqroq baxt, buni hech birimiz inkor etolmaymiz, ammo ko'z nurimiz, qalb qo'rimiz ila suyib katta qilgan dilbandimiz tarbiyasida adashsak-chi, unda biz bu ne'mat baxtligini his etmay kuyunamiz. Tarbiya masalasi shunday ustuvor masalaki, u har bir oila poydevorining mustahkam bandidir. Shuning uchun ta'lim-tarbiya, ma'naviyatga befarqligimiz bu fojiamizdir. Zero, inson zoti tug'ilibdiki, xato qiladi, tuzatadi, adashadi, ammo shunday xatolar bo'ladiki, ularni tuzatish mumkin emas, ular badalini to'lash mushkul. Bu oilamizda berilayotgan noto'g'ri tarbiyamiz, yoxud yoshlar kelajagiga befarqligimizdir. Keling, bir muddat bugungi O'zbekiston haqida, yoshlarga qaratilayotgan e'tibor haqida to'xtalsak....

Men bugungi O'zbekistonni eng avvalo, jahon shohsupasida o'z bayrog'ini munosib ravishda o'rnatgan, kelajagi porloq, istiqboli farovon, yoshlari bunyodkor, xalqi sadoqatli bir buyuk davlat sifatida tasavvur qilaman. Albatta, bugun barcha sohalarida ustuvor bo'lib kelayotgan mustaqil yurtimni jahon tan olyapti, o'zbek yoshlariga bugun dunyo havas qilmoqda.

Darhaqiqat, tarixan qisqa davr mobaynida O'zbekiston mustaqil davlat sifatida jahon hamjamiyati safidan o'rin olishi, mamlakatimizda barcha sohalarining, ayniqsa, ta'lim tizimining tubdan isloh qilinishi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangicha tizimda joriy etilishi, Davlat ta'lim standartlari asosida islohotlar olib borilishi, muallim va ustozlar zimmasiga ulkan vazifalarni yukladi. Bu davlat hujjatlarining mazmun-mohiyati, asl maqsadi, har tomonlama yetuk barkamol shaxsni voyaga yetkazish, salohiyatli, dunyoqarashi keng, iqtidorli o'quvchilarni kamol toptirishdan iborat. So'nggi yillarda ta'lim-tarbiya, ma'naviyat sohasiga qaratilgan yuksak e'tibor bu sohani eng ustuvor vazifa sifatida qo'llab-quvvatlab, davlat siyosati darajasiga ko'tardi.

Haqiqatdan ham, ta'lim sohasiga e'tibor nafaqat maktabda, balki oiladan boshlab shakllantiriladi, bugun zamonaviy o'qituvchiga qo'yilgan talablarning eng asosiysi, mahalla-oila-maktab hamkorligini chuqur anglab, ana shu konsepsiyaga amal qilgan holda ta'lim-tarbiya sohasiga yondashmog'i lozim, bu har bir pedagog zimmasiga yuklatilgan ulkan mas'uliyatdirki, bu mas'uliyat zamirida xalqning taqdiri, yurtning ertangi

kuni, vatan ravnaqi turibdi. 2021-yilning yurtboshimiz tomonidan “Uchinchi Renessans davri” deb e’lon qilinishi O‘zbekistonimizning farovon kelajagiga qo‘yilgan poydevordir, zero, farzandlari ilmiy yurtgina kelajakda qudratli bo‘lur, maktabda ham sog‘lom ma’naviy muhit bo‘lsa, unda haqiqiy komil farzandlar ulg‘ayadi, o‘zbek millatining ertasi gullab- yashnaydi, barkamol avlod vatan bayrog‘ini ko‘klarga olib chiqadi.

Bugun har bir o‘qituvchi, har bir rahbar nafaqat bilimli o‘quvchini kamol toptirishga intilishi, balki ma’naviy-axloqiy, jismoniy hamda har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazishni bosh g‘oya deb bilishi lozim, chunki bu davlat ahamiyatidagi eng dolzarb masaladir, bu ezgu maqsad ostidagi vazifani qat’iyat bilan, mas’uliyat bilan davom ettirish har bir pedagog uchun zarur deb o‘ylayman. Xo‘sh, ana shu yurtning ertasi bo‘lmish o‘zbek yoshlariga qanday ta’lim-tarbiya berilyapti...? Prezidentimiz tomonidan yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlardan qay darajada foydalanilyapti? Bugun bu savol nafaqat rahbarlarni, balki ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan, shu sharaflı kasbni nonini yeyayotgan har bir ustoz-murabbiyni o‘ylantirishi kerak, uning dardiga, maqsadiga, maslagiga aylanishi kerak. Zero, yurtboshimiz ta’kidlaganlaridek: “Eng muhim vazifa – yosh avlodga puxta ta’lim berish, ularni ma’naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdir. Ta’lim-tarbiya maktab -ostonasidan boshlanadi”

Hozirgi kundagi global o‘zgarishlar, fan — texnika va axborot — kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o‘qituvchisidan pedagogik mahoratni, o‘tkir irodani, pedagogik — psixologik bilimlarni, o‘z fanini chuqur bilishni va yuksak tafakkurni, siyosiy savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo‘lishni talab qiladi. Ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchilar o‘qitish shakllarining optimal darajada tashkil etishni, barkamol shaxsni shakllantirish nazariyasini turli yangi g‘oyalar bilan boyitishni puxta bilishi lozim. Zero, shaxsni har tomonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo‘lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi, mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ushbu tajribalar o‘qitish shakllarida foydalaniladigan o‘qitish qonuniyatlari, prinsiplarini ijodiy qo‘llashda, ilmiy bilishga doir g‘oyalar, nazariyalar, qonuniyatlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo‘lib kelgan O‘zbekistonda yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o‘zgacha ma’no kasb etishi muqarrar. O‘qituvchi — O‘zbekistonning porloq kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo‘lgan yosh avlod ta’lim — tarbiyasi uchun javobgar shaxsdir. Shunday ekan, o‘qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o‘quvchilar, hamkasblar hamda ota — onalar o‘rtasidagi obro‘ — e’tibori hozirgi zamon talablariga mos bo‘lishi shart. O‘qituvchi barkamol avlod ta’lim — tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo‘lib, nafaqat ma’naviy

— axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga oʻrnak boʻlishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, yetuk oʻqituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga oʻzining munosib hissasini qoʻshishi zarur. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev mustaqillikning 30 yillik bayrami tantanalarida soʻzlagan nutqida Harakatlar strategiyasi asosida barcha sohalarida keng koʻlamli oʻzgarishlar amalga oshirilayotganini, ana shu islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy 4 davlatlar qatoridan munosib oʻrin egallashi avvalo ilm — fan va taʼlim-tarbiya sohasining rivoji bilan uzviy bogʻliqligini taʼkidlab oʻtdi. “Yangi Oʻzbekiston davlatini barpo etish, uni yanada taraqqiy ettirishga qaratilgan ogʻir va mashaqqatli, shu bilan birga, gʻoyat sharaflı mehnatingizni munosib qadrlash uchun Siz ustozlarga davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etishga tayyormiz” — deya vaʼda berdi. Bu oʻqituvchiga eʼtibor zamirida ulkan ishonch va masʼuliyat borki, qaysiki oʻqituvchilardan katta mehnat, kasbiy bilimdonlik, jahon standartlari asosida doimiy oʻz — oʻzini rivojlantirib borish, pedagogik mahoratni oshirib borish kabi vazifalarni talab etadi.

Har bir rahbar uchun, jumladan men uchun ham, bugungi yoshlar tarbiyasiga salbiy taʼsir etayotgan omillarni shunchaki sanab oʻtish mushkul, ming afsuski bugungi haqiqatlardan koʻz yumolmaymiz, agar raqamlarga eʼtibor qaratsak, jinoyatchilik oʻsmirlar orasida, xususan, voyaga yetmagan maktab oʻquvchilari oʻrtasidan kundan kunga oʻsib boryapti....Nega? degan savol siz kabi meni ham oʻylantiradi, chunki shuncha davlat rahbari tomonidan qaratilayotgan eʼtibor, shuncha sharoit negizida ular qachon jinoyat qilishga ulgurayapti... Bunday chuqur mulohaza qilsak, hech bir farzand ota-onadan jinoyatchi boʻlib tugʻilmaydi, u farishtadek qalbi toza, begʻubor goʻdak timsolida gavdalanadi. Ammo u tarbiya olayotgan muhit, oila, maktab, mahalla-kuy qolaversa, bizning loqaydligimiz tufayli u yot gʻoyalarga beriladi va jinoyat koʻchasiga kirib ketadi. Qachonki uni qora kursida koʻrsakkina, biz afsuslanamiz unda kech boʻlganini tushunib yetamiz.

Bugun yoshlar tarbiyasiga salbiy taʼsir qilayotgan illatlar sirasiga biz hech ikkilanmay ijtimoiy tarmoqlar, uyali aloqa vositalari, ommaviy madaniyat niqobi ostidagi turli xil yot gʻoyali oqimlar, gʻarb madaniyatiga taqlid va hokazolarni kiritishimiz mumkin. Toʻgʻri, bizni rivojlanayotgan internet tarmogʻini toʻxtatishga yoki taqiq qoʻyishga haqqimiz yoʻqdir, lekin farzandimizda maʼnaviy immunitet hosil qilishga, uni toʻgʻri yoʻlga solishga aqlimiz ham, salohiyatimiz ham, bilimimiz ham yetadi-ku...?! Bu muammolarga qarshi yakdil boʻlishimiz kerak, shunchaki bola bilan xoʻja koʻrsinga emas, haqiqiy maʼnoda uni qalbiga yoʻl topishimiz kerak, bugun qalbi kemtik bolalarimiz talaygina, chunki maktablar hisobotini varaqlab koʻrganimda deyarli har bir maktabdan 30-40 foiz ota-ona chet elda mehnat faoliyati bilan shugʻullanish maqsadida ketgan. Bu degani toʻliqsiz oila farzandlari, nazoratsiz qolgan yoshlarimiz juda koʻp. Ana shu boʻshliqni biz bilan siz toʻldiramiz chunki maʼnaviyat shiori ostida bayroqni biz koʻtarib

turibmiz.

Ularni to'garaklarga jalb etib, ko'nglimizga yaqin olib, kasb-hunar o'rgatsak mehr bersak, albatta, samarasini beradi. Men yoshlarimiz ongiga salbiy ta'sir etuvchi g'oyalarga qarshi samarali kurash olib borishning ma'naviy-ma'rifiy uslublari deganda, eng avvalo, bola psixologiyasini o'rganish, ular bilan maxsus treninglar olib borish, "Sinf rahbar-oila-psixolog" uchlik hamkorligini tashkil etishni tavsiya etgan bo'lardim.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, Maktablarda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligi keng ko'lamda tashkil etish har birimizning oldimizdagi ustuvor vazifa sanaladi. Oldimizda turgan maqsadimiz-kelajakda o'quvchilarimiz ma'naviyatli, ma'rifatli komil inson, har jihatdan yetuk, barkamol shaxs sifatida kamol toptirishdan iborat. Tarbiyaviy yo'nalishlarning barcha sohasida o'z hissamizni qo'shish, ana shu maqsad sari intilish esa — har bir fidoyi o'qituvchining shioriga aylanmog'i lozim. Prezidentimiz barkamol shaxsni kamol topishida eng avvalo, uni ma'naviy jihatdan to'g'ri tarbiyalash juda muhim ekanligini alohida uqtiradilar.

Prezidentimizning bizga bo'lgan bunday ishonchlariga javoban men ma'naviy-ma'rifiy sohada yanada ulkan yutuqlarga erishishga, yoshlarimizning har tomonlama ma'nan yetuk barkamol shaxs bo'lib kamol toptirishda tomchima-tomchi, zarrama-zarra fidoyilik ko'rsatishni astoydil maqsad qilib qo'ydim. Men ta'lim muassasalarda ma'naviy-ma'rifiy, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarni faqat raqamlarda yoxud ko'rsatkichlarda deb bilmayman, qo'limizda tarbiyalangan har bir o'quvchi hayotda munosib o'rnini topib yurt kelajagi, millat ravnaqi yo'lida xizmat qila olsagina maqsadimga erishgan bo'laman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Milliy istiqlol g'oyasi, asosiy tushuncha va tamoyillar. T.O'zbekiston. 2000
2. A.Aliyev. Ma'naviyat, qadriyat va badiiyat. T. O'zbekiston. 2003
3. A.A.Axmedov. Ijtimoiy pedagogika. Buxoro 2003
4. [https://n.ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher%20Navoiy.%20Xamsa.%20Hayratul-abror%20\(nazm\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher%20Navoiy.%20Xamsa.%20Hayratul-abror%20(nazm).pdf).
5. <https://e-library.sammu.uz/uploads/books/Badiiy%20adabiyotlar/Mahbub%20ul-qulub.pdf>.

YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Elyor MEYLMUXAMETOV,

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Hozirgi globallashuv davrida yoshlar orasida milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Axborot texnologiyalari va ochiq jamiyatlar orqali dunyodagi turli madaniyatlarining ta'siri yoshlarning shaxsiyati, qarashlari va qiziqishlarida aks etmoqda. Shu nuqtai nazardan, yoshlar orasida milliy o'zlikni saqlash va milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash nafaqat yuksak ma'naviyatni, balki mustaqil davlatimizning yanada barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Milliy qadriyatlar – bu xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, urf-odatlar va an'analar bilan bog'liq holda shakllangan, jamiyat a'zolariga uzluksiz ta'sir ko'rsatib, ularning o'zlikni anglashida muhim ahamiyat kasb etuvchi tushunchadir. O'zbek xalqining milliy qadriyatlari uzoq tarixiy jarayon davomida shakllanib kelgan va unda madaniy, axloqiy hamda ma'naviy meros namunalari o'z aksini topgan. Ushbu qadriyatlar ichida vatanparvarlik, hurmat, bag'rikenglik, mehnatsevarlik, oilaviy birdamlik, oqsoqollarga hurmat kabi jihatlari muhim o'rin tutadi. Buyuk bobokalonimiz Abu Nasr Farobiy ham bu borada davlat uchun ma'naviy yuksalish zarurligini ko'rsatadi.[1]

Milliy o'zlik – insonning o'z milliy tarixiga, madaniyatiga, tili va qadriyatlariga bog'liqligini his qilishi, millatiga xos xususiyatlarni e'zozlashdan iborat jarayon. Milliy o'zlik yoshlar ongida o'z milliy madaniyatini tan olish, qadriyatlarini himoya qilish va rivojlantirish orqali shakllanadi. Bu jarayon ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va ta'lim vositalari yordamida yo'lga qo'yiladi.

Milliy qadriyatlar va milliy o'zlik bir-biri bilan uzviy bog'liq tushunchalar bo'lib, qadriyatlar milliy o'zlikni shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Milliy qadriyatlar yoshlar ongida milliy o'zlikni yuksaltirishga yordam beradi, ularning o'z xalqiga va millatiga bo'lgan sadoqatini kuchaytiradi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish orqali yoshlarda milliy o'zlikni mustahkamlash mumkin.

Yoshlarni tarbiyalash jarayonida milliy qadriyatlarning tutgan o'rni beqiyosdir. Milliy qadriyatlar oilaviy muhitda, ta'lim muassasalarida va mahalla orqali yoshlar ongiga singdiriladi. Lev Vigotskiy o'zining ijtimoiy-psixologik nazariyalarida insonning shaxsiy va milliy xususiyatlari tarbiya jarayonida shakllanishini ta'kidlaydi[2]. Oila va jamoat muhitining ta'siri

muhimligini Khokhlova ham o'z ishlarida ko'rsatgan[3].

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlaridan birida, "Biz yoshlarimizni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarur. Bunday g'oyat muhim vazifani amalga oshirishda biz, avvalo, ko'pni ko'rgan kayvoni onaxonlarimizga, mahalla faollariga, muhtaram faxriylarimizga, siz, aziz opa-singillarimizning aql-zakovatingiz, bilim va tajribalaringizga tayanamiz... lekin eski zamondan qolgan ayrim salbiy holatlar, afsuski, bugungi tinch va yorug' hayotimizga soya solib turibdi. Loqaydlik, bir-birini ko'rolmaslik, oilada er-xotin, qaynona- kelin, qo'ni – qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchilik, ayollarga bepisand qarash – bunday yaramas illatlar bizga, bizning xalqimizga mutlaqo yarashmaydi," [4] deb ayni haqiqatni aytgan edi. Prezidentimiz fikrlarida oilaning, eng avvalo, e'tiqod va sog'lom dunyoqarash tarbiyasidagi benazir (o'rni) rolini ta'kidlangandir.

Oilada ota-onalar va katta avlod vakillari yosh avlodga milliy qadriyatlar asosida ma'naviy va axloqiy yo'nalish beradi. Ta'lim muassasalarida esa o'qituvchilar va pedagoglar yoshlarning milliy qadriyatlarni anglab yetishiga hissa qo'shadi. Shuningdek, mahalla va jamiyat yoshlarni vatanparvar, ma'naviyati boy shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Milliy qadriyatlarni yoshlarga o'rgatish orqali ularda vatanparvarlik va faol fuqarolik pozitsiyasi kuchayadi. Vatanparvarlik hissi yoshlarning o'z vatani, madaniyati va tarixiga bo'lgan qiziqish va sadoqatini oshiradi. Bu his-tuyg'ular yoshlarni jamiyat va mamlakat taraqqiyoti uchun mas'uliyatli fuqarolar bo'lib yetishishiga turtki bo'ladi.

Milliy qadriyatlar orqali yoshlarda axloqiy tarbiya va madaniy qadriyatlar mustahkamlanadi. Shukronalik, bag'rikenglik, insonparvarlik kabi qadriyatlar yoshlarning ijtimoiy va shaxsiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu qadriyatlar jamiyatda o'zaro hurmat va birdamlikka asoslangan munosabatlarni shakllantiradi, yoshlarning dunyoqarashi va shaxsiyati rivojlanishiga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlarni yoshlar orasida targ'ib qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish samarali natijalar beradi. Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar yoshlar orasida eng keng tarqalgan aloqa vositalaridir. Shu sababli, milliy qadriyatlarni yoshlar orasida keng targ'ib qilish uchun ushbu platformalarda maxsus loyihalar, bloglar, videolar va podkastlar yaratish mumkin. Masalan, Instagram va TikTok kabi ijtimoiy tarmoqlarda milliy meros va qadriyatlarni ko'rsatuvchi qisqa videolar orqali yoshlarni jalb qilish, o'tmishdagi buyuk ajdodlarimizning hayoti va faoliyati haqida qiziqarli ma'lumotlarni taqdim etish yaxshi natija beradi.

Raqamli platformalar yoshlar uchun milliy qadriyatlarni turli interaktiv usullar orqali o'rganish imkonini beradi. Masalan, milliy qadriyatlar asosida tuzilgan o'quv kurslari, vatan tarixi va madaniyati bo'yicha tayyorlangan viktorinalar yoshlarning bilim darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Multimedia texnologiyalari, jumladan, filmlar, hujjatli ko'rsatuvlar,

podkastlar va grafik romanlar orqali yoshlar orasida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish samarali natija beradi. Yoshlar o'z milliy qadriyatlarini o'ziga yaqin va qiziqarli usulda qabul qilishlari uchun audio va vizual kontentning o'rni beqiyosdir. Masalan, tarixiy shaxslarimizning hayoti va faoliyatini aks ettiruvchi hujjatli filmlar va seriallar orqali yoshlarning o'z milliy o'tmishiga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkin. Shuningdek, qahramonlik hikoyalari va xalq ertaklari asosida animatsiyalar yaratish ham yoshlar o'rtasida katta qiziqish uyg'otishi mumkin.

Yoshlar bilan o'quv jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish ularning milliy qadriyatlarni chuqurroq o'rganishiga imkon beradi.

Mamlakatimizda mahalla va oila tarbiya tizimida asosiy rolni o'ynaydi. Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ota-onalar va katta avlod vakillari bilan hamkorlik qilish muhim.

Oila va mahalla muhitining yoshlar tarbiyasidagi o'rni ta'minlash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar milliy qadriyatlarni singdirishda jamoatchilik institutlarining katta rolini tasdiqlaydi. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov milliy qadriyatlar va madaniyat tarbiyasini ta'minlashning ahamiyatini o'z asarlarida ta'kidlab o'tgan [5].

Mahallalarda yoshlar uchun ma'naviy va ma'rifiy tadbirlar, xalq bayramlari va urf-odatlariga asoslangan mashg'ulotlar o'tkazish milliy qadriyatlarni anglashga yordam beradi. Masalan, ushbu bayramlarda qadimiy xalq o'yinlari va rasm-rusumlarni qayta tiklash orqali ular milliy qadriyatlar haqida chuqurroq bilimga ega bo'ladi.

Dunyodagi turli mamlakatlar yoshlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash uchun o'ziga xos texnologiyalar va metodlardan foydalanmoqda. Masalan, Yaponiya va Janubiy Koreyada milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Bu mamlakatlarda maktab o'quv dasturlarida milliy madaniyat, tarix va urf-odatlarni o'rganish alohida fan sifatida o'qitiladi. Shuningdek, milliy musiqiy asboblarni o'rganish, an'anaviy san'at va hunarmandchilikni rivojlantirish orqali yoshlarga milliy qadriyatlar singdiriladi.

Davlatimizda milliy qadriyatlarni yoshlarga yetkazishda ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Davlat va nodavlat tashkilotlari tomonidan milliy qadriyatlarni mustahkamlash uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda, bu esa yoshlarni ma'naviy va madaniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni o'rganish va anglash uchun turli festival va tanlovlar, xalq bayramlari, madaniy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilmoqda.

Kelajakda milliy qadriyatlarni shakllantirish istiqbollari ichida quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Ta'lim tizimi orqali milliy qadriyatlarni singdirish – maktab va oliy o'quv yurtlarida milliy madaniyat va tarix fanlarini rivojlantirish, milliy qadriyatlar darslarini kiritish.

2. Mahalliy hamjamiyat va mahalla faoliyatini kuchaytirish – mahalla va jamoatchilik tashkilotlari orqali milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish

uchun maxsus tadbirlar tashkil etish.

3. Media va internet platformalaridan samarali foydalanish – milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi turli video va maqolalar yaratish, yoshlar uchun maxsus onlayn o‘quv kurslari va platformalarni ishlab chiqish.

Xalqaro hamkorlik orqali milliy qadriyatlarni rivojlantirish va dunyoga tanitish imkoniyati mavjud. O‘zbekiston boshqa davlatlar bilan madaniy hamkorlik loyihalari doirasida milliy qadriyatlarni targ‘ib qilishda ishtirok etishi mumkin. Shu bilan birga, xorijiy madaniy tadbirlarda milliy qadriyatlarni namoyish etish, xalqaro ko‘rgazmalarda milliy san‘at va hunarmandchilik mahsulotlarini taqdim etish orqali milliy o‘zlikni mustahkamlashga erishish mumkin.

Shuningdek, innovatsion yondashuvlar – raqamli muzeylar, virtual sayohatlar va boshqa texnologik vositalar yordamida o‘zbek milliy qadriyatlarini saqlab qolish va targ‘ib qilish imkonini mavjud. Milliy qadriyatlarni saqlash uchun zamonaviy texnologiyalar, jumladan, 3D modellash va virtual haqiqat texnologiyalaridan foydalanish yoshlar orasida bu qadriyatlarni qiziqarli usulda o‘rgatishga yordam beradi.

Milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash yoshlar orasida milliy o‘zlikni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Yoshlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash orqali ular o‘z millati va madaniyatiga bo‘lgan hurmatni kuchaytirib, Vatan uchun mas‘uliyat va vatanparvarlik hislarini rivojlantirish mumkin. Bu esa kelajakda millatning mustahkamligi va barqarorligini ta‘minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiyalar va ta‘lim metodlari yordamida yoshlar ongiga milliy qadriyatlarni singdirish jarayonini yanada samarali tashkil etish mumkin. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, multimedia, interaktiv o‘quv metodlari orqali yoshlarning milliy qadriyatlarga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ularni zamonaviy dunyoda o‘z o‘rnini topishga rag‘batlantirishga erishiladi. Bu borada mahalla, oila va ta‘lim muassasalarining faoliyati o‘ta muhimdir.

Kelajakda milliy qadriyatlarni yoshlar orasida rivojlantirish uchun xalqaro tajribalarni o‘rganish, madaniy hamkorlikni kuchaytirish va innovatsion yondashuvlardan keng foydalanish kerak. Raqamli texnologiyalar orqali milliy qadriyatlarni saqlash va targ‘ib qilish milliy o‘zlikni asrashning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Yoshlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash orqali ularda ma‘naviy jihatdan boy, millatining qadriyatlarini anglaydigan, zamonaviy talablarga javob bera oladigan yetuk shaxslarni shakllantirish mumkin. Shu bilan birga, ular global dunyoda o‘z o‘rnini topa oladigan, milliy o‘zligini yo‘qotmagan, yuqori axloqiy qadr-qimmatga ega bo‘lgan avlod sifatida voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev.Sh “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”. “O‘zbekiston”, 2016. 486-bet

2. Abu Nasr Farobiy “Fozil odamlar shahri”. Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1993.
3. Vigotskiy.L.S. (1980). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. Khokhlova, O. I. (2012). Educational Psychology. Moscow: Prospect.
5. Karimov, I. A. (2005). O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda: xavfsizlik, barqarorlik va taraqqiyot yo‘lida. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
6. <https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vz4.15>
7. <https://muhas.org/yoshlarni-milliy-va-umuminsoniy-qadriyatlar-ruhida-tarbiyalash.html>

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLARNI TARBIYALASHDA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Berdimurod XOLBEKOV,

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti ma’sul xodimi*

Bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuvning shiddatli tus olishi jamiyatning ma’naviy taraqqiyotiga sezilarli ta’sir o’tkazmoqda. Ayniqsa, insoniyatda axloqsizlik va qadrsizlanishni tobora avj olishi zamonaviy global hamjamiyatda umuminsoniy qadriyatlarni asta-sekin pasayib borayotganligini namoyon etmoqda. Zero, hozirgi davrda mafkuraviy vositalar orqali o‘z ta’sirini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar ta’sirida an’anaviy qadriyatlarning yemirilishi eng avallo, globallashuv oqibatlari bilan bog‘liq ekanligini anglash qiyin emas. Bu xaqda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: **“Hozirgi globallashuv davrida, inson ongi va qalbi uchun kurash kuchaygan bir paytda turli g‘oyaviy tahdid va xurujlar jamiyatimizning ma’naviy hayotiga ta’sir ko‘rsatishning kuchli quroli sifatida namoyon bo‘lmoqda”**[1]. Binobarin, globallashuv sharoitida milliy ma’naviyatni asrash, yoshlar tarbiyasiga e’tibor qaratish, har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalash masalasi tobora dolzarb vazifaga aylanib bormoqda.

Shu o‘rinda, yoshlarni qalbi va ongiga rahna solish orqali ular tarbiyasini izdan chiqarishga shapoit yapatib bepoyotgan globallashuv hodisasining ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy-falsafiy jihatlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir.

“Globallashuv (lot, globus – shar, Er sayyorasi) –XX acrning ikkinchi yarmi – XXI acrning boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotlar, davlatlar va kishilar o‘rtasida o‘zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi, dunyo miqyosida axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozoridagi inegrasiyalashuv, atrof-

muhitga texnogen ta'sirning kuchayishi, ommaviy madaniyat namunalari keng tarqalishi, axbopot – mafkuraviy va diniy – ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishini ifoda etuvchi tushuncha"[2]. Shu bilan bir qatorda, globallashuv (inglizcha global – "dunyo", "jahon", "umumiy") - bu butun dunyo bo'ylab yangi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va axborot birligini yaratish jarayonidir.

Amerikalik iqtisodchi Teodor Levitt bu atamani birinchi marta 1983 yilda ilmiy muomalaga kiritgan. Uolt Roctou, Daniel Bell, Elvin Toffler, Piter Druker, Jon Neysbit, Lester Turov 20-asr o'rtalaridan boshlab globallashuvning yangi bosqichining turli jihatlarini o'rgandilar. Ulap fanni "intelektual sohalar iqtisodiyoti", "axborot jamiyati", "texnik inqilob", "axborot portlashi", "global qishloq" tushunchalarini kiritdi[3]. 1985 yilda esa taniqli amerikalik olim P.Robeptson o'zining "Globaliztion" iborasini ilmiy muomalaga kiritib, bu tushunchani "odamlar ongida sayyoramizning torayishi hamda dunyoning yaxlit tarzda anglanishi"ni aks ettirib, "dunyoning birlashuvchi va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchayishini" ifoda etadigan jarayon sifatida talqin etadi[4].

Shu o'rinda, Rossiyalik tadqiqotchi S.Chestyakova globallashuv ta'rifining o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Jumladan, S.Chestyakova shunday deydi:

- "globallashuv, birinchidan – bu zamonaviy sivilizatsiyaning talablarini qondirishga qaratilgan ob'ektiv va tarixiy jarayonlar xarakteriga ega;

- ikkinchidan, bu – ijtimoiy omillarni takomillashtirish va mu-rakkablashtirish asnosida davlat va millat mustaqilligidan ustuvorlik qiladigan jarayonlar integratsiyasi. Avvalo, u, iqtisod, siyosat, huquq, texnika, texnologiya, axborot va boshqa boshqaruv sohalarini xalqaro strukturaga ega faoliyatni vujudga keltiradi.

- uchinchidan, ushbu jarayonlar natijasida inson va jamiyat mavjudligini ta'minlashning ijtimoiy asoslari o'zgarishiga olib keladi. Bu o'z navbatida inson va jamiyatning ma'naviy qiyofasini o'zgarishiga ta'sir ko'rsatadi" [5].

Shu bilan birga, Fransuz tadqiqotchisi B.Bandi tomonidan globallashuv jarayoniga berilgan quyidagi uch o'lchov keltirilgan:

- globallashuv muttasil davom etadigan tarixiy jarayon;
- globallashuv jahonning gomogenlashuvi va universallashtirish jarayoni;
- globallashuv milliy chegaralarning yuvilib ketish jarayoni[6], ekanligi ham qayd etilgan.

Amerikalik taniqli siyosatchi G.Kissenjer 1999-yil 12-oktabrda Irlandiyaning Dublin shahridagi Trinit kollejida o'qigan ma'ruzasida shunday degan edi: "Odatda globallashuv deb ataladigan hodisa, aslini olganda, Qo'shma Shtatlarining hukmronlik rolining shunchaki boshqacha nomlanishidir"[7]. Jahon iqtisodiyoti va siyosatida hakamlilikni da'vo qilayotgan AQSh dunyoga egalik qilishning eng nozik va shu bilan birga eng kuchli vositasini ham ishga solmoqda.

Globallashuv butun jahon iqtisodiy-siyosiy, madaniy integratsiya

va unifikatsiyalashuv (bir-birga yaqinlashuv) jarayonidir. Uning asosiy xususiyatlari xalqaro mehnat taqsimoti, kapital, ishchi kuchi va ishlab chiqarish resurslarining erkin harakati, qonunchilik, iqtisodiy va texnologik jarayonlarni standartlashtirish, shuningdek, turli mamlakatlar madaniyatining qo‘shilishi va yaqinlashuvidir. Bu ob‘ektiv jarayon bo‘lib jamiyatning barcha sohalarini qamrab oluvchi tizimli xususiyatga ega. Zero biz A.Toyinbi ta‘biri bilan aytganda, insoniyat, “umumiy uy”, “umumiy taqdir” va “umumiy tashvish”lar bilan yashashga kirishayotgan, bir so‘z bilan aytganda, globallashuv deb atalayotgan jarayonlar sodir bo‘layotgan zamonda yashamoqdamiz.

Globallashuv tushunchasi haqida mamlakatimiz olim va siyosatchilari ham o‘zlarining fikr-mulohazalarini bildirishgan. Shu ma‘noda, faylasuf olim S.Otamurodovning fikricha, “Globallashuv davlatlar va xalqlar hayotining barcha sohalarida yalpi umumlashuv jarayonini anglatmoqda”. [8] Professor N.Jo‘raev qayd etganidek, “hozircha faqat qandaydir mavhum ijobiy jihatlarini bilangina emas, balki ko‘proq “hozirgi davr global muammolari”ni vujudga keltirgani bilan xarakterlidir” [9].

Shu o‘rinda, siyosiy fanlar doktori, professor B.Amonov globallashuv haqida bildirgan fikrlari ham e‘tiborga molikdir. Bu haqda B.Amonovning fikriga ko‘ra, globallashuv fransuzcha “global” – “umumbashariy”, “umumiy”, degan ma‘noni bildiradi. Hozirgi kunda u o‘z ko‘lami, qamrovi, xilma-xilligi jihatidan butun yer shariga, insoniyatga dahldor muammolarni o‘rganish asnosida, g‘arbna qonuniyatlarni targ‘ib etib kelmoqda. Ma’furaviy jarayonlarning globallashuvi, ya‘ni g‘oyaviy ta‘sir o‘tkazish imkoniyati kengayishi oqibatida unga yer yuzining barcha mintaqalari tortilgan [10]. Professor B.Amonov globallashuv to‘risida o‘z fikrini davom ettirar ekan, “globallashuv” tushunchasiga turlicha qarashlar bugungi kungacha davom etib keladi. Jumladan, iqtisodiyot bo‘yicha Nobel mukofoti sovrindori, Kolumbiya universitetining professori (AQSh) Jozef Stiglis, AQShning taniqli faylasufi va sotsiologi Frensis Fukuyama, shu mamlakat sobiq prezidentining yordamchisi, taniqli sotsiolog, davlat arbobi va jahonda kechishi mumkin bo‘lgan jarayonlarga o‘zining bashoratlari (prognozlarini) ilgari surishda nom qozongan Zbignev Bjezinskiy, jahon iqtisodiyotini Bombey, Kembridj, Oksford, Massachuset texnologiya institutlarida o‘rgangan, globallashuv bo‘yicha ekspert, dunyoning yetakchi iqtisodchilaridan biri Jagdish Bxagvati va boshqa bir qator iqtisodchilar globallashuvni jahon iqtisodiyotida sodir bo‘layotgan jarayon sifatida qarashlarini alohida ta’kidlab o‘tadi. Aslini olganda, globallashuvni insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi, uning aql-zakovatining mahsuli, deb atash mumkin.

Bugungi kunda globallashuv ta‘sirida mafkura poligonlarida shakllanayotgan o‘zida yovuz va buzg‘unchi g‘oyalarni namoyon etuvchi “ommaviy madaniyat” barcha xalqlar va millatlar ma’naviy hayotiga kirib kelayotgani barchamizni muntazam ogoh, sezgir va xushyor bo‘lish borasida jiddiy fikrlashga da‘vat etmoqda. Zero, umuminsoniy qadriyatlariga rahna

solish orqali yoshlarni tarbiyasiga putur yetkazishga intilayotgan “ommaviy madaniyat” tahdidi tobora kuchayayotganini aytib o‘tish joiz.

Bugungi kunda tobora kengayib, o‘z shaklini tobora o‘zgartirib borayotgan “ommaviy madaniyat”ni aksariyat g‘o‘r va tajribasiz yoshlar “yevropacha madaniyat” va “erkinlik” sifatida qabul qilishayotganligi ayniqsa tashvishlidir. Albatta, bu barchamizdan jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. Nega deganda, madaniyat ko‘rinishidagi “ommaviy madaniyat” ta’sirida yoshlar qalbi va ongi, ruhiyatini izdan chiqarishga bo‘lgan harakatlarni namoyon bo‘layotganligi juda tashvishlidir.

“Ommaviy madaniyat” niqobi ostidagi faoliyat axloqiy buzuvchilik va zo‘ravonlik g‘oyalarini tarqatish va shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning ko‘p ming yillik an‘ana va qadriyatlarini, turmush tarzining ma’naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo‘porishga qaratilgan xatarli tahdidlardir. G‘arbcha libosidagi “ommaviy madaniyat” ekspansiyasi tabiiy ravishda har qanday xalq va millatlar o‘rtasida madaniyat borasida o‘zaro ziddiyatlarni keltirib chiqarmoqda. Aynan shu omillar “ommaviy madaniyat” ta’siri ostida azaliy qadriyatlar tizimini vayron etish orqali shaxsni tubanlashuv girdobiga yetaklashini anglash lozim. Bugungi kunda “ommaviy madaniyat” targ‘ibotchilari insonlar qalbi va ongida vatanparvarlik, Vatanga muhabbat tuyg‘ularini so‘ndirib xalqni azaliy ma’naviyati va e’tiqodidan mahrum etish orqali millatni o‘zligi hamda tarixidan judo qilishga intilmoqda.

Globallashuv sharoitida “ommaviy madaniyat” quyidagi holatlarda namoyon bo‘lmoqda: axloqiy buzuvchilik, zo‘ravonlik, egotsentrizm, ayollarni ichkilik va kashandalikka ruju qo‘yishi, pornografik mahsulotlarni targ‘ib etish, inson tanasiga turli xil tatuirovkalar chizish, bir xil jinsdagi kishilar bilan turmush qurishi kabi illatlar tobora kuchaymoqda. Bu borada, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: **“Hamмамizga ayonki, bugungi murakkab globallashuv davrida jamiyatimizda milliy g‘oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yoshlarimizni turli zararli g‘oya va tahdidlardan asrash, ularni o‘z mustaqil fikriga ega, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda”** [11]. Binobarin, bugungi globallashuv shiddati mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda avvalo zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish, ilm-ma’rifat va yuksak ma’naviyatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev: **“Biz yaratayotgan yangi O‘zbekistonning mafkurası ezgulik, odamiylik, gumanizm g‘oyasi bo‘ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan”** [12]. Binobarin, jamiyatimizda milliy g‘oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, eng avvalo, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarni Vatanga muhabbat, yurtga fidoyi, o‘z xalqiga va uning urf-odatlarini,

qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiyalashda ularni yuksak ma'naviyatli, bilimli, ma'rifatli, haqiqiy vatanparvar etib tarbiyalash davlatimiz oldidagi dolzarb vazifa sifatida alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev haqli ta'kidlaganidek, "yoshlar o'rtasida jinoyatchilik, giyohvandlik, inchilikbozlik, oilaviy ajrinishlar, buzg'unchi va radikal oqimlar ta'siriga tushish holatlari davom etayotgani, davlat rahbari sifatida shaxsan meni jiddiy tashvishga solmoqda. Hozirgi vaqtda qariyb 40 ming nafar yoshlar profilaktik hisobda turgani ham xavotirimiz bejiz emasligini ko'rsatmoqda"[13]. Binobarin, hozirgi shiddat bilan o'zgarib borayotgan globallashuv davrida yoshlarda oilaga, ona Vatanga mehr – muhabbat va sadoqatli etib tarbiyalash barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirzayoev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. 2021.B- 263.
2. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati". 2021.B-123.
3. Смит Дж. Империализм в XXI веке: глобализация производства, сверх эксплуатация и финальный кризис капитализма. М. Горизонтал 2022. - 542 с.;
5. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati". 2021.B-123.
6. Чистякова С. Глобализация культуры: генезис, типология, современные аспекты: дис. канд. филос. наук.Белгород, 2007
7. Иноземцев В. Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация // Вопросы философии., 2004. – №4. – С. 61.
8. Otamurodov S. Tajovuzdan saqlanish yo'li. Tafakkur. 2006. №2. – B. 14.
9. Jo'raev N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B.459.
10. Omonov B. Jamiyatni modernizatsiyalashning konseptual asoslari.–T "Aloqachi", 2019. B –27.
11. Mirziyoev Sh. O'qituvchi va murabbiylar – yangi O'zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir // O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning o'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. Xalq so'zi. 2020 yil 1 oktabr, № 207 (7709). - B.3.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videosektor yig'ilishi. Xalq so'zi. 2021 yil. 20 yanvar.
13. Mirzayoev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. 2021. B- 253.

YOSHLAR MA'NAVIYATI VA IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR OMILI

Dildora CHORIYEVA,

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Yakkasaroy tumani bo'linmasi bosh mutaxassisi*

Jamiyat ma'naviyati mamlakat taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Shu narsa haqiqatki, biron-bir mamlakat o'z ma'naviy imkoniyatlariga tayanmay, odamlar ongi, tafakkurida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay, xalqning milliy ruhini uyg'otmay turib, yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi. Ma'naviyat insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, uning ichki olamini boyitadigan, iymon irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan vijdonini uyg'otadigan qudratli kuchdir.

Tarixdan ma'lumki, mamlakatimiz bir necha bor ajnabiy bosqinchilar hujumiga duchor bo'lgan, qaramlik va zulm ostida qolgan. Buning oqibatida xalqimizning boy ma'naviy merosi, urf-odatlar qadrsizlanishga mahkum bo'lgan. Ayniqsa, chor mustamlakachiligi va sovetlar tuzimi davrida milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, oyoqosti qilindi. Ona tilimiz, boy ma'naviy merosimiz qadrsizlantirildi, ko'plab masjid-u madrasalar, milliy maktablar, tarixiy yodgorliklar buzildi, qarovsiz qoldi. O'zbekiston mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan boshlaboq mamlakatimizda boy ma'naviy merosimizni tiklash va rivojlantirish, jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Bugun yurtimizda tinchlik va barqarorlik hukm surayotganiga qaramay, bundan buyon ham mustaqillikni asrab-avaylash, himoya qilish va mustahkamlash ustivor maqsad bo'lib qolaveradi. Bu, bir tomondan, mustaqillik biz uchun, avvalo, o'z taqdirimizga o'zimiz egalik qilish huquqi, kelajagimizni o'z qo'limiz bilan barpo etish, yurtimiz boyliklaridan faqat xalqimiz va vatanimiz manfaati yo'lida foydalanish huquqini bergani O'zbekiston yoshlari ham ana shu oliy ne'matdan barhamand bo'layotgani bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, mustaqillik yillarida ana shu muqaddas qadriyat va milliy an'analarga tayangan holda yashash huquqini ham berdi. Uni saqlab qolish uchun mustaqillikni asrab-avaylash kerak bo'ladi. Ma'lumki, mustaqillikgacha milliy o'zlikni anglashga bo'lgan tabiiy intilish johilona inkor etilar edi. Navro'z, ramazon, qurbon hayiti kabi muqaddas milliy bayramlar taqiqlangan edi. Amir Temur, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Ahmad Farg'oni, Baxouddin Naqshband, Hoja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro kabi ajdodlarimizning, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi milliy-ozodlik harakati fidoyilarining nomlarini xalqimiz xotirasidan o'chirib tashlashga harakat

qilinar edi. Bugun mustaqillik tufayli ularning nomlari, milliy-ma'naviy qadriyatlarimiz tiklanib, o'zligimizni chuqurroq anglab bormoqdamiz.

Bugun yoshlar o'z milliy tarixini o'rganmoqda. Ona tili, madaniyat, urf-odat va an'analarning qayta tiklanib borayotgani ularni o'zligini anglashga shart-sharoit yaratib berayotgani ham muhim yutiqdır. "Bugun yoshlar shunchaki milliy-ma'naviy qadriyatlarini o'rganib qolayotgani yo'q. Ular dunyo xalqlari erishgan yutuqlardan bahramand bo'lmoqda. Xorijiy davlatlarda o'qish, bilim olib, fan-texnika yutuqlari, ilg'or texnologiyalarni egallab jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga joriy etish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar"[1].

Ma'lumki, 2020-yilda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar 18 million 720 ming nafarni yoki umumiy aholining taxminan 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 14 million 80 ming nafarni yoki 64 foizni tashkil etgan edi.

O'z-o'zidan ayonki, aholimizning aksariyat qismini tashkil etadigan yoshlarimizning hali-beri yechilmagan muammolariga e'tiborimizni jalb etish, ularni hayotimizda haqiqatdan ham hal qiluvchi kuchga aylantirish masalasi jamoatchiligimizning diqqat markazida turibdi.

Zero, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek: "Oldimizda nihoyatda muhim, kelajagimizni hal qiluvchi yangi vazifa turibdi. Bu vazifa erkin fuqarolik jamiyatining ma'naviyatni shakllantirishda, boshqacha aytganda, ozod, o'z haq-huquqini yaxshi taniydigan, boqimandalikning o'zi uchun or deb biladigan, o'z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, ayni zamonda o'z shaxsiy manfaatlarini xalq, Vatan manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan komil insonlarni tarbiyalashdan iborat".[2]

Ma'lumki, tarbiya inson shaxsi ma'naviyatini, e'tiqodini, o'zini anglash, yonatrofga bo'lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan jarayondır. Shunday ekan, ushbu jarayon mutanosibligini ta'minlashda ta'lim-tarbiya ishini uyg'un tarzda olib borish lozim bo'ladi. Ta'lim orqali yoshlar hayotda o'z o'rinlarini topishda ma'lum bir kasb-hunarni o'rganish bilan birga, o'zlarini bo'lajak hayotga tayyorlab boradilar.

Xalqning ma'naviyati va madaniyati, uning haqiqiy tarixi va o'ziga xosligi, qayta tiklanayotganligi, jamiyatimizni yangilash va taraqqiy ettirish yo'lida muvaffaqiyatli ravishda olg'a siljitishda hal qiluvchi, ta'bir joiz bo'lsa, boshlovchi ahamiyatga egadir. Birinchi prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Huquqiy demokratik adolatli davlat qurishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, xalqimizning madaniy va eng nozik tuyg'ularini, chuqur falsafiy, siyosiy, huquqiy tushunchalarini o'zida mujassam etadigan ma'naviyatni yuksaltirish asosiy va ustivor vazifalardan biriga aylandi"[3].

Jamiyat yoshlar ongida ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirmay va mustahkamlamay turib o'z istiqboliga erisha olmaydi. "Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va zamonaviy jamiyat qurish yo'lidagi murakkab va keng ko'lamli vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlarini tayyorlash bundan buyon ham faoliyatimizning eng muhim yo'nalishi bo'lib

qoladi”.[4] deb ta’kidlaydi Birinchi prezident I.A.Karimov. Mustaqillik esa ana shu vazifani amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Xalq yoki millat o’z taqdirini o’zi belgilash huquqiga ega bo’lsagina, o’zining mustaqil taraqqiyot yo’lini erkin belgilab olishi, yoshlarni o’z milliy qadriyatlarini negizida tarbiyalash mumkin.

Biroq jamiyat hayotining barcha jabhalarini erkinlashtirmasdan haqiqiy erkinlikka erishib bo’lmaydi. Erkinlik g’oyasi va xalqning ma’naviy merosi ming yillar mobaynida Sharq xalqlari uchun yuksalishning qudratli manbai bo’lib xizmat qilgan.

Sharqda shaxs erkinligi va huquqlari, xatti-harakati, xulq-atvori, jamiyatdagi o’rni, ma’suliyatini idrok etish darajasiga baho berilganda muayyan guruh, etnos, xalq, millat, jamiyatning manfaatlari, huquqlariga alohida qadriyat va an’analardan kelib chiqqan holda yondashiladi.

Yoshlar dunyoqarashida milliy-ma’naviy qadriyatlarga tayanish, uning talqini va jamiyatimizda iqtisodiy-siyosiy islohotlarni amalga oshirishda tutgan o’rni bugungi muhim muammolar jumlasidandir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Millat uchun erkinlik adolat tantanasining oliy ifodasidir. Erkinlik birovni o’ziga qaram qilishga, birovning mol-mulkini talon-taroj etishga, birovga xiyonat qilishga, birovni o’ldirishga yoki zarar yetkazishga yo’l qo’ymaydi.”[5] deb ta’kidlaydilar. Kundalik turmushda, o’zaro munosabatlarda inson erkinligi qonun hamda axloqiy normalar bilan cheklangan bo’ladi. Erkinlikni to’g’ri tushunib, uni hayotimizga to’g’ri tatbiq etganimizdagina, bu buyuk ne’mat adolat va erkinlikni saqlab qolishimiz va undan keyingi avlodlarimiz ulardan bahra olishlari mumkin.

Yoshlar dunyoqarashida milliy – ma’naviy qadriyatlarga tayanish muayyan maqsad va vazifalarni o’z ichiga oladi. Ular quyidagilar:

- Yoshlar o’z dunyoqarashida milliy – ma’naviy qadriyatlarga tayanmasa, ularning ongi va tafakkuridan mutlaqo begona qadriyatlar joy oladi. O’zining milliy ma’naviy qadriyatlariga nisbatan bepisandlik bilan qarash shakllanadi.

- Yoshlarning milliy-ma’naviy qadriyatlarga bo’lgan munosabatini hozirgi holatini o’rganish, ularning amaliy faoliyatlarida ko’proq qaysi qadriyatlar ustivor bo’lib borayotganini aniqlashga yordam beradi. Bundan ko’zlangan asosiy maqsad ularning milliy-madaniy meros va qadriyatlarga nisbatan ishonch va e’tiqodni mustahkamlashdan iborat.

- Yoshlarning milliy-ma’naviy qadriyatlarga nisbatan ishonch va e’tiqodining mustahkam bo’lishi O’zbekiston tanlagan o’ziga hos va mos taraqqiyot yo’li talablaridan kelib chiqadi hamda yoshlar oldiga aniq vazifalarni qo’yadi.[6]

I.Ergashev jamiyat ma’naviy hayotida milliy qadriyatga munosabat muammolarini quyidagi omillarga bog’laydi :

1. Mustaqillik ulug’ ne’mat va qadriyat ekanini chuqur idrok etgan holda, umummaqsad yo’lida yoshlar ozod shaxs va erkin fuqaro sifatida jamiyat oldidagi o’z ma’suliyatini chuqur anglab, faollik ko’rsatishi ularning qalb amriga aylanishi lozim.

2. Jamiyatni erkinlashtirish va ma'naviyat demokratiya hamda yoshlar dunyoqarashidagi milliy- ma'naviy qadriyatlarga tayanish bilan ham uzviy bog'liq. Mamlakat, xalq, millatning buguni va kelajagiga daxldor bo'lgan qadriyatlar haqida o'z fikrini ochiq va erkin bildirish ayrim salbiy holatlarning oldini oladi. Eng muhimi, fikrni erkin aytish muhim. Yoshlar fikriga hurmat bilan qarash, o'zgalar fikriga tayanish, milliy- ma'naviy qadriyatlarni tiklash orqali jamiyatda siyosiy- huquqiy madaniyat yuksalib boradi.

3. Demokratik jamiyatda milliy- ma'naviy qadriyatlarni tiklashga ehtiyoj ortib, fikrlar xilma- xilligi, munozara madaniyati shakllanadi. Faqat o'z fikrini o'tkazish, o'zgalar fikrini bo'g'ib qo'yish hollariga barham beriladi.

4. Milliy – ma'naviy qadriyatlarning tiklanishi tufayli yoshlar o'z erkinligi va mustaqilligini qadrlaydigan, unga hurmat bilan qaraydigan, shu tuyg'uga ko'proq ehtiyoj sezadigan bo'lib boradi. Madaniy merosga nisbatan befarqlik va loqaydlik kabi ayrim illatlar barham topadi.

5. Bugun rahbarlik lavozimlarida ishlayotgan ayrim shaxslar faoliyatida uchraydigan, qadriyatlarimizga to'g'ri kelmaydigan salbiy illatlarga barham berish imkoniyati tug'iladi.

6. Mustaqil mamlakatda har bir yoshning qaysi sohada ishlashidan qat'i nazar, avvalo, ozod va erkin shaxs, inson sifatida o'zligini anglamog'i zarur bo'ladi. O'zlikni anglash esa ma'naviy qadriyatlarni chuqur o'rganish, asrab-avaylab rivojlantirish orqali amalga oshadi.[7]

Mustaqil O'zbekistonning kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari taraqqiyoti davrida, asriy ma'naviy merosimiz, milliy qadriyatlarimiz, buyuk ajdodlarimizning tarixiy tajribalaridan to'g'ri foydalanib, ularning ibratli ishlaridan saboq olish mamlakatimizda fuqarolik jamiyati qurilishi vazifalarini amalga oshirishga, xalqimizning ma'nan yuksalishiga xizmat qiladi.

Xalqimiz mustaqillikning o'z hayotida va taqdirida hal qiluvchi ahamiyat kasb etganini tobora teranroq anglab yetmoqda. Bugun O'zbekistonda yashayotgan har bir yosh mustaqillikning bergan ne'matidan barhamand bo'lmoqda, deb ayta olamiz. Bugun O'zbekiston o'z taraqqiyot yo'lini o'zi belgilab, mustaqil ichki va tashqi siyosat olib bormoqda. Yoshlar ko'z o'ngida iqtisodiy hayot o'zgarmoqda. Mulkning xilma- xilligiga o'tilgani har bir yoshga o'z xohishiga ko'ra iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatini berdi. Bir tomonlama, rejali iqtisodiyot o'rinda bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin mehnat faoliyati shakllanmoqda. Tadbirkorlik, fermerlik, kichik va o'rta biznes bilan shug'ullanish uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Bugun O'zbekiston o'ziga qarashli bo'lgan, xalqning mehnati bilan yaratilgan boylukni o'zi o'z ixtiyori bilan tasarruf etmoqda. Unga o'zi egalik qilmoqda. Bugun izlanuvchan, tadbirkor, yangicha fikrlaydigan har bir kishining hayot tarzi ham o'zgarib borayotgani shubhasiz.

O'zbekiston Respublikasi "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalariga ko'ra, milliy o'zlikni anglash bo'yicha so'ralgan 46,6 foiz yoshlar xalqning urf- odatlari

va an'analariga, 28,9 foizi O'zbekistonning milliy mustaqilligiga, 28,4 foizi o'z xalqining boy tarixiga, 21,7 foizi ona tili va milliy madaniyatiga, 19,5 foizi o'z millatining ma'naviy o'ziga xosligi, 16,6 foizi o'tmish avlodlarning buyuk merosiga tayanish muhim ahamiyat ega ekanini bildirishgan. Demak, O'zbekiston yoshlari xalqining tarixi va an'analari, milliy madaniyati, avlodlar o'rtasidagi aloqa, o'zlikni anglash va o'ziga xoslikni muhim omil sifatida baholaydi.

Mustaqillik milliy o'zlikni anglashning muhim sharti sifatida qadrlanmoqda hamda o'zligini namoyon etish omili sifatida baholanmoqda. Masalan, respublikamizda yashayotgan axolining 20-24 yoshdagilarining 30,6 foizi, o'zbeklarning 30,3 foizi, markaziy osiyo xalqlari vakillarining 32,4 foizi, to'liqsiz o'rta ma'lumotlilarning 30,1 foizi milliy o'z- o'zini anglashni O'zbekistonning milliy mustaqilligi bilan bog'lab, uni muhim omil deb biladi.

Jamiyatda yoshlar tarbiyasi muammolari har doim kunning birinchi darajali mavzularidan biri bo'lib kelgan. Ayni paytda, dunyoda globallashuv jarayoni tezlashmoqda. Dunyo xalqlari, davlatlar o'rtasida o'zaro aloqalar kuchaymoqda. O'zbekiston ham undan chetda turgani yo'q. Turli xalqlarga xos bo'lgan qadriyatlar O'zbekiston yoshlari hayotiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday muhit xalqaro axborot tizimi, internet, OAV, reklama, turli xil kino ko'rsatuvlari bilan bog'liq asarlar yoshlar ma'naviy hayotiga ta'sir ko'rsatishi, turli xil qadriyatlarning kirib kelishiga sharoit hozirlaydi.

Uning qaysi jihatlaridan foydalanish yoki foydalanmaslikni yoshlar yaxshi bilishlari lozim. Qadriyatlarni bir-biridan farqlash, milliy qadriyatlarni yo'qotmagan holda munosabatda bo'lishlari muhimdir.

Ijtimoiy hayotda, ayrim yoshlarning xatti-harakatlarida milliy qadriyatlarimizga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan holatlarni kuzatish mumkin. Ayrim yoshlarning diniy ekstremizm, aqidaparastlik g'oyalarining tarafdori bo'lib sodir etgan qilmishlari bilan milliy qadriyatlarimiz o'rtasida o'zaro to'g'ri kelmaydigan holatlarni kuzatish mumkin. Toshknet, Buxoro, Andijonda bo'lib o'tgan voqealar oldimizda yoshlar dunyoqarashiga milliy qadriyatlarimizni singdirish va unga sodiq qilib tarbiyalash kabi muhim vazifalar turganini ko'rsatadi. Aksariyat yoshlarimiz esa milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan o'zlarining to'g'ri munosabatlarini shakllantirgan. Yoshlar hayotida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni muhim; milliy qadriyatlarni yaxshi bilmagan yoshlarning xatti- harakatlarida nosog'lom aqidaparastlik holatlari tezroq joy oladi

Mustaqillik yoshlar hayotida yangi davrni belgilab berdi va yoshlarning buni chuqur his etishlari maqsadga muvofiqdir. Yoshlar dunyoqarashida milliy- ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashdan ko'zlangan maqsad ularni faqat o'z qadriyatlariga tayanib yashashga o'rgatish emas, balki shu umumbashariy qadriyatlarni ham o'zlashtirib, mamlakatning o'ziga hos taraqqiyoti unga bog'liqligini hisobga olib yashashga, ishlashga da'vat etishdir.

Bundan tashqari, milliy- ma'naviy qadriyatlarni chuqur bilish yoshlar

tomonidan mustaqillikni asrab- avaylash, himoya qilish va mustahkamlashga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Bu mamlakatning istiqboldagi rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Mustaqillik sharoitida milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'zining haqqoniy mazmuniga ega bo'lmoqda. Yoshlarning u to'g'risidagi qarashlari va munosabatlari ham o'zgarib borib, milliy-ma'naviy qadriyatlarga umuminsoniy qadriyatning negizi sifatida qaralayotgani muhim yutiqdır.

Hozirgi davrda qo'lga kiritilgan muhim yutiqlarimizdan biri ta'lim-tarbiyada milliy, ma'naviy qadriyatlarning ustivorligiga erishganimizdadir. Bu yosh avlodga boy tarixiy, milliy, ma'naviy merosni singdirish hamda asrlar davomida shakllangan xalq pedagogikasi an'analari asosida ta'lim-tarbiya berish demakdir. Zero Abdulla Avloniy aytganidek "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir". [8] Globallashuv jarayonida kechayotgan voqea- hodisalarni to'g'ri talqin qila olish, har bir voqelikni milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimiz asosida tahlildan o'tkazish ulkan ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa milliy g'oya va mafkuramiz mustahkam bo'lmog'i lozim.

Xulosa. Zero, xalqimiz, ayniqsa yosh avlod ongi va tafakkuriga singdirilgan milliy g'oya har qanday yot g'oyalarning ta'siriga berilib qolmaslikni ta'minlashi bilan birga ularga munosib javob qaytarish ko'nikmasini ham shakllantiradi, milliy qadriyatlarimizni hurmat qilishga va uni asrab-avaylashga undaydi. Shu nuqtai nazardan, yoshlar bilan bog'liq muammolarni hal etishda milliy qadriyatlardan, ilg'or taraqqiyotga xizmat qiluvchi diniy qadriyatlardan foydalanish, ularni zamonaviy demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda, yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalash masalasiga bugun yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Chunki hozirgi globallashuv sharoitida, bir tomondan, milliy qadriyatga, ikkinchi tomondan, zamonaviy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy- huquqiy jarayonlarni amalga oshirish alohida dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbek xalqining ibratnomuz, ayniqsa yoshlarni tarbiyalashda katta ta'sir eta oladigan urf-odatları, an'analari, rasm-rusumlari va marosimlari borki, bularni bugungi kunda oilada bolalar ongiga, kundalik hayot tarziga singdirish yoshlarning ma'naviy taxdidlar ta'siriga tushib qolishining oldini olishda muhim vazifalarimizdan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev "Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi" 2019 O'zbekiston
2. Karimov I.A. biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz.7- jild. –T.: "O'zbekiston", 1999. 304-bet
3. Karimov I.A. biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz.7- jild. –T.: "O'zbekiston", 1999. 306-bet.
4. Karimov I.A. Vatanmiz va xalqimizga sadoqat bilan xizmat qilish- oliy saodatdir. – T.: "O'zbekiston", 2007. 38-bet.

5. Shavkat Mirziyoyev “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” O‘zbekiston 2019
6. Ergashev I. Yoshlarning ijtimoiy faolligi. –T.: “Akademiya”, 2020. 15-16- betlar.
7. Ergashev I. Yoshlarning ijtimoiy faolligi. –T.: “Akademiya”, 2020. 15-bet.
8. Madaliyeva Z. Huquqiy madaniyat va yoshlar. - T.: “Akademiya”, 2020. 5-bet.
9. 6. Milliy istiqlol g‘oyasi: Asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: O‘zbekiston, 2019.
10. 7. Milliy istiqlol g‘oyasini shakllantirishda tashkiliy-uslubiy yondoshuvlar. - T.: Akademiya, 2020.

BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING ROLI

Maxbuba ABDUMAJIDOVA,

Urganch davlat universiteti magistranti

O‘zbekiston – bebaho qadriyatlari bilan azaldan olamni o‘ziga maftun etib kelgan mashhur o‘lkalardan biridir. Qadriyat so‘zi alohida e‘tibor va e‘zozga ega bo‘lgan odat ma‘nosini anglatar ekan, u bir xalq ichida emas, barcha xalqlar tomonidan e‘tirof etilsa, oliy maqom kasb etadi. O‘zbekiston zaminida yashovchi xalqlarga mansub katta-yu kichikka birdek salom berish, keksalarni e‘zozlash, qo‘shniga hurmat, qarindoshga oqibat, bolaparvarlik, mehmonni ikrom etish, dini va millatidan qat’i nazar barchaga avvalo, inson ekanligi e‘tiborida bag‘rikeng munosabatda bo‘lish kabi fazilatlar asrlar davomida jahon tamadduni sahifalariga zarhal harflar bilan bitilgan.

Ikkinchi jahon urushida O‘zbekistonga ko‘chirilgan katta-yu kichikka ko‘rsatilgan mislsiz mehr-oqibat tillarda doston bo‘lgan. Ona xalqimiz yetimlarni bag‘riga bosib, ular bilan bir burda nonini baham ko‘rib, minglab insonlarning hayoti va hayotdagi munosib o‘rnini saqlab, yaxshilikning oliy namunasini namoyon qilgan ma‘lum va mashhur haqiqat. Islom dini ko‘rsatmalarida yetimlarga mehr ko‘rsatish jannatiy fazilat sifatida e‘tirof etilgan. Hadisi sharifda Muhammad alayhissalom: **“Men va yetimga kafillik qiluvchi, ya‘ni yetimga g‘amxo‘rlikni o‘z zimmasiga oluvchi jannatda yonma-yon bo‘lamiz”**, deya ikki barmoqlarini juftlashtirib ko‘rsatdilar. Qo‘limizdagi ikki barmoq bir-biriga qanchalik yaqin bo‘lsa, yetimni bag‘riga bosuvchilar ham olamlar sarvari bilan jannatda shunchalar yaqin turar ekanlar.

Islom dinining asrlar davomida bashariyatni ezgulikka, ma‘rifatga chorlab kelayotgan, yillar davomida hayotbaxsh ma‘nolari kishilar qalbidan o‘rin olib, tarixning turli murakkab onlarida ham benazir hamdam, dillarga

malham bo'lib, hazrat Alisher Navoiy ta'birlari bilan aytganda, turmushiga ro'zg'or safoligini, dunyoqarashiga hidoyat ziyosini olib kirayotgan tushunchalarini diniy qadriyatlar deb ataymiz. Bu qadriyatlar imon, e'tiqod, vijdon, diyonat, ma'naviyat kabi o'lmas va yengilmas tuyg'ular samarasidir. Bu qadriyatlar oliy darajadagi odob-axloq, bilim va ma'rifatning asosidir. Ularda tinchliksevarlik, haqsevarlik, insonparvarlik, ma'rifatparvarlik, mehnatsevarlik hamda bunyodkorlik kabi umuminsoniy deya e'tirof etilgan, jahon tamadduni taraqqiyotiga bemisl ulush qo'shgan an'analar hosilasi mujassam. Kezi kelganda milliy va diniy qadriyatlarimiz o'zaro chambarchas bog'lanib ketganini, ularni bir-biridan ajratish mushkulligini ta'kidlash joiz. Ayniqsa, ko'p asrlar mobaynida xalqimiz qalbidan chuqur joy olib, hayot ma'nosini anglash, milliy madaniyat, turmush tarzimiz, qadriyatlarimiz, urfodat va an'analarimizni bezavol saqlashda muqaddas dinimiz qudratli omil bo'lib kelayotganini alohida ta'kidlash joiz. Zero, insoniylik, mehr-oqibat, halollik, oxiratni o'ylab yashash, yaxshilik, mehr-shafqat singari xalqimizga mansub bo'lgan fazilatlar aynan ana shu zaminda ildiz otadi va rivojlanadi. Sir emaski, qadriyat masalasi islomda ibodat darajasiga ko'tarilgan. Ibadatlar mohiyatida esa qadriyatlarni muhofaza qilish yotadi. Masalan, Qur'oni karim va hadis shariflarda ota-onaga yaxshilik qilish ta'kidlangan. Bu qadriyat savobi ulug' amallardan hisoblanadi. Shoir ta'kidlaganidek,

*“Otang bilan onang qalbi o'tar Ka'ba tavofidin,
Alar ko'nglini shod etsang bu xizmat ham ibodatdir”.*

Qadim-qadimdan zaminimizda ulug'langan qadriyatlardan biri bu kattaga hurmat, rahbarga itoat, qonunga rioyatdir. Har bir imonli inson yoshi ulug'larni e'zozlashi, rahbarlarga bo'ysunishi, davlat va jamiyat qonun-qoidalariga amal qilishi o'ta muhim. Ayni paytda islom olamining ba'zi nuqtalarida yuz berayotgan parokandalik va ziddiyat, ixtilof va adovat, halokatning asosiy sabablaridan biri aynan shu kabi tushunchalarning barbod bo'lganidandir. “Kattalarimizni hurmat, kichiklarimizga shafqat qilmaganlar bizdan emas”, “Baraka kattalaringiz bilan birga”, “Bir qavmning mo'tabar kishisi kelsa siz ham uni izzat-ikrom qiling”, “Kim sultonni xorlasa, Alloh uni xorlaydi” mazmunidagi hadislar mazkur fikrlarga isbot bo'ladi.

Milliy va diniy qadriyatlarimizdan yana biri halollik hisoblanadi. Buyuk bobokalonimiz Bahouddin Naqshbandning “Ibodot o'n qism bo'lsa, shundan to'qqiz qismi halollikni talab qilish, qolgan bir qismi boshqa ibodatlardir”, degan o'gitlari halollik maqomi qanchalar yuksak ekanini ko'rsatib beradi. Halollik har tomonlama poklikni ifodalaydi. Shu o'rinda yana Navoiy o'gitlari yodga keldi. Buyuk mutafakkir barkamollik namunasi bo'lgan Farhodni tavsiflab, “Demangkim, ko'zi poku ham so'zi pok, Dili poku, tili poku ham o'zi pok”, deydi.

Halollikning eng muhim jihatlaridan biri o'g'rilik, poraxo'rlik, firibgarlik, davlat mulkini talon-taroj qilish kabi bu kishilar mulkiga tajovuz va xiyonat

qilishdan tiyilish sanaladi. Halollikning muhimligidan, unga olib boruvchi vositalarning barchasi, ayniqsa, mehnat qilish, kasbu hunar bilan shug'ullanish ham islomiy qadriyatlar orasida alohida o'rin tutadi. Kishilar haqiga ko'z olaytirish, tama'girlik muqaddas dinimizga qoralanadi. Hadisi sharifda "Inson o'z qo'li bilan ishlab topgan luqmasidan shirinroq ne'mat yo'q", ekanligi ta'kidlangan. Shuning uchun, diyorimizdan o'tgan buyuk alloma va mutafakkirlar kasb-u hunar bilan shug'ullanganlar. Masalan, Toshkentning Hastimom – Hazrat Imom dahasiga nomi qo'yilgan Abu Bakr Shoshiy qaffollik, ya'ni qulfsizlik qilganlar. Abu Sa'id Xarroz kosiblikni, Abu Hafs Haddod temirchilikni kasb qilgan bo'lsalar, Bahouddin Naqshband matoga gul solganlar. Diyorimiz musulmonlari amal qiladigan hanafiy mazhabi asoschisi – Imom A'zam No'mon ibn Sobit tijorat bilan shug'ullangan.

Xalqimiz mehmondo'stligi olamga mashhur. Dunyoda o'zidan-da mehmonini izzat qiladigan kam sonli millatlardan biri. O'zbek xonadonlarida hamisha to'satdan kelib qoladigan mehmon uchun zaxira hozirlangan. Agar unday imkon bo'lmasa, qo'shnidan yordam olib bo'lsa-da, mehmonga taom hozirlangan. Bu esa mehmondo'stlik milliy va diniy qadriyatlar uyg'unligining yorqin ifodasidir. Hadisi sharifda qayd etilgan "Kimki Allohga va oxirat kuniga imon keltirgan bo'lsa, mehmonini ikrom qilsin", degan tamoyilga amal qilish ajdodlarimizdan bizga yetib kelgan go'zal an'ana hisoblanadi. Shu sabab o'lkamizga tashrif buyurgan sayyohlar qadim-qadimdan bu yerdagi go'zal urf-odatlariga maftun bo'lganlar. O'z ehtiyojidan boshqalar ehtiyojini ustun qo'yuvchilar Qur'oni karimda Hashr surasi 9-oyatida madh qilinganlar. Mazkur oyatda "iysor qiluvchilar" maqtaladi. "Iysor" so'zi arab tilidan tarjima qilinganda ustun qo'yish ma'nosini anglatadi. Ya'ni o'z ehtiyojidan boshqalar ehtiyojini yuqori qo'yib, nafsini baxillikdan saqlagan kimsalar najotga erishishi bayon qilingan. Bu esa go'zal islomiy qadriyatlardan biri sanaladi. Bu o'tgan payg'ambarlar, aziz avliyolar, ulug' mutafakkirlar, buyuk allomalarga xos bo'lgan yuksak fazilat. O'zbekistonda hali hanuz mazkur fazilat ko'zga tashlanadi. Yemay yedirish, kiymay kiydirish kabi xislatlari bilan mehmonni, musofirni, keksani, qo'shnini, qarindoshni, bolani, yetim-yesirni, beva-bechorani e'zozlagan yurtimiz zamini qadim-qadimdan fayz-u barakaga boy o'lka sifatida dovuq qozondi. Mazkur qadriyatlar Yangi O'zbekistonni barpo qilishda hayotimiz ko'rkiga aylanib, Uchinchi Renessans poydevori uchun tamal toshi bo'lib xizmat qilmoqda. Ustozlar, ota-onalar, ziyolilar o'zaro chambarchas bog'lanib ketgan milliy va diniy qadriyatlarimiz mohiyatini xalqimizga, ayniqsa, yosh avlodga yetkazishlari bugunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isoqova M.T. Milliy an'analar va ijtimoiy omillar ta'sirida ilk o'spirinlarda ma'naviy tasavvurlarni shakllantirish. Psix.Fan.Nom. Diss... avtoref.- Toshkent.1999. – B. 29-33.

2. Karimova V.M. O‘zbek yoshlarida oila to‘g‘risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi: Psixologiya fanlari doktori ilmiy darajasini yozish uchun yozilgan dissertatsiya.-T.:1994.-312b.

3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Odoblar xazinasi. Sharq. Toshkent. 2011. –B.67.

4. S.Saidjalolov. “Milliy va diniy qadriyatlarning tarixiy ildizi”. -T.:2022. -3b.

NAVOIY AFORIZMLARIDA MILLIY QADRIYATLAR TALQINI

O‘g‘iloy AXMADALIYEVA,

*NamDPI o‘zbek tili va adabiyoti
fakulteti 1-bosqich magistranti*

Dunyo adabiy merosida Navoiy ijodi alohida, o‘ziga xos o‘rin tutib kelmoqda. Ayniqsa, Alisher Navoiyning nasriy asarlari hozirda jahonning yetakchi oliy ta‘lim muassasalari, ilmiy markazlari tomonidan o‘rganilmoqda. Xususan, g‘arb tadqiqotchilari tomonidan Navoiyning adabiy xazinasini o‘rganish Yevropa tillariga tarjima qilish, ulug‘ qalamkash asarlarining mazmun-mohiyatini G‘arb afkor ommasiga yetkazib berishda The University of Californiya (AQSH), University of Chicago(AQSH), India University (AQSH), University of Cambridge (BB) kabi ta‘lim dargohlarida qator izlanishlar olib borilmoqda.

Natijada buyuk mutafakkir ijodi faqat olimlar tomonidan o‘rganilibgina qolmay, uni bugungi avlodga anglatish borasida ham metodologik tadqiqot va ilmiy-amaliy tajribalar olib borilmoqda. Xususan, yurtimizda ham bu borada ko‘plab pedagog olimlar ish olib borayotganligiga guvoh bo‘lyapmiz. Chunki Alisher Navoiy hikmatlari xalqaro maydonda ahamiyatini yo‘qotmay kelishi bilan birgalikda, yosh avlod ongiga milliy o‘zlik tushunchasini singdirishda ham tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Masalan, 5-sinf adabiyot darsligi kirish qismida buyuk shoirning “Xazoyin ul-maoniy” asari birinchi devonida keltirilgan “Olam ahli bilingizkim...” jumllarining izohlanishi e‘tiborni tortadi: “Bugungi kunda televizor orqali dunyoning hali u, hali bu chekkasida bombalar portlayotganiga, o‘nlab, yuzlab kishilar bir-birlarini qurbon qilayotganiga guvoh bo‘lasiz. O‘sha janglar, janjallar oqibatida azob chekayotgan begunoh odamlar ham xuddi sizdek tirik jon ekanini o‘ylarkansiz, Navoiy bobomiz naqadar haq ekanini ich-ichingizdan his qilasiz. Toki dunyoda kishilarning bir-birlariga dushmanlik qilishlari to‘xtamas ekan, shoirning bu tashvishli qichqirig‘i o‘z ahamiyatini saqlab qolaveradi”. Ushbu tasdiqlar bolalarga tinchliksevarlik g‘oyalarini singdirishda aynan mana shu ikkilik naqadar to‘g‘ri misol bo‘la olganligiga dalildir.

Yoki 6-sinflar uchun adabiyot darsligida berilgan pand-nasihat usulida

yozilgan “Mahbub ul-qulub” asaridan keltirilgan parchalar esa Navoiy bobomizning o‘zbek xalqi ma’naviy hayoti va tarbiyasida naqadar muhim shaxs ekanligining isbotidir. Jumladan, uning mazkur asarida keltirilgan: “Saxosiz kishi ila dursiz sadafning bir hukmi bor” jumllarida saxovatsiz kishi ichida duri bo‘lmagan sadafga o‘xshatiladi va bu hozirgi yoshlarimizda milliy tushunchalarni uyg‘otishda juda yaxshi o‘rnak bo‘lib xizmat qila oladi. Chunki milliy qadriyatlarimizga ko‘ra azaldan saxovat, qo‘lidagi ne‘matlarni atrofdagi do‘stlar va muhtojlar bilan bo‘lishish juda yaxshi xislat sanab kelingan va bolalarga yoshlikdan o‘rgatib kelingan.

Asarning 110-tanbihida keltirilgan yana bir hikmatda esa “Yaxshilikni yomonlikdan yaxshiroq deb bilmasang, yomonroq deb ham bilma”, – deyiladi. Ushbu birgina aforizm orqali mutafakkir o‘zbek xalqining yuzlab ehtaklardagi yaxshilik qilishga chorlovni qisqa qilib ifodalagan.

Bu kabi hikmatlar sirasiga yuzlab misollar keltirish mumkin. Shuning uchun ham Navoiy asarlari va hikmatli so‘zlari olti asrni bosib o‘tgach ham o‘qitilishda davom etmoqda. Bolalarda milliy ruh va o‘zlikni tarbiyalashdagi beqiyos ahamiyati tufayli ham mazkur mavzuni o‘qitish texnologiyalari va metodlari ustida qator ishlar olib borilmoqda.

Ayniqsa, mavzuni o‘rgatishga raqamli texnologiya yutuqlarini joriy qilish yana ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu izlanishlar qatoriga Navoiy hikmatlariga oid kompyuter o‘yinlari va animatsion filmlar yaratish, darslarda sun‘iy intellektga oid qo‘llanma va dasturlar qo‘llash o‘quvchilar xotirasida aforizmlarning ma’nosini va ahamiyatini yana ham kuchliroq ochib berish ham kiradi. Masalan, “Yaxshilik qilishni bilmasang, yaxshilarga qo‘shil” degan jumla asosida qisqa metrajli animatsiya yaratish ham bolada milliy axloqiy qarashlarni shakllantirishda kuchli audiovizual material bo‘lib xizmat qiladi.

Ya’ni o‘quvchiga mutafakkirning o‘g‘itlari shunchaki Navoiyni xotirlatish, mumtoz adabiyotni tushuntirish uchun emas, balki turli ijtimoiy-siyosiy g‘oyalarni singdirish, anglatish uchun ham o‘qitiladi.

Bundan tashqari buyuk shoir o‘z davrida ham yosh avlodni ijodiy-ma’naviy o‘stirishga alohida ahamiyat berganligi, ularga ijtimoiy-siyosiy kuch, kelajak poydevori sifatida qaraganligiga ham ko‘plab misollar mavjud. Jumladan, Filologiya fanlari doktori Farruxbek Olimning “Tamaddun” nashriyotida bosilgan “Alisher Navoiy manoqib holatlarida badiiy-publitsistik mahorat” monografiyasida Navoiyning birgina bayti bilan e’tiborga tushgan yosh qalamkashlarni ham o‘z tazkirasiga kiritganligi haqida ma’lumot berilgan. Bunga dalilni yana Oybekning “Navoiy” romanida keltirilgan voqealar syujetidan ham bilib olish mumkin. Unda mutafakkirning kelajak avlodga bo‘lgan e’tiborini ifodalash uchun yosh iste’dod Sultonmurodga qarata Navoiy tilidan shunday jumlar keltiriladi: “Himmat va g‘ayratni aslo qo‘ldan bermang. El-ulus sizdek zotlarga g‘oyat muhtojdir. Ilm daraxtini yaxshi parvarish etib, yurt tuprog‘iga chuqur tomir yoydirmog‘imiz kerak”.

Ushbu mavzuni to‘laqonli ochib berish va o‘quvchiga singdirishda

pedagogdan nafaqat fanni va mavzularni chuqurlashtirilgan holda bilish va tushuntira olish qobiliyati, balki zamon bilan hamnafas holda texnologiya yutuqlaridan ham xabardor bo'lish va ularni dars vaqti mobaynida qo'llay olish mahorati ham talab etiladi. Natijada darsdagi interaktivlikni oshirish, sinf e'tiborini tortish bilan birga mavzuni tushuntirishda yuqori samaradorlikni ta'minlashga, fanlar integratsiyalashuvining amalda ro'yobga chiqishiga hamda o'quvchilarda mavzuga oid kompyuter savodxonligini oshirishga erishish mumkin.

Darslar mobaynida Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi hamda "Madaniyat va ma'rifat", "O'zbekiston tarixi" telekanallari hamkorligida mumtoz ijodkorlarning boy ilmiy merosini yosh avlodga taqdim qilish maqsadida tashkil etilgan qator loyihalar asosida tayyorlangan video va audiomahsulotlardan foydalanish ham tobora yoshlardagi milliy ruh va uni aforizmlar orqali o'rganishga qiziqishni ortirib borayotganligi ham quvonarli hol.

Ammo faqatgina tayyor mediamahsulotlarni darsda qo'llash va ularni sharhlab berish bilangina cheklanib qolish hozirgi ayrim pedagoglar uchun og'riqli nuqtadir. Ushbu mavzuga yana ham ko'proq internetni joriy etish, turli onlayn o'yinlar ishlab chiqish, hozirgi kunda jamoaviy dasturiy o'yinlar uchun eng uyg'un bo'lgan "Kahoot" dasturdan foydalanish lozim.

Mazkur ilmiy ishning yozilish jarayonida, aynan shu mavzuda ushbu sohada faoliyat yuritayotgan kadrlar ishtirokida o'tkazilgan so'rovnomada berilgan "Qaysi telekanalda Alisher Navoiy hikmatlariga oid dasturlarni kuzatib borasiz?" degan

savolga umumiy 25 nafar ishtirokchining 67 foizi "O'zbekiston tarixi", 11 foizi "Zo'r TV", 22 foizi "Madaniyat va ma'rifat" kanallari degan javobni berishgan.

Shu tufayli ham milliy tarbiyada Alisher Navoiy hikmatlarining o'rni, mavzuga nisbatan o'quvchilardagi faollikni oshirish, sinfdagi interaktiv mashg'ulotlarni ko'paytirishda kompyuter dasturlarini mavzuga joriy qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. Navoiy. Xazoiyin ul-maoniy. Birinchi devon. G'aroyib us-sig'ar. – Toshkent: Tamaddun, 2022
2. Ahmedov S., Qosimov B., Qo'chqorov R., Rizayev Sh. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun adabiyot darsligi. – Toshkent: 2020. – 6 b.
3. Ahmedov S., Qosimov B. Qo'chqorov R., Rizayev Sh. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun adabiyot darsligi. – Toshkent: 2017. – 34 b.
4. Axmadaliyeva O'. Majolis un-nafois xususida. – Toshkent: O'zFA
5. Axmadaliyeva O'. Alisher Navoiy aforizmlari va ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash metodikasi. – Namangan. – 4-5 b.
6. Olim F. Alisher Navoiy manqib-holatlarida badiiy-publitsistik mahorat. – Toshkent: Tamaddun, 2022. – 5b.

YOSH AVLODNI VATANPARVARLIK VA MA'NAVY-AXLOQIY TARBİYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH VA YUKSALTIRISH

Irodaxon MO'YDINOVA,

*Qo'qon universiteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
2-kurs talabasi*

Hozirgi vaqtdagi dolzarb mavzulardan biri – bu mamlakatimiz yoshlarini vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, jismonan sog'lom hamda har tomonlama ma'naviy salohiyatini yuksak darajada shakllantirish hisoblanadi[1]. Milliy qadriyatlar – bu ajdodlarimizning boy madaniy merosi, urf-odatlar, an'analari va odob-axloq me'yorlari bo'lib, ular orqali kelajak avlodga Vatanparvarlik, odob-axloq, hurmat-ehtirom va insoniylik kabi fazilatlar singdiriladi. Milliy qadriyatlar yoshlar ongida yuksak fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga kasb etadi. Ularni yosh avlodga to'g'ri yetkazish esa o'qituvchilar, ota-onalar va keng jamoatchilikning zimmasidagi asosiy vazifalardan biridir. Bu borada oila tarbiyasi, ta'lim muassasalari va madaniy-ma'rifiy tadbirlarning roli beqiyosdir[2].

Oila – milliy qadriyatlar va an'analarni avloddan-avlodga yetkazishda jamiyatning muhim bo'g'in hisoblanadi. Ota-onalar farzandlariga kichikligidan milliy qadriyatlarni hurmat qilishni o'rgatishlari lozim. Masalan, ota-onalar bolalariga navro'z bayrami kabi milliy bayramlarimizning mohiyatini tushuntirishlari, o'tmish ajdodlarimizning boy merosidan saboq berishlari zarur.

Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni tarbiyalashga e'tibor qaratilishi lozim. Bu jarayonda darslar, milliy an'analari va qadriyatlar

mavzusida o'tkaziladigan ochiq mashg'ulotlar, tadbirlar, ko'rgazmalar va tanlovlar muhim rol o'ynaydi. Talabalarga milliy qadriyatlar haqida bilimlar berish orqali ularning ona-vatanga, milliy madaniyatga bo'lgan hurmatini oshirishda yordam beradi.

Vatanparvarlik vatan so'zi bilan chambarchas bog'langan bo'lib, vatan, ana shu vatanparvarlikni paydo qiladi. Vatan so'zi arabcha so'zdan olingan bo'lib, "Ona yurt" ma'nosini bildiradi. Bu tushunchani ikki ya'ni keng va tor ma'nolarda tushunish mumkin. Kishining tug'ilib o'sgan maskani, mahallasi, qishlog'i nazarda tutilsa, bu tor ma'noda tushunishdir. Agar, bir xalq vakillari doimiy holda yashagan, ularning ajdodlari azal-azaldan istiqomat qilgan hudud nazarda tutilsa, u keng ma'noda tushuniladi. Milliy vatanparvarlik haqida so'z borganda, bu o'zbek xalqining qon-qoniga singib ketgan iymon, insof, mehr-muhabbat, oqibat, shavqat, or-nomus, ona yurtiga, o'z eliga nisbatan sadoqat ahloqiy-ma'naviy qadriyatlar, g'oya va qarashlar yig'indisi tushuniladi. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, yoshlarda vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish, ularni o'z fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini bajarishga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan faoliyatdir. Bugungi kunda zamonamizdagi yosh avlodni vatanparvarlik ruhda tarbiyalash, ularni vatanga nisbatan muhabbatli tarzda shakllantirish muhim ahamiyatga ega[3].

Vatanni sevish iymondandir deb ham bejiz aytishmagan. Millatimiz faxri bo'lgan buyuk ajdodlarimiz, ulug' zotlar benihoya ko'p. Vatanparvarlik, haqida so'z borganida vatanimizning mustaqilligi va yurt ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz shu jumladan ma'rifatparvar jadidlarni eslab o'tish o'rindir. Ular qatag'on yillari paytida yashagan bo'lsa-da, so'z erkinligi uchun kurashdi, xalqni ma'rifatga chorladi, mustaqillikka intildi. Millat dardini o'z dardi deb bildi. Xalq ma'rifati, yuksalishi, o'zligini anglashi uchun 100 dan ortiq maktablar ochib, bolalarga bepul ta'lim-tarbiya berdi. Shu bilan bir qatorda jadidlar o'tkir she'riyati yuksak tarjimalari, kuchli dramalari, mumtoz romanlari va kuyunchaklik bilan yozilgan publitsistik maqolalari, hamda ijtimoiy faoliyati bilan o'zbek adabiyoti, madaniyati, va milliy tafakkuri rivojiga ulkan hissa qo'shdi[4].

Yoshlarimizning ma'naviy yetuk bo'lib tarbiyalanishida oila bilan bir qatorda mahallaning ham o'rni beqiyosdir. Mahalla azaliy urf-odatlar, udumlar, an'analarga tayangan holda ulkan ma'naviy tarbiya vazifasini bajaradi. Keksalarning pand-nasihatlari, kattalarning shaxsiy ibrati, jamoaning hamjihatligi orqali yoshlar ongiga ezgulik g'oyalari singdirib boriladi. Har bir kishi qalbida milliy qadriyatlar, mehroqibat, hamjihatlik, insoniylik, el-yurt sha'ni uchun kurash, o'zaro yordam kabi fazilatlarini tarkib topishida mahallaning o'rni beqiyos hisoblanadi. Shu sababdan ham, o'zbek mahallalari azaldan tarbiya maskani hamda ahillik, totuvlik va mehr-oqibat o'chog'i bo'lgan. Hozirgi davrga kelib mahallaning mohiyati

bilan birga vakolati ham shakli ham o'zgardi, ko'lami esa kengaydi. Jumladan, keng jamoatchilik o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samarali yo'lga qo'yishda mahallaning katta imkoniyatlari mavjud. Ayniqsa, har bir yosh avlod qalbida milliy qadriyatlar, mehr-oqibat, hamjihatlik, insoniylik, el-yurt sha'ni uchun kurash, birbiriga o'zaro yordam kabi fazilatlarini tarkib topishida o'z-o'zini boshqarish instituti hisoblanmish mahallaning o'z o'rnini mavjud. Chunki mahalla, kishilarni birlashtiradigan, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jamoa vazifasini ham bajaradi. Mahallaning barcha faollari yoshlarning tarbiyasiga bee'tibor qaramasdan, ularning yurish-turishini, xatti-harakatini nazorat ostiga olib, xuddi o'z bolasidek ko'rib, mas'ul bo'lishi, ko'pgina yoshlarning tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi. Yoshlar tarbiyasiga oila, mahalla va ta'lim muassasalari birdek mas'ul. Bunda esa o'zaro hamkorlikning yo'lga qo'yilishi ko'zlangan maqsadga erishishni yanada osonlashtiradi. Milliy qadriyatlarimizni yosh avlod ongiga singdirish uchun umumxalq bayramlarida, xasharlarda yoshlarimiz ishtirokini kengaytirib, ularni ko'proq jalb etish maqsadga muvofiq. Mahalla yoshlarni tarbiyalashda tarixiy merosimizga va milliy tarbiyamizga asoslanishimiz lozim. Milliy an'ana, urfodatlarimiz xalqimiz hayotining mazmuniga, kundalik turmush tarziga singib ketgan. Buni yoshlarga to'g'ri yetkazish yoshlarning o'zaro munosabatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatibgina qolmay, dunyoni aslidek tushunish va eng asosiysi, inson ma'naviy qiyofasini mukamallashuviga olib keladi. Ta'lim orqali yoshlarga insoniyat tajribasida to'plangan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar yetkaziladi. Ta'lim muassasalarida yoshlar turli fanlarni o'zlashtirish natijasida uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuning 3-moddasida, ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biri ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligini, ta'limning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash dolzarb masalalardan biri ekanligi qayd etib o'tilgan. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida: "Uzluksiz ta'limni tashkil etish va rivojlantirish prinsiplaridan biri ta'limning insonparvarlashuvidir. Ta'limning insonparvarlashuvi – inson qobiliyatlarining ochilishi va uning ta'limga nisbatan bo'lgan turli-tuman ehtiyojlarining qondirilishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar ustuvorligining ta'minlanishi, inson, jamiyat va atrof-muhit o'zaro munosabatlarining uyg'unlashuvidir", – deb ta'kidlangan.

Xulosa sifatida shuni aytish kerakki, yosh avlodni vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash asosida milliy o'zlikni anglash va yuksaltirishda jamiyatning eng kichik bo'g'ini ham muhim ro'l o'ynaydi. Bolalar oilada, bog'chada va maktabda ta'lim-tarbiya olishi mobaynida ham ta'limiy jihatdan, ham vatanparvarlik va manaviy-axloqiy jihatdan yuksalib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dovudxonov.M Yoshlarni milliy qadryatlar ruhida tarbiyalashda oila, mahalla va ta’lim muassasalarining roli. “Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnali №17. B.188.
2. Odiljonov.U Kelajak avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash “Formation Of Psychology And Pedagogy As Interdisciplinary Sciences” B. 43.
3. Raxmatullayeva.S Mo‘ydinova.I Yoshlarni vatanparvarlik va ma’naviy axloqiy tarbiyalash asosida milliy o‘zlikni anglash va yuksaltirish texnologiyalari. B.67.
4. Saydazimov A. Jadidchilikning paydo bo‘lishi va vatan ravnaqi uchun jadidlarning sa’y-harakati. – So‘ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi respublika ilmiy-uslubiy jurnali.B.156.

ZJV5401

ZJV5401

4-SHO‘BA

**MILLIY QADRIYATLARGA
ASOSLANGAN
TARAQQIYOT OMILLARI**

ZJV5401

MA'NAVIYAT MILLIY NEGIZIMIZ ASOSI

Azamat MUXTAROV,

falsafa fanlari doktori, professor

Republika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi a'zosi

Kirish. O'tgan asrlar davomida milliy qadriyatlarimiz toptalib kelindi hatto etiqod mahsulimiz bo'lgan dinimiz bilan birga sha'nimiz va g'ururimizni ham oyoq osti qilinganligini sir emas. Bu esa davlat va jamiyatimiz uyg'onishi choralarini kuchaytirishni talab etmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Ma'naviyat haqida turli olimu faylasuflarning o'z fikrlarini bildirib kelishgan va har xil yondoshuvlar bilan izohlashgan. Ba'zi faylasuflar va ma'naviyat xodimlari uni insonning ruhiy va diniy olami bilan bog'lashsa ba'zilar, esa moddiylik bilan ham bog'lanishini taalluqli xususiyat sifatida ta'riflashmoqda. Lekin olimlar va faylasuflarning fikrini inkor etmagan holda moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligiga hamda g'oyaviy-mafkuraviy jihatlariga ham e'tibor qaratganmiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi global demokratik lebral qonunlarni qadriyatga aylantirayotgan bir paytda uning ma'lum bir jihatlarini ya'niy kutilmagan oshzchilikning manfaatlarini himoya qilish yo'lida olib borilayotgan harakatlari ma'naviyatning yemirilishiga olib kelmoqda. Bu o'z navbatida ma'naviyat tanqisligiga olib kelmoqda. Aynan shunday jarayonlarni analiz-sintez, ilmiy va metodologik jihatdan tahlil etish kerakligini ko'rsatmoqda.

Tahlil va natijalar. XIX asr oxirlaridan boshlab dunyoda materializm konsepsiyasi, biz yaqingacha yashab kelgan sotsialistik jamiyatda esa uning eng ashaddiy shakli bo'lgan ateizm hukmronlik qilgani uchun "ma'naviyat" tushunchasining mazmuni juda tor talqin etilgan va mazmunan "ruh" tushunchasiga juda yaqin bo'lgani uchun deyarli ishlatilmay kelingan edi. Vaholanki, bu tushunchaning teran ma'no va mazmunini tushunmasdan turib, o'z hayotimizning ma'nosini izlashga urinishimizda ma'no yo'q.

"Ma'no", "ma'naviyat" tushunchalarining asliy, chuqur va keng mazmunini eslash, qayta tiklash hamda o'tmish va yot mafkuralaridan xolis anglash yo'lida respublikamiz olimlari tomonidan ko'p izlanishlar amalga oshirilmoqda".[1] "Vatan tuyg'usi" kitobida, **ma'naviyat – odamning ruhiy va aqliy olamining majmuidir**" degan ta'rif berilgan. Haqiqatan ham sobiq ittifoq davrida ma'naviyat masalasi e'tibordan chetda qolgan edi. O'sha davrda uni yaxlit hodisa sifatida talqin eta olmaslik bu to'g'rida umumiy tasavvur hosil qilish imkonini bermas edi. Yangi davrga kelib ma'naviyatga e'tibor kuchaydi, ma'naviy qadriyatlarimizni tiklash va asrab-avaylash ustuvor vazifaga aylandi.

Madaniyat, ma'rifat va ma'naviyat zarbaga uchrab, xalqning, mamlakatning ma'naviyati va ma'rifati barbod bo'laversa, o'z-o'zidan e'tiqodsiz bo'lib ketadi. Ma'naviyat va ma'rifatdan mahrum xalq milliy

jihatdan o'zini anglab ololmaydi, taqdirga tan berib yashashni o'ziga ep ko'radi. Masalan, chor Rossiyaning Turkistonga nisbatan siyosati misolida buni ko'rish mumkin. Chorizm generallaridan biri **M.D.Skobelov** **“Millatni yo'q qilish uchun uni qirish shart emas, uning ma'naviyatini, madaniyatini, tilini, san'atini yo'q qilsang bas, tez orada o'zi tanazzulga uchraydi”**, deb bashorat qilgan edi. Ayni o'sha vaqtda shunday ham bo'ldi.

Tabiiyki, globallashuv sharoitida bunday tahlikali vaziyatda yoshlarni ma'naviyatli qilib tarbiyalash, ularni kitobga qaytarish, mutolaa madaniyatini manzilli qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish eng asosiy masala hisoblanadi. Chunki barkamol avlodni voyaga yetkazishda kitobning tarbiyaviy ahamiyati beqiyos. Aynan mutolaa insonga bilim beradi, dunyoqarashini kengaytiradi, fikrlashni o'rgatadi, ma'naviy olamini boyitib, imon-e'tiqodini kuchaytiradi. Shu jihatdan, bugun badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommbop, tarbiyaviy, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash hayotiy zaruratdir. Qolaversa, kutubxonalarda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan adabiy asarlar sonini kuchaytirish va sifatini yaxshilash maqsadga muvofiqdir.

Yangilanayotgan tafakkurning, O'zbekiston uchun xos bo'lgan yana bir jihati shundaki, O'zbekiston xalqi bugun “o'z taqdirini hal etish huquqsiz” yashayotgani yo'q. Aksincha, o'z taqdirini o'zi hal etmoqda. Bugun O'zbekistonda o'zbek xalqi mentalitetiga, milliy iqtisodi, tabiatiga yot bo'lgan kommunistik g'oya ham partiya diktaturasi ham, yalpi davlat hukmronligi-yu, yagona partiya yetakchisi ham yo'q. Bugun O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti ma'muriy buyruqbozlik variantidagi demokratik to'siqlardan ozod bo'ldi. U bozor iqtisodiyotiga, mulkchilikning xilma-xilligiga asoslangan holda rivojlanmoqda. Milliy madaniyatiga asoslangan holda rivojlanmoqda. O'z milliy-ma'naviy merosiga, qadriyatlariga tayangan holda, o'z kelajagini qurmoqda. Bu har bir inson uchun, uning dunyoqarashi, salohiyati uchun yangi imkoniyatlardir. Bozor munosabatlari tabiiy individuallik bilan jamoaviylikni uyg'un holda namoyon eta boshladi. O'zbekiston xalqi o'z milliy-ma'naviy negizlari asosida o'zligini, dunyoning o'zgarishlarini anglamoqda. Chunki, har bir xalqning ma'naviy dunyosi uning tarixiy, ma'naviy hayot yo'lini o'zi ifoda etmasa, undan begona bo'lsa, o'ziga xos va mos rivojlanishning qonuniga to'g'ri kelmaydi.

O'zbekiston xalqi o'z milliy-ma'naviy negizlari asosiga qo'yilgan falsafiy tafakkuriga asoslanmoqda. Bu o'ziga xos va mos fikr, dunyoqarashga ega bo'layotganligidan dalolatdir. O'zbekistonning yangi falsafiy tafakkuri o'ziga xos shunday ulkan borliqki, unda milliylik bilan umuminsoniylik, diniylik bilan dunyoviylik, insoniylik bilan ezgulik, bunyodkorlik, individuallik bilan jamoaviylik uyg'unlashib ketgan. Uni Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, A.Navoiy, Z.M.Boburlarning ma'naviy merosi orqali anglaymiz yoki A.Avloniy, A.Qodiriy, A.Fitrat, A.Cho'lpon kabi ma'rifatparvarchilik namoyandalari orqali ko'ramiz.

Ular boylik uchun, shon-shuhrat uchun maydonga chiqishmadi...ular o't bilan o'ynashayotganliklarini, istibdodga qarshi kurashayotganliklari uchun ayovsiz jazolanishlarini oldindan yaxshi bilishgan. Bila turib ongli ravishda mana shu yo'ldan borishgan. Chunki vijdonlari, iymonlari shunga da'vat etgan".[2]

Voqea va hodisalarning sodir bo'lishi, amal qilishi bilan bog'liq qonuniyatlarni bilish o'ta murakkab. Inson aql-zakovati hamma vaqt ham tezda anglab olinolmaydigan jarayon. Uni anglash uchun aql bilan birga, bilim, tajriba, kuzatish, taqqoslash talab etiladi. Bir qarashda tartibsiz bo'lib ko'ringan har qanday hodisa, xatti-harakat yoki faoliyatda ham uni shunga undovchi tartibot, ichki shart-sharoitlar, omillar majmui uni yuzaga keltiradi. Ana shu hodisalarni tabiat va jamiyatda kuzatish yoki umuman jonli yoki jonsiz tabiat munosabatida sodir bo'lishi ayni paytda o'ziga xos ichki va tashqi bog'lanishning mavjudligini ko'rsatadi. Bu dunyoning bir butunligi va rang-barangligidan dalolatdir. Hayot o'zgaruvchan va o'z-o'zini tashkil etib boradi. Uni "rivojlanish", "taraqqiyot" tushunchalari ifoda etadi. Masalan, **rivojlanish** tushunchasi qaysi sohasida kuzatilmasin o'zining ma'no-mazmuniga ega. Rivojlanishning har qanday tipida ijobiy, progressiv sifatlar jamlanib boradi. Biroq ayrim hollarda yangi vujudga kelgan sifat progressiv xarakterda bo'lishi ham mumkin, shunga qaramasdan rivojlanishda umumiy progressiv yo'nalish saqlanib qoladi. **"Taraqqiyot"** tushunchasini nisbatan yondashganda ilgari qiladigan harakat, uni yuksalishning ustuvorligi bilan bog'liq deb qarash mumkin. "Taraqqiyot" tushunchasi ayrim yo'qotishlarni ham istisno etmaydi. Uning ichki bog'lanishlari, taraqqiyotga undayotgan manbai, kuch-quvvati darajasi yuqoriligi bilan ajralib turadi.[3] Taraqqiyot (arab – ko'tarilishi, yuksalish, rivojlanish) – rivojlanish, takomillashib, olamdagi ilgari qiladigan harakatni, ob'ektlardagi sifatli o'zgarishlarni, borliqdagi yangi shakllarning vujudga kelishini ifodalovchi falsafiy kategoriya. Taraqqiyot rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo'nalish shakli, uning yuksalishi. Taraqqiyotni ko'pincha rivojlanish bilan aynanlashtirib qo'yishadi, aslida u rivojlanishning bir yo'nalishidir. Shuningdek, taraqqiyot ayrim adabiyotlarda faqat jamiyatdagi rivojlanish ma'nosida qo'llashadi, bu ham bir yoqlama yondashuv. Taraqqiyot falsafiy adabiyotlarda progressiv rivojlanish tarzida qo'llaniladi. Rivojlanish ko'proq falsafiy tushuncha. Taraqqiyot tushunchasi sotsial, iqtisodiy, madaniy, siyosiy jihatlar bilan ham bog'liq. Rivojlanish esa ham jonli, ham jonsiz tabiatda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarni o'zida ifodalovchi keng ma'noga ega. Rivojlanishni tayyor, tugal, izchil holatda emas, aksincha, davomiylik, tadrijiylik tarzida ko'rish lozim. Har bir narsa va hodisada tugallik va tugalmaslik, izchillik bilan noizchillik, tartibliylik bilan tartibsizlik holatlarini bir-biridan ayri holda tasavvur etish, rivojlanish mantig'iga, qonuniyatiga to'g'ri kelmaydi. Uni ikkiga ajratish orqali ko'rish falsafasi, bir tomonlama "materialistik falsafaga" moyil. Buning oqibatini o'tmish bilan bog'liq ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy hayotimizda ko'rdik. Masalan, jamiyatdagi o'zgarishlarni amalga

o'shishda inqilob yo'lini tan olish oqibatida dialektikani bir tomonlama ko'rish, jamiyatni ikkiga ajratib tasavvur etish "yaxshi va yomon", "do'st va dushman", "ezgulik va yovuzlik", "ezuvchi va eziluvchi", "hukmron va tobelikni" ajratishga olib keldi. Materializm falsafasining xato va cheklangan joyidan biri ham shunda. U butun, yaxlit holdagi voqea va hodisaga xos bo'lgan ikki jihatni ajratib ko'rdi.

Inson tafakkuri turrlariga xos xususiyatlarni tekshirish va tahlil qilish natijasida mustaqil fikrlash inson oldida turgan muammolari, maqsad va vazifalari belgilangan holda o'z bilimi, dunyoqarashi va hayotiy tajribalariga tayanib, turli yo'l va usul, vositalari yordamida o'zining intellektual imkoniyatlari darajasida mustaqil ravishda hal qilishdan iborat bo'lgan aqliy faoliyatdir. Kishi tafakkuri mustaqilligi belgilaridan biri – tashabbuskorlik bo'lib, u insonning o'z oldiga aniq maqsad, yaqqol vazifalar qo'yish, ularni amalga oshirish yo'lidagi muammolar yechimini topish, nihoyasiga yetkazish uchun zarur bo'lgan usul va vositalarni o'zi belgilashida namoyon bo'ladi. Bu faoliyatning aniqligi, vazifalarni bajarish jarayonida yangi usul va vositalarni tez topish, saralash hamda qo'llash natijaning salmog'ida ko'rinadi. Tafakkur mustaqilligining tanqidiyligi esa mustaqil fikrlovchini voqea-hodisalarga munosabati, uning xususiyatlari, muhim-nomuhim jihatlarini ajrata bilishda seziladi. Mustaqil tafakkurga ega bo'lmagan kishilar tayyor qarashlar asiriga aylanadi va ularda tafakkurning o'sishi o'zining tabiiy darajasidan orqada qoladi. Tafakkur qaramligi, qulligi jamiyat rivojiga, millat taraqqiyotiga to'siq bo'ladi. Chunki, tafakkur o'zgarmasa turmush ham o'zgarmaydi. Shuning uchun ham fikrning mustaqilligi uning sarmahsulligi, samaradorligini ta'minlaydi. Qay bir inson tomonidan muayyan vaqt ichida ma'lum soha uchun qimmatli va yangi fikrlar, g'oyalar, tavsiyalar yaratilgan, nazariy va amaliy vazifalar hal qilingan bo'lsa, bunday kishining tafakkuri sarmahsul, samarali sanaladi. Demak, muayyan vaqt oralig'ida mustaqil ravishda bajarilgan ish ko'lam va sifati (tafakkurining kengligi, chuqurligi, tanqidiyligi asosida) tafakkur mustaqilligining o'lchovi bo'lib xizmat qiladi. Zero, tafakkur mustaqilligiga erishish, ya'ni mustaqil fikr sohiblarini tarbiyalash va shakllantirish bugungi o'zbek taraqqiyotining muhim ma'naviy omillaridan biri hisoblanadi.

Ertangi kunimiz egalari bo'lgan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishlari uchun barcha imkoniyatlar ishga solinmoqda. Bu borada Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan **Uchinchi renessans** poydevorini barpo etish tashabbusi yo'lchi yulduz bo'lmoqda. Bu yo'lda bizga ta'lim-tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish hamda ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish maqsadining asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilmoqda. **"Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi"**, degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to'qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat

uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o'zini o'ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste'molchilik kayfiyati turli yo'llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustomonlik bilan singdirilyapti.

Terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiberjinoyatchilik, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar xavfi oshib bormoqda. Ba'zi hududlarda atayin beqarorlik yuzaga keltirilib, norozilik kayfiyati avj oldirilmogda.

Bunday tahlkali vaziyatda hushyor va ogoh bo'lib, xalqimizning tinchligi, mamlakatimiz manfaatlarini o'ylab yashash zarur. Davlatimiz rahbari loqaydlik va beparvolik eng katta xavf ekanini, bugun uchrayotgan ijtimoiy muammolarni kamaytirish uchun nuroniyar tarbiyasi, jamoatchilik nazorati yetishmayotganini ta'kidladi. Albatta, ijtimoiy-ma'naviy muhitni ilmiy asosda tahlil qilishni davrning o'zi talab etmoqda. Jamiyatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlar shunday asosda yo'lga qo'yilmagani uchun ham kutilgan natijani bermayapti.

Shuning uchun Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi ishini tanqidiy o'rganib chiqib, faoliyatini tubdan takomillashtirish zarurligi aytib o'tildi. Prezidentimiz ushbu markazning "Ma'naviyat targ'ibotchisi" o'quv muassasi negizida Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutini tashkil etish taklifini bildirdi. Haqiqatan ham, hozirgi paytda ma'naviyat targ'iboti bilan o'nlab tashkilotlar shug'ullanadi. Lekin ularning faoliyati aniq muvofiqlashtirilmayotgani, yagona tizimga birlashmagani sababli bir-birini takrorlash holatlari mavjud. Shu boisdan ham respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi barcha hududiy-kengashlarning, vazirlik, idora va tashkilotlarning ma'naviy-ma'rifiy faoliyatini muvofiqlashtirib borishi belgilandi. Markaz va uning tizimidagi tashkilotlarning moddiy-texnik ta'minoti keskin kuchaytiriladi. Uning faoliyati ilmiy-tadqiqot va targ'ibot-tashviqot yo'nalishlarida qayta tashkil qilinadi.

"Tarbiyada tanaffus bo'lmaydi", deydi xalqimiz. Lekin ma'naviy-ma'rifiy ishlardagi uzviylik hozircha bunday emas. Bu borada bog'cha, maktab, oliy ta'lim, mahalla – har biri alohida ish olib boryapti. Shu boisdan ham ma'naviy-ma'rifiy ishlarning yagona tizimini yaratish, xususan, o'g'il-qizlarni bolaligidanoq bilimli va fazilatli etib tarbiyalash, buning uchun maktabgacha ta'lim muassasalariga metodik yordam muhimligi bayon etildi.

Yoshlarni vatanparvarlik, milliy iftixor ruhida tarbiyalash, buning uchun tarixni yaxshi o'rgatish, bu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhimligi qayd etildi. "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur", - dedi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev. Shuning uchun ham mutasaddilarga O'zbekistonda tarix fanini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish vazifasi qo'yildi.

Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy "aql markazlari"mizni

shakllantirishni talab etmoqda. Afsuski, atrofimizdagi barcha siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni chuqur tushunib, ta'sirchan tilda yetkazib beradigan tahlilchi va eksportlarimiz juda kam. Bunday vaziyatda jamiyatimizni ma'naviy tahdidlardan himoya qilish borasidagi ilmiy-amaliy tadqiqotlarni tubdan qayta ko'rib chiqish zaruriyati aytib o'tildi. Shu ma'noda, Ma'naviyat va ma'rifat, "Taraqqiyot strategiyasi", O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazlari, ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi tadqiqot institutlari haqiqiy "aql markazlari"ga aylanishi zarurligi ta'kidlandi. Umuman, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Agar kimdir, ma'naviyat masalasi – bu faqat Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o'ylasa, xato qiladi. Bularning barchasi oldimizda turgan eng asosiy, eng muhim vazifalardan biridir".[4]

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mamlakatning porloq kelajagi, ravnaqi va barqarorligi, dunyo davlatlari o'rtasida o'zining munosib o'rniga ega bo'lishi eng zamonaviy innovatsion bilimlarni egallagan, inson kapitali yuqori bo'lgan mutaxassislariga bog'liqdir. Bevosita ular yurtimizda Uchinchi Renessans shakllanishini ta'minlaydi. Bugun O'zbekistonda adolatli kuchli demokratik fuqarolik jamiyatini qurishda iqtisodiyot va ma'naviyat muhim o'rin tutadi. Birinchisi yangi O'zbekistonni barpo etishga qaratilgan, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot bo'lsa, ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat. Bu degani, **birinchidan**, jamiyat ma'naviy hayoti muammolarini o'rganish va takomillashtirish asosida fan sohasini erkinlashtirishga eng qobiliyatli, iqtidorli olimlarning yangi avlodini shakllantiradi. **Ikkinchidan**, fundamental va amaliy fan sohaslarini rivojlantiradi. Bu orqali esa jamiyat ma'naviy yuksalishi uchun yangi imkoniyat va ilmiy raqobat muhitini yaratadi. **Uchinchidan**, bu ijtimoiy-gumanitar fanlar olimlarining fan va ta'limning barcha sohalarini bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarida, dasturlarda ishtirok etishini rag'batlantiradi. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari borishda millat ravnaqiga o'z hissaslarini qo'shishdan ham ma'naviy, ham moddiy manfaatdor bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Булар қаторида дастлаб А.Эркаев, А.Иброҳимов, Ҳ. Султонов, Н.Жўраев, М.Имомназаров, Ш.Қаҳҳорова ва бошқаларнинг ишларини кўрсатиш мумкин.
2. Унутилмас сиймолар. Жадидчилик ҳаракатининг намояндалари. Т.: Академия, 1999 й.
3. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. Т.: "Академия", 2004. -12-13-бетлар.
4. Мирзиёев Ш.М. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир. // "Халқ сўзи", 2021 йил 20 январь.

5.

YANGI O‘ZBEKISTONDA DUNYOVIY VA IJTIMOY DAVLATNI SHAKLLANTIRISHDA DINIY VA DUNYOVIY MAFKURALARNING UYG‘UNLIGI

Bekdavlat ALIYEV,

*Falsafa fanlari doktori, Toshkent davlat
iqtisodiyot universiteti professori*

Djaxongir BAYALIYEV,

*Falsafa fanlari nomzodi, Toshkent davlat
iqtisodiyot universiteti dotsenti*

Kirish. Yangi O‘zbekistonda dunyoviy va ijtimoiy davlatni shakllantirishda dunyoviy va diniy mafkuralarning o‘zaro uyg‘unligi turli tarixiy davrlarda o‘zgarib, yangi xususiyatlar, shakllar kasb etgan. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi davri bu jihatdan yanada murakkab bo‘lib, o‘zaro munosabat, sharoitlari, imkoniyatlari, shakl va vositalari, zaruriyat va oqibatlar oldingi davrlardagi holatdan tubdan farq qiladi. Postindustrial jamiyatning shakllanishi, butun dunyoda, barcha sohada tobora chuqurlashib borayotgan globallashuv jarayoni, mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy hayotida shunday muammolarni keltirib chiqarmoqdaki, ular diniy va dunyoviy mafkuralar o‘rtasidagi munosabatning, kurashning shakllariga, yo‘nalishlariga hal qiluvchi ta‘sir o‘tkazmoqda, jamiyat istiqboli nuqtai nazardan ular o‘rtasidagi munosabatning samarali yo‘nalish va shakllarini tanlab olishni zarur qilib qo‘ymoqda.

Shu munosabat bilan mazkur maqolada postindustrial jamiyat, globallashuv jarayonlarining mohiyati, xususiyatlari, jamiyat va inson hayotiga ta‘sirlari qanday muammolarni keltirib chiqarayotganligi, bu davrda diniy va dunyoviy mafkuralar o‘zaro munosabatining mazmuni, shakli va maqsadlarida qanday jarayonlar, tendensiyalar namoyon bo‘layotganligini tahlil qilamiz.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Mustaqillik yillarida dinga munosabat yangicha tamoyillar asosida shakllandi. Prezident I.Karimovning asarlarida jamiyat tarixi, bugungi tiklanish davrida dinning beqiyos roli, dinga munosabat tamoyillari nazariy asoslab berildi. Din va diniy mafkura, uning yangi jamiyat qurishdagi ahamiyati haqida maqolalar, to‘plamlar nashr qilindi, monografiyalar yozildi. Nashr etilgan bu ishlarda diniy ma‘naviyatning milliy qadriyatlarga singib ketganligi, yuksak ma‘naviyatimizning tarkibiy qismiga aylanganligi, tariximizda muhim o‘rin tutganligi va yangi jamiyat qurishda diniy va dunyoviy mazmundagi turli qarashlar hamkorligi zaruriyati u yoki bu darajada yoritib berilgan.

So‘nggi yillarda islom mafkurasini ilmiy tadqiq qilgan dissertasiyalar yozildi. S.M.Arifxanova o‘z ilmiy ishida islomning axloqiy tamoyillarini mintaqamiz xalqlari madaniyatining ajralmas qismi sifatida tahlil qiladi, uning ma‘naviyatimizdagi o‘rnini ishonchli dalillar asosida isbotlaydi[1].

P.J.Abdullaxonov esa o'z nomzodlik ishida O'rta Osiyo xalqlari madaniyati tizimida islomning o'rnini tahlil qilgan[2]. B.M.Bobojanov XVI asrning birinchi yarmida Movoraunnahrda Naqshbandiya shayxlarning siyosiy faoliyatini tahlil qilib, islomning mafkura sifatida jamiyatga ta'sirini chuqur tahlil qilib bergan. Z.Alimova esa islom dinida ijtimoiy adolatning namoyon bo'lish xususiyatlarini ko'rsatib bergan. Ayniqsa dinni niqob qilib olgan radikal yo'nalishdagi oqimlar, harakatlar, ularning manbalarini o'rganish bo'yicha salmoqli ishlar qilindi.

So'nggi yillarda dunyoviylik kategoriyasini falsafiy tadqiq qilishga bag'ishlangan ilmiy ishlar yaratilmoqda[3]. Bu o'rinda bunday ishlarning dastlabki salmoqli natijasi bo'lmish "Dunyoviylik falsafasi", "Dunyoviylik va ijtimoiylik" maqolalar to'plamini ta'kidlab o'tish joiz. Xususan to'plamlardan o'rin olgan Tohir Karimning "Dunyoviylik falsafasi" maqolasida dunyoviylik falsafiy kategoriya sifatida tahlil qilinadi, uning jamiyat ilmiy-falsafiy kamolotidagi o'rni ko'rsatib beriladi. To'plamdagi qator maqolalarda ham dunyoviylikning mohiyati tahlil qilingan.

Diniy va dunyoviy mafkuralarning mohiyati masalasi ham u yoki bu darajada tilga olinadi. T.Karim, H.Aliqulov, H.Ahmedova, N.Jo'raev, J.Qodirov, U.Qudratova, F.Musaev, A.Ochildiev kabi ko'plab tadqiqotchilarning maqolalarida diniy va dunyoviy mafkuralar, ularning jamiyatimiz hayotidagi o'rni masalasi tahlil qilinadi. Prezident huzuridagi Davlat va jamiyat qurish Akademiyasi jamoaviy mualliflar tomonidan nashr qilingan "Milliy g'oya va rahbar mas'uliyati" kitobida, "Vayronkor g'oyalarning shakllanish bosqichlari" nomli maxsus bob ajratilgan bo'lib, mazkur bobda diniy asosdagi g'oyalarning shakllanishi xususiyatlari haqida ham mulohazalar yuritilgan[4].

A.Abdullaxonov, Z.Alimova, S.Arifxanova, A.Boynazarova, Sh.Evkachev, D.Karimov, H.Rasulov, M.Sobirovalarning nomzodlik dissertatsiyalarida diniy va dunyoviy mafkuralarning shakllanishi masalasiga diqqat qilinadi.

Biroq bu ilmiy-tadqiqot ishlarida diniy va dunyoviy ilmlar munosabati tahlil etiladi, "dunyoviylik" va "ilmiylik" tushunchalari bir xil ma'noda tushuniladi, yoki "diniylik" va "dunyoviylik" kategoriyalari falsafiy jihatdan qaraladi. "Diniy mafkura", "Dunyoviy mafkura" tushunchalari, ularning o'zaro munosabati, ta'siri hozirgi paytgacha ilmiy adabiyotlarda falsafiy tahlil ob'ekti qilib olingan emas. Diniylik va dunyoviylikning aynan mafkuraviy jihatlarini ilmiy tahlil qilish, ularning mafkura sifatida qaror topishi va rivojlanish xususiyatlarini, jamiyat taraqqiyotidagi rolini xolisona o'rganish hozirgi davrda dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda.

Diniy va dunyoviy mafkuralarning ijtimoiy, falsafiy ildizlarini chuqur ilmiy tahlil qilish, ularning ijtimoiy muhit talablariga ko'ra o'zaro munosabatlarini, jamiyat rivojiga bo'lgan ta'sirini ko'rsatish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi davrda diniy va dunyoviy mafkuralar o'rtasida samarali dialog masalasi falsafiy tafakkurning tahlil

ob'ektiga aylanib borayotganligini ta'kidlab o'tishimiz zarur. Globallashuv sharoitida diniy va dunyoviy mafkuralarning shakllanish manbalari, o'ziga xos xususiyatlari, bir-birlariga va ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi o'rinlarini ilmiy o'rganish mazkur masalada tasavvurimizni kengaytiradi, boyitadi, xolisona munosabatni shakllantiradi.

O'zbekistonda dunyoviylikka asoslangan demokratik davlat, fuqarolik jamiyatini qurish ham diniy va dunyoviy mafkuralarning hamjihatligi, hamkorligi asosidagina amalga oshishi mumkin[5]. Ayniqsa hozirgi sharoitda diniy va dunyoviy mafkuralarga bo'lgan munosabatlarda bir tomonlamalik, ularning u yoki bu xususiyatlarini xolisona baholay olmaslik ham nazariy va amaliy jihatdan katta zarar keltiradi.

Natijalar. Avvalo "diniy mafkura", "dunyoviy mafkura", "nodiniy mafkura", "ateistik mafkura" tushunchalarining nisbati aniqlab olinadi. Diniy va dunyoviy mafkuralarning mohiyati, xususiyatlari, jamiyat hayotidan o'rinlari hozirgi fan darajasida tadqiq qilingan.

Diniy g'oyalar u yoki bu darajada tizimga tushganda, ma'lum maqsad va manfaatlar asosida shakllangandagina diniy mafkura to'g'risida gapirish mumkin. Shundagina u ta'limot (doktrina) sifatida boshqa mafkuraviy tizimlardan farqlanadi va ular bilan munosabatda bo'ladi. Ungacha bo'lgan g'oya, qarashlarni dunyoqarash tushunchasida ifodalash o'rinlidir. Binobarin, diniy mafkura turli ijtimoiy guruhlarining jamiyatdagi maqomlari va o'ziga xos manfaatlar bilan bog'liq. Maqolada "dunyoviylik" tushunchasi, unga berilgan ta'riflar ham tahlil qilinadi. Bu tushuncha bir qarashda hammaga tushunarli, juda oddiy, lekin o'z tarkibidagi yoki o'zaro yaqin tushunchalardan (masalan ateizm, dualizm, deizm, materealizm va h.k.) tafovutlarini tushunib olish lozim. Biz ana shu tamoyildan kelib chiqib, mavjud ta'riflarga munosabat bildirib dunyoviy mafkuraga quyidagicha ta'rif beramiz:

Dunyoviy mafkura deb dunyo va inson hayotini undan tashqarida va ustun turgan ilohiy kuch bilan emas, o'zi yashab turgan moddiy dunyoning yagona realligi, unda insonning o'rnini rasional mantiqiy tafakkurga, tajribaga tayanib asoslab beruvchi ideallarga, qadriyatlarga, g'oyalar va qarashlar majmuiga aytiladi.

Diniy mafkura deb esa, dunyo va inson hayoti mohiyatini ilohiy kuch bilan bog'lovchi, shu asosda jamiyat yoki ayrim guruhlar manfaatlarini ifodalaydigan ideallarga, g'oyalar va qarashlar majmuiga aytiladi.

Masalan, turli dinlarni olaylik. Ular bir-biriga qarshi kurashish bilan bir qatorda bir-birini boyitgan ham. Hududimizda paydo bo'lgan zardushtiylik hind dini va falsafasiga, Vedalarga borib taqaladi. O'z navbatida undagi g'oyalar, qarashlar va ayrim marosimlar (jannat, do'zax, qil ko'pirik, farishtalar, olovga munosabat va sh.k.) iudaizm, xristianlik dinlariga, ular orqali islom diniga o'tgan.

Falsafada panteizm, deizm, dualizm oqimlari unsurlarini islom mamlakatlari mutafakkirlari ijodida ham ko'ramiz. Unda diniy va dunyoviy mafkuralar kurashi namoyon bo'ladi. Musulmon dunyosida Zakariyo ar-

Roziy, al-Mutanabbi, Abu Alo al-Maa' rriy diniy qarashlarga[6] zid dadil fikrlar bilan chiqdilar, undagi ayrim g'oyalarni oshkora tanqid qildilar. Ajdodlarimiz bo'lgan Forobiy, Umar Xayyom, Beruniy, Ibn Sino kabi buyuk faylasuf va olimlar ham hur fikrlilik namunalarini ko'rsatdilar Musulmon dunyosida keng tarqalgan ikki haqiqat nazariyasi dunyoviy, ilmiy mulohazalarning erkin rivojlanishiga yaxshi imkon yaratdi.

Diniy mafkurada dunyoviy mafkuralarda bo'lganidek o'zgarish va yangilanish jarayoni har doim kechgan. Ammo hozirgi davrda diniy mafkura-ning evolyusiyasi va taraqqiyoti dunyoviy mafkuralar bilan munosabati qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu erda o'ziga xos kurash to'xtab qolmaganligi, yangi – yangi shakllarda davom etayotgani dissertasiyada asoslab beriladi. Din insoniyat jamiyatining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, jamiyatda turli manfaat, intilishlarga ega guruhlar, ijtimoiy qatlamlar mavjud ekan, muqarrar suratda mafkuraviy funksiyalar kasb etadi va ijtimoiy hayotni boshqarishda, istiqbol yo'llarini belgilashda o'z o'rniga ega bo'ladi. Diniy va dunyoviy mafkuralar o'rtasida munosabat turli shakl va mazmun kasb etib kelgan, ochiq va yashirin, diniylik bag'rida va undan ajralgan holda davom etgan. U yoki bu tomon mutlaqlashtirilganda esa, inkor qilingan tomon hayot-mamot kurashi olib borgan va oxir-oqibatda o'zligini saqlab qola olgan.

Muhokama. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi davri bu jihatdan yanada murakkab bo'lib, o'zaro munosabat, sharoitlari, imkoniyatlari, shakl va vositalari, zaruriyat va oqibatlari oldingi davrlardagi holatdan tubdan farq qiladi.

Noan'anaviy diniy harakatlar va tashkilotlarning ko'pchiligi XX asrning 60 – 70 yillarida AQSh va G'arbiy Evropada paydo bo'ldi, keyin butun dunyoga tarqala boshladi. Diniy jamoa a'zolarining turmush tarzi qat'iy belgilanib qo'yilgan tartiblar, ijtimoiy hayotdan uzoqlanishi bilan xarakatlanadi, o'z rahbarlariga so'zsiz bo'ysunishlari talab qilinadi. "Sevgi oilasi" sektasi hech bir cheklanmagan seksual munosabatlar vositasida "diniy tozalanish" yo'li bilan "xudoning o'g'li" bo'lishni ta'lim beradi. Janubiy Koreyalik San Mun asos solgan "Birlashgan cherkov" sektasi asketik turmush tarzini targ'ib qiladi. "Payg'ambar" Mun bilan jinsiy aloqa ayollarni "tozalar" emish. "Kirishnani anglash Xalqaro jamiyati" noan'anaviy dini fan va ta'limga oid barcha qadriyatlarini inkor qiladi, sport bilan shug'ullanishni, kofe, choy, go'sht, tuxum istemol qilishni taqiqlaydi"[7:1].

Noan'anaviy diniy harakatlar va tashkilotlar jamiyat va oiladan ajralishini, dunyoviy qadriyatlardan voz kechib, diniy jamoaning qat'iy talablari asosida darveshona hayot kechirishni targ'ib qiladi. Ayrim diniy jamoalar o'z a'zolaridan kvartiralari va barcha boyliklarini jamoaga o'tkazishini talab qiladilar.

Noan'anaviy dinlarning ishlab chiqilgan diniy ta'limot tizimi yo'q, ta'limotda an'analar va urf-odatlar yo'q. Ular turli dinlarning tasavvur va g'oyalardan foydalanadilar, tushunarsiz, sirli, ekzotik ta'limot sifatida taqdim qilishga urinadilar. Ular mavhum xudoga emas, asosan konkret, jonli "xudoga" – mazkur din asoschilarga sig'inadilar. Yangi dinlar rasmiy qadriyat

va ideallarga muxolifatda bo'lish bilan xarakterlanadilar"[7:2].

Agar mafkuraviy tarbiyaga kuchli e'tibor berilmasa, noan'anaviy diniy harakatlar yoshlar (nafaqat yoshlar) ning bir qismi ongiga halokatli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunki o'tish davrining iqtisodiy jarayonlari yangicha ijtimoiy munosabatlar talablariga moslashishni, zamonaviy kasblarni egallab, ijodkorlik, tadbirkorlik bilan mehnat qilishni taqazo qiladi, tabaqalashuv, ishsizlik va boshqa salbiy jarayonlar kechishi ham muqarrar. Bunday sharoitda noan'anaviy dinlar tarqalishi uchun muhit shakllanadi. Chunki bu harakatlarning ko'pchiligi yirik biznes bilan shug'ullanadi va faol missionerlik faoliyati olib boradi. Dastlabki davrda o'z a'zolariga alohida e'tibor, yordam bera oladi. Masalan, "Birlashgan cherkov" sektasiga qarashli tashkilot va firmalarning umumiy qiymati 100 mln. dollardan ko'p, uning rahbari Munning shaxsiy boyligi 15 mln. dollarni tashkil qiladi. "Xudoning o'g'illari" sektasi rahbari D.Bergning shaxsiy boyligi (sekta a'zolari hisobidan) ham millionlab dollar bilan o'lchanadi. "Krishnani anglash xalqaro jamiyati" ham juda boy tashkilot bo'lib, ko'p sonli tashkilotlardan, boy mesenatlar va xayriya jamiyatlaridan katta daromad oladilar"[7:3].

Noan'anaviy diniy harakatlar, katta tashviqot va moddiy yordam berish orqaligina emas, ma'naviy qashshoqlik, maishiy buzuvchilik kabi omillar tufayli ham ayrim guruhlarni o'z ta'sir doirasiga oladi. Yangi diniy harakatlarning asoschilari faqat ulargina mutlaq haqiqatni, barcha insoniy muammolarni hal qilishning to'g'ri yo'lini, qayta tug'ilish va u dunyoda o'lmaslik orqali abadiy farog'atga erishishni bilishlarini da'vo qiladilar. Ularning ta'limotlari mistika, sirlik bilan yo'g'rilgan. Masalan, Yaponiyadan tarqalgan "AUM SENRIKYO" degan diniy oqim vakillarining faoliyatini eslaylik. Ular dunyoning turli mamlakatlaridagi yuzlab yosh yigit-qizlarni irodasidan, ong-shuuridan mahrum qilib, zombi- ya'ni manqurtga aylantirib qo'ygani yaxshi ma'lumku"[7:4].

Haqiqatdan ham noan'anaviy dinlarda yoshlarning hissiyotiga ta'sir etish, ahloqiy, ma'naviy jihatdan o'ziga tortishining turli uslublari qo'llanadi. Jamoa bo'lib zikr tutish, qo'shiq aytish va raqsga tushish, jamoa bo'lib Xudodan qutqarishni so'rab sig'inish, ekstaz holat kabilar kishini ong-shuuridan mahrum qiladi. Buning ustiga noan'anaviy diniy harakatlar ijtimoiy, ma'rifiy, davolash- sog'aytiruvchi, sport tashkilotlari qiyofasida faoliyat yuritadi. Kirishnachilar tashkilotlarida Xudo abadiy yosh, sog'lom o'smir yigit qiyofasida tasvirlanadi. Xudo-erkak, jami kirishnachilar ayol sifatida tasavvur qilinadi. Kirishnaga muhabbat, unga tinimsiz intilish erotik tomonga ega. Bu muhabbat individual va jamoaviy meditatsiya orqali diniy ekstaz holatida o'zining oliy darajasiga erishar emish. Jamoaviy meditatsiyaga ishtirokchilar uchun sezilmagan holda musiqa va raqs harakatlari mantrani jamoa bo'lib kuylash orqali amalga oshiriladi. Kirishnachilar mantraga ("aqlning soflanishi") alohida ahamiyat beradilar. Kirishnachi har kuni 1728 marta quyidagi mantrani takrorlashi kerak"[7:5].

Masalan, so'ngi vaqtlarda (aniqrog'i yanvar oyidan e'tiboran), xalqaro

maydondagi yangiliklarni kuzatib borayotgan bo'lsangiz, MDHning qator mamlakatlari, xususan, Ukraina, Qozog'iston, Rossiya va Qirg'izistonda o'smirlar o'rtasida o'z joniga suiqasd qilish hollari ko'payib boryotgani haqida bong urishmoqda. Ma'lumotlarga qaraganda, turli ijtimoiy tarmoqlarda "ko'k kit" nomi bilan razil g'arazg'oyalar guruhi mavjud. Ularning soni bitta emas, bir nechta ekani ham ma'lum. Achinarli va tashvishlisi shundaki, hayotning achchiq-chuchigi nima ekanini bilmaydigan va dunyoqarashi shakllanish arafasida bo'lgan o'smir yoshlardir. Rossiya, Ukraina, Qozog'iston va Qirg'izistonning har birida kamida 15 nafar o'smir ushbu o'yin qurboni bo'lishga ulgiran. "[8:1]

Shuni aytish kerakki, noan'anaviy diniy harakatlar va tashkilotlar insonni faol ijtimoiy hayotdan chetlashtiradi, insoniyat oldida paydo bo'layotgan muammolarni hal qilishga yo'nalgan emas. Buning ustiga ko'plari a'zolarining jismoniy va ma'naviy salomatligiga zarar etkazadi.

Ammo noan'anaviy diniy harakatlarga siyosatchilarning, olimlarning munosabatlari turlichadir. Ayrimlarning fikricha, vijdon erkinligi tamoyiliga asoslanish bu jarayonni tan olishni taqazo qilar emish. Bizningcha, bunday munosabat, jamiyat muammolarini hal qilishga, inson ma'naviyatini takomillashtirishga yo'naltirilmagan yangi dinlarni qo'llash qandaydir xususiy, siyosiy manfaat, maqsadlarni ko'zlaydi. Ayrim olimlarning fikricha, jamiyatda ma'lum bir ehtiyoj bo'lganligi uchun yangi diniy harakatlar vujudga kelishi zaruriyatdir. Agar ayrim guruhlarining ob'ektiv ehtiyojlarini qondirmaganda bu harakatlar ham o'z-o'zidan yo'qolib ketar edi. Noan'anaviy dinlar jamiyatdagi ayrim guruhlarining ehtiyojlarini, istak va manfaatlarini ifodalay ekan, ularning jamiyat hayotidagi ma'lum o'rnini tan olish lozim. Bizningcha, noan'anaviy diniy harakat va tashkilotlarning faoliyatiga baho berganda, ular qanday ehtiyoj, maqsad, manfaatlarni ifodalashidan kelib chiqishi lozim. G'arb jamiyatida keng tarqalib borayotgan funksional savodsizlik, ming yillar davomida shakllangan ma'naviy, ahloqiy umuminsoniy qadriyatlarining emirilib borayotganligi, oilaviy, shaxsiy munosabatlarda individualizm, egoizm kabi salbiy xususiyatlarning kuchayib borayotganligi, turmush kechirishning yaxshilanib borishiga qarama-qarshi ravishda ayrim yoshlarning ma'naviy tubanlashib borayotganligi va sh.k. salbiy hodisalar ma'lum manfaat va ehtiyojlarni tug'dirishi mumkin. Jismonan nosog'lom yoki og'ir kasallikka duchor bo'lgan shaxslarda kelajakdan umidsizlik, tushkun kayfiyat ham ma'lum ehtiyoj va manfaatlarni shakllantiradi. Yashashning mohiyatini u dunyo azoblaridan jonini qutqarishda ko'radigan kishilar ham, jamiyat uchun an'anaviy bo'lmagan musiqa, raqs va shunga o'xshash jamoaviy hatti-harakatlar ham ayrim kishilarni o'ziga jalb qilishi mumkin. Xullas, har qanday jamiyatda jamiyat takomiliga, ma'naviy taraqqiyotga mos bo'lmagan ehtiyojlar, manfaatlar juda ko'p bo'ladi. Yangi diniy harakatlar ana shunday turli-tuman ijtimoiy hayotdan chetlashgan, sinfsizlashgan, jamiyat taraqqiyoti talablariga dosh berolmagan kishilar intilishlari, ehtiyojlariga mos bo'lishi mumkin.

Noan'anaviy dinlarining mafkurasi dunyoviylik mafkurasi bilan hamkorlikda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarga yo'nalmagan. Diniylik va dunyoviylik mafkuralari o'rtasidagi o'zaro munosabatni optimallashtirishda umumiy tamoyillarga asoslanishi zarur. Masalan, jamiyat muammolarini hal qilishga yo'nalganlik, muammolarni jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish orqali hal qilish, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanish va shu kabilar. Ana shu kabi tamoyillarga zid bo'lgan hollarda diniylik va dunyoviylik mafkuralari o'rtasida keskin ziddiyatlar kelib chiqadi.

Xulosa. Dunyoviy yo'lni qat'iy tanlagan O'zbekistonda diniy va dunyoviy mafkuralarning ahamiyati demokratiya, hur fikrlik, bag'rikenglik tamoyillari asosida belgilanadi. Din va diniy mafkuralarining milliy tarixiy qadriyatlarni xalqqa qaytarish, ularni o'rganishdagi roldan tashqari fuqarolik jamiyat qurishda ham ijobiy ahamiyati bor.

Xullas, Yangi O'zbekistonda dunyoviy va ijtimoiy davlatni shakllantirishda dunyoviy va diniy mafkuralarning o'zaro uyg'unligi, dinni va diniy mafkurani din niqobidagi zararli, yod g'oyalaridan himoya qilish nafaqat mazkur sohada xizmatchilarining, balki butun jamiyatning ishiga aylanadi. Dinning mafkuraviy funksiyalariga nisbatan dinning ijtimoiy nomafkuraviy funksiyalari ustuvor ahamiyat kasb eta boradi. O'zbekistonning birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganiday din o'z ishini qilsa kishilar ma'naviy hayotida yahshi natija berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Арифхонова С.М. Нравственные принципы ислама как компонент культуры народов центральной Азиатского региона (методол. анализ) – Дисс.... к.ф.н. Т – 1993.
2. Абдуллахонов П.Дж. Ислам в системе культуры средназиатеких народов методол.аспекты исследования проблемы. – Дисс... к.ф.н. Т.: - 1992.
3. Алимова З. Ижтимоий адолат тамойиллари ва унинг ислом динида намоён бўлиш хусусиятлари. Ф.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. Т.-2006.
4. Дунёвийлик фалсафаси. Тўплами, Т.: ТДЮИ, 2007; Дунёвийлик ва ижтимоийлик. Т.: Чўлпон, 2008.
5. А. Бобоев. Ҳозирги даврда динийлик ва дунёвийликнинг ўзаро муносабати ҳақида. Тўплам, Т.: Чўлпон, 2007, 120-б.
6. Сайид Мужтоба Мукни Мусави Лари. Западная цивилизация глазами мусулманина. Баку.: Иршод, 1992.- С.117-119.
7. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.-Т.: “Ўзбекистон”, 1998.- 6-7 -бетлар.
8. Круглов. А.А. Основы религоведения. Минск.: Тетра системс, 2002.- С. 151-158.
9. www.kun.uz.

YANGI O‘ZBEKISTON – YANGI QADRIYATLAR

Shavkat TO‘RAYEV,

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti bo‘lim boshlig‘i,
falsafa fanlari doktori (DSc)*

Yangi O‘zbekistonni barpo etish xalqimizning asosiy maqsadlaridan biriga aylandi. Bunga hamohang tarzda inson qadr qimmatini va xalq manfaatlarini davlatimiz tomonidan oliy qadriyat sifatida tan olindi.

Zero har qanday taraqqiyot avvalo, insonni qadrlashdan iborat ekanini kunday ravshan. Yurtimizning atoqli ma’rifatparvarlaridan biri Abdulla Avloniy ta’kidlaganidek, "...olamning yaratilishidan maqsad insondir. Inson butun borliqning ko‘rki va sharafigidir. Butun mavjudod insonga xizmat qilishi kerak: inson uning sohibidir. Chunki insonning aqli bor. U shu aql yordamida ilm egallaydi, ilmi tufayli dunyoni boshqaradi". Demak inson har qanday qadriyatlarining ulug‘idir.

Ana shunday qadriyatlar bilan Yangi O‘zbekistonda o‘zining rivojlanish yo‘liga kirdi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, "Biz – O‘zbekiston fuqarolari jamiyatimizning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy qiyofasi shiddat bilan o‘zgarib, hayotimizda yangicha munosabatlar, yangi imkoniyat va qadriyatlar shakllanayotganini hammadan ham ko‘proq his etmoqdamiz. Ayniqsa, "inson huquq va erkinliklari", "qonun ustuvorligi", "ochiqlik va oshkoralik", "so‘z erkinligi", "din va e’tiqod erkinligi", "jamoatchilik nazorati", "gender tenglik", "xususiy mulk daxlsizligi", "iqtisodiy faoliyat erkinligi" singari fundamental demokratik tushunchalar va hayotiy ko‘nikmalar hozirgi vaqtda real voqelikka aylanib borayotgani e’tiborlidir" [1].

Umuman olganda, Qadriyatlar – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha [2] deb qaraydigan bo‘lsa, aynan davlatimiz rahbari tomonidan qayd etilgan fundamental demokratik tushunchalar bugun qadriyat sifatida shakllanmoqda.

O‘zbekistonda yangi jamiyat shakllanishi jarayonida siyosiy madaniyat, siyosiy ong, milliy qadriyatlar, siyosiy reallik, siyosiy tafakkur muhim rol o‘ynashi bilan bir qatorda, ular dialektik tamoyillar asosida shakllanayotgan mamlakat siyosiy tizimining inikosi hamdir.

Binobarin, Yangi O‘zbekistondagi yangi siyosiy tizim milliy qadriyatlar, ta’bir joiz bo‘lsa, yangi milliy qadriyatlar asosida tashkil etilayotganini ko‘rish, anglash qiyin emas. Biz barpo etayotgan Yangi O‘zbekiston jamiyatining siyosiy tizimi tashkiliy-normativ funksiyasining mohiyati shundaki, u huquq, siyosiy normalar va urf-odat, an’analar, sharqona demokratiyaga xos bo‘lgan axloq va madaniyatga oid qoidalar majmui ekanligidir.

Quyida biz siyosiy tizimning demokratik jamiyatdagi mafkuraviy

jarayonlar va milliy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi jihatlariga e'tiborni qaratishni maqsadga muvofiq deb bildik. Shu ma'noda, siyosiy ong shakllanishining asosiy vositalaridan biri sifatida, jamiyatni yo'naltiruvchi va kishilarni birlashtiruvchi, pirovard natijada, demokratik jamiyatni barqarorligini, ravnaqini ta'minlovchi milliy qadriyatlarga asoslangan milliy mafkura jamiyat siyosiy tizimining tarkibiy qismi desak, xato bo'lmaydi.

Yangi O'zbekiston jamiyati siyosiy tizimining bunday ko'rinishi, unga kompleks yondoshishni taqozo etadi. Demak, siyosiy va huquqiy normalar, siyosiy institutlar, siyosiy faoliyat, siyosiy ong, siyosiy madaniyat, siyosiy mafkuralar jamiyatning shakllanishini ta'minlovchi asosiy elementlardir. Xo'sh, siyosiy va huquqiy normalar deganda nima ko'zda tutiladi? Mazkur normalarga jahon demokratik jamiyati tajribasidan ma'lumki, xalq tomonidan qabul qilingan asosiy qonun Konstitutsiyadir. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning siyosiy va huquqiy normasi bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, milliy qadriyatlar va jahon konstitutsiyalarini o'rganib chiqib yaratilgan takomil qonundir. Bu qonunlar jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni tartibga soladi va ularni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratib beradi.

Bugungi globallashuv sharoitida har qanday qadriyatlarning saqlanishi va hayotda o'z o'rnini topishi uchun siyosiy faoliyat o'ta muhim hisoblanadi. Siyosiy faoliyatsiz va kishilarning siyosiy faolligisiz jamiyat farovonligiga erishib bo'lmaydi. Siyosiy faoliyatni ikki yo'nalishda amalga oshirish mumkin, ya'ni aktiv (faol) va passiv shakllarda. Jamiyat rivojida, shubhasiz, fuqarolarning siyosiy faoliyatining aktivligi, ularning, demokratik islohotlarga sodiqligi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Binobarin, siyosiy faoliyat, avvalo, jamiyatda siyosiy hokimiyatni amalga oshirish tizimini muhofaza etish, ularni takomillashtirish hamda funksional jihatdan, agar bu faoliyat davlatda qabul qilingan huquqiy normalar asosida bo'lsa, uni har tomonlama ta'minlashga qaratilgan faoliyatidir.

O'zbekistonda yangi jamiyat barpo etishda g'oyaviy, mafkuraviy-ma'naviy jarayonlar muhim rol o'ynaydi. Bu o'z navbatida fuqarolarning faqatgina siyosiy faoliyati bilan emas, balki, u bilan uzviy aloqadorlikda bo'lgan siyosiy tafakkur, siyosiy ong tushunchalari bilan ham bog'liqdir. Hozirgi zamon demokratik jamiyati siyosiy tafakkursiz mavjud bo'la olmaydi. Siyosiy tafakkurning shakllanishi siyosiy tarbiya bilan ham bog'liq bo'ladi. Siyosiy tarbiyada esa o'sha jamiyatning qadriyatlarini inobatga olmaslikning iloji yo'q.

Siyosiy tafakkur jamiyatdagi mavjud siyosiy munosabatlar, nazariyalar va ta'limotlarni o'zida ifodalovchi siyosiy ongning o'ziga xos shakli. Siyosiy ong esa - avvalo ijtimoiy ongning bir turi bo'lib, u siyosiy hokimiyatni amalga oshirish mexanizmlarini aks ettirishda va kishilarning siyosiy munosabatlari, xulq-atvorida namoyon bo'ladi.

Siyosiy ong ijtimoiy ongning boshqa shakllari bilan, ayniqsa, falsafa, huquq, din, axloq, madaniyat bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Siyosiy ongni

shartli ravishda ikki turga bo'lish mumkin. Ya'ni a) individual siyosiy ong va b) ijtimoiylashgan siyosiy ong. Demokratik jamiyatda individual siyosiy ong ijtimoiy ong bilan uyg'unlashadi va ayni paytda, o'ziga xos individning betakror xususiyatlari ham saqlanib qoladi. Siyosiy ong-siyosiy nazariyalar, dasturlar, va ijtimoiy-falsafiy ta'limotlar asosida shakllanibgina qolmay, balki siyosat haqidagi kundalik kishilarning qarashlari, tasavvurlari va milliy urf-odat, an'analar va qadriyatlar ko'rinishida ham bo'lishi mumkin. Binobarin, siyosiy ong shakllanishida ijtimoiy ongning faqatgina nazariy emas, balki empirik bosqichi ham muhim ahamiyatga egadir.

Siyosiy faollik, kishilarning siyosiy ongi, tafakkuri va dunyoqarashiga bog'liq bo'lishi bilan birga, ayni paytda, u jamiyat a'zolarining siyosiy-huquqiy ongi va dunyoqarashini rivojlanishini ham ta'minlaydi. Yuqorida qayd etilganlarning barchasi kuchli ijtimoiy jamiyatni tashkil etishda yangicha demokratik tamoyillarga asoslangan siyosiy madaniyatni shakllanishi va rivojlanishini ta'minlaydi. Ma'lum ma'noda, siyosiy madaniyat demokratik jamiyat shakllanishida asosiy funksiyani bajaruvchi siyosiy tizimning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Siyosiy madaniyat esa o'z-o'zidan milliy qadriyatlar negizida shakllanadi. Shuning uchun xalq siyosiy madaniyatini siyosiy ong va siyosiy faoliyatning birligini ifodalaydigan ijtimoiy-falsafiy kategoriya desak xato bo'lmaydi. Siyosiy madaniyatda shaxs, ijtimoiy guruhlar yoki bir butun jamiyatning mavjud ijtimoiy-siyosiy tuzumga, mamlakatimizda olib borilayotgan ichki va tashqi siyosatga munosabatlari ham aks etadi.

Yangi jamiyatni tashkil etish yuksak siyosiy madaniyatsiz, fuqarolarning siyosiy faolligisiz yuzaga kelmaydi, shuning uchun ham jamiyat siyosiy madaniyati shaxs siyosiy madaniyati kabi bilish, baholash, hulq-atvor va siyosiy faoliyatida namoyon bo'ladi. Ularning har biri o'z navbatida tizim osti bo'laklarga bo'linadi. Masalan, siyosiy madaniyatning ijtimoiy-gnoseologik funksiyasi o'zida siyosiy bilimlar, siyosiy tafakkur, siyosiy xushyorlik, siyosiy xabardorlik siyosiy onglilik va boshqa elementlarini mujassam etadi. O'z navbatida yangi jamiyatning siyosiy madaniyatini boshqa bir funksiyasini baholash esa, siyosiy mulohazalar, siyosiy qadriyatlar, siyosiy normalardan tashkil topadi.

Vatanparvarlik, millatparvarlik, baynalminallik, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar asosida amalga oshiradigan siyosiy faollik o'ziga xos qadriyatlar asosida shakllanadigan shaxs siyosiy madaniyatining xulq-atvor bilan bog'liq jihatiga tegishlidir. Bularning barchasi fuqarolarda siyosiy e'tiqodni shakllanishini ta'minlaydi. Siyosiy madaniyat, demokratik jamiyatda xilma-xil shakl va rejalarda namoyon bo'ladi. K.S.Gadjievning fikricha, siyosiy madaniyat-siyosiy hamjamiyat sub'ektlarining ko'pchiligi tomonidan e'tirof etilgan normativ qadriyatlar tizimidir [3].

Siyosiy madaniyatni qadriyatlar tizimi sifatida tushunishni, nazarimizda, muayyan ilmiy ahamiyatga molik bo'lgan yondashuv deyishimiz mumkin. Ammo, "normativlashtirish"ga urinish, bizningcha, siyosiy madaniyatni,

yangi jamiyat barpo etishdagi ahamiyatini, uning mohiyatini bir yoqlama tushunishga olib keladi. Demoratik jamiyat siyosiy madaniyati, faqatgina demokratik qadriyatlar tizimigina bo'lib qolmay, balki umuman ma'naviy qadriyatlar tizimi deb, yondoshish to'g'riroq bo'ladi. Binobarin, mazkur jarayonda milliy mafkura ma'naviy qadriyatlarning asosiy negizini tashkil etadi. Shu ma'noda, O'zbekiston Respublikasida shakllanayotgan demokratik islohotlarni zaminida (negizida) qadriyatlar bilan bog'liq mafkuraviy, g'oyaviy va ma'rifiy omillar muhim ahamiyatga ega.

Chunki, milliy mafkura asosida shakllanayotgan milliy taraqqiyotimiz qonuniyatlariga va manfaatlar uyg'unligiga mos kelib, mustaqillikni mustahkamlash va uni asrab-avaylash, himoya qilish omili sifatida, inson ongini boshqarishni emas, aksincha, uni bunyodkor g'oyalar sari yo'naltira oladigan oliy qadriyatdir. Shunday ekan Yangi O'zbekistonni barpo etish g'oyasi oliy qadriyat sifatida inson, millat, xalq, mamlakat sha'ni, uning qadr qimmatini, qolaversa, milliy o'zligini hurmat qilishga tayangan holda, dunyo hamjamiyati rivojlanishi talablariga javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Янги Ўзбекистон демократик ўзгаришлар, кенг имкониятлар ва амалий ишлар мамлакатига айланмоқда. “Янги Ўзбекистон” ва “Правда Востока” газеталари тахририяти. 19 август, 2021 й.

2. Тарбия энциклопедияси. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2010.

3. Гаджиев К.С. Политическая наука. – М.: Наука, 1995. – 338 с.

KOMILLIK KALITI – E'TIQOD, TARBIYA VA AXLOQ

Saxiba YAZDONOVA,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Samarqand filiali professor v.b.,

falsafa fanlari doktori (DSc)

Inson va jamiyat hayotidagi eng muhim masalalardan biri bu – ma'naviyat va uning tarkibiy qismi bo'lgan e'tiqoddir. Diniy e'tiqod xalqimizning ma'naviy dunyoqarashi shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Aytish mumkinki, shaxs ma'naviy-axloqiy shakllanishi jarayonida inson uchun og'ir dard hisoblangan diniy e'tiqodsizlik va uning inson uchun salbiy oqibatlari yaqin o'tmish va aksariyat g'arb dunyosining bugungi axloqiy tanazzuli misolida yaqqol ko'zga tashlanadi. E'tiqodini yo'qotgan kishi o'zligini yo'qotadi, inson ruhiyati o'z yaxlitligini qo'ldan boy bera boshlaydi. Shu bois ham, ijtimoiy taraqqiyotning dunyoviy tamoyillari asosida diniy-axloqiy

tarbiyaning jamiyat hayotidagi o'rnini oshirish muhim masaladir. Ammo bu jarayonda dindan ba'zi doiralarning g'arazli maqsadlariga yetishish vositasi, hattoki mutaassiblik, ya'ni fanatizm yo'lida foydalanish holatlarini inobatga olgan holda, sof diniy ehtiyojlarni qondirishdan tashqarida bo'lgan har qanday g'arazga erishish yo'lida diniy omildan foydalanishga bo'lgan intilishlarga nisbatan hushyorlik talab etiladi.

Mamlakatimiz aksariyat aholisining yuksak e'tiqodi sifatida muhim o'rin egallovchi Islom dini ta'limoti va axloqiy g'oyalari yosh avlod tarbiyasi, ularning bezavol kamol topishida katta ehtiyoj borligi ayniqsa bugun yaqqol ko'rinmoqda. Diniy e'tiqoddagi "no'qson"lar, haqiqiy ta'limotni yetarlicha bilmaslik bizga yot sharoitlarda g'arazli maqsad bilan ishlab chiqilgan "ta'limot"larning "qurbonlari" soni oshishiga, xalqimizning tinch, osoyishta turmush tarziga tahdid bo'libgina qolmay, kelajak avlod hayotini ham izdan chiqarishi achinarli.

Shu bois, qisqa muddat ichida O'zbekistonda diniy-ma'rifiy sohada malakali kadrlarni tayyorlash bo'yicha kompleks tizim yaratildi. 2018 yil 16 aprelda (PF-5416-son) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Diniy-ma'rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni e'lon qilinib, olimlarimizning boy merosini o'rganish va ommalashtirish maqsadida ilmiy tadqiqot markazlari faoliyat boshladi. Bunga misol sifatida O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, Mir Arab oliy madrasasi, Hadis ilmi maktabi, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy xalqaro ilmiy tadqiqot markazlarini keltirish mumkin. Imom Buxoriy yodgorlik majmuasida keng ko'lamli yangilash va obodonlashtirish ishlari olib borilmoqda.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda: "Elimizga to'g'ri islomni tarannum etish - juda katta tarbiya. Masjidlarda ham buni qo'ysa bo'ladi. Birinchidan ongimiz o'zgaradi, ikkinchidan o'zimizning ustimizda ishlash bilan atrofimizga muhit yaratib, boshqa illatdan olib, ijodga bag'ishlaymiz. Eng asosiy masala – o'zligimizni anglashni joy-joyiga qo'ymas ekanmiz, kechagi biz aytgan gaplarni me'yoriga yetkaza olmaymiz[4]".

Bu dinning asl mohiyatini payg'ambarimiz Muhammad Mustafo (s.a.v.) ning Imom Buxoriy rivoyat qilgan: "*Albatta, Siz buyuk xulq uzradirsiz*" va "*Men makorimi axloqni takomillashtirish uchun yuborilganman*" kabi mashhur hadislaridan ham anglash mumkin.

Islom axloqi inson va jamiyat o'rtasida mutanosiblikni, insonning mustaqilligini hisobga olib, uning Alloh oldida javobgarligini uqtiradi: "Insonga faqat o'zi qilgan harakatigina (mansub) bo'lur[3]", "(Ey, insonlar!, Sizlarga ne musibat yetsa, bas, o'z qo'llaringiz qilgan narsa (gunoh) sabablidir[3]". Darhaqiqat, har bir inson o'ziga berilgan aql zakovat, ong-tafakkur, imkoniyatlardan aql bilan, unumli foydalanib hayot kechirsa, ikki dunyosi uchun saodat kalitini qo'lga kiritgan bo'ladi. Zero, "Alloh biror qavm o'zlaridagi narsani (ne'matlarga nisbatan munosabatni) o'zgartirmagunlaricha, ulardagi narsani (holatni yomon holatga) o'zgartirmas[3]", "Alloh hech bir

jonga toqatidan tashqari narsani taklif etmaydi. Uning kasb etgani (yaxshiligi) – o‘ziga va o‘rtirgani (yomonligi) ham o‘zigadir[3]”. Demak, Islom axloqida shaxs erkinligiga keng imkoniyat yaratiladi, har bir hatti-harakatiga shaxsan o‘zi javobgarligi uqtiriladi. Shaxs va jamiyat munosabatlarida ham ular o‘rtasidagi tenglik muvozanati saqlanadi.

Hadislar ham jamiyat tarbiyasining asosiy ustuni sifatida e’tirofga sazovordir: “Bir-biringizning orangizni buzmag, bir-biringizning orqangizdan ayb qidirmang, bir-biringizni yomon ko‘rmang, bir-biringizga hasad qilmang[2]”. Bugun real hayotimizni kuzata turib kishilar orasida hasadguylik, g‘iybat, buhton, zo‘ravonlik tobora avj olayotganligini ko‘rishimiz mumkin. “Bu dunyoda yaxshilik qilgan kishilar oxiratda yaxshilikka erishadilar va shariatda yomonlik, deb sanalgan ishlarni qiluvchilar esa oxiratda yomonlikka duchor bo‘ladilar[1]”. Payg‘ambarimizning bizga bergan axloqiy tarbiyalarini jamiyat ongiga kuchliroq singdirish yo‘llarini topish shaxs va jamiyat munosabatlarida insonlarni ezgulikka, mehr-shafqatga, hamjihatlikka, do‘stona munosabatga da‘vat etuvchi ulkan ma’naviy muhitni yuzaga keltiradi.

Tarix guvoh, islom aqidaviy axloqiy ezgu maqsadlar yo‘lida odamlarni birlashtiradi, islomning ayrim aqidalarini ajratib olib, siyosiy maqsadlarni amalga oshirishga intilayotgan siyosiy kuchlarning maqsadlari doirasida aldangan odamlarni o‘z muqaddas e’tiqodiga qaytaradi. Shunday ekan, ma’naviyatimiz, mafkuramiz, muqaddas g‘oyalarimizga tahdid solayotgan turli oqimlar, mazhablar, noqonuniy tashkilotlar faoliyatidan boxabar va ogoh bo‘lish ham har birimizning yuksak vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Имом Исмоил Ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. (Адаб дурдоналари). А.Абдусаматов таҳрири остида. – Тошкент: Ўзбекистон, 1990 й. – Б. 76.
2. Мансуров А., Жўраев У., Лафасов М. Ҳадис илми сабоқлари. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 1999 й. Б. 22.
3. Қуръони Қарим. // Таржима ва изоҳлар муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007 й. Б. 527.
4. <https://kun.uz/95795786>

MILLIY QADRIYATLAR RIVOJIDA NAQSHBANDIYA G'OYALARINING AHAMIYATI

Marhabo PARDAYEVA,
falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Buxoro viloyati bo'limi rahbari

Bugungi globallashuv davrida insonning ong-u shuuri, salohiyati, iqtidori ushun kurash, to'qnashuvlar tobora kuchaymoqda. Globallashuv insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar berish bilan birga jamiyat va davlat uchun kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarayotganligi hech kimga sir emas. Bu o'z navbatida milliy o'zligimiz va ma'naviy qadriyatlarimizga qarshi tahdid hamda xatarlar kun sayin ortib borayotganligidan dalolatdir. Demak, ijtimoiy-ma'naviy muhitni ilmiy asosda tahlil qilishni davrning o'zi talab etmoqda. "Agar kimdir, ma'naviyat masalasi – bu faqat Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o'ylasa, xato qiladi. Bularning barchasi oldimizda turgan eng asosiy, eng muhim vazifalardan biridir... *Biz yaratayotgan Yangi O'zbekistonning mafkurasini ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan*"(1).

Inson komil bo'lib tug'ilmaydi, shuningdek, birdaniga kamolotga ham erishmaydi. Komillikka erishish uchun inson ketma-ket kamolot bosqichlarini bosib o'tmog'i kerak. Tasavvufda bu kamolot bosqichlari maqomot, ya'ni maqomlar deb yuritiladi. Shoir va mutafakkir Alisher Navoiy o'z asarlarida Bahouddin Naqshband asoslagan naqshbandiyaning kamolot yo'li haqida mufassal ma'lumot bergan.

Naqshbandiya ta'limotining o'ziga xosligi shundaki, bunda tarkidunyochilik, uzlatda umrguzaronlik qilish qoralanadi. Naqshbandiyada kishilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, foni dunyo huzur-halovatlarining quliga aylanmaslik, mol-u mulkka sajda qilmaslik, boriga sabr-qanoat bilan yashash, undan ortig'idan umidvor bo'lmaslik, manmanlikka chek qo'yish, boshqacha qilib aytganda, qalbni keng tutish, komil inson darajasiga ko'tarilish, axloqiy yetuklikni har qanday narsadan yuqori qo'yish ustuvor maqomga ega.

Naqshbandiya tariqatida dunyoparastlik, nafsparastlik, zohirparastlik, kibr, riyo qoralanadi, ularning aksi bo'lgan, faqirlik fazilatiga katta urg'u beriladi. Albatta, bu barkamollik darajasi bo'lib, Naqshbandiya tariqatida faqr juda katta ahamiyatga ega.

Hazrat Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat"da Jaloliddin Rumiyning bir darveshning faqr nima degan savoliga bergan javobini keltiradi:

Faqr – javhardir, faqrdan boshqasi arazdir,

Faqr – shifodir, faqrdan boshqasi bemorlikdir.

ZJV5401

Olamning barchasi nayrang va g'ururdir,

Faqr esa olamdagi sir va maqsaddir(2).

Bundan xulosa shuki, naqshbandiyada faqr Allohga yaqinlashishning oliy darajasi sifatida talqin qilingan. Tasavvuf har bir narsaning qarama-qarshi, teskari jihatlari mavjudligini, hayot doim kurashlardan iborat ekanligini, bu olamning boqiy emasligini tushuntiradi.

Naqshbandiya tasavvufiy ta'limotida faqr hozirgi kun uchun ham kerak bo'lgan insonlar axloqidagi samimiylik xislatlarini qaror toptirishda muhim tarbiya vositasidir. "Faqr" so'zi hazrat Navoiy asarlarida juda ko'p marta qo'llanilgan. Hazratning faqr masalasiga bunchalik ko'p e'tibor berishiga naqshbandiya ta'limotining ijtimoiy muhit muammolarini yechishga bo'lgan intilishi ham ta'sir qilgan. Chunki u yashagan davrda faqr ma'naviyat asosi sanalgan. Faqr – shukronalik bilan Allohga muhabbat sifatida ham qaralgan. Demak, Navoiy nazdidagi faqr naqshbandiyadagi "Dil ba Yor-u, dast ba kor" shioriga to'liq mos keladi. Chunki hazrat Navoiy faqr talqinida taqvodorlik, nafsni tiyish, rizo, Allohga muhabbat, halol luqma, mehnatsevarlik kabi olijanob fazilatlarini tushungan. E'tirof etish kerakki, bu fazilatlar Yangi O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasida ham g'oyatda ahamiyatlidir.

Naqshbandiya ta'limotining asosiy talablari bo'lgan nafsni tiyish, halol luqma, insof, vijdon, diyonat kabi tushunchalar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, buning natijasida farovon hayotga eltuvchi bag'rikenglik, sabr-qanoatlilik, mehnatsevarlik, mehribonlik kabi insonparvarlik fazilatlarini shakllanadi. Hozirgi kunda korrupsiya, ya'ni mehnatsiz daromadga ega bo'lishga intilish jamiyat va davlat rivojida asosiy illat sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatimizda unga qarshi kurashning huquqiy bazasi takomillashmoqda. Fikrimizcha, bunday illatni oldini olishning eng to'g'ri va maqbul usuli Naqshbandiya ta'limotining nafsni tarbiyalash, halol luqma talabida bo'lish, mehnatsevarlik g'oyalarini o'ziga asos deb bilgan ma'naviy tarbiyani kuchaytirishdir. Demak, ma'naviy tarbiyaning asosi milliy-ma'naviy merosdir.

Navoiyning fikricha, inson mol-mulk ketidan quvish, boylikka hirs qo'yish, kibr-u havo, manmanlikka berilishi kabi ijtimoiy illatlardan ustun turmog'i, kamolot sari intilmog'i dardkor:

Mol-u mulk, har nedur solikka band,

To'rt takbiri fano urmoq baland,

Har nekim g'ayri talabdur, tashlamoq,

O'zni maqsad manziliga boshlamoq (3).

Bu ruboiyda "O'zni maqsad manziliga boshlamoq" fikri kamolot sari intilmoq tushunchasiga hamohangdir. "Maqsad manzili" iborasi ma'naviy-axloqiy yuksalishning oliy darajasida bo'lgan naqshbandiyadagi Haqiqatga erishish, Alloh vasliga yetish mazmunida kelyapti. Hazrat Navoiy nazdidagi solik tasavvuf tariqatidagi darvesh birodarlarga emas, balki jamiyatining oddiy a'zolari hamdir. Demak, Alisher Navoiy o'z nazaridagi komil inson yo'lini oddiy odamlar – tariqat yo'lini tanlamagan insonlar uchun ham ochiq

deb hisoblaydi. Komil inson darajasiga yetishishning garovi nima deganda, Navoiy inson ongiga salbiy ta'sir qiluvchi illatlardan forig' bo'lish, deb uqtirgan.

Nafs inson uchun zo'ravon kuch. U insonning o'z menligi, xudbinligidir. Agar u tarbiya qilinmasa, insonni ich-ichidan yemiradi. Navoiy nafs xususida to'xtalib "G'aroyib us-sig'ar"da shunday bayt keltirgan:

Bo'lub nafsing'a tobe', band etarsen tushsa dushmani,

Senga yo'q nafsdek dushman – qila olsang, ani qil bandi (4).

Faqrlik Allohdan o'zgaga, dunyoga ehtiyojsizlikdir. Boshqacha qilib aytganda, tasavvufiy ma'noda faqrlik bu hech narsaning yo'qligi emas, balki dunyoga, boylikka ruju qo'ymaslik, davlatmand, boy bo'lgan taqdirda ham o'zining boyligi, ne'matlariga Allohning mulki deb qarashi, o'zgalarga yordam berishi tushuniladi. Darhaqiqat, hazrat Navoiy, Xoja Ahror Valiy hisobsiz mol dunyoga ega bo'lganlar, lekin faqirona hayot kechirganlar.

Islom an'analariga ko'ra, uning rasm-rusumlariga so'zsiz itoat qilish talab qilinadi. Tasavvufda esa ular haqiqiy iymon-e'tiqodning poydevori emas, balki po'stlog'i sanalib, iymon butunligi Allohga bo'lgan ilohiy ishq, uning ishqida dardman bo'lish, o'zining huzur-halovatidan begona bo'lishda namoyon bo'ladi.

Navoiyning fikricha, faqrlik martabasiga erishgan solik oqibatda shukr, tavakkul, rizo, sabr kabi sifatlarga ega bo'ladi. Naqshbandiya ta'limotida shukr, zikr, fikr – eng asosiy talablardan biridir. Shukr – diniy va tasavvufiy istiloh, tushunchadir. Bandaning Alloh bergan ne'matlariga minnatdorligi diniy aqidalarga ko'ra, ne'matni ziyoda bo'lishiga olib kelishi shukrning natijasidir. Bundan kelib chiqadiki, noshukrlik ne'matning kamayishiga olib kelib, bu esa Allohning noshukrlarga bergan jazosi sifatida talqin qilinadi. Tasavvufda esa biroz boshqacha ahamiyat kasb etadi. Solik ne'matlar kam bo'lsa-da, shukr qilishda davom etishi lozim. Buning ma'nosi shundaki, oddiy inson uchun ne'matlarning ziyoda bo'lishi maqsad bo'lsa, shukr qilishdan maqsad ne'mat ziyodaligiga erishish. Solik dunyo ko'payishi va kamayishidan qat'iy nazar shukr qilishda davom etadi. Bundan xulosa shuki, agar solik shukr o'rniga shikoyat qilsa, u faqrdan bebahra qoladi. Navoiy fikricha, faqrda g'am – ne'mat, shukr esa g'amga minnatdorchilikdir. Nafsni tiyish faqrlikning oliy belgisidir.

Qanoat – faqrlik yo'lidagi oliy fazilatlardan biridir. Tasavvufda qanoatning mazmuni:

Birinchidan, solik uchun Allohdan keladigan fayz yetarli bo'lishi;

Ikkinchidan, boshqa dunyo ne'matlari solik uchun keraksiz bo'lishi;

Uchinchidan, dunyo ne'matlariga intilmasligi lozim, aks holda, bu ta'magirlikka olib keladi.

Hazrat Navoiy fikricha, qanoat shunday bir buyuk fazilatki, unga ergashgan inson ham Alloh, ham xalq oldida aziz bo'ladi. Navoiy qanoatni buloqqa, mevali daraxtga, xazinaga qiyoslaydi, uni ta'magirlikka qarshi qo'yadi:

Har kimning agar qanoatga nisbati bo'lsa,
Barcha kishilar o'rtasida izzatli va hurmatli bo'lur.
Kimki tama-yu hirs bilan ulfat bo'lsa,
Yaxshi-yomon oldida xor bo'lur va naqs ko'rinar(5).

Mutafakkir qanoatni sharaflar ekan, bu xislatga ega bo'lgan insonning har taraflama afzalligini uqtirib, ushbu fazilat baxt-saodatga erishishning kaliti, insonning ziynati ekanligini, u xavf-xatarlar, turli illat va balo-yu ofatlardan saqlovchi, odamni xor-u zorlik va jabr-zulmdan muhofaza qiluvchi katta kuch ekanligini ta'kidlaydi. Mutafakkir "Mahbub ul-qulub" asarida qanoatni insonparvarlikning ajralmas bo'lagi sifatida ta'riflab, ta'magirlikning odamiylikka yot illat ekanligi to'g'risida fikr bildiradi. "Qanoat, – deydi alloma, – tortinchoqlikning negizidir, sharaf va izzatning tantanasidir. Qanoatli qashshoq – badavlatdir va shoh bilan gadoyga ishi tushmaydir. Tama'xo'rlikning dalili; davlatli tama'gir – xor va pastkashdir.

Kimiki tama' bilan ola bilar, lekin olmas, tama'sizlik saxiylikdan hech qolishmas. Bu xildagi saxiyalar yaxshilik qiluvchi, tama'girlar esa jirkanchlikda sudraluvchidir"(5).

Bahouddin Naqshband o'z hayoti davomida aynan qanoatni ta'limotdagi hayotiy tamoyilga aylantirgan. Uning xizmatkor, cho'ri tutmaganligi, murshidlarning marhamatiga ko'z tikmaganligi, o'z kasb-hunari orqali yetishgan ne'matlarga shukr qilganligi bugungi kun yoshlari uchun ham g'oyatda ibratli tarbiya manbaidir. Jamiyat va davlatni o'ylantirayotgan bugunning dolzarb muammosiga aylanib ulgurgan boqimandalik, ta'magirlik, dangasalik illatlarini yo'qotishda naqshbandiya ta'limoti vakillarining ibratli hayot yo'li barchaga dasturdir.

Ta'kidlash joizki, turli tariqatlarda faqr turlicha talqin etilgan. Naqshbandiya tariqatida bu boshqacha ahamiyat kasb etadi. Jumladan, boshqa tariqatlarda faqrqa maqomlardan biri sifatida qaralsa, naqshbandiyada ta'limoti markazida faqr turadi, faqr kamolotning asosiy yo'li sifatida ta'kidlanadi.

Naqshbandiyada inson komillikka erishish yo'lida har qanday mashaqqatni yengib o'tishi, buning uchun taqdiridan nolimasligi, sinovlar, qiyinchiliklar, yechib bo'lmaydigandek tuyulgan masalalarga isyon qilmay, Allohga qarshi chiqmasligi faqrning bir ko'rinishi sifatida talqin etiladi. Kimlardir taqdir sinovlaridan mardonavor, sabr-toqat, bardoshlilik ko'rsatib o'tadi, kimlardir qiyinchiliklar oldida yengilib, nolib yuradi, ayrimlar esa ruhiy bosimga dosh berolmay hayotdan to'yib, joniga qasd qilishgacha borishadi. Fikrimizcha, naqshbandiya ta'limotida targ'ib qilinayotgan roziyona yashash tarzi insonga mashaqqatlarni yengib o'tishda, irodali, mehnatsevar va faol bo'lishda katta ahamiyatga ega.

Mutafakkir Navoiyning naqshbandiya tariqatiga oid g'oyalarni tadqiq qilishining yana bir muhim xususiyati, bizning fikrimizcha, shundan iboratki, u o'zining g'azal, ruboiy va dostonlarida insonparvarlikka oid qarashlarni, qimmatli g'oyalarni bayon qilish bilan cheklanib qolmasdan, balki o'zi buyuk

insonparvar shoir degan nom qozondi, faqirlikda, insoniylikda boshqalarga o'rnak bo'ldi. U doimo oddiy xalq g'am-tashvishiga sherik bo'ldi, ularga homiylik qildi.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy asarlarida tavsiflangan naqshbandiya tariqatining faqr haqidagi g'oyalari Yangi O'zbekistonda Uchinchi renessans poydevorini qurish, barkamol avlodni tarbiyalashda zarur bo'lgan ma'naviy xazinadir. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "agar tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, buyuk ajdodlarimiz erishgan olamshumul yutuqlar zamirida, avvalo ona Vatanga, xalqqa xizmat qilishdek olijanob maqsad mujassam ekanini ko'ramiz. Masalan, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek singari ulug' allomalar, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi shoir va mutafakkirlar, Abdulla Avloniy, Fitrat, Abdulla Qodiriydek ma'rifatparvarlar badiiy asarlarini aynan kamolot yoshida yaratganlarini hammamiz yaxshi bilamiz va bu bilan faxrlanamiz. Bizning tomirlarimizda ana shunday ulug' bobolarimizning qoni oqar ekan, ularning munosib vorislari bo'lish, ular kabi yuksak maqsadlar sari intilib yashash barchamizning ezgu burchimizdir"(6).

Alisher Navoiy asarlarida tarannum etilgan naqshbandiyona g'oyalar yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida, ya'ni imonli, halol-u pok, mehnatsevar, kamtarin, saxovatli, ogoh-u hushyor, bag'rikeng qilib tarbiyalashning yo'llarini o'rgatuvchi asosiy manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021 yil 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasidan. "Yangi O'zbekiston", 2021 yil 20 yanvar. №13 (269).
2. Алишер Навоий. Насойим ул-мухаббат. МАТ. Т. 17. – Тошкент: Фан. 2001. – Б. 328.
3. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. МАТ. Т. 12. – Т.: Фан. 1996. – Б. 238-239.
4. Алишер Навоий. Фаройиб ус-сиғар. МАТ. Т. 3. – Т.: Фан, 1988. – Б. 46.
5. Алишер Навоий. Махбуб ул-қулуб. МАТ. Т. 14. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 55, 103.
6. Мирзиёев. Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: О'zbekiston, 2021. – Б. 252.

MILLIY QADRIYATLAR TAKOMILLASHUVI VA TARG'IBOTINING IJTIMOIIY-SIYOSIIY AHAMIYATI

Shahlo AHROROVA,

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti

katta ilmiy xodimi, PhD

Inson yaralibdi-ki, uning yashashi uchun ehtiyojii omillar mavjud. Ehtiyojni qondirish va uning usullari kishida maqsadni shakllantiradi. Inson maqsadini amalga oshirish yo'lida o'zi uchun zarur va ahamiyatli bo'lgan, shuningdek, uni maqsad sari yetaklab, ruhlantiradigan voqelik, mavjudlik, munosabatlarga zarurat sezadi. Zaruratning oqibati o'laroq, inson hayotida ma'lum bir buyum-narsa, voqea-hodisa, munosabat, boshqacha aytganda moddiy va ma'naviy borliqning qadr-qimmati oshib boradi. Bu qadr-qimmat insonda moddiy, ma'naviy va ruhiy ehtiyojning qondirilishi darajasi bilan belgilanadi hamda bir inson hayotining o'ziga xos qadriyatlar tizimi yaratiladi. Insonlarning ilk o'zaro muomala va munosabatlaridan tortib, mukammal ijtimoiy munosabatlar jarayoni ayrim qadriyatlarining umumiy lashishiga olib keladi. Odamlarni dastavval qorin to'ydirish va xavf-xatardan saqlanish ehtiyoji birlashtirgan bo'lsa, keyinchalik bu jamoalashuv asosida o'zarota'sir munosabatlari vujudga keladi. O'zaro ta'sir esa, umumiy fikr, umum qarashlar, umumiy harakat va umume'tiqodlarning shakllanishiga zamin yaratadi hamda jamoaviy qadriyatlar yuzaga keladi. Ya'ni mavjud voqea-hodisot, tabiiy narsa yoki buyum, munosabatlar jamoa uchun qadr-qimmat darajasida aks etib, kishilar ularni umumiy maqsad va ideallarga aylantiradilar. Shu tariqa qadriyat shakllana boshlagan.

“Qadriyat” tushunchasini XIX-asrning 60-yillarida G. Kogen va R. Lotse muomalaga kiritdi. R. Lotse olamni uch sohaga bo'ldi: a) yalpi qonunlar- zaruriy ahamiyatli haqiqat sohasi; b) dalillar, narsalar va voqelik obrazlari sohasi; v) qadriyatlar, ya'ni ezgulik, go'zallik va muqaddaslik g'oyalari sohasi. Shu asosda nemis falsafasida aksimologiya masalalari maxsus o'rganila boshlandi. XX-asrning boshlarida fransuz faylasufi P. Lapi qadriyatlar nazariyasini ifodalash uchun “aksiologiya” atamasini muomalaga kiritdi. Inson butun umri davomida son-sanoqsiz qadriyatlar olamida yashaydi. [4,16]

Qadriyat - voqea-hodisalarning, ijtimoiy munosabatlarning, sifat va tartiblarning, urflarning, ma'naviy va moddiy boyliklarning qadr-qiyamati, ahamiyati, ijtimoiy ahamiyati, falsafiy-aksiologik mazmuni, jamiyat va inson uchun qadrini ifodalaydigan tushunchadir. Shuningdek, “muayyan tarixiy sharoitlarda obyektiv zaruratlar tufayli jamiyat rivojlanishi uchun alohida ahamiyat kasb etuvchi milliy qadriyatlar diniy qarashlar bag'rida shakllangan. Shunga ko'ra, milliy qadriyatlarimiz faqat islom zaminida vujudga kelmagan, balki zardushtiylik, buddaviylik kabi dinlardan ham ko'p narsalarni olgan”. [7]

Qadriyatlar axloqiy qoida va me'yorlar, ideallar va maqsadlardagi baholash mezonini ham o'zida aks etdiradi. Ular halollik, poklik, o'zaro yordam, adolatlilik, haqiqatgo'ylik, ezgulik, tinchlik, shaxs erkinligi, mehr-muxabbat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar, burch, vijdon, or-nomus, mas'uliyat kabi axloqiy tushunchalar, shuningdek, e'tiqod, urf, odat, an'ana, marosim va boshqa tadbirlar shaklida namoyon bo'ladi. "Qadriyat xuddi haqiqat kabi xossa emas, balki fikr va voqelik o'rtasidagi munosabatdir." [5,599]

Qadriyatlarga subyektning munosabatini majburan shakllantirib, yoki o'zgartirib bo'lmaydi. Buning uchun subyektning o'zi qadrlash lozim bo'lgan obyektini, u predmetni, mavjudotni, voqelikmi, qat'iy nazar, baholashi, bu obyektning o'zi uchun muhim va ahamiyatli tomonini ko'rishi, moddiy, yoki ma'naviy, ruhiy, yoki hissiy ehtiyojlari qoniqishidagi qadrini va zaruriyatini anglashi lozim bo'ladi. Anglash darajasi esa, yuqorida ta'kidlaganimizdek, dunyoqarashga bog'liq. Shu o'rinda e'tirof etish lozimki, har qanday fikr g'oya bo'lmagani kabi, har qanday anglangan zaruriyat qadriyat bo'lavermaydi. Umr davomiyligi hamisha zaruriyatlarni toqazo etadi. Bu zaruriyatlar o'z funksiyasini bajargach, o'z ahamiyatini yo'qotadi. Qadriyatlarga esa subyekt qadrlash orqali mehr va ishonchini ifoda etadi. Bu qadriyatlar o'z vazifasini bajarib bo'lgan taqdirda ham subyekt uchun u kechagi kuni uchun ahamiyat kasb etgan obyekt sifatida qadrlanib qolaveradi, bugungi va ertangi kuni uchun tarbiyaviy ahamiyatini saqlab qoladi.

Qadriyatlar inson qo'li bilan yaratilishi (moddiy qadriyatlar), insonning ong va tafakkuri orqali anglanib, ma'naviy-ruhiy manba sifatida yuzaga chiqishi, (ma'naviy qadriyatlar) hamda inson ishtirokisiz ham mavjud bo'lishi (tabiiy qadriyatlar) mumkin. Ayni paytda "inson – tiriklikning eng oliy mo'jizasi, boshqa jonzotlardan ajralib turuvchi ijtimoiy mavjudot sifatida tabiiy-tarixiy qadriyatdir".[3,212] G'arb olimi I.Richardsning fikricha, birinchidan, olam odamlarsiz quruq bo'shliqqa aylanib, o'zining qadriga yetadigan asosiy subyektidan judo bo'ladi; ikkinchidan, voqelikning biror shakli, narsalarning qadriga ehtiyojni qondirish uchun harakat qiladigan odamzotgina yetishi, ularni qadriyatlarga aylantirishi mumkin; uchinchidan, qadriyatning yo'qolishi unga ehtiyoj qolmagan, shu narsaning odamlarga keraksiz bo'lib qolganini anglatadi. [3,45]

Qadriyatlar namoyon bo'lish shakli va mazmuniga ko'ra iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, milliy va ma'naviy, tuzilishiga ko'ra moddiy va nomoddiy, subyekt munosabati va amal qilish ko'lamiga ko'ra shaxsiy, oilaviy, jamoaviy, milliy, mintaqaviy hamda umuminsoniy bo'ladi. Moddiy qadriyatlarning ma'naviy ahamiyati milliy mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish borasidagi ahamiyatda yaqqol ko'rinadi. [8,13]

Jahondagi har bir millat hayotida milliy qadriyatlar yetakchilik o'rniga ega bo'lib, ular barcha jamiyatlar taraqqiyoti negizida o'z mavqeyini saqlab kelmoqda. Ammo, globallashuv bilan bog'liq ayrim murakkab va salbiy voqeliklar ta'sirida milliy qadriyatlar mavqeining sezilarli darajada pasayishi,

natijada ijtimoiy voqelikning salbiy xususiyatlari, millatlararo nizolar, “ommaviy madaniyat” shaklidagi illatlar, egotsentrizm, zo‘ravonlik g‘oyalari, nikohsiz oilalar, bir jinslilar nikohi kabi axloq me‘yorlarining buzilishi ko‘zga tashlanmoqda. Shu bois, jahonda inson qadrini yuksaltirish, millatlararo birlikni ta‘minlash, demokratik tafakkurni milliy asosda shakllantirish, umuminsoniy qadriyatlar amal qilishida milliy qadriyatlar o‘rni belgilash dolzarb masala hisoblanadi. Qadriyatlar o‘zgarish jarayonida “kishida insoniy fazilatlar qaror topadi”.[6,46]

“Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma‘naviyat”.[1] – degan edi Sh.Mirziyoyev. Shu bois, milliy qadriyatlarni demokratik tamoyillar bilan uyg‘unlashtirish, jamiyatning boshqa jabhalarida ham qaror toptirish, bugungi davlat siyosatining qadriyatlashuvida ma‘naviy omil va milliy qadriyatlar ta‘sirini oshirish tajribasi ilmiy nuqtayi nazaridan chuqurroq o‘rganilib, amaliyotga tadbiq etilishi lozim.

Har bir jamiyatda aksiologik yondashuvning o‘ziga xos tizimi shakllanadi va u shu jamiyatga xos voqeliklar bilan o‘zaro ta‘sirida bo‘ladi. Bu tizim tarkibida alohida qism sifatida milliy qadriyatlarga munosabat qaysidir ma‘noda yurtning taqdiriga o‘ziga xos ta‘sir ko‘rsatadi.

Temuriylar saltanatining parchalanishini eslaylik, bunda aksiologik tizimda milliy qadriyatlarning o‘rni yoki salmog‘i qanday edi? Turkiston o‘lkasining xonliklarga bo‘linishini esa milliy birlikka nisbatan g‘ayriaksiologik yondashuv deb atash mumkin, buning natijasida yurtimizning chor Rossiyasining mustamlakasiga aylantirilishi qadriyatlar tizimining ham parokanda bo‘lishiga olib keldi. Demak, obyektning qadr-qimmatidan moddiy qiymati yoki g‘ayriinsoniy foydalarining ustun qo‘yilishi orqali namoyon bo‘ladigan g‘ayriaksiologik yondashuv jamiyatni parokandalashi va qadriyatlar tizimiga putur yetkazishini unutmazlik lozim.

Yangi O‘zbekiston siyosati qadriyatli yondashuvning xususiy va umumiy-ijtimoiy ko‘rinishlarini uyg‘unlashtirish choralarini ko‘rishi muhim ahamiyatga ega. Ya‘ni, individ, (har bir shaxs)o‘zi qadrlaydigan obyektining(qadriyatining) o‘zi uchun muhim jihatlari bilan birga uning ijtimoiy ahamiyatini ham anglashi lozim. Ana shunda u qadriyat mohiyatini bilish doirasini kengaytiradi va unga munosabatida ijtimoiylik ahamiyati kasb eta boradi. Bu yondashuv jamiyat uchun muhimdir. Masalan, sog‘lik avvalo shaxsiy qadriyat. Ammo, millat ravnaqida aholi salomatligi muhim ahamiyatga ega bo‘lgani bois, u ham ijtimoiy, ham milliy tus oladi. Ayol farzandini dunyoga keltirar ekan, albatta o‘zining ham, farzandining ham sog‘lom bo‘lishini istaydi. Salomatlik faqat shaxsiy emas, ijtimoiy-milliy ahamiyatga ega ekanligini anglay bilgandagina, ayolning mazkur qadriyatga nisbatan yondashuvida nafaqat o‘zi va farzandi, balki jamiyat oldidagi ma‘suliyati aks etib, bu mas‘uliyat salomatlikka qadriyatli yondashuvning

ijtimoiy ahamiyatini kuchaytirishni toqazo etadi. [2]

Demokratiyaning amal qilishida ham shunday milliylik xususiyatlari toqazo etilishini unutmash lozim. Xalqimizga xos bo'lgan qadriyatli yondashuvda har qanday erkinlik zaminida vazminlik, keng mulohazalilik, odob va muomala madaniyati doirasida munosabatda bo'lish kabi milliy elementlar aks etib turadi.

Milliy qadriyatlar faqat ma'naviy hodisa bo'lib qolmay, jamiyatning barcha sohalarida aks etadigan siyosiy va ijtimoiy ahamiyati bilan ham namoyon bo'ladi. Davlat siyosati buni e'tiborga olishi lozim. Demak:

- birinchidan, milliy qadriyatlarni asrash, shakllantirish va takomillashtirishda davlat siyosatining aralashuvi muhimdir. Bu bilan ayrim nomaqbul urflar, xususiyatlarning qadriyatlashuvi va millatchilik kabi salbiy xodisalarning oldi olinadi;

- ikkinchidan, xalqaro darajadagi yangi qadriyatlarning shakllanishi, madaniyatlar almashinuvi ayrim milliy qadriyatlarga putur yetkazishi, uni yemirib borishi mumkin. Bu mavjud siyosat va milliy qadriyatlar o'rtasida ichki qarama-qarshilik, ziddiyatlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun davlat siyosati bu borada muvofiqlikni ta'minlashi lozim.

- uchinchidan, har bir davlat siyosati o'z g'oya va maqsadlarini jamiyat ongiga singdirishda, ijtimoiy va milliy birlikni ta'minlashda, faqat milliy qadriyatlardan foydalanibgina o'z g'oya va maqsadlarning ham qadriyatlashuvida erishadi.

Ayniqsa globallasuv sharoitida milliy qadriyatlarni takomillashtirish va ularning targ'iboti juda muhim, uning zarurati quyidagilarda ko'rinadi:

- ayrim qadriyatlashgan urf-odat, ko'nikmalarda stereotiplarning saqlanib qolganligi;

- "demokratiya", "ommaviy madaniyat" niqobi ostidagi nosog'lom muhit, sharqona axloq normalariga zid turmush tarzini singdirishga bo'lgan noxolis urinishlarning uchrayotganligi;

- milliy axloq me'yorlariga zid unsurlarning tarbiya o'chog'i bo'lgan oilaga kirib borayotganligi;

- zo'ravonlik, egotsentrizm g'oyalarining targ'ib etilishi, narkotik moddalar, ommaviy qirg'in qurollari va odam savdosi orqali boylik to'plashga bo'lgan harakatlarning chegara oshib o'tayotganligi;

- globallasuv jarayonining xalqlarning ma'naviy-milliy negizlariga ta'siri;

- global muammolarning xarakteri, mohiyati o'zgarib borayotganligi;

- bugungi zamon ruxiga mos kelmaydigan, umuminsoniy tamoyillardan ortda qolayotgan milliy qadriyatlarning ham amal qilayotganligi kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021 yil 19 yanvar kuni bo'lib o'tgan videoselektorda so'zlagan nutqi. <https://president.uz>.

2. Ahrorova Sh. Ma'naviyat eng ta'sirchan va qudratli qurolimizdir. "Ma'naviyat" nashr. T.-2022y.
3. Nazarov Q. Aksiologiya. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" n.,T.-2011.B-212.
4. Shayxova X. Ma'naviyat - kamolot ko'zgusi. –T. G'.G'ulom n.,2009y. - B-16.
5. Shermuhamedova N., Falsafa. T., "Noshir" 2012 y. 599 b. (1216)
6. Erkayev A.Milliy g'oya va ma'naviyat.T., Ma'naviyat. 2002. - B-46.
7. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. O'quv uslubiy qo'llanma. Tuzuvchilar: D.Habibullayeva, O.Musayev, E.Nishanbayeva, K.Mirzaaxmedov.O'zMU-2015y.
- 8.O'lmasov A. Vahobov A. "Iqtisodiyot nazariyasi". T., Sharq. 2006 y. B-13.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA AXLOQIY QADRIYATLAR

Baxriddin PRIMOV,

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Falsafa kafedrası katta o'qituvchisi

Insoniyat ijtimoiylashuvi ya'ni dastlabki jamiyatlar paydo bo'lishi bilan, ushbu jamiyatlar o'zining alohida qadriyatlarini shakllantirishni boshlagan. Ushbu qadriyatlar va normalar ularning ehtiyojlari va qiziqishlari bilan bog'liq edi. Ehtiyoj va qiziqishlar zamirida shakllangan axloqiy normalar, jamiyatning saqlanib qolishi, shakllanishi va rivojlanishi mexanizmi vazifasini bajarishi bilan birga, alohida munosabatlarni o'rnatish va ularni tartibga solish vazifasini ham bajargan. Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, jamiyatning barqarorligi undagi o'rnatilgan axloqiy parametrlar bilan chambarchas bog'liq.

"Axloqiy qadriyatlar tizimi qanchalik rivojlanganligiga nafaqat shaxsning, balki butun dunyoning taqdiri bog'liq".[1]

Axloqiy qadriyatlar jamiyat rivojlanishining asosiy tamoillaridan biri sifatida, undagi munosabatlarni tartibga solib turadi. Tartibga solish bilan birga umumiy dunyoqarash, umumiy tamoillar orqali identlik va mentalitetni ham shakllantiradi.

Axloqning asosiy tushunchalarini jamiyatda qabul qilingan: "yaxshilik va yomonlik, adolat, vijdon, mardlik, muhabbat kabi tamoillari tashkil qiladi". [2]

Axloqiy qadriyatlarning o'zgaruvchan, moslashuvchan tamoillarini esa jamiyat tomonidan normal qaralgan va legitimlashgan odatlar tashkil qiladi. Masalan: jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida, quldorlikka

nisbatan normal qaralgan bo'lsa, ijtimoiy fikr taraqqiyoti davrida ushbu norma qoralandi va axloqsizlik sifatida baxolandi.

Axloqning umumiy shakllanishi universal va relyativ, ya'ni bir – biriga qara-ma qarshi tarzda kechgani bilan, ular, barcha davrlarda jamiyat taraqqiyotiga, inson ravnaqiga va ijtimoiylashuvga xizmat qilishi zarur.

Axloqiy qadriyatlar jamiyatning tajribalari yig'indisini ham tashkil qiladi, ular: foydali odatlar, optimal harakatlar, hissiy - emotsional protseduralar, kundalik turmushning aks etishini tashkil qiladi. Agar jamiyatning geografik joylashuvi, iqlimi, qazilma boyliklari uning moddiy pozitsiyasi hisoblangan, axloq jamiyatning ma'naviy uyi hisoblanadi.

Axloqni jamiyat tajribasi evaziga amalga oshgan, umumiy belgilarga ega bo'lgan, evolyutsion ma'lumotlar yig'indisi ham deyish mumkin. Ya'ni jamiyatning eksperimental informatsion arsenali hisoblanadi. Ushbu informatsion jamlangan jamiyatning ma'naviy immuniteti vazifasini bajargan holatda, ba'zan kuchayishi, ba'zan esa zaiflashishi ham mumkin. Shuningdek jamiyatning ma'naviy barqarorligi uning axloqiy qadriyatlariga proporsional hisoblanadi.

Dastlabki ijtimoiylashuv davrlardagi axloqiy qadriyatlarni, shu davrdagi jamiyatning ijtimoiy ongi ham deyish mumkin. Ushbu jamiyat ongining rivojlanishi jamiyatning barqarorligi va uning rivojlanishini belgilab bergan.

“Jamiyatning asosiy axloqiy me'yorlarining o'zgarishi natijasida jamiyatning ma'naviy birligi buziladi, yoshlarning hayoti va axloqiy ustuvorliklari o'zgaradi, bu avlodning qadriyatlari, shu jumladan ish va kasbning qadriyatlari shakllanmaydi; jamiyat uchun an'anaviy axloqiy me'yorlar va axloqiy ko'rsatmalar deformatsiyalanadi va ko'pincha oddiygina yo'q qilinadi”.[3]

Jamiyatda axloqning shakllanishi jamiyat hayotidagi barcha faoliyat sohalarni o'z ichiga oladi, chunki jamiyat a'zolari bir – biri bilan munosabatga kirishar ekan, faoliyat yuritar ekan ularda manfaatlarining to'qnashuvi va turli nizolarning shakllanishi tabiiy holat hisoblanadi. Aynan manfaatlar to'qnashuvi, ziddiyatlarni barataraf etish, keskinlikni oldini olish va normal muloqot qilish va hayot kechirish tartibga solish uchun optimal munosabatlar protseduralari ya'ni axloqiy tizimlar ishlab chiqiladi.

Axloqdan maqsad – yuritilayotgan xo'jalikni saqlash va rivojlantirish, munosabatlardagi nizolar va keskinlikni bartaraf etish, jamiyatning tizim sifatida ishlashini ta'minlash, o'zaro qulay va ixcham shuningdek, umumiy munosabatlar parametrini tashkil qilish hamda dunyoqarashni belgilovchi hayotiy tamoyillarni (adolat, insoniylik, erkinlik va maqsadlilik) shakllantirishga olib keladi .

Jamiyat hayotidagi ma'lumotlarning eksperimental va ratsional (mantiqiy) yig'indisi sifatida axloq ruxsat etilgan harakatlar (normalar) va taqiqlangan harakatlardan (tabu) tashkil topgan.

Axloqiy ma'lumotlar o'z davrida odatlarga aylanadi, rivojlanib madaniyatga o'tadi va keyingi avlodlar uchun an'ana va qadriyat sifatida

o'tishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, axloqning ko'pchilik e'tibor qilmaydigan jihati shundaki, u xuddi til kabi muloqot vositasi ham hisoblanadi. Ya'ni u dastlabki individual tamoillar orqali jamiyatga ta'sir qilsa, keyinchalik jamiyat tamoillari orqali individga ta'sir o'tqazadi. Axloq bu yerda til kabi aloqa vosita sifatida shifratyor va deshifratyor vazifalarini bajarayotganligini ko'rishimiz mumkin. Unda harakat mexanizmi bilan birga asosiy siklik talablar ham bor ya'ni, agar individ ijtimoiylashishni hohlasa jamiyat axloqiga va normalariga bo'ysunadi, agar jamiyat mavjud bo'lishni hohlasa individlarning hohish istaklarini ham hisobga olishi zarur. Bu yerda ikki tomonlama aloqa mavjudligini ko'rishimiz mumkin ya'ni ular bir – birini tashkil etadi va to'ldiradi. Lekin jamiyat mavjud bo'lishi uchun doimiy o'zaro aloqa o'ta muhim hisoblanadi. Buda axloq axborotni boyitishi va adolatni ta'minlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. О природе возникновения морали (источники формирования нравственности). И.С. Пасешниченко. Известия вузов. Северо-кавказский регион. Общественные науки. 2010. № 4
2. О природе возникновения морали (источники формирования нравственности). И.С. Пасешниченко. Известия вузов. Северо-кавказский регион. Общественные науки. 2010. № 4
3. Мораль и нравственность человека как основа жизнеспособности общества. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлёв. Личность профессионала в современном мире. Publisher: «Институт психологии РАН»Editors. 2013 г.
4. B.Primov "Axborotlashgan davrda axloqiy qadriyatlar" International journal of philosophical studies and social sciences issn-e: 2181-2047, issn-p: 2181-2039 <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss> Vol 4, Issue 4 (2024)
5. B.Primov "Axborotlashgan davrda axloqiy qadriyatarning yemirilishi" Oriental Journal of History, Politics and Law. Pages: 286-292 ISSN: 2181-2780 <https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl>
6. B.Primov "Axborotlashgan davrda global jarayonlar va madaniyatlar o'zgarishi". O'zMU xabarleri. Toshkent -2024. B-187-191

“MILLIY TIKLANISHDAN – MILLIY YUKSALISH SARI!” G‘OYASINI TARG‘IB ETISH

Nigora VALIXANOVA,

*“University of economics and pedagogy” NOTM
professori v.b., p.f.f.d. (PhD)*

Mamlakatimizda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasi negizida olib borilayotgan keng qamrovli targ‘ibot-tashviqot ishlari natijasida xalqimizning ongufafakkuri, dunyoqarashi o‘zgardi. Umummilliy harakatga aylangan “Yangi O‘zbekiston” ezgu g‘oyasi pirovardida – shaxs ma‘naviy kamolotiga tayanib Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga bel bog‘landi. Bugungi kunda Respublika miqyosida amalga oshirilayotgan jadal sur‘atdagi qurilish ishlari, ta‘lim, sog‘liqni saqlash kabi ko‘plab sohalarida tubdan olib borilayotgan islohotlar Uchinchi Renessans poydevoriga qo‘yilayotgan tamal toshlaridir.

“Milliy tiklanish” – milliy urf-odat, an‘ana va qadriyatlar, ko‘p asrlik tariximizni chuqur o‘rganish, tiklash, qadrlash va targ‘ib etish, har bir vatandoshimiz ongida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish va mustahkamlashda jamiyatning hamjihatlikdagi harakatidir.

“Milliy yuksalish” – mamlakatimiz taraqqiyoti, xalqimizning siyosiy-huquqiy tafakkuri, hayot darajasi va turmush sifatini har tomonlama yuqori bosqichga ko‘tarish yo‘lidagi harakatdir.

Huquqiy davlat – davlat tuzilishi va faoliyatining huquqiy asoslanganligi. Huquqiy davlatda davlatning quyidagi prinsiplari asosida faoliyat yurgizishi va amal qilishi shart hisoblanadi: xalq suvereniteti; shaxsning huquq va erkinliklarining hech kim, shu jumladan, davlat tomonidan ham har qanday holda buzilmasligi; Konstitutsiya va qonunning ustunligi; hokimiyatning bo‘linishi tamoyiliga amal qilish; sudlarning mustaqilligi, xalqaro huquq normalarining milliy huquq normalaridan ustun bo‘lishi.

Fuqarolik jamiyati – haqiqiy fuqarolardan, ya‘ni uzviy bog‘liqlikda bo‘lgan hamda axloqiy madaniyatga tayanadigan huquqiy va siyosiy madaniyatga ega odamlardan iborat jamiyatdir. Fuqarolik jamiyati – konstitutsiyaviy huquq nazariyasida huquq va demokratiyaga asoslangan ijtimoiy hayotning zarur oqilona usuli; insonga uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti shakllarini erkin tanlash kafolatlanadigan, qonun ustuvorligi va inson huquqlari hamda erkinliklari qaror topadigan, ko‘p partiyaviylik, siyosiy institutlar, mafkura va fikrlarning xilma-xilligi ta‘minlanadigan hamda o‘zini o‘zi boshqarish organlarining mavqei baland bo‘lgan ijtimoiy tuzum. Bunda mamlakatning har bir fuqarosi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma‘naviy va huquqiy jihatdan o‘z ehtiyojlarini jamoat birlashmalari va fondlari, o‘zini o‘zi boshqarish organlari, siyosiy partiyalar va nodavlat notijorat tashkilotlar ishida faol ishtirok etib, ular orqali qondiradilar. Fuqarolik jamiyatida fuqarolar davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatadilar, davlatning ko‘pgina

vakolatlari jamoat tashkilotlari zimmasiga yuklanadi. Davlat hokimiyati esa mamlakatning umumiy taraqqiyot rejalarini tuzadi, uning strategiyasini ishlab chiqadi, mudofaa, milliy xavfsizlik, davlat mustaqilligi va chegaralari daxlsizligini, uning suverenitetini ta'minlash, pul-moliya, soliq, bank siyosati, tashqi siyosat va jahon hamjamiyati bilan aloqalar tizimini yaratadi, uni boshqaradi. Fuqarolik jamiyatini qurish kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari bosqichmabosqich o'tish orqali ro'y beradi. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 4-mart kuni 2021-2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmonni imzoladi.

Konsepsiyaning ustuvor yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning huquqiy asoslarini izchil takomillashtirish;

- fuqarolik jamiyati institutlariga ko'mak berish hamda ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini yanada takomillashtirish;

- davlat va jamiyat boshqaruvida fuqarolik jamiyati institutlarining faol ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

- davlat ijtimoiy loyihalarini amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirokini yanada kengaytirish;

- fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash.

O'zligini anglash birinchidan, odamning ozod, erkin, nodir, ulug' siymoligini anglash va o'zida unga amal qilish sifatlarini shakllantirib borish bo'lsa, ikkinchidan uning o'ziga xos milliy-insoniy sifatlarini ochib beruvchi etnik, ma'naviy-insoniy asoslarini anglash va ularga amal qilishdan iboratdir.

Insoniyatning tarixiy taraqqiyoti o'z-o'zini anglash, eng avvalo, insoniy mavjudlikning mohiyatini ma'naviy voqelik sha'n, qadr-qimmat, obro'-e'tibor, or-nomus orqali namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Hayotning ma'no mazmuni, maqsadini tushunib yetish, o'zlikni anglashdan boshlanadi, Milliy g'oyada uning negizlari mujassam bo'lganligi uchun ham o'zlikni anglashga xizmat qiladi va bir-biri bilan uzviy bog'liq.

Yuksak rivojlangan jamiyat esa o'zligini anglagan shaxslardan tarkib topadi. Inson ijtimoiy mavjudot sifatida talqin etilganda, uning mustaqil tafakkurga, e'tiqodga, bunyodkorlik qudratiga, o'zgalar va butun borliq oldidagi mas'uliyat tuyg'usiga ega ekanligi nazarda tutiladi. "Men kimman?", "Bu yorug' dunyoga nima uchun keldim?", "Menga ato etilgan buyuk ne'mat – hayotimni nimalarga safarbar etmogim lozim?". Inson borki, ertami kechmi ana shu savollarga javob izlay boshlaydi, kamolot sari yo'l oladi. Bu yo'lni o'zlikni anglash deb aytish mumkin. O'zligini anglagan yoki anglay boshlagan kishigina shaxs darajasiga ko'tariladi.

"O'zlikni anglash", "milliy o'zlikni anglash" va nihoyat "umumbashariy o'zlikni anglash" tushunchalari bir-biridan ayri emas, balki bir-biri bilan uzviy aloqador, bir-birini taqazo etadi. Zero, inson ota-ona, oila, millat, ahli bashar, boringki, butun borliq bilan munosabatlar asosida o'zining kim ekanligini anglab boradi. Ayni shu munosabatlar zaminida shakllangan milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida milliy g'oya tamoyillari shakllangan va

o'z navbatida, milliy g'oya ularni zamon talablari asosida boyitib boradi.

“O'zlikni anglash”, “Milliy o'zlikni anglash” va “milliy istiqlol g'oyasi” uzviy bir-biri bilan bog'liq. Mustaqillik sharoitida o'zbek xalqining o'z-o'zini anglashini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Buning sababi milliy o'zlikni anglash mustaqillik g'oyasi bilan bog'liq edi. Shunga ko'ra, milliy istiqlol g'oyasi tarixiy xotirani uyg'otish, o'tmishidan saboq chiqarish va o'zlikni anglash mezonini sifatida xalqimizning tub maqsadlari ifodasi va jamiyat a'zolarini birlashtiruvchi g'oyaga aylanishi mumkin. Sharq va G'arbda, Osiyo va Yevropa xalqlari hayotida ham o'zlikni anglash tuygusining uyg'onishi, pirovard natijada, ularning yuksalishiga, birlashishiga, boshqa xalqlar bilan ijobiy, o'zaro manfaatli hamkorlikka kirishuviga turtki bo'lgan. Demak millat o'zini xalq sifatida, el sifatida anglamasa, u o'zining sha'ni, qadr-qimmatini, or-nomusi haqida qayg'urib, milliy g'urur va iftixor tuyg'usini to'la his eta olmaydi.

Zero, ma'naviy qadriyatlarga, hayotni e'zozlashga undaydigan yuksak amallarga e'tibor susayganda, jamiyat, davlat taraqqiyotdan to'xtaydi, inqiroz tomon yuz tutadi.

Demak mamlakatimiz obod bo'lishi, ravnaq topishi, xalqimiz farovonligi uchun ma'naviyat va ma'rifat sohasida, xususan, shaxsni kamol toptirish borasida izchil ish olib borish kerak. “Bu hayotiy haqiqat biz hamisha amal qiladigan tamoyilga, jamiyat rivojining asosi va shartiga aylanmog'i hamda o'zida yaxlit bir tizimni mujassam etmog'i lozim. Bu tizim markazida ma'naviyat, axloq-odob, ma'rifat kabi o'lmas qadriyatlar turmog'i kerak”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2019-yil 3-maydagi PQ-3907-son qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2021-2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” 2021-yil 4-martdagi PF-6181-son Farmoni
3. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ta'lim menejmenti.-T, 2006-yil.
4. Paxrutdinov Sh. Barqaror taraqqiyot va rahbar ma'suliyati.—T.: Akademiya, 2011.
5. Valixanova N.A. Qadriyatlarning o'qituvchi faoliyatidagi uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi roli va o'rni. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 2023. <https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.817>

BAG'RIKENGLIK MADANIYATI MARKAZIY OSIYO XALQLARI IJTIMOIIY MUNOSABATLARIDA MILLIY QADRIYAT SIFATIDA

Akram AZIZQULOV,

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri,
falsafa fanlari nomzodi, dosent*

Siroj RO'ZIMURODOV,

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti,
falsafa fanlari doktori (PhD)*

Globallashuv jarayonlari shiddat bilan kechayotgan hozirgi axborotlashgan jamiyat bosqichida sayyoramizning keyingi taqdiri ko'p jihatdan kishilar o'rtasidagi bag'rikenglik madaniyatining darajasiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Bashariyatga musibat va kulfatlar keltirgan jahon urishlari, katta-kichik mojaralarning barchasining asosini, kishilar o'rtasidagi ishonchsizlik, ya'ni bag'rikenglik madaniyati darajasining pastligidadir. Shu bois hozirgi tahlikali dunyoda davr talabi bo'lgan bag'rikenglik madaniyatini yoshlar ma'naviyatiga singdirib borish ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi bo'lishi lozim. Mamlakatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev tomonidan BMT minbaridan Bosh Assambleyaning "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik deb nomlangan maxsus rezolyusiyasini qabul qilish taklifi ilgari surildi" [1-254]. Bag'rikenglik madaniyati chidamlilik, bardoshlik, toqatlilik, o'zgacha qarashlar va harakatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish, muruvvatlilik, himmatlilik, kechirimlilik, Mehribonlik, hamdardlik kabi jihatlardan iborat bo'lib, "boshqalar" hamda "o'zgacha" narsalar, hodisalar va faoliyat shakllarini o'ziga xos xususiyatlarini, ularning kelib chiqish sabablari, namoyon bo'lish shakllarini to'g'ri tushinish va anglashgani bildiradi. Bag'rikenglik madaniyati fuqarolardan muayyan darajada bilim va shu bilim negizida shakllangan qadriyatlar tizimidan iborat" [2-2]. Shuningdek yoshlarda bag'rikenglik tuyg'usini tarbiyalash Markaziy Osiyo xalqlari ta'lim va tarbiya tizimida milliy qadriyat sifatida ko'p asrlik tarixga egadir. Markaziy Osiyo xalqlari turmush tarzida turli xil millat va elat vakillari bilan bag'rikenglik va madaniy hamkorlikning azaldan mavjudligi, uning hozirgi kunda dunyo tsivilizasiyasining beshiklaridan biri sifatida e'tirof etilishiga olib keldi. Respublikamiz Prezidenti ta'kidlaganidek: "...bizning qadimiy va saxovatli zaminimizda ko'p asrlar davomida turli millat va elat, madaniyat va din vakillari tinch-totuv yashab kelgan. Mehmondo'stlik, ezgulik, qalb saxovati va tom ma'nodagi bag'rikenglik bizning xalqimizga doimo xos bo'lgan va uning mentalitetini tashkil etadi" [3-№18].

Markaziy Osiyoni "Buyuk ipak yo'li" va "La'l yo'li"lari chorrahasida

IV5401

joylashganligi ajdodlarimiz tomonidan millatlararo totuvlik va madaniyatlararo hamkorlikning yaxshi rivoj topishiga zamin bo'lgan. Madaniyatlararo hamkorlikning natijasi o'laroq o'lkamizda, ayniqsa, islomgacha va undan keyin ham turli xil elatlar o'rtasida millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik tamoili ajdodlarimizning ijtimoiy munosabatlarida muhim o'rin egallagan. VIII asrgacha o'lkamizda buddaviylik, nasroniylik, zardushtiylik, shomonizm, Moniy hamda Mazdak aqidalariga va shu kabi boshqa din va e'tiqodlarga amal qiluvchi ko'plab elat vakillarining tinch murosa qilib yashashi bu – millatlararo va dinlararo bag'rikenglik tamoili bo'lib, xalqlarimizning milliy qadriyati yuksakligidan dalolatdir. Shu jihatdan o'lkamiz halqlari taraqqiyotida millatlararo bag'rikenglik va madaniyatlararo hamkorlik uzoq tarixiy tajribaga egadir. Informasion sivilizasiyaning hosilasi bo'lgan bugungi kundagi globallashuv ijtimoiy-iktisodiy hamkorlikdan tashqari madaniy ma'rifiy sohalarini ham qamrab olmoqdaki, bu o'z navbatida xalqlar o'rtasidagi millatlararo totuvlik va hamkorlikni yanada chambarchas qilib quymokda.

Millatlararo hamkorlik, yani turli xalqlar va elatlar o'rtasidagi ilmiy, madaniy aloqalar va yaqin munosabatlar kishilik tsivilizasiyasi taraqqiyoti darajasini belgilovchi omillardan biridir. O'lkamiz xalqlari uchun milliy qadriyat sifatida shakllangan millatlararo totuvlik va madaniyatlararo hamkorlik bugungi kunda jahon hamjamiyatida umuminsoniy qadriyat sifatida etirof etilmoqda.

Bugungi kunda Markaziy Osiyoda qulay geopolitik mavkega ega bo'lgan, turli tsivilizasiya va madaniyatlar uyg'unligini o'zida ifoda etgan Respublikamizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni taminlash siyosati davlat darajasida amalga oshirilmokda. Respublikamizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik siyosatining huquqiy, nazariy va amaliy asoslariga shart-sharoit yaratib berilgan. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev millatlararo totuvlikni ta'minlash davlatning kechiktirib bo'lmas vazifasi sifatida e'tirof etib shunday deydi: "Millatlararo totuvlikni ta'minlashda mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 138 ta milliy madaniy markazning o'rni beqiyos" [4-46] - deb ta'kidlaydi. Shu o'rinda ushbu masalaga umummiqyosda qaralmasa maqsadga erishish qiyin. Yurtimizda har bir millatning madaniyati qadr topganligi, o'z tilida erkin so'zlashishi, boshqa millatlar singari tengligi, ma'naviy boyliklarini e'zozlanishi uchun shart-sharoitlar yaratilgan. Millatlararo totuvlik va milliy bag'rikenglik g'oyalarini ijtimoiy munosabatlarda keng ko'lamda rivojlanishi mustaqillikdan so'ng o'zgacha tus oldi. 1992 yilda Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq Respublika Baynalminal Madaniyat Markazi hamda viloyatlarda milliy madaniyat markazlarining tashkil etilishiga katta imkoniyatlar yaratildi. Agar Respublikamizda 1989 yilda 12 ta milliy madaniyat markazlari mavjud bo'lgan bo'lsa, hozirda ularning soni 138 tadan oshdi. Tarkibi va miqdori jihatidan qat'i nazar har bir millat o'z madaniy markazini tuzish huquqlariga ega. Agar 15000 ga yaqin xitoylar, 1300 ta litvaliklar va 2000dan kamrok

dunganlarning ham milliy madaniy markazlari mavjudligini inobatga oladigan bo'lsak, Respublikamizda har bir millat va elat vakillarining milliy qadriyatlarini, urf-odat va rasm-rusmlari, tili va madaniyatini saqlash va rivojlantirishlari uchun huquqiy, nazariy va amaliy asoslarga keng imkoniyatlar yaratilganligini ko'ramiz.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga oid vazifalar hamma vaqt dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xususan, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisiga Murojaatnomasida shunday deyiladi: "Jamiyatimizda diniy konfessiyalar o'rtasida hamjihatlik va fuqarolar totuvligini mustahkamlashni biz bundan buyon ham eng dolzarb va ezgu vazifamiz deb bilamiz" deyiladi [5].

Mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy sohalaridagi islohotlarning o'ziga xos yangi davri boshlandi. Vatanimizning barqaror ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyoti yo'nalishini belgilab bergan "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi"da barcha sohalar bo'yicha vazifalar aniq belgilab berilgandir. Harakatlar strategiyasining beshinchi yo'nalishida millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratiladi. Chunki polietnik davlatimizda barqaror ijtimoiy munosabatlarni ta'minlashda bu omil muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi mamlakatimizdagi barcha millat va elat vakillarining har tomonlama kamol topishi, istedodi va salohiyatini to'la ruyobga chiqarish va uni Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligi kabi ezgu maqsadlar sari safarbar etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, avvalo, hozirgi kishilik jamiyati taraqqiyotiga xos bo'lgan globallashuv sharoitida barqaror ijtimoiy munosabatlarning istiqboli uchun gumanitar madaniyatning muhim omili bo'lgan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik tamoyili umuminsoniy qadriyat sifatida barcha xalqlar tomonidan qabul qilinmokda.

Ikkinchidan bag'rikenglik madaniyati yuqorida ta'kidlaganimizdek o'lkamiz xalqlari uchun milliy qadriyat sifatida ko'p asrlik tarixga ega. O'lkamiz xalqlari uchun millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik ham milliy ham umuminsoniy qadriyatdir bo'lganligi bois bugungi kunda barqaror ijtimoiy taraqqiyotimizda muhim omil bo'lib hizmat qilmoqda.

Uchinchidan mutafakkir allomalarimiz targ'ib etgan bag'rikenglik g'oyasi hozirgi globallashuv sharoitida dolzarbdur. Yoshlarimizni turli ma'naviy tahdidlardan himoya etish va ularda milliy o'zligini anglash tuyg'usini shakllantirishda hamda bag'rikenglik g'oyalarini yuksaltirishda allomalarimiz ilmiy merosi muhim nazariy manbalardin biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятига берилган энг олий баҳодир. –Тошкент: 2018. –Б. 254.

2. А.Очилдиев. Бағрикенглик маданиятининг моҳияти ва структураси. ТИУ, -2 бет

3. Ш.Мирзиёев. Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик- халқимиз тинчлиги ва фаравонлигининг муҳим омилidir. /Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Республика байналминал маданият маркази ташкил этилганлигининг 25 йиллигига бағишланган учрашувидаги нутқи. Халқ сўзи. 2017 йил 25 январь, №18 (6712)

4. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -Тошкент: Ўзбекистон. 2017. –Б. 46.

5. Ш.Мирзиёев. Олий Мажлисга мурожаатнома //Халқ сўзи. 2017 йил 22 декабр

MILLIY MANFAATLAR VA DIASPORA DIPLOMATIYASI

Sobirjon YAKUBOV,

*RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy
tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Tarixiy taraqqiyot, ijtimoiy-siyosiy omillar va boshqa sabablarga ko'ra o'zga mamlakatlarda yashab qolgan etnik guruh vakillari – diasporalar o'z vatani ravnaqiga ham katta hissa qo'shishi mumkin.

“Diaspora” yunoncha istiloh bo'lib, lug'aviy ma'nosi tarqalish demakdir. Amaliyotda esa bu atama o'z vatanidan tashqarida yashovchi etnik guruhlariga nisbatan ishlatiladi.

“Diaspora ma'lum bir davlat hududida yashovchi, ammo boshqa bir davlatda o'z davlat tuzilmasiga ega, ma'lum bir xalq millat vakillarining yig'indisi (masalan, O'zbekistonda yashovchi rus, ukrain millatining diasporasi). Konstitutsiyaviy huquqda “diaspora” tushunchasidan o'z vatandoshlariga nisbatan davlat siyosatini yuritishda foydalaniladi”, deyiladi “Konstitutsiyaviy huquq” lug'atida [1].

Klassik konsepsiyaga ko'ra, o'z vatani yoki ota-bobalari yurti bilan ro'italarni hamda o'zligini saqlab qolgan shaxslar diaspora hisoblanadi.

XXI asrda jahon siyosatida diasporalarning o'rni va roli ortib bormoqda. Bu esa siyosatshunoslik ilmidagi “diaspora siyosati” (ingl. diaspora diplomacy), “diaspora lobbizmi” (ingl. diasporic lobbying) kabi yo'nalishlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, G'arb davlatlarida ko'pmadaniyatlilik (multikulturalizm) siyosati amal qilgan davrlarda milliy ozchilik vakillari, diasporalarning o'z identligini saqlashi uchun qulay sharoit yaratildi.

Tadqiqotchilar fikricha, dunyo davlatlari o'z tashqi siyosatida nodavlat tashkilotlar, transmilliy korporatsiyalar, milliy harakatlar, biznes tuzilmalar

qatorida diasporalar kuchidan samarali foydalanishga urinmoqda. Ayniqsa, globallashuv, migratsiya jarayoni hamda yangi texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlarning kuchayishi diasporalarni xalqaro siyosatda institutsional ishtirokchi, “yumshoq kuch” siyosati namoyandasiga aylantirdi [2, 53].

Davlatlarning xorijda yashovchi o‘z diasporalari bilan munosabatlarining repatriatsion (bu muayyan millat vakillarining tarixiy vataniga qaytishini nazarda tutadi), paternalistik (xorijdagi vatandoshlarning haq-huquqlarini himoya qilish, ularni moddiy-ma’naviy rag‘batlantirish) va pragmatik (diasporalar lobbisidan siyosiy, iqtisodiy jabhada foydalanish) kabi uch modelini ko‘rsatish mumkin [3].

Muayyan davlatda muqim va mustahkam o‘rnashib ildiz otgan diasporalar tarixiy vatani taraqqiyotiga sezilarli hissa qo‘shish salohiyatiga ega. Birinchidan, ular o‘zi yashayotgan davlatning tarixiy vataniga nisbatan siyosatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bu borada AQSHdagi yahudiylar diasporasining Vashington siyosatiga ta’sirini yodga olish mumkin. Qo‘shma Shtatlar aholisining 1,5 foizini tashkil qiluvchi yahudiylar jamoasi vakillari siyosat, iqtisodiyot va biznesda yuqori lavozimlarni egallagan. Ular Oq uy tashqi siyosati, xususan, Yaqin Sharq strategiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, muhim qarorlar qabul qilishda ham qatnashadi [4].

Ikkinchidan, xorijdagi diasporalar sarmoya kiritish, pul o‘tkazmalari yuborish orqali tarixiy vatani iqtisodiy taraqqiyotiga ko‘maklashadi. BMTning Xalqaro migratsiya hisobotida qayd etilishicha, mehnat muhojirlari 2022-yilda o‘z vataniga 831 milliard dollar miqdorida pul o‘tkazmalari yuborgan. Qayd etish kerakki, bu statistika xorijdagi diaspora vakillarining sarmoya yoki pul o‘tkazmalarini qamramaydi. Binobarin, yalpi ko‘rsatkich ko‘lami yanada katta ekanini aniq.

Uchinchidan, diasporalar o‘z tarixiy vataniga yangi ilmiy g‘oyalar, texnologik yutuqlar va ilg‘or tajribalar kirib borishiga xizmat qiladi. Bu esa “ijtimoiy dividendlar” (ingl. social remittances) deb ataladi.

To‘rtinchidan, diasporalar o‘zi qo‘nim topgan mamlakatda va umuman dunyoda tarixiy vatanining nufuzi, obro‘-sini yuksaltirish, til, qadriyat va an‘analarni yoyishda jonbozlik ko‘rsatishi mumkin. Masalan, dunyoning 100 dan ziyod mamlakatlarida 27 milliondan ziyod hindlar yashaydi. Ular AQSH va G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida kuchli ta’sirga ega. Qo‘shma Shtatlarda yashovchi hindlar (ular son 3,3 million nafarni yoki aholining 1 foizini tashkil etadi) malakali mutaxassislar sifatida nom chiqargan. Ayni choqda ular hind tili, madaniyati, tarixini tamsil va targ‘ib etadi [5]. 2022-2024-yillar mobaynida Buyuk Britaniya bosh vaziri lavozimini hind millatiga mansub Rishi Sunak egallagan ham mazkur diasporaning siyosiy sahnadagi yutug‘i sanaladi.

Rossiya, Xitoy, Isroil, Turkiya, Gretsiya, Janubiy Koreya kabi davlatlar o‘z diasporalari bilan tizimli ravishda robitalarni yo‘lga qo‘ygan. Xususan, Turkiya 2000-yillar boshidan e’tiboran xorijdagi turk vatandoshlari bilan aloqalarni kuchaytirib, bu borada institutsional siyosatni shakllantirdi.

Turkiya hukumati huzuridagi Xorijdagi vatandoshlar va diasporalar bilan ishlash boshqarmasi (Yurtdişi Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) bu borada katta loyihalarni amalga oshirib kelmoqda. Anqara hukumati Yevropa davlatlari, xususan, Germaniya va Fransiya bilan aloqalarda diaspora diplomatiyasidan unumli foydalanmoqda [6].

O'zbeklar ham xorijda katta salmoq va nufuzga ega diasporalardan biri hisoblanadi. Ma'lumotlarga qaraganda, dunyoning 100 ga yaqin mamlakatida 10 milliondan ziyod etnik o'zbeklar istiqomat qiladi [7]. O'zini o'zbek millatiga mansub deb bilgan va shu tilda so'zlashadiganlar soni bundan ham ko'p ekanini taxmin qilish mumkin.

"Xorijdagi o'zbek diasporasi turli sabablarga ko'ra shakllangan. Masalan, 1917-yildagi g'alayonlar paytida o'z yurtini tark qilganlar avlodlari, yuqori maosh maqsadida vatandan chiqib ketganlar, chet elga o'qishga ketib qolib ketganlar, xorijiy davlat fuqarosi bilan oila qurib ketganlar va hokazo", deb yozadi O'zbekistonda SHHT Xalq diplomatiyasi markazi rahbari Qobiljon Sobirov [8].

Chet eldagi o'zbek diasporasi ham, yuqorida qayd etilganidek, O'zbekiston taraqqiyotiga sezilarli hissa qo'shish salohiyatiga ega. Buning uchun esa ular bilan robitalarni institutsional tarzda mustahkamlash lozim. Keyingi yillarda O'zbekistonda bu borada jiddiy odimlar tashlandi. O'zbekiston Prezidentining 2018-yil 25-oktyabrdagi PQ-3982-son qaroriga asosan Xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlik sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasi qabul qilindi.

"O'zbekiston bilan ma'naviy, madaniy va huquqiy aloqalarni saqlashga hamda mamlakatimizning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida ishtirok etishga intilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi", deyiladi mazkur hujjatda [9].

Konsepsiyada "vatandoshlar" istilohiga ham aniq ta'rif berilgan. Unga ko'ra, O'zbekiston hududidan tashqarida doimiy istiqomat qiladigan yoki ta'lim olish, mehnat faoliyati bilan shug'ullanish, oilaviy sabablar va boshqa sharoitlardan kelib chiqib vaqtinchalik chet elda yurgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari; xorijga chiqqan va chet el fuqaroligini olgan, Vataniga ma'naviy va madaniy nuqtayi nazardan mansublikni his qilgan hamda O'zbekiston bilan madaniy-gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa aloqalarni rivojlantirishga harakat qilayotgan shaxslar va ularning avlodlari; etnik, til va madaniy-tarixiy nuqtayi nazardan o'zini o'zbeklar yoki qoraqalpoqlar sifatida identifikatsiya qilgan hamda O'zbekiston bilan har tomonlama aloqada bo'lish xohishida bo'lgan xorijda istiqomat qilayotgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar xorijdagi vatandoshlar hisoblanadi.

Konsepsiyada alohida belgilanganidek, O'zbekiston Respublikasining vatandoshlar bilan hamkorlik sohasidagi davlat siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari, istiqomat qilayotgan mamlakatning qonunlari va O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari asosida chet ellardagi vatandoshlarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda yordam ko'rsatish;

O'zbekiston madaniy, ilmiy va ma'naviy merosini keng targ'ib qilish, uni dunyoda o'rganish va ommalashtirish, istiqomat qilayotgan mamlakatlarida o'zbek tilini, madaniyatini va an'alarini saqlab qolish va rivojlantirishga qaratilgan vatandoshlarimizning faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ularning O'zbekistonda ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish;

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga va uning xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli va do'stona munosabatlarini rivojlantirishga o'z hissasini qo'shishni istagan vatandoshlar va ular tomonidan tuzilgan tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash;

O'zbekiston hududida vatandoshlarning kasbiy, shu jumladan, tadbirkorlik, sarmoyadorlik, ilmiy, ma'rifiy va madaniy faoliyatini amalga oshirishi uchun qulay huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish;

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy islohotlarni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining xalqaro obro'-e'tiborini yanada mustahkamlashga vatandoshlar salohiyatini jalb qilish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 11-avgustdagi qarori bilan "Vatandoshlar" jamoat fondi ham tashkil etildi. Fond zimmasiga xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlarni tarixiy vatani atrofida yanada jipslashtirish, ularning qalbi va ongida yurt bilan faxrlanish tuyg'usini yuksaltirish, milliy o'zlikni saqlab qolish, vatandoshlar va ular tomonidan tuzilgan jamoat birlashmalarini qo'llab-quvvatlash, turli sohalarida faoliyat yuritayotgan vatandoshlarimizning salohiyatini mamlakatimiz taraqqiyotiga samarali yo'naltirish vazifasi yuklangan [10].

O'zbek diasporasining nufuzi Yevropa mamlakatlarida ham oshib bormoqda. Masalan, Germaniyada o'qituvchi sifatida ishlab kelayotgan yurtdoshimiz Kamoliddin Bediyev olmon zaminidagi o'zbeklarni "akademik diaspora" deb ataydi [11].

"Bu yerda o'zbeklar asosan katta shaharlar: Berlin, Frankfurt, Myunxen va Kyolnda yashashadi. Ular mahalliy aholi bilan birgalikda o'zbek-nemis jamiyatlarini tuzishgan va bu quvonarli holat. Ya'ni bu yerga ko'chib kelgan o'zbeklar tug'ilayotgan farzandlariga o'zbek madaniyatini singdirish, urf-odatlarini saqlab qolish uchun shunga qo'l urishgan. Bu yerga ko'chib kelib yashayotganlar asosan akademik diaspora hisoblanadi", deydi K.Bediyev.

Rossiyada ham o'zbek diasporasi safi kengayib-mustahkamlanib bormoqda. Ular, avvalo, ishlab chiqarish va biznes orqali ham Rossiya, ham O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shmoqda. Eng asosiysi, o'zbeklar milliy qadriyat va an'analarni saqlab va yoyishda ham hal qiluvchi o'ringa ega.

"Qayd etish lozimki, Rossiyadagi o'zbek diasporasi O'zbekiston va

Rossiya o'rtasidagi madaniy almashuvda muhim rol o'ynaydi. O'zbek madaniyati olis va boy tarixga ega. Rossiyadagi o'zbeklar esa o'zbek tili, san'ati va an'alarini faol yoyib kelmoqda", deb yozadi Rossiyada o'zbek diasporasi tadjirini tadqiq etgan olimlar [12].

Xorijdagi o'zbek jamoalari bilan aloqalarni yanada mustahkamlash, O'zbekiston Respublikasining diaspora diplomatiyasini kuchaytirish borasida quyidagilar tavsiya etiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-oktyabrda "Xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlik sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida vatandoshlar – xorijiy fuqarolarga O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va adabiyoti, tarix, kino, madaniyat, teatr san'ati, televideniye va radio yo'nalishlari bo'yicha ta'lim olishlari uchun grantlar ajratish belgilangan. Bu yo'nalishdagi ishlarni jadallashtirish maqsadga muvofiqdir.

2. 2024-yil iyul oyida O'zbekiston Respublikasining "Xorijdagi vatandoshlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi qonuni loyihasi jamoatchilik muhokamasi uchun e'lon qilingan edi. O'zbekiston madaniy, ilmiy va ma'naviy merosini keng targ'ib qilish, o'zbek tili, madaniyati va an'alarini saqlashda qonunchilik bazasini mustahkamlashning ahamiyati katta ekanini inobat olgan holda, mazkur qonun loyihasini takomillashtirgan holda tezroq qabul qilish kerak.

3. Xorijdagi akademik diaspora, ya'ni olimlar, tadqiqotchilarning kuchini O'zbekiston ravnaqiga safarbar etish, ularning mamlakatdagi ilmiy loyihalarda ishtirokini kuchaytirish uchun qo'shma loyihalarni amalga oshirish zarur.

4. Chet eldagi vatandoshlarning farzandlari, ya'ni yangi avlod vakillari o'zbek tili, madaniyati, tarixi va qadriyatlarini puxta o'rganishi uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda onlayn platformalar va dasturlarni ishlab chiqish kerak.

5. O'zbekistonning diaspora diplomatiyasini yuritishda mamlakat tashqi ishlar vazirligi mas'uliyatini yanada oshirish, chet eldagi elchixonalarda bunga mas'ul xodim shtatini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

6. O'zbek diasporasi talab va ehtiyojlarini o'rganish uchun tizimli ilmiy tadqiqotlar olib borish, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish lozim.

7. Milliy manfaatlarni muhofaza etishda diaspora siyosati va diplomatiyasining rolini oshirish kerak.

Yuridik fanlar doktori Bahodir Ismoilov mavzuga doir maqolasida diaspora siyosatini institutlashtirish haqida yozar ekan, xorijiy davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham Xalqaro taraqqiyot agentligini tashkil etishni taklif qiladi [13].

Bizningcha, mamlakatimizning diaspora diplomatiyasi asoslarini qonun yoki konsepsiya darajasida shakllantirish, bu borada ilg'or xorij tajribasini amalga tatbiq etish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Konstitutsiyaviy huquq. Ensiklopedik lug'at. <https://lex.uz/dictionary>
2. Слущкая Л. Диаспора в современном политическом процессе: политика диаспоры, дипломатия диаспоры, диаспоральный лоббизм // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 1, Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. 2023. № 2. Стр. 53.
3. Кртян Л. Диаспора как инструмент внешней политики государств // Система ценностей современного общества. 2010. № 11. Стр. 203-208.
4. Kishan R. Diaspora Diplomacy and Public Diplomacy, Relational, Networked and Collaborative Approaches to Public Diplomacy: The Connective Mindshift, Routledge, 2014, pp. 70-85.
5. Торреальба А. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике // Актуальные проблемы экономики и права. 2017. Т. 11, № 2. Стр. 154-169.
6. Ayca Arkilic. Diaspora Diplomacy. The Politics of Turkish Emigration to Europe. 2022, Manchester University Press.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi rasmiy kanali. https://t.me/aoka_uz/4870
8. Vatandoshlar bilan ishlash – xalq diplomatiyasining yorqin namunasi. 24.07.2020. <https://uzbekembassy.com.my>
9. Xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan hamkorlik sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasi. <https://lex.uz/docs/4022649>
10. "Xalq so'zi" gazetasi, 2021-yil 13-avgust.
11. Germaniyada dars berayotgan ishtixonlik o'qituvchi bilan suhbat. 17.03.2021. <https://kun.uz>
12. Велиев А., Махина С., Стройков С. Влияние узбекской диаспоры России на развитие бизнеса в Узбекистане и формирование его политики // Постсоветские исследования. 2024; 3(7). Стр. 248-259.
13. Исмаилов Б. Институционализация диаспоральной политики и дипломатии в отношении соотечественников за рубежом: опыт иностранных государств и Республики Узбекистан // Общество и инновации. 1, 2020. Стр. 397-414.

MILLIY QADRIYATLARNING IJTIMOIIY-IQTISODIY TARAQQIYOTDAGI AHAMIYATI

Dilmurod YAXYAYEV,

*Uchtepa tumani 238-son umum o'rta ta'lim
maktabi o'qituvchisi*

Kirish. Har bir millatning rivojlanishida uning milliy qadriyatlari muhim o'rin tutadi. Milliy qadriyatlar nafaqat madaniy meros va an'analarni ifoda etadi, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ham kuchli motivator sifatida namoyon bo'ladi. Taraqqiyot jarayonida bu qadriyatlar shaxsning dunyoqarashini shakllantirib, mehnatga bo'lgan munosabatini belgilaydi, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi va barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlab qolish va ularni zamonaviy innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish jamiyatning iqtisodiy farovonligini oshirish uchun dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Ushbu maqolada milliy qadriyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy tizimlar bilan bog'liqligi tahlil qilinib, ularning taraqqiyotga ta'siri yoritiladi.

Qadriyat o'zi nima?, Uning millat va mamlakat taraqqiyotida qanday o'rni bor?, Globallashuv jarayonida bu qanchalik muhim?. Ushbu savollarga javob izlash asnosida bugungi maqolamizning asosiy maqsadini ochishga harakat qilamiz.

Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma'rifat, haqiqat, yaxshilik, go'zallik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana, urf-odat va boshqalar qadriyatlar hisoblanadi. Ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo'lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta'rif berishga intilishgan. Holbuki qadriyat aksiologiyaga xos kategoriyadir. Qadriyatni aksiologiya nuqtayi nazaridan talqin qilish uni kategoriya sifatidagi mohiyati, mazmuni, obyektiv asosi, namoyon bo'lish shakllari va xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. Qadriyat kategoriyasi faqat buyum va narsalarning iqtisodiy qimmatini emas, jamiyat va inson uchun biror ahamiyatga ega bo'lgan voqelikning shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar. talab va tartiblar va boshqalarning qadriini ifodalash uchun ishlatiladi. Ijtimoiy jarayonlar ta'sirida kishilarning qadriyatlar to'g'risidagi qarashlari o'zgarib boradi. Tarixiy zaruriyatga qarab goh u, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning oldingi safiga chiqadi. Masalan, yurtni yov bosganida – ozodlik, imperiya hukmronligi nihoyasida – istiqloq, urush davrida — tinchlik, tutqunlikda — erkinlik, kasal yoki bemorlikda — sihat-salomatlikning qadri oshib ketadi. Qadriyatlar ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot mahsuli sifatida o'z tarixiy ildizi, rivoji, vorislik jihatlariga ega. Qadriyatlar mehnat, ishlab chiqarish sohasidagi faoliyat, insonlar o'rtasidagi

munosabatlar uchun foyda keltiradigan narsalar, hodisalar, xatti-harakatlar majmuasi sifatida yuzaga kelib, ayrim kishilar, ijtimoiy guruhlar faoliyati, xatti-harakatini ma'lum yo'nalishga buradigan, tegishli me'yorga soladigan ma'naviy hodisaga aylanadi. Qadriyatlar umumbashariy, milliy, shaxsiy bo'lishi mumkin. Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, qonun-qoidalarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, abadiy qadriyatlardir.

Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, ma'naviyati, urf-odat va an'analari, o'tmishi va kelajagi bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir. Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e'tiqodi, umr ma'nosi, odobi, go'zalligi bilan bog'liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir. Qadriyatlar komil insonni tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlar har bir jamiyatning o'ziga xos madaniy, ma'naviy, va ijtimoiy me'yorlari sifatida jamiyatning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ko'plab mamlakatlar milliy qadriyatlarini mustahkamlash orqali ijtimoiy birdamlikka, iqtisodiy barqarorlikka va xalq farovonligiga erishmoqda. Ushbu qadriyatlar nafaqat milliy o'ziga xoslikni saqlab qolishga xizmat qiladi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim vositasiga ham aylanadi. Quyida Janubiy Koreya, Yaponiya va Butan kabi mamlakatlar misolida milliy qadriyatlarni rivojlantirish orqali qanday ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkinligi tahlil qilinadi.

Janubiy Koreya: Milliy qadriyatlar va iqtisodiy rivojlanish. Janubiy Koreya o'zining iqtisodiy "mo'jizasi" bilan tanilgan bo'lib, buning poydevori jamiyatdagi an'anaviy qadriyatlar bilan bog'liq. Koreya jamiyatida "han" (sabr, chidam) va "jeong" (o'zaro mehr-oqibat) kabi qadriyatlar shakllangan [5,9]. Hukumat ushbu qadriyatlarni rivojlantirish orqali ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashga katta ahamiyat qaratdi. Shu bilan birga, Koreya ta'lim tizimi va ish madaniyati ham an'anaviy qadriyatlar bilan boyitilib, intizom va mehnatsevarlikni rivojlantirishga xizmat qildi.

Koreya milliy qadriyatlarni texnologik va iqtisodiy taraqqiyot bilan uyg'unlashtira oldi. Masalan, mahalliy madaniyatni ifoda etuvchi tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga alohida e'tibor berildi, bu esa K-pop, kino industriyasi va texnologik mahsulotlar orqali butun dunyoda ommalashdi. Natijada, milliy o'ziga xoslik global bozorlarda mamlakat brendi sifatida shakllanib, iqtisodiy rivojlanish uchun kuchli zamin yaratdi. Bu jarayonda hukumat madaniy eksportni qo'llab-quvvatlab, an'anaviy san'at va madaniyatga investitsiyalar kiritdi. Natijada, Koreya milliy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar uyg'unlashuvi orqali xalqaro maydonda kuchli iqtisodiyotga ega davlatga aylandi.

Yaponiya: An'ana va zamonaviylik uyg'unligi. Yaponiya ham milliy qadriyatlarni rivojlantirish orqali katta iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga erishgan davlatlardan biridir. An'anaviy "wa" (hamjihatlik) va "kaizen"

(doimiy yaxshilanish) kabi qadriyatlar Yaponiya korporativ madaniyati va ijtimoiy hayotining ajralmas qismi bo'lib, mamlakat rivojlanishida muhim rol o'ynagan [6, 7, 8.].

Yaponiya hukumatining milliy qadriyatlarga asoslangan rivojlanish strategiyasi ta'lim, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohaslarida o'z aksini topdi. Masalan, "*kaizen*" falsafasi orqali korxonalar doimiy ravishda jarayonlarni takomillashtirib, sifatni oshirishga intildi. Bu falsafa milliy madaniyatning bir qismi bo'lib, Yaponiya mahsulotlarini dunyo bozorlarida yuqori raqobatbardosh qildi. Shuningdek, madaniy qadriyatlarga asoslangan turizmni rivojlantirish orqali Yaponiya iqtisodiy rivojlanishga katta hissa qo'shdi. An'anaviy festivallar, san'at va amaliy hunarmandchilikni global darajada targ'ib etish turizm sohasining rivojlanishini ta'minladi.

Yaponiya tajribasi milliy qadriyatlarni saqlab qolish va zamonaviy taraqqiyot bilan uyg'unlashtirish global raqobat muhitida qanday muhim ekanligini ko'rsatadi.

Butan: Milliy qadriyatlar va milliy baxt ko'rsatkichi. Butan mamlakati milliy qadriyatlarni rivojlantirish orqali iqtisodiy rivojlanishga nisbatan o'ziga xos yondashuvni tanlagan. Bu davlat *yalpi milliy baxt* (Gross National Happiness, GNH) konsepsiyasini rivojlantirib, iqtisodiy ko'rsatkichlardan ko'ra, aholining ruhiy va ijtimoiy farovonligini asosiy mezon sifatida qabul qilgan [3].

Butan hukumati o'z qadriyatlariga sodiq qolib, madaniy merosni asrab-avaylash va tabiatni himoya qilishga katta e'tibor qaratdi. Globallashuv ta'siriga qaramay, Butan xalqaro tashkilotlar va sayyohlik sohasida o'z madaniy o'ziga xosligini saqlab qoldi. Turizmni cheklangan tarzda rivojlantirish orqali mamlakat nafaqat iqtisodiy daromad oldi, balki madaniy merosni yo'qotish xavfini ham kamaytirdi. Madaniy va diniy marosimlar, milliy an'analar mamlakat ijtimoiy birdamligi va iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shuvchi omil sifatida saqlanib qolmoqda.

Milliy qadriyatlar va globallashuv. Globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarni rivojlantirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyo iqtisodiyotida raqobat kuchaygani sayin, mamlakatlarning o'ziga xos madaniy meroslari milliy brend sifatida namoyon bo'lishi ularga qo'shimcha imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, globallashuv yangi xavf-xatarlarni ham keltirib chiqaradi. Chet el madaniy ta'sirlarining ortishi ba'zan milliy qadriyatlarning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, milliy qadriyatlarni zamonaviy rivojlanish bilan uyg'unlashtirish globallashuv sharoitida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omiliga aylanmoqda.

Yuqorida ko'rib chiqilgan mamlakatlar tajribasi milliy qadriyatlarni rivojlantirish va saqlab qolishning ahamiyatini yaqqol namoyish etadi. Koreya va Yaponiya tajribasi ko'rsatadiki, madaniy o'ziga xoslikni iqtisodiy faoliyatga integratsiya qilish katta daromad manbaiga aylanadi. Butan esa milliy qadriyatlarga asoslangan ruhiy farovonlikni ustuvor qo'yish orqali ham iqtisodiy, ham ijtimoiy muvaffaqiyatga erishish mumkinligini namoyish etdi.

Xulosa. Milliy qadriyatlarni rivojlantirish mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga sezilarli hissa qo'shuvchi omildir. An'analar va madaniy merosni saqlab qolgan holda zamonaviy taraqqiyot bilan uyg'unlashgan strategiyalar millatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarning rolini mustahkamlash milliy o'ziga xoslikni yo'qotmaslik va xalqaro raqobatda muvaffaqiyat qozonish uchun zarurdir. Shu sababli, har bir jamiyat o'z qadriyatlarini saqlab qolish va ularni zamonaviy yondashuvlar bilan birlashtirish orqali barqaror taraqqiyotga erishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Amsden, Alice H., 1990. *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization*. New York: Oxford University Press.
2. Andari, R. (2016). *Traditional Festivals: a Tourism Development Contribution for Cultural Inheritance*. 11(2), 27–30.
3. Brey .M. (2014) *Culture and Organization; understanding culture*. Cambridge University Press; New York, NY
4. Brohman, John, 1996. *Popular Development, Rethinking Theory and Practice of Development*, Oxford: Blackwell Publisher.
5. Cho, Lee-Jay and Yoon Hyung Kim (eds.), 1994. *Korea's Political Economy: An Institutional Perspective*. Westview Press, Boulder.
6. Odaka, Konosuke (1989), "Niju Kozo" (Dual Structure), in T. Nakamura and K. Odaka, eds, *Nihon Keizaishi 6, Niju Kozo (Japanese Economic History vol. 6: The Dual Structure)*, Tokyo, Iwanami Shoten.
7. Ohkawa, Takmatsu, and Yoshihiko Yamamoto (1979), *Patterns of Japanese Economic Development: A Quantitative Appraisal*, New Haven, CT and London, Yale University Press.
8. Ohno, Kenichi (2004), "Designing a Comprehensive and Realistic Industrial Strategy," *Vietnam Development Forum Discussion Paper*, No.1, June.
9. Pi, Chung-Ron, 1996. *Expression of Culture and Economic Development*, Avebury, Aldershot.

TURIZM RIVOJIDA MILLIY QADRIYATLAR VA MADANIY MEROSNING O'RNI

Jurabek XIDIROV,

*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
kichik ilmiy xodimi*

Turizm – bu turli madaniyatlar, urf-odatlar, an'analar va turmush tarzini boshdan kechirishni o'z ichiga olgan soha turi. Turizmning eng muhim afzalliklaridan biri ham shundaki, u turli xalq va millatlarning madaniyatlarini, milliy qadriyatlarini, o'ziga xos an'analarini, madaniy merosi kabilar bilan tanishish imkonini beradi. Aynan u orqali dunyoning boshqa qismlarida odamlarning turmush tarzi, urf-odatlarini va an'analari, bayramlari, marosimlari, taomlari, musiqasi, raqslari, san'atini bilib olish mumkin.

Shuning uchun ham u yoki bu davlatning muayyan milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini, madaniyatini har doim dunyoning turli burchaklaridan sayyohlarni o'ziga jalb qilib kelgan. Madaniy va ma'naviy meros nafaqat yurtning bebaho merosi hamda imijini ko'rsatuvchi omil, balki butun insoniyat boyligidir.

Ma'naviy meros qadim zamonlardan beri ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy boyliklar siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar, axloq-odob me'yorlari, ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san'at asarlari majmuidir. Ma'naviy qadriyatlar, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning ehtiyojlari tufayli yuzaga keladi va o'sha davr hayotini aks ettiradi, u jamiyat o'zgarishi bilan yo'qolib ketmaydi, keyingi avlodlar uchun meros bo'lib qoladi. Ma'naviy meros bashariyat rivojlanishining uzoq davrlar mobaynida tarkib topgan, inson aql-zakovatining ifodasidir. Madaniy-ma'naviy meros xalqning bebaho boyligi bo'lib, yosh avlodni tarbiyalash va kamol toptirish, yangi davlatchilikni shakllantirish uchun zarurdir.

Istiqloq tufayli milliy madaniyatimiz, jahon tamadduni taraqqiyotiga bebaho hissa qo'shgan Imom Buxoriy, At-Termiziy, Bahouddin Naqshbandiy, Yassaviy, Ibn-Sino, Al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oni, Beruniy, Amir Temur, Ulug'bek, Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon kabi buyuk mutafakkirlarimiz ma'naviy merosi chuqur o'rganila boshlandi[1], ularning tavallud topgan tarixiy sanalari xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Buyuk allomalarimiz yubileylari munosabati bilan ularning o'nlab noyob asarlari turli tillarda, turli davlatlarda nashr etildi, ularga atab yodgorliklar o'rnatildi, ziyoratgohlar yaratildi. Bu jihatdan yurtimiz dunyoning qadimdan ilm-fan, madaniyat, adabiyot, san'at va boshqa ko'plab sohalar yuksak darajada rivoj topgan makonlaridan biri ekanligini isbotlab kelmoqda.

Markaziy Osiyo yuragida joylashgan O'zbekiston Respublikasi o'zining ko'plab me'moriy yodgorliklari, ajoyib tabiiy landshaftlari, saroylari, o'tmish sivilizatsiyasining qal'a xarobalari, eng yorqin madaniy tadbirlar, gastronomik zavq va mashhur hunarmandchilik ustaxonalari bilan mashhur [2].

Qadim va boy tarixga ega yurtimiz hududida tarixiy obida hamda madaniy

yodgorliklar juda ko'plab topiladi. Ular xalqimizning o'tmishini o'zida mujassam etgan milliy qadriyatlarimiz namunasi, xalqimizning bebaho mulki hisoblanadi. Qolaversa, yurtimizdagi yuzlab ko'hna va betakror obidalar asrlar davomida jahon sayyohlarini lol qoldirib o'ziga ohanrabo misol tortib kelmoqda.

Bundan tashqari, sayyohlik sohasi ish o'rinlari yaratish va mahalliy korxonalarga daromad keltirish orqali iqtisodiyotga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U muzeylar, galereyalar yoki yodgorliklar kabi madaniy infratuzilmaga sarmoya kiritishni rag'batlantiradi, shu bilan birga mahalliy hunarmandlar, sayyohlik gid-yo'lbo'shchilar, mehmonxona xodimlarini ish bilan ta'minlaydi.

Umuman olganda turizm jamiyatlar o'rtasida madaniy almashinuvga erishishga yordam beruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi, bunda turistlar bir-birlariga hurmat, bag'rikenglik va muhabbat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadilar, shuningdek, go'zallik, madaniyat, til, san'at va tarixni yoyishga yordam beradilar. Ko'pincha dam olish faoliyati sifatida qaraladigan turizm xalqlarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy tuzilishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu sektor milliy rivojlanish strategiyasi sifatida qo'llanilsa, mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojiga sezilarli hissa qo'shadi. Aynan shu jihatdan qaralganda, turizm faoliyati madaniy merosdan xabardorlikni oshirishning samarali omili deb hisoblash mumkin.

YUNESKOning umumjahon ro'yxatidagi moddiy madaniy merosdan 4 ta meros O'zbekistondan kiritilgan bo'lib, Ichan qal'a (1990 yilda); Buxoro shahrining tarixiy qismi (1993 yilda); Shahrisabz shahrining tarixiy qismi (2000 yilda); Samarqand shahri (2001 yilda), 8 ta meros esa YUNESKOning nomoddiy madaniy meroslari ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, Boysun tumani madaniyati (2008 yilda); Shashmaqom (2008 yilda); Katta ashula (2009 yilda); Askiya san'ati (2014 yilda); Navro'z (2016 yilda); Palov tayyorlash (2016 yilda); Marg'ilon hunarmandchiligi (2017 yilda), Xorazm lazgisi (2019 yilda) ana shular jumlasidan.

Turizm mahalliy aholi, shuningdek, dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuradigan sayyohlar uchun madaniy merosning ahamiyatini yoritib, ularni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Qadimgi harobalar yoki an'anaviy qishloqlar kabi meros ob'ektlarini saqlash va himoya qilishga yordam beradigan loyihalarni moliyalashtiradi. U dunyo xalqlarining turli madaniyatlari o'rtasida ko'priklarni o'rnatish, bag'rikenglikni targ'ib qilish, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish, madaniy merosni avaylab-asrash, saqlash, muhofaza etish va noyob tajribalarni taqdim etish kabi keng ko'lamli imtiyozlarni taqdim etadi[3].

Demak, madaniy meros nafaqat birlashtiruvchi tamoyil, turli turistik marshrutlarni qurish omili, balki xalqning o'tmishi, uning an'analari, turmush tarzi, tegishli ma'naviy qadriyatlari va ideallari haqidagi bitmas-tuganmas bilim manbaidir.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, dunyoning yetakchi nashrlari va

tashkilotlari xususan, Forbes, Crescent Rating, Halal Trip, The Guardian, the Independent, Sondé Nast Traveler, Berliner Telegraph[4] va boshqalar tomonidan O'zbekiston sayohat qilish uchun tavsiya etiladigan mamlakatlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Shunday ekan, milliy ma'naviyatni rivojlantirish yo'lida ma'naviy merosga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, asrab-avaylash va undan unumli foydalanish zarurdir. Qolaversa, ulardan oqilona foydalanish albatta madaniy turizm rivojiga salmoqli hissa qo'shadi. Ma'naviy va madaniy merosni asrab-avaylash va muhofaza qilish jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biri bo'lib, ular bizga tarix va madaniyatimizni tushunish va qadrlash imkonini beradi. Milliy tiklanish va taraqqiyotning asosi bo'lgan ma'naviy meros, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar, tarixiy xotira xalqimizga qaytarilib, ana shu boy imkoniyatlarni, barcha moddiy va ma'naviy boyliklarni xalqimiz taraqqiyoti sari yo'naltirish uchun barcha sharoitlar mujassam.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Нуруллаева Н.К. Возрождение национально-духовных и общечеловеческих ценностей — необходимое условие строительства демократического общества в Узбекистане / Н. К. Нуруллаева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 9 (113). — С. 940-942. — URL: <https://moluch.ru/archive/113/29508/>
2. <https://uzbekistan.travel/uz/uzbekistan/>
3. Cultural tourism in the EU macro-regions: Cultural Routes to increase the attractiveness of remote destinations (2020). European Commission and Council of Europe.
4. <https://daryo.uz/k/2022/04/21/madaniy-merosimiz-bebaho-boyligimiz>
5. <https://www.tutorchase.com/notes/ib/geography/e-3-3-costs-and-benefits-of-tourism-as-a-national-development-strategy>

MAFKURAVIY VA MA'NAVIY TAHDID – MILLIY QADRIYATLARNIG KUSHANDASI

O'tkirbek OTAYEV,

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Kasbiy tayyorgarlik fakulteti katta o'qituvchisi, podpolkovnik*

XXI asrda insoniyat globallashuv jarayonining shiddatli tus olayotgani, dunyo miqyosida kuzatilayotgan integratsiya jarayonlari mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy munosabatlar bilan bir qatorda ijtimoiy-madaniy hayotda ham sifat o'zgarishlariga olib kelayotganiga guvoh bo'lmoqda. Globallashuv jarayonlari ayniqsa, axborot maydonida yaqqol

namoyon bo'lmog'ida. Bugun zamonaviy kommunikatsion texnologiyalar rivojlanishi sharoitida ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, internet tarmog'i orqali axborot almashuv, ya'ni g'oyaviy, mafkuraviy ta'sir o'tkazish imkoniyatlari ham tobora kengaymoqda. Bunday sharoitda inson ongi va qalbini egallashga qaratilgan mafkuraviy tahdidlar va buzg'unchi g'oyalarning tarqalishiga keng imkoniyat paydo bo'layapti.

Ma'lumki, "tahdid" deganda insonlar uchun moddiy yoki ma'naviy zarar yetkazuvchi, uning hayotiga, kelajagiga raxna soluvchi omillar, xavf-xatarlar tushuniladi. Tahdid alohida insonga, butun jamiyatga va hatto butun insoniyatga qarshi qaratilishi ham mumkin. Jamiyat taraqqiyotiga raxna soluvchi tahdidlar kelib chiqishi va manbaiga ko'ra ichki va tashqi tahdidlarga bo'linadi:

Ichki tahdidlar – bu jamiyat ichida yuzaga keluvchi, jamiyatdagi birlikka, davlat va jamiyat o'rtasidagi aloqalarga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, fuqarolarda norozilik va davlat hokimiyatiga ishonchsizlik uyg'otuvchi, davlat va jamiyatning normal aloqalarini izdan chiqaruvchi xatarlardir. Bunga misol qilib, loqaydlik, korrupsiya, davlat amaldorlarining o'z lavozimini suiiste'mol qilishi, millatchilik, mahalliychilik, ma'naviy buzuqlik, giyohvandlik, iqtisodiy jinoyatlar kabi illatlarni keltirish mumkin.

Tashqi tahdidlar deganda mamlakat tashqarisidan turib, turli vositalar orqali uning suverenitetiga daxl qilish, jamiyatda notinchlik, ishonchsizlik keltirib chiqarish, xalqaro maydonda davlatni va hokimiyat organlarining obro'sizlantirishga qaratilgan fitnalar, harakatlar tushuniladi. Hozirgi kunda xalqaro terrorizm, transchegaraviy jinoyatlar, missionerlik, "axborot urushi", "demokratiya eksporti", "buyuk davlatchilik shovinizmi", "ommaviy madaniyat" yoki g'arbona turmush tarzini targ'ib qilishni shu kabi tashqi tahdidlar qatoriga kiritish mumkin.

O'z navbatida harakat usuli, qo'llaniladigan vositalar turidan kelib chiqib, harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy yoki mafkuraviy tahdidlar farqlanadi.

Ta'kidlash joizki, ushbu tahdidlar orasida eng xavfli ma'naviy va mafkuraviy tahdidlar hisoblanadi.

"Ma'naviy tahdid" tushunchasining mohiyati Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" nomli kitobida batafsil ochib berilgan: "Ma'naviy tahdid deganda, avvalo, tili, dini, e'tiqodidan qat'i nazar, har qaysi odamning tom ma'nodagi erkin inson bo'lib yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko'zda tutadigan mafkuraviy, g'oyaviy va informatsion xurujlarni nazarda tutish lozim".

Mafkuraviy tahdid deganda, hukmronlik, tajovuzkorlik, bosqinchilik, ekstremizm, aqidaparastlik va boshqa shu kabi vayronkor g'oyalarni aholining muayyan qatlami, ayniqsa, yoshlar ongiga turli usul va vositalardan foydalanib singdirib borish, ularda jamiyat va unda umumqabul qilingan ijtimoiy, axloqiy va hatto diniy qoida-normalar, davlat hokimiyati va uning idora usullari haqida noto'g'ri munosabat shakllantirishga, qisqa qilib aytganda, jamiyatning ijtimoiy ongini zaharlashga qaratilgan xatti-harakatlar

tushuniladi.

Kuzatishlarimiz asosida bugungi kunda insonlar ongini egallashga qaratilgan ma'naviy va mafkuraviy tahdidlarni quyidagi shartli guruhlarga bo'lib, o'rganishni lozim topdik:

1. "Demokratiya", "inson huquqlari" shiorlari ostida targ'ib qilinayotgan g'oya va tahdidlar hamda ularning ta'sirida vujudga kelgan ijtimoiy-axloqiy illatlar. Ularga misol qilib, "Demokratiya eksporti", "Buyuk davlatchilik shovinizmi", axborot urushi, "kosmopolitizm" yoki vatansizlik g'oyasi, "egotsentrizm", g'arbona turmush-tarzini targ'ib qilish, ijtimoiy va axloqiy illatlar va jinoyatlar (loqaydlik, manfaatparastlik, buyumparastlik, ichkilikbozlik, kashandalik, giyohvandlik, "ommaviy madaniyat", buzuqchilik, OITS, odam savdosi va hozazo.)ni keltirish mumkin.

2. "Sof islom" va "islomlashtirish" niqobi ostida targ'ib qilinayotgan g'oyalar. Ekstremizm, mutaassiblik (fundamentalizm), salafiylik, terrorism va boshqalar.

3. Proziletizm va noislomiy diniy konfessiyalarning noqonuniy missionerlik faoliyati.

Insoniyat tarixining barcha davrlarida yuksak ma'naviyat jamiyat taraqqiyotining bosh omili, poydevori bo'lib kelgan. Shu bois ham biror bir millatni o'ziga tobe qilmoqchi bo'lgan bosqinchilar, avvalo, o'sha millatni ona tilidan, tarixidan, ma'naviy qadriyatlaridan mahrum etishga uringanlar. Xalq ongiga yot g'oyalarni singdirish, mustamlakachilar manfaatlariga xizmat qiluvchi an'ana va tartiblarni joriy qilish orqali uni o'zligidan judo etishni, turmush tarzini o'zgartirib yuborishni maqsad qilib qo'yganlar.

Bosib olinishi rejalashtirilgan yoki bo'ysundirilgan mamlakat xalqlarini turli guruhlariga bo'lib tashlash, ularning madaniy-ma'naviy taraqqiyotini bo'g'ib qo'yish istilochilar uchun o'zlariga ma'qul tartiblarni saqlab turish va mustahkamlashga xizmat qiluvchi tarix sinovidan o'tgan an'anaviy usullar hisoblangan. Mustamlakachilar tobe etilgan xalqlarni bora-bora o'ziga singdirib yuborish maqsadida o'z mafkurasi va g'oyalarini turli yo'llar bilan majburan joriy etishga, ularning madaniyatiga shikast yetkazishga, milliy tili, urf-odat va qadriyatlarini unuttirishga bor kuchlari bilan harakat qilganlar.

Adabiyotlarda "mafкура" tushunchasiga muayyan ijtimoiy guruh yo qatlamning, millat yoki davlatning ehtiyojlarini, maqsad va intilishlarini, ijtimoiy-ma'naviy tamoyillarini ifoda etadigan g'oyalar, ularni amalga oshirish usul va vositalari tizimi, deya ta'rif beriladi. Mafkuralar, mazmun-mohiyatiga ko'ra, falsafiy, dunyoviy, diniy va boshqa turli ta'limotlar asosida yaratiladi.

Insoniyat tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, hamma davrlarda insonlar ma'lum bir mafкура va g'oyalar asosida boshqarib kelinganiga guvoh bo'lamiz. Binobarin, o'z hukmronligini mustahkamlash, yanada kengaytirish, behisob boylik orttirish uchun sodda odamlar mehnatidan foydalanish istagida bo'lgan bir guruh hukmron doiralar o'zlarining mazkur istaklarini odamlarga jozibali ko'rinadigan, so'zsiz bo'ysunish talab etiladigan balandparvoz

g'oyalari ortiga yashirib, ularni o'z ortidan ergashtirishi va boshqarishi tarixda ko'p bora kuzatilgan.

Masalan, qadimgi Misr davlatchiligida fir'avnlari o'zlarini "Xudo" deb da'vo qilishib, aholini shu g'oyaga ishonitirishgan. Binobarin, fir'avnga qarshi chiqish, Xudoga qarshi chiqish sifatida baholangan. Hatto qadimgi Yunonistondagi olimpiada o'yinlari, Rim imperiyasidagi gladiatorlar janglaridan ham ma'lum siyosiy maqsadlar ko'zlangan. Qadimgi Rim siyosatchilaridan birining jahonga mashhur bo'lgan, bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan "avomga non berib, tomosha ko'rsatsang bas", degan iborasini eslash kifoya. Maqsad imperiya aholisini doimiy itoatda saqlash, ularni mamlakatdagi ichki muammolardan chalg'itish bo'lgan.

Ushbu davlatlardagi aholini turli toifa va tabaqalarga ajratish yoki bo'ysundirilgan o'lkalarga turli imtiyozlar berish orqali ularni ataylab bir-biriga qarshi qo'yish siyosatining asosida ham bosqinchilarning azaliy shiori "bo'lib tashla, hukmronlik qil" degan aqida yotadi.

O'rta asrlarda Katolik cherkovi rohiblari va Yevropa monarxlar tomonidan Iso payg'ambar qabrini g'ayridinlardan xalos qilish shiori bilan (aslida, Sharqdagi o'lkalarni talash va yangi yerlarni egallash uchun) olib borilgan "salib yurishlari" yoki Rim papalari tuzgan cherkov sudi – Inkvizitsiyaning dahriylarga (ularning ko'pchiligi asosan, Rim papasining hukmronligi va cherkovning serxarj rasm-rusumlarini ma'qullamaganlar) qarshi kurashlari ham muayyan mafkura va g'oyalarning odamlar ongiga va pirovardida jamiyat hayotiga qanchalik katta ta'sir ko'rsatishidan dalolat beradi. Mutaassib rohiblar izmidagi johil olomon xalq ozodligi uchun kurashgan qahramon qiz Janna D'ark, faylasuf olimlar – Jordano Bruno, Julio Chezare Vaninilarni gulxanda kuydiradi.

Xitoy donishmandi Konfutsiy bundan ikki yarim ming yil oldin o'z hukmdoriga shunday maslahat bergan ekan: "Xoqonim, agar biror mamlakatni bosib olib, u yerda uzoq hukmronlik qilmoqchi bo'lsangiz, dastavval o'sha yerda yashayotgan xalqni o'z tarixiy madaniyatidan mahrum eting, ma'naviy buhronni kuchaytiring. O'z madaniyatidan bebahra bo'lib, ma'naviy qashshoqlik holatiga uchragan xalq uyushmaydi, ichki nizolar girdobiga o'raladi, sizga qarshilik ko'rsata olmaydi. Bunday holga kelgan xalqni, mamlakatni idora qilish qiyin bo'lmaydi".

Ma'naviyat va ma'rifat zarbaga uchrab, xalqning ma'naviy qadriyatlar, urf-odatlarini unutilsa, odamlar o'z-o'zidan e'tiqodsiz, ma'naviyatdan yiroq mo'te olomonga aylanadi. Bunday o'lkada siyosiy manqurtlik, axloqsizlik, loqaydlik avj oladi, milliy g'urur va erk tuyg'usi, milliy qadriyatlar asta-sekin zaiflasha boshlaydi. Natijada bunday mamlakatni va uning xalqini mustamlakachilik kishanlarida ushlab turish, itoatkor qulga aylantirish oson bo'ladi.

Ma'lumki, ajdodlarimiz mustaqil fikrlash iqtidoridan mahrum, jaholatga botgan insonlarni "manqurt" deb ataganlar. Manqurt o'zligini va olamni unutgan kimsadir.

O'zbek jadidchilik harakatining yetakchisi Mahmudxo'ja Behbudiy "Qabilasining nomini, yetti otasini tanimaganlarni qul-marquq derlar" degan edi. Mashhur qirg'iz adibi Chingiz Aytmatov o'zining "Asrga tatigulik kun" romanida qadimda bosqinchi jujang qabilalari kishilarni qanday qilib manqurtga aylantirganlari haqida hikoya qiladi. "Manqurt – deb yozadi adib – o'zining kimligini, qaysi urug'-aymoqdan ekanini, ismini, bolalik kezlarini, ota-onasining kimligini butunlay yoddan chiqargan bo'lib, o'zining odamligini ham unutib yuboradi. U notavon va zabonsiz bo'lgani uchun ham mutlaqo itoatkordir. Manqurt xuddi it kabi faqat o'z egasini taniydi. Uning fikri-zikri qorin to'yg'azishda. Boshqa tashvishi yo'q. Ammo o'ziga topshirilgan ishni o'ylamay-netmay, bajo keltiradi. Xo'jayinning amri manqurt uchun ham qarz, ham farz". Asarda tasvirlanishicha, avvaliga junjanglar tutqunning sochini taqir qilib qirib tashlashadi. So'ngra junjanglarning chapdast qassoblari kattakon bir tuyani so'yib, uning eng og'ir va qalin bo'lgan bo'yin terisini ajratib, hovuri chiqib turgan yopishqoq terini tutqunning yangi qirilgan taqir boshiga kiygizib qo'yishadi. Keyin esa ularni jazirama oftob tig'iga qo'yib toki quyosh terini qizdirib, ularning miya chanoqlarini siqmagunicha, azobdan es-hushi, xotirasini yo'qotmaguncha zanjirdan bo'shatmas edilar. Ana shunday usul bilan manqurtga aylantirilgan yigitlardan biriga o'z onasini o'ldirish buyurilganida, u o'ylab o'tirmay, onasiga qarata kamondan o'q uzadi.

Bugungi kunda "manqurt" tushunchasiga ma'no jihatdan yaqin bo'lgan "zombi", "kamikadze" atamaları ham qo'llaniladi.

"Kamikadze" (yaponcha – "xudolar shamoli") – atamasi dastlab, ikkinchi jahon urushi davrida dushmanni kema, tank va boshqa strategik obyektlariga zarar yetkazish maqsadida safarbar qilingan o'zini qurbon qiluvchi yapon harbiy uchuvchilariga nisbatan qo'llanilgan. Ular mingan samolyotga faqat mo'ljalga borishga yetarli yoqilg'i qo'yilgan. Yaponiya hukumati kamikadzelerdan urush davrida ustalik bilan foydalangan. Hozirda ayrim terroristik va ekstremistik yovuz kuchlar irodasiz kishilarning ongiga kamikadzeler ruhini singdirib, ulardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida foydalanmoqdalar.

Zombi (Afrika tillarida – "muqaddas ilon", afsun, jodugarlik bilan tirilgan murda) – begona kimsaning ta'sir ko'rsatishi (kuchli uyqu dorisi, narkotiklar, ong va fikrlashni xiralashtiruvchi dorilar yoki boshqa ta'sir etuvchi vositalar) yordamida birovning xohish-irodasiga so'zsiz bo'ysunadigan, mustaqil fikrlay olmaydigan, o'z fikriga ega bo'lmagan kimsaga aylangan shaxs". Hozirgi kunda terrorchi va ekstremistlar tomonidan asosan yoshlar, bolalar va ayollar terrorchilar tayyorlaydigan lagerlarda zombi bo'lib tayyorlovdan o'tib o'z Vatani, kerak bo'lsa o'z ota-onasiga qarshi qurol ko'tarmoqda.

Yuqorida ta'kidlangani kabi butun boshli xalqlarni doimiy itoatda saqlash uchun ularni manqurtlashtirish harakati qadimdan mustamlakachi imperiyalarning asosiy quroli bo'lib kelgan.

XIII asrda O'rta Osiyo zaminini bosib olgan mo'g'ullar imperiyasining

asoschisi Chingizxon o'z sarkardalariga bo'ysundirilgan shaharlarga nodon, irodasiz, ahmoq kishilarni boshliq etib tayinlash, ularni qo'llab-quvvatlash va ko'klarga ko'tarib maqtashni, mahalliy xalqlarning aqlli, bilimli, obro'-e'tiborli kishilarini yo'q qilishni buyurgan ekan. Albatta, bu siyosatning chuqur o'ylangan sabablari bo'lgan. O'z madaniyatidan, obro'-e'tiborli va dono yetakchilaridan judo bo'lgan xalq ma'naviy rahnosiz qolib, birlasha olmaydi.

Xulosa o'rinda, vatanga, xalqiga muhabbatli odamgina yetuk ma'naviyatli, ma'rifatlidir. Vatan, xalq xizmati har narsadan ustun. Vatanimiz tinchligi bu birinchi navbatda ichki ishlar organlari xodimlariga bog'liq. Vatanimizni ko'z qorachig'iday asrash muqaddas burch hisoblanadi. Ko'z qorachig'idek asray olmagan tarixda ko'p ajdodlarimizning qismati bugungi kunda hammamiz uchun ibrat vazifasini o'tashi kerak. Bugungi axborot asrida zamonaviy yoshlarimiz qalbi, ongi, tafakkurida muqaddas milliy g'urur, Vatan tuyg'usini shakllantirish, ularda oilasi, xonadoni, mahallasi, kindik qoni to'kilgan aziz joy - Vatanni qalbidan sevishtni anglash ehtiyojini shakllantirish va yolg'on axborot xurujlariga qarshi immunitetni shakllantirish kerak. Unutmang, yoshlar kelajagimiz, ularni g'oyaviy ofatlardan asrash esa hammamizning burchimizdir. Agarda hammamiz bir bo'lib, bir yoqadan bosh chiqarib, mana shu aytib o'tilgan tadbirlarni to'liq amalga oshirsak, xalqimiz, yurtimiz xavfsizligini ta'minlagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yuksak ma'naviyat va qonun ustuvorligi asosida yashash, el-yurtga sadoqat, adolat, halollik fazilatlarini va muomala madaniyatini kamol toptirish: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2014 yil.

2. Sh.G'oyibnazarov. Ommaviy madaniyat. T., 2012 yil.

3. Sh.O.Mamadaliyev "Demokratiya savol-javob". Akademiya-2010 y 98-bet

4. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. – T., "Sharq", 2000 yil. 508-510 b.

5. A.Azizxo'jayev "Chin o'zbek ishi" (Toshkent, "O'zbekiston" NMIU, 2011) nomli kitobidan qisqartirib olindi. 368-369-betlar.

6. M.Quronov Gibrid olamdan gibrid olmagacha. T., 2012 yil.

Internet saytlari:

1. <http://mvd.uz> (O'zbekiston Respublikasi IIV);

2. <http://ipkmvd.uz> (O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti);

3. <http://akadmvd.uz> (O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi);

4. <http://lex.uz> (O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi).

DAVLAT XIZMATCHISINING AXLOQIY QADRIYATLARIGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHNING KONTSEPTUAL MEXANIZMLARI (KORRUPTSIYA MISOLIDA)

Shirin TOSHPOLATOVA,

O'zbekiston Milliy Universiteti tayanch doktoranti

Korrupsiyaga qarshi kurash har bir jamiyatning barqaror rivojlanishi va adolatli boshqaruv tizimini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda shaffoflikni ta'minlash, davlat xizmatchilarining mas'uliyatini oshirish, va fuqarolar huquqlarini himoya qilish uchun korrupsiya holatlarini bartaraf etish zarur. Korrupsiya, davlat xizmatchilarining mansab vakolatlaridan shaxsiy manfaatlar uchun foydalanish holatlari orqali jamiyatning ishonchini zaiflashtiradi va ijtimoiy taraqqiyotga to'sqinlik qiladi. Shu sababli, korrupsiyaga qarshi samarali kurash tizimini shakllantirish orqali, davlat va jamiyat o'rtasida mustahkam ishonch va hamkorlikni rivojlantirish muhimdir. Davlat xizmatchilarining odob-axloqi O'zbekiston Respublikasining "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonun bilan belgilanadi. Davlat xizmatchilarining kasbiy etikasi bevosita O'zbekiston Respublikasining "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonundan tashqari korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlari va Taraqqiyot strategiyasining tegishli maqsadlari bilan belgilanib qo'yilgan. Chunonchi, Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida 84-maqсад sifatida quyidagilar belgilangan: "Korrupsiyaga moyil soha va tarmoqlarni aniqlash, korrupsiyaviy omillarni bartaraf etish tizimining samaradorligini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish". Korrupsiyaga nisbatan murosasiz bo'lish, unga toqat qilmaslik hozirgi davlat xizmatchilarining ustuvor axloqiy qadriyati desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Davlat xizmatchilarida korrupsiyaga qarshi dunyoqarashni shakllantirish, korrupsiyaga qarshi immunitetni kuchaytirish zarur, albatta. Ammo faqat axloqiy (ma'naviy) resursning o'zi yetarli emas; ayni paytda xizmatchining fuqarolarga qanday munosabatda bo'layotganini monitoring qilish, yaxshi muomala uchun taqdirlash va nomunosib munosabat uchun jazolash mexanizmini ham yaratish kerak. Ishga qabul qilishda davlat xizmatiga nomzodning psixologik barqarorlik yoki kompyuter savodxonlik darajasini test orqali aniqlash mumkin, biroq ma'naviy yetukligini tekshirish juda mushkul. Davlat xizmatchisining ma'naviy darajasi faqat kundalik kasbiy faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi.

Davlat xizmatchisi kasbiy jihatdan kompetentga ega bo'lmaslighi, aholi murojaatlari va ehtiyojlariga e'tiborsiz bo'lishi, "o'zim bilaman" deb, kibirga berilishi ham ayb, albatta. Ammo eng g'arazli, iqtisodiy jihatdan eng zararli,

jamiyat ma'naviy ongiga eng og'riqli nuqta, jinoyat xatti-harakat korrupsiya ekanligi aniq. Davlat xizmatchisi o'z kasbiy faoliyatida jazodan qo'rqganidan emas, balki yuqori ma'naviy ongga asoslanishi bilan ajralib turishi kerak. Davlat xizmatchilariga nisbatan sanksiyalar qo'llash masalasida faqat jazo choralarini qo'llash ko'zlangan natijani bermasligi mumkin; xodim u yoki bu qarorni tanlashda qo'rquv hissi bilan emas, vijdon hissi bilan ish ko'rishga o'rgatilishi kerak. "Ongli ravishda o'z xizmat burchini bajarish, o'rnatilgan qadriyatlarga og'ishmay amal qilishni axloqiy xatti-harakat bilan uyg'unlashuviga erishish juda muhimdir."

Korrupsiyaga qarshi axloqiy tarbiyaning ahamiyati masalasida ikkita ekstremal, bir-biriga zid qarash mavjud. Birinchisi, axloqiy tarbiya korrupsiyaga qarshi foydasiz, bu jinoyatni korrupsiya faktlarini o'z vaqtida aniqlash va muqarrar va og'ir jazo berish etarli darajada yo'q qiladi, deydi. Ikkinchi qutbdagi fikrga ko'ra, axloqiy tarbiya va qayta tarbiyalash salohiyati korrupsiyani yo'qotishda hal qiluvchi, mutlaqa ahamiyatga ega.

Ushbu haddan tashqari holatlar o'rtasidagi muvozanatni topishga urinish, bugungi kunda aksariyat hollarda davlat mulkini talon-taroj qiluvchilar toifasi suddan ozod qilinayotganini ko'rsatadi; buning sharti – sudlanuvchi davlatga yetkazgan iqtisodiy zararini qoplasa bo'ldi. Nega biz bunday xulosaga keldik? Xodimlarning korrupsiyaga qarshi mentaliteti yillar davomida davlatning maqsadli siyosati natijasida shakllanadi, ammo bunday sharoit ham korrupsiyaning yo'q bo'lishini kafolatlay olmaydi. Tarbiya ongga ta'sir qiladi, lekin shaxsiyatning mohiyatini tashkil etuvchi yagona narsadir. Ayrim mutafakkirlarning fikricha, shaxsning mohiyati aqlda emas, balki irodada, uning nomaqbul xohish-istaklarida, baloi nafs va kibru-havoda mujassam bo'ladi. Bunda aql va idrok jinoyatchilik irodasining quli bo'lib qoladi. Har bir fuqaro axloqiy xulq-atvorning u yoki bu variantini mustaqil ravishda tanlaydi. Har bir inson axloqiy ijodning obyektini emas, balki subyektini hisoblanadi, uning asosiy chizig'i shaxsning axloqiy e'tiqodlari bilan belgilangan. Axloqiy tanlov bir marotabalik harakat emas, balki butun umr davom etadigan jarayondir. Bu jarayonning mohiyatini peripatetiklar "ixtiyor" – "tanlash erkinligi", "irodani ifoda etish" erkinligi haqida ta'limot orqali tushuntirganlar. Forobiyning fikricha, bu "tafakkur qobiliyatidan kelib chiqadigan istakdir. Bu ikkinchisi erkin tanlov deb ataladi, u faqat insonga xosdir, ammo hech qanday boshqa jonzotlarga xos emas. Va uning sharofati bilan inson maqtovli va malomatli, yaxshi va yomon harakatlarni amalga oshirishi va buning uchun ajr va jazo olishi mumkin."

Mavzuga qaytadigan bo'lsak, Corruption Perceptions Index (CPI) – korrupsiyani qabul qilishning xalqaro indeksiga ko'ra, O'zbekiston dunyoning 180 mamlakati orasida ancha yuqori pog'onaga ko'tarildi. Korrupsiya darajasini aniqlash metodologiyasini har qancha tanqid qilish mumkin, har kim o'ziga ma'qul metodologiyani tanlay oladi, ammo umumiy jihatdan, tendentsiya ko'rsatkichlari sifatida ekspertlar va tadbirkorlar tomonidan tuzilgan nufuzli xalqaro indeksdan, ya'ni CPI dan foydalanish maqsadga

muvofigdir.

Mutaxassislar CPI ni turlicha baholaydilar, lekin u ekspertlar va tadbirkorlar tomonidan tayyorlangan bo‘lib, turli mamlakatlardagi korrupsiya sohasidagi tendentsiyalarni aniq ko‘rsatib bermoqda. 2024 yil natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston 33 ball rating bilan 121-o‘rinni egallab turibdi. Vaholanki, 2017 yil natijalariga ko‘ra 22 ball bilan 157-o‘rinda edi. 2014-2024 yillarni hisobga olgan holda, O‘zbekistonning reytingi 15 pog‘onaga ko‘tarilib, 33 ballni tashkil etdi. Bu CPI xalqaro tashkilotining dunyoda korrupsiya darajasini o‘lchash bo‘yicha bergan bahosidir.

Bu dunyodagi eng sezilarli o‘sishdir, chunki boshqa mamlakatlarda o‘shish 11 yoki 7-8 ballni tashkil etmoqda, ba‘zi davlatlar esa, qo‘lga kiritgan o‘rinlarini yo‘qotmoqda. Masalan, 2022 yil yakuni bo‘yicha O‘zbekiston 31 ball bilan 139-o‘ringa ko‘tarilgan bo‘lsa, Rossiya Federatsiyasi va Qirg‘iziston 27 va 28 ball bilan 149-o‘ringa tushib ketdi. O‘zbekiston Respublikasi korrupsiyaga qarshi kurash barqaror va ilg‘or tendentsiya ko‘rinishini oldi, degan xulosaga kelish o‘rinlidir. O‘zbekiston davlati qonun ijodkorligi, milliy dasturlar va tegishli kadrlar siyosatini qabul qilish va amalga oshirish yo‘li bilan davlat xizmatidagi korrupsiya komponentini kamaytirishga intilishi ijobiy natijalar bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Prezidenti korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida qator muhim tashabbuslarni ilgari surdi. // <https://president.uz/uz/lists/view/6935>
2. “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi Qonuni.2022 y
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekistonning 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 2022 yil 28 yanvardagi 60-son Farmoni.
4. Аль-Фараби Абу Наср Мухаммад. Гражданская политика // Социально-этические трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1973.
5. Апресян Р.Г. Смысл морали // Мораль. Разнообразие понятий и смыслов: К 75-летию акад. А.А. Гусейнова. М., 2014.
6. Frankfurt G. H. Freedom of the will and concept of the person // Journal of the Philosophy, № 68.

SHU AZIZ VATAN BARCHAMIZNIKI

Razzoq SHAYMARDANOV,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi bo'lim boshlig'i

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2022-yil 27-iyun – Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kuni munosabati bilan yo‘llagan tabrigida “O‘zbekiston media kompaniyalari ham jahon axborot maydonida munosib o‘rin egallab, global siyosiy-ijtimoiy jarayonlarda

faol ishtirok etishga intilayotgani, buning uchun tinimsiz mehnat qilish, ilg'or xorijiy tajribalar, zamonaviy axborot texnologiyalari, serqirra tahlil usullarini o'zlashtirib, doimo izlanib yashash, milliy jurnalistikaning yangi avlodini tarbiyalash zarur" [1], - deya ta'kidlab o'tgani bejiz emas. Zero, bugungi zamonaviy davrda dunyo miqyosida axborot texnologiyalarining keskin rivojlanayotganligi Internet va ijtimoiy tarmoqlarning insonlar uchun qulay axborot almashinuvi vositasiga aylanishiga zamin yaratdi. Dunyo davlatlari tajribasidan ma'lumki, har qanday davlat hayotida yoshlar tarbiyasiga hamisha dolzarb masala sifatida alohida e'tibor qaratib kelingan. Ayniqsa, yoshlar tarbiyasi va ular ma'naviyatini shakllantirish muammosi jamiyatimizda falsafa, tarix, siyosatshunoslik, psixologiya, sotsiologiya kabi gumanitar fanlar kun tartibiga dolzarb vazifalarni qo'yimoqda.

Jahon axborot maydonida globallashuvning tobora avj olishi, ayni bir vaqtda, yoshlar qalbi va ongiga, milliy mentalitetimiz, sog'lom e'tiqod, vatanparvarlik fazilatlarining kamol topishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan g'oyaviy-mafkuraviy, axborot tahdidlari namoyon bo'lishini kuzatish mumkin. Ayniqsa, bugungi globallashuv sharoitida axborotga bo'lgan talab tobora kuchayib bormoqda. Shu boisdan, xolis va haqqoniy axborotni tarqatish, aholini, xususan, yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish har qachongidan ko'ra muhimdir. Axborot xuruji avj olgan zamonda sodir bo'layotgan voqealar haqida haqqoniy ma'lumotlarga ega bo'lish, har qanday noxolis axborotlar zahirida yot g'oyalar mavjudligini yoshlarimizga tushuntirishda ommaviy axborot vositalarining o'rni va ta'sir kuchining beqiyosligi ayon bo'lmoqda.

OAV orqali juda tez fursatda tarqalayotgan ijtimoiy-siyosiy, g'oyaviy-mafkuraviy axborotlarning aksariyati dunyo miqyosida tashvish uyg'otmoqda. Dunyoga gegemonlik qilishga intilayotgan kuchlar aynan axborotdan g'arazli qurol sifatida foydalanishga urinmoqda. Boshqacha aytganda, bir tomondan, axborot insoniyat ma'naviy olamini kengaytirish, inson ilmu tafakkurini boyitishga xizmat qiladigan manba sifatida ahamiyat kasb etayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, axborot insonni o'zligi, millati, vatanidan judo qilishga giriftor etadigan va oxir-oqibat manqurtga aylantirayotgani, afsuski, bugun hech kimga sir emas. Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirish va tarbiyalash hayotiy-amaliy ahamiyatga ega. Zero, har bir inson u yoki bu axborotni eshitar ekan, hech bo'lmaganda: "Bu axborotni kim uzatayapti?", "Nima uchun uzatayapti?" va "Qanday maqsadda uzatayapti?" degan savollarni o'z-o'ziga berishi, unga asosli javob topishi kerak bo'ladi. Ana shundagina turli g'oyalar ta'siriga tushib qolishning oldi olinadi [2].

Harbiy xizmatchilarda, axborot iste'moli madaniyati shakllangan bo'lsa, milliy qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabar, ma'lumotlarni baholashda, albatta, har bir shaxsning o'z qarashlari, qadriyatlar tizimi muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlar fuqarolik jamiyatining an'anaviy shakllarini nafaqat o'zgartirayapti, balki yaqin kelajakdagi yangicha ko'rinishini o'zida namoyon etmoqda. Shu tariqa, harbiylar, xususan, yoshlar ongiga va ma'naviyatiga

ta'sir ko'rsatishning qudratli axborot-siyosiy vositasiga aylanmoqda. Shu jihatdan, bugungi kunda axborot texnologiyalari inson faoliyatining barcha sohalariga tatbiq etilmoqda. Bugungi kunda yoshlarning internetdan, ijtimoiy tarmoqlardan himoyasiz foydalanayotgani afsuski, tashvishlidir. Jahon axborot tarmog'ida yoshlarni doimiy ishtirok etishi, ota-onalar nazorati yo'qligi, bolalarning axborot madaniyatini bilmasligi aksariyat holatlarda ularning Internetga qaram bo'lib qolishiga zamin yaratmoqda.

Milliy qadriyatlarimizning qadsizlanishiga jiddiy sabab bo'layotgan omillardan yana biri tashqi tahdidlardir. Bugungi mediamakonda ayrim yoshlarning virtual dunyoga tushib qolishi, davlatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashib borayotganligi tufayli yuz berayotgan siyosiy beqarorlik, ayrim mamlakatlarning o'z hududiy manfaatlarini amalga oshirish yo'lida olib borayotgan separatizmdan iborat siyosat, mintaqaviy va davlatlararo urushlar, fuqarolik urushlari, ekologik muammolarning yuzaga kelishi – bularning bari milliy qadriyatlarimizning qadsizlanishiga olib kelayotgan tashqi tahdidlar hisoblanadi. Tashqi tahdidlar, shuningdek, mamlakatimizga davlat tashqarisidan kirib keluvchi tahdidlar, masalan, terrorizm, ekstremizm, shovinizm va boshqalardan iborat. Milliy qadriyatlarimizning qadsizlanishiga sabab bo'layotgan tashqi tahdidlardan himoya qilinish masalasi, aslida, bugun har bir davlat va millatning hayot-mamot masalasiga aylanayotganligini ko'rib turibmiz. Bunday tahdidlardan himoyalaniishning eng ishonchli yo'li-milliy qadriyatlarining millat mavjudligidagi rolini oshirish, fuqarolarning Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'usini kuchaytirish, ayni paytda, davlatning bunday qadriyatlarining yanada rivojlanishi uchun yaratib berayotgan imkoniyatlarini kengaytirishdan iboratdir.

“Ommaviy axborot vositalari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonunida: “Ommaviy axborotni davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo'lgan hamda bosma tarzda (gazetalar, jurnallar, axborotnomalar, byulletenlar va boshqalar) va (yoki) elektron tarzda (tele-radio, video, kino-xronikal dasturlar, ummfoydalanishdagi telekommunikatsiya tarmoqlaridagi veb-saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari ommaviy axborot vositasidir” [3], -deb belgilab qo'yilgan.

Shuning uchun ham biz bugungi kunda ta'lim-tarbiya sohasidan boshlab, matbuot, televidenie, Internet va boshqa ommaviy axborot vositalari, teatr, kino, adabiyot, musiqa, rassomlik va haykaltaroshlik san'atigacha, qo'yingchi barcha sohalaridagi faoliyatimizni xalqning ma'naviy ehtiyojlari, zamon talablari asosida yangi bosqichga ko'tarishimiz zarur.

Tarbiyaning qaysi sohasi bo'lmasin uning tarixi, ota-bobolarimizning tajribasi, ularning bu boradagi pandnoma va o'gitlarini o'rganish bugungi tarbiyachi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Madomiki, “Meni doimo o'ylantiradigan. Tashvishga soladigan yana bir dolzarb masala bu – yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, madaniy saviyasi, bir so'z bilan aytganda, tarbiyasi bilan bog'liq. Biz bu yo'nalishda

15401

katta ishlarni amalga oshiryapmiz. Ammo ularning samaradorligini yanada kuchaytirish uchun bir qator masalalarga jiddiy e'tibor berishimiz zarur. Xususan, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni, mutolaa madaniyatini rivojlantirish doimiy e'tiborimiz markazida bo'lishi lozim" [4]. Shu bois O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev asosiy diqqat-e'tiborni ajdodlarimizning tarbiya borasidagi ma'naviy merosini o'rganish va undan umumiy xulosalar chiqarib, mustaqillik ma'naviyati talab qilayotgan ma'naviy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy yo'nalishda ish olib borishga qaratmoqda.

O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixiy tarraqqiyoti davomida shakllantirilgan va sayqal toptirilgan madaniy qadriyatlari, axloqiy fazilatlari, tarixiy va azaliy an'analari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishishda vatan himoyachilari ham zalvorli qadam tashlab borishmoqda.

"Vatan himoyachisi" deganda kishi ko'z o'ngida egnidagi harbiy libosi o'ziga yarashgan, tug'ilgan yurtini va oq sut berib voyaga yetkazgan otanasini, o'z xalqini jondan sevuvchi, harbiy bilim sirlarini mukammal egallagan, mard va jasur o'g'lonlar namoyon bo'ladi. Shunday Vatan o'g'lonlarini DXX Chegara qo'shinlari safida ko'plab uchratish mumkin. Men ham nafaqaga chiqsam-da, ular bilan bir safda ekanligimdan g'ururlanamana. Ular "Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir", "Vatan ostonadan boshlanadi", "Armiya – hayot maktabi", "Shu aziz Vatan barchamizniki" degan ibratli so'zlarning mohiyatini chuqur his etgan holda o'z burchlarini sidqidildan o'tashmoqda. Ular nafaqat qadriyatlarimiz, balki milliy an'analarimizni ham muhofaza qilishga mas'uldirlar. Zero, xalq ishonchi har bir harbiy xizmatchining zimmasiga ulkan mas'uliyat, javobgarlikni yuklaydi.

"Chegarachi", "Vatan ostonasi" jurnallari, shuningdek, "Hamroh", "Sarhad" gazetaları milliy g'oya va mustaqillik mafkurasiga tayangan, umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan demokratik tamoyillarni mustahkamlagan holda DXX Chegara qo'shinlari shaxsiy tarkibi huquqlari va qadr-qimmatini yuksaltirishda hamda ularni xolis axborotlar bilan ta'minlashda o'rni beqiyosdir.

Harbiy xizmatchilarda, axborot iste'moli madaniyati shakllangan bo'lsa, milliy qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabar, ma'lumotlarni baholashda, albatta, har bir shaxsning o'z qarashlari, qadriyatlar tizimi muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlar fuqarolik jamiyatining an'anaviy shakllarini nafaqat o'zgartiryapti, balki yaqin kelajakdagi yangicha ko'rinishini o'zida namoyon etmoqda. Shu tariqa, harbiylar, xususan, yoshlar ongiga va ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatishning qudratli axborot-siyosiy vositasiga aylanmoqda. Shu jihatdan, bugungi kunda axborot texnologiyalari inson faoliyatining barcha sohalariga tatbiq etilmoqda. Bugungi kunda yoshlarning internetdan, ijtimoiy tarmoqlardan himoyasiz foydalanayotgani afsuski, tashvishlidir. Jahon axborot tarmog'ida yoshlarni doimiy ishtirok etishi, ota-onalar nazorati yo'qligi, bolalarning axborot madaniyatini bilmasligi aksariyat holatlarda ularning Internetga qaram bo'lib qolishiga zamin yaratmoqda.

Oilada o'g'il farzand tug'lsa, "tinchligimiz posbonlari, Vatanimiz

himoyachilari, otalarning davomchilari, yurtimizning qo‘rg‘onlari tug‘ildi”, deb ta’riflanadi. Davlat sarhadlarini qo‘riqlash va uni yovuz niyatli kimsalardan himoya qilish, Vatanning har bir qarich yerini muqaddas va aziz bilib, uni qadrlash, sevib ardoqlash har bir insonning hayot mazmuni hisoblanadi.

Internet, uyali telefonlar, axborot texnikasi – bularning barchasi inson aql-idroki, salohiyatining samarasi, inson uchun, uning og‘irini yengil, uzog‘ini yaqin qilish uchun xizmat qiladi, biroq ochig‘ini aytganda, hech qanday avtomatlar, mashinalar, kompyuterlar inson o‘rnini bosa olmaydi, inson qalbi, ruhiga ma’naviy ozuqa bo‘la olmaydi. Bizning maqsadimiz ulardan voz kechish emas, ulardan oqilona foydalangan holda, o‘zligimiz, qadriyat-larimizni saqlab qolishdan iborat. Bunda, albatta, oila, mahalla, ta’lim muassasalari, jamoat va davlat tashkilotlarining roli nihoyatda katta. Mamlakat va millat taqdirida ma’naviy tarbiyaning o‘rni nechog‘liq katta ekanligi, har qanday axborot tahdidlariga muntazam va uzluksiz tarzda olib boriladigan ma’naviy tarbiya bilan javob berish mumkin. Qaerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo‘lsa, o‘sha yerda ma’naviyat qudratli kuchga aylanishi, shubhasiz. Farzandlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun ularning qalbi va ongida mafkuraviy immunitetni kuchaytirishimiz zarur.

Darhaqiqat, globallashtirilgan axborot sharoitida, har bir xatti-harakatida Vatan va xalq manfaatlarini o‘ylab yashaydigan barkamol insonni tarbiyalash bosh maqsadga aylanishi lozim. Fikrimizcha, yoshlarning ongi, tafakkuri va tarbiyasiga e’tiborni qaratish ularning ma’naviy olami daxlsizligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, yoshlarda g‘oyaviy mafkuraviy immunitetni shakllantirish bugungi davr talabi hisoblanib, bu borada aniq maqsadga yo‘naltirilgan kompleks chora-tadbirlar asosida, ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, ommaviy axborot vositalari orqali muntazam va uzluksiz targ‘ibot ishlarini olib borish maqsadga muvofiq. Xulosa qilib aytganda, yoshlarimizda axborot madaniyatini shakllantirish orqali ularning qalbi va ongi hamda tafakkurini g‘oyaviy-mafkuraviy bo‘shliqdan asrash orqali haqiqiy vatanparvar barkamol avlodni tarbiyalashni teran anglashimiz lozim.

Xalqimiz dunyo tarixida o‘z aqliy salohiyati, san’ati, madaniyati va beqiyos vatanparvarligi bilan munosib o‘ringa ega. Eng qadimgi davrlardan boshlab, to hozirgi kungacha “Vatan” tushunchasi xalq ong-tafakkurida qadriyat sifatida ulug‘langan. Mustaqillikka erishganimizdan keyin “ona Vatan” tushunchasi tamoman yangi mazmun va mohiyat kasb etdi. Ozodlikning huzurbaxsh nasmlari bu diyorda yashovchi barcha kishilarni kindik qoni to‘kilgan zamin tuyg‘usini teranroq anglashga undadi. Ozod, hur kishining imkoniyati esa yanada keng bo‘ladi. Xalqimizning sodiq farzandlari vatanparvarligi bilan o‘z nomini tarix sahifalariga muhrlab qo‘ygan.

Hozirgi kunlarda axborot makonida axborot olishning an’anaviy kanallari internetdagi nazoratsiz manbalarga o‘rnini bo‘shatib bermoqda. Ma’lum

bir zamonaviy usul va uslublar yo‘q. Internet tarmoqlari orqali mafkuraviy tahdidlar oshkora va pinhona namoyon bo‘lmoqda. Pornografik, soxta axborotlar (dezinformatsiya) yoshlar tarbiyasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Axborot oqimining tezkorligi, auditoriyaning cheklanmaganligi, o‘z maqsadlarini terroristik yo‘l bilan amalga oshirishni odat qilib olgan yovuz kuchlarning manfaatlariga ham xizmat qiladi.

Ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, global internet tarmog‘i orqali tarqatilayotgan buzg‘unchi g‘oyalar, g‘arazli axborotlar, odob-axloqni yemiruvchi illatlar, yoshlarni zalolatga boshlovchi “jozibador” tasvirlar va media mahsulotlar tarqalishining oldini olishga qaratilgan ishlarning natijadorligi sezilmayapti. Shu sababli biz mamlakatimizda ma‘naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishimiz kerak [5].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoev tomonidan milliy armiyamizda islohotlar jarayonini davom ettirish, armiyamizning kuch-qudrati va jangovar qobiliyatini oshirish bo‘yicha qo‘yilgan vazifalarni bajarish uchun biz bor imkoniyatlarimizni safarbar qilishimiz va bu yo‘lda tizimli ishlarni davom ettirishimiz talab qilinadi.

Bugungi kunda mafkuraviy tahdidlarning quyidagi ko‘rinishlari ko‘zga tashlanmoqda: milliy qadriyatlarni kamsitish, milliy axloq normalarini inkor etish, mo‘tadil qarashlarni pisand qilmaslik va bularning o‘rniga muayyan mafkuraviy markaz yo‘rig‘iga yurish, yot va begona g‘oyalarni, dunyoqarashni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish hamda targ‘ib etish va boshqalar. Milliy qadriyatlar qadrsizlanishining oldini olish bugun o‘ta muhim masala sifatida mamlakatimiz rahbariyati oldida turibdi. Bu – o‘ta og‘ir vazifa. Uni hal etish esa, millat va mamlakat sofligi, barqarorligini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/27/congratulation/>
2. Тайлакова Ш. Глобализация ахборот шароитида ўқувчи-ёшларнинг ғоявий-мафкуравий имунитетини оммавий ахборот воситалари асосида шакллантириш. “Замонавий таълим”, “Современное образование” журнали 2015., - Б. 3.
3. Қарант. “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (янгитахрири). Ўзбекистон Республикасининг оммавий-ахборот воситалари тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатлари. -Тошкент. Ўзбекистон, 2007. -Б-4-5.
4. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси.-Т.: “О‘zbekiston” нашриёти, 2021. - Б. 257.
5. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. – Т.: “О‘zbekiston” нашриёти, 2023. - Б. 267.

DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHILARI KASBIY MA'NAVIYATINI RIVOJLANTIRISHNING TEKNOLOGIK TIZIMI

Dilshod ISMAILOV,

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Yangi O'zbekistonni barpo qilishda yangi tipdagi rahbar kadrlar, davlat xizmatchilarini tayyorlash, respublikada kadrlar siyosatini ilmiy asosda qurish strategik shartlardan biridir. Shuningdek, loqaydlilik, mahalliychilik, korruptsiya kabi illatlar xavfsizligimizga tahdid ekanligi, shu tufayli davlat xizmatchilarini tayyorlash – davlatimiz uchun strategik ahamiyatga ega ekanligi ilmiy-nazariy asoslarga ega. Bularning barchasi mamlakatimiz rahbarining yig'ilish, majlislar, uchrashuvlar minbaridan turib, so'zlagan tanqidiy fikrlariga asos bo'lmoqda. Bu esa mamlakatimizda rahbar kadrlarni tanlash, tarbiyalash, joy-joyiga qo'yish, malakasini oshirish kabi muhim bo'g'inlarda sifat jihatdan islohotni talab qiladi.

Ma'naviy tarbiya jarayonida davlat xizmatchilarining shaxsini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida M.I.Dyachenko quyidagilarni ajratib ko'rsatadi: kasbiy yo'nalishni mustahkamlash, mos qobiliyatlarni rivojlantirish, burch, mas'uliyat, kasbiy mustaqillik tuyg'usini kuchaytirish, davlat xizmatchisining shaxsiyati, uning hayotiy pozitsiyasini mustahkamlash; ijtimoiy tajribani jadal o'zlashtirish asosida shaxsning ma'naviy va axloqiy yetukligining o'sishi va uning shaxsini rivojlantirishda talabani o'z-o'zini tarbiyalash ulushini oshirish[4].

Davlat xizmatchilarini tayyorlashning texnologik tizim shaklida zamonaviy talqin qilish va amalga oshirish aniqlik, ilmiylik, amaliy va inspektiv xususiyatlari bilan talay afzalliklarga ega. Bu xususiyatlar pirovardida, rahbarlik lavozimlarga fidoyi, ishbilarmon mutaxassislar, zamonaviy rahbarlar kelishining ilmiy kafolatini beradi. Bu esa rahbar kadrlar tayyorlash texnologiyasining har bir bosqichining o'zidan keyingi bosqichi bilan uzviy aloqasi jarayonida amalga oshirib boriladi.

Prezidentimiz ma'ruzalarida "Bizga bugun qanday rahbar kadrlar kerak?", degan savolga ham aniq javoblar bor: "Yangicha va mustaqil fikrlaydigan, mas'uliyatli, tashabbuskor, ilg'or boshqaruv usullarini puxta o'zlashtirgan, vatanparvar, halol kadrlarni tanlash va tayyorlash bo'yicha samarali tizim yaratilmas ekan, davlat boshqaruvida sifat o'zgarishi yuz bermaydi[1]". E'tibor berilsa, davlat xizmatchilaridan mana bu aniq fazilatlar: yangicha va mustaqil fikrlash, mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik, ilg'or boshqaruv usullarini qo'llay olish, vatanparvarlik, halollik kutilmoqda.

Davlatimiz rahbarining "Bizga bugun qanday rahbar kadrlar kerak emas?", degan savolga ham aniq javoblar bor: "Xalqning dardi va tashvishlarini

pisand qilmaydigan, el-yurtimiz osoyishtaligi va jamoat tartibini saqlashga, adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashga qurbi yetmaydigan, loqayd va befarq shaxslarga rahbarlik lavozimlarida mutlaqo o'rin yo'q[1]".

Kadrlar siyosati mamlakat iqtisodiyoti va ma'naviy sohalarida sodir bo'layotgan islohotlarga hamohang ravishda va strategik asosda takomillashtirila boriladi. Bu uning hayot bilan mutanosibliigi, ta'sirchanligi va samaradorligining shartidir. Qolaversa, mamlakat iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy hayotida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni chuqur tahlil qilgan holda tezkorlik bilan hayotga joriy qilish vazifasi ham, avvalo, davlat xizmatchilarining zimmasidadir. Buni amalda ta'minlash uchun rahbar kadrlar, davlat xizmatchilarini tayyorlash texnologiyasi, davlatning rahbar kadrlarga qo'yayotgan talablarini o'z vaqtida ilg'ab, o'rganib, yangilab boradi. Bu esa rahbarlarning bilim darajasini oshirish, siyosiy ongi hamda ma'naviyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Siyosiy ta'lim va tarbiya davlat xizmatchilarini yangiliklar bilan tanishtirish, ularning yangi bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish takomillashgan texnologik vazifa sifatida amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi hamda Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi zimmasiga yuklatilgan bo'lib, tarmoq va sohalarida ixtisoslashgan malaka oshirish, qayta tayyorlash kurslarida maxsus dasturlar asosida amalga oshirilmoqda. Ayni vaqtda ushbu jarayon professiogrammalarni faol joriy qilinishini taqozo qiladi.

Professiogramma (lot. Professio -mutaxassislik + Gramma -rekord) - bu ma'lum bir kasbni tavsiflovchi belgilar tizimi, shuningdek, ushbu kasb yoki mutaxassislik tomonidan xodimga qo'yiladigan normalar va talablar ro'yxati. Professiogrammada muayyan kasbiy guruhlar vakillarida bo'lishi kerak bo'lgan psixologik xususiyatlar ro'yxati bo'lishi mumkin. Professiogrammalar ko'pincha inqirozga qarshi kadrlar siyosatini ishlab chiqishda qo'llaniladi[5].

Professiogrammalarning joriy qilinishi davlat xizmatchilariga qo'yiladigan ma'naviy-axloqiy talablarni amaliyotga tezkor joriy qilishning samarali mexanizmini yaratadi. Masalan, tuman soliq bo'limi xodimi, viloyat madaniyat boshqarmasi bosh mutaxassisi lavozimlariga 2010-yilda qo'yilgan ma'naviy-axloqiy talablar 2020-yildagilaridan farq qildi, yangilandi. Buning misoli tariqasida O'zbekiston Respublikasining Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 2909-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2022-yil 14-oktabrdagi

595-son qarori, “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlari to’g’risida” qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarni keltirish mumkin.

Ana shu o’zgarishlar ifodalangan, ilmiy asoslangan ma’naviy-axloqiy me’yorlar normativ xizmat hujjatlarida tezkor aks ettirilishi zarur. Aks holda tuman (shahar)da, boshqaruvda islohotlarning ma’naviy-axloqiy omillari ta’sirining islohotlar talablari darajasidan susayishi mumkin. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari, nutqlarida boqimandalik, nopoklik, g’ayriqonuniy ishlarga qo’shilish, yuqoridan ko’rsatma kutib o’tirish, mahalliychilik va boshqa salbiy holatlar keskin tanqid ostiga olinmoqda. Lekin shunga qaramasdan mazkur kamchiliklar saqlanib qolayotganligi g’oyat achinarlidir. Sababi rahbar kadrlar texnologiyasida hozirgacha professiogrammalarning davlat fuqarolik xizmatchisi ma’naviy-axloqiy omil sifatida joriy qilinmaganligi va buning oqibatida davlat fuqarolik xizmati lavozimlariga ayrim nomunosib kishilarning kirib qolayotganligidir. Muayyan lavozim professiogrammasi “Ushbu lavozim egasi qanday bo’lishi kerak?”, degan savolga javoblar yig’indisidir.

Davlat fuqarolik xizmatchilariga qo’yiladigan umumiy, professional talablarni O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o’rinbosarlari bo’ladimi, hukumat a’zosi yoki hududlar hokimi bo’ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo’lib qolishi kerak[2]”, deb ta’kidladi.

Zero, davlat xizmatidagi xodim deganda – davlat organlarining huquqlarini ro’yobga chiqarish bo’yicha tashkiliy-boshqaruv funksiyalarini bajaruvchi, fuqarolar uchun huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaruvchi yuridik ahamiyatga ega bo’lgan harakatlarni amalga oshiruvchi va xizmat majburiyatlarini bajarmaganliklari uchun og’ir javobgarlikka tortilishi mumkin bo’lgan shaxslar nazarda tutiladi[3].

Har bir sohada bo’lgan kabi davlat fuqarolik xizmatchilari professiogrammalarini ishlab chiqish muayyan fundamental asoslarning mavjudligiga bog’liq. Ana shunday asoslar tizimini quyidagilar hosil qiladi:

1. Siyosiy asos – O’zbekiston Respublikasi Prezidenti – Davlat rahbarining davlat xizmatchilariga talablari ifodalangan dasturiy g’oyalari.

2. Huquqiy asos – O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O’zbekiston Respublikasining Davlat fuqarolik xizmati to’g’risida”gi Qonuni, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risida”gi 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ 2909-son Qarori, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta’minlash

bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2022-yil 14-oktabrdagi 595-son qarori, "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori, Vazirlar Mahkamasi majlislarining qarorlari va tegishli me'yoriy hujjatlari.

3. Ma'naviy asos – ajdodlar qoldirgan uch ming yillik davlatchilik, Birinchi va Ikkinchi Renessans, milliy yuksalish, xalq, jamiyatni boshqargan ota-bobolarimizning ma'naviy merosi oldidagi vorislik burchlarimiz.

4. Mafkuraviy asos – "Yangi O'zbekiston – Uchinchi Renessans sari" milliy g'oyamiz va uning mafkurasi.

5. Ilmiy asos – siyosiy fanlar, milliy rahbarshunoslik, menejment, boshqaruv nazariyasi va amaliyoti sohasida erishilgan va joriy ilmiy eksperimental natijalarning dinamik sintezi.

6. Strategik asos – "Yangi O'zbekiston – 2030" strategiyasi, har bir mustaqil davlatda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham o'z xususiyatlaridan kelib chiqqan holda amal qilinyotgan yangi kadrlar siyosati bo'lishi kerakligining obyektiv zarurat ekanligi.

7. Komparativ asos – O'zbekistonda kadrlar siyosatida milliy va jahon tajribasi yutuqlari uyg'unligini ta'minlash zarurati.

Ushbu asoslarga tayanib ishlab chiqilgan professiogrammalarni qo'llashdan maqsad mahalliy davlat organlari faoliyatiga boshqaruvning milliy, zamonaviy va jahonning eng ilg'or yutuqlarini joriy qilish, rahbarlik lavozimlariga beriluvchi vakolat, huquq va unga qo'yiladigan yuksak talablar uyg'unligiga erishish hamda boshqaruvda ijro intizomini yuksak darajaga ko'tarishdir. Shu bilan birgalikda davlat xizmatchisi professiogrammasi ishlab chiqarish sohalaridan qat'iy nazar, Oliy Majlis qonunlari va boshqa aktlarining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Vazirlar Mahkamasi, tegishli xalq deputatlari Kengashlari yuqori organlari qarorlariniig tezkor va sifatli ijrosini ta'minlovchi nazorat mexanizmini yaratish, davlat xizmatchilarida o'z lavozimlari, faoliyati va burchlariga mutlaqo yangi munosabatni shakllantirish barobarida lavozimga yuksak darajadagi mahoratli, vatanparvar, fidoyi, tashabbuskor, pok vijdonli, professional mutaxassis ma'naviyatli shaxslar kelishining ilmiy kafolatlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent, O'zbekiston. 2017 y. 1 tom. -B. 53-55.

2. Sh.Mirziyoyev. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar.

3. L.Muhammadjonova. Davlat xizmatchisi etikasi va imiji. O'quv qo'llanma. Toshkent, Universitet. 2017 y. -B. 4.

4. М.И.Дьяченко. Психология высшей школы /М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович. -Минск : Изд-во «Университетское», 1993. - 368 с.
5. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Профессиограмма>

MILLIY QADRIYATLARNI SHAKLLANISHIDA - XOTIN-QIZLARNING IJTIMOYIY-SIYOSIY VA MA'NAVIY FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

Aziza HAMDAMOVA,

O'zbekiston milliy universiteti mustaqil tadqiqotchi

Bugungi kunda diyorimizda xotin-qizlarga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida, - "Biz O'zbekistonda qanday qonun va qarorlarni qabul qilmaylik, qanday islohotlarni hayotga joriy etmaylik, davlat rahbari sifatida mening ko'z o'ngimda avvalo munis onalarimiz, mehribon opa-singillarimiz siymosi, ularning dardu tashvishlari turadi. Siz, azizlarimning oila davrasida tinch-omon, sog'-salomat, farovon va baxtli turmush kechirishingiz, jamiyat hayotida faol ishtirok etishingiz uchun xizmat qilishni men o'zim uchun nafaqat asosiy vazifa, balki sharaflı burch, deb bilaman. Chunki oila tayanchi, jamiyat ustuni bo'lgan onalarimiz, ayollarimiz hayotdan rozi bo'lsa, butun xalqimiz hayotdan rozi bo'ladi. Xalq rozi bo'lsa, Yaratganimiz ham bizdan rozi bo'ladi", - deya ta'kidladi o'z nutqida[4].

Jamiyatimizning turli sohalarida ularning faol ishtirok etishlari uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Mamlakatimizda ayolga bo'lgan munosabat o'z tarixiy ildizlariga ega, ajdodlarimiz doimo ayollarni qadrlashga, ularga nisbatan hurmat va izzatda bo'lishga da'vat etishgan. Respublikamiz BMTning - "Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning barcha shakllarini yo'q qilish haqida"gi konvensiyasi, Xalqaro mehnat tashkilotining -"Onalikni muhofaza qilish to'g'risida"gi, "Mehnat va mashg'ulotlar sohasidagi kamsitishlar to'g'risida"gi konvensiyalariga MDH davlatlari orasidan birinchilar qatorida qo'shildi. Bu hujjatlar xotin-qizlar manfaatlarini muhofaza qilish, ularning oila va umuman jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga qaratilgan meyoriy-huquqiy hujjatlar kompleksining tarkibiy qismidir. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev rahnamoligida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, salomatligini muhofaza qilish, intilish va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ularga munosib mehnat va yashash sharoitlarini yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi - "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5325- sonli Farmoni qabul qilinganligi

buning yorqin ifodasidir [2]. Mazkur Farmon bilan xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy va sotsial faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o'z qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratildi. Ushbu Farmonni qabul qilishdan asosiy maqsad xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqib, ularning oila va jamiyatdagi o'rni va mavqeini mustahkamlash, salohiyatini to'la namoyon etishi, oilalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada sog'lomlashtirishga xizmat qiladi. O'zbekiston ayollari davlat va jamiyat hayotida faol ishtirok etmoqda, ularning oiladagi mavqei mustahkamlanmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy yo'naltirilgan siyosat xotin-qizlarimizga chinakam baxtli yashashi uchun, ularning huquq hamda erkinliklarni ta'minlash, intellektual va ma'naviy yuksalishi, kasbiy hamda oilaviy majburiyatlarni hamohang tarzda bajarishi uchun zarur imkoniyatlar yaratayotir.

Xotin-qizlarimizning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda e'tibor kuchaytirilayotganligining yana boshqa jihatlar ham bor. Xususan, ularning huquqiy madaniyati va huquqiy savodxonligini oshirish, iqtisodiy faoliyatni keng yo'lga qo'yish, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish masalalari davlatning muhim maqsadlari qatoridan joy oldi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim va tarbiyaga e'tiborning kuchaytirilishi bilan yanada mustahkamlandi. Yurtimiz ravnaqi, farzandlarimizning, xususan qizlarimizning bilimli, har jihatdan barkamol bo'lib ulg'ayishida, jamiyatimizning ma'naviy-ma'rifiy jihatdan yuksalishida xotin-qizlarimizning hissasi kattadir. Yuksak ma'naviyatli va ma'rifatli, namunali odobi va tarbiyasi bilan e'tirof etilgan onalarimizning izdoshlari bugun davlat va jamiyat qurilishida, ishlab chiqarishda, ilm-fan, madaniyat, tibbiyot, ta'lim va hatto harbiy sohada xizmatlarni beqiyos. Yurtimizda xotin-qizlarning mavqeini yanada yuksaltirish, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish uchun ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy sohalarida ularning bilimlarini kuchaytirish uchun yanada kengroq shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilmoqda. Mamlakatimizda xotin-qizlarning mavqeini yanada yuksaltirish, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, yurtimizda olib borilayotgan islohotlarda ular faolligini ta'minlashning asosiy omili ta'lim va tarbiya uyg'unligi bo'lib, uning quyidagi bosqichlarini ko'rsatib o'tish mumkin: **Birinchidan**, oilada ota-onalar tomonidan farzandlarga tarbiya berish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar qatorida, ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar xususida tushunchalar berib borish; **Ikkinchidan**, maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilar mamlakat siyosiy xayotining bo'lajak ishtirokchilari ekanligi xissini uyg'otuvchi uslublarning zamonaviy vositalaridan foydalanish; **Uchinchidan**, umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga ijtimoiy-siyosiy bilimlarga bo'lgan ehtiyojini oshirishga yo'naltirilgan

fanlardan ta'lim berish; **To'rtinchidan**, oliy ta'lim va undan keyingi bosqichlarda siyosiy va huquqiy madaniyatni tadqiq etishga oid ilmiy-nazariy va amaliy faoliyatga rag'bat berish, bunda ta'lim muassasalari va davlat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni keng yo'lga qo'yish; **Beshinchidan**, yosh qizlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda madaniyat obyektlari (kino, teatr, muzey va h.k.) bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy-siyosiy tadbirlarda ularning ishtirokini ta'minlash, ushbu yo'nalishlardagi munozara-debatlardagi faolligini oshirish; **Oltinchidan**, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarda xotin-qizlarning faol ishtirokini ta'minlash, yosh qizlarning jamiyatda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga daxldorlik tuyg'usini shakllantirish ham ushbu yo'nalishda olib borilayotgan ishlarimizning asosini tashkil etadi.

Hozirgi kunda xotin-qizlarimiz barcha jabhalarda: tadbirkorlik, kichik biznes, kasanachilik, hunarmandchilik, tibbiyot sohasida, o'qituvchi-murabbiylik, xullas barcha barcha sohalarida jonkuyarlik va fidoyilik bilan faollik ko'rsatayotganlari ta'kidlanmoqda. Ayollarimizning davlat va jamiyat qurilishidagi rolini kuchaytirish, ularning siyosiy huquqlarini oshirishga alohida e'tibor qaratilayotganligi tufayli ularning jamiyatdagi tutgan o'rni oshib bormoqda. Buni o'zbek ayoli ismi sharifi yoniga "O'zbekiston Qahramoni", "deputat", "senator", "tadbirkor", "direktor" atamalari qo'shib aytiladigan, Zulfiya, Nihol mukofoti sovrindori so'zlari qo'shib yozilishida ham his qilish mumkin.

Mamlakatimizning Asosiy qonuni va boshqa hujjatlarda fuqarolar irqi, jinsi, millati, diniy e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, egallab turgan lavozimidan qat'i nazar, teng huquqli ekanligi "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar", deb mustahkamlangan. Ayol baxtining to'kisligi, to'liqligi uning oilada suyuqli yor, mehribon ona, sarishta, tutumli beka sifatidagi o'rnining e'tirof etilishi bilan belgilanadi. Qolaversa, hayot, jamiyatning o'zi ham ana shu ayollarga bog'liq qadriyatlar bilan to'liq va mazmunli. Shu bois ham yurtimizda ayollar qadrlanib, e'zozlanadi. Ayollarsiz oilalarni tasavvur etib bo'lmaganidek, ularsiz jamiyatni ham tasavvur etib bo'lmaydi.

Hayotimizning yanada gullab yashnashida jamiyatimizni har tomonlama taraqqiy ettirishda xotin-qizlarning o'rni hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qolaversa, ayol ma'naviyati, ahloqi – bizning hayotimiz, turmush tarzimizni ko'rsatib turuvchi oynadir. U uyida tejamkor, sarishtali, muomalali bo'lsa, farzandining o'qishi, yurish-turishini kuzatsa, o'zi kitob o'qisa, gazeta varaqlasa, sport bilan shug'ullansa, bularning barini ko'rib voyaga yetayotgan bolalari ham oiladagi tutum, munosabatdan ibrat oladi. Xotin-qizlarimizning nufuzi beqiyos darajada ortishi bilan birga ularning manfaatini himoya qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Respublikamiz xotin-qizlar qo'mitalari tomonidan o'tkazilayotgan har bir anjuman va tadbirlarning zamirida ham, asosan, inson manfaati, yurt farovonligi, tinchligi masalasi asosiy o'rin olgan. Ma'naviyati yuksak, ma'rifatli ayol haqiqiy boy ayoldir. U har qanday og'ir vaziyatda ham imkon

topa oladi. Ishning ko'zini biladi, oiladagilar ko'nglini kichik bir imo-ishoradan, ko'z qarashidan anglay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 124 b.
2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Toshkent sh., 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018 y., 06/18/5483/1594-son)
3. Mirziyoyev Sh.M. Xalqaro xotin-qizlar bayramiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi // O'zbekiston ovozi. 2017 yil 4 mart;
4. Sultonova E.S. Ayol davlatning rivojlanish strategiyasida. (Global muammo sifatida). Monografiya. – Toshkent: JIDU, 2005. B.250;
5. Egamberdiyeva T.A. Ayollar faolligini oshirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. – T. Fan. 2006 yil. B.222.;
6. G.B. O'razaliyeva Gender munosabatlarining ayollar huquqiy madaniyatini takomillashtirishga ta'siri (sotsiologik tahlil)
7. G. Matkarimova. Ayollar huquqi (monografiya) // "Ilm-ziyo-zakovat". Toshkent, 2020, 192 bet. URL: <http://library.ziyouet.uz/ru/book/52306>
8. Ayolni e'zozlagan din. // Nashrga tayyorlovchi Salim qori Qodirov; mas'ul muharrir Shayx Abdulaziz Mansur. Toshkent: O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, 2018. – 34 b.
9. Djurayeva N. O'zbekiston tarixida xotin-qizlarning mavqei. – Toshkent: Nodirabegim, 2020. 228-bet.

OILA – QADRIYATLAR BESHIGI

Shohista NIYOZOVA,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi

Buxoro viloyati bo'limi bosh mutaxassisi

Jamiyatimizda oila institutini mustahkamlash, yoshlarimizni har tomonlama yetuk, sog'lom va barkamol insonlar qilib voyaga yetkazish, shuningdek, mamlakatimizda oilani, jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalarida sodir bo'layotgan ma'naviy o'zgarishlarga hamohang tarzda rivojlantirish, uning ta'sirini yanada kuchaytirish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishi sifatida e'tibor qaratiladi. Oila nima? Bu so'z qanday lug'aviy manolarga ega? Asli qaysi tilga mansub? Oila so'zi aslida arabcha so'z bo'lib, "ayolmand, niyozmand", "er-xotin, ularning bola-chaqalar va eng yaqin tug'ishganlardan iborat birga yashovchi kishilar majmui, xonadon" degan

ma'noni anglatadi. Oila inson ilk bolaligidan boshlab ongida shakllanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyatlar, qadriyatlar takomil topadigan va sog'lom e'tiqodlar shakllanadigan muqaddas dargoh. Shu muqaddas dargohda ma'naviy-ahloqiy muhitni vujudga keltirish va u orqali shaxsni sog'lom e'tiqodli, mustaqil fikrlaydigan, komil inson qilib tarbiyalash bugungi islohotlar davrida O'zbekiston uchun davlat ahamiyatiga molik masaladir. "Eng katta baxt, men buni ming marta qaytarishdan charchamayman, oilamiz tinch bo'lsin! Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, baxtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi. O'sha baxtli kunlarni, vatanimizning, yoshlarimizning kamolini hozir niyat qilayotganimiz kabi ko'rish hammamizga nasib etsin!", - deya ta'kidlagan edilar muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev [4;5].

Mamlakatimizda inson, uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, manfaatlarini ro'yobga chiqarish sharoitlarini yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi izchil islohotlar natijasida umumiy o'rta ta'lim tizimi o'quv jarayonida o'quvchilarning mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish g'oyasini keng tatbiq etish imkoniyatlari amalga oshirilmoqda. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatlari ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ro'yobga chiqarish" [2] kabi ustuvor vazifalardan kelib chiqib, yurtimizda yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun ularni har tomonlama tarbiyalashimiz zarur.

Ta'kidlash joizki, oilaning eng avvalo, e'tiqod va sog'lom dunyoqarash tarbiyasidagi roli benazir. Shu sababli oila, ta'lim muassasasi hamda mahalla tizimida bola tarbiyasi bilan bog'liq barcha tarbiyaviy ishlarning asosida xalq an'analarining, xususan, oilaviy o'zaro munosabatlarda saqlanib qolgan milliy qadriyatlarning tub mohiyatiga aloqador qonuniyatlarni o'rganish vazifasi turibdiki, ularni tadqiq etish, qo'lga kiritilgan natijalarni amaliyotga tadbiq etishni davrning o'zi taqozo etib turibdi. Chunki barqaror va mustahkam oilani shakllantirish, unda ma'rifatparvarlik an'analarini kuchaytirish, oilaviy urf-odatlarini zamon talablari asosida qayta o'rganib chiqib, eng nodirlariga nisbatan farzandlarimizda mustahkam e'tiqodni tarbiyalashning ta'sirchan vositalarni ishlab chiqish jamiyat ma'naviyatini barqarorlashtirishni ta'minlaydigan omillardan sanaladi.

I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek: "Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor, oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanini tan olishimiz darkor" [3]. Bugungi kunda oila singari ta'sirchan ijtimoiy institut orqali bolalarda aynan shunday qadriyatlarga nisbatan e'tiqodni shakllantirish, va shu orqali oilaga nisbatan ijobiy ijtimoiy qarashlarni hosil qilish dolzarb masalalardandir.

Shu ma'noda O'zbekiston konstitusiyasida oila masalasi 76-moddaning amaldagi tahriri bunday: "Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh O'zbekiston xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi" [1].

"Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini" – degan jumlada tabiiy ravishda naslimiz davomiyligini saqlaydigan maskan ekanligi va unda "O'zbekiston xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlariga, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga" asoslanishi aynan tabiat va jaiyatdagi parite qonuniniyatiga asosan ikki qarama-qarshi jins vakillari orasida bu kelishuvning bo'lishi alohida ta'kidlangani ayni muddaodir. Chunki bugungi kunda g'arb madaniyatining jirkanch ko'rinishi bo'lgan bir jinsli nikohning oldini olishga qaratilgan g'oya aks etganligi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Shuningdek oila to'laqonli rivojlanishi uchun davlat tomonidan barcha sharoitlarning yaratilishi – insonparvarlikning sharqona ko'rinishi bo'lib, mamlakatimizda yosh oilalar uchun bugungi kunda yaratilayotgan sharoitlar, imtiyozlar – oilalar mustahkamligini saqlash yo'lidagi ezgu qadamdir. Ushbu bobning "ko'p bolali oilalarga qonunga muvofiq imtiyozlar va ijtimoiy kafolatlar" belgilanganligi esa o'zbek xalqining bolaparvarlik fazilatini rag'batlantirishning gumanistik tamoyili deb baholash mumkin.

Muqaddas Qomusning 77-moddasida "Ota-onalar va ularning o'rni bosuvchi shaxslar o'z farzandlarini voyaga etguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta'lim olishi, sog'lom, to'laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar" [1] sifatida keltirilib, bunda bevosita ota-onalar zimmasiga yuklatilgan vazifalar ularning o'rni bosuvchi shaxslar zimmasiga ham yuklatilmoqda. Bu vazifalar qatoriga bolalarni voyaga etgunga qadar boqish va tarbiyalashdan tashqari, ularning ta'limi, sog'lom va to'laqonli kamol topishi haqida qayg'urish ham qo'shilmoqda.

Ushbu modda asosida O'zbekistonda bugungi kunda ota-onadan bevaqt judo bo'lgan yoki qarovsiz qolgan bolalar vasiylik asosida yaqinlariga berilishining qonuniy asoslari belgilangan.

Shuningdek, 78-moddada "Farzandlar ota-onasining nasl-nasabi va fuqarolik holatidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to'laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish davlatning majburiyatidir. Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishni, vatanparvarlik va Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladi" keltirilib, bolaning manfaatlari, bolalarning to'laqonli, jismoniy, aqliy va madaniy rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishi ekanligi ta'kidlanadi. Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza

qilinib, davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, buyuk ajdodlarimizning boy ma'naviy merosidan faxrlanish tuyg'usini shakllantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladi. Aynan ushbu moddada bobokalonimiz Imom al-Buxoriyning muqaddas hadisi shariflarida ifodalangan ota-onaning farzand oldidagi burchlari, farzandlarning mas'uliyatlari hayotbaxsh tamoyillar asosida aks etgan.

Sharqda azal-azaldan oila muqaddas dargoh sanalgan, farzand tarbiyasiga katta e'tibor qaratilgan. Oilada bo'lajak farzandni tarbiyalash bola ona qornidayoq boshlash ta'kidlanadi. Ammo, inson zoti yaratilibdiki, hayotda xatolar qiladi, adashadi, kechiradi, kechiriladi, shunday xatolar borki, ularni kechirish mumkin emas, chunki, bu nafaqat bir kishiga, bir oilaga, balki butun bir jamiyatga ziyon yetkazadi, bu bizning farzandlarimiz tarbiyasiga mas'uliyatsiz oqibatida yuzaga keladi. Darhaqiqat, oilaviy tarbiyada ota-ona zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklanganki, bu mas'uliyat zahirida xalqning taqdiri, yurtning ertangi kuni, vatan ravnaqi turibdi. Oila vatan ichra vatandurki, unda yaxshi tarbiya ko'rgan farzandgina haqiqiy inson bo'lib yetishadi.

Oila – bu muqaddas qo'rg'on, aziz dargoh, ma'naviyat sarchashmasi, kelajak poydevori. Darhaqiqat, bu ko'k gumbaz ostida hayot charxpalagi tinmay aylanaveradi, har kun qadamlarimiz vajohatini his etgan bu qo'hna zamin ne-ne jang-u jadallarga, tarix sahifalariga muhrlangan ne-ne buyuk voqealarga guvoh, bu muqaddas ona zamin qanchadan qancha shoir-u olimlarga shoh-u gadolarga abadiy maskan bo'ldi, ne-ne shoh asarlar yaratildi va abadiyatga daxldor bo'ldi. Buyuk yevropalik olim Artur Paup aytganidek, "Yevropa hamon uyquda chog'ida Sharq mutafakkirlari olamning yarmini ilmu urfon nuri ila yoritgan edi". Navoiy asarlarida ma'naviyatli, ma'rifatli komil insonni tarbiyalashga katta e'tibor qaratilgan, zero ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, imyon-e'tiqodin butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuchdir. Ma'naviyat zahirida esa mustahkam oila qo'rg'oni bunyod etiladi. Hazrat Navoiy talqinida oila - ma'naviyat o'chog'i, ota-ona esa mehr nuri ila qizdirguvchi mash'aldir.

Darvoqe, har bir go'dak ko'z ochib dunyo yuzini ko'rarkan, u eng avvalo, oila atalmish muqaddas dargoh bag'rida, ota hamda ona singari mo'tabar zotlar qo'lida kamol topadi. Oila posbonlari sanalmish ota-ona dilbandi, jigargo'shasi uchun jonini berishga tayyor turadi, ona allasi, ota mehri orqali murg'ak qalb sohibi oilasiga, qadrdon aka-ukalariga, vataniga muhabbat tuygusini o'z qalbida, mitti vujudida his eta boshlaydi. Shuning uchun bir parcha etni voyaga etkazib, kamol toptirishda, bir kasb sohibi bo'lib yurtiga, xalqiga xizmat qilishida ota-onaning, ustozning mehnati beqiyos. Alisher Navoiy "Hayratul abrор" dostonida ota-onani hurmat qilish, ular xizmatida bo'lishni sharaf deb biladi:

Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano qoshig'a,
Tun-kuningga aylagali nurposh
Birisin oy angla, birisin quyosh [5].

Darhaqiqat, oila posbonlari bo'lmish ota-onalarni oy-u quyosh kabi qadrlash, ular uchun zarur bo'lsa aziz jonni fido qilish farzandlar uchun ham qarz, ham farzdir. Shoir nazdida oilada farzand hamisha ota-onaga nisbatan qarzdorlik hissini tuyib yashamog'i darkor, zero butun koinot uzra oy qorong'u kechaga nur berib osmon-u falakni yoritganidek, onalar tuni bilan bedor bo'lib oq sut beradi, ko'z nurini, qalb qo'rini berib katta qiladi, quyosh taftidan butun borliq zavq olganidek, otalar xizmatidan farzandlar voyaga yetib oila qo'rg'onining suyanchig'iga aylanadi.

Alisher Navoiy yuksak axloq-odobni, insoniy fazilatlarini oila poydevorini yaratishda, bolani tarbiyalashda eng birinchi omil, deb hisoblaydi hamda "Mahbubul qulub" asarida "Go'zal axloq, inson vujudining xushmanzara bog'idir, va odamiylik olamining javohirga boy tog'idir. Odob axloqni insoniyat qadrini o'ldaydigan tarozining toshiga tenglashtirsa bo'ladi. Go'zal axloq tufayli kattalar hurmatiga sazovor bo'ladi va kattalardan kichiklarga iltifot, marhamat etishadi" [6].

Oila suyanchig'i, nasllar davomchisi farzandlardir. Muborak hadis sharifida bu hayotiy haqiqat go'zal tarzda ifodalangan, "hech bir ota – ona o'z farzandiga go'zal axloq tarbiyadan boshqa buyuk me'ros qoldira olmaydi". Tarbiya bermoq uchun, avvalo, tarbiyachining o'zida ham jamiki insoniy fazilatlar mujassam bo'lmog'i lozim. Avvalo, muomala madaniyati, so'zlash odobini ularga o'rgatish, yoshligidanoq rostgo'ylik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash darkor.

Oila jamiyatning eng mustahkam poydevoridir. Zero uning bag'rida eng ezgu qadriyatlar ulug'lanadi, milliy an'analar avloddan-avlodga vorisiylik asosida yetib keladi. Har bir oila a'zosi esa, u kamol topgan muhit qadriyat va an'analarini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
3. Karimov I.A. Oila farovonligi – millat farovonligi. – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining besh yilligiga bag'ishlangan tantanali majlisdagi tabrik so'zi, 1997 yil 5 dekabr.
4. Qurbonova O.U., D.I.Tosheva. Oila pedagogikasi. Darslik. Buxoro. "Durdona" nashriyoti. 2023. 214 b.
5. [https://n.ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher%20Navoiy.%20Xamsa.%20Hayratul-abror%20\(nazm\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher%20Navoiy.%20Xamsa.%20Hayratul-abror%20(nazm).pdf).
6. <https://e-library.sammu.uz/uploads/books/Badiiy%20adabiyotlar/Mahbub%20ul-qulub.pdf>.

MADANIYAT SOHASIDA “TRANSFORMATSIYA” TUSHUNCHASINING NAMOYON BO‘LISH XUSUSIYATLARI

Zulayho TILAVOVA,
mustaqil tadqiqotchi

Bugungi tobora globallashib borayotgan texnika asrida turli fanlar doirasida yangi tushuncha va atamalar kirib kelmoqda. Shu ma’noda madaniyat sohasida diqqatimizni transformatsiya iborasiga qaratmoqchimiz. Madaniyatda transformatsion jarayonlar hozirgi kunda qanday? Madaniy transformatsiya deganda nimani tushunamiz?

Avvalo shuni aniqlashtirib olishimiz kerak bo‘ladi. Tarixiy jihatdan, barcha madaniy tarqiyot bosqichlari shaharlarda yuksalganligini ko‘ramiz. O‘rta asr madaniyatining buyuk namoyandalaridan Forobiy fikricha, har bir inson o‘z tabiatiga ko‘ra, “oliy darajadagi yetuklikka erishish uchun intiladi, bunday yetuklikka faqat shahar jamoasi orqaligina erishiladi. Uning ta’kidlashicha, “madaniy jamiyat va madaniy shahar (yoki mamlakat) shunday bo‘ladiki, bu mamlakatda har bir odam kasb-hunarda ozod, hamma babbaravardir, kishilar o‘rtasida farq bo‘lmaydi, har kim o‘zi istagan yoki tanlagan kasb-hunar bilan shug‘ullanadi. Odamlar chin ma’nosi bilan ozod yashaydilar”[1].

Qadriyatlar tizimida o‘zgarishlar bo‘lgani kabi, madaniyatda ham hozirgi kunda transformatsion holatlar kuzatilmoqda. Madaniyatdagi transformatsiya aslida undagi sifatiy o‘zgarishlarni anglatadi va u doimo davom etadigan, hech qachon tugamaydigan jarayon. Har bir zamon va jamiyatda madaniy tarqiyot bosqichma bosqich yangilanib o‘zgarib boraveradi.

Transformatsiya – lotincha so‘z bo‘lib, “qayta o‘zgarish”, “qayta hosil bo‘lish” degan ma’nolarni bildiradi. Mazkur termin asosan genetikada ishlatilgan bo‘lsada, keyinchalik esa, u gumantiar fanlar tizimida, shu ma’noda madaniyat sohasida ham keng qo‘llanila boshladi. O‘zbek millatining qadriyatlarida, madaniy jarayonlaridagi transformatsion holatlari ilk kirib kelish davrlari XIX asr oxiri va XX asrning boshlariga to‘g‘ri keladi.

Madaniyatdagi transformatsion holatni bir jarayondan ikkinchisiga o‘tish, yoki bir shakldan o‘zgacha shaklga o‘tishni o‘zgarish deb qabul qilamiz. Madaniyatdagi transformatsiya aslida undagi sifat o‘zgarishlarini anglatuvchi va bu holat doimiy takrorlanib turaveradi, tuganmas jarayon desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Transformatsion jarayonlarning yana bir muhim alomatini ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoq, turli xildagi media mahsulotlar sohasida ham ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, uyali aloqa vositalari, kabelli televizion tarmoqlar, internet, kompyuterlar ijtimoiy hayotga tezlik

bilan kirib keldi.

Davlatimiz tomonidan madaniyat va san'at sohasiga oid ishlab chiqarilayotgan Famronlar, Qarorlar, Qonunlar ushbu sohaning taraqqiy etishida o'rni katta. Shu jumladan, "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrda PQ-4038-son qarori, O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 20 yanvarda qabul qilingan O'RQ - 668-son "Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonuni. 2021 yil 6 apreldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarorlari va Farmonlari bu borada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kundagi shiddat bilan o'zgarib borayotgan globalizatsiya jarayonlarining ba'zi ijobiy tomonlarini ham inkor etib bo'lmaydi. Misol tariqasida yoshlarning chet tilini mukammal tarzda o'zlashtirib, oliygohlarga yaxshi baholar to'plab kirishi, o'zga millat vakillarining madaniyatini o'rganish va o'zbek madaniyatini dunyoga tanitishda ijobiy natijalarga erishmoqdalar. Globallashuv jarayonlarining salbiy jihatlari esa kundan-kunga ko'payib bormoqda. Buni tashqi va ichki xavflar misolida ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa hozirgi kundagi virtual dunyoga yoshlarning mukkasidan ketishi, media makondagi ommaviy harakatlar, turli xildagi behayo videoroliklarning, saviyasiz va ma'nosiz ba'zi seriallarning ochiqdan-ochiq televidenie va ijtimoiy tarmoqq orqali namoyish etilishi albatta o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmasdan qolmayapti. Bu kabi muammolarni bartaraf qilishda mutaxassis madaniyat va san'at ahli bir bo'lib ish tutmoq, televidenie madaniyatiga rioya qilish, san'takor etikasi, madaniyat targ'ibotchilari maydonga fikr xujumi orqali chiqishlari, shu ma'nodagi turli xil ko'rsatuvlarni olib chiqish albatta o'zining ijobiy samarasini beradi, deb o'ylaymiz.

Zeroki, o'z davrida ulug' ma'rifatparvar Abdulhamid Cho'lpon shunday kuyungan edi: *"Ey, qarindoshlar! Shaharlik bo'ldik! Ammo qishloqlilardan katta iltimosimiz shuldirki, Ovro'pa mudasidan, shishasidan, buzuq ahloqidan namuna olmasdan va bularga bul jihatdan taqlid qilmasdan balki ilm, fan, hunar, sanoatga o'xshashlik madaniyatlardan namuna olib, bul jihatdan taqlid qilmog'imiz lozimdur. Ovro'paning mudasi va buzuq axloqi sizlarni xonavayron, bevatan asir, qul qiladur. Bundan saqlaningiz!!! Ovro'paning maktab, madrasa, ilm, fan, san'at, hunarga o'xshash madaniyatlari sizlarni ozod, ma'mur, olim qilub, johillikdan, asorat qullikdan qutiltiradur. Birodardlar, ko'zingizni ochub, yaxshi o'ylanglar"*[2].

2024-yilning yanvar oyi uchun taqdim qilingan ma'lumotga ko'ra, O'zbekistonda internetdan foydalanish darajasi jami aholining 83,3 foizini tashkil qilgan. Raqam hisobida esa bu 29,52 mln nafar foydalanuvchi deganidir. Tahlilda yozilishicha, 2023-yilning yanvaridan 2024-yilning yanvarigacha O'zbekistonda internet foydalanuvchilarining soni 436 ming nafarga yoki 1,5 foizga ortgan.

Ijtimoiy tarmoq sohasi bo'lmish telegramm mamlakatimizda anchagina ommalashgan. Busiz hayotni tasavvur etib bo'lmaydigan darajaga yetib keldik. O'zbekistondagi eng mashhur platformalardan biri **Telegramm** – asosan smartfonlar uchun mo'ljallangan, har xil tipdagi fayllar va xabarlarini almashinish maqsadiga yaratilgan messenjer hisoblanadi. Foydalanuvchilar telefon nomerlari orqali ro'yxatdan o'tishadi.

Turli hisob-kitoblarga ko'ra, ilovaning O'zbekistondan 18 milliondan 24 milliongacha foydalanuvchisi bor. Tahlillarga ko'ra, 54 foiz odam telegrammdagi ma'lumotlarga ishonishini bildirgan. Foydalanuvchilarning katta qismi ushbu messenjerdan 1-3 soat vaqt foydalanadi. Sal kam 60 foiz odam yangiliklar kanallarini kuzatishini bildirgan. Eng ko'p foydalanuvchilar Toshkent shahridan. Quyida batafsil tanishishingiz mumkin.

Transformatsion jarayonlarning yana bir muhim alomatini ommaviy axborot vositalari sohasida ham ko'ramiz. XXI asr- axborot asri, ma'rifat asri bo'lishi barobarida, hozirgi yangi davrga kelib hayot shu qadar jiddiylashib ketdiki, bu jarayonning qudratli oqimida OAVning ahamiyati yanada ortdi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, o'zbek xalqining moddiy madaniyatida bir qancha ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Jumladan, uyali aloqa vositalari, kabelli televizion tarmoqlar, internet, kompyuterlar ijtimoiy hayotga tezlik bilan kirib keldi.

Bugungi kunda yoshlar orasida taqlidchilik, g'arbona ideallarga ko'r-ko'rona ergashish kabi holatlar ham kuzatilmoqda. Bunda xorijda keng tarqalgan axloqiy va ma'naviy yurish-turish andozalarining kinofilmlar, moda va turli xil reklamalar orqali yoshlarimizning ongini chulg'ab olayotganligini his etish qiyin emas. Oqibatda, yoshlar o'rtasida kitob o'qishdan ko'ra kompyuter o'yinlari oldida vaqtini o'tkazish, mazmunan sayoz bo'lgan turli xil janrdagi filmlarni tomosha qilish odat tusiga kirib bormoqda. Shubhasiz, mazkur holatda ommaviy axborot vositalari tomonidan ba'zi namoyish etilayotgan film, klip, reklama loyihalari yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etib, intellekt va dunyoqarashini sayozlashtirib, tafakkurini tubanlashtirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, transformatsion jarayonlarning ma'lum bir aniq hududi va chegarasi yo'q. Eng muhimi, ulardan ijobiy maqsadlarda foydalanishimiz bizga samaralar keltiradi, bunyodkorlikka undaydi. Yangidan-yangi kashfiyotlar va ixtirolar bilan tanishtiradi. Milliy tariximiz va boy madaniyatimizni saqlagan tarzda unga zamonaviy uyg'unlik baxsh etib, yanada rivojlantirish jamiyatimiz taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://new2.telemetr.io/uz/>
2. Абдулхамид Сулаймон ўғли Чўлпон. Ватанимиз Туркистонда темир йўллар// “Ватан” газетаси, 1994.36-сон. ЎзМЭ. Биринчи жилд. Тошкент, 2000-йил.

3. Статистический обзор Ферганской области за 1907 г.- Скобелев,1909.
4. Маънавият асосий тушунчалар лугати. Қ.Назаров б.-Тошкент “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” 2021,-Б-816.
5. Абдухалил Маврулов. Маданият ва тафаккур ўзгаришлари – Тошкент 2004 й.
6. Маънавият асосий тушунчалар лугати. Қ.Назаров -Тошкент “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”2021,-Б-287.
7. Гуларо Нишонбоева. Мустақиллик даври маданияти. –Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2023. – Б. 46.
8. <https://xabardor.uz/uz/post/statistika>

ZJV5401

5- SHO‘BA

MILLIY KONTENTDA QADRIYATLARNI TARG‘IB QILISH MASALALARI

ZJV5401

ZJV5401

MILLIY KONTENTDA QADRIYATLARNI TARG'IB QILISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI

Akbar SAIKASIMOV,

*Jizzax davlat pedagogika universiteti professori,
falsafa fanlari doktori*

Yangi O'zbekiston taraqqiyotida xalqimiz, ayniqsa yoshlarimizda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, hurmat va ehtirom tuyg'ularini shakllantirish, ularni asrab-avaylashga nisbatan sa'y-harakatlarini yuksaltirish muhim ijtimoiy-ma'naviy jarayon hisoblanadi. Qadriyatlarni asrash jarayoni vatanparvarlik, davlatlararo, millatlararo do'stlikni mustahkamlashga xizmat qilishga qodir, ma'naviyatni chuqur o'zlashtirgan kishilar hamda yoshlarga bog'liq. Milliy yuksalish sharoitida qadriyatlarni targ'ib etish o'ziga xos ahamiyatga ega ma'naviy-ma'rifiy jarayon hisoblanadi. Shu yo'nalishdagi ma'naviy tarbiyaning ilmiy asoslarini ishlab chiqish jamiyat ma'naviy yangilanishining strategik asoslaridan hisoblanadi.

Jamiyatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni asrash, ma'naviy va madaniy merosni muhofaza qilish va ularni keng xalqimiz ichida keng targ'ib etish ijtimoiy jarayon hisoblanadi. Qadriyatlar va madaniy merosni milliy-ma'naviy boylilik sifatida asrab-avaylash, ularni avlodlarga bekamu ko'st yetkazish borasidagi jarayonlar jamiyat barqarorligini asrashda muhim omillardandir. Biz qadriyatlarni nafaqat avaylash, balki ularning yo'qolib borayotganlarini qayta tiklash, o'z holiga keltirish va jahon madaniyat xazinasining bir bo'lagi sifatida mavjud bo'lishiga erishishimiz lozim. Mazkur voqelik globallashuv davri zamonaviy tendensiyalari bilan bog'liq ravishda ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi jarayonlari mavjudligiga ham e'tibor qaratish muhimligini taqozo etadi.

Bu jarayonda yana bir masala muhimki, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tahdid soladigan, ularni yo'qolib borishiga olib keladigan salbiy omillarning ham oldini olib borishimiz lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning ta'kidlashicha, "Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi. Haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda. Bugungi tez o'zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda"[1].

Qadriyatlarga hurmat hisini oshirish yoshlar hayoti, tabiati, irodasi, orzu-intilishlarini ifodalaydigan ma'naviy xarakterga asos soladi. Shuningdek,

yoshlar ma'naviy tarbiyasi milliy qadriyatlarga xos bo'lgan quyidagi tamoyillarni zamon talablari asosida singdirishni ko'zda tutadi:

- xalqimiz hayotida qadim-qadimdan jamoa bo'lib yashash ruhi;
- oila, el-yurt tushunchalarining muqaddasligi;
- ota-ona, mahalla-ko'y, jamoatga yuksak hurmat;
- millat ruhi ona tiliga muhabbat;
- kattaga hurmat va kichikka izzat;
- mehr-muhabbat va go'zallik ramzi - ayolga ehtirom;
- sabr-bardosh, toqatlilik va mehnatsevarlik;
- halollik, mehmondo'stlik, mardlik, adolatlilik va insonparvarlik.

Milliy ma'naviy va madaniy qadriyatlar tizimida madaniy meros muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kunda mamlakatimizda 8210 ta madaniy meros ob'ektlari ko'chmas mulk sifatida davlat ro'yxatiga olingan bo'lib, shundan 4788 tasi arxeologiya, 2265 tasi arxitektura, 625 tasi monumental san'at asarlari, 530 ta diqqatga sazovor joylardir. Shuningdek, mamlakatimizda ro'yxatga olinmagan madaniy meros ob'ektlari ham anchagina bo'lib, ularni tezlik bilan davlat reestriga kiritish maqsadga muvofiqdir. Chunki, mazkur ob'ektlar hozirgi kunda yoki qarovsiz ahvolda yoki tadbirkorlar va fuqarolar tomonidan foydalanib turgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun mazkur ob'ektlarni o'z xususiyatini yo'qotmasdan tezroq ro'yxatga olish mutasaddi tashkilotlarning dolzarb vazifasi sanaladi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda madaniy meros bilan shug'ullanuvchi davlat va nodavlat tashkilotlari ish faoliyatini olib bormoqda. Mazkur tashkilotlar faoliyati bilan birgalikda madaniy meros ob'ektlarini izlab topish uchun o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoatchilik, oqsoqollar, ko'ngilli fuqarolarni jalb qilish muhim vazifa hisoblanadi. Davlat kadastr muassasalarini ham bu faoliyatga jalb qilish, madaniy meros hisoblanadigan ob'ektlarga egalik qilish uchun idoralar, tashkilotlar, tadbirkorlar va fuqarolardan ma'lum talablar tushadigan bo'lsa, ruxsat bermaslik, bu haqda o'z vaqtida tegishli mutasaddilarga xabar berish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, milliy qadriyatlar asrashda xalq o'yinlarini doimiy targ'iboti ham muhim hisoblanadi. Manbada keltirilishicha, "O'yinlarni paydo bo'lish jarayoniga nisbatan quyidagilarga bo'linadi: ovchilik o'yinlari (Gang, Jambil, Lappak, Oshiq, Xappak, Chirgizak va boshqa); cho'pon o'yinlari (To'ptosh, Ko'tarma tosh, Echki o'yin, Cho'pon va shoqol, Qadama tayoq, Chillik, Podachi, Chanta, Chuv-chuv va boshqa); hunarmandlik o'yinlari (Dandarak, Charxpalak, Besh barmoq, Paqilloq, Lanka, Chig'iriq, Uzuk soldi, Varrak, Sartarosh, Ko'z bog'lar va boshqa); dehqonchilik o'yinlari (Palaxmon, Jon burgam, Somon sepd, Chanoq o'yin, Shaftoli shakar, Qo'riqchi va boshqa); taqlidiy o'yinlar (Xola-xola, Topaloq, Kim oladi-yo, Ayiq o'yin, Xo'roz urishtirish, Oqsoq turna, Bosari, Asalari, G'ozlar va boshqa); harakatli o'yinlar (Cho'nka shuvoq, Chim otish, Kim tez, Xurkach, Tufaloq, Chori chamber, Mushuk-sichqon, Yog'och oyoq, Durra solish, Halinchak va boshqa); so'z o'yinlari (Kim chaqqon, Bolqon-bolqon, Botmon-botmon,

Juftmi-toq, Oq quyonim alomat, Oq terakmi, ko'k terak, Pirr etdi va boshqa); yig'in o'yinlari (Gap-gashtak, To'piq o'yin, Podsho-vazir, Podsho-o'g'ri, Arshi a'lo va boshqa); kurash va u bilan bog'liq o'yinlar (Milliy kurash, Polvonbozlik, Yelkada kurash, Bel olish kurashi va boshqa); chavandozlik o'yinlari (Chavgon, Uloq-ko'pkari, Piyoda poyga, Oltin qoboq, Shog'uloq, Qiz quvish va boshqa)"]2].

Milliy qadriyatlar targ'ibotida folklor, ya'ni xalq og'zaki ijodining ham ahamiyati katta hisoblanadi. Ommaviy bayramlarda mazkur folklor ashulalarni aytish ularni targ'ibotida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Jizzax viloyatida mazkur an'ana yaxshiyo'lga qo'yilgan. Viloyatda nomoddiy madaniy merosni targ'ib qilish borasida mutasaddilar tomonidan tog'li hududlardagi qishloqlarda milliy urf-odatlar, mahalliy tadbirlar, xo'jalik an'analari, oilaviy marosimlar va xalq o'yinlari bilan uyg'unlikda mavjud bo'lgan va ko'pgina jihatlarda omuxta aytiladigan folklor qo'shiqlar yig'ilgan. Masalan:

Jizzax tumani qo'shiqlari: "Suv keladi", "Kuydirgi", "Yangajon", "Polvonim", "Chillik", "Chavandoz", "Quloq cho'zma", "Qo'shningni qaro qilma", "Arg'imchoq", "Lanka", "Bo'tasolay", "Boylandi", "Burgam", "Belbog'", "Aqchaga o'rgatmang meni", "Navro'z sayli", "Davraga dedim", "Sumalak", "Zebomxon", "Mening yangam pazanda", "Laqqa shiqildoq", "Lapar", "Salomlashish", "Hayla", "Ozoda qizcha", "Atlas ko'yлак", "Aylanar ekan".

Zomin tumani qo'shiqlari: "Mujda keldi", "Cho'pon qo'shig'i", "Chavandozim biyuv, biyuv", "O'lanchiman", "Mayda tuy", "Jo'g'oridan kelaman", "Beshik keldi", "Hay bog'a", "Jaqida hashsha", "Dehqon qo'shig'i", "Aytishuv", "Yomg'ir yog'dirish qo'shig'i", "Charxim", "Laylak keldi".

G'allaorot tumani qo'shiqlari: "Kim deydi", "Aka uka, jo'ra, jo'ra", "Ey jo'ralar", "Ko'kda yulduz porlaydi", "Gulhovuz", "Bu anjuman", "G'o'jala", "Gulsandiq", "O'zingizdan ko'ring kuyov bola", "Dupur-dupur ot kelar", "Bayt barak", "Hasan-husan", "Potma-zuhra", "Taqr on tozi", "G'allaorolda bazm bor", "Qaynona tovoq".

Jahonda globallashtirish jarayonlarida umuminsoniy va milliy qadriyatlarni mavjud bo'lishiga va uning yashab qolishiga o'ziga xos tahdidlar mavjudligi ma'naviy qadriyatlarni zamonaviy usul-vositalar asosida targ'ibot qilishga qaratilgan faoliyatni muntazam takomillashtirib borishni taqozo etmoqda. Binobarin, jamiyatimiz mamlakatimiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri ma'naviy islohotlar tizimligini ta'minlashdagi asosiy omillardan biri bo'lgan qadriyatlar tizimi asrab qolish va uni targ'ib etish masalalarini mazkur jarayonlardan kelib chiqqan holda rivojlantirib borishdan iborat. Shu jihatdan olganda, qadriyatlar tizimini targ'ibotini shakllantirishga qaratilgan jarayonlarni ta'lim, tarbiya va targ'ibot usullari orqali olib borish eng maqbul yo'nalishlardan hisoblanadi.

Milliy qadriyatlarni saqlab qolish uchun aholi o'rtasida kitobxonlik madaniyatini targ'ib etish, teatr, festivallar va ommaviy tadbirlarga aholini

jalb etish ham muhim omillar hisoblanadi. Ta'limning barcha bosqichlarida, ya'ni bog'cha, maktab, maktabdan tashqari muassasalar, o'rta maxsus o'quv yurtlari, oliy ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarimizni targ'ib etadigan va asrab avaylashga xizmat qiladigan madaniy tadbirlarni ko'proq o'tkazish kerak. Shuning bilan birgalikda ta'limda multimediya dasturlaridan unumli foydalanish, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda milliy qadriyatlarimiz haqida doimiy videodarslar tashkil etish borish muhimdir.

Madaniy-ma'naviy qadriyatlar targ'ibotida sinfdan yoki auditoriyadan tashqari tarbiyaviy ishlarni uyushtirib borish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tadbirlarning mazmuni, shakl va usullari, samaradorligi hamda xarakterli xususiyatlarini aniqlab belgilab olish lozim. Talaba va o'quvchilarning qadriyatlar targ'iboti asosida ma'naviy madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning mazmun va mohiyatini ishlab chiqishda quyidagilarga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq:

1) ta'limning barcha bosqiyalarida darsdan tashqari o'tkaziladigan qadriyatlar targ'iboti asosidagi tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirish;

2) tarbiyaviy tadbirlar tizimi, usullari va yo'nalishlarini aniqlash;

3) tarbiyaviy tadbir uchun moddiy va ma'naviy shart-sharoit yaratish;

4) tarbiyaviy tadbir uchun madaniy va ma'rifiy manbalar bilan o'quvchi talabalarni ta'minlash;

5) tarbiyaviy tadbirlar uyushtirishda ota-onalar, jamoatchilik bilan hamkorlik o'rnatish;

5) talaba-yoshlarning bo'sh vaqtlarini tashkil etishda ularni madaniyat, tarbiya va jamoat muassasalaridan keng foydalanishni uyushtirish;

6) qadimiy an'analar asosida xalqimizning boy ma'naviy merosini o'quvchi-yoshlar ko'z o'ngida gavdalandirishda multimediya vositalaridan keng foydalanish.

Shunday ekan, bu jarayon o'ta aniq maqsad va vazifalarni belgilash asosida amalga oshirilmog'i zarur. Mazkur tizim, shuningdek, ma'naviy qadriyatlarining ijtimoiy-gumanitar fanlarda o'qitilishi bilan birgalikda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish uyg'unlashuvi ham demakdir. Shuningdek, yoshlarning madaniy merosga munosabatini doimiy ravishda diagnostik o'rganib borish, uni mazmunan boyitishga qaratilgan istiqboldagi harakatlarni amalga oshirish ham lozim bo'ladi. Bu esa bolalar bog'chasidan to magistraturagacha bo'lgan jarayonda amalga oshiriladigan har bir tadbirning aniq natijani kafolatlay olishiga e'tiborni qaratish, maqsadga muvofiq amalga oshirilishini nazorat qilish va samaradorligini tahlil qilishni talab etadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar targ'iboti tufayli insonlar ma'naviy salohiyati va ma'rifiy faolligi oshadi, ijtimoiy ma'suliyati yuksaladi. Bu haqda olimlarimizning quyidagi fikrlarini keltirib o'tish joiz: "Yetuk, barkamol inson o'z tarixi, o'z xalqi, o'tmishi haqida haqiqatlarni bilib olgan, iymoni butun, xulq-atvori namunali shaxsdir. Shaxs esa jamiyatda ibrat buladigan ishlarni amalga oshirgan, ong-shuuri, to'g'ri so'zi, jonkuyarligi bilan ajralib turgan obro'-ye'tiborli odamdir. Bunday odam o'z oilasi, mahallasi, shahri,

yurti or-nomusi, farovonligi, shon-shavkati uchun qayg'uradigan, barcha xayoli, orzu-armonlari shunga yo'naltirilgan bo'ladi. Xalq bunday odamlarni hurmat-yehtirom etadi, ibrat-namuna qilib ko'rsatadi"[3].

Insonlar o'rtasida milliy qadriyatlar va madaniy merosni targ'ib etish muayyan estetik muhitni tashkil etib, ularning falsafiy tafakkurini boyitadi, ma'naviy tafakkuri, ijodiy salohiyatini oshiradi. Bunday ma'rifiy ta'sirlarning samaradorligi sezila boshlanganda inson ma'naviy sog'lomlik darajasi yuksalib boradi. Qadriyatlar targ'ibotining inson ijtimoiy-ma'naviy turmushiga nechog'lik ahamiyat kasb etishi uning o'z kasbiy faoliyatida, oilaviy muhitida, jamoatchilik orasida insoniy munosabatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Qadriyatlarning asrab qolinishi, ularning inson tafakkur tarzini yuksalishidagi ahamiyatini oshirishning yana bir mazmuni, bu uning jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlash jarayoni determinantligidir.

Yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, sog'lom ma'naviy kamolotini ta'minlashda "Ma'naviyat kuni" tadbirlarining o'rni va ahamiyati katta. "Ma'naviyat kuni" tadbirlari doirasida ma'naviy-ma'rifiy, madaniy va tarbiyaviy tadbirlar hamda targ'ibot-tashviqot ishlari, teatrlar, muzeylar, tarixiy maskanlar va muqaddas qadamjolar, tabiat maskanlariga tashrif, mustaqillik davrida bunyod etilgan inshootlar va diqqatga sazovor joylarga sayohat, turli tashkilotlar bilan ma'naviy sohada hamkorlik tadbirlariga asosiy e'tibor qaratiladi.

Yurtimiz tarixi va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'ulari bilan yo'g'rilgan "Ulug'lar izidan", shahid bo'lgan ajdodlarimiz xotirasiga bag'ishlangan "Qatag'on qurbonlari xotirasi mangudir", dunyoga mashhur sharq yozma yodgorliklariga bag'ishlangan "Sharq durdonalari", Sharq xalqlarining og'zaki ijodiga yo'naltirilgan "Sharq xalqlari folklori", taniqli ziyolilar, davlat arboblari va san'at vakillari bilan "Yurtim allomalari", diniy bag'rikenglik yo'nalishida "Islom bag'rikeng din", madaniy targ'ibot va musiqiy qadriyatlarga oid "O'zbek mumtoz navolari" mavzuidagi loyihalar, tanlovlar, festivallar, uchrashuvlar, davra suhbatlari o'tkaziladi.

Ommaviy turdagi tarbiyaviy tadbirlar ham milliy urf odatlar bilan omuxta bo'lib, ularning targ'iboti ham yoshlarni qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Masalan, bunga xalq sayllari, "Navro'z", "Mehrijon", "Gul bayrami", "Qizlar bazmi", "Iydi ramazon", "Qadimiy milliy xalq o'yinlari bayrami", "O'tmish allamolar tavallud to'ylari", "Ustoz va shogird" va boshqalar kiradi. "Navro'z bayrami" oldidan "Qadriyat nima?" degan masala yuzasidan baxs-munozara tashkil etish, yoki "Mustaqillik bayrami"da Najmiddin Kubroning «Vatanni sevmok - imon ishi» degan nuqtai nazari asosida fikr almashishni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Har yili mart oyini "Milliy urf-odatlarini targ'ib qilish oyligi", deb e'lon qilish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bu borada hukumat qarori va mahalliy hokimliklar qarorlarini qabul qilish, keng qamrovdagi dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Milliy kontentda qadriyatlar targ'ibotini tashkil etish uchun:

Qadriyatlarni targ'ib etuvchi saytlarni ko'paytirish maqsadga muvofiq, masalan, "Madaniy meros", "Milliy qadriyatlar", "Milliy o'yinlar", "Milliy qo'shiqlar" kabi o'zbekcha, inglizcha, ruscha tarjimalari mavjud bo'lgan ma'lumotlarni internet tizimiga kiritish va doimiy yangilab borish;

Milliy tariximiz, ulug' allomalarimizni dunyo bo'yicha madaniy sivilizatsiyada qo'shgan hissasini targ'ib etuvchi saytlarni "Ibn Sino", "Beruniy", "Al-Xorazmiy", "Al-Forobiy", "Ulug'bek" kabi nomdagi turli tillardagi saytlarni internet tizimiga joylashtirish, bunda o'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarini uyg'unlashtirgan holda materiallar yaratish;

Milliy qadriyatlar targ'ibotini ta'lim tizimining barcha bosqichlarida targ'ib etishda ta'lim tizimi bilan madaniy-ma'rifiy muassasalarini chuqur integratsiyasini shakllantirish, ta'lim tizimida madaniy muassasalari bilan qo'shma to'garaklar va klublar tashkil etish, muzeylar va madaniyat muassasalari (teatrlar, badiiy ijodiyot markazlari)ni ta'lim muassasalariga biriktirish;

Teatr va kino san'atida qadriyatlar targ'iboti bilan bog'liq bo'lgan ijodiy ishlarni tanqidiy ko'rib chiqish, bugungi kunda qadriyatlar targ'ibotiga ularning ko'pchiligi javob bermayotganligini hisobga olib, yangi avlodga namnuna bo'ladigan asarlarni yaratish va keng namoyish etish;

Bugungi kunda qadriyatlar va tarixiy meros singdirilgan va ularni targ'ib etuvchi va xalq orasida o'qimishli bo'lgan badiiy adabiyot namunalarining birmuncha kamayib borayotganligi, globallashuv davrida inson ma'naviy tarbiyasiga real hissa qo'shadigan asarlarning kamligi ham qadriyatlar targ'ibotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur ma'rifiy badiiy adabiyotlarni ko'payishiga erishish;

Milliy kontentda madaniy va axloqiy nigilizmga qarshi kurasha oladigan targ'ibot tadbirlarini tashkil etishda ommaviy bayramlar va tadbirlarda milliy qadriyatlarni targ'ib etuvchi sahnalarni ko'paytirish, dizayn va sahna ko'rinishlarini milliylikka moslashtirish;

Viloyatlarda qadriyatlar va madaniy merosni targ'ibotini jonlantirish bo'yicha "Xalq ijodiyoti va madaniy-ma'rifiy ishlar ilmiy-metodik markaz"larini tiklash va ularni milliy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi zamonaviy innovatsion texnologiyalar bilan ishlovchi, ommaviy sahnalar va muassasalarda xalq qadriyatlarini targ'ib qiluvchi idodiy dargohga aylantirish.

Xulosa qilib aytganda, aholi o'rtasida milliy qadriyatlarga hurmat ruhini yuksaltirish va bu borada targ'ibot tizimini kuchaytirishdan asosiy maqsad:

- aholining milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatini jarayonida uchraydigan salbiy omillarni o'z vaqtida bartaraf etish;

- ularda milliy va umuminsoniy tabiat qadriyatlarga hurmat ruhida tafakkur qilish va mushohada yuritish qobiliyatini shakllantirish;

- aholida qadriyatlar yuzasidan umumiy xulq-atvori, madaniy qadriyatlarni asrash borasidagi normativ huquqiy hujjatlarga rioya etish ko'nikmalarini singdirish;

- har bir kishining qadriyatlarga hurmat va ularni asrab qolish jarayoniga

bo'lgan daxldorlik hissini paydo qilishga oid tushuntirish ishlarini nazarda tutish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24-йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. www.press-service.uz.
2. Халқ ўйинлари. <http://ich.uz/uz/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-2/350-folk-games>.
3. Комилов Н., Равшанов Ф. ва бошқ. “Мустақиллик тафаккури, демократик дунёқараш ва миллий менталитет. Т., “Маънавият”, 2011. —Б. 18.

O'ZBEK MILLIY MADANIY MEROSINI XORIJDA TAQDIM ETISHGA KONSEPTUAL YONDASHUV

Baxtiyor RASULOV,

*tarix fanlari doktori, professor,
Andijon davlat pedagogika instituti rektori*

Azizbek EGAMBERDIYEV,

*falsafa fanlari doktori, professor,
Andijon davlat pedagogika instituti,
pedagogika fakulteti dekani*

Markaziy Osiyodagi barqaror muhit va mamlakatlar o'rtasidagi aloqalarning rivojlanish sur'ati O'zbekistonning mintaqada yuritadigan madaniy siyosati bilan bog'liqdir. Madaniyatlar eksporti deb ataladigan “yumshoq kuch” siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lgan ushbu jarayonni tashkil qilish va yuritish O'zbekiston kabi mintaqaning lideri hisoblangan yirik davlat uchun zarur masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasida ham “Markaziy Osiyo mintaqasida amaliy hamkorlikni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish” muhim vazifasi sifatida belgilangan[1]. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tashkil etilgan[2].

Ming yillar davomida shakllangan an'ana va munosabatlar doirasida har bir xalqning o'z qo'shnilari haqida ma'lum bir tasavvur shakllangan. Lekin, hozirgi axborotlashuv sharoitida O'zbekiston va o'zbeklarni qo'shnilarimizga qanday taqdim qilishimiz kerak? Milliy ma'naviyatimizning qaysi durdonalari, qaysi shaklda taqdim qilinishi kerak, degan savol hammani o'ylantirishi tabiiy holdir. Shu bilan birgalikda bunday markazlar qo'shni

davlatlarda yashayotgan etnik o'zbeklar bilan madaniy aloqalarimizning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Hozirgi kunda qo'shni davlatlarda O'zbekistonning "O'zbek tili va madaniyati" va "O'zbek madaniyati" deb nomlanadigan markazlar faoliyati yo'lga qo'yilgan. Odatda bunday markazlarda milliy madaniyatimiz, tilimiz hamda qadriyatlarimizga doir ashyolar taqdim etiladi. Shuningdek, o'zbek tilini o'rganuvchilar uchun ham ma'lum bir shart-sharoit yo'lga qo'yilgan. Bunday markazlar qo'shni davlatlardagi millionlab o'zbeklar, ayniqsa yosh millatdoshlarimiz uchun tarixiy vatani bo'lgan O'zbekistonni yaqindan bilish uchun imkoniyat yaratiladigan makon hisoblanadi. Chunki, manbalarga e'tibor qaratsak Afg'onistonda 3 mlndan ortiq, Tojikistonda 1 mln 200 mingdan ortiq, Qirg'izistonda 1 mln, Qozog'istonda 600 ming va Turkmanistonda esa 500 ming atrofida o'zbeklar yashaydi.

Andijon davlat pedagogika instituti 2020-yilda tashkil etilgan bo'lsa-da o'tgan qisqa davr ichida Rossiya Federatsiya, Qozog'iston va Qirg'iziston davlatlarida madaniyat markazlarini ochishga ulguram.

Rossiya Federatsiyasining Chuvash davlat pedagogika institutida 2023-yilning 21-oktyabr kuni O'zbek madaniyati markazi ochildi.

Qozog'istonning Chimkent shahridagi Jumabev Tashanov nomidagi universitetda 2023 yil dekabr oyida o'zbek tili va madaniyati markazi ochildi.

Qirg'iziston Respublikasi, O'sh shahridagi O'zbek-qirg'iz universitetida ham Andijon davlat pedagogika instituti tomonidan o'zbek tili va madaniyati milliy tilimizdagi ma'naviy-ma'rifiy va siyosiy-iqtisodiy adabiyotlar bilan boyitildi.. Shuningdek, O'sh davlat universitetidagi shunday markaz faoliyati ham qo'llab-quvvatlab kelinmoqda.

Bu masalalar joylardagi rahbarlarning shaxsiy tashabbusi, vatanparvarligi va qo'shni davlatlar bilan madaniy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan sa'y-harakatlari natijasi o'laroq tashkil etilgan. Shu nuqtai nazardan ushbu tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va bu jarayonga konseptual yondashish davr talabidir.

Xitoy Xalq Respublikasi madaniy markazlar tashkil etish va xitoyliklar madaniyatini keng yoyishda katta tajribaga ega. Misol uchun, ularning madaniyat markazlari nafaqat poytaxt va katta shaharlarda balki kichik shaharlarda ham ochilgan bo'lib, deyarli hammasi ma'lum bir konsepsiya asosida tashkil etilgan. Misol uchun Xitoy madaniyat markazi avvalambor choy madaniyati va u bilan bog'liq atributlar, ieroglifning kelib chiqishi va turlari hamda kun-fu kabi xitoy yakka kurashi bilan bog'liq ashyolardan tarkib topgan.

O'zbekistonda qo'shni davlatlar bilan do'stona aloqalarni rivojlantirishda xalq diplomatiyasidan unumli foydalanish va mavjud imkoniyatini to'la ishga solish orqali o'zbek madaniyatini xorijda targ'ib qilishda ma'lum bir konseptual yondashuvga ehtiyoj sezilmoqda. Shundan kelib chiqib xorijiy mamlakatlar bilan aloqalarni mustahkamlash, o'zbek madaniyatini xorijda bir xilda va har tomonlama targ'ib qilish uchun quyidagilarni taklif etamiz.

Birinchidan, “O‘ZBEK MADANIYATI MARKAZI” konsepsiyasini ishlab chiqish va uning tarkibiga kiruvchi elementlarini madaniyatshunos, tarixchi va boshqa soha mutaxassislari bilan birgalikda ishlab chiqish va yagona konsepsiyani ishlab chiqish zarur.

Ikkinchidan, Konsepsiyaning elementlarini mamlakatimizdagi ishlab chiqaruvchilar va hunarmandlar bilan birgalikda markazlashgan tartibda tayyorlanishini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, xorijdagi madaniyat markazini qanday bezash va boshqa texnik jihatlarini qat’iy belgilab qo’yish orqali bu boradagi yagona davlat sifatini amalga oshirishga erishish mumkin.

To’rtinchidan, madaniy markazlar faoliyatini yo’lga qo’ygan va saqlab turgan oliy ta’lim muassasalariga budjetdan tashqari mablag’larni sarflash bo’yicha vakolatlar berish zarur.

Hozirgi bosqichda milliy ma’naviyatimizni xorijda targ’ib qilish orqali o‘zbek diasporasining mamlakatimizga bo‘lgan qiziqishni qondirish va chet elda mamlakatimizga haqidagi ijobiy tasavvurni yanada mustahkamlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://lex.uz/ru/docs/6600413> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 11.09.2023 йилдаги ПФ-158-сон
2. <https://lex.uz/uz/docs/4597662> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 15.11.2019 йилдаги ПФ-5876-сон

MA’NAVIYATLI OILANI SHAKLLANTIRISHDA DINIY VA MA’NAVIY QADRIYATLARNING ROLI

Farida ABDURAHIMOVA,

Respublika Oila va xotin- qizlar qo‘mitasi huzuridagi

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti

“Oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash va oila psixologiyasi”

bo‘limi mudiri, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Muhtaram yurtboshimiz ta’kidlaganidek, “Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shundaki, avvalambor qayerda ishlashidan qat’iy nazar, oilada tarbiya, oilaviy muhit, oilada halollik, oilaviy munosabatlarga, ya’ni **oilaviy qadriyatlarga** alohida e’tibor berilmasa, hech qachon natija bo‘lmaydi. Shu sababdan har bir farzandim, nabiramga alohida yondashib, o‘ziga xos munosabatda bo‘laman.

Jamiyatning asosiy tayanchi bu-oila. Oilada ma’naviy muhitni yaxshilash, farzandlar tarbiyasidagi ma’suliyat, milliy qadriyatlarni singdirish va qator tashabbuslarda faol, shijoatli va tashabbuskor ayollarni o‘rni nihoyatda katta.

Yurtimizda 18 millionga yaqin xotin-qizlar istiqomat qiladi. Yurtimiz ravnaqi, farzandlarimizning , xususan qizlarimizning bilimli, har jihatdan barkamol bo‘lib ulg‘ayishida jamiyatimizda milliy qadriyatlarni yuksaltirishda xotin-qizlarimizning ilmi, bilimi, ma‘naviyati, fidoiyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

2023 yil 30 aprelda referendum asosida yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizda oilaga, qadriyatlarga bog‘liq XIV-bob “**Oila, bolalar va yoshlar**” deb nomlanadi. Uning 76-moddasida: Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir. Hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh O‘zbekiston xalqining an‘anaviy **oilaviy qadriyatlariga**, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligidga va teng huquqligiga asoslanadi, shart-sharoitlar yaratadi, deyilgan.

Agar tarixga nazar salsak, massagetlar hukmdori To‘maris, qadimgi Pal‘miraning hukmdori Zinoviya, Ispan qirolichasi Izabella o‘z davrining siyosatchisi, hukmdori bo‘lganlar. G‘arbda bunday ayollar barmoq bilan sanalsada, Sharqda ulardan ko‘plab uchratish mumkin.

Birgina Temur va temuriylar sulolasiga mansub xotin-qizlardan sohibqiron Amir Temurning rafiqasi **Gavhar** Shod begim (Bibixonim) Hirotda Shoxrux Mirzoning rafiqasi **Gavhar** Shod begim, Husayn Boyqaroning xotini Xadicha begim, Zahridin Muhammad Boburning qizi Gulbadan begim, Avrangzeb olamgirning qizi-Zebunniso begimlar shular jumlasidandir.

Oiladagi ma‘naviy qadriyatlar haqida gapirilganda, qadriyatlar o‘zi nimaligiga biroz to‘xtalmoqchiman. Insoniyat paydo bo‘lishi bilan uning urf-odatlar, an‘analari, dini, madaniyati, ezgulikni ifodalovchi axloqiy fazilatlar yuzaga kela boshlagan. Uning mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma‘naviyati, turmush tarzi, o‘y-xayollari aks etgan. “Qadriyat” atamasi arabcha “qadr” so‘zidan olingan bo‘lib, qimmatli, foydali degan ma‘noni anglatadi.

Qadriyatlarni shaklan bir nechta turga tasnif etish mumkin.

1. **Oilaviy qadriyatlar.** Har bir oiladagi e‘tibor va e‘tirofdagi ijtimoiy-moddiy va ma‘naviy boyliklar, ya‘ni oila a‘zolari tomonidan qadrlanadigan, sulolalar g‘ururiga aylangan, avloddan avlodga ma‘naviy boylik sifatida o‘tib, boyib, takomillashib jamiyatda oila imidjini namoyon etadi. Dunyoviy va diniy an‘analari, urf-odatlar, rasm-rusumlar, odob-axloq qoidalaridan iboratdir.

Qadriyatlarning kabi yo‘nalishlari mavjud:

- Sulolaviy-Shaxsiy
- Jamoaviy
- Mintaqaviy
- Ma‘naviy qadriyatlar

2. Qadriyatlarni yana bir yo‘nalishi bu **diniy qadriyatlardir.** Ushbu qadriyatlar ham jamiyatni asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan oilalarni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Bu borada Qur‘oni Karimda, Hadisi-shariflarda ham qayd etilgan. Buyuk mutafakkirlarning ma‘naviy-axloqiy qarashlari, fikrlari milliy ma‘naviyatimizga asos bo‘lib xizmat qildi. Bular imon, e‘tiqodlilik,

andishalilik, halollik, oilada ota-onaga mehribonlik, insonni qadrlash, jumladan ayollarga (Niso surasi), ustozlarga hurmat kabi qadriyatlardir.

Endi oila so'ziga biroz to'xtalsak. Oila shunday makonki, unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shaxs shakllanadi, etnik madaniyat, urf-odatlar, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar saqlanadi va rivojlanadi. Farzand dastlabki tarbiyani oilada oladi, ularning dunyo qarashi oilada shakllanadi. Bu borada oilaning, ota-onalarning ham o'rni muhimdir.

Bugungi kunda muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tashabbuslari, sa'y harakatlari bilan oila, xotin-qizlar, ayol va erkaklarning gender tengligi kabi masalalarda 40 ga yaqin huquqiy-normativ hujjatlar qabul qilindi. 38 millionga yaqin aholining yarmiga yaqinini xotin-qizlar tashkil etmoqda.

Bu borada oila ma'naviyati, qadriyatlar har bir oilaning, uning har bir a'zosining, ham ayol, ham erkakning ma'naviyatiga bog'liqdir.

Bugun oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashda yutuqlar bilan birgalikda muammolar ham yo'q emas.

2021 yilning 19 yanvarda davlat rahbarining video selektor yig'ilishida "Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir" nomli ma'ruzasi ma'naviy sohadagi ishlarimizga dasturil amal bo'ldi. Unga ko'ra, oilaviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga e'tiborsizlik kabi holatlarga barham berish, yoshlar, shu jumladan qizlar o'rtasida huquqbuzarlikning barvaqt oldini olish maqsadida "Avlodlar uchrashuvi" loyihasi, "Bir ziyoli -bir mahallada ma'naviy homiy", "Bir nuroniy-besh nafar yoshga murabbiy" tamoyillari asosida ishlash tizimi yaratildi.

Oilaviy, milliy qadriyatlarning **diniy qadriyatlari** ham xotin-qizlar faoliyatini faollashtirishda muhim omil hisoblanadi. 2024 yilgi Xaj ibodatlarini O'zbekistondan 15 mingdan ortiq erkak va ayollarimiz emin-erkin amalga oshirdilar. Xaj amallarini bajarayotgan hojilarimizning barchalari O'zbekistonga qaytgach "Ma'naviyat targ'ibotchisi" bo'lishlarini ma'lum qildilar. Ular xalqimizning umrboqiy urf-odatlari va qadriyatlarini har bir oilada, jumladan, xotin-qizlar, yoshlar o'rtasida targ'ibotchi bo'lishga va'da berishdi. Demak-bu degani oilalarda ma'naviy qadriyatlarni yanada mustahkamlash, oddiygina salomlashish, nikoh, farzandlarni tarbiyalash, ota-onani hurmat qilish, ilm olish, kiyinish odobi kabi ma'naviy qadriyatlarni singdirish, avloddan-avlodga yetkazish demakdir.

Ma'lumki, globallashuv davrida turli keraksiz axborotlar ham saralamasdan qabul qilishi mumkin bo'lgan bugungi kunda oilaviy ma'naviyat tozalovchi filtr vazifasini o'taydi.

Iqtisodiy tazyiqni oldindan sezish, ko'rish, bilish, uni oldini olish bo'yicha rejalar tuzish mumkin. Ammo mafkuraviy-ma'naviy tazyiqlarni uning yoqasiga kelib qolmagunimizcha sezmaymiz. Shunday ekan, turli ko'rinishlarda jamiyat, oila, xotin-qizlar ayniqsa, yoshlar hayotiga, turmush-tarzigacha, ongu-shuuriga asta-sekin kirib kelib, ularning fikru-zikrini egallab olayotgan "ommaviy madaniyat"ga, ma'naviy buzquqliklarga qarshi yagona immunitet ham ma'naviyatdir.

Bu borada birinchi navbatda oilani, ota-onalarning ma'suliyati juda katta. Bir adibning: "Farzand tarbiyasiga vaqtingni ketkazma, avval o'zingni tarbiyala" degan so'zi har bir ota-ona uchun bugun ham dasturul amal bo'limg'i zarur.

"Oila" so'zi aslida arabcha "oil" so'zidan olingan bo'lib, "ayolmand", "niyozmand" degan ma'nolarni anglatadi. O'zbek tili izohli lug'atida oilaga "Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug'ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui" deb ta'rif berilgan.

Tarixga nazar solsak, kishilikning ilk ibtidoiy davridan boshlab oilaviy munosabatlar mavjud bo'lgan. Lekin, bugungi kundagi oilalardan tubdan farq qilgan. Avval jamoaviy juftlik asosida oila bo'lib yashagan. Betartib oilaviy munosabatlar inson taraqqiyoti bilan hamnafas xolatda rivojlanib, avval **ahloqiy, diniy**, so'ng **huquqiy** normalar asosida tartibga solina boshlandi.

Ma'rifatparvar jadidchi **Abdurauf Fitrat** oilaviy munosabatlar haqida quyidagi fikrlarni bildirgan ekan: "Uylanish bu hayotda sheriklikning ahdu poymonidir. Er-xotin birga bo'la turib, hayot yo'lida birgalikda bo'lmoq va bir-birlariga yordam bermoq uchun ahd qiladilar. Bir-birlarining haqqiga zulm, jafu va xiyonatni ravo ko'rmaydilar. Tabiiyki, er-xotin agarda diyonatli va ahloqli bo'lsalar, shu ahdu paymonlarga bir umr sobit qoladilar. Shu narsa aniqki, va'daga hilof qo'yilgan har bir qadam shu ahdu paymonning buzilishiga olib kelib, badbaxtlik va tinchsizlikni oilalar boshiga keltiradi.

Oila inson uchun muqaddas dargoh bo'lib, u insonlarning tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlari zahirida yuzaga keladi. Oila taqdiri uning **rasmiiy tus olish lahzasidan** boshlanadi. Shundagina er-xotin oldida, xotin-er oldidab ular ota-ona sifatida farzandlari, qavmi-qarindoshlari, mahalla-kuy, qisqasi jamiyat oldidab o'z navbatida farzandlar ham o'z ota-onalari oldida mas'uliyat sezadilar va burchli ekanliklarini his qilib yashaydilar.

Mana, oilaviy qadriyat, mana Konstitutsiyamizdagi XIV-bobning tasdiq'i. Demak, oilaning ma'nan taraqqiy topganligi uning mustahkamligi asoslaridan bir ekan.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan davlatlarda aynan oila qurish va nasl qoldirish global muammoga aylanmoqda. Har tomonlama rivojlangan bo'lishiga qaramasdan aholi soni kamayishi, qariyalar sonining ortishi, yoshlar sonining qisqarib borishi, betartib hayot, turli bedavo jinsiy kasalliklarning tarqalishi, bir jinsli nikohlarni davlat tomonidan qonuniy jihatdan himoya qilishning boshlanishi-shu davlatlarni, oilalarni ma'naviy inqirozga olib kelmokda.

"Ustoz va murabbiylar" kuni munosabati bilan kuni kecha o'tkazilgan tantali yig'ilishda Prezidentimiz ham 7 ta yo'nalishdan iborat maruzalarida oila, ta'lim-tarbiya, ustoz, oilaviy-ma'naviy qadriyatlar masalalariga alohida e'tibor qaratgani bejiz emas, albatta.

Oila, xotin-qizlar masalasi milliy qadriyatlarimizning dunyoviy va diniy tamoyillari hamisha eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolaveradi.

ZJV5401

Tinchlik qaror topgan yurtda xotirjamlik hukm suradi, jamiyatda har tomonlama yuksalish bo'y ko'rsatadi. Mamlakat taraqqiyoti, oilalar faravonligi, yurt ahlining turmushi obodligi osoyishtalik tufaylidir.

Shu nuqtai nazardan aytish joizki, davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan 2024 yilning 15-16 oktabr kunlari Toshkent va Xiva shaharlarida o'tkazilayotgan "Islom – tinchlik va ezgulik dini" mavzuidagi nufuzli xalqaro konferensiya nafaqat yurtimizda, balki dunyoda tinchlik va barqarorlikning ahamiyatini targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2023 yil 19 sentabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 78-sessiyasida so'zlagan nutqida buyuk olimlarning boy merosini o'rganish, islomning asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib berish maqsadida 2024 yil O'zbekistonda "Islom - tinchlik va ezgulik dini" mavzuida xalqaro konferensiya o'tkazish tashabbusini ilgari surgan edi.

Davlatimiz rahbarining ushbu ezgu tashabbusi xalqaro hamjamiyat tomonidan qizgin qo'llab-quvvatlandi. Mazkur xalqaro konferensiyada Saudiya Arabistoni, Misr, Turkiya, Iordaniya, O'mon, Rossiya, AQSh, Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Hindiston va Pokiston kabi dunyoning 22 mamlakatidan 70 dan ortiq nufuzli xalqaro tashkilotlar rahbarlari, din arboblari, muftiylar va taniqli ulamolar qatnashgani buning yorqin ifodasi.

Konferensiyada bugungi tahlikali va murakkab davrda tinchlikparvar islom dinining bag'rikenglikka yo'g'rilgan ta'limotini o'rganish, o'zaro tajriba almashish, mavjud hamkorlikni mustahkamlash masalalari batafsil muhokama kilindi.

Ta'kidlash joizki, dunyoning turli mintaq va davlatlarida insonning yashashi, ta'lim olishi, mehnat qilishi va iqtidorini namoyish etishi kabi hayotiy va tabiiy haq-huquqlari turli darajada poymol qilinayotgan bir davrda O'zbekistonda 130 dan ortiq millat va elat vakillari bag'rikenglik tamoyili asosida konferensiya islom dinining tinchlikparvar, ma'rifatga yo'g'rilgan g'oyalar xususida mamlakatimiz va xorijiy olimlar, ekspertlar, ulamolarning o'zaro fikr yuritishi uchun qulay muloqot maydoni bo'lib xizmat qildi.

Islom dini ayrim yovuz maqsadli kimsalar zo'r berib aytayotganidek, jaholat tarqatadigan din emas, aksincha, o'z mohiyatiga ko'ra, haqiqat, ezgulik, adolat, xayrihohlik va bag'rikenglik dini. Chin ma'noda uning dunyoda yoyilishi insoniyatga adolat, xavfsizlik va osoyishtalikni in'om qilib, uni jaholat, adolatsizlik, tartibsizlik va urushlar zulmatidan saqlaydi.

Islom insoniyat, oilani baxtli bo'lishiga xizmat qiladi. Bu oliy maqsadni amalga oshirish uchun targ'ibot, tushuntirish, dalilni asoslash yo'llariga tayanadi. Dinimizda majburlash va bo'ysundirish yo'q. Islom dini insoniyatni tinchlikka, omonlikka, bag'rikenglikka, do'stlik va hamjihatlikka, bunyodkorlikka, ilm-ma'rifatga davat etadi. Shuning uchun ham yurtimizdan yetishib chiqqan allomalar o'z asarlarida insoniyatni ezgulikka, yaxshi amallarga chorlovchi misralarni bayon etgan va bunga umri davomida amal

qilib yashagan.

Islom soʻzining maʼnolaridan biri ham tinchlikdir. Muqaddas dinimizda xotirjamlik inson qalbidan boshlanishi taʼkidlanadi. Qalbdagi osoyishtalik oilaga koʻchadi. Islom oila tinchligi uchun zarur boʻlgan barcha chorani ishga soladi. Oiladagi tinchlik qarindosh-urugʻ, qoʻni-qoʻshnilar orasiga, soʻngra jamiyatga koʻchadi. Davlat miqyosidagi tinch yashashga esa jamiyat tinch boʻlgandagina erishiladi.

Muqaddas dinimiz nafaqat musulmonlar, balki butun insoniyat va hatto barcha mavjudotni rahm-shafqatli va mehribon boʻlishga chaqiradi. Odamlarni ezgulikka chaqirishda faqat tinchlik va farovonlik muhiti boʻlgandagina muvaffaqiyatga erishiladi. Zero, tinchlik islom maqsadlari va manfaatlarining eng yuqori pogʻonasida turadi.

Keyingi yillarda ham davlatimiz rahbari tomonidan bu masalaga alohida eʼtibor qaratildi. Bunda, asosan, yurtimizdan yetishib chiqqan allomalar ilmiy merosini oʻrganish va targʻib qilishga urgʻu beriladi.

Bugungi vaziyat har birimizdan doimo hushyorlik va ogohlikni, oilaga, ayniqsa, yoshlar tarbiyasiga oʻta maʼsuliyat bilan yondashishni, bilimi va savodxonligini tinmay oshirib borishni, shu yoʻl bilan jaholatga maʼrifatga qarshi qoʻyib, ular qalbini chetdan boʻlayotgan barcha xurujdan qatʼiy himoya qilishni talab etadi. Bu borada hamma birdek harakatda boʻlishi, ogoh turishi, yurtimiz tinchligi, barqarorligi uchun oʻzaro hamkorlik qilish darkor.

Oilalardagi milliy qadriyatlar, oilaning tinchligi, farovon yashash mazmuni va mohiyati qaysi toifa, qaysi jinsdagi fuqaro boʻlishidan qatʼiy nazar, oʻz hayotidan, jamiyatdan rozi boʻlib, kundalik turmush talablariga qatʼiy rioya etib, bir-birlarini qadrlab yashash uchun quyidagi amaliy takliflarni berish mumkin:

Oilada yashovchi er-xotin, oʻz ota onasi, sulolasi, qarindosh-urugʻlari, doʻstlari, mehnat jamoasi bilan mehr-oqibatli, bir-birlariga nisbatan saxovatli, insonparvar boʻlishlik;

Mahallasi va oilasining obodligi, xavfsizligi uchun fidokorligi, tashabbuskorlik namoyon etishi, sogʻlom maʼnaviy-ruhiy muhit yaratish, malaka va koʻnikmalarga ega boʻlishi, kommunikativ kompetentlik mezonlariga rioya etish;

Aholi oʻrtasida oila va nikoh muqaddasligi gʻoyasini, milliy anʼana, urf-odatlar, xalqimizning boy maʼnaviy merosini keng targʻib qilish. Bunda innovatsion usullar va yangi texnologiyalardan keng foydalanish;

Oilaviy munosabatlarda er va xotin, ota-ona va farzandlar oʻrtasidagi oʻzaro hurmat va mehr-oqibat rishtalarini saqlash va rivojlantirishda koʻmaklashish. Bunda OAV, ayniqsa televidenie imkoniyatlaridan, maxsus koʻrsatuvlar, davra suhbatlari orqali taʼsirchan materiallar berib borish;

Oilalarda ham onani, ham otani farzandning taʼlim-tarbiyasi uchun maʼsulligini keng targʻib etish, eng namunali, oʻz ayolini farzandlarini, ota-onalarini eʼzozlagan **oila boshi-erkaklar** haqida targʻibot ishlarini kuchaytirish, turli tanlovlar tashkil etish, “Oilada ota masʼuliyati”, “Milliy

qadriyat-oila tayanchi” kabi mavzularda.

Oilada farzandlarni ota-onaga hurmat, g'amxo'rlik qilish burchini singdirish, ularga kreativ fikrlash bo'yicha natijali tadbirlarni muntazam, tizimli tashkil etib borish.

Xulosa qilib aytganda, oilalarda ma'naviy qadriyatlar vositasida xotin-qizlarimizning faoliyatini takomillashtirish bugungi-yangi O'zbekistonni tamal toshini qo'yishda eng muhim vositalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёвнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси, 20 декабр 2022 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон фармони Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февральдаги “Жамиятда ижтимоий-маънавий мухитни қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиши чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-59-38-сон фармони.

3. Мусурмонова, О. (2020). Фарзандларимга насиҳатлар. *Тошкент. Yoshlar nashriyot uyi*, 186.

4. Мусурмонова, О. (1999). Оила маънавияти–миллий ғурур. (*Ўқув қўлланма*). Т.

5. Мусурманова, О. (2020). Педагогик технологиялар–таълимсамарадорлигиюмили. *Т. Ёшлар наириёт уйи*.

6. Мусурманова, Ш. И. (2023). Маҳалла фуқаро йиғини тизимидаги мутасаддиларнинг нотўлиқ оила билан фарзанд тарбиясидаги ўзаро ҳамкорлиги.

7. Мусурманова, О. (2019). ва бошқалар. *Педагогик атамалар дугати./ўзбек, рус, инглиз тилларида/Т.: “TURON-IQBOL*, 844.

8. Мусурманова, О. М. (2018). Повышение педагогической компетенции субъектов образовательного процесса в сфере педагогического менеджмента. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3), 92-95.

9. МУСУРМАНОВА, О. (2017). The scientific and pedagogic foundation of training social activeness of youth. *Иностранные языки в Узбекистане*, (3), 152-157.

10. Мусурмонова, О., & Абдурахимова, Ф. Й. (2008). Маҳаллада қизларнинг соғлом турмуш тарзи. Т.: Ўзбекистон, 55-56.

OMMAVIY MADANIYATNING BEVOSITA VA BILVOSITA TARG‘IBOT VOSITALARI

F.X. SULTONOV,
Turon FA akademigi

Z.U. AKBARQULOVA,
mustaqil tadqiqotchi

Kirish. O‘zbek millati dunyo tamadduniga tamal toshini qo‘ygan xalqlardan biri. Ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan, zamonlar osha sayqal topayot bebaho va noyob milliy qadriyatlarimiz nafaqat yosh avlodni, balki bashariyatni ezgulikka, mehru oqibatga chorlovchi ulkan ma‘naviy qudratdir.

Qadriyatlarimiz borki, kundalik hayotda, o‘zaro munosabatlarda bo‘y-bastini ko‘rsatadi va millat uchun ma‘naviy ko‘zgu vazifasini o‘taydi. Zotan, milliy qadriyatlarimiz – milliyligimiz ramzidir.

Mamlakat taraqqiyoti va har tomonlama ravnaq topishi uchun xavf tug‘dirayotgan turli xil yot g‘oyalar, tahdidlar ta‘siriga tushib qolmaslik uchun, ayniqsa yoshlarni yuksak ma‘naviyatli, dunyoqarashi keng, tafakkurini teran qilib tarbiyalashimiz shart. Buning uchun, **biz eng avvalo**, milliy qadriyatlarimizga tayanishimiz zarur. Milliy qadriyatlarning o‘q ildizi oilada shakllansa, mahallada mustahkamlanadi. Milliy qadriyatlar ongu shuurimizda, qolaversa, qonimizda oqib turibdi. Bunday milliy o‘zligimizni targ‘ib, tashviq qilish esa, ommaviy axborot vositalari, xususan televideniye va internet, kino, to‘y va boshqa marosimlar hamda boshqa targ‘ibot vositalari hissasiga taqsimlanadi.

Insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar yaratgan globallashuv davri qator ma‘naviy tahdidlarni ham keltirib chiqardiki, milliy o‘zlik va ma‘naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlarning tobora ortayotganini turli yo‘llar bilan ularning jamiyatimiz hayotiga kirib kelayotgani bilan belgilash mumkin.

“Dunyo shiddat bilan o‘zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va havflar paydo bo‘layotgan bugungi kunda ma‘naviyat va ma‘rifatga, aholi barcha qatlamlarining axloqiy tarbiyasiga e‘tibor qaratish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda”.

LGBT: yovuz kuchlarning — g‘oyaviy quroli. Xo‘sh, LGBT nima? Ushbu harakat qanday paydo bo‘lgan?

LGBT-bu jinsiy va gender (geylar, lezbiyenlar, biseksuallar va transgenderlar) hamjamiyati. “LGBT” atamasi shahvoniylik va gender identifikatsiyasining xilma-xilligini ta‘kidlash uchun mo‘ljallangan. Tarixga nazar solsak, gomoseksual, biseksual va transgender odamlar

jamiyatda doimo mavjud bo‘lgan. Biroq, ularning huquqlari uchun harakat shakllanganiga hali ko‘p vaqt bo‘lmadi.

Jinsiy va gender kamsitilishlar va zulmlar natijasida shakllangan LGBT harakati kurash markazlari turli mamlakatlarda va turli vaqtlarda paydo bo'lgan. Harakat taxminan 19-asrda boshlangan deb qaraladi. LGBT bayrog'i 1970-yillarda Kaliforniyada yaratilgan. 2008 yilda esa Sean Penn ("O'yin") filmi yaratilgan.

Bugun dunyoda Qo'shma Shtatlarda aholining 7,2% LGBT hamjamiyatiga mansub. Ko'plab mamlakatlarda LGBT odamlari jamiyatning to'laqonli a'zolariga aylanishdi va heteroseksuallar bilan bir xil huquqlardan foydalanmoqdalar. Eng yomoni, ular bugun dunyo bo'ylab qanot yozayotganlaridir.

Bunda medimakonning faolligini Internet olamining o'zbek segmentini turli-tuman ahloqsizliklar, shafqatsizlik, mantiqsizlik, beodoblik, behayollikni targ'ib qiluvchi har xil turdagi va shakldagi materiallar bilan sug'orayotgani bilan baholash mumkin.

Jumladan, o'zbek segmenti orasida jinsiy ochiqlik va jinsiy erkinlik omillarini yaratishga hamda internet foydalanuvchilari ongiga singdirishga tinimsiz harakat qilinmoqda. Facebook, Instagram, YouTube, Telegram kabi Ijtimoiy tarmoqlarda pornografiya va axloqsizlik ochiq tarqatilayotgani bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Amerikalik siyosatchi va publitsist Patrik Jozef Byukenen o'zining "G'arbning halokati" kitobida shunday fikr bildiradi: **"Axloqsizlik holatlari, oila qurish va tarbiyaga yetarli e'tibor berilmasligi oqibatida yevropada tug'ilish keskin kamayib ketyapti, yigitlarda otalik hissi, qizlarda onalik tuyg'usi yo'qolmoqda. Ular farzand ko'rishni tashvish, deb tushunmoqda. Dunyoga bir marta keldingmi, ko'ngling tusaganicha yashashing kerak, degan fikr aqidaga, turmush tarziga aylanib bormoqda"** - deb fikr bildirgan[1].

80-yillarning **"jinsiy ochiqlik va jinsiy erkinlik"** siyosati hozirgi vaqtda ham yevropa sivilizatsiyasining ma'naviy-axloqiy muhitida hukmronlik qilib kelayotgani yevropa uchun axloq tushunchasi, inson jinslariaro axloq muvozanatni batamom o'zgartirishga asos bo'ldi.

Bugungi kunda yevropa uchun gey va lesbi (erkak va ayolning o'zaro jinsiy munosabatlari) or-nomusni emas, balki nojinslar uchun "g'urur"ni anglatmoqda. "Bachchabozlik" va "hezalaklik"ning qonuniy qo'llab-quvvatlanishi barcha axloqiy mezonlar va qadriyatlarini butunlay yemirib tashlashga ochiq-oshkora tahdiddir.

Buni jinsiy erkinlik va nojinslikni qonun bilan rasmiylashtirgan yevropa jamiyatida oila institutining mutlaqo o'zgarib ketishida kuzatish mumkin. Erkak bilan erkak, ayol bilan ayolning nikohi rasmiy kuchga ega bo'lishi, bachchabozlik va hezalaklikning butun jamiyat tomonidan yoqlanishi genetik jihatdan sof yevropalikni uchratishni dushvor qilib qo'ydi. Eng yomoni — endi bu jinsiy ochiqlik internet orqali dunyodagi ko'plab mamlakatlarga eksport qilinayotganida.

Har bir davlat va jamiyatning o'ziga xos qadriyatlari, ma'naviy-axloqiy

me'yorlari borligi, har bir inson ma'naviy-axloqiy mezonlarga rioya qilishi zaruriyligi qaysidir kuchlarga yoqmayotgani yaqqol ko'rinib turibdi va bu kuchlar LGBT g'oyalari orqali davlat ichida bir qator ma'naviy muhitga qarshi qaratilgan, axloqiy buzilishga olib keladigan tahdidlarni harakatga keltirmoqda.

Ming afsuski, moliyaviy ta'minlangan axloqsizlik targ'ibotchilariga o'zligini anglamagan, milliy qadriyatlaridan uzoqlashib, xususiyatini yo'qotayotgan aksariyat yoshlarimiz "o'lja"ga aylanayotgani, va ular ham o'z atrofida yangi tarafdorlarini yig'ayotgani bamisoli kichik yara misol gazak ola boshlamoqda.

Agar tarixga nazar solsak, Rim imperiyasida nasroniylar saltanati o'rnashib qolganidan to XIX asrgacha G'arbda besoqolbozlik notabiiy, jirkanch shahvoniy amal hisoblanib kelingan. Shu bilan birga, fuqarolik qonuni ham ushbu amalni jinoyat deb bilar, bu amalni sodir qilganlarga jazo tayin edi. XIX asr oxirlarida bu jirkanch jinoyatga bo'lgan munosabat tubdan o'zgara boshladi. Jazoga loyiq bo'lgan bu amal endi ruhiy xastalik, deya e'tirof etilishga o'tildi. 60 yillarda "jinsiy inqilob" boshlanishi bilan holat tubdan (radikal tarzda) o'zgara boshladi. Natijada, "LGBT"lar (lesbi, transseksual, bachchabozlar, biseksual va transgender) uyushmasi tashkil qilindi. Ular o'zlarini: alohida dunyoqarashga ega yangi paydo bo'lgan sub madaniyat vakillari",- deya e'lon qila boshlashdi. Ularning ta'sirida 1973 yili Amerika psixiatriya assotsatsiyasi, 1990 yili esa Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti besoqolbozlikni ruhiy xastalar ro'yxatidan o'chirib tashladi. Boshqacha so'z bilan aytganda, razolat, axloqiy buzuqlik, jirkanch va faxsh qonunlashtirildi hamda bular yashash tarzining boshqa "muqobil" varianti sifatida ko'rila boshlandi.

Darvozalar lang ochildi(!) va patologiya G'arbda shiddat bilan tarqala boshladi. "LGBT – uyushmasi" o'z oldiga barcha mamlakat qonunchiligida "besoqolbozlikni patologiya yoki og'ish" emasligini uqtirishni maqsad qilib qo'ydi. 90-yillardan boshlab, biz shu harakatlarning guvohi bo'lib kelayotgan bo'lsak, bir vaqtning o'zida besoqolbozlik uchun belgilangan jazoni bekor qilish jarayoni ham davom etayotgani kuzatayapmiz.

Endi Afrika va Osiyoning ba'zi mamlakatlaridagina bu jinoyatga jazo borligini uchratish mumkin, xolos. Rossiyada shu mazmundagi modda 1999 yili bekor qilindi. 90-yillarda besoqolbozlar orasidan radikal kayfiyatdagi guruhlar otilib chiqa boshladi. Ular uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqib, jinslar orasidagi tabiiy bo'lgan farqni yo'q qilishga urinishga kirishishdi. Erkak va ayol o'rntasidagi biologik farqlar bilan bog'liq barcha narsalar, **afsona** deb e'lon qilindi. Geteroseksuallik esa axloqning (yurish-turishning) bir turi xolos, deb uqtirildi. Ularning aytishicha, go'yoki, "ijtimoiy jins" (gender) insonning o'zi tarafidan tanlanishi hamda istalgan vaqtida almashtirib olishi mumkin. Bu tezisning targ'iboti: "gender mansublik",- deb atala boshlandi. "LGBT – uyushmasida" ustun bo'lib olgan radikal besoqolbozlar insonni jinsdan "ozod" etish uchun jahon jinsiy inqilobini amalga oshirishga kirishib

ketdi. Ular “gender” va “gender mansublik” tushunchasini nafaqat ijtimoiy, balki huquqiy sohalarida ham “jinsiy oriyentatsiya” nomi bilan o‘zlari bunyod qilayotgan yangi jahon tartibining bir elementi sifatida singdirishdir. Misol uchun, oilaning negiziga bolta uruvchi quyidagi ijtimoiy tarmoqdagi xabarni[2] (22 oktyabr, 2020 y.) e’tiboringizga havola qilamiz:

Rim papasi Fransisk hamjinslarning turmush qurishini ma’qulladi(!),- deya xabar beradi Deutsche Welle.

“Gomoseksuallarning ham oila qurishga haqqi bor. Ular Tangrining bolalari va oila qurish huquqiga ega. Hech kim buning uchun tahqirlanishi yoki azob chekishi kerak emas”, – degan Rim papasi.

Bugungi kunda LGBT ning zaxarli urug‘i butun dunyoga tahdid solmoqda. Ayniqsa g‘arb mamlakatlarida (AQSh, Yevropa v.hk.lar) LGBT mafkurasida juda ham ildiz otib, “demokratiya” niqobi ostida davlatlarning asosiy mafkurasiga aylana boshladi.

Youtube Ijtimoiy tarmog‘ida buxorolik yosh yigitchaning o‘z jinsini o‘zgartirishga qilgan harakati tarqaldi[3].

O‘z dini va urf-odati turib, boshqalarning turmush tarzini, kiyinish va hayotdagi boshqa narsalarini ustun qo‘yib, ularga o‘xshashga harakat qilish Ijtimoiy tarmoqlarning asossiy segmentlari bo‘lgan yoshlarga o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmaydi.

Erkaklar ayollarni boshqalardan ajratib turadigan, ularning ayolligini bildiruvchi belgi, alomat bo‘lgan kiyimlarni kiymasligi, ayollarga xos bo‘lgan tashqi qiyofa madaniyatini o‘ziga ravo ko‘rmasligi kerak[4].

Shu kunlarda, besoqolbozlikka nisbatan ko‘plab hamyurtlarimiz, jumladan, imom-xatiblarimiz ham murojaat qilishmoqda.

Tarixda bu illatga muhtalo bo‘lgan Lut qavmi haqida Rabg‘uziy kitobida alohida bag‘ishlov mavjud. Zero, u Qur’oni Karimning “Al-haqqa”, “A’rof” suralarida payg‘ambarlar qatorida tilga olinadi: “Ostin-ustin qilgan shaharning xabarlarini ularga kelmadimi? Kelgan edi, ularga payg‘ambarlarning ravshan mo‘‘jizalari bilan”. Muqaddas kitobda Al-mu’tafikat-to‘ntarilgan deyilishidan maqsad yo‘lto‘sarlik, xiyonatkorlik, bir-birini gunohga chaqirish, eng mudhishi bir jinsning qo‘shilishini ular birinchi bo‘lib qo‘llaganlari uchun qishloqlari va shaharlari ostin-ustun, chilparchin qilinadi. Ularni yomon ishlardan qaytarish uchun Lut payg‘ambar yuborildi. Lekin ular osiy bo‘ldilar.[5]

Besaqolbozlik saraton shishi kabi jamiyatning sog‘lom xujayralarini yo‘q qilib, uni halokatga yetaklashi haqida tarixda ham smisollar ko‘p. Buni jadid ma’rifatparvar bobolarimizning ma’naviy tahdidlar haqidagi ijodiy asarlarida ham kuzatish mumkin.

Tibbiyot saraton kasalligi bilan muloqotga kirishilmaydi hamda u bilan murosas qilib ham bo‘lmaydi, degan qarashga tayangani kabi “axloqiy buzuqlar” tajovuzi(agressiyasi)ga qarshi milliy kontentlar yaratishimiz dolzarbdir.

Jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashaylik. Xabaringiz bor, 2021

yilning 28 mart kuni Amir Temur xiyobonida kechgan voqea hammamizni larzaga soldi. Albatta, bugungi kunda ayrim toifalar o'zining jirkanch "g'oya"larini targ'ib qilishda "Bir aktyor teatri"ning yollanma aktyorlari ekanligini sezdirib qo'yimoqda. Shukrki, yoshlarimiz orasida ular sahnasiga chiqib qo'shiladiganlar yo'q. Bunday toifalar turli yo'llar bilan ko'proq tomoshabin yig'imoqqa harakat qilmoqda. Bunday jirkanch "g'oya"larning asosiy uyasi ham Internet tarmog'i ekanligini yaxshi bilamiz. Ana shu ma'noda biz bugun nafaqat ommaviy axborot vositalarini, Internet minbarlarini ham ezgulik, odamiylik, ma'naviyat minbarlariga aylantirishimiz, uyg'oq so'zimiz or-nomusni tarbiyalovchi fikrlarimiz bilan undaylarga munosib javob qaytarishimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, "Ommaviy madaniyat"dan ogoh bo'ling", - degan da'vatlar zamirida o'z vaqtida farzandlariga yetarli tarbiya bermayotgan ayrim ota-onalarning beparvoligi jamiyat uchun, kelajagimiz uchun qanchalar qimmatga tushishi mumkinligini ko'rsatib qo'yayotgan yuqoridagi hayotiy achchiq misollarga tayanib, quyidagi taklif va tavsiyalar beramiz:

Ijtimoiy tarmoqlarda milliy kontentni kuchaytirish, aksariyat axloqsiy saytlarni cheklov qilish va eng asosiysi, ta'limga ahborot xavfsizligi bo'yicha dars soatlari kiritishimiz dolzarbdir.

To'y va boshqa oilaviy marosimlarning bilvosita targ'ibotchiligi.

Isrofgarchilik, kimo'zarlik, dabdababozlik kabi illatlarning chuqurlashishi iste'molchilik jamiyatining o'sishi bilan chambarchas bog'liq. Aholi o'rtasida hozirgi kunda insonning mavqei va obro'si kimo'zarlik va hashamdorlik bilan belgilanmoqda. Shuningdek, to'y va boshqa marosimlarimizda submadaniyatni, ya'ni ommaviy madaniyatni targ'ib etish kuchaygan. Bunga ota-onalarimizning "farzand orzusi, baxti", deb qarayotgani g'oyatda achinarlidir. Biz bir kunlik to'y uchun, unda isrof bo'ladigan mahsulotlar uchun sarflaydigan harajatimiz oilaviy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Hatto qarzdorlik evaziga qilingan to'y marosimlari oxir-oqibatda ajrim bilan yakun topayapti. To'yxonadan chiqayotgan chiqindilar tabiatni, atrof-muhitni zararlashga sabab bo'layapti.

Qayta tiklanmaydigan tabiiy resurslar isrof qilinib, tejamkorlik qadriyati yo'qolib borayapti.

"Love history" — muhabbat tarixi — submadaniyat bo'lib, hozirgi kunda bu udum eng chekka hududlarda ham ommalashib borayapti.

Ibo-hayo, kamtarlik, o'zaro-mehr-oqibattuyg'ularimoddiyatbilano'lchana boshlashiga zamin yaratmoqda. Xalqimiz "Qudachilik-mingyilchilik" degan hikmatli gapni oilaviy munosabatlarni mustahkamlashga qaratilgan sabr-toqat, o'zaro kelishuv, murosa qilish kabi fazilatlar va qadriyatlarga zamirida sayqal toptirgan. Yosh oilalar qadriyatlarni turli submadaniyat unsurlari bilan o'lchay boshlagani milliy qadriyatlarimizga nechog'li zarar yetkazayotganini anglash qiyinmas.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda birgina poytaxtimizning o'zida 200 dan ortiq to'yxonalar mavjud. Toshkent shahri aholisi tomonidan

o'tkaziladigan to'ylarga o'rtacha bir yilda 250 mln. AQSh dollari miqdorida (3 triliondan ortiq) mablag' sarflanar ekan.

Holbuki, to'ylarni ixchamlashtirish bo'yicha aniq huquqiy asoslangan hujjatlar yaratish lozim. Shuningdek, oilaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda iste'molchilik kayfiyatining oldini olish muhimdir. Tejalgan mablag'lar evaziga farzandlarimizning bilim va hunar o'rganishlariga sarmoya kiritishimiz lozim. Har bir farzand uchun tug'ilishi bilan intellektual salohiyati uchun sarmoya kiritib borishni yo'lga qo'yishni oiladan boshlasak, ijtimoiy himoyaga muhtoj oila farzandlari uchun saxovat hisob raqamlarini yurtisak, ma'rifatli jamiyat qurish oiladan, mahalladan boshlanishi va raqamli iqtisodiyot orqali ma'naviy barkamollikka erishish yo'lida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

O'yinchoqlar – bolalar tarbiyasiga ta'sir etuvchi kuchli g'yaviy quroldir. Biz bundan uch yil muqaddam bolalar o'yinchoqlari bo'yicha bir qator vazirlik va idoralar bergan xulosalar dolzarbligini yo'qotmaganligi sababli ularni o'quvchilar bilan o'rtoqlashishga qaror qildik. Ma'lumotlarga ko'ra respublikamizda o'yinchoq o'ynaydigan bolalar soni sakkiz milliondan ortiq, ya'ni 8 120 161 nafarni tashkil etadi.

Bugungi kunda yurtimizga chetdan keltirilayotgan bolalar o'yinchoqlarining ma'naviy-axloqiy, psixologik xavfsizligini ta'minlash hamda "ommaviy madaniyat" targ'ibotini cheklash yuzasidan bolalar o'yinchoqlariga ehtiyoj yuqoriligi hamda hamda ularning eksporti samarali bo'layotganini inobatga olib, respublikamizda ishlab chiqaruvchi korxonalar sonini ko'paytirish; Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi bilan davlat bojxona qo'mitasi o'rtasida bolalar o'yinchoqlarining ma'naviy-axloqiy, psixologik xavfsizligini ta'minlash hamda "ommaviy madaniyat" targ'ibotini cheklash yuzasidan o'yinchoqlarni ekspertizadan o'tkazishni yo'lga qo'yish; Shuningdek, mazkur takliflar qo'llab-quvvatlansa, mutasaddi idoralar bilan hamkorlikda hukumat qarori ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

Xorijiy davlatlardan keltirilayotgan turli xil o'yinchoqlarni nazoratdan o'tkazish, ularni mentalitetimizga, milliy qadriyatlarimizga qay darajada mos kelishini, o'yinchoqlardan foydalanish, ularning qanday xom-ashyolardan tayyorlangani, gigiyena qonun-qoidalariga xosligi haqidagi ma'lumotlar aks etgan yo'riqnomalarini ekspertizadan o'tkazish, shuningdek, Maktabgacha ta'lim muassasasi tomonidan bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi eng asosiy bo'g'in sifatida tarbiyachi va psixologlar tomonidan bolalarning o'yinchoqlarga bo'lgan munosabatlari va ehtiyojlarini o'rganib borish, bolalar ongiga salbiy ta'sir etuvchi o'yinchoqlar ro'yxatini shakllantirish hamda ma'lumotlarga ilova qilish ayni muddao bo'lishini ta'kidlamoqchimiz.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 21 iyundagi 30/44-20 sonli topshirig'ida **"G'oyaga qarshi g'oya", "Jaholatga qarshi ma'rifat"** prinsipi asosida bolalarning yoshi, ruhiy ehtiyoji, qiziqishlaridan kelib chiqib, ularni aqliy rivojlantirish, ma'naviy barkamol qilib tarbiyalash, ularda mehr-oqibat, insoniy tuyg'ularni shakllantirish, vatanparvarlik

va mehnatsevarlik fazilatlarini hamda ko'nikmalarini shakllantiruvchi o'yinchoqlar ishlab chiqarish bo'yicha tezkor choralar ko'rish masalalari tilga olingan. Shu ma'noda yurtimizda faoliyat ko'rsatayotgan ishbilarmon va tadbirkorlar o'rtasida yuqoridagi fikr-mulohazalarni targ'ib etuvchi tayyor postlar, targ'ibot materiallari bilan ta'minlashda Aql markazlari bilan hamkorlik qilishi lozim bo'ladi.

Bolalar ma'naviyatini yaxshilash ularning ta'lim-tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatish maqsadida bolalarning ma'naviyatiga, psixologiyasiga salbiy ta'sir etuvchi omillarni o'rganish va ularning oldini olish maqsadida ekspertlar guruhini tashkil etish va ushbu guruhning xulosasiga asosan amaldagi qonun hujjatlariga o'zgartish kiritish kerak.

Yoshlarni ma'naviy tahdidlardan asrash maqsadida respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan mahalla fuqarolar yig'inlarida "Yot g'oyalarning yoshlar ongi va hayotiga salbiy ta'siri, "Biz ota-onalar — yot g'oyalarga qarshimiz" mavzularida targ'ibot tadbirlarini muntazam tashkil etish, shuningdek, "Har bir nuroniy — besh nafar yoshga murabbiy" tamoyili asosida mamlakatimizda ma'naviy diversiya (chalg'itish) ga urinayotgan salbiy kuchlar ta'sirida g'ayriahloqiy texnologiyalari (LGBT — bir jinsliliklar nikohi) targ'ib etilishiga qarshi ogohlikka chaqirish bo'yicha tushuntirish-targ'ibot ishlarini amalga oshirishlari lozim. Ma'lumki, "O'zbekiston Mahallari uyushmasi" hozirgi kunda respublikamizdagi mahalla fuqarolar yig'inlari bilan to'g'ridan-to'g'ri ishlash imkoniyatiga egaligi, Mahalla instituti faoliyati yangi bosqichga ko'tarilganini inobatga olib, ayta olamizki, har bir mahalla fuqarolar yig'ini o'z hududidagi "Maktabgacha ta'lim muassasalari" va boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida o'yinchoqlar reytingini belgilab beruvchi so'rovnomalar o'tkazishi va o'z mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan hamda xorijdan keltirilayotgan o'yinchoqlarga bo'lgan ehtiyoj va omillarni aniqlashda aniq xulosalar berish imkoniyatiga ega.

Darhaqiqat, mamlakatimiz aholisi, xususan yoshlar ongiga LGBT (bir jinslik) harakatini singdirishga, "Bir jinslilar munosabatini targ'ib etishga" urinish aynan bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ta'sir ko'rsatuvchi OAV, ayniqsa ijtimoiy tarmoq vositalarini chuqur o'rganishdan boshlanishi lozimligini talab etadi.

Demak, aholi va yoshlar orasida Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlikning ortib borayotgani turli illatlarga qarshi nafaqat mutasaddi tashkilotlar, balki aholining o'zi kurashuvchanligini oshirishga chorlaydi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu buzg'unchi g'oyalarning namoyishi bir kunda paydo bo'lgani yo'q. Avval g'oya edi, endi esa uni ilgari suruvchilar turli yo'llar bilan, asosan ijtimoiy tarmoq orqali tarafdor topishga intilayapti. Bugun O'zbekiston nafaqat siyosiy-iqtisodiy, ijtimoiy-ma'naviy sohalaridagi islohotlari, mintaqaviy barqarorlik, inson xuquqlarini ta'minlash borasidagi yangicha yondoshuvlari bilan jahoniy e'tirof va hurmat topmoqda. Dunyoning ma'naviy-axloqiy o'choqlaridan biri bo'lgan O'zbekistonning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini, bag'rikengligi, milliy odob-axloq tizimi butun dunyoda

o'z e'tirofini topgan.

Ma'naviyat — ezgulik qonuniyatlari asosida yaxshilikni himoya qilib yashash demak. Dunyoda ezgulik tuyg'usini boy bergan odamdan yaxshilik kutib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yangi O'zbekiston strategiyasi, Shavkat Mirziyoyev, "O'zbekiston" nashriyoti, Toshkent, 2021, 285-b.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, "Hadis va Hayot" kitobi
3. "Qissasi Rabg'uziy" asari, Nodira Sa'dullayeva tarjimasi.
4. P. Byukenen. "Smert Zapada". AST. Moskva. 2004. 17-24-b.

Ijtimoiy tarmoqlar:

1. <https://gujum.uz/mutolaa/lut-nabiy-alayhissalom-qissasi/>,
2. <https://daryo.uz/2021/03/29/lgbt-huquqlarini-himoya-qilgan-blogger-miraziz-bozorov-oz-uyi-oldida-dopposlab-ketildi/>,
3. <https://meduza.io> › 2020/10/22, (<https://youtube/xNUa-6CubnY>).

YOSHLAR O'RTASIDA MILLIY QADRIYATLARNI TARG'IB QILISHDA MILLIY KONTENTNING O'RNI

Nodir RUSTAMOV,

*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Vobkent tuman bo'linmasi rahbari*

***"Agar ogohsan sen – shohsan sen.
Agar shohsan sen – ogohsan sen!"***

Alisher Navoiy

Jahon miqiyosida yangi asr – texnologiyalar asri jadallik bilan rivojlanib borayotgan, internet tarmog'idagi virtual olam, ijtimoiy tarmoqlarning inson hayotiga tez sur'atlarda kirib kelishi va bu tarmoqlarning jozibasi "Z" avlodni, ayniqsa, o'z bag'riga ohangraboddek tortishi kishilik jamiyati tomonidan katta xavotir bilan kutib olindi. Albatta bu xavotirlanishga asos bor edi. Sababi, bugun insonning qalbi va ongini egallash uchun tinimsiz kurash ketayotgan axborot olamida kim va nima maqsad bilan axborot ulashayotganligini anglash mushkul, ma'lumotning asosli va haqiqat ekanligini tekshirish yanada qiyinroq. Ustoz Abduxalil Mavrollov "Nisbatlar haqiqati" asarlarida ta'kidlaganlaridek: "Bugun kim do's-u kim dushman ekanligini aniqlash

tobora qiyinlashib bormoqda. O'zini yaqin tutib, bir qo'l bilan "mehribonlik" qilishga va'da berib, boshqa qo'l bilan turli vositalar ila o'zining asl maqsad-muddaolarini yashirgan holda, zimdan "ish" ko'rayotgan davlatlar, xalqaro tashkilotlar, siyosatdonlarni anglash qiyin bo'lmoqda. Bunga ommaviy axborot vositalari, turli ijtimoiy tarmoqlar ba'zan yaltiroq qog'ozga "o'rab", ba'zan ochiqchasiga o'z niyatlarini bayon etayotgan "chiqish"lar guvoh." Ammo, taraqqiyotning mevasi bo'lgan, to'g'ri foydalanilganda insonning og'irini yengil, uzog'ini yaqin qiluvchi ijtimoiy tarmoqlardan qat'iy voz kechishning, uning "darvozalarini berkitish"ning imkoni yo'q. Internet tarmog'idan voz kechishga intilishning o'zi jaholat, yangilikdan qochish, hattoki, qoloqlik jamiyati sari yuz burishga teng. Axborot texnologiyalarining rivoji, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotiga jadallik bilan kirib kelishini ijobiy qabul qilgan holda bu dunyoda yaratilgan barcha moddiy va ma'naviy ne'matlardan, imtiyoz va imkoniyatlardan foydalanish istagi ustun bo'lgan insonni bu huquqlardan mahrum qilishga urinish emas, imkoniyatlardan oqilona foydalangan holda yaxshilikka ishlash yo'lini topishimiz, oqil insonlar singari har bir "o'zanni" yaxshilik tomon "burishimiz" lozim. Yurtboshimiz oldimizga qo'ygan talabni bajarishimiz, mamlakatimiz aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, shu yo'nalishdagi ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini yanada oshirish zarur.

Bugun axborot oqimi nisbatan ko'paygan, ammo yoshlarning unga qiziqishi yuqoriligini hisobga olib, ularning ongiga chuqur ta'sir ko'rsata oluvchi, ularning tasavvurlari, dunyoqarashlarini kengashishiga, xulq-atvorlarini milliy qadriyatlarimizga xos va mos bo'lgan odatlarning shakllanishiga xizmat qiluvchi, o'z milliy timizdagi kontentlarni yaratish, ommalashtirish, ko'paytirishdek muhim vazifa oldimizda turibdi. Milliy kontni rivojlantirish uchun mamlakatimizda huquqiy asoslarni yaratish uchun jadal qadamlar qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 21-oktabrda 888-sonli "Internet jahon axborot tarmog'ida milliy kontentni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilingan. Milliy kontentni rivojlantirishning ijobiy tomonlari sifatida eng muhim ko'rsatkich shundaki, milliy kontent aksariyat hollarda ona tilida taqdim etiladi. Qolaversa, u o'quvchilarda ma'lum bir mamlakat yoki mintaqaning madaniy merosi, qadriyatlari va an'analarini aks ettirish imkonini beradi. 3000 yillik davlatchilik tarixiga ega bo'lgan, 1,5 million yillar avval eng qadimgi inson faoliyatining madaniy izlari topilgan (Janubiy Farg'ona Selung'ur g'ori), 4-5 ming yillar avval sun'iy sug'orish va shudgorlab ekishga asoslangan dehqonchilik madaniyati shakllangan (Baqtriya, Xorazm, So'g'dda uzunligi 15-20 km ga yetadigan kanallar qazilganligi), 2750-2500 yillar oldin Baqtriya, Xorazm, So'g'd kabi podshohliklar, 2100-1800 yillar avval qudratli Kushon saltanati, IX-XII asrlarda qoraxoniylar, xorazmshohlar sulolasi, XIV-XV asrlarda Amir Temur saltanati barpo etilgan, madaniy yodgorliklar bugungi kunda ham qad rostlab turgan bizning o'lkamizda turizm,

ma'naviy hayot va boy madaniyatimizni ijtimoiy tarmoqlar orqali dunyoga namoyish etish, ko'rsatishga arzulig, bebaho sanalgan merosimizni jahonga taqdim etishimiz turistlarning qizishni oshiradi, hamyurtlarimida o'zlik va g'urur hissini uyg'otishi tabiiy. Bu yana bir ijobiy holatni, yoshlarning o'z millati tarixi va jamiyati bilan aloqalarni mustahkamlaydi. Davlatimiz rahbari 2023-yil 22-dekabrda bo'lib o'tgan Ma'naviyat va ma'rifat Kengashida "O'zbekiston o'zbek madaniy diplomatiyasini jahon miqyosida rivojlantirish, aholi va sayyohlarni mamlakatning boy madaniy merosi bilan keng tanishtirish borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'tarishini" ta'kidladilar. Bu borada O'zbekistonning turistik salohiyatini ko'z-ko'z qila oladigan milliy kontentlar tayyorlash va omma ixtiyoriga havola etish ham muhimdir. Bu borada Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tashabbusi bilan har bir viloyat bo'limi va tuman bo'linmalarining rasmiy sahifalari orqali milliy qadriyatlarimiz, kitobxonlik va mutolaa, tarixiy qadamjolar, tanlov va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning keng jamoatchilikka yetkazib borilayotganligini ham soha rivojiga qo'shilayotgan o'ziga xos ulush deyish mumkin. Bu sohani yanada rivojlantirish, yoshlar orasida ommaviylashishiga erishish uchun oson "hazm bo'ladigan", ko'zga ko'rinadigan yoshlarning qiziqishlari va tajribalariga mos keladigan ma'lumotlar asosida visual va multimedia kontentlari orqali milliy tilda milliy qadriyatlarimizni singdirgan holda, qadriyatlarimizni ulug'lovchi axborotlarni taqdim etib borish zarur. Shu bilan birga yoshlarning qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'lim ilovalari, o'yin platformalarini yaratish maqsadga muvofiq. Yoshlarga tengdoshlarning ta'siri yuqoriligi, ularning tavsiyalari va bugungi kunda turli sohalarga yutuqqa erishgan yoshlar orqali (masalan Bahodir Jalolov, Diyora Keldiyorova kabi) tavsiyaviy kontentlarning yaratilishi, ularning sog'lom turmish tarziga, kitobxonlikka va ilmga intilishga, tarixiy qadamjolarga sayohatga undash, o'z oldiga maqsad qo'yib unga tomon intilish mazmunidagi videokontentlar keng tarqatib borilsa jamiyatda sog'lom turmush tarzini tanlagan va doimiy sport bilan shug'ullanuvchilar, kitobxonlar, kreativ fikr egalari ko'payib boradi.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash mumkinki, milliy kontentlar – milliy qadriyatlarimizni keng targ'ib etish uchun bizga berilgan imkon, keng maydon vazifasini bajara oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston. 2021 y. B.280.
2. Sh.Mirziyoyevning Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Kengashida so'zlagan nutqi. Xalq so'zi gazetasi. 2023-yil
3. A.Mavrulov. Nisbatlar haqiqati. Ma'naviyat. 2024 y. B 6-7.

MILLIY KONTENTDA QADRIYATLARNI TARG'IB QILISHDA AGROTURIZMDAN FOYDALANISHDA XORIJ TAJRIBASI

Farangiz YORIYEVA,

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti
tayanch doktoranti*

So'nggi yillarda agroturizm madaniy merosni ko'rsatish va an'anaviy qadriyatlarni targ'ib qilish uchun samarali vosita sifatida e'tiborga tushmoqda [1]. Jahon mamlakatlari agroturizmni nafaqat iqtisodiy rivojlanish vositasi, balki o'ziga xos madaniy qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilish vositasi sifatida ham qo'llamoqda [2]. Agroturizm orqali turistlar qishloq hayotiga, hunarmandchilikka, an'anaviy oshxona va qishloq xo'jaligi jarayonlariga yaqinlashadi [3].

Ushbu maqolaning maqsadi — boshqa mamlakatlarning agroturizmda milliy qadriyatlarni targ'ib qilish yo'llarini tahlil qilish va O'zbekiston uchun ushbu tajribalardan foydalangan holda takliflar berishdir.

Agroturizm mahalliy hamjamiyatlar bilan turistlarni to'g'ridan-to'g'ri bog'lash orqali milliy qadriyatlarni keng ommaga yetkazadi. Ushbu turizm turi quyidagi yo'llar orqali milliy kontentni kuchaytiradi:

Madaniy moslashuvchanlik, ya'ni turistlarga hunarmandchilik, milliy oshxona va qishloq hayoti bilan tanishish imkoniyati berish [4].

Merosni saqlash, ya'ni an'anaviy qadriyatlarni avloddan-avlodga o'tkazishga ko'maklashish [5].

Mahalliy hamjamiyatlar uchun iqtisodiy imkoniyatlar, ya'ni qishloq joylarda qo'shimcha daromad manbalarini yaratish orqali mahalliy madaniyatni saqlab qolish uchun rag'bat yaratish [6].

Agroturizm orqali qadriyatlarni targ'ib qilishda xorij tajribasi sifatida quyidagi rivojlangan mamlakatlarni ko'rib chiqishimiz mumkin:

Italiyada agroturizm mahalliy oshxona, vino ishlab chiqarish va hunarmandchilik atrofida shakllangan [7]. Italiya fermerlari turistlarga uzum terish, pishloq tayyorlash va ovqat pishirish mashg'ulotlarini taklif qilishadi [8]. Ushbu faoliyatlar orqali Italiyada mahalliy qadriyatlar targ'ib qilinib, Italiya madaniyatining boy oshpazlik va qishloq xo'jaligi merosi keng ommaga tanitiladi [9].

Yaponiyada qishloq turizmi asosan an'anaviy dehqonchilik, choy marosimlari va sholi ekish tadbirlari atrofida rivojlangan [10]. Bu tadbirlar nafaqat turistlar uchun qiziqarli, balki ta'limiy ahamiyatga ham ega bo'lib, turistlarga Yaponiyaning tabiat va qishloq xo'jaligi bilan bog'liq tarixiy aloqasini tushunishga yordam beradi [11]. Yaponiyada agroturizm mahalliy odat va mavsumiy tadbirlarni o'z ichiga olgan bo'lib, bu milliy madaniyatni ommalashtirish uchun samarali platforma hisoblanadi [12].

AQShda agroturizm fermalarda dam olish, qovoq maydonlari va vino zavodlari ekskursiyalari kabi tadbirlarni o'z ichiga oladi [13]. Bu turizm oilaviy tadbir sifatida ommalashgan bo'lib, bolalarda tabiatga hurmat, dehqonchilik bilan tanishish imkonini beradi [14].

Xorijiy agroturizm strategiyalarini qo'llash orqali O'zbekistonda quyidagi afzalliklarga erishish mumkin:

Madaniy almashinuvni kuchaytirish - xalqaro turistlar O'zbekiston merosi va qadriyatlari bilan tanishadi, bu esa madaniyatlararo tushunishni mustahkamlaydi;

Qishloq iqtisodiyotining rivoji, ya'ni boshqa mamlakatlar tajribasini tatbiq etish orqali qishloq joylarda daromad manbalarini kengaytirish mumkin;

An'anaviy qadriyatlarni saqlash, Yaponiya va Italiya kabi davlatlar singari O'zbekiston ham agroturizm orqali o'zining qadriyatlari va an'alarini kelajak avlodlarga yetkazib borish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirish uchun quyidagilarni taklif etish mumkin:

-An'anaviy hunarmandchilik va san'atni rivojlantirish, Italiyada hunarmandchilikka katta e'tibor qaratilganidek, O'zbekiston ham Rishtondagi kulolchilik, Marg'ilonning ipak to'qish san'ati, Buxoroning kashtachilik an'analari kabi o'ziga xos kasblarni agroturizm doirasida ommalashtirishi mumkin;

-Mavsumiy qishloq xo'jaligi faoliyatlarini integratsiyalash, O'zbekistonda mavsumiy qishloq xo'jaligi tadbirlari, masalan, paxta terish, uzum yig'ish, qishloq sayohatlari doirasida turistlarga tanishtirilsa, bu O'zbekiston qishloq xo'jaligi an'alarini xalqaro miqyosda tanitish uchun imkoniyat bo'ladi;

- Oshpazlik sayohati orqali agroturizmni kengaytirish, Italiyada bo'lgani kabi, O'zbekiston ham agroturizm orqali milliy oshxonani keng ommaga tanitishi mumkin. Buxoroning non pishirish, sumalak tayyorlash va boshqa an'anaviy taomlar turistlarni o'ziga jalb qilishi va milliy qadriyatlarni kengroq tanitishga yordam beradi.

O'zbekistonda agroturizmni targ'ib qilish uchun raqamli marketing strategiyalarini taklif etish mumkin:

O'zbekiston agroturizmini raqamli marketing yordamida xalqaro miqyosda targ'ib qilish mumkin. Bunga quyidagilar kiradi:

Ijtimoiy tarmoq kompaniyalari: Instagram va Facebook orqali agroturistik tadbirlar va xizmatlarni keng ommaga tanitish;

Bloggerlar bilan hamkorlik: Xalqaro bloggerlarni jalb qilish orqali keng auditoriyani jalb qilish;

SEO optimallashtirish: "O'zbekistonda agroturizm" kabi kalit so'zlarni qidiruv tizimlarida ommalashtirish;

Virtual ekskursiyalar: O'zbekiston fermalari va qishloq hayotini onlayn ko'rsatish orqali tashrif buyurishni rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, agroturizm O'zbekiston uchun o'zining boy madaniy merosini dunyoga namoyish qilish uchun qimmatli imkoniyat

yaratadi. Xalqaro tajribalardan foydalanish orqali O'zbekiston barqaror agroturizm sanoatini rivojlantirishi mumkin, bu nafaqat mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlaydi, balki o'zbek qadriyatlarini global maydonda targ'ib qiladi. Strategik rejalashtirish, raqamli marketing va davlatning qo'llab-quvvatlashi bilan O'zbekistondagi agroturizm madaniy almashinuv va iqtisodiy o'sishni kuchaytiruvchi asosiy omilga aylanish imkoniyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Butler, R., & Rogerson, C. M. (2016). *Tourism and resilience: Critical perspectives*. Routledge.
2. Philip, L., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). *A typology for defining agritourism*. *Tourism Management*, 31(6), 754-758.
3. Kizos, T., & Iosifides, T. (2007). *The contradictions of agrotourism development in Greece: Evidence from three case studies*. *South European Society and Politics*, 12(1), 59-77.
4. Barbieri, C. (2013). *Assessing the sustainability of agritourism in the US: A comparison between agritourism and other farm entrepreneurial ventures*. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(2), 252-270.
5. Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C. (2014). *Agritourism from the perspective of providers and visitors: A typology-based study*. *Tourism Management*, 40, 394-405.
6. Gil Arroyo, C., Barbieri, C., & Rich, S. R. (2013). *Defining agritourism: A comparative study of stakeholders' perceptions in Missouri and North Carolina*. *Tourism Management*, 37, 39-47.
7. Hjalager, A. M. (1996). *Agritourism: The evolution of a tourist concept*. *Tourism Management*, 17(2), 173-182.
8. Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). *The Experience Economy: Work is Theatre and Every Business a Stage*. Harvard Business Press.
9. George, H., & Reid, D. (2005). *Rural tourism development: Localism and cultural change*. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 112-125.
10. Nickerson, N. P., Black, R. J., & McCool, S. F. (2001). *Agritourism: Motivations behind farm/ranch business diversification*. *Journal of Travel Research*, 40(1), 19-26.
11. Sonnino, R. (2004). *For a 'Piece of Bread'? Interpreting Sustainable Development through Agritourism in Southern Tuscany*. *Sociologia Ruralis*, 44(3), 285-300.
12. McGehee, N. G., & Kim, K. (2004). *Motivations for agri-tourism entrepreneurship*. *Journal of Travel Research*, 43(2), 161-170.
13. Sharpley, R., & Sharpley, J. (1997). *Rural tourism: An introduction*. International Thomson Business Press.
14. Reynolds, R. D. (2005). *The role of agri-tourism in rural development and promoting cultural heritage*. *Journal of Rural Studies*, 21(1), 28-37.

MILLIY KONTENT – MA’NAVIY XAVFSIZLIK KAFOLATI SIFATIDA

Hayotjon NURULLAYEV,

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
Ta’lim muassasalari bilan ishlash va vatanparvarlik
bo’limi bosh mutaxassisi*

Inson yaralibdiki uning borliqda mavjudligi hamda yashab qolishi uchun turli xavf-xatarlar bilan yashab qolishga intiladi. Insonning jismiga nisbatan yetkaziladigan xavf choralaridan himoyalaniishi insonning jimsini asrasa uning ongi va tafakkuriga yetkazilishi mumkin bo’lgan xavf-xatarlar esa uning ma’naviy olamiga xavflarni yuzaga keltiradi. Kishi jismiga yetkazilgan jismoniy zarar oqibatlaridan xalos bo’la olishi mumkin. Ammo uning ongi va tafakkuriga yetkazilgan jarohat esa davolanishi mumkin hisoblanadi. Endi bizda savol tug’ilishi turgan gap Ma’naviy xavfsizlik nima va nima uchun bugun ma’naviyat barcha sohalardan o’n qadam oldinda bo’lmog’i lozim?

Ma’naviy xavfsizlik deganda biz – odam, millat va jamiyat a’zolarini ma’naviy xurujlar, g’oyaviy tahdidlardan himoyalaniish tizimini ifodalovchi tushunchadir.

Ma’naviy xavfsizlikni biz milliy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida umummilliy manfaatlarning himoya qilinishga yo’naltirilgan faoliyat sifatida qarab milliy manfaatlarni ta’minlash ehtiyoji bois vujudga keladigan va jamiyat a’zolari ma’niviy, g’oyaviy-ruhiy hayotining barqarorligi va xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan faoliyat va uzluksiz jarayon tushunmog’imiz darkor. Xususan millat milliy xavfsizligi ma’naviy qadriyatlar rivojini ta’minlash, ularni tashqi tahdidlardan himoya qilishga yo’naltirilib, ma’daniyatdagi ruhiy, psixologik, axloqiy jihatlarining uyg’unligini ta’minlashga qaratiladi.

Ma’lumki, inson ma’naviyatiga qarshi qilingan tahdid qurolli xurujlarga nisbatan ko’proq ta’sir kuchiga ega bo’lib bormoqda. Shu bois, bunday tahdidlarning oldini olish uchun millat barqaror taraqqiyotini ta’minlashni o’z oldiga maqsad qilib qo’yan har qanday davlatda kishilik a’zolari manfaat muddaolarini himoya qilishda ma’naviy xavfsizlik masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Tarixiy taraqqiyot shuni ko’rsatadiki, muayyan millatni zabt etmoqchi bo’lgan istilochilar, avvalo xalqning ruhiyati, e’tiqodi, tili ya’ni ma’naviy qadriyatlarini yo’q qilishga harakat qiladi. Qaysiki davlatning milliy ma’naviyati va qadriyati parokanda etilgan millat va elatlar o’zligini yo’qotadi hamda hukmron mafkura ta’siri ostida mustamlakachi davlat manfaatlariga xizmat qilishga majbur bo’ladi. Bu borada I.Karimov “Uzoq tariximizdan ma’lumki, — har qanday zo’ravon bosqinchilar va yurtimizda hukmronlik qilmoqchi bo’lgan kuchlar yovuz niyatlariga erishish uchun avvalo, milliy madaniyat va an’analarimizni yo’q qilish, shu yo’l bilan bizni ma’naviy jihatdan zaiflashtirishga, kuch-qudratimizni yo’qotishga harakat qildi” [2]

degan fikrlaridan anglash mumkinki tarixiy ildizi chuqur, ma'nan to'q va e'tiqodan kuchli bo'lgan millatgina omon qoladi.

Glaballashuv jarayonlari tufayli ayni vaqtda bir davlatni boshqa davlat tomonidan qurol yordamida bosib olish xavfi kamayib, global makonda axborot almashuvi ta'sirida ma'naviy omillar vositasidan foydalanib turli millat va elat kishilarining ongi, qalbi va ruhiyatiga ta'sir o'tkazish imkoniyatlari beqiyos darajada oshdi [3]. Endilikda axborot alishuvi natijasida turli xalqlar ma'naviyati va madaniyatiga kuchli ta'siri orqali millat xavfsizligi sustlashuviga olib kelmoqda. Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy xavfsizlik tizimining ma'naviyat bilan uzviy bog'liqligi ta'minlangandagina milliy xavfsizlikning yaxlit tizimini shakllantirish mumkin. Ma'naviy xavfsizlik barqarorlikni ta'minlashda asosiy ma'naviy omil sanaladi. U mamlakat ravnaqi yo'lida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan ichki va tashqi tahdidlarga to'g'ridan to'g'ri aloqador hisoblanadi. Kun sayin kishilar ongi va ruhiyatidan ko'tarilishni boshlagan yurt tinchligi, vatan ravnaqi, xalq farovonligi g'oyalarga sadoqat tuyg'usini shakllantirish bugungi kosmopolitizm g'oyalari keng targ'ib etilayotgan davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'lida esa axborot makonida yashayotganimizni inobatga O'zbekiston o'z domenida milliy kontentlar yaratish hamda uni targ'ibotini samarali yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin.

Dunyo manzarasida namoyon bo'luvchi manfaatlar to'qnashuvi sharoitida turli geosiyosiy ziddiyatlar, qurolli to'qnashuvlar, davlatlararo nizolar ortib borishi suratida axborot xurujlari ham keng tus olyapti. U, o'z navbatida, borgan sari davrimizning tom ma'nodagi yadro qurolidan qudratli quroliga aylanmoqda. Chunki inson ongi va qalbini zabt etish, unga o'z hukmini o'tkazish, tarixiy o'zligi, o'tmishi, ma'naviyati, milliy urf-odat va qadriyatlaridan judo etishga yo'naltiriladigan axborot xurujlari ko'rinmaslik xususiyatiga egadir. Shunday ekan, unga qarshi milliy axborot immunitetini shakllantirish, axborot maydonida raqobatbardosh milliy kontent yaratish dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda [4].

Bu xususida, 2023 yilning 22-dekabrida davlat rahbari Sh.Mirziyoyev tomonidan o'tkazilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining yig'ilishida va joriy yil 12-yanvardagi Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishida bu masalaga alohida e'tibor qaratib, zamonaviy tahdidlarga qarshi munosib kurash olib borish uchun, avvalo, axborot makonida milliy kontent yaratish zarurati, dunyodagi voqealarga milliy manfaatlar nuqtayi nazaridan baho berish lozimligi, aks holda, tashqaridan turli axborot xurujlari kirib kelishiga imkon yaratib qo'yilishi, yangilik va axborotga ehtiyojlarning boshqalar tomonidan to'ldirilishiga sabab bo'ladigan noxush oqibatlardan ogoh bo'lishga da'vat etdi [1].

Haqiqatdan ham, bu hozirgi davrning ustuvor talabi va shartidir. Shu bois, bu mavzu milliy media makonimizda ko'p muhokamalarda turfa fikrlar bildirilmoqda.

Dunyoda axborot xurujlari va gibrid urushlar shiddatli tus olmoqda.

Bu jarayonda inson e'tibori, diqqatini jalb etish bosh maqsadga aylangan. Ana shunday kurash maydonida har bir davlat, har bir xalq o'zligini saqlab qolishi, o'z milliy manfaatlarini himoya qilishi uchun jamiyatda siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy bilim va tafakkur darajasi nihoyatda yuqori bo'lishi kerak. Bil aks, yot va g'araz niyatli axborotlar davlat boshqaruv jarayonlarini izdan chiqarishi, insoniyatni boshi berk ko'chaga yetaklashi mumkin. O'zbek millati ayniqsa, yoshlarni bunday salbiy axborotlar ta'siridan asrash uchun o'z milliy axborot makonimiz bo'lishi va ushbu manbalar milliy kontent bilan to'ldirilishi shart va zarur. Shu o'rinda biz yuqorida fikr yuritgan milliy kontent o'zi nima ekaniga yoritib o'tsak.

"Kontent" bu - o'z-o'zini ifoda etish, tarqatish, marketing va yoki nashr etish uchun nutq, yozuv yoki har xil san'at turlari kabi biror-bir vosita orqali ifodalanishi kerak bo'lgan axborot vositasi hisoblanadi. Bu borada bir necha jihatni farqlay bilishimiz lozim. Shunday qilib kontent bu biz ijtimoiy tarmoqlarda ko'radigan barcha narsa. Bular: post, storis, video va hatto ijtimoiy taqmoqlarda biz ko'p duch keladigan reklamalar ham kontent shakllaridan biri desak adashmagan bo'lamiz [5].

Kontent siyosiy, huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy, ta'lim va tarbiyaga oid yoki boshqa ko'ngilochar mavzularda bo'lishi mumkin. Inson ongi va dunyoqarashiga yot g'oyalar turli axborotlar orqali singdiriladi va bu jarayonda "yumshoq kuch"ni ifoda etuvchi yuqorida sanab o'tilgan har bir yo'nalishning o'z o'rnini va vazifasi bor.

Masalan, xorijiy ommaviy axborot vositasida ko'ngilochar mavzularda berilgan yot g'oyalar negizida targ'ib qilinuvchi "yangi tahdidlar" ga oid materiallarga xuddi shunday yunalishdagi milliy asarlarni boshqacha rangli formatlarda namoyish etish va undagi g'oyaviy ta'sir etish vositalariga ahamiyat qaratish lozim. Axborot xurujiga shu janrdagi materiallar bilan, ta'lim yo'nalishidagi kontentga shunga mos vositalar asosida javob qaytarilsa, maqsadga muvofiqdir. Xususan, vatansizlik g'oyalarini vatan ozodligi yo'lida jonini fido etgan jadidlar siymolari ishtirokidagi milliy kontent mahsulotlari bilan sestimali yaratish orqali javob qaytarish mumkin.

Siyosiy mavzulardagi kontentlarga to'xtaladigan bo'lsak, yurtimizda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlar, qonunchilik va boshqa sohadagi o'zgarishlarni - xalqimizga va xorijdagi axborot iste'molchilariga tezkor, xolis, ochiq va xalqchil tilda yetkazish nafaqat jurnalistlar balki zamonamizning o'zini o'zbek deb atovchi har bir fuqarosi ongi shuuriga singdirish va amaliyotga tadbiq etish lozim.

Yuqoridagi ko'zlangan maqsadlarni amalga oshirishda internet nashrlar va ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatidan ham samarali foydalanish lozim. Zero, bugun dunyo ahlining 60 foizdan ko'prog'i shu manbalardan foydalanadi. Demak, insoniyat qaysi axborot makonida yashayotgan bo'lsa, axborotni odamlarga yetkazishda o'sha vositalardan unumli foydalanish muhim.

Shu nuqtai nazardan, har bir millatning ijtimoiy hayotining bir bo'lagi bo'lgan kino sa'nati milliy kontentni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muayyan xalq o‘tmishi va o‘zligi, vatanparvarlik, buyuk ajdodlarning boy ilmiy va madaniy merosini tarannum oid ko‘proq tarixiy film va seriallar yaratish va namoyish etish orqali oynai jahonda muttasil taqdim etib boriladigan, lekin milliy an‘ana va qadriyatlarga yot g‘oyalarni targ‘ib etayotgan milliy hamda xorijiy kinolar, seriallar, dasturlar faoliyatini milliy media vositalarini yaratish orqali siqib chiqarishga erishish mumkin.

Zero, bugun axborot makonining mazmun va mohiyati transformatsiyaga uchrayotgan bir davrda milliy ruhda tarbiyalangan targ‘ibotchi, jurnalist, blogger va siyosatchilar eng ilg‘orlar safida millatni yagona mustaqil umummilliy g‘oya — yangi O‘zbekiston g‘oyasi ortidan ergashtirib, xalqimizning orzu va maqsadiga aylangan Uchinchi Renessans sari boshlashi ayni muddaodir. Bunga erishish uchun huquqiy, tashkiliy va intellektual salohiyatimiz yetarli, albatta.

Ishonchimiz komilki, zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk mutaxassislar bu ezgu maqsad yo‘lida hamjihatlikda harakat qilib, bugungi murakkab zamon sinovlariga o‘z so‘zini dadil aytibgina qolmay, tinchlik va farovonlik yo‘lidagi ezgu maqsadlarimizga erishishda ham intilishdan aslo to‘xtamaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh.Mirziyoyev. 2023 yilning 22-dekabrida davlat rahbari tomonidan o‘tkazilgan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat kengashining yig‘ilishida va joriy yil 12-yanvardagi Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig‘ilishi
2. Islom Karimov. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. –T.: «Ma‘naviyat» nashriyoti, 2013-yil, 13–14-betlar.
3. А.Очилдиев. “Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар” Т: “Мухаррир” 2009. 64-6
4. Б.Умаров. Глобаллашув зиддиятлари: иқтисодий, ижтимоий ва маънавий жиҳатлари. – Т: “Маънавият”, 2006. 7-6.
5. K.Allamjonov. Milliy kontent nima? <https://daryo.uz/k/2024/04/15/komil-allamjonov-nodavlat-teleradiokanallar-vakillari-bilan-uchrashdi>

MILLIY QADRIYATLARIMIZNI TARG‘IB QILISHDA LIBOSLARIMIZNING AHAMIYATI

Nigina SULTONOVA,

Buxoro davlat muzey qo‘riqxonasi katta ilmiy xodimi

Milliy liboslar har bir xalqning tarixi, madaniyati va urf-odatlarini aks ettiruvchi muhim unsurdur. O‘z milliy liboslarini saqlash va rivojlantirish orqali xalq o‘zining madaniy merosini avlodlarga yetkazadi. Milliy liboslar nafaqat o‘tmishdagi tarixiy xotiralarni yodga soladi, balki zamonaviy

jamiyatda ham o'ziga xos o'rin egallab, madaniy qadriyatlarni targ'ib qilishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi.

Qadimdan O'rta Osiyoning durdona shahri sanalmish Buxoro sharq va g'arbni bog'lovchi savdo yo'llari chorrahasida joylashgan bo'lib, bu savdodagi asosiy buyumlardan biri shubhasiz, karvon yo'lining nomiga bevosita aloqador bo'lmish ipak matolar sanalgan.

Manbalarning guvohlik berishicha, X asrdayoq Buxoro O'rta Sharqning eng yirik to'qimachilik markazlaridan biriga aylanib ulgurgan. Keyingi yillarda O'zbekiston, Kavkaz, G'arbiy Yevropaning ayrim shaharlarida o'tkazilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida Buxoro yaqinidagi Zandana qishlog'idagi to'qimachilik ustaxonasida tayyorlangan mato namunalari topildi. Bu matolar fanda "zandanachi" nomi bilan ma'lum. Buxorolik tarixchi Narshaxiyning ma'lumotiga ko'ra: "Xurosonning birorta shahrida bunchalik yaxshi gazlamalar to'qiy olishmagan. Shunisi hayratlanarliki, Buxoro to'qimachilari, Xurosonga borishganda ana shu gazlamalarni o'zlari bilan olib borishgan. U yerda to'qimachilik ustaxonalari ochib, gazlama to'qishgan, biroq ko'rinishi va sifati jihatdan ular Buxoroda to'qilganlaridan orqada edi...". E'tiborli jihati bunday matolar Buyuk ipak yo'lining yirik shaharlari – Bag'dod, Xuroson, Misr, Suriya, Vizantiya kabi hududlariga savdo maqsadida ko'p miqdorda olib borilgan.

Ammo keyingi o'tgan beqaror siyosiy vaziyatlar tufayli Buxoroda boshqa sohalar qatori hunarmandchilikning bu sohasiga jiddiy ziyon yetadi.

Keyinchalik Temuriylar davrida ham elchi Rui Gonzales de Klavixo Markaziy Osiyoning bir qator shaharlarida shoyi matolar ishlab chiqarilganligini qayd etadi.

Bu davrda shaharda turli xil gazlamalar, xususan, ipakka oltin va kumushdan bezak berib tayyorlangan yo'l-yo'l parcha, shuningdek, atlas, baxmal, doka, olacha, bo'z va boshqa matolar to'qilgan. Bu matolar o'zining to'qilishi, eni, rangi bilan bir-biridan farq qilib, turli xil ko'rinish kasb etgan. Birgina bo'zning o'zi, sharqshunos olimi R.Mukminovanning ko'rsatishicha, 8 xil rangda - qora, ko'k, sariq, chumoli rang, binafsha rang va boshqa tusli bo'lgan[4, 48].

XVIII asrning ikkinchi yarmida ham undan keyingi davrlarda ham Buxoro amirligida paxtadan to'qilgan matolar ipak va yarim ipakdan to'qilgan gazlamalar hunarmandlar tomonidan ko'p miqdorda ishlab chiqarilgan. O'rta Osiyo xonliklari ichida Buxoro amirligi Rossiyaga gazlamalarni eksport qilish bo'yicha yetakchilik qilishgan. Buxoroda tayyorlangan ipak va yarim ipak matolari Rossiyaning Orenburg savdo markazida Eronida ishlab chiqarilgan ipak va yarim ipak matolarga nisbatan 6-7 baravar ko'p sotilgani to'g'risida ma'lumotlar mavjud[3, 81]. Buxoro paxtasi va ipagidan tayyorlangan matolarni ko'proq Rossiyaning Volga bo'yi, Qozon va Sibir hududlarida yashovchi kambag'al oilalar ko'proq xarid qilishgan. Buxoroda arzon matoning 1 arshini 1-2 kopeyk (tiyin)dan sotilgan bo'lsa, bu matolar Rossiyada 5-6 kopeykga narxlangan Bundan savdogarlar ham katta foyda

ko'rgan hamda aholi uchun ham xamyonbop hisoblangan[2, 57].

XIX asrda liboslarni tikishda ishlatiladigan asosiy matolar sirasiga ip-gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kirgan. Xom ashyoning ko'pligi va arzonligi amirlik shaharlarida ipak, bo'z, jun va boshqa xil matolarni to'qishni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit vujudga keltirdi. To'quvchilikning asosan ikki turi: hammabop ip-gazlama to'quvchiligi va nisbatan qimmatroq ipak mato to'quvchiligi ko'proq taraqqiy etgan. Ip-gazlama matolarni to'qish bilan asosan ayollar, ipak va nimshoyi gazlamalar to'qish bilan esa erkaklar shug'ullanishgan. Buxoroda mato to'quvchilar ikki guruhga ajratilgan. Bir guruhi dastgohda mato to'qish bilan, boshqa bir guruh esa iplarni bo'yab naqsh tushirish (abrbandi) bilan shug'ullangan. Mato ishlab chiqarish bir vaqtning o'zida bir qancha hunarlarni o'zida mujassamlashtirganki, ular bir biri bilan uzviy bog'liqlikda faoliyat olib borgan. Masalan: matolarga rang berish, uni to'qish, turlarga ajratish. Shuning uchun bu kasb egalari ishlaydigan va istiqomat qiladigan guzarlari bir biriga yaqin bo'lgan yoki bir guzarda yashagan[7].

Milliy ipak matolaridagi ranglar boyligi o'lka tabiati, xalqning madaniy an'analari, uning ijodiyoti bilan bog'liqdir. Matolarni bo'yashda tabiiy ranglardan mohirona foydalanilgan. Kishilarning kiyim tikishda ijtimoiy ahvoli, yoshi, jinsiga qarab mato tanlangan. Ya'ni boyroq ayollarga libos tikishda yorqin qizil rangdan foydalanilgan bo'lsa; yashil, to'q qizil yosh jihatdan keksaroq ayollarga va erkaklar uchun esa yorqin pushti, sariq, nimsafsa singari rangli matolardan foydalanilgan[1, 32]. Ip-gazlama matolarning turlari va navlari juda xilma-xil bo'lgan. Ayollarning ro'mollari, lachaklarini tikish uchun shodoka ishlatilgan. Erkaklarning ko'ylaklari xom surup, sidirg'a chit, sodda to'qilgan - *qalami* deb nomlangan ip gazlamadan tikilgan. Yo'l-yo'l ip gazlama mato-olachalar ko'proq qishloq to'quvchilari tomonidan to'qilib, chopon tikishda ishlatilgan. Qolaversa amirlikda shunday hunar turi mavjud bo'lganki, bu hunar maxsus ustaxona va bozorlarda emas, balki uyda ishlab chiqarilgan. Kashtachilik- ayollar tomonidan to'qilgan va maxsus do'kon va savdo rastalari talab etilmagan hunar turi bo'lib, kashtalar ayollar tomonidan o'z liboslari va oila a'zolari liboslarini bezash maqsadida tikilgan. Jiyaklar ham xuddi kashtalar singari ayollar tomonidan uyda tikilgan kiyim qismi hisoblanadi.

XIX asrning boshlarida Buxoroda faqat rastai chitfurushi mavjud bo'lib, jami 284 do'kon faoliyat yuritgan bo'lsa, 1916 yilga kelib 46 yirik ipak to'quv sanoat korxonalari ipak va yarim ipak matolarni ishlab chiqarishgan[5, 127]. XIX asrning 70-yillaridan boshlab Buxoroda ipak to'quvchiligi (*shoyibofi*, *adrasbofi*, *alachabofi*) rivojlangan. Asosan *adras* va *yarim ipak* matolar ishlab chiqarilgan. Hunarmandchilik ipak matolarini ishlab chiqarish to'quv fabrikalari amirlik hududiga kirib kelguncha davom etgan.

Temir yo'lning 1874 yil kirib kelishi mamlakat ichki bozorida tub o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Temir yo'l orqali kirib kelgan fabrika matolari va kiyim detallari mahalliy ustalarning qo'l mehnatidan ko'ra nisbatan arzon va

hajmi ko'pligi bilan bozorni tez egallaydi. Aslzodalar kiyimida Fransiya va Rossiyada ishlab chiqarilgan naqshli shoyi matolar *-baxmal, kimxobr, kundal, farangi va atlas* qo'llanila boshladi. Ulardan tashqari yungdan to'qilgan movut ham erkaklar ustki kiyimida keng qo'llanildi. Yurtimizga sanoat va qishloq xo'jaligi texnikalari bilan birga Rossiya va Yevropa madaniyati elementlari ham kirib keldi. Fabrika va zavodda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar hunarmandlar tomonidan uzoq vaqt va mashaqqatli mehnat bilan yaratilayotgan mahsulotlarni bozordan siqib chiqardi. XX asr boshlarida esa mashinalashgan ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilishi bilan hunarmandchilik mahsulotlarining tarkibi va ishlab chiqarish hajmi keskin kamaydi. O'rta Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari XX asrning 20-yillarigacha saqlandi. Hozirda ko'pgina osori-atiqalar qatorida milliy liboslarimiz va mato namunalari muzeylarda saqlanadi. Jumladan, Buxoro davlat muzey-qo'riqonasida 440 dan ortiq gazlamalar turi ro'yxatga olingan. Ular ichida dastgohlarda to'qilgan namunalar bor. O'zbek va tojik ayollari tikishgan 600 dan ziyod kashtalar ham muzey fondida alohida ahamiyatga ega [6, 20]. Muzey matolari kolleksiyasi asosan o'tgan asrda O'rta Osiyoning ipak to'quv markazlari Buxoro, Kitob, Qarshi, Xo'jand, Samarqand, Marg'ilon, Qo'qon kabi shaharlarda ishlab chiqarilgan mahsulotlar namunalaridan iborat. Qolaversa, Hindiston, Xitoy, Rossiya va Yevropa mamlakatlaridan olib kelingan mato va buyumlar mavjud.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, liboslarimiz milliy kontentda xalqning boy tarixini aks ettirishning eng samarali usullaridan biridir. O'zbek milliy liboslari, ayniqsa, chopon, do'ppi, atlas va adras matolaridan tikilgan kiyimlar O'zbekiston tarixiy va madaniy hayotining muhim qismi hisoblanadi. Yosh avlod o'z tarixini va madaniyatini ma'lum unsurlar orqali anglash va qabul qilishga moyil. Shu bois, milliy liboslarni zamonaviy media va kontentda targ'ib qilish orqali yoshlarning o'z milliy qadriyatlariga bo'lgan hurmatini kuchaytirish va ularni o'zlikni anglashga yo'naltirish mumkin. Qolaversa, milliy liboslar xalqaro miqyosda milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Milliy liboslarimizni kelib chiqish tarixini o'rganish, ularni tahlil qilish orqali zamonaviy modaga uyg'unlashtirib, xalqaro maydonga olib chiqish xalqning urf-odatlarini butun dunyoga namoyish etish mumkin. Shu tariqa, milliy liboslar xalqning o'ziga xosligini xalqaro darajada targ'ib qilish vositasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуллаева Ш. Узбекистоннинг абрли матолари: анъананинг янги хаёти// Санъат журнали. №3, 2015. – Б.32.
2. Кастельская З.Д. Из истории Туркестанского края (1865-1917). Москва, 1980 г. – С.57.
3. Михалева Г.А. Узбекистан в XVIII – первой половина XIX века ремесло, торговля и пошлины. Ташкент.:Фан, 1991. – С.81.

4. Мукминова Р.Г. Очерки по истории ремесла в Самарканде и Бухаре в XVI в. - Т.:Фан, 1976. - С. 48.

5. Нуруллаева А. Бухарские шелковые ткани//Из истории культурного наследия Бухары. Бухара 2001г №7. – Б.127.

6. Содикова Н. Ўзбек миллий кийимлари XIX-XX асрлар Т.:Шарк, 2003й. – Б. 20.

7. С ухарева О.А. К истории городов Бухарского ханства Тошкент.: Фан 1958 г.

JAMIYATIMIZ XAVFSIZLIGIGA TA'SIR ETUVCHI AXBOROTLAR

Ilxom FAYZULLAYEV,

*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
tayanch doktoranti*

Bugun avj olayotgan globallashuv esa milliy ma'naviyatlarga qarshi xavf-xatarni emas, balki to'g'ridan-to'g'ri katta kuchga ega bo'lgan tahdidlarni yuzaga keltirmoqda. Ularning oldini olish imkoniyatlarini izlab topish va ilmiy asoslash dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Chunki bugungi tahdidlar real kuch sifatida milliy ma'naviyatlarning yemirilishini kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda mamlakatimizda yashayotgan barcha insonlarning o'zaro jipsligi, turli tahdidlarga qarshi yagona kuch sifatida harakat qilishga erishilishi bilan bog'liq imkoniyatlarimizdan samarali foydalanishimiz lozim. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yanada ogoh va sergak bo'lish eng asosiy boyligimiz bo'lgan va biz haqli ravishda faxrlanadigan ko'p millatli xalqimizning birdamligi va jipsligini ko'z qorachig'idek asrash hamda yanada mustahkamlash O'zbekistonni o'z vatani, deb biladigan har bir insonning muqaddas burchidir". Ana shunday tuyg'ularning mustahkam bo'lishi milliy ma'naviyatlarga nicbatan yuzaga keladigan tahdidlarning oldini olishda amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

Dunyo ijtimoiy tarmoqlar davriga o'tdi. Endilikda uning jamiyatga ta'sirini sarhisob qilmaslik mumkin emas. Ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylandi, uning dinamikasi va o'zaro ta'sirini tubdan o'zgartirdi. Ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga ta'siri ham ijobiy, ham salbiy bo'lishi mumkinligini kundalik misollarda ko'rishimiz mumkin. Ijobiy jihatlar qatoriga axborotni osonlik bilan yetkazish va tarqatish imkoniyati, yangi aloqa tarmoqlarini yaratish, aholining barcha qatlamlari uchun axborot va onlayn xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash kiradi. Biroq, salbiy oqibatlar ham bor: ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik, ma'lumotlarning maxfiyligi bilan bog'liq muammolar, soxta yangiliklarning paydo bo'lishi va kiberbulling. Ushbu maqolada biz ushbu mavzuni to'liqroq tushunish

uchun ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga ta'sirining asosiy ijobiy va salbiy tomonlarini ko'rib chiqamiz.

Ijtimoiy tarmoqlarning afzalliklari: yaxshilangan aloqa va ma'lumotlarga kirish haqida so'z yuritsak, ijtimoiy tarmoqlar jamiyatga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va uning asosiy afzalliklaridan biri aloqani yaxshilashdir. Ijtimoiy tarmoqlar tufayli odamlar uzoqdan do'stlari va qarindoshlari bilan osongina aloqada bo'lishlari, shuningdek, butun dunyo bo'ylab yangi tanishlar topishlari mumkin. Ular real vaqt rejimida muloqot qilish, fotosuratlar, videolar va boshqa ma'lumotlarni almashish imkoniyatini beradi.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar ajoyib ma'lumot manbai. Foydalanuvchilar dolzarb yangiliklarni olishlari, hayotning turli sohalaridagi so'nggi tendensiyalarni kuzatishlari, tajriba almashishlari va yangi voqealar haqida bilishlari mumkin. Bu, ayniqsa, o'rganish va kasbiy rivojlanish uchun

Texnika taraqqiyotining rivoji insoniyatni jamiyat oldidagi mas'uliyatini oshirmoqda va biroz mushohada qilishga undamoqda. Biz ba'zan o'zimiz yaratgan narsalarni foydali taraflaridan ko'ra zararli jihatlardan ko'proq foydalanamiz, ya'ni hayot haqiqatini unutimiz nafsimizning quliga aylanamiz. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi mumkin bo'lgan talabalar va mutaxassislar uchun foydalidir.

Biroq, ijtimoiy tarmoqlarning barcha afzalliklariga qaramay, ba'zi kamchiliklar mavjud. Anonimlik imkoniyati kiberbulling, yolg'on ma'lumotlarning tarqalishi va shaxsiy hayotning buzilishi kabi bir qator muammolarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlardan tez-tez foydalanish doimiy qaramlikka olib kelishi va odamlarni haqiqiy dunyodan chalg'itishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga ta'sir qiladigan bir qator kamchiliklari bor. Ulardan biri shaxsiy daxlsizlik masalasidir. Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari ko'pincha ular joylashtirgan ma'lumotlar keng jamoatchilikka ochiq bo'lishi mumkinligini anglamaydilar. Bu shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishiga va maxfiylikning buzilishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish doimiy qaramlikka olib kelishi mumkin. Ko'p odamlar haqiqiy aloqalarni rad etib, virtual dunyoda ko'p vaqt sarflashadi. Bu ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga, shuningdek, haqiqiy hayotdagi munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik, shuningdek, konsentratsiyani yo'qotish va samaradorlikni pasayishiga olib kelishi mumkin. Odamlar mazmunliroq ishlarni qilish o'rni, yangiliklarni aylanib chiqish yoki postlarga izoh berish kabi foydasiz ishlarga ko'proq vaqt sarflashlari mumkin. Natijada odamlar vaqtini qadrlamay qo'yadilar. Bu esa insonni dunyoni absurdlashgan holda ko'rishga o'rgatadi. Ma'nosizlik ijtimoiy hayotda depressiyani ko'paytiradi. Odamlar hayotdagi faol pozisiyalarini boy bera boshlaydilar.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlarning kamchiliklari maxfiylik muammolari va doimiy qaramlik bilan bog'liq. Insonlar hayotiga va umuman

jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatmaslik uchun ushbu xavflardan xabardor bo'lish va ijtimoiy tarmoqlardan mohirona foydalanish yo'l-yo'riqlarini ommaga singdirib borish lozim.

Ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga yana bir ta'siri ijtimoiy normalar va qadriyatlarining o'zgarishi bilan bog'liqdir. Ijtimoiy tarmoqlar va mediaolam jamiyatga katta ta'sir ko'rsatadi, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarga o'zgarishlar kiritadi. Ushbu hodisaning afzalliklaridan biri odamlar o'rtasidagi aloqani yaxshilash imkoniyatidir, ular bir-birlari uchun ochiq va qulayroq bo'ladi. Ijtimoiy tarmoqlar ham ma'lumotlarning tarqalishiga yordam beradi, bu esa fuqarolarning xabardorligiga va ijtimoiy sharoitlarning yaxshilanishiga olib keladi.

Biroq, salbiy tomoni ham bor ekaniini unutmaslik lozim: ijtimoiy tarmoqlar haqiqiy muloqot o'rnini bosadigan yuzaki munosabatlarning shakllanishiga hissa qo'shishi mumkin. Odamlar smartfonlar oldida ko'proq vaqt o'tkazoqda, yuzma-yuz uchrashuvlar va suhbatlar soni kamaymoqda. Bu yolg'izlik va depressiya holatiga olib kelishi mumkin.

Merriam-Webster lug'atida ijtimoiy tarmoqlarni "elektron aloqa shakllari (ijtimoiy tarmoqlar va mikro-bloglar uchun veb-saytlar kabi)" [1] deb ta'riflaydi, ular orqali foydalanuvchilar ma'lumot, g'oyalar, shaxsiy xabarlar va boshqa kontentni (masalan, videolar) almashish uchun onlayn hamjamiyatlarni yaratadilar. Hozirgi kunda ma'lumot almashish uchun hech qanday xat yoki telegramma kerak emas. Bu tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan dunyoda global miqyosda fikr almashish uchun tezkor vosita hisoblanadi.

Tahlillarga qaraganda, yoshlarning 90 foizi asosiy axborot manbai sifatida internetga, jumladan, ijtimoiy tarmoqlarga murojaat qilmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga salbiy ta'siri bevosita yoshlarning o'zidan bilish va ularning bu boradagi qarashlarini o'rganish maqsadida oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida onlayn so'rovnomalar tashkil qildik. Ijtimoiy tarmoqlardagi buniyodkorlikka qaratilgan g'oyalar va harakatlarni ko'plab keltirish mumkin. Lekin, unda sodir bo'layotgan vayronkor g'oyalarning targ'ib etishga qaratilgan harakatlarni anglab olish mushkul sanaladi.

Bunday keng imkoniyatlardan unumli foydalanishga intilayotgan g'arazli kuchlar o'zlarining vayronkor g'oyalarni ayni ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib etishga intilmoqdalar. Vayronkor g'oyalar – buniyodkor g'oyalarga zid bo'lgan, yovuzlik va jaholatga xizmat qiladigan g'oyalar majmuasini ifoda etadigan tushuncha. Jamiyatni tubanlikka yetaklab, odamlarni g'arazli niyat va qabih maqsadlarga undaydigan, xalqlar va davlatlarni tanazzul va halokatga mahkum etadigan g'oyalar (o'zining shaxsiy yoki ijtimoiy manfaatlarini o'zgalar hisobiga qondirish, bosqinchilik, talonchilik va boshqalar). Aqidaparastlik va jangari irqchilik (rasizm). Buyuk davlatchilik shovunizmi va ashaddiy millatchilik, fashizm, bolshevizm, terrorizm kabi mafkuralar vayronkor g'oyalar jumlasiga kiradi [2]. Dunyoda yuz berayotgan voqealar Arab dunyosida bo'layotgan hodisalarni tarmoqlar oraqli kuzatgan

arab ayollari Facebook tarmog'ida o'z sotsial uyushmasini tuzishadi. Bu uyushmada ularni bir g'oya birlashtirdi, ya'ni ayollarni avtomobil boshqarish va bu boradagi barcha ta'qiqlarni yo'q qilish edi. Harakat natijasida 2017-yili Saudiya Arabistoni podshohi Salmon ibn Abdulaziz as-Saud ayollarga haydovchilik guvohnomasini olish va avtomobil boshqarishga ruxsat beruvchi farmonni imzoladi. Unga ko'ra, ayollar 2018-yil iyunidan boshlab haydovchilik guvohnomalarini olishi mumkin bo'ldi [3].

Axloqsizlikni targ'ib etuvchi axborotlar. Albatta bugungi davr axborot asri davri. Kim axborotga egalik qilsa, dunyoga egalik qiladi. Bu borada ijtimoiy tarmoqlarda ustunlikka ega bo'lgan siyosiy kuchlarning qo'li baland kelmoqda. Tarmoqlardagi hattoki kattalarning ham aqlini shoshirib qo'yadigan pornografik video kontentlar, "LGBT" g'oyalarini ilgari suruvchi g'oyalar chinakam tahdidga aylandi.

UNICEF ma'lumotiga ko'ra, internet foydalanuvchilarining uchdan bir qismi 18 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlardir. Ana shunday bir holatda, global tarmoqda o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 ming, shahvoniy mazmundagi 4 mingdan ziyod sayt mavjudligi aniqlangan. Shuningdek, UNICEF o'tkazgan so'rovlar internetdan foydalanadigan o'smirlarning 90 foizi axloqsiz surat va videolarga duch kelishi, 60 foizi esa bu turdagi axborotni izlaganini ma'lum qilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, O'zbekistonda internet foydalanuvchilarining 35 foizi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilari va ularning aksariyati aynan yoshlar, shuningdek, bolalar ham hisoblanadi [4].

O'z isbotini topmagan, tekshirilmagan, biz uchun neytral bo'lgan axborotlar. Bugun tarmoqlarda asosli yoki asossiz, teshirilgan yoki tekshirilmagan axborotlar juda ko'p sanaladi. Ma'lum bir kuchlar o'zlarining g'oyaviy maqsadlarini amalga oshirish borasida o'z isbotini topmagan, tekshirilmagan, biz uchun ba'zida neytral bo'lgan axborotlarni tarqatmoqda. Shu ma'noda, mafkurada "mafkuraviy vahima" degan tushuncha mavjud. Mafkuraviy vahima (ingl, Moral panic, moral – "mafkura, axloq", panic – "vahima, qo'rquv"). Mafkuraviy vahima bu jamiyatdagi mavjud tinchlik holatiga rahna solish xavfi bilan aholini qo'rqitish maqsadida muammolarni taqdim etishdir. "Folklor (mahalliy) iblislar va mafkuraviy (ma'naviy va axloqiy) vahima" asari muallifi Stenli Kohenga fikriga ko'ra: "Mafkuraviy vahima – jamiyat qadriyatlari va qiziqishlariga xavf va qo'rquv soladigan vaziyat, voqea, kishi yoki kishilardan iborat guruhlarining paydo bo'lishi natijasida sodir bo'ladi. Jamiyatga, madaniy qadriyatlarga xavf keltirib turuvchi shaxslar "folklor iblislar" deb atala boshlandi. Mafkuraviy vahima tortishuv va ijtimoiy tanglikni o'z ichiga qamrab olgan qarama-qarshilikdir, bunda murosasozlik qiyindir" – deydi [5].

Xulosa sifatida shuni alohida ta'kidlash mumkinki, ijtimoiy tarmoqlar qanchalik tez ommalashib borishi natijasida, vayronkor g'oyalarning ham tez va ko'lamining kengroq tarqalishiga olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Social network. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20network>
2. Куронов М., Даминов И. ва бошқалар. Дунёнинг мафкуравий манзараси. – 178 Тошкент: Мухаррир, 2017. – Б.8-9.
3. https://www.fac.gov.sa/web/upload_dir/content/1614589525.pdf
4. Мирўктамova Ф. Виртуал оламдаги болалар. Хукук ва бурч. №1/2020.
5. Маврулов А. Тўраев Ш. Маънавият тарғиботчисининг ёрдамчи китоби. – Тошкент: Мухаррир. 2017. – Б.183-184.

MILLIY QADRIYATLAR – MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHNING ASOSIY TAYANCHI

Gulandom JO‘RAYEVA,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Jahon keng, dunyoda mamlakat ko‘p, lekin bu olamda betakror ona yurtimiz, O‘zbekistonimiz yakka-yu yagonadir. O‘zbekiston deb atalmish yurtning yagonaligi uning betakror tabiati, boy tarixi, mehnatkash insonlari bilan bir qatorda bu zaminda turli millat va elat vakillarining yagona oila farzandlaridek yashashlarida namoyon bo‘lmoqda. Bunday ahillik, do‘stlik va hamkorlik o‘zining chuqur tarixiy ildizlariga va asosiga ham ega. Adolatli milliy siyosat olib borilganida ko‘p millatlilik maqsadimiz yagonaligini, taqdirimiz birligini, hamjihatlik zarurligini tushunishga yordam beradi, umuminsoniy g‘oyalarning ustuvor bo‘lishini, shaxsiy manfaatlarni to‘g‘ri anglab olishni osonlashtiradi. Aksincha, milliy munosabatlarga ziyraklik va noziklik bilan yondashmaslik umummilliy tamoyillarga biroz e‘tiborsizlik ham tinchlik va barqarorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Xususan, qomusimizning 18-moddasida “barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e‘tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar, qonun oldida tengdir”, - degan qoida ana shu bag‘rikenglikning zamonaviy siyosiy-huquqiy ifodasidir. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov shunday yozadi: “Ayni chog‘da insoniyat tarixida buning aksini, ya’ni ko‘p elatli davlatlardagi millatlararo munosabatlarda uyg‘unlikning yo‘qligi, butun xalqlar va mamlakatlarni ancha orqaga ulotqirib tashlagan ijtimoiy-siyosiy falokatlariga olib borganini ko‘rsatuvchi misollar ham oz emas. Zero, ko‘p elatlilik nafaqat ayrim mamlakatlarning, balki butun mintaqalarning ham ichki siyosiy barqarorligi va milliy xavfsizligiga putur yetkazuvchi bosh omilga aylangan”.

Millatlararo hamjihatlik qaror topmasa, tajovuzkor millatchilik va shovinizmning halokatli g‘oyalari tarqalishi uchun qulay vaziyat yaratiladi.

Milliy istiqlol g'oyasining amal qilishiga, kishilar qalbi va ongiga singdirilishiga jiddiy zarar yetkazadi. Shuni hisobga olib, mamlakatimizda bu muammo ilmiy asosda, xolisona hal qilinmoqda.

Mamlakatimizda statistik ma'lumotlarga ko'ra, 136 millat, elat, xalq va etnik guruhlarining vakillari yashaydi. Ularning har biri o'z milliy madaniy urf-odatlarini, an'analari, tiliga, konstitutsiyaviy huquqiy tengliklariga ega. O'zbekistonda bugungi kunda 100 dan ortiq milliy madaniy markaz faoliyat ko'rsatmoqda. Shu yo'nalishda markazlar tuzish bo'yicha 15 ta tashabbuskor guruh ish olib bormoqda.

Turli millat vakillarining ijodiy tadbirlari, badiiy ko'rgazmalari, bir tomondan, ayni millatning O'zbekiston fuqarosi sifatida o'z o'rnini borligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, shu zaminda yashovchi barcha millatlarning O'zbekiston xalqi - O'zbekiston fuqarosi ekanligani namoyon etuvchi, mustahkamlovchi milliy g'oya atrofida birlashuviga olib boradi.

Ulug' bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy ham "Agar fikrlari va harakatlari jamiyat manfaatlariga xizmat qilmaydigan bo'lsa, mamlakatni bunday kishilardan tozalash kerak", degan fikrni bejiz aytmagan. Bashariyat tushunchasi rangorang millatlar va elatlar, shuningdek turli din va irqqa mansub insonlarni o'ziga qamraboladi. Demak har bir inson bashariyat va ayni vaqtda o'z xalqi, o'z Vataniining farzandi hamdir. Har bir kishida o'z xalqining tili, ruhiyati, an'analari, qadriyatlarini barq urib turadi.

E'tibor berilsa, mazkur qoidada milliy hayotga, fuqarolarning milliy histuygulariga daxldor muhim ahamiyatga ega bir qator tamoyillar belgilab qo'yilganiga ishonch hosil qilish mumkin. Tarixiy tajriba ko'p millatli davlatning barqarorligi millatlararo munosabatlarga daxldor huquq va erkinliklarni to'g'ri belgilab qo'yish bilan bir qatorda amaliyotda unga qanchalik rioya qilishga ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Xususan, millatlararo munosabatlar sohasidagi amaliyot haqida gap ketar ekan, istiqlol yurtimizdagi turli millat va elat vakillariga o'zining tarixiy vatanlari bilan aloqalar o'rnatishga imkon berganini qayd etish lozim. O'rnatilgan aloqalar ona tilini o'qitish va o'rganishni yo'lga qo'yish, turli qo'llanmalar va adabiyotlarni o'z vaqtida olish, yoshlarni ta'lim olish uchun rivojlangan mamlakatlar, ba'zan esa ularning tarixiy vataniga yuborish imkoniyatlarini yaratdi. Shuningdek keng qamrovli madaniy-ma'rifiy dasturlarni amalga oshirish uchun sharoit yuzaga keldi.

O'zbekiston hozir va bundan keyin ham o'z mustaqilligini himoya qila olishi uchun ko'p millatli o'zbekistonliklarning har bir avlodi milliy istiqlol g'oyalari ruhida tarbiyalab borishi barqarorlik va umummilliy totuvlik va bag'rikenglikni yanada mustahkamlab boradi. Chunonchi, milliy g'oya - barcha o'zbekistonliklarning manfaatlarini ham ifodalovchi g'oya hisoblanadi. Respublikada istiqomat qilib turgan 136 millat va elatning har biri o'ziga xos madaniyatga va ko'p asrlik an'analariga ega. O'zbekiston Respublikasi o'tkazayotgan milliy siyosatning eng muhim ustuvor yo'nalishi barcha millatlarning ravnaqi uchun tinch sharoit va imkoniyat yaratish,

millatlararo munosabatlarni uygunlashtirishdan iborat. Bu sohada keyingi yillardagi eng katta yutug'imiz umumiy uyimizdagi tinchlik va barqarorlik millatlararo va fuqarolararo totuvlikdir. Odamlarimiz ongida ana shu qadriyat va uning o'zgarmas ahamiyati tushunchasi kun sayin oshib borayotganligidir deyish mumkin.[1]

Bugun O'zbekiston diniy bag'rikenglik (tolerantlik) va millatlararo muros borasida faqat MDH davlatlariga emas, balki butun dunyoga namuna bo'lmoqda. Tariximizning har qaysi davrida din doimo odamlarda yaxshi hislatlarni ko'paytirib, yomonlaridan halos bo'lishga chorlagan, yuksak umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan. Bugungi kunda ma'naviy va diniy jabhalarda kechayotgan murakkab jarayonda barcha millat va din vakillari bir-birlariga nisbatan hamjihatlik bag'rikenglik va o'zaro hurmat tamoyillariga amal qilishlari doimiy barqarorlikning muhim omillaridan biridir.

So'nggi yillarda butun dunyo, shu jumladan, mintaqamizda kuchayib borayotgan diniy aqidaparastlik va jangarilik islomning asl mohiyati bo'lgan bag'rikenglikka zid bo'lgan harakatlarga sabab bo'lmoqda. Hozirgi zamonda milliy va diniy bag'rikenglik dunyoda tinchlik va barqarorlikni asrash hamda diniy ekstremizm, fundamentalizm va aqidaparastlikka qarshi kurashni, butun jahon hamjamiyatining ham Korligini nazarda tutadi. Shu tamoyilga asoslangan O'zbekiston turli dinlarga mansub qadriyatlarni asrabavaylash, barcha fuqarolar o'z e'tiqodini amalga oshirishi uchun zarur sharoitlarni yaratib berish, dinlar va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlash, ular o'rtasidagi qadimiy mushtarak an'analarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Diniy bag'rikenglik ham dinlararo hamda har bir dinning ichidagi turli xil yo'nalishlar va mazhablarning ezgu g'oyalarini qadrlash, bir-birlarini hurmat qilish asosida amalga oshadi. Bu milliy g'oya amal qiladigan ustuvor g'oyalar sifatida milliy bag'rikenglik va dinlararo bag'rikenglikka asoslash turli xalqlar va millatlar o'rtasida o'zaro hamjihatlik totuvlikni ta'minlash orqali erkin va farovon hayot qurishga, insonlarning tub hayotiy maqsadlari bilan mushtarakdir. Chunki milliy g'oya "aholining barcha qatlamlarida mafkuraviy, madaniy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarni izchil ravishda olib borish - bu zamon talabidir. Mafkura har qanday jamiyat hayotida zarur, chunki mafkura bo'lmasa odam, jamiyat, davlat yo'lini yo'qotishi muqarrar".[2]

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, milliy bag'rikenglik - turli milatga mansub kishilarning bir-birlarining tilini, dinini, turmush tarzi, urf-odati va an'analarini, milliy madaniy merosini hurmat qilishni, ularning sha'ni, qadr-qimmatini, or-nomusini qadrlash orqali amalga oshadigan o'ziga xos ma'naviy kenglikni (bag'rikenglikni) anglatadi. Milliy bag'rikenglik bunga zid bo'lgan, milliy manfaatga ziyon yetkazish hisobiga ta'minlanmaydi. U turli millat manfaatlarini uyg'un ko'rish va ta'minlash asosida mustahkamlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent O'zbekiston 2018.
2. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" Toshkent Ma'naviyat 2008
3. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". Toshkent. O'zbekiston. 2017.-B.488
4. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston. 2021.-B.270

ABDURAUF FITRATNING "OILA" ASARI MILLIY QADRIYATLARIMIZ TARG'IBOTCHISI

Xursandoy ATABAYEVA,

*Toshkent shahri Uchtepa tumanidagi
297-maktabning tarix fani o'qituvchisi*

Zamon shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda yaxshi xabarlar bilan birga goh u, goh bu manbadan odamlar orasida sodir bulayotgan shafqatsizlik, axlokiy buzuklik, zo'ravonlik bilan bog'liq vahimali xabarlarni eshitganda xar qanday vijdoni uyg'oq inson kayg'urishi shubhasiz. Bizning jamiyatda bunday insonlar kaerdan paydo bulmoqda? Albatta. bularning asl ildizi aksariyat hollarda ilmsizlik va tarbiya borasida yo'l qo'yilgan xatolarga borib taqaladi.

Bugun "Ko'pchilik ziyolilar qatorida men ham bir fikrni hamisha katta armon bilan o'ylayman: mamlakatimizda Uchinchi Renessansni yigirmanchi asrda ma'rifatparvar jadid bobolarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Boisi, bu fidoyi va jonkuyar zotlar butun umrlarini milliy uyg'onish g'oyasiga bag'ishlab, o'lkani jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, millatimizni g'aflat botqog'idan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etgan"[1] jadidlar bugungi globallashuv to'lqinlari ostida qolayotgan milliy o'zlik va millat qadriyatlarini saqlab qolish uchun juda zarur aslida.

Ayni paytda insonlar uchun eng oliy qadriyat hisoblangan oila, nikoh, farzand, ota-ona qadriyat borgan sari omma madaniyati qorishiuv natijasida o'zining mohiyati va qadr qimmatini asta sekinlik bilan yo'qlikka yuz tutmoqda. Bu muammolar xususida ma'rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitratning hayoti davomida yozgan adabiy-falsafiy merosi o'rganish bugungi mavjud muammolar va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ko'ngilsiz oqibatlarni bartaraf etgan bo'lar edi.

Fitrat o'z qarashlarida avlod tarbiyasi xususida "qachonki, biz yaxshi axloq egasi bulgan farzandlarni tarbiyalasak, bo'ynimizdagi bu xizmat majburiyati sokit buladi. Kimki, badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga xizmat emas, balki, dushmanlik qilgan buladi. Jamiyat ularning farzandlaridan

bezor bo'ladi"[2] degan mulohazalaridan jamiyatning ertangi kuni va kelajagi avlodlar qo'lida ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi.

Shuningdek, Fitrat faoliyatining asos nuqtasini – negizida ijtimoiy ozodlik g'oyasi bo'lgan erkinlik va demokratik davlatning yangi konsepsiyasi tashkil qiladi. Bu esa, o'z navbatida, uning ijtimoiy-siyosiy faoliyati bilan chambarchas bog'liq.

Jumladan, Fitrat qalamiga mansub "Sharq siyosati" nomli maqolasi "Bir vaqtlar "Sharqqa madaniyat maktablari, insoniyat madrasalari ocharmiz" degan bahona bilan Turkistonni qonga botirib, uning yuzini toptagan bosqinchi "jahongirlari fohishaxona va mayxonadan boshqa bir narsa" olib kelmadi." Fitrat shu o'rinda o'ziga o'zi savol beradi: "Ajabo, Ovrupa jahongirlari bu ishlarini bilibmi qildilar, bilmasdanmi qildilar?" Javobi esa "Albatta, bilib qildilar, jo'rttaga qildilar." Fitrat maqolasida mustamlakachilarning asosiy maqsadlari qo'l ostiga oligan mazlum xalqqa "madaniyat berish", "maorif tarqatish", "taraqqiy etdurmak" emas, "turli fohishaxonalar, mayxonalar ochib, bizning axloqimizni buzmoq" va oxir oqibatda "bizni ishdan chiqarmoq va o'z qo'llariga muhtoj qilib qo'ymoqdir" [3] degan fikrlariga ko'zimiz tushadi. Abdurauf Fitrat bu fikrlarni yozar ekan, siyosiy jihatdan ancha yetishgan, xalqni haqiqiy ahvoldan boxabar qilish uchun hech narsadan tap tortmay fikr yuritadigan shaxs sifatida kamolga yetganini ko'ramiz. U o'z xalqini ma'rifat yog'dusini ulashish uchun o'z jonini bir lahza ham o'ylamagani uning keskin bildirilgan fikrlaridan ko'rishimiz mumkin.

Ma'rifatparvar alloma ijodi davomida 1910 yil Istanbulda o'zining mashhur "Munozara", "Hind sayyohi", "Sayxa" she'riy to'plamini chop etadi. Turkiyadagi safarini yakunlagach, Fitrat maktab ishlari bilan mashg'ul bo'lgan paytlarda o'zining "Oila", "Rahbari najot", "Qisqacha islom tarixi" kabi asarlarini yozdi. 1922 yili nashr etilgan "O'zbek yosh shoirlari" to'plamlari katta shuhrat qozondi.

Uning "Chin sevis", "Hind ixtilolchilari", "Abo Muslim", "Abulfayzxon", "O'g'uzxon" kabi dramalari sahnaga qo'yildi va o'z davri adabiy tanqidchilari tarafidan juda iliq kutib olindi. Jadid bu davrdagi ijodi ozodlik g'oyalari bilan yo'g'rilgan asarlari barchasida bir maqsad – millat ozodligi, mustaqillik nashidasi, hurriyat, erkinlik mavzusi ilgari surilgan. Fitratning adabiy asarlari, xususan, dramaturg sifatidagi faoliyati zamondoshlari tomonidan yakdillik bilan e'tirof etildi.

Jumladan, "Chin sevis" dramasida biz oldingi Fitrat, ya'ni g'arb ilm-fanini o'rganishga bo'lgan targ'ibotning boshqa bir darajaga o'tgani, ya'ni siyosiy jihatdan yetuklikka erishgan Fitratni ko'ramiz. U asar qahramoni Karimbaxsh tilidan bu kabi g'oyalarini quyidagicha ifodasini kuzatish mumkin: "Ovrupo ishlarini o'rganmak albatta kerakdir. Ovrupoda o'qimoq oprupoliklarni insofli, adolatli deb maqtamoq uchun emas, ulardan o'zimizni saqlamoq, tishli-tirnoqli bo'lish uchun kerakdir"[4] degan fikridan ilm-fan yutuqlarini barchasini o'rganish hamda o'zimizni himoya qilish uchun ham zarur ekanligini ko'ramiz.

Har bir jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lgan oila instituti bugun yoki kecha paydo bo'lgan emas. Bu murakkab bo'g'in barcha davrlar uchun muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Bu borada jadid qalamiga mansub "Oila yoki oilani boshqarish tartiblari" asarida millat va davlat taraqqiyotida oila va bola tarbiyasi juda muxim ahamiyatga molik masala ekanligiga aloxida urg'u beradi. "Har bir millatning saodati va izzati, avvalo, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'lik. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qaerdaki, oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat xam shuncha kuchli va tartibli buladi. Agarda, bir mamlakatning aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l ko'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubxa ostida koladi" [5] deya e'tirof etadi.

Muallif "Oila" asarida oila qurish, uylanishda nimalarga e'tibor berish kerak, uylanishdan insonning asl maqsadi nima degan savollarga ilmiy va tibbiy jihatdan atroflicha yondoshgan. Dunyodagi rivojlangan davlatlar tajribasi misolida qarashlarini sodda, xalqona tilda tushuntirib berishga harakat qilgan. U "Avlodni tarbiyalash insoniyatning xizmati" ekanligi tushuntirishga harakat qilgan.[6] Bu fikr tarafdorlari sifatida jadidlarning aksariyati o'sha davrdagi bir-birini tanimasdan, muxabbatsiz, maqsadsiz oila qurishga keskin qarshi chikkanlar.

Abdurauf Fitrat xam bir-biriga noloyiq kishilarning nikoh qurishlarini qoralab, buning oqibati millatga qimmatga tushishidan tashvishda ekanligi "Nikoh albatta, sevgi va muhabbat asosida yuzaga kelmog'i lozim. Bir-birini tanimasdan, muhabbatsiz oila qurish, uylangandan keyin ham ayoliga shafqatsiz munosabatda bo'lish, so'kish, urish xotinlarning baxt va saodatdan noumid bo'lishlariga sabab buladi, erdan zulm ko'rgan ayol xech qachon o'z eriga muhabbatli bo'lmasdan, ... axloqiy tafakkur va vijdoniy hukm eslaridan chiqqan. Muhokama tafakkurini batamom tark qilib, bir moshinaga o'xshab erlarining ishoratiga tobe bo'lib qolganlar. Baxtsizligimiz va qoloqligimizning eng muhim sabablari ham shundadir. ... Mamlakatimizda ayollar erlaridan shuncha zulm ko'rsalar ham, izzat qilib bo'ysunadilar. Lekin, ularning bu harakatlari mehr va muhabbatdan emas, balki chorasizlik va mazlumlikdandir".[7]

Muallif asarda bola tarbiyasi masalasi yetakchi o'rinni egallaydi. Kitobning ikkinchi kismi "Farzand tarbiyasi" deb nomlanadi va muallif bu qismni ham "Badan tarbiyasi", "Aqliy tarbiya", "Axloqiy tarbiya" deb nomlangan mavzularga ajratib sodda shaklda tushuntirishga harakat qilgan. Xususan, "Agar saodat, izzat, osoyishtalik – roxat, sharaf, nomus va e'tibor kerak bo'lsa, tezroq avlod tarbiyasi usullarini bilib olib, bolalarimizni shu usul va qoidalar asosida tarbiya etishimiz lozim" deya uqtiradi.

Avlod tarbiyasi hamma davrlarda ham dolzarb masalalardan bo'lib kelgan. Bolani jamiyatga mukammal inson qilib tarbiyalash borasidagi chuqur asoslangan ilmiy, diniy, dunyoviy, tibbiy mulohazalarini ushbu asarida keng ommaga ulashadilar Abdurauf Fitrat shubhasiz XX asr birinchi choragi

Markaziy Osiyo ziyolilarining eng ko‘zga ko‘ringan va ta’sir doirasi kuchli bo‘lgan vakillaridan biri hisoblanadi.

U tarix varaqlarida yozuvchi, shoir, jurnalist, siyosiy arbob va Turkiston jadidchiligining g‘oyaviy yetakchilaridan biri sifatida muhrlandi. Ta’lim va tarbiya jarayonlarini isloh etishda Fitratning hayoti va faoliyatini o‘rganish, tadqiq va targ‘ib etish o‘z davri uchun nechog‘li ahamiyat kasb etgan bo‘lsa, bugungi kun uchun ham shunday muhim hisoblanadi.

Ayni paytda, jadidshunoslik va jadid tadqiqotlari, xususan fitratshunoslikdagi muammolar va ularning tahlili Markaziy Osiyo jadidchiligi, xususan uning asosiy g‘oyaviy yetakchilaridan biri bo‘lgan Fitrat hayoti, ijodi va faoliyati bilan bog‘liq yechimini topmagan talaygina masalalar borasida tegishli aniq javoblar aytishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2021 yil 19 yanvardagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari” yuzasidan videoselektor yig‘ilishi <https://qalampir.uz/news/prezident-ma-naviyat>

2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent. “O‘zbekiston”, 2022.

3. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar.. T Manaviyat. 2006. 215-bet

4. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar.T. Manaviyat. 2006 .219-bet

5. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. T.Manaviyat. 3006. 243- bet

6. Shavkat Mirziyoev 2020-yil 1-oktabrdagi “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan.

7. Abdurauf Fitrat. Tafakkur jurnali, 2016-yil 2-son “Dunyo kurash maydonidir” maqolasi. “Yurt qayg‘usi” asaridan parcha.

ZAMONAVIY AXBOROT MAKONIDA MILLIY QADRIYATLARNI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Javohir ABDUJABBOROV,

Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi

Nishon tumani bo‘linmasi bosh mutaxassisi

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bir davrda milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalari va ommaviy axborot vositalari jadal rivojlanayotgan bir paytda, milliy kontentni yaratish va tarqatish orqali qadriyatlarni targ‘ib qilish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ushbu maqolaning

maqsadi milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalalarini chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimlarini taklif etishdan iborat.

Milliy kontent tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u o'z ichiga milliy madaniyat, tarix, an'analar, til va qadriyatlarni aks ettiruvchi barcha turdagi axborot mahsulotlarini oladi[1]. Qadriyatlarni targ'ib qilish esa jamiyatning ma'naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlash, milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirish, hamda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi[2].

Zamonaviy dunyoda milliy kontentni yaratish va tarqatish bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bular orasida global madaniy ta'sirlar, axborot makonidagi raqobat, texnologik cheklovlar va auditoriyaning o'zgaruvchan talablari mavjud [3]. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar milliy kontentni keng tarqatish uchun yangi imkoniyatlar ham yaratmoqda.

Ushbu tadqiqot doirasida milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalalari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, maqolalar va internet manbalari tahlil qilindi. O'zbek, rus va xorijiy tillardagi manbalar o'rganildi.

Adabiyotlar tahlili natijasida aniqlandiki, milliy kontent tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Masalan, Alimov (2020) milliy kontentni "milliy madaniyat, tarix va qadriyatlarni aks ettiruvchi har qanday axborot mahsuloti" sifatida ta'riflaydi [4]. Boshqa tomondan, Petrov (2019) milliy kontentni "milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirishga qaratilgan maqsadli axborot faoliyati" deb hisoblaydi [5].

Qadriyatlarni targ'ib qilish masalasiga kelsak, bu jarayon ko'plab omillarga bog'liq ekanligi aniqlandi. Jumladan, Johnson va Smith (2018) qadriyatlarni targ'ib qilishda zamonaviy kommunikatsiya vositalarining rolini ta'kidlaydilar [6]. Ular ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalardan foydalanish orqali qadriyatlarni samarali targ'ib qilish mumkinligini ko'rsatib o'tadilar.

O'zbekistonda milliy kontentni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ham o'rganildi. Raximov (2021) o'z tadqiqotida O'zbekistonda milliy kontentni yaratish va tarqatish bo'yicha davlat siyosatini tahlil qiladi va bu sohada erishilgan yutuqlarni ko'rsatib o'tadi [7].

Adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi asosiy natijalar chiqarildi:

Milliy kontent tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u nafaqat an'anaviy madaniy mahsulotlarni, balki zamonaviy raqamli kontentni ham o'z ichiga oladi.

Qadriyatlarni targ'ib qilishda zamonaviy texnologiyalar, xususan ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar muhim rol o'ynaydi.

Milliy kontentni yaratish va tarqatishda davlat siyosati hal qiluvchi ahamiyatga ega, ammo fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor ham faol ishtirok etishi zarur.

Yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan milliy kontent alohida e'tibor talab qiladi, chunki aynan yoshlar milliy qadriyatlarni saqlab qolish va keyingi

avlodlarga yetkazishda muhim bo'g'in hisoblanadi.

Global axborot makonida milliy o'zlikni saqlash uchun milliy kontentning sifati va raqobatbardoshligi muhim ahamiyatga ega.

Olingan natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Bu jarayon bir tomondan an'anaviy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishni, boshqa tomondan esa zamonaviy texnologiyalar va kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishni talab qiladi.

Milliy kontentni yaratish va tarqatishda davlat siyosatining roli katta ahamiyatga ega. Davlat tomonidan milliy kontentni qo'llab-quvvatlash dasturlari, grantlar va boshqa rag'batlantirish choralari milliy kontentning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [8]. Shu bilan birga, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektorning faol ishtiroki ham muhimdir. Ular yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlar bilan milliy kontentni boyitishlari mumkin.

Zamonaviy texnologiyalarning roli alohida e'tiborga loyiq. Ijtimoiy tarmoqlar, video-hosting platformalari va mobil ilovalar milliy kontentni keng auditoriyaga yetkazishning samarali vositalari hisoblanadi [9]. Biroq, bu vositalardan foydalanish strategiyasi puxta o'ylangan bo'lishi kerak. Kontentning sifati, uning maqsadli auditoriyaga moslanishi va interaktivlik darajasi muhim rol o'ynaydi.

Yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan milliy kontent alohida yondashuvni talab qiladi. Bugungi kunda yoshlar axborotni asosan raqamli formatda qabul qilishga odatlangan. Shuning uchun an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy shaklda, masalan, videobloglar, animatsion roliklar yoki interaktiv o'yinlar orqali yetkazish samarali bo'lishi mumkin [10].

Global axborot makonida milliy o'zlikni saqlash masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Buning uchun milliy kontentning sifati va raqobatbardoshligi muhim ahamiyatga ega. Sifatli va qiziqarli milliy kontent nafaqat ichki auditoriyani jalb qiladi, balki xalqaro miqyosda ham e'tiborni tortishi mumkin.

Milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish masalasini muhokama qilar ekanmiz, bir qator muhim jihatlarni ko'rib chiqish lozim.

Birinchidan, milliy qadriyatlar va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilar ekanmiz, ularni zamonaviy kontekstda taqdim etish, bugungi kun talablariga moslashtirish zarur. Bu ayniqsa yoshlar auditoriyasiga yo'naltirilgan kontentda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, milliy kontentni yaratish va tarqatishda turli manfaatdor tomonlarning hamkorligi zarur. Davlat organlari, ta'lim muassasalari, OAV, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik milliy kontentning sifati va ta'sir doirasini oshirishi mumkin.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish strategiyasini ishlab chiqish lozim. Bu strategiya kontentni yaratish, tarqatish va auditoriya

bilan o'zaro aloqani o'z ichiga olishi kerak. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanishda axloqiy va huquqiy me'yorlarga rioya qilish muhim.

To'rtinchidan, milliy kontentning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshirish masalasi ham muhim. Buning uchun nafaqat mazmun, balki taqdimot sifatini ham yaxshilash, shuningdek, turli tillarda kontent yaratish va tarqatishni yo'lga qo'yish zarur.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki, milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilish - bu uzluksiz va dinamik jarayon. U doimiy ravishda yangilanib, zamonaviy tendentsiyalar va texnologik imkoniyatlarga moslashib borishi lozim. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarning asl mohiyatini saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazish - bu jarayonning asosiy maqsadi bo'lib qolishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aliyev, B. (2019). Milliy qadriyatlar va zamonaviy axborot makoni. Toshkent: «Ma'rifat» nashriyoti.
2. Smith, J. (2020). "Cultural values in the digital age". Journal of Cultural Studies, 45(3), 278-295.
3. Каримов, Р. (2018). «Глобаллашув шароитида миллий ўзликни сақлаш муаммолари». Жамият ва бошқарув, 2(80), 15-22.
4. Alimov, A. (2020). "Milliy kontent: zamonaviy talqin va istiqbollar". O'zbekiston ijtimoiy fanlari, 3, 45-52.
5. Петров, В. (2019). «Национальный контент как инструмент сохранения культурной идентичности». Вопросы культурологии, 7, 82-89.
6. Johnson, K., & Smith, L. (2018). "The role of social media in promoting cultural values". New Media & Society, 20(6), 2180-2196.
7. Raximov, M. (2021). "O'zbekistonda milliy kontentni rivojlantirish: yutuqlar va istiqbollar". Fan va jamiyat, 2, 112-120.
8. Yusupov, E. (2020). "Davlat siyosati va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish". Tarix va zamonaviylik, 4(12), 78-85.
9. Lee, S. (2019). "Digital platforms and cultural content distribution". International Journal of Cultural Policy, 25(4), 528-542.
10. Солиев, А. (2021). «Ёшларга йўналтирилган миллий контент: муаммолар ва ечимлар». Ахборот технологиялари ва таълим, 3, 95-103.

ZJV5401

MILLIY KONTENTDA QADRIYATLARNI TARG'IB ETISH MASALALARI

Alisher MADRAXIMOV,

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi,

Institut mustaqil tadqiqotchisi

Bugun hayotimizni ijtimoiy tarmoqlarsiz tasavvur eta olmaymiz. Sababi har kuni erta tongdan boshlab birinchi bajaradigan ishimiz ijtimoiy tarmoqlarga tashrif buyurish undagi yangiliklardan xabardor bo'lishdan boshlanadi. Albatta ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari anchagina. Xususan, ularni umumiy tarzda jamiyatning siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy va harbiy sohalaridagi yangiliklar va o'zgarishlardan xabardor qilish, sohada yaratilayotgan innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish kabilarda ko'rishimiz mumkin. Ijobiy taraflari bilan bir qatorda huddi shu sohalarida uning salbiy jihatlari ham bisyordir. Shu o'rinda siyosiy fanlar doktori, professor N.Jo'rayevning globallashuv borasida keltirgan fikrlarini ayni ijtimoiy tarmoqlarga taqqoslash mumkindir. "Har bir ijtimoiy hodisaning ijobiy va salbiy tomoni bo'lgani singari globallashuv jarayoni ham bundan mustasno emas. Hozirgi paytda uning g'oyat o'tkir va keng qamrovli ta'sirini deyarli barcha sohalarida ko'rish, his etish mumkin"[1]. Ta'bir joiz bo'lsa, ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy tараflardan ko'ra salbiy taraflari ko'pdir.

Tarmoqlarda insonlar o'z fikrlarini va qarashlari erkin bildirishga urinadi, o'z yuz bergan ijobiy yangiliklarni namoyish qilishga harakat qiladi. Shular bilan bir qatorda unda "trollar" deb atalgan sohta akkaunt hamda ismlar ostiga yashringan holda kinoyali postlar yoki jamoatchilik ongini boshqarishga urinuvchi ochiq yolg'onlarni tarmoqlarga joylaydi. Izohlarda esa ko'pincha adabiy tilda yozishmaydi, shaxsiyatga tegishga urinadi, odamlarni obro'sizlantirishga, adovatni avj oldirishga, milliy an'ana va qadriyatlarga putir yetkazishga harakat qilishadi. Bu tartibsizlik va g'alayonlarga, moliyaviy zarar ko'rishga, jamiyatda o'rnatilgan boshqaruv tizimini izdan chiqarishga, fuqarolarni hukumatga nisbatan fikrlarini radikallashishiga, islohotlarni buzib ko'rsatishga, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini izdan chiqarishga olib kelishi tayindir. Misol uchun, Zambiyada aholining 80 foizini elektr energiyasi bilan ta'minlovchi "ZESCO" davlat kompaniyasi Xitoyga sotilishi haqidagi yolg'on xabar tarmoqlarda tarqalgach, minglab odamlar ko'chaga chiqishdi [2]. Tabiiyki, yuragida o'zimizniki, milliy qadriyat timsoliga aylanishga ulgurgan tushunchani his qilgan har bir fuqaro o'rnidan qo'zg'aladi va jumbushga keladi. Xalqida qadriyatlariga nisbatan hislari mavj urib turgan davlarni uning vositasida ijtimoiy tarmoqlar yordamida yolg'on xabarlar bilan qo'zg'altirish dolzarb muammoga aylandi.

Shunday ekan biz ijtimoiy tarmoq, tarmoqlarda qo'llaniluvchi kontent va unda milliy qadriyatlarni targ'ib etish, shuningdek, tarmoqlar oraqali ta'sir

o'tkazish masalalariga jiddiy e'tibor berishimizga davrning o'zi taqazo etmoqda. Bugungi jamiyatda o'zligimizni anglash va uni asrab qolish, kelajak avlodga yetkazish borasida ishlarning amaliy ahamiyati sanaladi. Xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024-yilda ijtimoiy sohalaridagi ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida: "Yoshlar o'rtasida ommalashgan ijtimoiy tarmoqlarni tahlil qilib, ularning zararli ta'siridan himoyalash va ijobiy tomonidan foydalanish bo'yicha otanonalar va o'quvchilarga sodda tilda qo'llanmalar yaratish muhimdir" [3] deya ta'kidlagani bejiz emas.

Virtual olamdagi ijtimoiy tarmoq atamasi ilk bor "Ijtimoiy tarmoq" haqidagi birinchi ilmiy jihatdan asoslangan qarashlar 1954-yilda paydo bo'lgan va uning mazmuni hozirgi kundagi ma'noni ifodalagan. U haqidagi dastlabki tushuncha ingliz sotsiologi Jeyms Barns tomonidan berilgan bo'lib, "ijtimoiy tarmoq" – bu ijtimoiy obyektlar (odamlar yoki tashkilotlar) va ular o'rtasidagi aloqalar (ya'ni, ijtimoiy munosabatlar) bo'lgan tugun guruhlaridan tashkil topgan ijtimoiy tuzilmadir. Oddiy qilib aytganda, ijtimoiy tarmoq – bu bir-birini tanigan kishilarning aniq bir guruhidir" [4].

Boshqa bir ta'rifga ko'ra "Ijtimoiy tarmoq – jamiyatdagi turli guruhlarining aloqasi uchun xizmat qiladigan onlayn servis, sayt yoki platformadir". Mazkur ta'riflarda asosiy e'tibor guruhlar va shaxslar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rnatishni anglatmoqda. Bundan tashqari amerikalik R.Konrads tomonidan 1995-yili eng birinchi yaratilgan to'laqonli ijtimoiy tarmoq Classmates.com ham dastlab tor guruh ichida aloqa o'rnatish uchun ishlatilgan. Hozirgi kunda ijtimoiy tarmoq nafaqat shaxslar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish balik turli xizmatlarni ko'rsatish borasidagi vazifalarni ham bajarmoqda.

Bugun ijtimoiy tarmoqlar jamiyatga siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatdan ta'sir o'tkazuvchi kuchga aylandi. Ayni uning yordamida jamiyatni turli taraflarga yo'naltirgan holda boshqarish, iqtisodiy manfaat topish, turli g'oya va mafkuralarni singdirish, necha asrlardan buyon avloddan avlodga yetib kelayotgan qadriyatlarga putur yetkazish mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning siyosiy ta'siri. Siyosat – davlat va jamiyatni idora etish vositasi. Siyosat o'z tabiati, maqsadi va amalga oshirish uslublari, manfaatlarini ifoda etish darajasi bilan farqlanadi [5, 529]. Siyosat turli ijtimoiy guruhlar, kuchlar manfaatini o'zaro uyg'unlashtirish bilan bog'liq holda kechadi. Aks holda, siyosaiy hayotda boshboshdoqlik, parokandalik, siyosiy tanazzul holati yuzaga kelishi mumkin. G'arazli maqsadlarni ko'zlagan siyosiy kuch yoki guruhlar bugun taraqqiyotning natijasida yaratilgan ijtimoiy tarmoqlarni vosita qilgan holda davlarning siyosiy tuzumlariga tahdid solishga ulgurmoqda. Yuqorida Zambiya davlatida yuz bergan hodisalar bilan bir qatorda qo'shni Qozog'iston Respublikasida 2022-yil yanvar oyida yuz bergan mojarolar yoki yurtimizda sodir bo'lgan yoki Qoraqalpog'iston Respublikasida 2022-yil iyul oyida sodir bo'lgan tartibsizliklar ayni ijtimoiy tarmoqlar vositasida harakatga keltirilgan. Bu esa uning qo'shtirmoq ichidagi siyosiy ahamiyatini oshirmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy ta'siri. Ijtimoiylik ya'ni jamiyat bilan bo'liq tushunchadir. "Ijtimoiy" tushunchasi odamlarning o'zaro ta'sir qiluvchi populyatsiyalarda birgalikda yashashini anglatadi. Ijtimoiy hayot turli xil o'zaro ta'sirlarga boy bo'lib, insonlarning bilim va tushunchalarini kengaytiradi, turli vaziyatlarda qanday munosabatda bo'lishlari kerakligini o'rgatadi, jamiyat bilan uyg'unlikda yashashni ta'minlaydi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy ta'siri tarmoqning nomlanishi bilan ham izohlanadi. Jamiyat a'zolarining o'zaro aloqalarini ifodalaydi. Uning ta'siri natijasida bugun insonlar va jamiyat viruallashmoqda. Munosabatlarda umuminsoniya va milliy qadriyat darajasidagi qadriyatlarning ahamiyati yo'qlikka yuz tutmoqda. Masalan, shaxsning jamiyatdan begonalshuvi yuz bermoqda, munosabatlarda va o'zaro do'stlik aloqalarini yo'lga qo'yichda tarmoqlardan foydalanilmoqda. Sharqning ming yillar davomida amal qilib kelinayotga oila degan qadriyat yemirilmoqda, jamiyatning urf-odatlar, an'analar, qonunlari va odob-axloq qoidalari buzilmoqda.

Nyu-Yorkning Sara Lorens kolleji professori Samuel Abrams xulosa qilishicha: "Ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy muloqotni va demokratik normalarni buzdi. Muomala va odob me'yorlarini izdan chiqardi. Natijada qutblashish, qobiqlashish kuchaydi. Turfa xil yondashuvlar, rang-barang fikrlar qadrlanmay qoldi. Yo mening xohlaganim yo hech kimniki, degan yondashuv hukmron. Odamlar o'zidan boshqa odamni tinglamaydi, o'zi yoqtirgan va ma'qullagan fikrlarni to'g'ri deb hisoblaydi. Boshqalarni eshitishga, o'qishga ularda toqat yo'q" [6]. Binobarin global ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy platformalar jamiyatda o'z-o'ziga zarar yetkazish, ruhiy salomatlik va inklyuzivlik haqidagi tashvishlarning ortishigacha, o'ziga xos va tor ijtimoiy-siyosiy qarashlarni rivojlantirishga yordam berishdan mashhurlarning madaniyati, materializmi va iste'moliga bog'liq bo'lishigacha munosabatini o'zgartirmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarning iqtisodiy ta'siri. Ijtimoiy tarmoqlarning yaratilishi iqtisodiy sohada ijobiy siljishlarga sabab bo'ldi. Iqtisodiy amaliyotlarni bajarishda tarmoqlar ko'makchi vazifasini bajarmoqda. Korxonalar o'z brendini va mahsulotlarini iste'molchilarga xabardor qilishi, savdo o'sishini ta'minlash hamda mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash uchun ijtimoiy tarmoq imkoniyatlaridan foydalanmoqda. Natijada jamiyatda yangi turdagi kasb egalarining – vainer, blogger, SMM va grafik dizayneri paydo bo'ldi.

Jamiyatda insonlarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi ortib borayotganligi sababli brendlar o'z mahsulotlari va xizmatlarini ilgari surish uchun tarmoqlardan foydalanmoqda. Ajablanarlisi insonlarning 54 foizi mahsulotlarni o'rganish, hususiyatlarini aniqlash maqsadida ijtimoiy tarmoqlarga murojaat qiladi va ularning 49 foizi ijtimoiy tarmoqda keltirilgan ma'lumotlar va haridorlarning mahsulot xususidagi fikrlariga qarab tovarlarni sotib oladilar. Bu ayni ijtimoiy tarmoqlarning insonlarga iqtisodiy jihatdan ta'sir kuchini ko'rsatadi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ma'naviy ta'siri. Ijtimoiy tarmoqlarning bu boradagi ta'sirini atroflicha va ko'p ta'rif berish mumkin. Massachuset

texnologiya institutining fan va texnologiya ijtimoiy tadqiqotlari professori Sherri Terkl "Alone together" (Birgalikdagi yolg'izlik) nomli kitobida "Ijtimoiy tarmoqlardagi suhbatlar insoniylikni barbod qilayotgan ahmoqlikning yangi shaklidir" [7]. Ayni bu holat yoshlarga qaratilgani achinarlidir. Inson ongi, qalbi va ruhiyatiga ta'sir o'tkazishga harakat qilayotgan g'arazli kuchlar axborot xurujlarini amalga oshirishda eng ta'sirchan vositalar sifatida ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishmoqda.

Millat ma'naviyatining manbayi, asosini tashkil etuvchi milliy qadriyatlar ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida yemirilib, qadrsizlanib bormoqda. Go'yo parda vazifasini bajarayotgan tarmoqlar uning ortida insonlar xohlagan ishini bajarmoqda. Ma'naviyatsizlik va axloqsizlikning eng yuqori darajalariga chiqilmoqda. Ma'rifatparvar Abdulla Avloniy "Insonlarga eng muhim, ziyoda sharaf, baland daraja berguvchi axloq tarbiyasidir... dars oluvchi – biluvchi, tarbiya oluvchi – amal qiluvchi demakdur" [8], deya fikr bildiradi.

Bugungi zumerlar deb nomlanuvchi avlod uchun ma'naviy qadriyatlar ahamiyatsizdir. Ularda internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida individualizm, yaxshi hayotga intilish, axloqiy me'yorlarga nisbatan bepisandlik, o'zlari uchun nima qulay va foydali bo'lsa o'shani qadrlash kuchaygan. Ular orasida "yangi axloq" deb ta'riflanayotgan, aslan axloqsizlik bo'lgan g'oyalar tarafdorlari ham talay. "Jamo'a, jamiyatda yashash, ijtimoiy birlik, xalq manfaatlari kabi tushunchalar ular uchun mutlaqo begona. Bunda har bir kishi faqat o'zi uchun zarur bo'lgan "qadriyatlar" tizimini yaratadi. Bunday tizimning poydevori individualizm, gedonizm, kosmopolitizmdan iborat bo'ladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ular uchun insoniyat tomonidan ming yillar davomida yaratilgan tom ma'nodagi qadriyatlar "ortiqcha match" [9]. Shu ma'noda davlatimiz rahbari ta'kidlaydiki, "... biz farzandlarimizning ongi, dunyoqarashi asrlar davomida sinovdan o'tgan, yuksak ma'naviyat xazinasi bo'lgan jahon va milliy adabiyotimiz asosida emas, balki qandaydir shubhali, zararli axborotlar asosida shakllanishiga beparvo qarab turolmaymiz" [10]. Ijtimoiy tarmoqlarning ma'naviy ta'siridan doimo xabardor bo'lish va salbiy holatlarni oldini olish bugun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarda yaratiladigan, uzatiladigan yoki baham ko'riladigan barcha uchun tushunarli ma'noda "maxsulot" – bu kontent hisoblanadi. Kontent – o'z-o'zini ifoda etish, tarqatish, marketing va/yoki nashr etish uchun nutq, yozuv yoki turli xil san'at turlari kabi biron bir vosita orqali ifodalanishi kerak bo'lgan axborot vositasidir [11]. Kontent yaratishning odatiy shakliga har qanday shaxs tomonidan ijtimoiy tarmoqdagi o'z shaxsiy sahifasida blog yuritish, maqola yozish, fotosuratlar, videografiya, onlayn sharhlar, ijtimoiy media akkauntlarini saqlash, raqamli mediani tahrirlash va tarqatish ishlarini amalga oshirish orqali yuritadi. Hozirgi kunda blogger va vaynerlarning asosiy vazifasi tarmoqlarda faol bo'lish va uning uchun kontentlar yaratishdir.

Tadqiqotlarga ko'ra, vizual tasvirlar miyada matnga qaraganda 60 000 marta tezroq qayta ishlanadi. Psixodiagnostik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, vizual rag'batlantiruvchi kontentga ta'sir qilish yoshlarda kognitiv qayta

ishlash, e'tibor va ma'lumotni saqlashni kuchaytirishi mumkin. Shu bilan birga, vizual ogohlantirishlarga haddan tashqari ishonish ham diqqatning qisqarishiga va murakkab matnli ma'lumotlarga nisbatan tolerantlikning pasayishiga sababchi bo'lishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda yaratilayotgan kontentlar ayni insondagi shu xususiyatlarga e'tibor bergan holda tayyorlanmoqda.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar o'zining ijobiy taraflari bilan bir qatorda milliy qadriyatlarni yemirilishi va dunyoni umumiylashuviga sabab bo'layotgan bosh oil sanaladi. O'z ertangi kunidan xavotirda bo'lgan jamiyatlar unga qarshi dastlabki choralarni ko'roqdalar. Shu boisdan ijtimoiy tarmoqlarning salbiy illatlarini barataraf etish va milliy qadriyatlarimizni kelajak avlodga yetkazish maqsadida quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

birinchidan, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish borasida ma'lum cheklavlarni qo'yish. Xitoyning internetga nisbatan cheklavlari dunyoning boshqa barcha mamlakatlariga qaraganda ancha keng va murakkabligi bilan na'muna bo'ladi. Noqonuniy onlayn kontentlarni olib tashlash va politsiyaga algoritmlar ishlab chiqishda yordam berish maqsadida sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalarga katta miqdorda sarmoya kiritiladi. Den Syaopinning sevimli so'zlari bo'lmish "Agar siz derazani ochsangiz, toza havo ham, pashshalar ham uchib kiradi" – Xitoy xavfsizlik devori loyihasining siyosiy va mafkuraviy asosi hisoblanadi;

ikkinchidan, milliy kontentlar tizimini yaratish. Milliy kontent – foydalanuvchilarda ma'lum bir mamlakat yoki mintaqaning madaniy merosi, qadriyatlari va an'analarni aks ettirish imkonini beradi. Bu o'quvchilarda o'zlik va g'urur tuyg'usini uyg'otadi, ularning o'z millati tarixi va jamiyati bilan aloqasini mustahkamlaydi;

uchinchidan, tarmoqlarda milliy qadriyatlarimizga zid bo'lgan kontentlardan xabardor bo'lgan har bir O'zbekiston fuqarosida unga nisbatan dahldorlik hissini uyg'otish, ommaviy safarbarlikni kuchaytirish va "hate" e'lon qilishni ommalashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б.111

2. Abdusalomov A. Davlat faoliyatida ijtimoiy tarmoqlarining o'rni va jamiyatda ijtimoiy tarmoq foydalanuvi va intrnetning kelib chiqishi. <https://fyut.uz/?p=10712>

3. Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 5 февраль куни ижтимоий соҳалардаги устувор вазифалар муҳокамаси юзасидан видеоселектор йиғилиши. <https://president.uz/uz/lists/view/7008>

4. Появление социальных сетей. <https://www.sutori.com/en/story/poivallienie-sotsial-nykh-sietiei--e49R2CgdBTAM8t5gRu92G13Q>

5. Назаров Қ. Маънавият асосий тушунчалар лугати. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2021. – 816 б.
6. Samuel J. Abrams. The Positive Side of Social Media. <https://aei.org/society-and-culture/the-positive-side-of-social-media/>
7. Sherri Terkl, “Alone together” (Birgalikdagi yolgʻizlik), T.: Basic Books, A Member of the Perseus Books Group., New York, 2011-y.
8. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat. 2009-y. – B.40.
9. Mavrulov A. Axloqsizlik “Yangi axloq”mi? // Yangi O‘zbekiston. 2024-y. 15-oktabr, 208-son.
10. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 30-iyunda bo‘lib o‘tgan “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi. <https://uza.uz/posts/70474>
11. Content–Define Content atDictionary.com. <https://www.dictionary.com/browse/content>

JAMIYAT BOSHQARUVIDA MILLIY KONTENTLAR VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING ROLI

Zuxriddin XASANOV,

*Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi
yetakchi mutaxassisi, erkin ilmiy tadqiqotchi*

Bugungi globallashtirish davrida butun dunyo hamjamiyatiga ta’sir ko’rsatadigan axborot makoni bilan birgalikda, har bir jamiyatning o’ziga xos lokal auditoriyasi ham mavjud. Ayni shu axborot markazlarida inson fikrini tarbiyalash, jamiyat mafkurasini yagona yo’nalishga yo’naltirish mumkin. Shu sababda bu sohada ilmiy izlanishlar olib borish bugunning dolzarb vazifalaridan biriga aylanib bormoqda.

Dunyoning rivojlangan jamiyatlarida inson resurslaridan unumli foydalanish, ularning ongi va qalbini yagona g’oyada mustahkamlash, birlashtirish uchun eng avvalo axborot texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda. Amerikalik olim Jozef Ney o’zining “Yumshoq kuch” asarida axborot kuchi haqida siyosiy sharh beradi. U bu kuchga geosiyosiy vosita sifatida qarab, boshqaruvning universal vositalaridan biri sifatida tariflaydi.

Amma jamiyat boshqaruvida madaniy ta’sir vositasi sifatida axborotdan foydalanish va uni siyosiy manipulyatsiya quroliga aylantirish metodi uzoq tarixga borib taqaladi.

Yer yuzidagi dastlabki sivilizatsiyalar paydo bo’lgan Yaqin sharq va Misrdagi hududlarida o’ziga xos ilohiy qarashlar hukmdorlar hokimiyatiga ko’rinmas kuch beradi.

O'rta va Yangi podsholiklar davrida Misrda hukmron bo'lgan Fir'avnlarning cheksiz hokimiyati va ular qurdirgan hashamatli Piramidalar, asosan Fir'avnni quyosh ma'budi Raning farzandi sifatida bilgan Misrlilar tomonidan qurilgan. Bu konseptual boshqaruv shakli Misrni ming yillar mobaynida Fir'avnlarga boshqaruv imkoniyatini taqdim etdi. Yoki Sharq sivilizatsiyalarida ham Bobil, Ossuriya, Mitanni, Xett, Ahamoniylar imperiyasi kabi davlatlarning ham boshqaruv asosida shu konseptual shaklning boshqa ko'rinishini ko'rish mumkin.

Madaniy xilma-xillik asosidagi dastlabki sivilizatsiyaviy qarama-qarshilik ham shu davrda paydo bo'ladi. Miloddan avvalgi I ming yillik o'rtalarida ancha taraqqiyotga erishgan yunon madaniyati Ahamoniylar imperiyasi bilan qarama-qarshilikda o'zining madaniy vositalariga tayanishga harakat qildi. Keyinchalik Ftilipp II ning o'g'li bu madaniy kuchdan o'z strategiyasini amalga oshirishda foydalanishga qaror qiladi. U Yunon va Makedan madaniyati va ilohiy qarashlari yaqinligidan foydalanib qadimgi Grek xalqlarini Yunon ma'budlarini Ahamoniylar tutqunligidan ozod qilishga chaqiradi. Bu strategiya ish berib Makedoniyalik Aleksandir butun Ellin xalqlarining qo'lloviga erishadi va Ahamoniylar imperiyasini to'la bo'ysundiradi. Bu Yunon xalqiga madaniy ta'sir ko'rsatish oqibatida sodir bo'ldi albatta.

Umuman olganda Yaqin sharqda sivilizatsiyalar to'qnashuvi jarayonlari tarixiy ildizlarga ega ekanligidan dalolat bermoqda. Bu to'qnashuvlarning oziqlantiruvchi kuchi esa shubhasiz madaniy xilma-xillik va undan foydalanish texnologiyasi edi.

Bu davrda xalqlarni boshqarish va geopolitik qarama-qarshilikda o'z tarafini belgilash jarayonlari mintaqaviy xarakter kasb etmay, balki mahalliy va lokal edi.

Ammo Makedoniyalik Aleksandirning Ellin madaniyatini butun Old va O'rta Osiyoga olib kirishi madaniy-sivilizatsiyaviy jarayonlarni lokal qoliplardan chiqib boshqa katta mintaqalarga ta'sir o'tkazishiga sabab bo'ldi. Natijada bu hududlarda Ellin va mahalliy madaniyatlarining qorishmasi vujudga keladi. Miloddan avvalgi II va milodiy III asrlarga qadar ushbu madaniyatlarining yaqinligi saqlanib turadi.

Bugungi kunga kelib T.Xantington o'zining "Sivilizatsiyalar to'qnashuvi va Yangi dunyo tartibi" asarida ta'kidlab o'tgani kabi bu jarayon mintaqalar va qit'alardan oshib ketib, butun dunyoni qamrab oldi.

Psixologlar E.Durban va D.Boulbilarning fikricha, xalq orasida avvaldan mavjud bo'lgan norozilikni muayyan millat, mamlakat, irq vakillariga bo'lgan nafratga aylantirishga erishilgandagina urush holati vujudga kelishi mumkin. Demak, mamlakat ichida raqib tomon haqidagi kontr-informatsiya tarqatishsiz xalqni urushga da'vat etib bo'lmaydi. Shu bilan birga, xalqqa bu urushning kelib chiqishida raqib tomonning aybdorligi singdiriladi, natijada omma ongida o'ch olish kayfiyati vujudga keladi. Shu nuqtada zamonaviy axborot urushlarining yana bir muhim belgisi – ijtimoiy ongni

ZJV5401

manipulyatsiya qilish ko'zga tashlanadi. Zotan, urushlardan doim hukmdorlar manfaatdor bo'lgan, xalqning ularga rozi bo'lishiga esa turli informatsion va manipulyativ ta'sirlar natijasida erishilgan. Urush boshlangach har bir tomon o'ziga ittifoqchi qidirishni boshlaydi. Bunda ham raqib tomon haqidagi kontr-informatsiya, axborot urushlarining muhim metodlaridan bo'lmish mif (ittifoqchilar bilan imzolananadigan abadiy do'stlik shartnomalari), illyuziya (potensial ittifoqchiga singdiriladigan tasavvur, go'yoki umumiy raqibni mag'lub qilishdan manfaat bor), propaganda-agitatsiyadan foydalaniladi. Umuman olganda, tomonlar neytral mamlakatlar bilan ham hisoblashishga majbur bo'lgani, yon-atrofdan o'ziga ittifoqchi qidirishi, raqib hududida kontr-axboriy siyosat olib borishi, shuningdek, o'z aholisini urushga ruhlantirib turishi nuqtayi nazaridan davlatlar jami 4 ta frontda informatsion kurash olib borgan deyish mumkin: o'z mamlakati ichida, neytral tomonlar bilan munosabatlarda, potensial ittifoqchilar izlashda hamda dushman taraf territoriyasida. Demak, insoniyat tarixida sodir bo'lgan har qanaqa urushni haqli ravishda axborotlar urushi sifatida tan olish mumkin.

Raqib mamlakatlar bir-birining hududida olib borgan informatsion siyosati ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etgan va ularda zamonaviy axborot urushlariga xos bo'lgan ko'plab xususiyatlarni ko'rish mumkin. Axborot urushlari raqamli texnologiyalar vujudga kelishidan ancha oldin mavjud bo'lgan. Gap shundaki, bugunga kelib informatsion operatsiyalar olib borish imkoniyatlari kengaydi; ziddiyatni qurolli to'qnashuvsiz hal qilish yo'llari paydo bo'ldi; mamlakatlarni qurol ishlatmay bosib olish usullari topildi. Natijada qurolli urushlardan qisman voz kechildi va asosiy muhorabalar axborot yordamida olib boriladigan bo'ldi.

Qiyosiy tahlil qiladigan bo'lsak, urushlar olib borishdagi axboriy siyosat ham o'zgaragan. Tomonlar axboriy siyosatda "dushman" obrazini yaratadi. Bu jihat ham zamonaviy, ham ibtidoiy axborot urushlari uchun xosdir. E'tiborli tomoni shundaki, hamma davrlarda ham bu o'rinda "dushman" atamasi qo'llanilgan. Zotan, "dushman" – salbiy bo'yoqdorlikka ega ideologema. Ilmiy adabiyotlar, xususan, ushbu tadqiqotda neytral mazmundagi "raqib" atamasi tanlangan. Axborot urushlarida esa qarshi tomonni xarakterlash uchun imkon qadar negativ bo'yoqqa ega so'zlar tanlashga harakat qilinadi. Umuman olganda, "dushman" obrazini o'ziga foydali rakursda shakllantirgan mamlakatlar bundan hamisha foyda ko'rgan. Biroq ommaga dushman tarafning butun boshli aholisini yomon deb ko'rsatish ilojisiz. Shuning uchun o'sha davlatning rahbari – shaxs timsolida (personifikatsiya metodi) "dushman" obrazi yaratilib, uning axboriy portreti imkon qadar salbiylashtiriladi. Zamonaviy axborot urushlarida Muammar Kaddafi, Saddam Huseyn, Miloshevichlarning salbiy portreti ommaviy axborot vositalari tomonidan yaratilgan. Personifikatsiya metodining ibtidoiy axborot urushlaridagi o'rnini tadqiq qiladigan bo'lsak, ko'plab misollarga duch kelishimiz mumkin. Xususan, Rim imperiyasida boshqa xalqlar vakillarini "varvarlar" deb atashgan, ular o'ta vahshiy, qoloq degan tasavvur

omma ongiga singdirilgan. Demonizatsiya – raqib haqida haddan tashqari salbiy tasavvurni ommalashtirish – istalgan paytda bosqinchilik yurishlarini boshlay olish uchun Rim imperatorlariga qo‘l kelgan.

Axborot urushlarining yana bir muhim quroli – mif. Turli mamlakatlar axborot siyosatida mifologemalarning o‘rni katta. Masalan, AQSh informatsion siyosatidagi asosiy yo‘nalish – dunyo miqyosida AQShning tartib o‘rnatuvchi, tinchlik uchun kurashuvchi asosiy kuch ekaniga ishonitirishdan iboratdir. Puxta ishlab chiqilgan bu mifologema manipulyatsiyaning yana bir metodi – takrorlar orqali doimiy ravishda mustahkamlanib turadi. Mifologemalarning qo‘llanilishiga tarixdan misol izlaydigan bo‘lsak, Chingizxon imperiyasi kuchli axborot siyosati olib borganini aytishimiz mumkin. Manbalarda keltirilishicha, Chingizxon biror yurtga bosqinchilik yurishlari uyushtirishdan oldin u yerlarga maxsus yollangan choparlar jo‘natgan. Elchilar odamlar orasida Chingizxon armiyasining o‘ta vahshiyliги haqida xabarlar tarqatgan va xalqni urushsiz taslim bo‘lishga da‘vat etgan.

Zamonaviy axborot xurujlarida falsifikatsiyaning yuzlab misollarini topish mumkin. Qizig‘i shundaki, soxta axborot xurujini uyushtirish usuli kommunikatsiya texnologiyalarining kashf etilishidan ancha oldin ham qo‘llanilgan. 1853 yili boshlangan Qrim urushining taqdirini aynan axborot qurolining qo‘llangani o‘zgartirgan. Ingliz gazetolari ruslar daryoni kechib o‘tayotgan yarador turklarga o‘q uzgani, bu bilan qator sulhlar shartlarini buzgani haqidagi xabarlarini tarqatib yuborgan. Vaholanki, vaqt o‘tishi bilan bu xabarlar soxta ekani isbotlangan.

Umuman olganda, zamonaviy axborot urushlariga xos juda ko‘p jihatlarning tarixda ibtidoiy (garchi juda primitiv bo‘lsa-da) shakllari bo‘lgan. Bundan xulosa qilib, insoniyat rivojlanishining ilk bosqichlaridayoq axborotdan strategik qurol sifatida foydalangan deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Samuel Xantington “Sivilizatsiyalar to‘qnashuvi, yangi dunyo tartibi”. Yangi asr avlodi. 2023-y.
2. Zelinskiy S.A. Informatsionno-psixologicheskoe vozdeystvie na massovoe soznanie. – Sankt-Peterburg, “Skifiya”, 2008.
3. Panarin I.N. Informatsionnaya voyna i diplomatiya. – M.: OAO “Izdatelskiy dom “Gorodes”, 2004.
4. Saidov U. Globallashuv va madaniyatlararo muloqot. –T., “Akademiya”, 2008

YOSHLARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI MUSTAHKAMLASHDA MILLIY KONTENTLARNING AHAMIYATI

Sirojiddin RAXMATULLAYEV,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi mutaxassisi

Bugungi globalizatsiya va axborot texnologiyalarining rivojlanishi davrida yosh avlod mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, dunyoqarashi, axloqiy va madaniy qadriyatlari, shuningdek, ijtimoiy va siyosiy ongini shakllantirishda milliy kontent asosiy ahamiyatga ega. Mafkuraviy immunitet – ma'naviy barkamol shaxs, ijtimoiy guruh, millat va jamiyatni yot g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilishga qaratilgan g'oyaviy-siyosiy qarashlar va qadriyatlar tizimidir. "Immunitet" – lot. immunitas, biror narsadan xalos, ozod bo'lish, qutulish demakdir.[1] Axborot asri ilmiy-texnikaviy yutuqlar bilan birgalikda ba'zi salbiy holatlarni ham vujudga keltirmoqda. Hozirgi kunda internetni ko'p hollarda global miqyosdagi kontentlar boshqarmoqda. Axborot xuruji chegara bilmas darajada tez kirib kelayotgan va ommalashayotgan ayni damda milliy kontentni yaratish hamda targ'ib qilish muhimdir. Milliy kontent – millatining madaniy tarixi, an'analari va qadriyatlarini aks ettiruvchi, ularni targ'ib qiluvchi materiallar to'plamidir. O'zida adabiyot, san'at, kino, musiqa, badiiy asar va milliy dasturlarni qamrab oladi. Bu, bir tomondan, yoshlarning milliy qadriyatlar haqida bilib olishlarini ta'minlaydi, ikkinchi tomondan, ularning o'zini o'zgalar bilan solishtirgan holda tanib olish va o'z xalqiga bo'lgan vatanparvarligini oshirishga xizmat qiladi. Milliy kontentni targ'ib qilishda, ayniqsa, yangi texnologiyalarni qo'llashda katta harakat va resurslar talab etiladi.

O'rganish va tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, milliy kontentni yaratish va targ'ib etish bilan bog'liq muammolar mavjud:

1. Media makonda zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi, irqiy adovat uyg'otishga, yoshlar tafakkuriga salbiy ta'sir etadigan axborot vositalari cheklovlarisiz tarqalmoqda.

2. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ajdodlarimizning boy merosini targ'ib qilishga xizmat qiladigan vositalar: dastur va roliklar, intervyyular, animatsion multfilmlar, teleserial va novellalar ma'no-mazmuni sifat darajasida emas.

Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, O'zbekiston axborot makonida milliy kontent yaratishni o'z qo'limizga olmas ekanmiz, dunyodagi voqealarga milliy manfaatlarimiz nuqtayi nazaridan baho bermas ekanmiz, bu ishlar xorijdan turib amalga oshirilishiga imkon yaratib beramiz. Chunki odamlardagi yangilik, tahliliy ma'lumotlar, real voqealarga ehtiyojni biz to'ldirmas ekanmiz, buni boshqalar qiladi, bunga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi.[2]

Mafkuraviy immunitetning ahamiyati nafaqat tashqi bosimlarga qarshi

turish, balki:

Milliy birdamlikni ta'minlash – yoshlarda o'z xalqining tarixiy va madaniy merosiga hurmatni rivojlantirish orqali milliy birlikni mustahkamlash.

Axloqiy barqarorlik – milliy qadriyatlarni saqlash, axloqiy me'yorlarni yo'qotmaslik va yoshlarda yuksak ma'naviyatni shakllantirish.

Siyosiy ongni rivojlantirish – yoshlarni o'z jamiyatiga sodiq va ongli fuqarolar sifatida shakllantirish, ularni ideologik manipulyatsiyalar va radikalizmga qarshi kurashishga o'rgatish.

Milliy kontentning asosiy maqsadi – xalqning o'ziga xosligini, tilini, madaniyatini, diniy va ijtimoiy qadriyatlarini saqlab qolish, rivojlantirish va dunyoga tanitishdan iboratdir. Uning yoshlar mafkuraviy immunitetini mustahkamlashdagi o'rni quyidagi asosiy jihatlarida ko'rinadi:

Milliy tarix va madaniyatni anglash – milliy kontent orqali yoshlar o'z xalqining tarixiy yo'lini, uning muvaffaqiyatlari, urush va tinchlik davrlaridagi kurashlarini, san'at va ilm-fandagi yutuqlarini o'rganadilar. Bu bilimlar yoshlarni o'z tarixini hurmat qilishga va xalqining kelajagi uchun mas'uliyatni his qilishga undaydi. Milliy tarixni bilgan yoshlar o'z millatining g'ururi va yuksak qadriyatlarini anglab, har qanday tashqi mafkuralarga qarshi immunitetga ega bo'ladilar.

Milliy tilni rivojlantirish – milliy tilni o'rgatish va uning imkoniyatlaridan foydalanish, mafkuraviy immunitetni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Til, birinchi navbatda, millatning o'ziga xosligining, madaniyatining va qadriyatlarining aksidir. Milliy tilni o'rgatish orqali yoshlar o'z milliy o'zligini chuqurroq anglaydilar va o'z tilida fikrlashga o'rgandilar. Milliy kontent, shu jumladan, adabiyot, kino, teatr va boshqa san'at turlari orqali tilni o'rgatish va rivojlantirish, yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlashda katta rol o'ynaydi.

Milliy qadriyatlarni targ'ib qilish – milliy qadriyatlar xalqqa xos axloqiy, ma'naviy va estetik me'yorlar to'plamidir. Milliy kontentda milliy qadriyatlar, masalan, oilaga bo'lgan hurmat, mehnatning qadri, vatanparvarlik, odamlar o'rtasidagi adolat va tenglik kabi tushunchalar doimiy ravishda targ'ib qilinishi lozim. Bu qadriyatlar yoshlar ongida mustahkamlanishi natijasida ularni hayotda qo'llashga yordam beradi va o'z yurtiga, oilasiga va jamiyatiga bo'lgan mas'uliyatni his qilishga undaydi.

Ijtimoiy media va Raqamli milliy kontent – bugungi zamonaviy yoshlarning eng ko'p vaqtini o'tkazadigan platformalardan biri – internet va ijtimoiy tarmoqlardir. Shu sababli, raqamli milliy kontentni yaratish va uni ijtimoiy tarmoqlarda targ'ib qilish yoshlar orasida mafkuraviy immunitetni mustahkamlashda muhim vositaga aylanmoqda. Milliy kontentni yaratish, masalan, internetda e'lon qilinadigan ma'naviy va madaniy materiallar, raqamli filmlar, ta'limiy resurslar va boshqa multimedia shakllari orqali yoshlar ongini shakllantirish imkoniyatini yaratadi.

Abdurauf Fitrat yozganidek, bu dunyo kurash maydonidir. Bu maydonning quroli sog'lom jism-u tan, aql va axloqdir. Bunda saodat,

izzat, osoyishtalik, rohat, sharaf va e'tibor kerak bo'lsa tezroq avlod tarbiyasi usullarini bilib olib, bolalarimizni shu usul va qoidalar asosida tarbiya etishimiz lozim. [3. 60]

Quyida mafkuraviy immunitetni mustahkamlash uchun milliy kontentni kuchaytirishga doir bir qator takliflar ilgari suriladi:

- milliy kontentlarning ma'no-mazmunini global miqyosda raqobatbardosh va yoshlarni jalb qiladigan tarzda taqdim etish;
- fuqarolarda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash maqsadida ibratli **“1000 ta video va kontent”** loyihasini amalga oshirish va yoshlar o'rtasida ommalashtirish;

- internet va ijtimoiy tarmoqlarda milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi kontentlarni yaratish, global tarmoq va ijtimoiy media platformalariga joylashtirish;

- milliy an'analarga mos keladigan interaktiv o'quv dasturlari, onlayn kurslar, mobil ilovalar yaratish va yoshlarga zamonaviy texnologiyalar yordamida milliy bilimlarni yetkazish;

- ta'lim muassasalarida milliy tarix, madaniyat, san'at, adabiyot va tilga oid o'quv kurslarini ko'paytirish va qadriyatlarni qadrlashga o'rgatishdir.

Xulosa qilib aytganda, milliy kontentlar yoshlarning milliy ongini shakllantirishda, ularni milliy qadriyatlar va g'oyalar bilan bog'lashda muhim vositadir. Bu, o'z navbatida, yoshlarni mafkuraviy xavf-xatarlardan himoya qilish, ularning ma'naviy salomatligini mustahkamlash va ularni o'z yurtiga fidoyilik bilan xizmat qilishga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishidagi nutqi, 12.01.24...
3. Fitrat A. Oila yoki oilani boshqarish tartiblari. -T.: Ma'naviyat. 1998.

ZJV5401

6-SHO‘BA

**MA’NAVIY MEROS
TARG‘IBOTINING
METODOLOGIK
ASOSLARI**

YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVİY MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Firyuza MUXITDINOVA,

*Yuridik fanlari doktori, professor,
Toshkent davlat yuridik universiteti professori*

So‘nggi yillarda mamlakatimiz prezidenti Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi barcha sohalar kabi, ma’naviy-ma’rifiy sohada ham keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilib, xalqning ma’naviy qadriyatlarini mustahkamlash, milliy madaniyat va tarixiy merosni saqlash, ularni yosh avlodga yetkazish borasida tizimli ishlar olib borilmoqda.

Tahlillarga e’tibor beradigan bo‘lsak, madaniyat va san’at sohasini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash hajmi 2017 yilga nisbatan 5 karra oshdi, “Maqom”, “Baxshichilik”, Hunarmandchilik, “Lazgi” kabi xalqaro festivallar an’anaga aylandi, 24 ta xorijiy mamlakatda, jumladan, qo‘shni davlatlarda “O‘zbekiston madaniyati kunlari” yuqori saviyada o‘tkazildi [1]. Madaniyat va san’at sohasida o‘tkazilayotgan xalqaro festivallar va tadbirlar nafaqat milliy an’analarni tiklash, balki turizm sohasini rivojlantirishda ham muhim omil bo‘lmoqda. Bunday festivallar O‘zbekistonning madaniy va sayyohlik salohiyatini dunyoga namoyon qilib, xorijiy mehmonlarni jalb qilmoqda. Shu bilan birga, yosh avlodni milliy qadriyatlarga mehr-muhabbatda tarbiyalashga katta e’tibor qaratilmoqda.

Ta’kidlash joizki, ma’naviy meros ma’naviy rivojlanish natijasi bo‘lib, insonning aql va zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodlarni ezuq taraqquyotga yetaklash qobiliyatiga ega bo‘lgan qadriyatlar to‘plamidir. Bu qadriyatlar insonlarning ongi va dunyoqarashi shakllanishi, olamni anglash va o‘zlashtirish yo‘lidagi sa’y-harakatlarini quvvatlab, avloddan avlodga o‘tib kelayotgan azaliy meros hisoblanadi. Ma’naviy meros nafaqat shaxsning, balki jamiyatning ham madaniy va ma’naviy o‘rishida muhim rol o‘ynaydi. U ajdodlar tomonidan asrlar davomida yaratilgan bilimlar, qadriyatlar, odob-axloq me’yorlari va dunyoqarashlarni o‘z ichiga oladi. Ma’naviy merosni asrash va unga rioya qilish, kelajak avlodlarga uni to‘g‘ri yetkazish – bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Sababi u jamiyatning ma’naviy asoslarini mustahkamlash, madaniy o‘zligini saqlash va taraqqiyotga erishishda muhim omildir.

Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat [2].

Milliy ma’naviyat nafaqat xalqimizning ruhiy boyligi, balki jamiyatning

barqaror rivojlanishi va kelajak avlodlar uchun mustahkam asosdir. Ajdodlarimizning boy merosi bizga ulug' madaniyat, qadriyatlar va an'analarni meros qilib qoldirgan. Bu meros, o'z navbatida, O'zbekistonning kelajakdagi taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy qadriyatlarga asoslangan ma'naviyat, yosh avlodni tarbiyalashda, ularning jahonqarashini shakllantirishda va umumiy jamiyat rivojida muhim rol o'ynaydi. Yangi O'zbekistonning rivojlanish yo'lida ma'naviyat va iqtisodiyot uyg'unligi kelajakka mustahkam asos yaratib, jamiyatning har tomonlama muvaffaqiyatli taraqqiyotini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidaga Qaroriga muvofiq, ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari ezigulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" g'oyasini keng targ'ib etish orqali jamiyatda sog'lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish, oila, ta'lim tashkilotlari va mahallalarda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash, targ'ibot-tashviqot va tarbiya yo'nalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo'yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring tizimini joriy qilish, aholining Internet jahon axborot tarmog'idan foydalanish madaniyatini oshirish, g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirish kabilar belgilandi [3].

Ta'kidlash joizki, ma'naviy-ma'rifiy sohada olib borilayotgan islohotlar jamiyatning ma'naviy rivojlanishiga turtki berish uchun o'ta muhimdir. Ayniqsa, yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularga ma'naviy boylidlarni yetkazish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda davlatning qat'iy harakatlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash, ilm-fanga asoslangan targ'ibot ishlarini olib borish, shuningdek, global axborot muhitida xalqimizning mafkuraviy immunitetini kuchaytirish — barqaror va sog'lom jamiyat qurishning asosiy garovi hisoblanadi.

Bundan tashqari, axborot xavfsizligi, madaniy va ma'naviy merosni saqlash, hamda turli illatlarga qarshi kurashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar davlatning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu tadbirlar kelajakda milliy qadriyatlarning yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonlar jamiyatda sog'lom dunyoqarash, birdamlik va ma'naviy yuksalishga qaratilgan kuchli ilmiy va ma'rifiy asos yaratishini ko'rsatadi.

Milliy ma'naviyatimizda ilm-fanni rivojlantirish, buyuk mutafakkirlarimiz ilmiy merosini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bu meros xalqimizning ma'naviy asoslarini mustahkamlab, kelajak avlodlarga ilm va ma'rifatga bo'lgan muhabbatni singdirishda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston xalqi minglab yillar davomida shakllangan ulkan ma'naviy merosga ega ekanligidan faxrlanadi. Samarqand, Toshkent, Buxoro, Xiva,

Shahrisabz va Termiz kabi shaharlardagi noyob tarixiy yodgorliklar, shuningdek, Buyuk Sharq mutafakkirlari – al-Buxoriy, at-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad Xorazmiy, Ahmad Fargʻoniy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulugʻbek va Bobur kabi buyuk shaxslarning asarlari insoniyatning bebaho madaniy va maʼnaviy mulkiga aylangan [4]. Ushbu buyuk allomalar va mutafakkirlar tomonidan yaratilgan ilmiy va maʼnaviy meros nafaqat Oʻzbekistonning, balki jahon sivilizatsiyasining muhim qismi sifatida tan olingan. Ular tomonidan yaratilgan asarlar va bilimlar turli sohalardagi zamonaviy ilmfanning shakllanishiga ulkan taʼsir koʻrsatgan. Bu merosni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazish, yoshlarni ulugʻ ajdodlarimizning asarlari bilan tanishtirish Oʻzbekistonning maʼnaviy tiklanish va yuksalish yoʻlidagi muhim vazifalardan biridir.

Ilm-fanni rivojlantirish va buyuk mutafakkirlarimizning ilmiy merosini chuqur oʻrganish, ularning asarlaridan zamonaviy fan va texnologiyalar uchun ilhom olish kelajakda mamlakatimizning barqaror rivojlanishi va intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Maʼnaviyat va ilm oʻrtasidagi uygʻunlik jamiyatimizning har tomonlama rivojlanishini taʼminlaydi. Ilmiy merosni oʻrganish va uning yangi avlodlarga yetkazilishi nafaqat taʼlim tizimida, balki jamiyatning maʼnaviy yuksalishida ham muhim rol oʻynaydi. Buyuk olimlarimizning asarlari orqali yoshlar ilm-fanga boʻlgan qiziqishini oshirib, milliy qadriyatlar va maʼnaviy boyliklarga hurmat bilan yondashishni oʻrganadilar.

Shu bilan birga, bugungi kunda jamiyatni maʼnaviy tahdidlardan himoyalash, yosh avlodning gʻoyaviy-falsafiy ongini yuksaltirish va ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga ilmiy va konseptual yondashish zamon talabiga aylanmoqda [5]. Ayniqsa, yoshlarning maʼnaviy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishda buyuk mutafakkirlarimiz tomonidan qoldirilgan maʼnaviy va ilmiy merosni chuqur oʻrganish muhim ahamiyatga ega. Mutafakkirlarimiz asarlari yoshlarda axloqiy, maʼnaviy va intellektual qadriyatlarni rivojlantirishga koʻmaklashadi, bu esa ularni har qanday mafkuraviy va gʻoyaviy tahdidlarga qarshi tayyorlaydi. Mutafakkirlarning asarlari insonparvarlik, adolat va ilmga boʻlgan hurmat kabi asosiy qadriyatlarni targʻib etish orqali yoshlarning maʼnaviy barkamolligiga yordam beradi. Bu merosni yangi avlodlarga yetkazish nafaqat ularning maʼnaviy-ruhiy yuksalishi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun ham muhim omildir.

Xulosa qilib aytganda, Yangi Oʻzbekistonda maʼnaviy meros jamiyatning barqaror rivojlanishi va milliy oʻzlikni saqlab qolishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi maʼnaviy-maʼrifiy sohada olib borilayotgan islohotlar xalqimizning maʼnaviy qadriyatlarini mustahkamlash, milliy madaniyat va ilmiy merosni asrashga qaratilgan. Buyuk mutafakkirlarimiz yaratgan ilmiy va maʼnaviy meros jahon ilmfanida muhim oʻrin egallab, uni chuqur oʻrganish kelajakda mamlakatning

intellektual va ilmiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ma'naviy-ma'rifiy sohadagi islohotlar zamonaviy axborot muhitida mafkuraviy immunitetni kuchaytirishda, yosh avlodni ijtimoiy adolat va insonparvarlik g'oyalari tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Jamiyatda ma'naviy yuksalishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ta'lim, tarbiya va axborot xavfsizligini o'zaro uyg'unlikda tashkil etishga bog'liqdir. Ma'naviy boyliklar va ilmiy meros kelajak avlodlar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilib, jamiyatning intellektual va ma'naviy o'sishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Prezident: Ma'naviyat boshqa sohalardan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak. 22.12.2023. <https://president.uz/uz/lists/view/6941>
2. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. 19 yanvar 2021. <https://yuz.uz/news/jamiyat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-joni-va-ruhi-manaviyatdir>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. 26.03.2021 yildagi PQ-5040-son. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
4. Ma'naviy meros. 17.07.2023. <https://oyina.uz/kiril/teahause/1879>
5. X.Ashurova. Samarqand jadidlarining ijtimoiy-siyosiy qarashlari (XX asrning birinchi choragi). Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati. Samarqand – 2020

YOSHLARNING INTELLEKTUAL SALOHİYATINI OSHIRISHDA MA'NAVİY MEROSNING O'RNI (SINERGETIK TAHLIL)

Bahodir RAXMANOV,
*falsafa fanlari doktori (PhD),
Samarqand davlat universiteti*

Bugungi kunda dunyodagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-mafkuraviy jarayonlarning keskinlashuvi oqibatida inson ongi va mafkurasiga, ayniqsa yoshlarning dunyoqarashi, ruhiyati va ma'naviy olamiga ta'sir o'tkazish, o'z manfaatlariga xizmat qildirish avj olmoqda. Bunday jarayonlarda yoshlarimizning o'zligini anglashi, bilishi, o'zimizga xos milliy qadriyat va an'analarimizga, milliy manfaatlarimizga sodiq qolgan holda chinakam vatanparvar, insonparvar, ma'naviyati yuksak, intellektual salohiyati yuksak bo'lishlari nihoyatda muhimdir. Shuning uchun o'sib kelayotgan yosh avlodning ijtimoiy, ma'naviy hayotining kongnitiv asoslarining o'ziga xos

7-IV5401

xususiyatlarini tadqiq etish, ularda Yangi O'zbekiston mafkurasini singdirish, ma'naviy merosimizga nisbatan evristik yondashuvlarini shakllantirish, nohiziqli tafakkur tarzi orqali har qanday tashqi mafkuraviy, siyosiy va ijtimoiy tahdidlarga javoban ma'naviy immunitetni kuchaytirish nihoyatda muhim masaladir. Zero, "Bugungi murakkab zamonda yoshlarni jismoniy va ma'naviy barkamol insonlar etib tarbiyalash biz uchun g'oyat muhim vazifa bo'lib qolmoqda" [1]. Bunday vazifani amalga oshirish esa avvalo har bir vatandoshimizning fuqarolik burchi, shuningdek, ziyolilar, maorif va ilm ahlining faoliyatida muhim strategik maqsad sifatida belgilanishi kerak. Shu nuqtai nazardan, yoshlarning jismoniy va ma'naviy barkamolligini ta'minlash, ularning intellektual salohiyatlarini oshirish uchun boy ma'naviy merosimizni yangi metodologiyalar asosida o'rganib, tadqiq etishimiz, ta'lim va tarbiya, fan, madaniyat va boshqa sohalarga sinergetik tafakkur asosida yondashish lozim. Zero Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "Bugungi kunda mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish, uni innovatsion asosda rivojlantirish, o'z oldimizga qo'ygan ko'p qirrali va murakkab vazifalarni amalga oshirish maqsadida biz zamonaviy va kreativ fikrlaydigan, har qanday vaziyatda ham mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, g'ayrat-shijoatli, intellektual salohiyati yuksak, vatanparvar yosh kadrlarga davlat va jamiyat boshqaruvida muhim vazifalarni ishonib topshirmoqdamiz" [2].

Mustaqillik yillaridanoq Yoshlar intellektual salohiyatini oshirishda alohida e'tibor qaratib kelingan. Ayniqsa so'nggi yillarda bu borada tub islohotlar, tarixiy ishlar amalga oshirildi. Xususan, ta'lim tizimini tubdan isloh etish, tarbiya masalasiga keng jamoatchilikni jalb etish, milliy qadriyatlarimiz, merosimizni o'rganish, yangi zamonaviy ilmiy laboratoriyalarni tashkil etish, yoshlarni kasb-hunarga o'rgatish, ularning ijtimoiy mavqeyini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu ishlar esa uzluksiz davom etishi uchun yangi islohotlar va ilmiy izlanishlar talab etilishini ham unutmashlik kerak. Chunki biz yashayotgan davr taqozosiga ko'ra, jamiyat g'oyalarini generatsiya qilish imkoniyati, barcha sohalarida yangilik kiritish, buning uchun yetarli shart-sharoit yaratish va resurslarni hozirlash, ulardan unumli foydalanish intellektual salohiyat darajasi, aniqrog'i inson kapitalidan foydalana olish darajasi bilan bog'liqdir. Shunday ekan, yoshlarning intellektual salohiyatlarini oshirish orqali biz Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ko'zda tutilgan taraqqiyot darajasiga yetishimiz mumkin. Eng muhimi buning uchun mamlakatimizda barcha sharoit va imkoniyatlar yaratilgan, faqat undan foydalanish ko'nikmasini shakllantirishimiz lozim xolos. Bu borada esa olimlarimiz, umuman ziyoli ahlidan yangicha yondashuvni, ilmiy kashfiyot va ixtirolar, izlanishlar, sifatli ta'lim va tarbiya metodikalari, ma'naviy yangilanish va rivojlanish talab etiladi.

Yuqoridagi maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda yoshlarning intellektual salohiyatlarini oshirishda muhim omillardan biri bo'lgan ma'naviy merosimizni chuqur o'rganish, uning yangi ilmiy mohiyatlarini

kashf etish, jumladan, ma'naviy vorislik asosida sinergetik g'oyalar asosida evristik ahamiyatini tadqiq etish muhim masalalardan hisoblanadi. Zero "Hozirgi dunyoning globallashuvi shunday bir mavqedaki, hal qiluvchi omil harbiy qudratda emas, balki intellektual salohiyatda, fikrda, aqlda, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirishda bo'lib qolmoqda"[3]. Bu borada esa sinergetik yondashuv, sinergetik tafakkur, sinergetik madaniyat asosida yoshlarga ta'lim va tarbiya berish har qanday murakkab vaziyat va yangi rivojlanish tendensiyasida zamonaviy ilmiy dasturulamali bo'la oladi.

Bugungi kunda intellektual salohiyati yuksalayotgan mamlakatlar barcha sohada yetakchi va barqaror taraqqiyot sari qadam qo'ymoqda. Ayniqsa, hozirgi zamon talabi bilan fan, ta'lim, axborot texnologiyalari, raqamli iqtisodiyotning mavqeyi oshishi bilan yangi industrial jamiyat, axborot jamiyatiga o'tish uchun inson intellektual salohiyati yuksalishining muhimligini ham taqozo etmoqda. Ayniqsa ta'lim tizimidagi yondashuv bu borada nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun mamlakatimizda ta'lim va uning sifatiga alohida e'tibor qaratilib, buning uchun yetarlicha sharoit va imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu albatta bejiz emas, sababi rivojlangan barcha davlatlarda, jumladan, AQSh, Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya, Singapurda ta'lim tizimi doimiy e'tiborda hisoblanadi. Amerikalik ekspertlarning fikriga ko'ra, ta'lim tizimiga qilingan 1 dollarlik xarajat, 36 dollar daromad qilishga imkon beradi [4]. Shuning uchun Prezidentimiz har bir ma'ruzalari va murojaatlariga yoshlarga ilm berish, ta'lim sifatini oshirishga alohida urg'u beradilar: "Men har gal yoshlar bilan uchrashganimda, "Ilmni qadrlang, ilmga intiling!" degan so'zlarni takrorlashdan aslo charchamayman. O'zingiz ko'ryapsiz, dunyoda o'qigan, zamonaviy ilm va hunarlarni puxta egallagan, yosh avlodini ayni shu ruhda tarbiyalagan xalqlar, davlatlar jadal rivojlanmoqda. Yangi O'zbekiston yoshlari ham ana shunday yuksak darajalarga ko'tarilishi uchun biz albatta barcha imkoniyatlarni ishga solamiz"[5]. Darhaqiqat, mamlakatimizda taraqqiyotning muhim omili hisoblanadigan inson kapitalini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimini rivojlantirish, sifat o'zgarishlariga e'tibor qaratish va samaradorligini oshirish, barcha fanlarni rivojlantirish, ilmiy salohiyatini oshirish, innovatsion tizimni rivojlantirish va ma'naviy darajani yuksaltirish borasida o'tkazilayotgan islohotlar zahirida ham intellektual salohiyatni oshirish maqsadi mujassamlashgandir. Jamiyatda intellektual salohiyatni oshirish va shu orqali milliy manfaatlarimizni himoya qilgan holda yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarilish uchun ham bu borada yangi ilmiy izlanishlar va tadqiqotlarni taqozo etadi. Bu borada soha mutasaddilari va olimlarimiz alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Intellektual salohiyat sohasida ilmiy izlanishlar olib borgan olimlardan L.V.Nesterov, G.T.Ashirovalar intellektual salohiyatni takror ishlab chiqarish manbalari sifatida quyidagilarini ko'rsatib o'tishgan: ta'lim, fan, sog'liqni saqlash, axborot xizmati, madaniyat va san'at[6]. Albatta, ko'rsatilgan manbalarning barchasi zarurat va intellektual salohiyat takomillashuvining muhim manbalari hisoblanadi. Biroq biz tadqiqotimiz davomida va Yangi

O'zbekiston strategiyasi asosida intellektual salohiyatni takror ishlab chiqarish manbalari quyidagilar degan xulosaga keldik:

Ta'lim va tarbiya;

Fan va innovatsion g'oyalar

Sog'liqni saqlash va sog'lom turmush tarzi

Axborot texnologiyalari

Madaniyat, san'at

Ma'naviyat

Intellektual salohiyatni oshirishda ushbu manbalar muhim rol egallashi barobarida, u jamiyatning ichki imkoniyat, resurs va genetik o'ziga xoslik, mehnat va ma'naviy merosi bilan ham uzviy bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan yoshlarning intellektual salohiyatlarini oshirish uchun yuqoridagi omillarga alohida e'tibor qaratish zarur. Jumladan, insonning o'z-o'zini tarbiyalashi va o'z-o'zini anglashi orqali yuksalib boradigan intellektual salohiyat uchun ta'lim, tarbiya va boy ma'naviy merosdan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa, Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish uchun ta'lim va tarbiyaga, ma'rifat va ma'naviyatga e'tibor berish, bu sohada islohotlar o'tkazish barobarida, yoshlarimizning intellektual salohiyatlarini oshirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari uchun bor imkoniyat va sharoitlardan foydalangan holda ajdodlarimizning boy ma'naviy merosini o'rganib, uni yangi jamiyatda yangicha tarzda tadbiq etib, yangi g'oyalar, ta'limot va ilmiy kashfiyotlarni yaratib, nohiziqli tafakkur tarzini shakllantirishimiz lozim. Shunda biz maqsad qilgan chinakam vatanparvar, xalqining manfaatlarini himoya qila oladigan, mamlakat manfaatlarini uchun xizmat qiladigan bilimli, salohiyati yuksak yoshlar kamol topishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Т. "O'zbekiston" нашриёти. 2021. Б.254.

Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. – Т.: «Ўзбекистон», 2018. 2-том. —491-б.

Г.Х.Тиллаева, "XXI аср – интеллектуал ёшлар асри" мавзусидаги республика илмий ва илмий-техник анжуман 30 март 2018 йил. Ўзбекистон Фанлар академияси

Кадомцева С.В. Экономические основы системы социальной защиты. М.: 1997. С.89.

Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. - Т.: "O'zbekiston" нашриёти. 2021. Б.256.

Нестеров Л.В., Аширова Г.Т. Национальное богатство и человеческий капитал. // Вопросы экономики, 2003, № 2. –С.103 асосида муаллифлар томонидан тайёрланган.

“BUXORO MEROSI” ILMIY JAMIYATI O‘LKAMIZ MODDIY MADANIYATI TARG‘IBOTCHISI

A'zam BOLTAYEV,

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Buxoro davlat universiteti kafedra dotsenti

Mustaqillikdan keyin yurtimizda fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyat yuritishi uchun normativ-huquqiy bazani muntazam ravishda takomillashtirib borish maqsadida qo‘shimcha chora-tadbirlar amalga tadbiiq qilinmoqda. Shuningdek, ushbu jarayonda nodavlat notijorat tashkilotlarning huquq va manfaatlarini inobatga olish, tartiblarni soddalashtirish va nodavlat notijorat tashkilotlari uchun qulayliklar hamda yengilliklar yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Buxoro viloyati statistik boshqarmasining 2019-yildagi ma'lumotlariga ko'ra viloyatda 711 ta nodavlat notajorat tashkiloti ro'yxatga olingan bo'lib bular ichida 20 dan ortig'i o'lka tarixi, moddiy madaniyat yodgorliklarini o'rganish va uni asrash sohasida ish olib bormoqda [1].

Bular ichida “Buxoro merosi” ilmiy jamiyati alohida ahamiyatga ega. Uning tadqiqot doiralari keng bo'lib, o'lkamizdagi moddiy va ma'naviy merosimiz o'rganilmoqda. Markaz 2016-yilda “Buxoro viloyati yoshlarining Buxoro madaniy merosini o'rganish sohasidagi bilimlarini boyitish” loyihasida tadqiqot ishlarini olib bordi. Shu tadqiqot doirasida “Древнее наследие Бухары” nomli ilmiy maqolalar to'plamini nashr ettirdi. Unda Buxoroni o'rgangan olimlar va yosh tadqiqotchilar ishtirok ettidilar va ilmiy tadqiqot natijalarini jamiyat homiyligi ostida nashr qildilar.

J.Mirzaahmedov Markaziy va G'arbiy Sug'ddagi – Buxoro, Poykent, Varaxshaning buyuk ipak yo'lidagi ahamiyati to'g'risidagi maqolasida Buxoroning paydo bo'lishi, xitoyliklar tomonidan turlicha nomlanishi va unda 40 dan ortiq shaharlar borligi haqidagi ma'lumotlar hamda Poykent, Rometan, Vardonze kabi shaharlari to'g'risidagi birlamcha ma'lumotlar o'rin olgan[2]. Bu tadqiqotda olimning vohada uzoq yillar olib borgan ilmiy ishlari xulosalangan.

Markaz tomonidan olib borilgan tadqiqotlardan yana biri bu Buxorodagi Chashmayi Ayub yodgorliklarining o'rganilishi bo'lib, o'lkamizda uchta shu nomdagi yodgorlik borligi aniqlangan. Ularning birinchisi Shofirkon tumanida qadimiy Vardonze qo'rg'oni yonida joylashgan. Ikkinchisi Buxorodan 20 km. shimolda Vobkent tumani hududida joylashgan. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, bu yodgorlik XI-XII asrga oid bo'lib, bosh binosi saqlangan. Uning peshtoqida suls xatida quyidagilar: “Payg'ambar sollallohu alayhi vasallam aytadi: Men sizlarga qabrlarga sig'inish man qildim, ammo menga e'tiqod qiling! Ushbu inshoot 605 (hijriy 1208/1209) yilda barpo etilgan” – deb qayd qilingan. Uchinchisi Buxoro shahrining shimoliy-g'arbida joylashgan bo'lib, atrofi katta qabriston bilan o'ralgan [3]. Buxorodagi bu yodgorliklar

bir necha asrlar davomida saqlangan bo'lib, bu davr ichida ayrim hukmdorlar uni ta'mirlab, qo'shimcha imoratlar qurgan bo'lsa, ayrimlari bu imoratlarni vayron qilganlar.

Shuningdek, ilmiy markaz tomonidan Buxorodagi yetti pir ziyoratgohi tarixi va Amir Olimxon madrasasi tarixi uning bunyod etilishi, nomlanishi masalalari, arxitekturasiga alohida to'xtalgan. Markazning olib borgan yirik tadqiqotlaridan biri bu Amir Olimxon madarasasi peshtoqidagi yozuvlar bo'lib, bu epigrafik yozuv ilmiy xodimlar tomonidan sinchiklab o'rganilgan va boshqa madrasalar bilan solishtirilgan.

Buxorodagi aksariyat yodgorliklar peshtoqida qurilish sanasi va usta nomi yoki buyurmachi hukmdor nomi keltiriladi. Olimxon madrasasida bularga qo'shimcha sifatida "Dor-ul ulum" ya'ni akademiya, olimlar uyi nomi ham qo'shib yozilgan[4]. Bu madrasa bevosita Amir Olimxon nazorati ostida bo'lib, barcha moddiy ta'minot amirlik tomonidan qoplangan. Amir bu joyda islom ilmlari chuqurroq o'rganish va tadqiq qilish uchun sharoit yaratib bergan. Amir Olimxon madrasasi masjid, ikkita darsxona, kutubxona va 51 ta xujradan iborat.

Markaz tomonidan o'lkamiz toponimikasi mavzusida ham qo'l urilgan va Buxorodagi Sherbudun toponimi o'rganilgan. Toponimga aniqlik kiritish uchun o'nbeshdan ortiq manbalar tahlil etilgan bo'lib, bu toponim to'g'risida ikki xil fikr borligi aytiladi: birinchisida sher (arslon), ikkinchisi shir (sut) ma'nosini bildirishi ta'kidlanadi. Toponimni ma'nosi sher(arslon), budunning ma'nosi turkiy tilda xalq yoki qora xalq degan ma'noni anglatgan, ya'ni, qadimiy turkiy tilda arslon urug'i yoki avlodi ma'nosini anglatgan. Mahalliy aholi orasida Shirbudun, Shirbadan, Shirabuddin kabi talaffuz ham qilishadi. Ya'ni sut kabi oq badanlilar yashagan qishloq deb talqin qilinadi[5]. Bu kabi talqinlar xalq orasida ko'p uchraydi. Ammo bu talqin haqiqatdan yiroq bo'lishi mumkin. Ma'lumotlarga ko'ra, buxorxudot Budun nomi bilan ham Shirbudun toponimini bog'lashadi[6. 7.].

Shuningdek, ilmiy markaz tomonidan nashr qilingan to'plamda buxorolik pichoqchi usta-hunarmand Ikromjon G'ulomovning yaratgan hunarmandchilik mahsulotlari va mehnat qurollari haqida so'z boradi[8]. Buxoroda bu kabi hunarmand sulolalar ko'pligi va shular qatori pichoq yasab bu sohani san'at darajasiga chiqargan insonlarning ko'pligi haqida ma'lumot berilgan. Tadqiqotchi tomonidan yigirmaga yaqin pichoq turlari tahlil qilingan va bu sohada o'lkamizda faoliyat olib borayotgan maktablar haqida so'z yuritilgan. Bundan tashqari to'plamda buxorolik tarixchi Mirza Somiyning nodir kolleksiyasi haqida ham so'z boradi. Olimning shaxsiy arxivida kitoblardan tashqari, amir nomiga yozgan xatlar (epistolyar meros) [9], hisobotlar, oldi-sotti vasiqalari, yer-suv va suv taqsimotiga oid hujjatlar saqlanganligi qayd qilinadi[10].

J.Mirzahmedov tomonidan olib borilgan Buxoro vohasidagi Kampirdevor qoldiqlarini o'rganish ishlari va uning hisoboti markaz ilmiy to'plamidan o'rin olgan bo'lib, bu markazning o'lkamizdagi maddiy madaniy yodgorlikning

har biri bizlar uchun qadrlı va uni o'rganish hamda asrash kerakligidan dalolat beradi. Bundan tashqari to'plamda bir guruh yosh tarixchi olimlarning o'lka tarixi masalasiga doir ilmiy tadqiqot ishlari o'rin olgan.

Xulosa qilib aytganda, "Buxoro merosi" ilmiy markazi tomonidan 2016-yilda "Buxoro viloyati yoshlarining Buxoro madaniy merosini o'rganish sohasidagi bilimlarini boyitish" loyihasi doirasida "Древнее наследие Бухары" to'plamining nashr qilishi va unda o'lkamiz tarixining boyitilishi, o'sib kelayotgan yosh avlod qalbida vatanga bo'lgan muhabbatning kuchayishiga va o'lka tarixiga bo'lgan qiziqishining ortishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бухоро вилояти статистика бошқармаси 2020 йил январ ойидаги хисоботи.
2. Дж. Мирзаахмедов. Столичные центры западного Согда – Бухара, Пайкент, Варахша ва трассах великого шёлкового пути // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.5-16.
3. Ҳозирги вақтда мазор сақланмаган фақат қадамжонинг ичида қабрлар мавжуд ва унга ёндош иморатлар сақланган. Қаранг: Альмеев Р.В. Мавзолей Чвшма-и Аййуб // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.20.
4. Альмеев Р.В. Арабографические надписи и другие сведения о медресе Амир Алим-Хана в Бухаре // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.51-55.
5. Альмеев Р.В. К изучению топонима Шербудун // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.56-60.
6. A'zam Boltayev. (2021). ABOUT THE TOPONYM "BUKHARA". *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(4), 36-41.
7. Тўраев Ҳ. Бухоро топонимикаси. – Бухара: Дурдона, 2021. – 260 б.
8. Жумаев К.Ж. Творчество мастера-ножовщика Икромжона Гуламова и научная опись его рабор // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.61-66.
9. Болтаев, А. Ҳ. (2018). Бухоро ўлкашунослиги тарихини ўрганишда СН Юренев ёзишмаларининг ўрни. *Тошкент: Ўзбекистон Миллий университети хабарлари*, (1), 5-9.
10. Тўраев Ҳ. Бухоролик тарихчининг нодир коллекцияси // Древнее наследие Бухары. Сборник научных статей. – Бухара: Садриддин Салим Бухорий, 2016. – С.70-73.

TARBIYADAN TARG'IBOTGA: MA'NAVİY MEROSNING METODOLOGIK ASOSLARI

Dilfuza KAMALOVA,

*Buxoro muhandislik-texnologiya instituti
"O'zbek va xorijiy tillar" kafedrası dotsenti*

Ma'naviy meros har bir xalqning tarixiy tajribalari, qadriyatlari va madaniy yutuqlarining umumiy yig'indisidir. Millatning dastlabki shakllanishida va rivojlanishida ma'naviy meros alohida o'rin tutadi. O'zbekiston juda boy va rang-barang ma'naviy merosga ega. Ushbu merosni yosh avlodga etkazish va targ'ib qilish esa bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Effektiv targ'ibot strategiyalarini ishlab chiqish va tatbiq etish maqsadida metodologik asoslar bilan tanishish lozim.

Ma'naviy merosni targ'ib qilishning maqsadi – xalqning tarixiy va madaniy qadriyatlarini o'rganish, ularni kelajak avlodga yetkazish va mavjud ma'naviy merosga e'tibor qaratishdir. Ushbu jarayonda quyidagi asosiy maqsadlar ko'zda tutiladi:

- Xalqning tarixiy va madaniy qiymatlarini anglash, bu esa ularni saqlash va rivojlantirishga yordam beradi.

- O'zlikni his qilish va milliy identitetni mustahkamlash, bu orqali yoshlarni o'z xalqining madaniy merosiga bo'lgan qiziqishini oshirish.

- Yoshlarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash va ularni axloqiy qadriyatlar asosida shakllantirish, shuningdek, umummilliy g'oyalarni tanitish.

Ma'naviy merosni targ'ib qilishda ta'lim jarayoni muhim ahamiyatga ega. O'quv dasturlariga milliy qadriyatlarni kiritish, talabalarni tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlar bilan tanishtirish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Yozma materiallardan foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini yanada oshiradi va ularni o'qitishga yana bir qadam qo'shadi[1].

Madaniy tadbirlar, bayramlar, an'anaviy festivallar va boshqa tadbirlar orqali ma'naviy meros targ'ib qilinadi. Bu kabi tadbirlar, bir tomondan, xalqning madaniyatini namoyon etishga, boshqa tomondan esa, yangi avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi. Madaniy tadbirlar orqali qatnashchilar o'rganish mumkin bo'lgan qiziqarli va interaktiv muhitda birlashadilar, bu esa ularni bir-biriga yaqinlashtiradi[2].

San'at va adabiyot ma'naviy merosni targ'ib qilishda kuchli vositalardan biridir. She'rlar, asarlar va teatr sahnalari orqali qadriyatlar ko'rsatiladi, bu esa yurtimizning madaniyatini yanada boyitadi. San'at va adabiyot orqali tarbiyalangan yangi avlod, jamiyatning ma'naviy qadriyatlariga hurmat bilan yondoshadi va ularni saqlash uchun intiladi[3].

Ma'naviy merosni targ'ib qilish jarayonida turli yondashuvlardan foydalanish kerak. Eng samarali usullar orasida:

- Interaktiv ta'lim: bu yondashuv o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga rag'batlantiradi. Interaktiv usullar, masalan, suhbat, muhokama va rol o'ynash o'quv jarayonining qiziqarli bo'lishiga yordam beradi [4].

- Tajribaviy o'rganish: yoshlar uchun ma'naviy merosni o'rganish jarayonida tajribalar va amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. O'rganish jarayoni amalda ko'rilishi, ish tajribasi va muhim madaniy qadriyatlar haqidagi bilimlarni olib keladi.

- Texnologik yechimlar: zamonaviy texnologiyalar va media vositalardan foydalanish, masalan, internet va ijtimoiy tarmoqlarda ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilish. Internet materiallari va videolari orqali keng ommaga tanishtirish usullaridan foydalanish mumkin. Bu, nafaqat ma'naviy qadriyatlarni, balki zamonaviy imkoniyatlarni ham faol ravishda namoyon etadi [5].

Ma'naviy meros targ'ibotida bir qator muammolar mavjud. Ularning ayrimlari:

- Yoshlarda milliy qadriyatlarning kam rivojlanganligi; tez o'zgaruvchan zamonaviy hayot sharoitida an'analarni unutish xavfi mavjud.

- Ma'naviy merosni o'rganishga qiziqishning pasayishi, natijada madaniy qadriyatlarning avlodlardan avlodga o'tuvi to'xtab qolishi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflar berilishi mumkin:

- Ta'lim muassasalarida ma'naviy merosni o'rganish bo'yicha alohida kurslar tashkil etish. Ushbu kurslar yoshlarni o'z xalqining tarixi va an'analari bilan yaqindan tanishtirishga yordam beradi.

- Madaniy tadbirlar va festivallarni ko'paytirish va ularni doimiy ravishda o'tkazib turish, yoshlarni jalb qilish va ularning qiziqishlarini oshirish. Tadbirlar orqali xalqlar o'rtasidagi madaniy almashuvni ham kuchaytirish mumkin.

Ma'naviy merosni targ'ib qilish zamonaviy jamiyatimizda juda muhim. U yosh avlodni tarbiyalash, milliy o'zlikni mustahkamlash va xalqning o'ziga xos qadriyatlarini saqlashga yordam beradi. Ushbu jarayonda qo'llaniladigan metodologik asoslar va yondashuvlar, shuningdek, ularning samaradorligiga e'tibor qaratish zarur. Ma'naviy merosni targ'ib qilish, xalqimizni rivojlantirish va uning tarixiy qadriyatlarini saqlab qolish - muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva N. (2017). "Interaktiv Ta'limning Yangi Yondashuvlari". Ta'lim Intizomiyoti.
2. Baranov A. (2015). "Ma'naviy Meros va Uning Targ'iboti". O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
3. Islamov B. (2021). "Zamonaviy Texnologiyalar va Ma'naviy Meros". Ijtimoiy Fanlar Jurnali.

4. Karimov I. (2020). “Yoshlar va Ma’naviy Tarbiya”. O‘zbekiston Nashriyoti.
5. Shodmonov S. (2018). “Ta’limda Ma’naviy Qadriyatlar”. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi.
6. Gafurov J. (2019). “Ma’naviy Tarbiya va Yoshlar”. Ijtimoiy Fanlar Jurnali.
7. Murodov M. (2022). “Davlat Siyosati va Diniy Meros”. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.

RAQAMLASHTIRISH JARAYONIDA MUAMMO VA YECHIMLAR

Kamoliddin TO‘RAYEV,

*Ijtimoiy-manaviy tadqiqotlar instituti
kichik ilmiy xodimi f.f.d (PHD)*

Abdurauf Fitrat “Najot yo‘li”da “Bolalar axloqiy tarbiyani muhitdan (ya’ni, atrof)dan) oladilar, boshqacha qilib aytganda, bolalar suvga o‘xshaydilar, suv idishning shaklini olganidek, bolalar ham muhitning odob-axloqini qabul qiladilar”, deydi. [1]

O‘z Murojaatnomasida: “Ta’lim sifatini oshirish — Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to‘g‘ri yo‘lidir”, deya ta’kidlagan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, “Biz jamiyatimizda har qanday radikallashuvga, yoshlarimiz ongini buzg‘unchi yotg‘oyalar bilan zaharlashga, dindan siyosiy maqsadlarda foydalanishga, ma’rifat o‘rnini jaholat egallashiga yo‘l qo‘ymaymiz”, deydi va “Buning uchun nafaqat mas’ul tashkilotlar, balki barchamiz birgalikda muqaddas dinimizning insonparvarlik mohiyatini ochib berish, farzandlarimizni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash bo‘yicha oila, mahalla va ta’lim maskanlarida ish olib borishimiz zarur”ligini kuyunchaklik bilan uqtiradi. [2]

Millatimizning ikki fidoyisi ilgari surgan bu da’vatkor fikrlar har birimizni yosh avlod tarbiyasi haqida qayg‘urishga chorlaydi. Chunki bugungi zamon talabi shunday.

Agar atrof-muhitimizda yuz berayotgan voqea-hodisalar mohiyatini tahlil qiladigan bo‘lsak, mamlakatlar taqdirini yoshlar siyosati va ma’naviy-ma’rifiy jabhadagi islohotlar belgilab berayotganiga amin bo‘lamiz.

Agar yoshlarimiz tarbiyasi bilan bog‘liq joriy vaziyatga shu nuqtayi nazardan yondashadigan bo‘lsak, avvalo, ta’kidlash joizki, XXI asrda ma’rifat va ma’naviyat masalasi har qanday davlatning buguni va kelajagini belgilab beradi. Ya’ni, yoshlarga maqsadli va sifatli ta’lim-tarbiya bermasdan turib, boshqa sohalarni rivojlantirish mumkin emas.

Ta’kidlash joizki, so‘nggi olti yilda O‘zbekiston aholisi 13 foizga ko‘paydi. Bu yil nufusimiz 36 milliondan oshdi. Har yili safimizga qariyb

900 ming yosh avlod qo‘shilmoqda. Bu esa davlat va hukumat oldiga yangi-yangi vazifalar qo‘yishi tabiiy. [3]

Shu bois, 2023-yilga yurtimizda “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”, deb nom berildi. Yil nomi bilan bog‘liq inson hurmati bevosita maktab, bog‘cha va shifoxonalarni ko‘paytirish, ta’lim va tibbiyot sifatini oshirishni, mahallada yo‘l, suv, elektr, transport muammolarini hal qilishni, ish o‘rinlarini ko‘paytirish, tadbirkorlikka yangi imkoniyatlar yaratish bilan chambarchas bog‘liq.

Mana shunday bir sharoitda oldimizda yana bir juda muhim vazifa borki, u so‘zsiz – farzandlarimizni bugungi zamon ruhi va yangilanayotgan dunyo tamoyillariga bardoshli qilib tarbiyalash. Bu o‘rinda bizni mushohadaga chorlaydigan, tashvishlantiradigan masalalar ham oz emas.

Jadid bobomiz Abdulla Avloniy tarbiya xususida shunday deydi: “Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmakdur. Tarbiya qilguvchilar tabib kabidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga “yaxshi xulq” degan davoni ichidan, “poklik” degan davoni ustidan berub, katta qilmog‘i lozimdur. Zeroki, “Hassinu axloqiko‘m” amri sharifi uzra xulqimizni tuzatmag‘a amr o‘linganmiz. Lekin xulqimizning yaxshi bo‘lishining asosiy panjasi tarbiyadur”.

Bu fikrlar farzand tarbiyasida qanday yo‘l tutmog‘imiz va hozir qaysi yo‘lda ekanimizni ro‘y-rost anglatib turadi. Masalan, aytaylik, bugungi kunda katta avlod tomonidan bot-bot “yoshlar tarbiyasi buzilib ketayapti, yoshlar bizga o‘xshamayapti”, qabilidagi e’tirozli fikrlar bildirilayotganini eshitib qolamiz. Bundan tashqari, hozirda dunyoning turli nuqtalarida geosiyosiy muammolar kuchayib borayotgan va davlatlar o‘rtasida o‘zaro ishonch yo‘qolib borayotgan bir davrda radikalizm, ekstremizm, terrorizm, odam savdosi, giyohvandlik kabi xatarlar kuchayib bormoqda.

Bunday tahlikali davrda ma’rifat o‘rnini jaholat egallashiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida ziyolilar amaliy harakatlari bilan faollik ko‘rsatishi suv va havodek zarur. Ayniqsa, raqamlashtirish sharoitida yoshlarni turli zararli xurujlardan himoya qilish bo‘yicha yangicha samarali vositalarga ehtiyoj sezilmoqda.

Tabiiyki, yoshlarimiz ongini buzg‘unchi yot g‘oyalar bilan zaharlashga, dindan siyosiy maqsadlarda foydalanishga qarshi qaratilgan kontentlarni aniqlash va ularni taqiqlash juda zaruriy talab. Lekin ularning o‘rniga milliy axborot makonini milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga oid foydali kontent bilan ta’minlash masalasi turibdi.

Ertaklar kichik yoshdagi bolalar ongining shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Aynan shu yoshda bolalar ongiga ezgulik urug‘i qadaladi. Lekin bugungi kunda bolalar adabiyoti bilan ta’minlash ko‘ngildagiday emas.

Ijtimoiy tarmoqlarda turli axloqsizlik va buzuqlik targ‘ib qilinayotgan ertaklar bot-bot bolalar kitob javoniga yetib borayotganiga guvoh

bo'lmoqdamiz. Mentalitetimiz va insoniylikka mos kelmaydigan epizodlar, syujetlar, qahramonlar, diologlar va boshqa salbiy jihatlarni ko'rib beixtiyor yoqa ushlaysiz.

Masalan, ertaklarda bolasini o'rmonda adashtirib kelayotgan o'zbek otasini tasavvur qiling. Shunday holatni o'qigan murg'ak qalb qay holatga tushadi. Yoki boshqa ko'plab ertaklarda oilaviy xiyonatlari, nayrangbozlik, fitna va fasodni oddiy holdek o'quvchiga yetkazishga harakat qilinadi. Bunday nobop kitoblar nima maqsadda va kim tomonidan yozilayotgani e'tibordan chetda qolmoqda.

Shunday ekan, ertaklarning mazmunini qayta ko'rib chiqish ham juda muhim. Oddiy misol, ertaklarda shoh yoki bo'nyoning qizi uchun uch og'a-ini raqib bo'lib, yakunda kenja botir saltanatning yarmini qo'lga kiritishi g'oyasi o'g'il bolalarga noto'g'ri tarbiya berishga omil bo'ladi. Bunday misollarni juda ko'plab keltirish mumkin.

Shuningdek, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda tarix, adabiyot va san'at kabi sohalar bo'yicha yoshlarning umumiy dunyoqarashini oshiradigan platformalar deyarli yo'q. Yon qo'shnimiz Qozog'istonda Youtube kabi eng ommabop platformalarda davlatchilik tarixi, buyuk tarixiy shaxslar va milliy mafkuraviy kontentlar soni tobora ortib bormoqda.

To'g'ri, mazkur 2-3 daqiqalik videoroliklar yoshlar uchun badiiy yoki ilmiy asar o'qishning o'rnini bosa olmaydi. Lekin mazkur yondashuv yoshlarning tafakkurini oshirishi bilan bir qatorda kitob o'qishga rag'batlantira oladi.

Milliy axborot makonida milliy birdamlik g'oyalari asosida Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy kabi buyuk ulamolar, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Bobur, Abdullaxon kabi davlat arboblari hayoti va ularning milliy davlatchiligimizga qo'shgan hissasini kreativ tarzda yoshlarga yetkazib borish muhim hisoblanadi.

Bundan tashqari, bugungi kunda biz tarixni o'rganishda zamonaviy O'zbekiston hududidan kelib chiqib emas, balki o'zbek xalqining shakllanishida muhim bo'lgan ko'plab turkiy xalqlarning tarixini mukammal o'rganishimiz lozim. Bu, o'z navbatida, qardosh xalqlar umumiy tarixga egaligi, o'tmishi ham, ertasi ham bir-biri bilan uzviy bog'liqligini o'rganishga yordam beradi.

Davlatimiz rahbarining 2020-yilda O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqida amaldagi me'yoriy hujjatlarga asosan o'quvchini ta'limning navbatdagi bosqichiga tayyorlashga yo'naltirilgani tanqid qilinib, asosiy maqsad o'quvchilarni erkin fikrlash va mustaqil hayotga tayyorlash bo'lishi lozimligi ta'kidlandi. [4]

Tan olishimiz kerak, yoshlar axborot olishda asosan uyali aloqa vositalari va raqamli texnologiyalar foydalanishda ancha ilg'or. Shu sababli, innovatsion usulda yosh psixologiyasidan kelib chiqqan holda farzandlarimizga amaliy darslarni turli infografikalar, videolar, rasmlar, testlar va mantiqiy savollarni vizual ko'rinishda taqdim etib borish maqsadga muvofiq.

Oddiy misol, yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida

bolalar psixologiyasidan kelib chiqib, superqahramonlar ishtirokidagi komikslardan foydalanish mumkin. Bunda mazkur personajlar orqali bolalar ongiga boshqalarga g'amxo'rlik qilish yaxshi ekani, boshqa shaxslarning huquqlarini buzish yomonligi singdirib boriladi.

Yana bir muhim masala, bolalar o'ziga qahramon yoki ideal qidiradi. Tan o'laylik, bugungi kunda shunday vazifani estrada xonandalari, turli ijtimoiy tarmoq bloggerlari yoki boshqalar bajarmoqda. Lekin jamiyatga foyda keltiradigan shifokor, o'qituvchi, axborot texnologiyalari sohasi mutaxassisi yoki arxitektor kabi kasb egalari zamonamiz qahramoni sifatida ko'rilmaydi. Yoki yosh avlodga ularning tengdosh qahramonlarini ham o'rnatib qilib ko'rsatish mumkinmi? Ha, albatta. Mana, yaqinda butun dunyo ikki o'zbek o'g'loni – Nodirbek Abdusattorov va Javohir Sindorovga havas bilan boqmoqda. O'zimiz ham ularning har bir g'alabasidan g'urur hissini tuyamiz. Lekin bu hissini farzandlarimizga namuna sifatida aytib berishimiz, oila, maktabda ular erishgan g'alabalarni, ingliz tilida bergan intervyularini qo'yib berib, havas hissini shakllantirib kerak emasmi?! Xalqimizda bejizga "Hasad bilan emas, havas bilan yasha", degan aqida yurmaydi. Buning zahirida juda katta tarbiyaviy xulosalar turibdi. Shunday ekan, biz – ota-onalar, avvalo, o'zimizni isloh qilish fursati allaqachon kelgan.

Yana bir gap. Agar biz farzandlarimizning muayyan maqsad yo'lida harakatlanishini rag'batlantirmoqchi bo'lsak, avvalo, shu kasbga nisbatan mehr uyg'otishimiz maqsadga muvofiq.

Biz o'zimizni "bolajon xalqmiz" deb atasak-da, lekin oxirgi vaqtlari shu nisbatga mos bo'lmagan holatlarga ham duch kelayapmiz. Bolalarga shavqatsizlarcha munosabat ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez ko'rinish bermoqda.

Bugungi dunyodagi global o'zgarishlar qachonlardir muqaddas sanalgan "oilalar" tushunchasiga ham ta'sir o'tkazmoqda. Tan olib aytaylik, bugun ayrim ota-onalar ishga berilib, pul ketidan quvib bolalar tarbiyasini ham esdan chiqarib qo'ymoqda. Biror kor-hol bo'lsa, ota-onalar maktabni, o'qituvchini ayblash odatiy holga aylandi. Bu to'g'ri emas, farzandni dunyoga keltirib, tarbiyasiga ham, o'qishiga ham o'zing mas'ulсан. Boshqacha bo'lishi ham mumkin emas.

Darhaqiqat, sharq mutafakkirlari xalqlarning buyukligi uning ma'naviy darajasiga va oila qadriyatlariga bog'liq, degan fikrni aytgan. Axloqiy va madaniy fazilatlar, dunyoqarash hamda tafakkur esa bolalar tarbiya oladigan oilada, yaqinlari yashaydigan muhitda shakllanadi, kurtak yozadi.

Har qanday rivojlangan jamiyatda o'qituvchining maqomi va mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, ma'nan va jismonan barkamol avlodni tarbiyalashning asosiy omili hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, 20 yil oldin savodxonlik asosan faqat kitob yoki matnni o'qish deb tushunilgan. Bugungi kunda bilim bilan birgalikda uni amaliyotga joriy etib olishingiz lozim. Ya'ni, biz yashayotgan shiddatli axborot zamonida kechagi bilim bugungi kunga to'g'ri kelmayapti. Bugungi kunda zamonaviy kadrning asosiy indikatori – bu malaka.

Osiyoda Yaponiya, Xitoy kabi Osiyo davlatlardagi iqtisodiy mo'jizasi ta'lim islohoti bilan bog'liq. Yoki o'tgan asrning 60-yillarida Koreya va Singapur juda qashshoq mamlakatlar bo'lgan. Ular investitsiyani ta'limga juda oqilona sarflashgan. Xalqona aytsek, bizda ham eng iqtidorli yoshlarni o'qituvchilik kasbiga jalb qilsakkina vaziyat tubdan o'zgarishi mumkin.

Tan olish kerak, so'nggi yillarda bu borada salmoqli o'zgarishlar amalga oshirildi. Birinchi navbatda o'qituvchilar majburiy mehnatdan – paxta terimi, obodonlashtirish ishlariga jalb qilishdan xalos qilindi.

Bu borada o'qituvchilarning maqomini, ularning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishni Konstitutsiyada alohida belgilash ham taklif etilmoqda.

Innovatsion rivojlanish va "axborot jamiyati"ning asosiy manbasi hisoblangan sifatli ta'lim-tarbiya berishga erishish bevosita o'qituvchining maqomiga bog'liq desak yanglishmaymiz. Bu borada nemis olimi Andreas Shlyayxer aytgan quyidagi fikri juda o'rinli: "Ta'lim sifati hech qachon o'qituvchi sifatidan oshib ketolmaydi".

Ta'lim — jamiyat kelajagi va millat ishi hisoblanadi. O'zbekiston 2030-yilga borib PISA tadqiqotlari bo'yicha kuchli 30 talikka kirishni maqsad qilgan.

Bu maqsadlarga erishishda o'qituvchilik kasbini nafaqat moliyaviy, balki intellektual jihatdan ham jozibador qilish muhim hisoblanadi. Ya'ni, ta'lim siyosati doimo iqtisodiy siyosat bilan chambarchas bog'liq. Bu esa o'z o'rnida, o'qituvchilarning mehnatini munosib rag'batlantirish bo'yicha barcha kuch va resurslar va sa'y-harakatlarni safarbar etish zaruriyatini ko'rsatmoqda. Bu borada, xorij tajribasi asosida har bir ta'lim muassasalarida bitiruvchilarning ta'lim va innovatsiyani rivojlantirishga qaratilgan investitsiya fondlarini (ENDOWMENT FUNDS) tashkil etish amaliyotini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Masalan, dunyoning mashhur universitetlari bo'lgan Stenford, Harvard kabi universitetlarda ham ENDOWMENT FUND tashkil etilgan bo'lib, ushbu universitetni tamomlagan, o'z karyerasida katta muvaffaqiyatlarga erishgan bitiruvchilari o'z ixtiyorlari bilan o'zlaridan keyin ta'lim olayotgan avlod uchun moddiy yordam ko'rsatish maqsadida pul mablag'larini xayriya qiladilar. [5]

Agar universitet yoki maktab huzurida shunday fond tuzilsa, donor ularning jamg'arma fondi faqat stipendiyalar, professorlar yoki tadqiqot dasturlarini moliyalashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ilm-ma'rifat, tarbiya berishda tanaffus bo'lishi mumkin emas. Bunda biz eskicha ishlashga, eskicha fikrlashga haqqimiz yo'q. Bunday deyishimizga juda katta sabab va mustahkam asos bor. Zero, biz "Yangi O'zbekiston orzusi" bilan yashayapmiz. Qolaversa, yoshlarni – Yangi O'zbekiston bunyodkorlari safida ko'rmoqdami. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, biz yoshlar siymosida umrimiz mazmunini, hayotimizning asosiy samarasini ko'ramiz. Yangi O'zbekistonni azmu shijoatli yoshlar bilan birga bunyod etamiz!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq //Toshkent,“O ‘qituvchi. – 1992. – T. 29.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси // Elektron manba:<https://president.uz/uz/lists/view/5774>
3. Yoshlik dahosi farzandlarimiz siyrati va tiynatida aks etsin // Elektron manba:<https://yuz.uz/uz/news/yoshlik-dahosi-farzandlarimiz-siyrati-va-tiynatida-aks-etsin>
4. Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi // Elektron manba:<https://www.yuz.uz/uz/news/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoevning-oqituvchi-va-murabbiylar-kuniga-bagishlangan-tantanali-marosimdagi-nutqi>
5. Conti-Brown P. Scarcity amidst wealth: The law, finance, and culture of elite university endowments in financial crisis //Stanford Law Review. – 2011. – C. 699-749.

EDVARD SAID IJODIDA “ORIENTALIZM” FENOMENINING NAMOYON BO‘LISH XUSUSIYATLARI

Dostonbek RO‘ZIBOYEV,

O‘zbekiston Milliy universiteti

Falsafa va mantiq kafedrasida tayanch doktoranti

Sharq va G‘arb o‘rtasidagi munosabatlar eng qadimgi davrlardan tortib bugungi kunda ham xalqaro madaniy, diplomatik munosabatlarda murakkab fe‘l-atvori bilan dolzarb ahamiyat kasb etadi. Dastlab geografik nuqtayi nazarga asoslanib ikkiga ajratilgan G‘arb-Sharq madaniyatlarining o‘zaro ta‘siri tarixning turli bosqichlarida turli tendensiyalar asosida kechgan. Biroq XVIII asrdan boshlab bu ikki madaniyatlar o‘rtasidagi munosabatlarda jiddiy transformatsion jarayonlar rivojlanib G‘arb tomonidan Sharqni tubdan yangi ilmiy va siyosiy prinsip va paradigmalar asosida o‘zlashtirish tendensiyasi boshlandi. Ushbu jarayonga ta‘sir ko‘rsatgan asosiy sabab bir tomondan orientalizmning mustaqil tarixiy fenomen sifatida shakllanishi, boshqa tomondan esa G‘arbning faol mustamlakachilik siyosatiga o‘tishi edi. Shu paytdan boshlab G‘arb konstruktiv orientalizmi asosida yaratilgan Sharqning qiyofasi dogmatizm, irratsionallik, qoloqlik va ekzotiklik fe‘l-atvori xususiyati bilan shakllantirildi. Biroq XX asrning ikkinchi yarimiga kelib Sharq o‘ziga xos obyektiv borliq sifatida qayta ko‘rib chiqila boshlandi va unga bo‘lgan yondashuvlar paradigmalar o‘zgara boshladi. Aynan shu davrga kelib Sharqning obyektiv borlig‘ini qayta tahlil qilish masalasining

ko'rib chiqilishiga: ikkinchi jahon urushidan keyin zaiflashgan imperializmga nisbatan Osiyo va Afrika mamlakatlarida avj olgan mustaqillik harakatlari, ikkinchi jahon urushidan keyin shakllangan gumanizm ritorikasi va G'arb akademik doiralari kelib chiqishi Sharqlik bo'lgan olimlar sonining ko'payishi kabi bir qancha tarixiy jarayonlar vujudga keltirgan sabablar bor edi. G'arbning Sharqqa bo'lgan munosabatlardagi ikkilik, noxolislik va imperializm mafkurasini Anvar Abdul Malik, Tibavi kabi bir qancha olimlar o'z tadqiqotlarida ko'rsatib o'tishdi. Biroq shu davrgacha shakllangan paradigmalarni o'zgartirishda 1978-yilda Orientalizm asarini yozgan falastinlik arab kelib chiqishiga ega bo'lgan amerikalik olim Edvard Said muhim ro'l o'ynadi. Quddusda tug'ilib AQSHda olim bo'lib shakllangan muhojir sifatida Said butun bir hayoti davomidan ikki xil madaniyat, qadriyatlar va hayotiy munosabatlarning konfrontatsiyasi bosimini his qilib yashadi. Edvard Saidning o'smirlik yillari qarama-qarshiliklarga tola o'tgan edi [2, b. 15]. U nasroniy arab oilasida tug'ilib G'arb ta'limini olib ulg'aydi. U G'arb yaratgan Falastin-Isroil mojarolar tufayli bolaligidanoq o'z uyidan majburiy ko'chishga majbur bo'lgan edi. U avvaliga ta'limni ingliz ma'muriyati mandatida bo'lgan Qohiradagi Viktoriya kollejida o'qidi. O'spirinlik davrida u maktabda o'qituvchi bilan konfliktlarga borib ta'limini ko'chirishga majbur bo'ldi. U ta'limini Amerikaning Pirston shahrida davom ettirdi. Shunga qaramay u bolalik yillarida yilda bir bor Livandagi onasining qishlog'iga kelar va u yerda sof arab madaniyati, kundalik hayoti bilan yaqindan tanishardi. Saidning hayot yo'lidagi murakkabliklar unda orientalizm tanqidiy konsepsiyasini shakllanishida sabab bo'ldi deya olamiz. U G'arb va Sharq madaniyati bilan yaqindan tanish olim sifatida ulg'ayarkan ikki tomonning munosabatini ehtiyotkorlik bilan kuzatar edi. 1967-yildagi arab-Isroil urushidan keyin vujudga kelgan madaniy konfliktlar va munosabatlardagi ikkilik Said qarashlarida shakllangan Sharq-G'arb dioxotomiyasiga ta'sir qilmasdan qolishi mumkin emas edi. [2, b. 18]. Chunki bu urushdan keyin G'arb matbuotidagi interpretatsiya inqirozi qiyosiy matnshunos va falastinlik arab sifatida Saidni bu konfliktga jalb qilgan edi.

Edvard Said asosiy qarashlari, konseptual yondashuvlarini o'zida aks ettirgan "Orientalizm" asari sharqshunoslik sohasida sharqni o'rganish, talqin etishda yangi metod va paradigmalarni yarata olgan tadqiqot bo'ldi. "Orientalizm"ning obyekti sharqshunoslik bo'lib, Said uni uch asosiy ko'rinishini aniqlab tariflaydi: birinchi ma'noda akademik tizim sifatida ikkinchi ma'noda Sharq va har doim G'arb o'rtasidagi ontologik va epistemologik farqqa asoslangan fikrlash uslubi sifatida [1, b. 8-9]. Said uchun orientalizm Sharq-G'arb dioxotomiyasiga (qarama-qarshiligiga) asoslangan, ikkita alohida sezilarli darajada farq qiluvchi sivilizatsion tafakkur tarzini belgilab beradi. Saidning fikricha Sharqni tadqiq etish uchun G'arbn o'rganish uchun ishlatilgan metodlar va paradigmalardan to'g'ridan to'g'ri foydalanish mos emas.

Said Sharq-G'arb dioxotomiyasiga asoslangan sharqshunoslikning ilmiy va

“badiiy” ma’nolaridan tashqari, XVIII asr oxiridan boshlab orientalizmning uchinchi siyosiy-mafkuraviy ma’nosi shakllanganini sanab o’tish mumkin ekanligini aytadi.: “orientalizmni sharq bilan ishlaydigan korporativ institut sifatida ko’rish mumkin, bu institut faoliyati esa sharq to’g’risidagi bayonotlar, qarashlar tavsifi, rivojlanishi va boshqaruvi orqali amalga oshiriladi. Oddiy qilib aytganda, orientalizm Sharqda hukmronlik qilish, qayta qurish va hokimiyatni amalda joriy etishning G’arb uslubidir”. Bu uchinchi ma’no nafaqat ilmiy va madaniy tushunchalarni, balki ularning hokimiyat va siyosat bilan qanday bog’langanligini, G’arb va Sharq o’rtasidagi teng bo’lmagan munosabatlarni shakllantirib, davom ettirishini ham aks ettiradi. Saidga ko’ra bu klassik G’arb orientalizmi Sharq to’g’risidagi ma’lumotlarni yaratadi va shu asosida zaruriy tushunchalarni shakllantiradi. Shakllantirilgan ma’lumotlar bazisi va tushunchalar asosida avvaliga yevropaliklar keyinchalik amerikaliklar Sharqning konstruktiv qiyofasini yaratdilar.

Said orientalizm tushunchasini tadqiq qilarkan, Mishel Fukoning nazariyalari va metodlariga tayangan holda orientalizmni diskurs sifatida talqin qiladi. Shu nuqtayi nazardan, orientalizm G’arbning Sharq ustidan dominantligini ta’minlovchi bilim va amaliyotlar tizimi sifatida tushuntiriladi. Orientalizm bilim shakli sifatida bir vaqtning o’zida G’arb davlatlarining Sharq davlatlari ustidan nazoratni amalga oshirgan yoki mustamlakachilik jarayonlari ketayotgan bir paytda aniq kuch munosabatlari orqali vujudga kelgan. Bu vujudga kelgan orientalizmda obyektiv Sharq borlig’i mavjud emas edi. Said sharqshunoslikning mohiyatini yevropaliklar orientalizmi yaratgan diskursning ma’nosidan kelib chiqadi, deb ta’kidlaydi. Chunki aynan orientalizm Sharqni obyekt sifatida yaratdi, u haqida umumiy qabul qilingan “haqiqatlarni” joriy etdi va shu bilan haqiqatga o’xshab ko’rinadigan ba’zi g’oyalarni shakllantirdi. Bundan tashqari, orientalizm yevropaliklar uchun o’z-o’zini identifikatsiya qilish vositasi bo’lib ham xizmat qilgan edi. Orientalizm “biz” va “boshqa” (other) o’rtasidagi aniq chegara chizig’ini belgilab, G’arb o’ziga xosligining asosini yaratadi. Saidning nuqtayi nazariga ko’ra orientalizm G’arb mustamlakachilik diskursidan boshqa narsa emas.

Saidning orientalizm konsepsiyasining muhim jihati shundaki, G’arb an’anaviy Orientalizmining metodologik, faktik xatolarini ko’rsatibgina qolmay, balki konsepsiya kuchli sharqshunoslik diskursiga alternativa mavjudmi degan savolni ilgari suradi. Qo’yilgan ritorik savolga javob berishga harakat qilib Said “Orientalizm” asarida 70-yillarning ba’zi muhim tanqidiy loyihalarini eslatib o’tadi va u “biz muhokama qilganimizdek, inson haqiqatiga nisbatan buzuq yoki hech bo’lmaganda ko’r bo’lmagan gumanitar fan borligiga” ishonishini ta’kidlaydi [1, b. 505].

E.Saidning ilmiy qarashlari Sharqning zamonaviy tarixshunosligi va interdisiplinar tadqiqotlariga muhim ta’sir ko’rsatdi. Birinchidan, bu ta’sir shunchalik kuchli, chuqur va ahamiyatli ediki, bu jarayonda Saidni post-kolonial tadqiqotlar nazariyasining asoschilaridan biri deb e’tirof etish mumkin. Edvard Said oreintalizm konsepsiyasi keyingi davrda bir

ZJV547

qancha tadqiqotchilarning ilmiy qarashlarining vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda islom tarixi, dini, sivilizatsiyasi, sotsiologiyasi va antropologiyasi kabi sohalarida faoliyat olib borayotgan, ilmiy ahamiyati katta bo'lgan bir qancha tadqiqotchilar bor. Edvard Said tomonidan "Orientalizm" (1978) kitobida ishlab chiqilgan sharqshunoslik konsepsiyasi nafaqat gumanitar va ijtimoiy fanlar, balki madaniyatshunoslik, siyosatshunoslik, antropologiya va boshqa fanlarda ham ilmiy va akademik tafakkurga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu konsepsiya sezilarli rezonans keltirib chiqardi va G'arbning Sharqni tasvirlash va tushunish usullarini qayta ko'rib chiqishga olib keldi.

Saidning G'arbning orientalizimini tanqid qilishi mustamlakachilikdan keyingi nazariyani shakllantirishning asosiy elementlaridan biriga aylandi. Uning ishi Xomi Bhabha va Gayatri Spivak kabi olimlar jamoasini ilhomlantirdi. Ular mustamlaka merosi zamonaviy madaniy va ijtimoiy tuzilmalarga qanday ta'sir qilishda davom etishini o'z tadqiqotlarida ko'rib chiqdilar. [3, b. 118]. Ikkinchidan, Saidning sharqshunoslik konsepsiyasi G'arb sharqshunoslar safida bo'linishga olib keldi. E. Said g'oyasini rad etgan olimlarning butun jamoasi shakllandi, uning boshida yirik sharqshunos B. Lyuis turadi. Saidning sharqshunoslik konsepsiyasini inkor etganlar konsepsiyada bir qator metodologik va faktik xatolar mavjudligini ta'kidlashadi. [3, b. 121]

Yuqoridagi tanqidiy yondashuvlarga qaramasdan Edvard Said tomonidan amalga oshirilgan sharqshunoslik tahlili G'arb va dunyoning boshqa qismi o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq etish sohasida klassikga aylandi. Uning sharqshunoslik konsepsiyasi tufayli Yevropaning Sharq haqida bilim olish metodining nazariy va uslubiy jihatlari shakllantirildi. Saidning dalillarining mohiyati shundaki, biror narsa haqida bilimga ega bo'lish orqali biz u ustidan hokimiyatga ega bo'lamiz va aksincha, kuchga ega bo'lish dunyoni biz xohlagan tarzda bilish imkoniyatiga ega bo'lishdir. Ayniqsa, "bir kategoriya" o'nlab etnik guruhlar, millatlar va tillarni yagona, yolg'on "Sharq" konstruksiyasi asosida qamrab olganida, bilim va hokimiyat o'rtasidagi bog'liqlik nihoyatda muhim bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda XX asr pos-modernizin falsafiy tafakkur vakili sifatida Edvard Said orientalizm konsepsiyasi kuch, madaniyat va bilimni tahlil qilishning yangi usulini taklif qilib, ilmiy izlanishlarda inqilob qildi. Bu olimlarni Sharqni o'rganishda o'rnatilgan yondashuvlarni tanqidiy qayta ko'rib chiqishga undadi, shuningdek, post-kolonial tadqiqotlar, madaniyatshunoslik va boshqa fanlarda yangi vektorni belgiladi. Saidning ta'siri bugungi kunda ham davom etib, ilm-fan va jamiyatdagi kuch va madaniy g'oyalarning o'rni haqidagi o'zidan keyingi tadqiqotlar va munozaralarni rag'batlantirmoqda. Shuningdek, Edvard Saidning orientalizm konsepsiyasi G'arbning "boshqa" madaniyatlarga bo'lgan munosabatini tanqidiy qayta ko'rib chiqishni rag'batlantirishda eng ta'sirli intellektual asoslardan biriga aylandi. U nafaqat

akademik manzarani o'zgartirdi, balki siyosiy va madaniy munozaralarga ham ta'sir qildi va umumbashariy munosabatlarni shakllantirishda hokimiyat va vakillilikni (talqinni) tushunish muhimligini ta'kidladi. Saidning ta'siri bugungi kunda ham davom etib, mustamlakachilik davridan meros bo'lib qolgan madaniy va siyosiy iyerarxiyalarni fosh qilish va bartaraf etishga qaratilgan tadqiqotlar uchun konseptual asos bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ashcroft, B. Edward Said. London: Routledge, 2001.
2. Lockman, Z. Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
3. Саид Э.В. Ориентализм. Западные концепции Востока. СПб.: Русский Мир, 2006.

MA'NAVIY MEROS OB'YEKTLARINI O'RGANISHDA ARXIV MATERIALLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Shohsanam ISKANDAROVA,

Navoiy davlat pedagogika instituti

I bosqich tayanch doktoranti,

Navoiy Innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Meros, arxiv, arxiv hujjatlari, arxiv ruxsatnomasi, arxiv identifikatsiyalari.

Ma'naviy meros obyektlari — bu xalqning madaniyati, an'analari, til va adabiyoti kabi qismlardan iborat bo'lib, ular odamlarning ruhiy va ma'naviy dunyosini shakllantiradi. Ushbu ob'ektlarni o'rganish jarayonida arxiv materiallaridan foydalanish katta ahamiyatga ega:

Bu birinchidan, bevosita tarixiy hujjatlar bilan ishlash imkoniyatini yaratadi. Arxiv materiallari tarixiy hujjatlar sifatida ma'naviy meros obyektlari haqida muhim ma'lumotlar taqdim etadi. Ushbu hujjatlar orqali o'tmishni tushunish mumkin, bu esa ma'naviy merosni to'g'ri aniqlash va saqlashda yordam beradi.

Ikkinchidan, arxiv materiallari o'tmishdan saboqlar olishga imkon berib, ma'naviy merosni yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Ular xalqning hayoti, madaniyati va an'analari haqida keng ko'lamli ma'lumotlar taqdim etadi.

Uchinchidan, Arxiv materiallari orqali ma'naviy meros ob'yektlari saqlanadi, tadqiqotlar olib boriladi va yangiliklar yaratish uchun asos bo'ladi. Bu jarayon madaniyatning avloddan-avlodga o'tishini ta'minlaydi.

To'rtinchidan esa, arxiv materiallaridan foydalangan holda tadqiqotchilar va olimlar ma'naviy merosni o'rganish va yangi ilmiy ishlanmalarni taqdim

etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ilm-fan va madaniyat rivojiga katta hissa qo'shadi.

Ma'naviy meros ob'ektlari jamiyatning ma'naviylashishini va identifikatsiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu haqda ko'plab taniqli olimlar va yozuvchilar, o'z asarlarida mulohaza yuritishgan. Quyida ba'zi olimlarning fikrlarini tahlil etib o'tamiz:

Zigmunt Freyd "Psychoanalysis" asarida ushbu masalaga to'xtalib, psixologik jihatdan, xalq merosi va uning inson psixikasidagi o'rni haqidagi mulohazalarini keltiradi. U "Ma'naviy meros ruhiyatimizda, qadriyatlarimizda va munosabatlarimizda iz qoldiradi", [6] deb ta'kidladi. Bu fikr, ma'naviy merosning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishdagi rolini ko'rsatadi. Britaniyalik tarixchi Arnold Toynbe, zamon va tarix o'rtasida bog'lanishlarni o'rganib, "Madaniyatning hayoti, unga doir an'analarga ko'ra shakllanadi," [2] deya ta'kidladi. U ma'naviy merosning jarayonini jamiyat rivojlanishidagi kuch sifatida ko'radi. Fransuz ijtimoiy tadqiqotchisi Emile Durkheim, jamiyatda ma'naviy meros va an'analarga o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan. U, "Ma'naviy meros, shaxslarni birlashtirish va jamiyatni barqarorlashtirishda muhim ahamiyatga ega," [3] deb aytgan. Xuddi shu sohada tadqiqot ishlarini olib borgan o'zbek adabiyotshunos olimi Buxoriy esa, o'z ishlarida xalq merosining, mamlakat ma'naviyatini shakllantiruvchi asosiy omil ekanini aytgan. Jumladan u "O'zbek adabiyoti va folklori asarida ma'naviy meros masalasiga alohida to'xtalib, "Har bir xalq o'z merosi orqali o'zligini saqlaydi va kelajak avlodlarga yetkazadi", deydi.

Umuman olganda, Ma'naviy meros obyektlarining jamiyat ma'naviyatidagi o'rni haqida ko'plab fikrlar mavjud. Ushbu fikrlar madaniy merosning ahamiyatini, jamiyatni birlashtirish, shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarni rivojlantirishda qanday rol o'ynashini ko'rsatadi.

Ma'naviy meros obyektlarini tiklashda arxiv materiallaridan foydalanish esa, uning ishonchlilik darajasini oshiradi. [4] Arxiv materiallaridan foydalanish sinchkovlikni talab etib, bu jarayon bir qator bosqichlarni o'zida jamlaydi.

Arxiv materiallarini tanlash:

- Yuqori sifatdagi hujjatlar: Ma'naviy meros obyektlarining qayta tiklanishida arxiv hujjatlari (masalan, eski fotosuratlar, xaritalar, yozma manbalar)ni tanlash va ob'ektlarga bog'liq zaruriy materiallarni aniqlash.

- Manbalar tahlili: Olingan hujjatlarning ishonchlilikini va ularning tiklanayotgan ma'naviy meros obyektlariga qanchalik mos kelishini baholash.

2. Ruksat olish:

- Arxivga kirish tartibi: Tegishli arxivga ruksat olish uchun zarur hujjatlarni tayyorlash va arxiv xodimlari bilan muvofiqalashtirish.

- Maxfiylik va qoidalar: Hujjatlar ustida ishlashda arxivning maxfiylik qoidalariga rioya qilish va kerakli ruksatnomalarni olish [7].

3. Materiallarni o'rganish [5]:

- Hujjatlarning tarixi: Arxiv materiallarini o'rganish va ulardagi ma'lumotlar orqali ma'naviy meros ob'ektlarining tarixiy kontekstini aniqlash.

- Kashfiyotlar bazasi: Olingan materiallardagi qiziqarli faktlar, naqshlar yoki an'analar va o'ziga xos elementlarni belgilash va ularni qayta tiklash uchun tayyorlash.

4. Tadqiqot va tahlil:

- Tahlil metodologiyasi: Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun ilmiy metodologiya ishlab chiqish (masalan, tarixiy, folklor, etnografik tahlil).

- Sintez: Olingan ma'lumotlar asosida fikrlarni birlashtirish va yangi konsepsiyalarni ishlab chiqish, buni amalga oshirishda interdisiplinar yondashuvdan foydalanish.

5. Qayta tiklash ishlari:

- Yuqori sifatli tiklash: Arxiv ma'lumotlari asosida ma'naviy meros ob'ektlarini tiklash jarayonida olingan natijalarni materiallarni tiklashda foydalanish.

- Ijodiy yondashuv: Huquqiy va badiiy metodlardan foydalanish, ijodiy ishlanmalarni yaratish, mukammal natijalarga erishish.

6. Natijalarni baholash va taqdim etish:

- Baholash mexanizmlari: Tiklangan ma'naviy meros ob'ektlarini baholash, ularning jamiyatdagi ahamiyatini va ta'sirini o'rgatish[8].

- Taqdimot: Olingan natijalar va tiklash jarayonlarini seminarlar, ko'rgazmalar orqali jamoatchilikka taqdim etish, hissiyot va fikr almashish.

7. Xulosalar va tavsiyalar:

- Tadqiqot natijalarini batafsil xulosalash: Arxiv materiallarining jamiyat uchun ahamiyatini, madaniy an'analarni tiklashdagi rolini aniqlash.

- Kelgusida ishlash rejalari: Tiklangan obyektlarning yanada rivojlanishi va kelajakda ularni asrab-avaylash bo'yicha tavsiyalar berish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ma'naviy merosni tiklashda arxiv materiallari nafaqat tarixiy ma'lumotlar manbai, balki etik va madaniy jihatlarini ham o'z ichiga oladigan keng funksiyalarga ega. Ushbu jarayon bir tomondan o'tmishdan kelajak uchun dars olish, ikkinchi tomondan esa milliy identifikatsiyani saqlab qolish imkonini beradi. Arxivlardan to'g'ri va samarali foydalanish, ma'naviy meros obyektlarining tiklanishida onglik va ijodkorlikni keltirib chiqaradi. Ma'naviy meros ob'ektlarini o'rganish va tiklash jarayonida arxiv materiallaridan foydalanish zaruriy va muhimdir. Ular nafaqat tarixiy, balki madaniy, ijtimoiy va ilmiy jihatdan ham ahamiyatga ega. Arxiv materiallari, tadqiqotchilarga yangicha yondashuvlar, qimmatli fikrlar va tajribalar keltiradi, bu esa ma'naviy merosni eng yaxshi tarzda oshirish va saqlashga yordam beradi. Arxivlardan foydalanish orqali, jamiyatimiz ma'naviy merosining kelajagi yanada yorqin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimov I.A, Arxivshunoslik. O'quv qo'llanma – Toshkent.: “Tafakkur Bo'stoni”, 2015. – 192 b.
2. Arnold Toynbee A study of history.- London. March 1988. 432 Pages
3. Emile Durkheim. The Division of Labor in Society (1893) Excerpt from Robert Alun Jones. Emile Durkheim: An Introduction to Four Major Works. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc., 1986. Pp.59.
4. Jumayev U. O'zbekistonda arxiv ishi tarixi: bakalavriyat yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma. - Toshkent: “TURON-IQBOL”, 2016. - 188 b
5. Rashidov A. O'zbekistonda arxiv ishi tarixi. O'quv qo'llanma. – Toshkent.: “Ilm-Ziyo” 2019. – 165 b.
6. Sigmund Freud. The Origin and Development of Psychoanalysis. Introduction and commentary by Raymond E. Fancher, York University, © 1998 Raymond This E-book was created by Dennis Nilsson 2006,
7. O'zarxiv agentligi rasmiy sayti. www.archiv.uz
8. Исакова М. Становление и развитие архивного дела в Узбекистане. – Тошкент: Университет, 2012.-С.204.

AXBOROT XURUJLARINING UMUMINSONIY QADRIYATLARGA TA'SIRI

Nargiza MIRZAAXMEDOVA,

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti kichik ilmiy xodimi

Ma'lumki, g'oyalar tafakkur mahsuli sifatida, voqelikni, hayotni, uning qonuniyatlarini o'rganish, bilish va anglash jarayonida vujudga keladi. Ijtimoiy ongning barcha shakllari, xususan ilm-fan, din, falsafa, san'at, badiiy adabiyot, siyosat va huquq quyidagi muayyan bir g'oya turlarini yaratadi, ya'ni ilmiy, falsafiy, diniy, badiiy, ijtimoiy-siyosiy, milliy va umuminsoniy g'oya - ijtimoiy fikr sifatida shakllanadi va muayyan mafkuraning asosiga aylana bordi.

Endilikda, “Inson qadri va sifatli ta'lim yili” asosidagi g'oyalar nimalardan iboratligini tahlil qilsak. Avvalambor “Inson qadri” va “sifatli ta'lim” tushunchalari bir-biriga chambarchas bog'liqligini e'tirof etish kerak. Chunki, inson faqat sifatli ta'lim orqali ilmlarni egallaydi, yuksak salohiyatga, komillikka erishadi va qadr topadi. Inson qadri nima bilan o'lchanadi, moddiy boylik bilanmi hamda ma'naviy-ruhiy boylik inson qadrini jamiyatda to'laqonli ta'minlanishida media makonining ahamiyati yuqori bo'lib bormoqda.

Bugungi axborot makonining muhim bo'g'iniga aylandi. 70 millionlik auditoriyaga erishib, ommalashish uchun radioga 40 yil, televideniye 15

yil, kabel televideniye ga 12 yil kerak bo'lgani holda, bu bosqichni internet 10 yildan ortiq vaqt mobaynida internet odamlar ongi va hissiyotlariga, tafakkur tarziga, xulq-atvorlariga ta'sir ko'rsatishda katta imkoniyatlarga ega. Internetning bugungi kundagi rivoji g'oyaviy ta'sir o'tkazishning miqyosi va ko'lamining keskin darajada o'sishiga olib keldi. Axborot makoni orqali amalga oshiriladigan va katta mablag' talab qilmaydigan g'oyaviy ta'sir va tazyiqning o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchi, tinglovchi yoki tomoshabinga sezdirilmasdan amalga oshiriladi va bevosita qurbonlarni keltirib chiqarmaydi. Axborot urushi dushmanni yo'q qilmagan, katta harajatni talab qilmagan holda, yuqori samara beradi. Bunda g'oyaviy ta'sir yo'naltirilgan mamlakatlar aholisining xohish-istaklari, mentaliteti, mavjud muammolari jiddiy o'rganilgan holda, asosiy diqqat kishilar ongi va dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatishga, shakllangan qadriyatlarni o'zgartirishga, ularning regulyatorlik rolini kamaytirishga yoki butunlay yo'qqa chiqarishga qaratiladi.

Ayni damda dunyoning mafkuraviy manzarasini o'z maqsadlari yo'lida o'zgartirmoqchi bo'layotgan g'arazli kuchlar bor. Ular barqarorlik va taraqqiyotga tahdid solmoqda. Qaysi ijtimoiy qatlam orasida tarqalgani, qanday aholi guruhlari yoki elat-millatlarning orasida shakllanganiga qarab, g'oyaviy tahdidlarni ham turlarga ajratish mumkin:

- Media-zo'ravonlik.
- Daxshatga soluvchi axborotlar.
- Milliy va irqiy qarama-qarshiliklarni targ'ibot qiluvchi axborotlar.
- Jinoyat sodir etish usullarini targ'ibot qiluvchi axborotlar.
- Ijtimoiy xavf (alkogol, sigaret, narkotik) larni targ'ibot qiluvchi.
- Ochiq behayo axborotlar.
- Terrorizm, ekstremizm va buzg'unchilikni targ'ibot qiluvchi axborotlar.

Bugungi kunda media g'oyaviy kurash va targ'ibotning asosiy maydoniga aylanganini ekstremistik va terroristik qarashlarni targ'ib qilishdagi o'rni misolida ham ko'rish mumkin. Shuningdek, so'nggi yillarda radikal harakatlar g'oyalarini targ'ib-tashviqot qilishga qaratilgan veb-saytlarning soni bir necha barobarga oshgan. Bugungi kunda dunyoda buzg'unchi media tarmoqlardan foydalanadigan 20 mingdan ortiq internet saytlari mavjud bo'lib, ularga xizmat ko'rsatuvchi portallar soni ortib bormoqda. Bunday internet saytlar to'satdan paydo bo'ladi, vaqt o'tgach yo'qoladi, mazmunini o'zgartirmagan holda, tez-tez nomlanishi va domenini o'zgartirib turadi. Internet quyidagi jihatlari bilan terroristlar uchun qulay hisoblanadi:

- Internetga kirishning osonligi;
- Foydalanuvchilar sonining ko'pligi;
- Aloqaning anonimligi;
- Tashqaridan boshqarish va tahrir qilish cheklangani;
- Axborotlar qisqa muddatda keng makonda tez tarqalishi;
- Faoliyat sarf-harajatlarning bir necha barobar kamligi.

radikal harakatlar olib boruvchi markazlar internetdan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar:

- Targ‘ibot va tashviqot maqsadida ma‘lumot tarqatish;
- Yangi a‘zolari yollash (verbovka);
- A‘zolik va xayriya badallarini yig‘ish hamda ulardan foydalanish;
- Tarmoq va shaxobchalar tashkil etish;
- Trollarni o‘qitish, ko‘rsatmalar berish;
- Razvedka va ma‘lumot qidirish;
- Yangi radikal markazlar g‘oyalarini targ‘ib-tashviqot harakatlarni rejalashtirish va boshqarish kabilarni amalga oshiradilar.

Hozirgi kunda inson ma‘naviyatiga qarshi yo‘naltirilgan, bir qarashda arzimasi bo‘lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashtirish shiddatidan kuch olib, ko‘zga ko‘rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo‘lmaydigan ulkan ziyon etkazishi mumkin. Tezkor buzg‘unchi axborotlar, yangiliklarning bir vaqtning o‘zida bir necha tilda va ko‘rinmas kuchlar uchun foydali bo‘lgan yo‘nalishda berib borilishi, ularning faoliyatni oqlovchi, “qahramonligini” kuylovchi qo‘shiqlar, kliplar berilishi bunday saytlarning mafkuraviy hamda emosional ta‘sir quvvatini oshirishga xizmat qiladi.

Bunday saytlar, bir tomondan, terrorchilik tashkilotining faol a‘zolariga, ikkinchi tomondan, terrorchilarning asl maqsad muddaolarini bilmaydigan, ularni “kurashchilar”, “muxolifat” va shu kabi ijobiy maqom hamda sifatda qabul qilishga o‘rgangan odamlarga mo‘ljallangan. Ulardan jamiyatda tegishli ijtimoiy fikrni shakllantirish va qarama-qarshi (dushman) tomonga psixologik ta‘sir ko‘rsatish, qo‘rquv, vahima tarqatish orqali ichki ikkilanishni keltirib chiqarishdek maqsadlar ko‘zlanadi.

Yurtimizdagi kechayotgan jarayonlarni keskin va noxolis talqin qiluvchi, bo‘hton, tuhmat va g‘iybat bilan to‘lib-toshgan materiallarni o‘qiyotgan yurtdoshlarimiz yuqoridagi ma‘lumotlardan to‘g‘ri xulosa chiqaradilar, deb umid qilamiz, albatta. Tobora kuchayib borayotgan bunday xatarlarga qarshi doimo sergak, ogoh va hushyor bo‘lib yashashimiz zarur. Bunday tahdidlarga qarshi har tomonlama chuqur o‘ylangan, puxta ilmiy asosda tashkil etilgan, muntazam va uzluksiz ravishda olib boriladigan ma‘naviy tarbiya bilan javob berish mumkin. Bu sharoitda axborot xavfsizligini ta‘minlash uchun virtual olamda ham faol harakatlar olib borish zarur.

Eng avvalo, g‘araz maqsadda amalga oshirilayotgan tashqi g‘oyaviy ta‘sir, mamlakatimizda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarga xolis yondashuv bayrog‘i ostida berilayotgan bir yoqlama axborotlar va baholarning oldini olish, ularga qarshi ob‘ektiv ma‘lumotlarni kishilarga tezkor, tizimli va tadrifiy etkazib berish masalasi dolzarb bo‘lib turibdi.

Ayni damda axborot ham iste‘mol qilinadigan tovarga aylangan ekan, har bir inson o‘zida uni iste‘mol qilish madaniyatini tarbiyalashi lozim. Yoshlar shaxsiy xarakterdagi axborot himoyasi bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, o‘zi foydalanayotgan salbiy axborotlardan himoyalana olishi zarur. Axborot iste‘moli madaniyati, eng umumiy ma‘noda, axborot oqimidan inson manfaatlari, kamoloti hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi

ma'lumotlarni qabul qilish, saralash, tushunish va talqin etishga xizmat qiladigan bilimlar, qobiliyat va malaka tizimini anglatadi.

Inson o'zida bunday madaniyatni tarbiyalashi uchun u yoki bu axborotni eshitar ekan, hech bo'lmaganda: "axborotni kim uzatayapti?", "nima uchun uzatayapti?" va "qanday maqsadda uzatayapti?" degan savollarni o'z-o'ziga berishi, unga asosli javob topishga harakat qilishi kerak. Shundagina turli g'oyalar ta'siriga tushib qolish, taqdim etilayotgan ma'lumotlarga ko'r-ko'rona ergashishning oldi olinadi. Shakllangan axborot iste'moli madaniyati milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabar, ma'lumotlarga nisbatan o'ziga xos qalqon rolini o'taydi, shaxs dunyoqarashi va xulqidagi sobitlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yosh avlodda bu jihlatlar shu darajada shakllangan va qaror topgan bo'lishi lozimki, ular virtual makonda umummilliy manfaatga xizmat qiladigan, uning taraqqiyotiga yordam beradigan axborotni tanlay olsin. Faqat shundagina, globallashuv jarayonlarida yoshlarning ma'lumotlarga ko'r-ko'rona ergashish, ularni noto'g'ri talqin qilishining oldi olinadi. Axborot iste'moli madaniyatiga ega yoshlar, salbiy va noxolis axborotlar ta'siriga tushib qolmaydi, chunki ularada bunday axborotlarga nisbatan mustahkam mafkuraviy immunitet shakllanadi. "Kimki axborotga ega bo'lsa, u dunyoga egalik qiladi", – degan fikr bugungi kunda barcha tomonidan e'tirof etilgan. Shunday ekan, bugungi kunda yoshlarda axborot olami imkoniyatlaridan oqilona foydalanish malakasini shakllantirish hayotiy-amaliy ahamiyatga ega.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha faoliyatni yanada rivojlantirish kelgusida jamiyatimiz oldida turgan muhim va ustuvor vazifalardan ekanini ta'kidlash zarur:

- yoshlarning axborot muhitidagi ijtimoiy ongini monitoring qilish tizimini shakllantirish;
- o'sib kelayotgan avlodning media-savodxonligini muntazam oshirib borish;
- virtual axborot hududida yoshlarning ustuvor nuqtai-nazarlari va qiziqishlarini muntazam o'rganish;
- kelajak avlodning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga zarar etkazuvchi axborotdan aholini himoya qilish;
- yoshlarning ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi "ommaviy madaniyat" tahdidi va yot oqimlarning haqiqiy mohiyatini fosh etuvchi ma'lumotlarni yetkazish tizimini yo'lga qo'yish orqali bugun jamiyatda yosh avlodni g'oyaviy va mafkuraviy xavflardan himoyalashga imkon beradi. Bu esa globallashuv davrida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 12 октябрдаги МДХ Давлат раҳбарлари кенгаши мажлисидаги

нутки. <http://press-service.uz/ru/lists/view/1132>

2. Информационная политика. Учебник. Под общ.редак. проф. В.Д.Попова. – М.: Изд-во РАГС, 2003. – С.

3. Юсупов А. Иккинчи “тўфон”//. – Тафаккур-2012. 4-сон Б. 11

4. Крячко А. А. Культура быть родителем// Возрождение. -2008. - № 6(26). - С. 95-99.

5. Гребенников И. В. Воспитательный климат семьи. - М.: Знание, 1976. - 40 с

6. Слободчиков В. И. Духовные проблемы человека в современном мире // Педагогика. - 2008. - № 9. - С.

TARBIYANING MA'NAVIY-MA'RIFIY OMILLARI

To'liqin ABDURAIMOV,

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishiga oid fanlarni chuqurlashtirib o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktab katta o'qituvchisi

Bugungi kunda dunyoda kechayotgan globallashuv shiddati tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash masalasini dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Mamlakat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi kurashda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bu borada mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish va uni takomillashtirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek: “Yoshlarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha uzluksiz olib boriladigan ishlar biz uchun dolzarb ahamiyatga egadir. Vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma'naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi”[1]. Zero, jahon geosiyosiy maydonida kuzatilayotgan global o'zgarishlar ma'naviy-ma'rifiy sohada amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichiga o'tishni taqozo qilmoqda. Binobarin, mazkur holatlar bugungi globallashuv sharoitida voyaga yetib kelayotgan yoshlarni ma'naviy-ma'rifiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga bo'lgan zaruratni tobora kuchaytirmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning davlat rahbari sifatida amalga oshirayotgan siyosiy islohatlarida yoshlarga e'tibor, ularni Vatanga sodiq etib tarbiyalash masalasi asosiy o'rinni egallaydi. Zero, “tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi”, degan hikmatli so'z zamirida ham tarbiya masalasiga berilgan alohida e'tirof mujassamligini teran anglash mumkin. Tarbiyada tanaffusga o'rin qoldirish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu alohida ta'kidlash lozimki, ma'naviyat insonlar o'rtasida mehr-oqibat, insof, diyonat, adolat,

ma'rifat, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantiradi. Yoshlar vatanimizning kelajagi ekanligini teran anglagan holda Vatanimiz taqdirini ularga ishonib topshirar ekanmiz, avvalo ularni zimmalariga yurtini sevish va mehr-muhabbatni singdirish orqali mamlakatimiz ravnaqi yo'lida amalga oshirayotgan bunyodkorlik ishlariga muntazam da'vat etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Zero, vatandan g'ururlanishi, uning porloq kelajagiga ishonch har bir insoning yuksak fazilati sanaladi. O'z xalqi va millatini urf-odati, an'ana hamda qadriyatlarini e'zozlashi, o'z yurtini himoya qilishi, moddiy va ma'naviy meroslariga hurmat bilan munosabatda bo'lishi vatnaparvarlikning oliy belgisi hisoblanadi.

Vatan - muqaddas qadriyat. Vatan mehrini, Vatan sehrini uning ulug'vorligini ta'riflashga so'z o'jizdir. **Vatanparvarlik** – Vatanning ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo'lida fidoyilik ko'rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g'ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va olijanob faoliyatni anglatadi[2].

Vatanparvarlik – Vatanga nisbatan sadoqat, unga xizmat qilish, yurt tinchligini asrash, Vatan ravnaqi uchun faol bo'lishga undaydigan ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy fazilatdir.

O'tmishdan ma'lumki, vatan ozodligi uchun kurashish masalasi allomalar asarlari hamda ezgu g'oyalarni ifoda etuvchi ta'limotlarning bosh g'oyasi bo'lib kelgan. Muqaddas manbalarda "Vatanni sevish iymondandir", deb ta'kidlanadi. Jonajon vatanimizga fidoyi bo'lib xizmat qilish bu har bir insondan doimo xushyor, sergak, ogoh bo'lishni taqozo etadi. Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligi uchun fidoiylilik tuyg'usi ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan buyuk meros, axloqiy qadriyatdir. Vatanga muhabbat, imonga sadoqat Temur Malik, buyuk sarkarda Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi ulug' yurtparvarlar, Vatan ozodligi yo'lida qo'lida tig' va tug' ilda jon bergan Shayx Najmiddin Kubro, Vatan hajri va dog'ida yonib o'tgan Bobur Mirzolar ibрати bizga yurt mustaqilligi va xalq ozodligi yo'lida aziz jonini, muborak qonini fido qilgan vatanparvar, xalqparvar insonlarning muhabbati naqadar ulug', imonlari qanchalik mustahkam ekanini yana bir bor namoyon etadi. Xalqimizning tarixi, azaliy qadriyatlari zamidida vatanparvarlik tuyg'usining naqadar ulug'vorlik kasb etishini anglash mumkin. Buyuk sohibkiron Amir Temur o'z saltanatini tashqi dushmanlardan himoya qilish orqali mamlakat yaxlitligi va xalqning osoyishtaligini ta'minlagan edi. Ulug' alloma Najmiddin Kubro o'z mamlakatini dushmanlardan himoya qilishda shahid bo'lib, yuksak vatanparvarlik namunasini ko'rsatgan edi. Vatan tarixini bilgan, ulug' ajdodlar merosini chuqur o'rgangan har bir inson qalbida milliy g'urur va milliy iftixor tuyg'ulari yanada jo'sh urib, el-yurtga, Vatanga bo'lgan sadoqati ortib boraveradi. Tarix kishilarni vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy g'urur va iftixor yo'lida tarbiyalab, ularda Vatanni sevib, unga sadoqat bilan xizmat qilish fazilatlarini ruyobga chiqaradi. Inson qalbida millat, Vatan, ajdodlar ruhi oldidagi burch va tuyg'ular qanchalik

chuqur joy olgan bo'lsa, milliy mahdudlik o'rniga milliylik g'oyalari vujudga keladi. Mana shunday fazilatlariga ega bo'lgan insonlarda kurashchanlik, tashabbuskorlik, o'z-o'zini anglash, millat, Vatan sha'ni va manfaatlarini himoya qilishdek muqaddas tuyg'ular shakllanadi. Vatanparvarlik va Vatanga bo'lgan mehr, muhabbatni e'tiqod va imon darajasiga ko'tarish, ona - yurt tarixi, milliy meros va qadriyatlarini bilish va e'zozlash har bir insonning muqaddas va sharaflı burchi hisoblanadi. Bugungi inson uchun ma'naviyat naqadar najotkor kuch ekanligini namoyon etmoqda. Zero, axloqsizlik, odobsizlik, ma'naviy qashshoqlik insonni ma'naviy tubanlikka girdobiga giriftor etib, keng miqyosda esa jamiyat taraqqiyotini izdan chiqarib, parokandalikni yuzaga keltir etmoqda. Shu o'rinda, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida yoshlar tarbiyasiga e'tibor davlatimiz siyosatining ustuvor vazifasi sifatida belgilangan. Bu borada, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoevning "...mamlakatimizda ma'naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, halqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishimiz kerak"[3]. Zero, Prezidentimizning fikrlariga tayangan holda bugungi kunda yoshlarning ongi va shuuriga vatanparvarlik g'oyalari singdirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Milliy an'analarimizga sodiq, qadriyatlarimizni hurmat qiladigan, Vatan manfaatini har narsadan ustun qo'yadigan, boy ma'naviy merosimiz va dunyo ilm-fanining eng ilg'or tajribalarini o'zlashtirgan avlodni tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor maqsadi hisoblanadi. Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf-odatlarimizni asrab-avaylash, yosh avlod qalbi va ongiga yurtimizga bo'lgan muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini chuqur singdirish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bugungi murakkab globallashuv shiddati ma'naviy - ma'rifiy sohasida vujudga kelayotgan muammolar xalqimiz ma'naviyatini asrab avaylash va uni yuksaltirish, ayniqsa, yosh avlodning qalbi va ongini turli zararli g'oyaviy mafkuralar ta'siridan saqlash va himoya qilish borasida kechiktirib bo'lmaz vazifalarini amalga oshirini taqozo etmoqda.

Bu haqda yurtboshimiz o'z nutqida tarix sahifalariga nazar tashlar ekan: Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari - uyg'oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san'at namoyandalari, ma'naviyat va ma'rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanligini hamda xalqimizni ozodlik va ilm-ma'rifat uchun kurashga chorlagan jadid bobolarimizni eslab o'tadi. Shu o'rinda, ma'rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi ularning g'oya va dasturlari Yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg'un va hamohang ekanligi Prezidentimiz tomonidan alohida ta'kidlandi. Shu bilan bir qatorda Davlatimiz rahbari yig'ilish ishtirokchilariga "O'zimizga bir savol berib ko'raylik: biz hozirgi keskin sharoitda g'oyaviy-mafkuraviy

sohada raqobatga tayyormizmi? Yosh avlodimiz tarbiyasi murakkab zamon talablariga javob beryaptimi? Mana, bugun ma'naviy-ma'rifiy sohada masala qanday o'tkir va ko'ndalang bo'lib turganligi bular odamni jiddiy o'ylantiradigan, tashvishga soladigan savollar ekanligini agar biz bu yorug' dunyoda "o'zbek", "O'zbekiston" degan nomlar bilan yashab qolishni istaydigan bo'lsak, bu savollarga bugun javob topishimiz va ularni hal etish bo'yicha amaliy harakatlarni aynan bugundan boshlashimiz shartligini va ertaga kech bo'lishini aytib o'tgan edi. Zero, yoshlarimiz qalbi va ongiga Vatanga sadoqat, ajdodlarimiz qoldirgan bebaho ma'naviy merosga yuksak hurmat tuyg'ularini shakllantirish, bor kuch va salohiyatini mamlakatimiz mustaqilligini yanada mustahkamlashga muntazam da'vat etish lozim.

Taniqli jadid allomasi Abdulla Avloniyning ta'kidlashicha, "Vatan tuyg'usi eng insoniy, eng mo'tabar tuyg'ulardan biri. Vatanni shunchaki sevish mumkin emas. Uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanish kerak. Vatan onadek muqaddas"[4]. Zero, vatan shunchalar aziz va muqaddaski, vatan uchun jonni fido qilish, uni har qanday tahdid va xatarlardan asrash, buyuk ma'naviy jasorat hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimiz yoshlarini vatanparvar, xalqimizning urf-odat, qadriyat va an'alariga hurmat ruhida tarbiyalash, mamlakatimiz tinchligi va istiqboli uchun dahldorlikni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, tashabbuskor, adolatli, halol, halq manfaati yo'lida bor kuch va imkoniyat hamda salohiyatini safarbar qilishga, yoshlarni intellektual va ijodiy salohiyatini ruyobga chiqarish uchun mustahkam poydevor yaratildi.

Xulosa qilib aytganda, Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq"[5]. Binobarin, buyuk ajdodlarimizning boy merosini yoshlarimiz chuqur o'rganish orqali yurtimizda "Uchinchi Renessans poydevorini yaratish"ga qaratilgan keng qamrovli islohotlarni amalga oshirishda bugungi jadal islohotlar biz yangi O'zbekistonni barpo etishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganligining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi // www.prezident.uz 13.01.2017
2. Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati.–Toshkent: G'afur G'ulom NNMIU. 2010.–105-b.
3. Mirziyoev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2021. 278-b.
4. Avloniy A. "Turkiy guliston yoxud axloq". –T.: "O'qituvchi", 1993.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoevning-ituv-30-09-2020>

MA'NAVIY TARBIYADA TARIXIY XOTIRANING O'RNI

Maftuna HAMDAMOVA,
mustaqil tadqiqotchi

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” asarida ifoda etganidek, - **“... biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur”** [1].

Mamlakatimizda demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurilishi jadallik bilan amalga oshirilmoqda. Endigi vazifa mustaqilligimizni har tomonlama mustahkamlash, mamlakatimizni jahonning rivojlangan davlatlari darajasiga ko'tarishdan iboratdir. Bunday o'zgarishni amalga oshirmoq uchun, mamlakatimiz fuqarolarini, ayniqsa jamiyatimizni ko'pchiligi tashkil etgan yoshlarni demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat qurish g'oyasi atrofida birlashtirishimiz darkor. Shuningdek, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ifoda etganlaridek, - **“... o'tmishdagi yutuq va g'alabalardan kuch-quvvat olib, xato va mag'lubiyatlaridan xulosa va saboq chiqarib yashaydigan xalq o'zining taraqqiyot yo'li va kelajagini to'g'ri belgilab oladi”** [2].

Demokratik jamiyat strategiyasi va taktikasini ruyobga oshirish uchun eng avvalo, yoshlar tarixiy xotirasini tiklash va uni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Insonni butun insoniyat yaratgan moddiy va ma'naviy boyliklar bilan bog'lab turadigan, uning ongi va kundalik amaliy faoliyatiga ruhiy-ma'naviy ozuqa beradigan qudrat tarixiy xotiradir. Inson o'z tarixiy xotirasiga ega bo'lmasdan turib, mamlakati, xalqi, millati hayotida sodir bo'layotgan ijtimoiy o'zgarishlarning mohiyatini tushunib yetolmaydi. O'z navbatida tarixiy xotira va uni tiklash – milliy g'oyani yoshlar ongiga sindirishning muhim sharti hamdir. Shuning uchun ham hamma zamonlarda ham xalqning, millatning tarixiy xotirasini mustahkamlash yurtning buyuk allomalari, davlat arboblari diqqat e'tiborida bo'lgan.

Chunonchi, Abu Nasr Forobiyning tushuntirishicha, tarixiy xotira, har bir millat, har bir xalq yaratgan ma'naviy boyliklar, umuminsoniy madaniy meros bilan birlashganda, umuminsoniy madaniy meros xazinasiga qo'shilgan paytdagina sodir bo'ladi. Uning yozishicha: “odamlarni bir avlodi o'lib ketgach, ularning jismlari yo'q bo'lib ketadi-yu, ammo ularning ruhlari vujud

(qiyofasi)dan qutilib, saodatga erishadilar. So'ng boshqalar ularning o'rnini egallab, ular qilgan ishlarni qiladilar. Bu avlod odamlari ham dunyodan o'tgach, xuddi shunday yo'l bilan ruhlari avvalgilarining izidan borib, qiyofalari (fe'l va fazilatlar), quvvati va sifati o'xshash ruhlar bir-birlari bilan qo'shilganlarida har qancha kabir (ulkan) bo'lsalar ham (jimsizligi tufayli) makonda bir-birini siqib chiqarmaydilar. Chunki ular hech qachon makonni egallamaydilar va ruhlarning qo'shiluvlari tanalarining qo'shiluviday yuz bermaydi" [3].

Ko'rinib turibdiki, inson bilan insoniyatning o'zaro aloqadorligi natijasida vujudga kelgan qadriyatlar, ya'ni ajdodlar va avlodlarning ruhiy-ma'naviy olami, umuminsoniy madaniy meros xazinasiga qo'shiladi va asta-sekin tarixiy xotiraga aylanib boradi. Boshqacha aytganimizda, tarixiy xotira insoniyatning barcha ajdodlari va avlodlari ruhini, ya'ni ularning fikrlari, g'oyalari va e'tiqodlari, orzulari va istaklarini o'zida mujassamlashtiradi. Xuddi shuning uchun ham insoniyatning ruhiy-ma'naviy yetukligi uning tarixiy xotirasi bilan bog'liq. Tarix inson uchun buyuk xotira vazifasini bajaradi.

Bugungi kunda yoshlar tarixiy xotirasini tiklash va uni mustahkamlash yo'llarini aniqlash muhimdir. Xush, tarixiy xotirani tiklash va uni mustahkamlash uchun – bu muqaddas va mas'uliyatli vazifani bajarmoq uchun qanday yo'llardan foydalanmoq darkor?

Birinchidan, yoshlarda xalqimiz, millatimiz orasidan yetishib chiqqan buyuk allomalar jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan hissalar bilan tanishtirishdir. Boshqacha aytganimizda, Markaziy Osiyolik allomalarning jahon ilm-fani, madaniyati va san'ati xazinasiga qo'shgan hissalarini aniqlab berishdir.

Ikkinchidan, yoshlar xalqimiz, millatimizning asrlar osha o'chmas yulduzi bo'lib kelgan buyuk siymolarimiz tavallud topgan kunlarini nishonlash va buyuk tarixiy voqealarni yodga olishdir.

Uchinchidan, yoshlarda xalqimiz, millatimiz hayotida sodir bo'lgan buyuk tarixiy voqealarni bayon qilishdagi bir yoqlamachilikka, soxta g'ayriilmiy qarashlarga zarba berishdir. Tarixiy voqealarni milliy istiqloq talablari asosida qayta kurib chiqish va ularga xolisona, to'g'ri baho berishdir.

To'rtinchidan, yoshlarda o'zbek davlatchiligining haqiqiy tarixini tushuntirish. O'zbek davlatchiligi qanday tarixiy bosqichlarni bosib o'tganligini ilmiy tushuntirish.

Beshinchidan, yoshlarda o'tmishda sodir bo'lgan buyuk tarixiy voqealarning ijobiy-salbiy tomonlarini har tomonlama tahlil qila bilish va undan to'g'ri xulosa chiqara bilish malakasini shakllantirish. Tarixiy voqealarni har tomonlama tahlil qila olish malakasini shakllantirish uchun o'tmishni mukammal o'rganmog'imiz zarur. O'tmishni mukammal o'rganish tarixiy xotirani tiklash va mustahkamlashning eng muhim yo'lidir.

Tarixiy xotirani tiklash va mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan tarbiyaviy-mafkuraviy tadbirlar samaradorligini yanada oshirmoq uchun

quyidagilarga rioya qilinishi lozim:

Birinchidan, tarbiyaviy-mafkuraviy ishlar tashkilotchilari, targ'ibotchilari va tashviqotchilari har bir xalq, har bir millat, har bir elat tarixiy xotirasining o'ziga xos xususiyatlari borligini hamisha nazarda tutmoqlari zarur. Chunonchi, har bir millat yoki elatning tarixiy xotirasida, qaysi dinga mansubligi o'z aksini topadi. Boshqacha aytganimizda, millat, elatning tarixiy xotirasi din bilan bevosita bog'liq ekanligini unutib bo'lmaydi.

Ikkinchidan, xalq, millat, elatning tarixiy xotirasini tiklamoq uchun o'sha xalq, millat yoki elatning umuminsoniy qadriyatlar, jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini aniq ilmiy dalillar asosida ko'rsatib bermoq darkor.

Uchinchidan, xalq, millat, elatning tarixiy xotirasini tiklash ishlari boshqa xalq, millat, elatlarning milliy qadriyatlarini kamsitish hisobiga bo'lmashligi zarur. Chunki boshqalarning milliy qadritlarini e'zozlay bilmagan xalq o'z milliy qadriyatlarini hech qachon ulug'lay olmaydi.

To'rtinchidan, har bir millat, har bir elat, har bir xalqning tarixiy xotirasini tiklash va uni mustahkamlash ishlarining asosida – milliy o'zligini anglash yotishini unutmaslik zarur.

Beshinchidan, tarixiy xotiraning har bir xalq, millat yoki elat uchun muhim bo'lgan uch tomoni borligi unutmaslik kerak. Birinchidan, xalq, millat yoki elatning qaror topishi; ikkinchidan, o'zining tarixiy saboqlarini anglashi; uchinchidan, tarix saboqlaridan boshqa xalqlar ham foydalanishi mumkin ekanligiga e'tiborni qaratish lozim.

Oltinchidan, tarixiy xotirani tiklamoq uchun tarixni haqqoniy o'rganmoq va o'rgatmoq darkor. Tarixni o'rgatganda va o'rganganda, yaqin o'tmishimizda bo'lganidek, faqat moddiy ishlab chiqarish omillariga bog'lab (faqat moddiyunchasiga) o'rganmasdan, balki uni madaniyatning bir bo'lagi, ma'naviyatning manbai, negizi sifati qaramoq zarur.

Xullas, ma'naviy tarbiyaning samarali ta'sirini oshirishda eng avvalo, fuqarolar ayniqsa, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganimizda, bizning tayanchimiz, ishonchimiz va kelajagimiz bo'lgan yoshlar tarixiy xotirasi shakllantirish muhim vazifalarimizdan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –T.: - O'zbekiston, 2023.–438 b.
2. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri.-T.: 1993.- 164-165 b.
3. Jabborov A.Tarixiy xotirani tiklash - milliy o'zlikni anglash omili.// Milliy istiqlool va shaxs kamoloti. - Qarshi, 2002. - B. 23-27.
4. Ravshanov P. Qashqadaryo tarixi.- T., 1995.
5. Temur tuzuklari. G' B.Ahmedov tahriri ostida.- T., 1991.
6. Xonazarov Q. Tarix g'ildiraklari qo'zg'aldi.//Muloqot.-1997.- №2.- B. 2-4.

VATANPARVARLIK – MA’NAVİY QADRIYAT

Ulug‘bek SIDDIQOV,

Namangan viloyati, Norin tumani

Mudofaa bo‘limi rahbari.

Buxoro muhandislik texnologiya instituti

mustaqil tadqiqotchisi

Bugungi globallashuv davrida dunyodagi geosiyosiy vaziyatni inobatga olgan holda xalqimizni Vatan ravnaqi, tinchligi, osoyishtaligi yo‘lida bir maqsad sari yetaklayotgan milliy g‘oyalarimizni amalda yanada kengroq targ‘ibot-tashviqot qilish, keng xalq ommasiga ta’sirchanroq yetkazish masalasi turibdi.

Aslida, Vatanparvarlik g‘oyasini targ‘ib etishdan maqsad xalqimiz, qolaversa, Uchinchi renessans yaratuvchilari bo‘lgan yoshlarimiz kalbi va ongida Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbatni yanada kuchaytirish, ezgullikka chorlash. Vatan tuyg‘usini, vatanparvarlikni yuksaltirishdir. Bu borada prezidentimiz Sh.Mirziyoyev “Vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma’naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun ham fuqarolarimizda bizga mutlaqo yot bo‘lgan zararli ta’sirlarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish va Vatanimiz taqdiri uchun mas’uliyat tuyg‘usini mustahkamlash o‘yicha aniq chora-tadbirlarni ko‘rishimiz shart”, - deb ta’kidlagan edilar [1].

O‘zbekiston Respublikasi millati, tili va dinidan qat’i nazar, shu zaminda yashayotgan barcha insonlarning Vatani hisoblanadi. Vatan deganda, bizning tasavvurimizda dastlab inson tug‘ilib, ko‘z ochib ko‘rgan onamakon, insonning kindik qoni to‘kilgan tuproq, uni kamol toptiradigan, hayotiga ma’no-mazmun baxsh etadigan maskan ko‘z oldi- mizda gavdalanadi. “Vatan” ona yurt, deb ta’rif berar ekanmiz, beixtiyor ko‘z oldimizga bizni dunyoga keltirgan onamiz keladi. Bu biz Vatanni onamizdek hurmat qilishimiz, Vatan uchun jonimizni fido qilishimiz kerak deganidir. Onamiz bizni dunyoga keltirib, bor mehrini berib, katta qilganidek, Vatanimiz ham bizga shu zaminda yashash, ijod qilish, unib-o‘lish uchun barcha sharoitni yaratib berdi. Shuning uchun ham, uning qadriga yetish, uni ardoqlash, himoya qilish, ne‘matlariga shukronalik keltirish lozim.

Ha, Vatan - aniq tushuncha. U keng va tor ma’nolarda qo‘llaniladi. Keng ma’noda Vatan bir xalq vakillari jamuljam yashab turgan, ularning ajdodlari azal-azaldan istiqomat qilgan hudud, kamol topgan joy, zamin va o‘lkadir. Kishi tug‘ilib o‘sgan uy, mahalla, qishloq, shahar nazarda tutilsa, bu uning tor ma’nosidir. Biroq kishi ulg‘aygan sayin uning Vatan haqidagi tushunchasi ham kengayib boradi. Natijada, tili, e’tiqodi, urf-odatlar va milliy sifatleri bir bo‘lgan avlodlar yashagan va yashayotgan jo‘g‘rofiy muhit Vatanni ifoda etadi.

Vatan – buyuk tuyg‘u. U jonsiz, ruhsiz narsa emas. Biz bor ekanmiz, har birimizning qonimizda, jonimizda, ruhiyatimizda Vatan degan milliy vixdon suvi oqadi. Vatanni unutgan har bir inson o‘rmonda yoki sahroda-cho‘llarda adashgan kishi, shamchirog‘ini yo‘qotgan kishi kabi bir umr mehrga, muhabbatga zor, o‘zi mansub bo‘lgan xalqqa muhtojlikda yashaydi. U jismoniy jihatdan tirik, yashaydi. Ammo u ma‘naviy jihatdan “o‘lik”, bir umr afsus-nadomatda azob chekadi[2].

Muayyan hudud doirasida markaziy boshkaruvning paydo bo‘lishi bilan Vatan so‘zi xalq va davlat tushunchalarini ham anglata boshlagan. Xalqning tili, madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy turmushi, madaniy, ma‘naviy-ma‘rifiy ravnaq topishi natijasida kishilar o‘rtasida mushtaraklik shakllanadi.

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy islohotlar xalqimiz, xususan yoshlar qalbida Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘usini yanada yuksaltirishiga xizmat qiladi. Zero, tarixiy haqiqatning, milliy-diniy qadriyatlarning tiklanishi, ijtimoiy himoyaga muhtojlar uchun yaratilayotgan imkoniyat va imtiyozlar, qishloq joylaridagi yashash sharoitlarining shaharga tenglashtirilayotganligi, har bir oilaning o‘z uy-makoniga ega bo‘lishi yangilangan Konstitutsiyada mustahkamlanganligi, fuqarolarning oliy ma‘lumot olish imkoniyatlarining kengaytirilishi va shu singari qator shart-sharoitlar bunga zamin yaratdi.

Endilikda, aholining ma‘naviy salohiyatiga, kitobxonlik madaniyatiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Aholining ongiga Vatan tuyg‘usini, vatanparvarlikni singdirish uchun shoir, yozuvchi, pedagog, psixolog, huquqshunoslar, ma‘naviyat-ma‘rifat targ‘ibotchilari faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Shuningdek, ularning zimmasiga kundan-kun yangi vazifalar belgilanayotgani, ma‘naviy yuksalishimizdan dalolatdir.

Milliy qadriyatlarni bolaga yosh paytidan singdirish Vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish va rivojlantirishni oiladan boshlash muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyoga kelgan chaqaloq uchun uning atrofida o‘rab turgan olam Vatandir. Vatan uning yaqinlari, ya‘ni bobo va buvisi, ota-onasi, opa va akalarining munosabatida ko‘rinadi. Chaqaloq yaqinlari orqali Vatan nimaligini his etadi, yaqinlari tomonidan ko‘rsatilayotgan mehr-muhabbat orqali uning qalbida Vatanga bo‘lgan shirin his-tuyg‘ular shakllanadi. Bola asta-sekin tili chiqishi, qadam tashlashi bilan kattalarga o‘xshashga intiladi. Boladagi Vatan tuyg‘usi va vatanparvarlik o‘zi bilan bab-barobar ulg‘ayib boradi. U ulg‘aygan sari yaqinlari, yashab turgan uyi, boradigan bog‘chasi, balki o‘qiyotgan maktabi, murabbiylari, yashayotgan qishlog‘i yoki shahriga mehr qo‘yadi. Ularga intilib, ularni sog‘inib yashaydi, ularni himoya qilish uchun kurashadi va kerak bo‘lsa, jonini fido qiladi. Shunday sharoitda, bolaning kalbida Vatanga bo‘lgan his-tuyg‘usi shakllangan bo‘ladi, uni Vatanparvar, deb ayta olamiz.

Vatanni mo‘tabar Ona bilan qiyoslaydilar. Vatanparvar odam vatanni onasidek yaxshi ko‘rishi, xuddi onasiga xizmat qilgandek vataniga xizmat qilishi kerak. Vatan buyuk so‘z, u inson yuragidagi ilohiy nur bo‘lib, tanga

quvvat, ruhga rohat, odam hayotiga farog‘at bag‘ishlaydi. Chunki Vatan onadek, u hech qachon o‘zgarmaydi va eskirmaydi. Bizdan talab etilayotgan mas’uliyat, uni onamizdek e‘zozlash, ardoqlash, qadriga yetishdir.

Mamlakatimiz hayotining barcha sohalarida qonun ustuvorligiga erishish, huquqiy-demokratik jamiyat kurish sohasidagi tajribalar, davlatimizning xalqaro huquq normalariga amal qilishi Vatan ravnaqini ta‘minlaydigan omillardan yana biridir. Zero, konun ustuvorligiga erishgan jamiyat adolatli, erkin jamiyat, farovon hayot barpo eta oladi. Konstitutsiyamizda vatan himoyasi muqaddas hamda konstitutsiyaviy burch ekanligi mustahkamlangan. Bu borada yoshlar o‘rtasida ma‘naviy-ma‘rifiy targ‘ibot ishlarini yanada kuchaytirish muhim. Bunda mahallalarda o‘tkaziladigan ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlarda aholining uyushmagan yoshlari ko‘proq jalb qilinsa, ularga vatanparvarlik tarbiyasi, vatan tuyg‘usi, milliy g‘oyalarimizni kengroq va tushunarli tarzda tushuntirilsa, ularning ongida mustaqillikka shukronalik va vatanni himoya qilish tuyg‘ulari yanada shakllanadi.

Mamlakatimizda armiyamizning mudofaa, harbiy-jangovarlik salohiyatini oshirish yo‘lida olib borilayotgan oqilona siyosat, tabiiyki o‘z natijasini bermoqda. Qonun ustuvorligini ta‘minlash, shuningdek, Qurolli Kuchlarni izchil isloh etish davomida yangi harbiy boshkaruv tizimlarini, turli qo‘shin turlari harakatlarini muvofiqlashtirish va ularning hamkorligini ta‘minlash, harbiy xizmatchilarning professional tayyorgarligini va ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni tubdan yaxshilash yo‘nalishlarida olib borilayotgan ulkan ishlar, shuningdek, Vatan himoyachilarining sarhadlarimizni mustahkam himoyalash asosida osoyishtalikni ta‘minlash yo‘lida olib borayotgan sa‘y-harakatlari natijasida milliy armiyamiz nufuzi kundan-kunga oshib borayotgani Vatan ravnaqiga xizmat qilishi tabiiydir.

Vatanni himoya qilish, Vataniga, ota-onasiga va yoru do‘stlariga sodiqlik, mehr-muhabbat, vafodorlik, rostgo‘ylik, kattalar va keksalarga izzat-hurmat kabi insoniy xususiyatlar bir necha asrlar davomida avloddan-avlodga o‘tib, milliy g‘urur va iftixor sifatida o‘ziga xos ahamiyat kasb etmoqda. O‘ttiz ikki yildan buyon mamlakatimizda 14 yanvar - Vatan himoyachilari kuni milliy an‘ana sifatida har yili keng va yuksak darajada nishonlanadi. Chunki, mustaqillikni mustahkamlash va uni asrab-avaylashdan barcha fuqarolar teng darajada manfaatdordir.

Bugun shiddat bilan o‘zgarayotgan zamonda, yon-atrofimizda yuz berayotgan notinchlik, beqarorlik tufayli vaziyat keskinlashib borayotgan bir paytda mamlakatimizdagi tinchlik va osoyishtalik, osuda hayotni asrab-avaylash, uchun inson faqat o‘zini o‘ylamasligi yoki men o‘zimni himoya qilib olsam bo‘ldi, demasligi kerak. Chunki jamiyat tinchligi – oila tinchligi, oila tinchligi - shaxs tinchligi demakdir. Vatan himoyasi yo‘lida ma‘lum muddatda harbiy xizmatga chaqirilganda haqiqiy Vatan o‘g‘loni “Labbay” deb yo‘lga otlanadi. Uzrsiz bunday muqaddas burchni ado etishdan mard kishi bosh tortmaydi, balki bu kabi fursatni g‘animat bilib, chin yurakdan vatanparvarlik tuyg‘usi bilan xizmat qiladi. Zero, vatanparvarlik so‘z bilan

emas, ish bilan isbot qilinadi.

Umuman olganda, bugun mamlakatimizda ro'y berayotgan katta o'zgarishlar, yangilanishlar, eng avvalo, tinchlik osudalik deb atalmish bebaho ne'mat tufayli ekanini bilishimiz va qadrlashimiz kerak. O'z kindik qoni to'kilgan, ota-bobolari xoki yotgan ona yurtini dunyoda tengsiz, muqaddas Vatan deb biladigan odamning maqsad-muddaolari aniq, g'urur va iftixori yuksak bo'ladi. Vatanning tobora ravnaq topib borishi, jamiyatda vatanparvar insonlarning ko'payishiga bog'liq bo'ladi, bu esa Vatan ravnaqiga, ertangi kunimizning yorug' istiqboliga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. —Тошкент. Ўзбекистон. 1-жилд. — Б. 229-230.

2. Абдухалил Маврулов. Нисбатлар ҳақиқати. — Тошкент. Маънавият. 2024. — Б. 11.

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA YOSHLAR MA'NAVIYATI MASALALARI

Laziz ESHONKULOV,

*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi,
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Azizbek TOSHPOLATOV,

Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Yangilanayotgan O'zbekistonda jamiyat va xalq hayotining barcha sohalari qatori, yoshlarning ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlardagi o'rni va ahamiyati bilan bog'liq jabhalarida tub burilishlar yasadi. Ushbu jarayonning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lgan qonun ustuvorligiga asoslangan huquqiy-demokratik, fuqarolik jamiyati asoslarining mustahkamlanishi tufayli davlatning yoshlarga oid siyosati to'g'risidagi qarashlar va bunda ijtimoiy munosabatlarning qaror topishi natijasida yosh avlod qiyofasidagi o'zgarishlar hamda bu o'zgarishlarning ijtimoiy taraqqiyotga ta'siri muammolarini o'rganish bugungi kunda muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Shu nuqtai nazardan, davlatning yoshlarga oid siyosatida bozor munosabatlari mustahkamlanib borayotgan hozirgi sharoitida jamiyat ijtimoiy negizida yuz berayotgan o'zgarishlar, yoshlar ijtimoiy qatlamlari orasidagi tabaqalashuv jarayonlari natijasida vujudga kelayotgan yangi guruhlar, shuningdek, ularning rang-barangligini ta'minlovchi tamoyillarni hisobga olishga to'g'ri kelmoqda. Aynan ana shu tamoyillarga tayanib ish

olib borish bu siyosat tayanadigan ijtimoiy negiz va iqtisodiy omillarning asosini tashkil etmoqda.

Ushbu yo'nalishdagi faoliyatning to'g'ri tashkil etilishi, nafaqat jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, balki yana ko'plab sohalar, hatto uni boshqarishga ham ijobiy jihatdan ta'sir etib, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar rivojini ta'minlay olishi ma'lum bo'lmoqda. Shunday ekan, ijtimoiy fanlar tizimida davlatning yoshlarga doir siyosati bilan ushbu masala chuqur o'rganilishi bir qator ijtimoiy, jumladan siyosiy fanlarda e'tibor bilan tahlil qilinishi lozimligi davr talabiga aylanib bormoqda.

Bugungi kunda jamiyatimizda qonun ustuvorligi qaror topib, davlatning yoshlarga doir siyosati ijtimoiy-iqtisodiy asoslari mustahkamlanayotgan ekan, Yangi O'zbekiston rivojini ushbu bosqichida mazkur soha bilan bog'liq tizimda jiddiy o'zgarishlar yuz berayotganligini hisobga olib, ularni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham o'ziga xos tarzda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Masalaning bu jihatini tadqiq qilgan ba'zi olimlar samarali yoshlar siyosati G'arb sivilizatsiyasining bir necha asrlik taraqqiyoti natijasi va bugun uning yutuqlari ushbu sohada aks etmoqda deb hisoblaydilar. Ammo masalani keng tahlil qilish, ayniqsa Sharq qomusiy olimlarining merosini chuqur o'rganish, bu qarashlarning bir tomonlama xususiyatga ega ekanligi, ularda ko'proq yevropamarkazchilik tendensiyalari ustuvorligini yaqqol ko'rsatadi. Shu bilan birga, tahlil Sharq xalqlariga xos yoshlar tarbiyasi tamoyillari va bu sohada uzoq tarixiy taraqqiyot natijasida shakllangan ma'naviy omillar va urf-odat hamda milliy an'analar Yangi O'zbekistonda yoshlarga doir davlat siyosatini tashkil qilish va amalga oshirishning muhim asoslaridan biri bo'layotganidan dalolat beradi. Ayni shu ma'noda, "...Sharq ...ni teran o'rganish, shu asosda ulug' madaniyatimiz va qadriyatlarimiz ildizlarini jonlantirish, yaqin o'tmishimizdan qolgan mafkuradan xalos bo'lish, o'zimizning asrlar sinovidan o'tgan, ulug' ajdodlarimiz bizga qoldirgan milliy mafkura va tafakkurimizni tiklash, uni zamonaviy umumbashariy ruh bilan boyitish hammamizning dolzarb vazifamizdir" [3].

Jamiyatning iqtisodiy ta'minlanganligi bilan yoki tegishli qonunlar qabul qilinishining o'ziyiq davlatning samarali yoshlar siyosatini to'la-to'kis shakllantirib qo'ya olmaydi. Bu siyosatning eng muhim vazifalaridan biri yoshlar ongini, ma'naviyatini o'zgartirish va ularning yangi zamonga mos tafakkurini dunyoga keltirishdan iboratdir. Bunday nihoyatda murakkab va serqirra vazifani amalga oshirishda aynan ma'naviy omillarning o'rni va ahamiyati ayniqsa, beqiyosdir.

O'tmishdan ma'lumki, insoniyat taraqqiyotining rivojlanish bosqichida ma'naviyat sohasi hamisha dolzabr masala sifatida e'tibor qaratilgan. Aslini olganda, ma'naviyat insonni o'zligini anglatuvchi betakror mo'jizaviy kuch- qudratga egadir. Ma'naviyat shunday qudratli kuchdirki, u millatimiz, xalqimizni buyuk va ulug'or maqsadlar sari birlashtiruvchi bayroqdir.

Bugun dunyo miqyosida shiddat bilan kechayotgan bunday jarayonlar

ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma'naviy-ma'rifiy sohalarga ham jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Mana shunday murakkab bir sharoitda tinchlik, barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash har bir davlat oldida turgan ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda aniq maqsadga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish borasida samarali ishlar qilinmoqda.

Globallashuv jarayonlarining shiddatli tus olishi dunyo miqyosida tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdid va xatarlarni tobora kuchayotganligini namoyon etmoqda. Zero, dunyoda sodir etilayotgan bunday murakkab va tahlikali vaziyatni keskin tus olishi har qanday xalq, millat, jamiyat va davlat hayotida muntazam sezgir, xushyor hamda ogoh bo'lish borasida jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, bugungi globallashuv sharoitida xalq va millatning madaniyati hamda ma'naviyatiga rahna solish orqali uni izdan chiqarishga bo'lgan harakatlar tobora oydinlashmoqda.

Shu bois, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ma'naviyat va ma'rifatning yoshlar tarbiyasi, inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy shartlaridan biri deb, bilganlari bejiz bo'lmagan. "Hujjatul Islom" Imom Abu Homid al-G'azzoliy "Kimyoi saodat" asarida ta'kidlaganidek: "Inson farishta va hayvon orasidagi mahluqdir. Hayvon rivojlanmaydi, chunki uning kamolot quvvati yo'q. Farishta ham rivojlanmaydi, chunki uning o'zi pok ilohiy nurdan iborat, Chunki insonlardagina rivojlanish, ruhiy kamolot hislati mavjud"[4].

Ma'naviy tarbiya – taraqqiyot taqozosi, jamiyat rivojining o'ziga xos omili ekani shubhasiz. Ammo ayni vaqtda u yoshlarning axloqiy qiyofasi, qalbi va ongini egallayotgan tamoyillar mazmun-mohiyatini belgilaydigan, ya'ni, shakllanib kelayotgan avlodning ma'naviyatiga katta ta'sir qiladigan, bu sohadagi ma'naviy mezonlarni shakllantiradigan va mustahkamlaydigan eng muhim omillardan biridir.

Uzluksiz va keng qamrovli bu jarayon tufayli mamlakatimiz aholisi, endigina hayotga kirib kelayotgan yoshlarimizni yot va begona g'oyalar ta'siridan himoyalash, ularda mustaqillik tafakkuri va zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish davlatimiz siyosatining nihoyatda dolzarb jabhalaridan biriga aylantirmoqda. Ammo, bu sohada muammolar yo'q, deb bo'lmaydi, amalga oshirilishi lozim bo'lgan dolzarb masalalar ham talaygina.

Shu ma'noda, 2021 yil 26 martdagi O'zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoevning "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va soha rivojini yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-5040 sonli Qarorida ta'kidlanganidek mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongu tafakkuri, dunyoqarashi o'zgarmoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishda "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan hayotbaxsh g'oyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda[1].

O'tmishdan ma'lumki, bir xalqni o'ziga tobe qilishni istagan kuchlar avvalo uni o'zligi, tarixi, ma'naviyati va madaniyatidan judo qilishga alohida e'tibor

qaratishgan. Zero, ma'naviy jihatdan zabt etilgan har qanday xalqni madaniy-ma'naviy taraqqiyotini bo'g'ib qo'yish istilochi, bosqinchi mamlakatlarning mustamlakachilik tartiblarini saqlab turish va mustahkamlashning azaliy, tarix sinovidan o'tgan an'anaviy usullaridan biri bo'lib hisoblanadi. Istilochi mamlakat itoat qildirilgan xalqlarni bora-bora o'ziga singdirib yuborishni, buning uchun o'z mafkurasi va g'oyalarini ularga majburan joriy etish, madaniyatiga raxna solish orqali ma'naviy jihatdan taraqqiy etishiga yo'l qo'ymaslikni o'z siyosatining "asosiy maqsadi" sifatida e'tibor qaratgan. Mazkur fikrlarni bundan 2700 yil oldin yashagan qadimgi Xitoy donishmandi Konfutsiy o'z imperatoriga shunday "maslahat" bergan ekan: "Hoqonim, agar biror mamlakatni zabt etib, u erda uzoq hukmronlik qilmoqchi bo'lsangiz, dastavval o'sha erda yashayotgan xalqni o'z tarixi madaniyatidan mahrum eting, ma'naviy qashshoqlik holatiga uchragan xalq uyushmaydi, ichki nizolar girdobiga o'raladi, sizga qarshilik ko'rsata olmaydi. Bunday holga kelgan xalqni, mamlakatni idora qilish oson kechadi"[5], - deya ta'kidlab o'tgani e'tiborga molikdir. Binobarin, madaniyat va ma'naviyatni barbod etish, milliy til, urf-odatlarini taraqqiy etishiga izn bermaslik itoat ettirilgan xalqni jilovda ushlab turishning eng zarur va nozik yo'llaridan biri ekanligini istilochi ya'ni bosqinchilar doimo juda yaxshi anglagan. Aynan, mazkur omillarni doimo e'tiborda tutgan mustamlakachi va bosqinchilar Xitoy donishmandi aytgan "maslahat"ni oldindan rejalashtirib qo'yishadi. Zero, madaniyat, ma'naviyat va ma'rifatga tahdid solish orqali xalqning, mamlakatning ma'naviyati va ma'rifatini barbod etishi oqibatida har qanday xalq, millat e'tiqodsizlik girdobiga maxkum bo'ladi. Shu tariqa, ma'naviyati izdan chiqqan bunday o'lkada, mamlakatda ommaning olomonlashuvi, siyosiy manqurtlik, beparvolik avj olishi oqibatda xalqning mentaliteti milliy g'urur, iftihar, milliy qadriyatlar asta-sekin zaiflasha boshlaydi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikri yoshlarga oid davlat siyosatining bugungi kundagi eng asosiy maqsad-muddaolari va ustivor yo'nalishlarini aniqlash va anglashda nihoyatda muhim nazariy dasturulamal bo'lib hisoblanadi: "Bunday keskin va tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko'y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini echish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu borada yoshlar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratishimiz zarur. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz. Farzandlarimiz, ayniqsa, qiz bolalarning zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini, xorijiy tillarni egallashlari, har tomonlama sog'lom va barkamol bo'lib, hayotdan munosib o'rin topishlari uchun barcha kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz"[2].

Ushbu fikrdan ko'rinadiki, aynan yoshlar siyosatini amalga oshirishda yuksak ma'naviyatli kishilarni, ya'ni ma'nan barkamol avlodni shakllantirmay

turib, bugungi mustaqillik davriga mos yoshlarga xos bo'lgan qadriyatlar, ideallar va tamoyillarni qaror toptirib bo'lmaydi.

O'zbekistonning so'nggi yillaridagi tajribasini tahlil qilish mamlakatimizda bu masalaga alohida e'tibor qaratilayotganligini ko'rsatadi. Shu sohada qabul qilingan qonun va qarorlar, farmon va hukumat hujjatlarida yoshlarga doir davlat siyosatini samarali amalga oshirish jarayoni avvalo, butun jamiyat miqyosida ma'naviyatni yuksaltirish uchun amalga oshirilayotgan islohotlarda namoyon bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021 yil 26 martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va soha rivojini yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-5040 sonli Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi – Xalq so'zi 2016 yil 8 dekabr.

3. G'ulomov S. Ma'naviy rivojlanish – milliy tiklanish omili // Falsafa va huquq – T.: 2008. – Maxsus son. – B9.

4. Abu Homid G'azzoliy. Kimyoyi saodat. -Toshkent.: Adolat. 2005. B29

5. Mamatqobilov T., Musaev M., Jo'raev H. Xalqimizni Harakatlar strategiyasini amalga oshirishga safarbar qilishda ma'naviy – ma'rifiy ishlarining roli. – T., "Sano-standart".2017.– B. 15.

6. Tayloqova Sh.N O'quvchi – yoshlar ma'naviyatini ommaviy axborot vositalari asosida takomillashtirish (teleko'rsatuvlar, radio eshittirishlar va internet xabarlar misolida). Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent. 2019. – B22.

MUNDARIJA

Muallif, maqola mavzusi	
Kirish Hasanov Otabek Abdurashidovich, <i>Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi rahbari</i>	3
Abduxalil Mavrulov <i>Axloqsizlik – “yangi axloq”mi?</i>	5
Narzulla Jo'rayev <i>O'zgarayotgan dunyoda milliy qadriyatlar va o'zlikni asrash muammosi</i>	14
Musurmanova Oynisa Musurmanovna <i>Yoshlarni gender tenglik asosida oilaviy hayotga tayyorlashda milliy qadriyatlardan innovatsion foydalanish mexanizmi</i>	20
Ismoil Saifnazarov <i>Talaba yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda innovatsion o'quv loyihalarning o'rni</i>	28
I. MILLIY QADRIYATLARNING TARIXIY VA FALSAFIY ILDIZLARI	
Qiyom Nazarov <i>Mahalla – milliy taraqqiyot beshigi</i>	36
Mansur Bekmurodov <i>Mustaqillik – eng oliy qadriyat ilohiy ne'mat</i>	41
Bekdavlat Aliyev <i>Yangi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari</i>	50

Baxtiyor Omonov <i>G'arb va sharq modernizatsiyasida milliy qadriyatlarni asrash masalasi</i>	55
Muammadiyeva Oynisa Mustafakulovna <i>Mirzo Abdulqodir Bedil falsafasida inson mohiyatini o'ziga xos tasavvufiy va falsafiy tavsifi</i>	60
Bo'ri Qodirov, Eshonkulov Laziz Azamatovich <i>Milliy qadriyatlar va yoshlar</i>	64
Qo'ldashev Sherali Temiraliyevich <i>Tarixiy manbalarda oilaviy qadriyatlar</i>	70
Mamadiyeva Nilufar Xalilovna <i>Milliy va diniy qadriyatlarning tarixiy ildizlari</i>	74
Yuldashev Farrux Abduraxmanovich <i>Jamiyatda milliy-ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishning falsafiy jihatlar</i>	79
Tursunov Akmal Rahmatillayevich, Tursunov Ilhom Turg'un o'g'li <i>Milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlari</i>	83
G'affarov Maqsadbek Qadamboyevich <i>Tarixiy merosni asrab-avaylashda milliy qadriyatlarning o'rni va ahamiyati</i>	87
Komilova Zulfiyaxon Poziljonovna <i>Oila - milliy qadriyatlar o'chog'i</i>	90

Maftuna Namozova <i>Qadriyatlarimizning tarixiy ildizlari</i>	93
Elmurodova Nigora Jobir qizi <i>Buxoro amirligi madrasalarining milliy qadriyatlarimiz shakllanishidagi o'рни</i>	96
Tilloyeva Sarvinoz Shukurillo qizi <i>Milliy qadriyatlarning tarixiy-falsafiy ildizlari</i>	100
Saxatov Bekzod Kenjayevich <i>Amir Temurning boshqaruvining Yangi O'zbekistondagi islohotlar samaradorligini oshirishdagi aksiologik ahamiyati</i>	102
Abdurazzokova Dilorom Narmuratovna <i>Milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlari</i>	106
II. MA'NAVIY MEROSNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI	
Ibodulla Ergashev, Suvanov Ilhom Abdixalilovich <i>Ona tili millatning eng muhim qadriyati sifatida</i>	111
Musayev Mansur Tursunpo'latovich <i>Milliy ma'naviy meros va uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati</i>	116
Rashidov Rustam Rasulovich <i>O'zbekiston "milliy tiklanish" demokratik partiyasining 2024-yilgi saylovoldi dasturida ma'naviy-ma'rifiy masalalarning aks etishi</i>	120

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович <i>Искусство аския как наследие узбекского народа</i>	124
Ishkabil Xolikov <i>Mamlakatimizning iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishida suv resurslari samaradorligini oshirishning manbaalari</i>	127
Медетова Раушан Мамадияровна <i>Современные технологии воспитания учащейся молодежи в духе национальных ценностей</i>	132
Munisa Mavrulova <i>Milliy axloq va mafkuraviy xurujlar</i>	135
Gularo Nishonboyeva <i>Shaxs ijtimoiylashuvida madaniyatning o'rni</i>	140
Raximdjanova Dilnavoz Sunnat qizi <i>Platonning davlat hokimiyatidagi qarashlarida erkinlikning o'rni</i>	146
Anorboyev Abdulla Abduhakimovich <i>Bo'lajak zaxiradagi ofitserlarni shaxsiy-kasbiy sifatlarini tarbiyalashda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni</i>	150
Ismailov Dosbol Tileuberdiyevich <i>Integrativ yondashuv asosida oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarining kommunikativ madaniyatini takomillashtirishda ma'naviyat va ma'rifat masalalari</i>	153

Yo‘ldasheva Dilorom Yo‘ldashevna <i>Mafkura va ma'naviyat: virtual reallik, vatanparvarlik va ijtimoiy muammolar</i>	157
Xoliqulov Muhammad Qaxor o'g'li <i>Amir Temur va temuriylar davridagi geomafkuraviy siyosatning milliy qadriyat sifatida shakllanishi</i>	161
Dadaboyev Farhodjon Fozilovich <i>Tadbirkorlik faoliyatining ma'naviy meros va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati</i>	164
Raximov Sherbek Kamolovich <i>Milliy o'zlikni anglashda ajdodlar merosining ahamiyati</i>	168
Beysenov Kenjabay Sarsanbayevich <i>Milliy qadriyatlarimizning yoshlar tarbiyasida o'rni</i>	173
Karimova Malohatoy Mo'minjonovna <i>Jamiyatimizdagi islohotlarda yoshlarni ma'naviy-axloqiy immunitetini shakllantirish zarurati</i>	176
Melikulov Nurjov Latifovich <i>Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish</i>	178
Xusanova Zuxra Alamamat qizi <i>Milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning rasmiy bosma OAVda aks ettirilishi: O'zbekiston va AQSH tajribasi</i>	182

Sattorov Musurmon Dostonovich <i>Badiiy adabiyot yoshlar madaniy ongini rivojlantiruvchi muhim vosita</i>	185
Mansurova Malohat Yunus qizi <i>Yangi O'zbekistonda ijtimoiy boshqaruv tizimidagi islohotlarni amalga oshirishda ma'naviy merosning o'rni</i>	192
Mamarizayeva Farangiz Zohidjon qizi <i>An'anaviy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar o'rtasidagi muvozanat</i>	196
Xushvaqtov Alisher Ashurboy o'g'li <i>Ma'naviy-axloqiy xavfsizlikni ta'minlashda diniy-axloqiy an'analarning ahamiyati</i>	198
Nishonov Sarvar Jasur o'g'li <i>Yangi O'zbekiston davlat siyosatida milliy qadriyatlar va yoshlar manfaatlarining taraqqiyot omillari</i>	205
Sayitxonov Akmalxon Axatjonovich, Yusubova Nozimaxon Odiljon qizi <i>Ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati</i>	208
Baxtiyor Hamidov <i>Ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati</i>	212
Ibraximov Barotjon Botirovich <i>Qo'qon xonligi saroy kutubxonasi ma'naviy meros sifatida</i>	215

Kuanishova Dilmira Tuychiyevna <i>Jadidchilik harakati namoyondalari ma'naviy merosining jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati</i>	218
Astanov Axunjon Raubovich <i>Hokim yordamchilarining ma'naviy qiyofasi</i>	222
Xadiyeva Gulbaxor Djumayevna <i>Qadriyatlar-ma'naviyat poydevori</i>	226
Mansurova Nigora Dmitriy qizi <i>Yangi O'zbekiston ma'naviy qarashlarida gender tenglikning namoyon bo'lishi</i>	228
Usmonova Elinur Keldiyor qizi <i>Milliy ma'naviy meros va qadriyatlarning milliy g'oya negizida shakllanishi</i>	232
III. YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI	
M.Quronov, Sh. Jumanov <i>Nomoddiy qadriyatlar targ'ibotining artpedagogik masalalari</i>	236
Musayev Odil Raxmatovich <i>Oila muhitida shakllanadigan ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi</i>	240
Masharipova Gularam Kamilovna <i>Globalashuv sharoitida yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash</i>	245

Ravshanov Fazliddin Ravshanovich <i>Zamonaviy global dunyoda yoshlar dunyogarashi transformatsiyasi</i>	249
Mirzaxmedov Abdirashid Mamasidikovich, Pardaeva Sevara Akram qizi <i>Yoshlarning ta'lim tarbiyasida milliy meros falsafasi</i>	253
Yusuf Manzarov, Ishkabil Xolikov <i>Milliy tarbiyaning mazmuni va ahamiyati</i>	258
Isakov Bahodir Nigmatullayevich <i>Globallashuv jarayonida O'zbekistonda yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalalari</i>	264
Shoimov Norqobil Bobomurodovich <i>Milliy qadriyatlar tizimida ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyaning ahamiyati</i>	267
Rizayev Ilhom Imomaliyevich <i>Zamonaviy ta'lim jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlarning dialektikasi</i>	271
Ismoilov To'ychi Jabborovich <i>Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda xalq hunarmandchiligining o'rni</i>	274
Djurayeva Nilufar Dalibayevna <i>Diniy qadriyatlarda ayollarning e'zozlanishi</i>	277

Kuchkarov Xudaynazar Muhiddinovich <i>Yoshlarni g'oyaviy, ma'naviy-axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash</i>	281
Xurshid Serobov <i>Gadgetlar davrida milliy qadriyatlarni targ'ib etish masalalari</i>	285
Umarov Raxim Tojiyevich, Isoqov Shohruh To'rabek o'g'li <i>O'quvchilarda yog'ochsozlik hunarmandchiligi texnologiyasiga oid ko'nikma va malakalarini shakllantirish</i>	289
Jo'rayeva Gulandom Murodullo qizi <i>Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda milliy o'zlikni yuksaltirish texnologiyalari</i>	292
Umarxodjayev Bosit Boxadirovich <i>Ma'rifatparvarlar ijodida milliy o'zlikni anglash tushunchasi</i>	296
Malikova Dildoraxon Qobilovna <i>Talabalar ma'naviyatini kuchaytirishning 8 resursi</i>	302
Ergasheva Aziza Farmonovna <i>Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hunarmandchilikning o'rni</i>	305
Murtazina Diana Rahibovna, Murtazin Emil Rustamovich <i>Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlar ruhini singdirish yo'llari</i>	309

Niyozova Shohista Nusratilloevna <i>Yoshlarning ongiga salbiy ta'sir etuvchi g'oyalarga qarshi samarali kurash olib borishning ma'naviy-ma'rifiy uslublari</i>	312
Meylimuxametov Elyor Akbarovich <i>Yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida milliy o'zlikni yuksaltirish texnologiyalari</i>	316
Berdimurod Xolbekov <i>Globallasuv sharoitida yoshlarni tarbiyalashda umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyati</i>	320
Choriyeva Dildora Ismat qizi <i>Yoshlar ma'naviyati va ijtimoiy faolligini oshirishda milliy qadriyatlar omili</i>	325
Abdumajidova Maxbuba Sirojiddin qizi <i>Barkamol avlod tarbiyasida milliy va diniy qadriyatlarning roli</i>	331
O'g'iloy Axmadaliyeva <i>Navoiy aforizmlarida milliy qadriyatlar talqini</i>	334
Mo'ydinova Irodaxon Abdumannob qizi <i>Yosh avlodni vatanparvarlik va ma'naviy- axloqiy tarbiyalash asosida milliy o'zlikni anglash va yuksaltirish</i>	337

IV. MILLIY QADRIYATLARGA ASOSLANGAN TARAQQIYOT OMILLARI

Azamat Muxtarov <i>Ma'naviyat milliy negizimiz asosi</i>	342
Bekdavlat Aliyev, Bayaliyev Djaxongir Kaynarbekovich <i>Yangi O'zbekistonda dunyoviy va ijtimoiy davlatni shakllantirishda diniy va dunyoviy mafkuralarning uyg'unligi</i>	348
To'rayev Shavkat Nishonovich <i>Yangi O'zbekiston – yangi qadriyatlar</i>	335
Yazdonova Saxiba Kurbanovna <i>Komillik kaliti – e'tiqod, tarbiya va axloq</i>	358
Pardayeva Marhabo Davlatovna <i>Milliy qadriyatlar rivojida naqshbandiya g'oyalarining ahamiyati</i>	361
Shahlo Ahrorova <i>Milliy qadriyatlar takomillashuvi va targ'ibotining ijtimoiy-siyosiy ahamiyati</i>	366
Primov Baxriddin Abdiraxmonovich <i>Axborotlashgan jamiyatda axloqiy qadriyatlar</i>	370
Valixanova Nigora Abdukaxxorovna <i>“Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari!” g'oyasini targ'ib etish</i>	373

Azizqulov Akram Abduraxmonovich, Ro‘zimurodov Siroj Madatovich <i>Bag‘rikenglik madaniyati Markaziy Osiyo xalqlari ijtimoiy munosabatlarida milliy qadriyat sifatida</i>	376
Yakubov Sobirjon Salimovich <i>Milliy manfaatlar va diaspora diplomatiyasi</i>	379
Yaxyayev Dilmurod Karimovich <i>Milliy qadriyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotdagi ahamiyati</i>	385
Jurabek Xidirov <i>Turizm rivojida milliy qadriyatlar va madaniy merosning o‘rni</i>	389
Otayev O‘tkirbek Matyoqubovich <i>Maqfuraviy va ma‘naviy tahdid – milliy qadriyatlarnig kushandasi</i>	391
Toshpolatova Shirin Muxiddinovna <i>Davlat xizmatchisining axloqiy qadriyatlariga qarshi immunitetni shakllantirishning kontseptual mexanizmlari (korruptsiya misolida)</i>	397
Shaymardanov Razzoq Nuraliyevich <i>Shu aziz vatan barchamizniki</i>	399
Ismailov Dilshod Baxriddinovich <i>Davlat fuqarolik xizmatchilari kasbiy ma‘naviyatini rivojlantirishning texnologik tizimi</i>	405

Hamdamova Aziza Sharif qizi <i>Milliy qadriyatlarni shakllanishida - xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy faolligini takomillashtirish omillari</i>	409
Niyozova Shohista Nusratilloevna <i>Oila - qadriyatlar beshigi</i>	412
Tilavova Zulayho Baxtiyorovna <i>Madaniyat sohasida "transformatsiya" tushunchasining namoyon bo'lish xususiyatlari</i>	417
V. MILLIY KONTENTDA QADRIYATLARNI TARG'IB QILISH MASALALARI	
Akbar Saitkasimov <i>Milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib qilishning zamonaviy texnologiyalari</i>	422
Baxtiyor Maxmudjonovich Rasulov, Azizbek Abdumalikovich Egamberdiyev <i>O'zbek milliy madaniy merosini xorijda taqdim etishga konseptual yondashuv</i>	428
Abdurahimova Farida Yo'ldoshevna <i>Ma'naviyatli oilani shakllantirishda diniy va ma'naviy qadriyatlarning roli</i>	430
Sultonov F.X., Akbarqulova Z.U. <i>Ommaviy madaniyatning bevosita va bilvosita targ'ibot vositalari</i>	437

Rustamov Nodir O‘ktamovich <i>Yoshlar o‘rtasida milliy qadriyatlarni targ‘ib qilishda milliy kontentning o‘rni</i>	444
Yoriyeva Farangiz Murodillayevna <i>Milliy kontentda qadriyatlarni targ‘ib qilishda agroturizmdan foydalanishda xorij tajribasi</i>	447
Nurullayev Hayotjon Umidjonovich <i>Milliy kontent – ma‘naviy xavfsizlik kafolati sifatida</i>	450
Sultonova Nigina Sheraliyevna <i>Milliy qadriyatlarimizni targ‘ib qilishda liboslarimizning ahamiyati</i>	453
Ilxom Fayzullayev <i>Jamiyatimiz xavfsizligiga ta’sir etuvchi axborotlar</i>	457
Jo‘rayeva Gulandom Murodullo qizi <i>Milliy qadriyatlar – milliy o‘zlikni anglashning asosiy tayanchi</i>	461
Atabayeva Xursandoy Erkinovna <i>Abdurauf Fitratning “Oila” asari milliy qadriyatlarimiz targ‘ibotchisi</i>	464
Abdujabborov Javohir Erkin o‘g‘li <i>Zamonaviy axborot makonida milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish masalalari</i>	467

Madraximov Alisher Usubjon o'g'li <i>Milliy kontentda qadriyatlarni targ'ib etish masalalari</i>	471
Xasanov Zuxriddin Avaz o'g'li <i>Jamiyat boshqaruvida milliy kontentlar va ommaviy axborot vositalarining roli</i>	476
Raxmatullayev Sirojiddin Azamat o'g'li <i>Yoshlarda mafkuraviy immunitetni mustahkamlashda milliy kontentlarning ahamiyati</i>	480
VI. MA'NAVIY MEROS TARG'IBOTINING METODOLOGIK ASOSLARI	
Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna <i>Yangi O'zbekistonda ma'naviy merosning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati</i>	484
Raxmanov Bahodir Ubaydulloyevich <i>Yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishda ma'naviy merosning o'rni (sinergetik tahlil)</i>	487
Boltayev A'zam Homidovich <i>"Buxoro merosi" ilmiy jamiyati o'lkamiz moddiy madaniyati targ'ibotchisi</i>	491
Kamalova Dilfuza Obidovna <i>Tarbiyadan targ'ibotga: ma'naviy merosning metodologik asoslari</i>	494

Kamoliddin To‘rayev <i>Raqamlashtirish jarayonida muammo va yechimlar</i>	496
Ro‘ziboyev Dostonbek Dilmurod o‘g‘li <i>Edvard Said ijodida “Orientalizm” fenomenining namoyon bo‘lish xususiyatlari</i>	501
Iskandarova Shohsanam Isoyevna <i>Ma‘naviy meros ob‘yektlarini o‘rganishda arxiv materiallaridan foydalanishning ahamiyati</i>	505
Mirzaaxmedova Nargiza Mirabzalovna <i>Axborot xurujlarining umuminsoniy qadriyatlarga ta‘siri</i>	508
To‘lqin Abduraimov <i>Tarbiyaning ma‘naviy-ma‘rifiy omillari</i>	512
Hamdamova Maftuna Tohir qizi <i>Ma‘naviy tarbiyada tarixiy xotiraning o‘rni</i>	516
Ulug‘bek Siddiqov <i>Vatanparvarlik – ma‘naviy qadriyat</i>	519
Eshonkulov Laziz Azamatovich, Toshpo‘latov Azizbek Shermuxamadovich <i>Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlar ma‘naviyati masalalari</i>	522

Ilmiy-amaliy nashr

**“MILLIY QADRIYATLAR VA
MA’NAVIY MEROSNING JAMIYAT
TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI”**

*mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman
materiallari to‘plami*

Mas’ul muharrir: Olimjon Davlatov,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plab, nashrga tayyorlovchilar:

B.Qodirov, Sh.To‘rayev, M.Musayev, A.Madraximov,
N.Xusanova, X.Serobov, J.Xidirov, L.Eshonkulov.

«ELNUR-PRINT» nashriyoti,
100129. Toshkent shahri, Navoiy ko'chasi, 30-uy.
Litsenziya raqami № 104733, 20.07.2023.

Техник муҳаррир:

Жавохир Мелиев

Саҳифаловчи-дизайнер:

Муҳаммадиқбол Исмоилзода

Теришга 16.10.2024 йилда берилди.

Босишга 19.11.2024 йилда рухсат этилди.

Бичими 84x108 ^{1/32}

Офсет босма усули. 33,7 шарт б.т.

Адади 250 нусха.

«ELNUR PRINT» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.